

C. MILLE

SCRIERI ALESE

Ediție îngrijită de
VIRGILIU ENE

Cu o introducere de
G. C. NICOLESCU

Redactor responsabil : MARCEA POMPILIU
Tehnoredactor : CANTEMIR M.

*Dat la cules 24.10.1961. Bun de tipar 30.11.1961. Apă-
rut 1961. Tiraaj 12 195 ex. Broșate 12.145 ex. 1/1 legate
50 ex. Hirtie semivelină satinată de 65 g/m². Format
540×840/16. Coli ed. 26,52. Coli de tipar 34,5. A. nr.
0780/1961. C.Z. pentru bibliotecile mari 8R. C.Z. pentru
bibliotecile mici 8R-0.*

Intreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”,
Str. Grigore Alexandrescu 93-95, București - R.P.R.
Comanda nr. 2801.

1961

EDITURA PENTRU LITERATURĂ

L. 1559/1962

V140732

Coperta de P. Vulcănescu

INTRODUCERE

La începutul anului 1882, într-o revistă ieșeană, un tânăr poet spunea contemporanilor într-una din poeziile sale cu un conținut neobișnuit, nou în substanța lui față de ceea ce oferea în genere poezia anilor acelora :

*„Azi nebun în ochii voștri trece cîntecul meu poate,
Căci, copii ai altor vremuri, a cîntării mele noate
Să-mțelegeți nu puteți...”*

(Dacă...)

Poetul acesta era Constantin Mille. Că ceea ce spune el în versurile citate nu era simplă prezumție tinerească, ci corespundea unei realități, că poezia lui reprezenta, în mișcarea literară a vremii, o îndrăzneată încercare de a exprima și face cunoscute oamenilor noi adevăruri, ne-o dovedește părerea celui mai strălucit contemporan român al său. Într-una din paginile de amintiri despre Eminescu, Vlahuță relatează o convorbire cu marele poet, în care acesta, referindu-se la starea generală nesatisfăcătoare a poeziei romine de atunci, îi declara :

„- Degeaba, ne trebuie un poet care s-o ia peste cîmpi nebunește... ne trebuie ceva nou, cu totul nou... un nebun, dar un nebun de geniu, care să-și croiască el o formă a lui și-un drum neîncercat de nimeni... Uite, dintre tinerii de azi, știi cine dă semne c-are să fie poet mare la noi ?

- Cine ?

- Mille. Da, da, nu te uita, Mille e poet... În *Caietul roșu* al lui am găsit lucruri minunate, minunate !...”

Fără îndoială, Eminescu nu era un om care, mai cu seamă în probleme de artă literară, să se înșele ușor, care să nu observe îndeosebi o serie din deficiențele artistice evidente ale liricii lui Mille. Dacă vorbea așa cum vorbea, era pentru că el, cu pregătirea, sensibilitatea și luciditatea atât de excepționale ce-l caracterizau, sesiza, dincolo de o serie de imperfecțiuni, ceea ce cei mai mulți din contemporani nu izbuteau încă să surprindă și să aprecieze just: noutatea de conținut, care implica și o formă nouă, în orice caz un accent nou, pe care le aducea în lirica românească în acel moment poezia tinărului poet de la *Contemporanul*. Recunoașterea aceasta mai avea de altfel o explicație. Eminescu era cel care, cu un deceniu și mai bine înainte, cu aceeași luciditate ce-i era proprie, scrisese, după ce făcuse elogiul marilor înaintași patruzeoptiști, adresându-se acestora și exprimând parcă în același timp o substanțială caracterizare sintetică a propriei sale generații:

„Iară noi? noi, epigonii?... Simțiri reci, barfe zdrobite,
Mici de zile, mari de patimi, inimi bătrâne, urite,
Măști rîzînde, puse bine pe-un caracter inimic;
Dumnezeul nostru: umbră, patria noastră: o frază;
În noi totul e spoială, totu-i lustru fără bază;
Voi credeți în scrisul vostru, noi nu credem în nimic!

Voi, pierduți în gânduri sînte, convorbeați cu idealuri;
Noi cîrpin cerul cu stele, noi mînjim marea cu valuri.

Sufletul vostru: un inger, inima voastră: o lură.
Ce la vîntul cald ce-o mișcă, cîntări molcome respiră;
Ochiul vostru vedea-n lume de icoane un palat.

Noi? Privirea scrutătoare ce nimica nu visează,
Ce tablourile minte, ce simțirea simulează,
Privim reci la lumea asta – vă numim vizionari.”

Fără să punem în discuție nici o clipă raportul de valoare artistică dintre cele două creații în ansamblul lor, este totuși evident că în poeziile lui Mille, în *Drept prolog*, *Pe drumul către moarte*, *Dacă...*, *Dorinți nebune*, *Poezia roșie*, *De ziua mea* și altele, avem prima replică la disperarea din *Epigonii* în fața scepticismului și pasivității scriitorilor din perioada ce urmează celei de la 1848, avem marcată limpede și hotărît o poziție nouă a scriitorului față de socie-

tate și artă. În poezia lui Mille, Eminescu afla deci la 1883 tocmai ceea ce știa bine și regretase că lipsește generației sale: un nobil ideal social, care să dea mesaj și vibranță poeziei. Prin remarcă ce o comunica lui Vlahuță, marele poet semnala așadar, pe de o parte, prevestirea unei poezii noi, a unor drumuri noi în literatura noastră, opuse poeziei și drumurilor ei din perioada pe care el însuși o dominase, care urmase scriitorilor patruzeoptiști. Pe de altă parte, Eminescu semnala, indirect, legătura ce se stabilea în mod natural între literatura critică și militantă de la 1848 și cea de la *Contemporanul*.

Ca să înțelegem mai bine ceea ce geniul lui Eminescu a sesizat imediat: noutatea pe care Mille o clama la 1882 și pe care poezia sa, în cadrul mișcării de la *Contemporanul*, o aducea în general în literatura noastră, trebuie să ne lămurim ce însemna ea în raport cu ceea ce fusese pînă atunci și, firește, ce împrejurări istorice concrete îi determina trăsăturile ei dominante noi. Neîndoicnic, literatura care se afla în fața lui Eminescu cînd scrisese *Epigonii*, ca și în fața lui Mille atunci cînd considera că versul său va părea nebun și neînțeles contemporanilor săi, literatura noastră de după 1860, nu mai semăna cu cea patruzeoptistă. Creația scriitorilor patruzeoptiști fusese o literatură militantă, literatura unor luptători. Ea, în liniile ei mari cele mai caracteristice, fusese o creație pentru care obștea exista, o creație care exprima suferințele și aspirațiile cercurilor largi, foarte adeseori chiar ale maselor populare. Era, cu alte cuvinte, o literatură puternic ancorată în problemele vieții naționale și sociale, străduindu-se să dea, sub variate forme, imagini cit mai veridice ale acestora. După Unire, cînd năzuințele burgheziei sînt în bună parte împlinite pe plan economic și politic, aceasta cucerind pozițiile pentru care luptase, vechile idealuri patruzeoptiste sînt aproape fățiș părăsite. Astfel ajunge cea mai mare parte dintre scriitorii formați în această vreme, așa cum foarte pătrunzător observa Gherea, la acel decepționism, după cum se știe nu fără un puternic ecou în creația lor literară. Într-adevăr, în opera celor mai mulți dintre scriitorii ce urmează generației patruzeoptiste, cu excepții și alternări de poziții ce-și au fiecare explicațiile lor, apare o retragere din acea angajare în lupta socială, un anumit individualism, o anumită blazare, o anumită părăsire a marilor probleme ale vieții sociale, un anumit refugiu într-un sentimentalism vag și adesea dulceag, în cel mai bun caz în acel scepticism și în conștiința dramatică a prezenței lui pe care le consemna Eminescu în *Epigonii*. Literatura noastră dintre 1860 și 1880, în ade-

vărata ei mișcare și fizionomie, adică dincolo de marile ei piscuri artistice, este una din cele mai puțin cunoscute din întreaga istorie a literaturii romine moderne. Dar, dacă ne coborim ceva mai jos de marile altitudini, dacă ne oprim la ceea ce reprezintă media acestei perioade, la Cornea și Scheletti, la Șerbănescu și Matilda Cugler, la Gregoriade-Bonachi și Volenti, la Nicoleanu și Bodnărescu, uneori la I. Negruzzi și Gane sau chiar la unele pagini din Eminescu și Slavici, nu putem să nu constatăm că observațiile de mai sus cu privire la deosebirile de literatura patruzecioptistă – semnalate de altfel chiar de patetica mărturisire de credință care era *Epigonii* – sint întru totul întemeiate. Dominate de o atitudine mai puțin activă a scriitorului, noile trăsături ale literaturii de după 1860 erau rezultatul acelei dezamăgiri a intelectualității ce nu aparținea moșierimii sau marii burgheziei, pe care de altfel o confirmă și primele impresii din țara noastră ale lui N. Zubcu-Codreanu, de pildă¹, dezamăgire care, la rîndul ei, îngăduise într-o anumită măsură ca unele diversități, cum era aceea a „artei pentru artă” junimiste, să aibă un oarecare răsunset și să ducă la o diminuare a realismului în literatură.

Dar, dincolo de această atitudine pasivă și uneori de-a dreptul trădătoare față de interesele populare și față de idealurile de progres social, atitudine care, cum am văzut, avea ecoul ei în literatura „decepționistă”, individualistă a epocii, se afla atitudinea activă a maselor înseși, pe care același Zubcu-Codreanu o consemna într-o scrisoare cam din aceeași vreme².

În contact cu aceste mase din ce în ce mai nemulțumite, cei mai buni din scriitorii acestei perioade – fie că era vorba de unii formați și chiar definitiv afirmați mai înainte, ca Alecsandri sau Hasdeu, fie că era vorba de alții mai tineri, ca Eminescu, Slavici, Caragiale, Creangă – dau expresie, în variate forme, în creațiile lor, nemulțumirilor crescînde ale maselor populare, manifestînd în felul acesta contestabile atitudini de critică socială, o continuitate și o adîncire a liniei realiste puternice din perioada patruzecioptistă. Nemulțumirile maselor populare, care se accentuează mult imediat după războiul pentru independență, în condițiile nerealizării speranțelor cu privire la unele schimbări în favoarea lor, ca și în condițiile marelui avînt cu care se dezvoltă capitalismul, deci și exploatarea din țara noastră în acești ani, determină astfel, la scriitorii în contact cu poporul,

¹ Zamfir C. Arbure : *În exil. Din amintirile mele*, Craiova, 1896, p. 217.

² Documente privind istoria Romîniei, vol. I, p. I, doc. 555.

o evidentă creștere a criticii sociale, a realismului creației lor. Este, în această perspectivă, deosebit de semnificativ că în această perioadă, dominată în linii mari de un oarecare scepticism și evazionism din social, cele mai puternic critice, mai realiste și mai valoroase creații sint în fond determinate de acest val al creșterii nemulțumirilor populare. Într-adevăr, ele sint toate posteroare anului 1877, fie că e vorba, în lirică, de *Scrisorile* lui Eminescu, în teatru, de comediile lui Caragiale, iar în proză, de *Nuwele din popor* ale lui Slavici, de *Amintiri din copilărie* sau *Moș Ion Roată* ale lui Creangă.

Creșterea criticii sociale în literatura noastră în anii ce urmează războiului pentru independență, avînd la început un caracter cantitativ, care însă mai apoi va spori încă – pînă la a avea, în anii de după 1886, un caracter calitativ – se datorește însă și unor alți factori. Este în primul rînd vorba de cel mai însemnat dintre aceștia, anume de dezvoltarea proletariatului și de pătrunderea ideilor socialismului științific în Romînia. Dezvoltarea capitalismului, închegarea unei industrii în țara noastră dăduse naștere unei clase noi : proletariatul industrial. Imediat chiar după războiul pentru independență, creșterea vertiginoasă a industriei romînești determină o mare sporire a numărului muncitorilor industriali. Nemulțumirile, firește, cresc și ele o dată cu creșterea exploatării, iar în noile condiții, cu unități industriale grupînd laolaltă un mare număr de muncitori, și cu nașterea unor tot mai însemnate centre industriale, proletariatului din țara noastră i se oferă posibilități pe care nu le cunoscuse pînă acum în ce privește organizarea, creșterea conștiinței de clasă și a combativității sale. În Romînia începuse astfel a se organiza această nouă clasă, proletariatul, o clasă căreia, în împrejurările concrete ale înțelegerii burgheziei cu moșierimea, ale trădării idealurilor patruzecioptiste progresiste de către cea dintîi, îi revenea – așa cum arăta tov. Gh. Gheorghiu-Dej – „încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, sarcina istorică de a duce societatea înainte, sarcina de a fi conducătorul și călăuzitorul transformărilor necesare în direcția burghezo-democratică pe cale revoluționară”¹.

Rămînea acestei clase cu o sarcină istorică din cele mai însemnate, pentru a-i putea face față și a o duce la capăt, înarmarea cu o ideologie corespunzătoare, cu ideologia socialismului științific. Țara noastră cunoscuse încă dinainte de revoluția de la 1848 ideile socia-

¹ Gh. Gheorghiu-Dej : *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a. Edătura pentru literatură politică, p. 362.

lismului utopic¹, care s-au continuat și mai tirziu, îmbogățindu-se mai apoi cu ceva din ideile democrat-revoluționare ruse, atrăgătoare mai cu seamă prin aceea că îndreptau atenția spre țărănime, factor social însemnat numeric în țara noastră. Idcile socialiste de cele mai variate și uneori chiar contradictorii nuanțe încep astfel să-și afle un loc în conștiințele mai înaintate din România în împrejurările concret istorice de dezvoltare a proletariatului și de sporire a exploatării capitaliste. Contribuie la aceasta și inițierea diversilor factori favorabili, cum au fost: contactul cu revoluționarii bulgari ce-și aveau centre de acțiune și legături cu mișcarea revoluționară rusă în țara noastră, răsunetul Comunei din Paris și, în sfârșit, contactul direct cu revoluționari emigranți ruși, care prin țara noastră țineau legătura cu mișcarea revoluționară din Rusia, transmițându-i și material propagandistic. Contactul cu acești emigranți era de la început și devenea pe fiecare an cu atât mai însemnat cu cât, între timp, așa cum arată Engels, mișcarea revoluționară rusă devenise „detașamentul de avangardă al mișcării revoluționare din Europa“.

Pătrunderea ideilor socialiste se concretiza prin crearea în câteva centre urbane mai însemnate: București, Iași, Ploești, a unor cercuri socialiste, care grupau la început mai cu seamă intelectuali și tineret, socialismul lor fiind pentru o vreme încă nemarxist. Îndeosebi după războiul de independență, în condițiile amintite, cercurile acestea socialiste încep să înțeleagă ceva mai bine ansamblul problemelor ce le stăteau în față. Aceste cercuri se lărgesc, în ele pătrunzind și meseriași. Paralel, atenția acordată proletariatului sporește din ce în ce, ca și orientarea spre ideologia socialismului marxist. În felul acesta, se pășea spre întâlnirea și unificarea mișcării proletariatului cu socialismul științific, care în țara noastră, ca în toate țările, după cum arată Lenin, la început se dezvoltă separat.

În cadrul complexului proces de apropiere a mișcării muncitorești din țara noastră de socialismul științific, proces nelipsit de confuzii și de manifestări contradictorii, între altele și din cauza prezenței, în cadrul începuturilor mișcării socialiste din țara noastră, a unor elemente burghezo-liberale, care au mers pînă la urmă la trădarea fățișă din 1899, se simte nevoia unei afirmări mai ferme a noilor idei, nevoia lărgirii bazei sale numerice și a luptei împotriva pozițiilor ideologice adverse. Pentru a răspunde acestei nevoi, se intensifică activitatea propagandistică de răspindire a ideilor socialiste, mai cu seamă după războiul

¹ Vezi, în legătură cu aceasta, de pildă, lucrarea lui D. Popovici: „Santa cetate“. *Între utopie și poezie*, București, 1935.

de independență, cînd muncitorimea industrială și conștiința sa de clasă se dezvoltă rapid și capătă o din ce în ce mai mare pondere în viața socială a țării. Consfătuirea din toamna anului 1879, din Moldova, care are ca obiectiv principal desfășurarea propagandei socialiste, este din acest punct de vedere cum nu se poate mai concludentă.

În această nevoie largă de luptă pe care o simte noua clasă își au obârșia străduințele pentru fixarea cit de generală a obiectivelor mișcării sale, concretizîndu-se pentru prima oară în programul din 1880, al doctorului Russel. Tot de aici izvorăște, paralel, și străduința tot mai hotărîtă, în continuă luptă cu adversitățile crescînde ale reacțiunii rominești, de a se organiza cit mai multe cercuri socialiste, de a cuprinde în ele cit mai mulți meseriași și muncitori, în sfârșit, de a răspîndi ideile socialismului prin mijlocirea unor publicații periodice. În lumina acestor necesități și a acestei ofensive de tot mai largă popularizare a noilor idei despre societate trebuie considerate succesele încercări de a scoate o publicație periodică, cum este *Socialistul*, devenit apoi *Cuvîntul*, încă din 1877, apoi, în septembrie 1879, *Basarabia*, ambele de foarte scurtă durată. În cursul anului 1880, cînd apar, de altfel, „scrisoarea“ *Despre stat, proprietate și familie* a lui Zubcu-Codreanu și *Un studiu psihiatric urmat de cîteva comentarii asupra ideilor sănătoase* al doctorului Russel, care aducea în fond primul program al socialismului român, încercările de a scoate un periodic sînt încă mai intense. În septembrie, apare *România jună*, în octombrie, *Înainte*, organul grupului socialist de la București din jurul lui Titus Dunka, în opoziție cu cel de la Iași, iar în decembrie, *România viitoare* — toate fără să dureze multă vreme, toate de o orientare confuză, în care se amestecau ideile socialismului mic-burghez cu ale anarhismului și cu încă altele, buna-credință a unora cu pozițiile trădătoare ale altora, dar în care își făceau totuși loc și pozitive note de demascare a claselor exploatoare, de afirmare a însemnătății celor ce muncesc și cîteodată chiar a rolului proletariatului.

Ca urmare a acestor pregătiri, a acestor experiențe și a acestor necesități istorice, apare la 1 iulie 1881, la Iași, *Contemporanul*, cea mai de seamă și cea mai durabilă revistă a socialiștilor din România de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, menită a avea o deosebită însemnătate în dezvoltarea politică, culturală și literară a poporului nostru. Revista aceasta apărea după ce în țara noastră se desfășuraseră deja cîteva campanii împotriva „nihilismului“, a socialiștilor, într-o

atmosferă în care o serie de calomnii cu privire la ideile socialiste și chiar numai materialiste putuseră crea o sumă de rezerve și de prejudecăți, ba chiar înspăimînta pe unii. E semnificativ din acest punct de vedere că atît „scrisoarea“ lui Zubcu-Codreanu, cit și broșura lui Russel fuseseră concepute ca răspunsuri la asemenea campanii de denigrare. Din această cauză, ca- și din dorința de a evita, cel puțin pentru o vreme, măsurile represive ale autorităților, asigurîndu-și astfel o mai îndelungată apariție, *Contemporanul* evită afișarea unui program fățiș socialist și chiar folosirea cuvîntului *socialism*. De altfel, cu cîteva luni înainte, cînd se pregătea apariția *Rominiei viitoare*, Gherea scria unui prieten în legătură cu aceasta: „Programul va fi desigur socialist. La început s-a hotărît să se întrebuițeze cit mai puțin cuvîntul socialist.“ Iar cu puțin înainte de apariția *Contemporanului*, tot el spunea într-o scrisoare cu privire la profilul acesteia: „Revista nu va fi o revistă de agitație socialistă, ci ceva în genul *Sovremenikului* din Rusia“. Se înțelege că, după incidentele prilejuite la Iași în martie 1881 de încercarea de a sărbători împlinirea unui deceniu de la Comuna din Paris, care avuseseră un larg ecou în parlament și în presă, fiind urmate de legi speciale, de expulzări, destituiri și suspendări ale unor profesori din învățămînt și eliminări ale unor studenți din universitate, afișarea unui program fățiș socialist ar fi fost cu totul neindicat. E foarte posibil în această hotărîre să fi jucat un rol și pozițiile de clasă ale lui Nădejde, care l-au și dus mai tîrziu la trădare.

Iată dar de ce, îndeosebi în primii ani de apariție, *Contemporanul* este mai puțin o revistă politică și mai mult una de popularizare a științei și a materialismului. Urmărind să elibereze pe oameni mai întîi de prejudecăți și superstiții, revista aduce, într-o serie de articole și studii, explicații materialiste unor fenomene insuficient cunoscute în reala lor lumină din univers sau din natură, cum ar fi formarea lumii, constituția lumii, vorbind despre materie, molecule și atomi etc., etc. Mai tîrziu ceva, campaniile acestea se lărgesc; ele încep să se îndrepte în mod direct și demascator împotriva falselor, învechitelor concepții științifice din unele lucrări, manuale sau cursuri universitare, încep să denunțe plagiatele unor pretinși oameni de știință, apoi încep să vorbească despre minciunile convenționale ale vieții individuale burgheze, despre cele privitoare la viața socială. Intriînd după 1883-1884, treptat, într-o fază de propagare a socialismului științific, publicînd chiar texte clasice ale lui Engels.

O contribuție deosebit de însemnată a avut *Contemporanul* și în răspîndirea unor concepții noi despre artă și literatură în țara noastră.

Așa cum am mai spus, în perioada de după 1860 în literatura noastră devenise dominant un anumit decepționism, un anumit scepticism care favorizase diversionismul junimist și dusesse – ca o reacțiune față de literatura patruzeciopistă – la slăbirea legăturilor dintre artă și societate, la diminuarea militantismului scriitorilor și a realismului din creațiile lor. Acei din tinerii care se apropiiau în anii dinainte de 1881 de ideile socialiste, înțelegînd ceva din esența vieții sociale și din ticăloșia societății capitaliste, nu puteau rămîne însă multă vreme prizonierii unor false concepții despre literatură, nu puteau să nu se apropie, în variate forme, de înțelegerea adevăratei funcțiuni a artei. Acești tineri intelectuali află în contactul cu socialismul și cu proletariatul temeiul – pe care cei din generația lui Eminescu nu-l putuseră afla într-o burghezie trădătoare – în lupta pentru împlinirea năzuințelor de progres, libertate și omenie. Contactul cu revoluționarii emigranți ruși a jucat de asemenea un rol foarte însemnat. Nu avem prea multe informații concrete în această privință, dar două mici episoade pot fi considerate totuși foarte grăitoare. Cel dintîi este relatat de Arbure, în amintirile sale. Luînd contact, prin 1875-1876, cu Eugen Lupu, tînărul militant socialist și pictor diletant, acesta îi mărturisește o concepție despre artă care în fond era foarte înrudită cu a „decepționiștilor“: „Mie mi se pare că arta în general nu duce la nimic“ – spunea el cu prilejul unei plimbări la Copou – ceea ce provoacă riposta interlocutorului său, mult mai bine orientat în aceste probleme, care sfîrșește de altfel prin a-l convinge¹. Firește, convingerea lui Lupu nu va fi fost poate atît de rapidă cum o relatează Zamfir Arbure, dar episodul rămîne semnificativ pentru rolul ce l-a avut mișcarea revoluționară rusă și în genere literatura rusă la afirmarea în mișcarea noastră literară din nou a unei concepții militante. Ea este de altfel confirmată de un al doilea episod ce-l povestește Mille în romanul său. Citînd poeziile sale doctorului Rickard, care nu este decît Russel, autorul *Caietului roșu* primește următorul sfat: „Citește pe Necrasov, pe Pușkin, citește pe Hood, poetul *Cintecului cămășii*. Aștia sînt poeți...“ Dacă adăugăm și îndrumările ce desigur nu vor fi lipsit încă din această vreme ale lui Dobrogeanu-Gherea, el însuși format în Rusia, în atmosfera de idei a democraților revoluționari, cum și necesitățile luptei politice și sociale a cercurilor socialiste și a proletariatului, înțelegem cum în problemele artei și literaturii la *Contemporanul* se manifestă o cu totul altă concepție decît cea în genere dominantă în literatura noastră

¹ Vezi Zamfir C. Arbure, *op. cit.*, p. 118.

și în special decît cea de la *Convorbiri literare*. Ca și la democrații revoluționari ruși, la *Contemporanul* dominantă este concepția că scriitorii sînt niște militanți ai vieții sociale, că literatura are o profundă și indestructibilă legătură cu societatea, că arta nu este un joc, ci are o însemnată funcțiune în cadrul societății. În unul din primele sale articole de critică literară publicate în această revistă: *Caragiale fluierat*, Dobrogeanu-Gherea ținea, desigur nu întimplător, să scoată în lumină că una din cele două principale forme de activitate ale socialiștilor este „critica societății de azi, critica așezămintelor ei politico-sociale, a vieții familiare, dovedirea cit de stupidă și de vițioasă e viața claselor stăpînitoare“. Și preciza că aceasta este „partea negativă, critica lucrării noastre“, adăugînd apoi, cîteva rînduri mai jos, în strînsă legătură de idei, că „din punctul de vedere al criticii, al părții negative, literatura este unul din cei mai puternici aliați ai noștri“.

În lumina acestor considerații, se înțelege, pe de o parte, pentru ce la *Contemporanul*, care reprezintă o treaptă mai înaltă din succesivele încercări ale mișcării socialiste din țara noastră de a avea o publicație periodică pentru răspîndirea ideilor sale, literaturii i se acordă de la început o atenție care pînă atunci nu se mai manifestase; iar pe de alta, pentru ce literatura *Contemporanului* va năzui să fie mai presus de orice o literatură legată de problemele vieții sociale, o literatură realistă, militantă, reluînd și ducînd mai departe vechile tradiții patruzeciopiste, al căror elogiu îl făcuse Eminescu în *Epigonii*.

În aceste împrejurări se pregătește pentru a deveni scriitor, și anume „scriitor socialist“ – cum consemnă el însuși în *Dinu Milian* că ambiționa să fie – cel care este, cronologic, primul scriitor al *Contemporanului*, și, într-un anumit fel, poate și cel mai de seamă, cel mai reprezentativ dintre aceștia: Constantin Mille. El s-a născut la Iași, în ziua de 20 decembrie 1861, după cum reiese din raportul nr. 1 din 1862 al preotului de la biserica Sfîntul Teodor, raport aflat la dosarul 119/1862 al Mitropoliei Moldovei¹. Era fiul spătarului Cos-

¹ În această privință sînt de făcut două observații. Cea dintîi e că în *Dinu Milian*, la începutul celui de al doilea capitol, autorul spune: „În luna noiembrie a anului 1869 eram de șapte ani fără o lună“, de unde rezultă clar că scriitorul ar fi născut în 1862. Cea de a doua e că în *Letopisiți* (vol. II, p. 289), la data de 22 decembrie, scriitorul notează: „Azi e ziua mea de naștere...“ Ar reieși că Mille s-a născut decîi la 22 decembrie 1862. Dar, oricît de neglijent se redactau pe vremuri actele bisericesti, pare exclus să se fi greșit chiar anul. Rămînem decîi fixați la data pe care ne-o oferă actele ce există.

tache Milea – acesta este numele autentic al scriitorului – boiernaș scăpătat, devenit modest funcționar, care a trăit între 1812 și 1872. Mama scriitorului era din familia Tăuților. Mai tînără cu 25 de ani decît soțul ei, duce o existență după cit se pare nefericită, plină de privațiuni, și moare la 24 august 1876. La 15 ani, tînărul Mille era, așadar, orfan de ambii părinți, cunoscînd greutățile și umilințele. În această situație el începe să urască pe cei ce-l umileau prin bogăția lor și se apropie de cei necăjiți, săraci, iar mai tîrziu poate înțelege mai cu înlesnire critica societății capitaliste și năzuințele pentru o altă orînduire, chiar dacă această orînduire nu o va avea foarte clar conturată și mai cu seamă fără să vadă drumul adevărat pe care se poate ajunge la ea.

Școala primară și liceul le urmează în orașul natal. În vara anului 1878 își trece examenul de bacalaureat, iar toamna se înscrie la Facultatea de drept și la cea de litere. Este ușor de înțeles cum, cu nemulțumirile sale de tînăr aflat din punct de vedere material într-o situație de inferioritate, umilit adesea din această pricină, în mediocra atmosferă spirituală universitară, care nu era de natură a-i da nici o satisfacție, tînărul acesta vioi, înzestrat, plin de curiozitate intelectuală, într-o măsură desigur frămîntat, ajunge să fie interesat și apoi atras de mișcarea socialistă.

Cucerit de ideile socialismului pe plan social și politic, fără însă să cunoască într-adevăr proletariatul, fără să se desprindă realmente din mrejele ideologice ale clasei din care făcea parte, nedevenind decîi un adevărat socialist, însuflețit însă o bună bucată de vreme în mod sincer de idealurile democratice și umaniste, Mille evoluează în această vreme în mod firesc, sub înfrîurirea factorilor concreți amintiți și sub cea personală a lui Russel și Gherea, spre un nou ideal artistic, părăsind vechile șabloane ale poeziei la modă și apărînd, încă de la primele numere ale revistei *Contemporanul*, ca un scriitor, mai cu seamă un poet orientat spre alte idealuri de viață și spre alte concepții de artă decît cei mai mulți dintre contemporanii săi.

Între timp, el devine un militant al mișcării socialiste din Iași. În martie 1881, cînd autoritățile burghezo-moșierești folosesc pretextul pregătirilor cercului de la Iași de a sărbători aniversarea Comunei din Paris pentru a dezlănțui prigoana contra mișcării socialiste, Mille este și el lovit. În vreme ce Russel și alții, care n-aveau cetățenia romînă, sînt expulzați pe baza unei legi întocmite atunci anume, în vreme ce alții sînt scoși temporar sau definitiv din învățămînt, unde erau profesori, Mille și încă vreo cîțiva studenți, colegi de-ai lui, sînt eliminați din Universitate. Pentru a-și sfîrși stu-

diile, el izbutește să plece în toamna anului 1881 în străinătate, la Bruxelles, de unde se întoarce în 1884 cu diploma de doctor în drept.

Înainte de a pleca, însă, Mille participă la pregătirea apariției revistei *Contemporanul*, unde, după amintirile Sofiei Nădejde, este la început chiar însărcinat cu conducerea părții literare. Această sarcină el n-a mai putut-o îndeplini după plecarea în străinătate, dar chiar de departe rămâne pînă prin 1883 un colaborator asiduu al revistei, fără îndoială cel mai înflăcărat scriitor de la *Contemporanul* din acești ani. Colaborarea sa nu este însă strict beletristică. Pe lângă poezii și nuvele (în anul al doilea al revistei, publică și citeva fragmente din romanul *Dinu Miliian*), el dă de asemenea articole literare, articole social-politice, traduceri.

În timpul cît stă în străinătate pentru studii, Mille nu rămîne credincios doar activității literare de la *Contemporanul*, el consacră o parte din timpul său și activității politice. Împreună cu cei cîțiva colegi romîni cu care plecase și cu alții pe care-i întâlnește acolo sau la Paris, ia contact cu cercurile socialiste din Belgia și Franța, participînd la redactarea revistei de orientare socialistă *Dacia viitoare*, ce apare în 1883 la Paris, apoi în capitala Belgiei. Din colaborarea sa la această revistă, mai interesantă prin unele informații documentare ce le oferă este seria de articole *Starea de față a socialismului*: în care se străduia să dea o imagine a mișcării socialiste europene. Ultimul din aceste articole este consacrat începuturilor mișcării socialiste din Romînia. Sint aici mărturiile unui om fără suficiență pregătire pentru a înțelege complexitatea fenomenului ce încerca să-l cuprîndă, de aceea articolele conțin numeroase confuzii ideologice și aprecieri greșite, îndeosebi ignorarea mișcării proletariatului din Romînia. Ele rămîn totuși, cum am spus, interesante prin aceea că sint făcute de cineva care luase parte direct la o bună parte din faptele pe care le relata. Chiar erorile și confuziile din aceste pagini sint caracteristice, căci într-o măsură oglindesc erorile și confuziile nu numai ale lui Mille însuși, dar ale mișcării socialiste de la vremea aceea din țara noastră, în orice caz a multora din fruntașii ei.

Întors în țară în 1884, Mille se stabilește la București, făcînd din avocatură principala sa profesie. El continuă însă paralel atît activitatea pe plan politic, cît și cea pe plan literar. Era perioada guvernării de 12 ani a lui Ion Brătianu, în care capitalismul românesc s-a consolidat, ani în care, la orașe și sate, exploatarea și abuzurile creșteau fără limită, punînd în lumină din ce în ce mai limpede întreaga monstruoșitate a orînduirii burgheze. În anii aceștia în

care nemulțumirile creșteau, în lumea satelor se pregătesc spiritele pentru marile răscoale din 1888, iar la orașe, exploatarea nemiloasă din întreprinderile industriale în mare avînt determină o tot mai insistentă stringere a rîndurilor proletariatului, grăbind, în consecință, și ritmul de organizare a mișcării socialiste din țara noastră. În aceste împrejurări, se organizează la București Cercul de studii sociale, unde scriitorul nostru, care făcea parte dintre organizatori, ține și o conferință despre *Femeia și socialismul*.

În 1884 el este prezent și în literatură cu trei nuvele: *Moartea lui Vladimir*, *Gura lumii* și *O dragoste a veacului*, de necruțătoare demascare a moralei descompuse din societatea burgheză; nuvele pe care le publică în efemera revistă *Romînia liberă - număr literar*, un supliment al ziarului *Romînia liberă*, unde numele său se întâlnește cu al lui Duiliu Zamfirescu, Vlahuța și Delavrancea. Nuvelele au fost produse în *Lupta* lui G. Panu, marcîndu-se astfel primul său contact cu acest ziar la care îl vom regăsi în curînd. Într-adevăr, după ce fusese un colaborator statornic al gazetei socialiste *Drepturile omului*, care apăruse între 1 februarie și 11 decembrie 1885, la încetarea acesteia, Mille începe, din 1886, o lungă colaborare la *Lupta*. Gazeta condusă de Panu se situa în această perioadă pe o poziție mai radicală decît altele, caracterizîndu-se îndeosebi prin campaniile sale antidinastice, fără ca prin asta totuși să depășească în esență limitele gîndirii și intereselor politice ale burgheziei. Mille afla aici posibilitatea de a dezvolta și răspîndi o serie din ideile sale, care erau, în linii mari, ale mișcării socialiste.

În genere, el colaborează aici cu foarte puține articole politice. Publică însă multă literatură și critică literară. Astfel, în foiletonul ziarului *Lupta* apare în întregime romanul *Dinu Miliian*. În *Lupta* apar de asemenea cîteva din nuvelele sale, cum sint: *Bacalaureatul*, *Tatăl și fiul*, mai tîrziu *Primăvara tristă*. Aici se tipăresc cu regularitate un mare număr de *Cronici de joi*, în care urmărea, într-o formă vioaie, lipsită de pretenții, dar suficient de critică, să facă o regulată trecere în revistă a actualității. La acestea se adaugă numeroasele sale cronici dramatice și îndeosebi foiletoanele săptămînale, bogate în fapte și idei, prezentate cu nerv, cu spirit critic și cu pasiune, intitulat *Săptămîna literară*, în care evocă figuri, cărți sau probleme mai însemnate din literatura romînă și universală mai veche sau strict contemporane. Cronicile acestea literare, care priveau totul prin prisma ideilor sale despre literatură, - care erau și ale *Contemporanului* -

aveau un caracter combativ, polemic. De altfel, scriitorul intenționa să le cuprindă, pe toate sau în parte, într-un volum intitulat *Un an de luptă* – oglindind în felul acesta caracterul dominant ce le fusese dat.

Anul 1887, în care el continuă colaborarea la *Lupta*, este cel în care scriitorul își incheie de fapt activitatea literară. Colaborează în acest an la *Lupta literară*, revistă de scurtă durată scoasă sub conducerea lui Barbu Delavrancea, publică în volum românul *Dinu Milian*, publică într-un volum intitulat *Feciorul popii* cele mai însemnate din nuvelele sale, și cu aceasta Mille părăsește aproape total cimpul literaturii. După această dată, lăsind la o parte diversele note mărunte semnate cu pseudonimul *Chițibuș*, care stau sub nivelul unei adevărate literaturi și probabil că nici nu fuseseră scrise cu pretenția de a fi literatură, lăsind la o parte însemnările cu caracter personal publicate în foiletonul *Adevărului* și în parte strinse în volum sub titlul *Letopisiți*, puțin interesante în genere, ca toate amintirile scrise pentru a fi publicate în timpul vieții autorului lor, lăsind de asemenea la o parte câteva mici nuvele, singura lucrare literară mai mare de după 1887 este romanul *O viață*, o continuare la *Dinu Milian*, apărut în 1889-1900, lipsit însă de interesul pe care-l prezenta totuși prima parte. Cu aceasta scriitorul C. Mille își înceta deci activitatea.

Gazetarul, criticul literar continuă să fie prezent încă o bună bucată de vreme. Cînd, în 1888-1889, re apare *Drepturile omului*, Mille își reia locul de colaborator al gazetei. *Săptămîna literară* este continuată aici, unde condeiul său vioi dă și foarte numeroase articole politice, uneori de o mare violență, în acțiunea de demascare a politicianismului burghez pe care o ducea atunci mișcarea socialistă din România. În articolele sale, Mille abordează cele mai variate probleme. Într-unul vorbește despre sentimentele de prietenie pe care le nutrește poporul nostru pentru poporul rus; într-altele se ridică împotriva teoriei elitelor, pentru votul universal, pentru sprijinirea drepturilor muncitorilor industriali și ale țăranilor. Cu prilejul răscoalelor țărănești din 1888, cînd gazeta *Drepturile omului* se angajează într-o amplă campanie de lămurire a drepturilor țăranilor și de demascare a neomeniei moșierilor și a abuzurilor și atrocităților autorităților, violența articolelor lui Mille este neobișnuit de puternică.

În 1889, Mille candidează ca socialist într-o alegere de deputat de la Vaslui. Încercarea e însă fără succes în fața cunoscutelor ingerințe și falsificări electorale burghezo-moșierești, pe care de altfel cu puțin ani înainte le immortalizase Caragiale în *O scrisoare pierdută*. Tot fără succes este și o nouă încercare, de astă dată la Ilfov, din 1891. Între timp, în februarie 1890, apare ziarul socialist *Munca*.

Mille, care face parte din conducere, colaborează în mod asiduu. Publică și aici, în decursul celor patru ani de apariție, câteva articole de critică literară, mai degrabă de teorie literară: *Socialismul și arta*, *O literatură nouă* etc., dar marea, imensa parte din foarte numeroasele sale articole publicate în acest ziar sînt combative articole politice. Tematica lor este deosebit de variată, după cum cereau necesitățile de moment ale mișcării socialiste în raport cu împrejurările politice concrete. Fără îndoială că în mai toate articolele sale, în genere viguroase, dure, necruțătoare, află nenumărate șovăieli, confuzii și erori ideologice. Cu toate aceste lipsuri, care nu pot să nu cîntărească serios atunci cînd apreciem în ansamblu activitatea publicistică a lui Mille, sînt în acest sector din activitatea lui Mille și o serie de trăsături pozitive. Într-adevăr, prin articolele sale politice, unde aflăm o serie de greșeli, care au contribuit să deruteze și să îngreuneze munca organizatorică și politică a mișcării muncitorești din țara noastră, Mille a luptat împotriva monarhiei, denunțînd cu curaj o serie din păcatele concrete ale monarhului, „care voiește să-și țină tronul și sacii cu bani, corupînd moravurile politice, trăind și îmbogățindu-se din această corupțiune publică”. Înțelegînd că „la noi adevărul 1848 este încă de făcut”, el pledează prin articolele sale pentru votul universal, năzuind a face ca „Sfatul țării să fie al poporului și nu al boierimii și ciocoimei”, pentru republică, precizînd la un moment dat chiar că: „Partidul muncitorilor nu poate decît să se gîndească la timpul apropiat cînd regii și clasele stăpînitoare vor dispărea și cînd socialismul și republica socială vor fi stăpîni asupra lumii”. După care adăuga imediat: „Zicem republica socială, căci muncitorii nu au nimica bun de așteptat de la o republică burgheză, în care numai forma se va schimba, de la o republică care nu va schimba temelia economică a societății” (sublinierile sînt ale lui Mille). Pozitivă pentru contribuția ce a putut-o avea în lămurirea opiniei publice contemporane este și precizarea pe care o face Mille cu privire la faptul că, în ceea ce privește atitudinea lor față de masele muncitoare, nici o deosebire nu există între liberali și conservatori, sau că, dacă sînt unele deosebiri, acestea sînt numai de formă, nu de fond, ca și precizarea foarte valoroasă care dezvăluia caracterul diversionist al reformelor liberale făgăduite, menite doar să facă poporul „să amine răzvrătirea contra claselor stăpînitoare”.

Într-unul din articolele sale politice, în spiritul acestei contribuții pozitive la lămurirea conștiinței publice, Mille exprima cu multă jus-

tețe ideea imposibilității unei împăcări; a unui compromis în lupta aceasta pentru răsturnarea orînduirii capitaliste și a întocmirii unei noi orînduirii, superioare. „Puterea de mîini e a poporului – scria el într-un articol. A fi și cu el și cu tabăra opusă e de a încerca apropierea focului cu apa, a lupului cu oaia“. Și cu toate acestea, din cauza lipsei de fermitate din formația sa, Mille însuși cade în această greșeală. După ce este ales președinte al primului (1893) și al celui de al doilea (1894) congres al partidului social-democrat al muncitorilor din România, cel de al treilea congres, din aprilie 1895, exclude pe Mille din mișcarea socialistă. Cauza era că, deși acum partidul social-democrat al muncitorilor din România avea propriul său ziar, cotidianul *Lumea nouă*, Mille avea strînse legături cu ziarul burghez *Adevărul*, la care colabora cu regularitate și al cărui proprietar va deveni foarte curînd. Mille fusese invitat să renunțe la această colaborare, pentru a împiedica risipirea forțelor și derutarea simpatizanților sau chiar a opiniei publice, dar el refuză să se supună, sub pretext că poate scrie mai eficace cauza socialismului din paginile unei gazete burgheze.

Constantin Mille iese astfel din rîndurile mișcării socialiste.

Scriitorul trăia în unele momente din perioada de după părăsirea mișcării muncitorești o dramă pe care unele pagini din *Letopisiți* o consemnează. E limpede însă că, după ieșirea din rîndurile mișcării muncitorești, oricît de bine intenționat va fi fost și oricîte gesturi generoase și cavalierești va fi încercat să facă, Mille rămînea nu numai în afara rîndurilor partidului proletariatului din România, dar și un trădător al intereselor lui.

După primul război mondial, Constantin Mille conduce o vreme ziarele *Adevărul* și *Dimineața*, de care apoi se desparte și înființează un nou ziar : *Lupta*. Moare în februarie 1927

De la Mille ca scriitor ne-au rămas : un volum de poezii (1883) ; un volum de nuvele : *Feciorul popii* (1887) ; două romane, de fapt un roman : *Dinu Milian* (1887), continuat mai tîrziu printr-un al doilea volum, suficient de independent de primul, dar mult mai puțin interesant : *Dinu Milian II. O viață* (1914) ; în sfîrșit, două volume de însemnări memorialistice, *Letopisiți* (1908), ca să nu mai vorbim de scrieri ca *Scrisori către iubita* (1897), de gust îndoielnic și lipsite de valoare literară. În afară de acestea, prin paginile periodicelor la care a colaborat, el a lăsat nestrînse în volumele sale poezii, schițe,

nuvele, traduceri și mai cu seamă un mare număr de cronici literare și dramatice, nelipsite de interes pentru cercetătorul epocii respective, întrucît au avut o notă proprie și un ecou la vremea apariției lor. Mille a consacrat un mic număr de ani din viața sa – și nici pe aceștia în mod exclusiv – literaturii, îndeosebi anii dintre 1880 și 1887, după care ceea ce mai dă în acest domeniu este în genere accidental și de altfel fără un deosebit relief. Lucrînd deci în literatură oarecum printre picături și nu o vreme îndelungată, în anii tinereții sale, este explicabil că Mille – mai ales că aborda făgașuri noi, pe care nu avea propriu-zis un îndrumător și un model – n-a putut da creații mai ample, de o mai mare valoare artistică, de natură să corespundă nădejdlor ce se puseseră la început în el de către mulți contemporani. Mai este o explicație. Totdeauna pionierii noilor drumuri în literatură, în mod firesc își consacră atenția îndeosebi asupra problemelor de conținut, neglijînd, cu sau fără intenție, pe cele de expresie – ceea ce, firește, e o greșeală ce se războacă prin insuficiența soliditate și durabilitate a creației artistice. Se mai adaugă ceva. Mille a scris literatura sa ca un soldat pe front, între focurile dușmanului. Fiecare poezie a sa, fiecare schiță și nuvelă, fiecare pagină din roman, fiecare cronică literară era în primul rînd un episod din lupta ce se încingea în literatura romînească la sfîrșitul secolului al XIX-lea între realism și antirealism, era, în intenția scriitorilor chiar, mai mult decît literatură, o nouă demascare a societății burgheze. Toate acestea explică o serie din evidentele scăderi din punct de vedere artistic ale creației literare pe care ne-a lăsat-o Mille, om incontestabil înzestrat, dar ale cărui însușiri literare de asemenea nu are nici un rost să le exagerăm.

Cu toate aceste împrejurări concrete defavorabile și cu toate scăderile pe care ele le-au determinat, opera scriitorului nostru și îndeosebi lirica lui reprezintă o contribuție interesantă și cu o fizionomie proprie în dezvoltarea literaturii noastre. Pentru a înțelege mai bine adevărata ei valoare și mai cu seamă locul pe care-l ocupă îndeosebi din punct de vedere istoric literar în procesul evolutiv al liricii romînești, trebuie să confruntăm poezia lui cu ceea ce era poezia romînească obișnuită în epoca în care el debuta. Nu comparînd poezia lui Mille cu a lui Eminescu, atît de excepțională încît orice apropiere de ea este derutantă și lipsită de vreun folos practic, ci comparînd-o cu a poezilor de nivel mijlociu putem ajunge la unele concluzii eficiente. Dacă am lua chiar articolul lui Maiorescu despre „direcția

nouă”, scris cu câțiva ani înainte, am constata că, afară de Alecsandri și Eminescu, poeți mai reprezentativi ai vremii aceleia erau considerați Bodnărescu, Teodor Șerbănescu, Maria Cugler-Poni, Carol Scrob, Ollănescu-Ascanio, D. Petrino, N. Volenti, Grigorie de Bonachi, Veronica Micle, A. Naum, Nicolai Pruncu, N. Scheletti, la care dacă vom mai adăuga câțiva nu vom schimba substanțial fizionomia acestei lirici. Era o lirică ce corespundea într-o măsură decepționismului și tendințelor intimiste, individualiste ale perioadei de după 1860, în legătură cu care am vorbit, care corespundea de asemenea, prin vidul conținutului său, și teoriei „artei pentru artă” junimiste. Era o lirică plină de sentimentalism, de convențional și locuri comune, căzind prin aceasta – ca să nu mai vorbim de talentul uneori foarte discutabil al poeților – atît în ce privește conținutul de idei, cit și în ce privește expresia, în platitudini penibile.

Pe baza mărturiilor cu evident caracter autobiografic ce le cuprinde romanul *Dinu Miliian*, ne putem da seama că în anii adolescenței sale, începuturile sale lirice Mille le-a așezat cam pe aceleași coordonate spirituale. Dar pe măsură ce se apropia de mișcarea socialistă, el căpăta o înțelegere a literaturii, a esenței și funcției ei, deosebită de cea pe care o aveau atîția contemporani ai săi, căpăta o anumită maturitate în concepțiile sale despre lume, societate și artă. Astfel, după ce tinărul cunoaște ceva din nemulțumirea adîncă a exploataților și puternicul sentiment de răzvrătire ce-i însuflețește, după ce cunoaște cite ceva despre poezia socială, militantă, nu mai e surprinzător, într-o bună zi, să-l aflăm declarînd: „*Voi fi poet socialist!*”

Este ușor de înțeles că Mille, orientîndu-se în direcția pe care am văzut-o, în contact cu mișcarea socialistă și, într-o oarecare măsură, cu suferințele celor mulți, nu putea fi satisfăcut cu poezia în genere în circulație și refuză să meargă pe drumurile ei bătute. Poezia lui Mille, cu ce are ea mai caracteristic și mai valoros artistic sau istoric literar în acest moment din dezvoltarea liricii românești, de aici izvora: dintr-un început de înțelegere a rostului profund ce-i revine literaturii în cadrul unei societăți întemeiate pe nedreptate, și din refuzul de a păși pe făgașurile obișnuite ale contemporanilor săi. Aceasta este deosebit de vizibil de la primele sale poezii, iar poetul a ținut să o sublinieze în mod special și în prefața cu care deschide volumul său de versuri din 1883.

Ce spunea Mille în această prefață, fără îndoială vrednică de reținut în istoria manifestărilor poetice din literatura noastră? În primul rînd, plin de încredere în formula lui literară, poetul arată lim-

pede că renunță la vechile formule: clasicism, romantism, declarînd că el este „naturalist”, formulă prin care, ca mai toți confracții săi din școala *Contemporanului*, în frunte cu Gherea însuși, înțelegea realismul. Recunoscînd imperfecția versurilor sale și, într-o măsură, afișînd o desconsiderare cam exagerată pentru forma versului și pentru rimă, el afirmă că „scriitorul trebuie să fie copilul vremurilor în care trăiește”, că opera literară trebuie să se inspire din realitățile contemporane, în sfîrșit, că poetul trebuie să creadă în ceea ce scrie, că scrisul său trebuie să izvorască dintr-o profundă convingere ce nu se poate schimba de la o zi la alta. Și el nu se sfiște să proclame că ridică „un steag cu totul nou”, că a scris „sub înfrîurirea ideilor mele socialist-revoluționare...”, cerînd însă în final, în mod ciudat și ilustrînd în felul acesta confuziile și limitele scriitorilor formați în jurul *Contemporanului* de la data aceea, ca ideile sale socialiste să nu fie puse în discuție de critica literară ce se va ocupa de versurile sale. Alături de fierbîntele patos și fermitatea cu care vorbește această prefață, subliniind atîtea din ideile noi ce le aduc poeziile volumului, impresionează deopotrivă modestia scriitorului. „Nu sînt – spune el – arhitectul care pune acoperemîntul zidirii; un biet zidar care pune și el o cărămidă mai mult, iată tot ce sînt și iată toată cinstea care o cer”. Arătînd marea încredere cu care privește înrădăcinarea și dezvoltarea ideilor literare pe care le profesa, întrezărînd parcă ceva din biruințele pe care le cunoaște literatura zilelor noastre, Mille adăuga: „Cîndva, cîrînd poate, va sosi geniul puternic, care, folosindu-se de încercările noastre, va încununa zidirea, înjghebînd pentru totdeauna aceea ce noi numai am întrevăzut”.

Concepțiile acestea despre poezie, ca și întreaga poezie a lui Mille – cu limitele și meritele ei – contrastau puternic cu lirica mijlocie a epocii, caracterizată în genere printr-o penibilă îngustime de spirit, printr-un individualism meschin, printr-o dezaserantă lipsă de orizont, de substanță, de ideal mai nobil și de vibrație interioară.

De aceea, în fruntea versurilor sale din volumul de la 1883, poetul așază poezia intitulată *Drept prolog*, în care se străduiește să atragă atenția celor ce vor putea fi surprinși să întîlnească versuri ce nu sînt consacrate exclusiv iubirii, că pe lume există nefericire, nedreptate, că e firesc de aceea să existe „dor de răzbunare” ca și năzuințe de a lupta pentru curmarea răului. El a părăsit făgașul poeziei de dragoste nu pentru că n-ar prețui acest simțămînt, dar pentru că:

„...lingă al iubirii sfințit și dulce nume
E numele dreptății de-o mie de ori sfințit!”

Pentru urmărirea frământărilor acestora din care se naște poezia lui Constantin Mille, este deosebit de interesantă bucata *Fragment dintr-un poem*, din 1881, scrisă, după toate probabilitățile, și sub influența stilistică și a patosului *Scrisorilor* eminesciene. Aici, Mille se ridică, uneori cu vehemență, alteori cu ironie, împotriva vechilor șabloane din poezie, împotriva vechiului arsenal de mijloace artistice și de teme: lună, stele, noapte, flori, păduri.

„Nu vedeți că lumea doarme lângă muza voastră slabă,
Că aduceți tot aceea ce ațișia au adus“

– spune el pe bună dreptate, adresându-se poeților ce continuau să meargă pe vechile drumuri. El e conștient și o spune limpede că poezia trebuie să părăsească drumurile învechite, plicticoase, lipsite de interes și să exprime adevărul simțirilor omenești și căutarea unei noi lumi în locul acesteia plină de nedreptate în care trăia, strădania de a afla drumul către această lume:

„Astfel noi cătăm o cale, căutăm o lume nouă,
Alte note sunătoare într-al lumii searbăd cânt,
Și lăsînd în părăsire pe cîmpie alba rouă,
Mină-n mină cu știința îmbrăcăm al ei veșmînt,
Părăsînd pe ceruri luna ca să-și plîng-a ei iubire,
Ne-afundăm în adîncimea omeneștilor simțiri,
Și-ntr-o lume răzvrătită sîntem soli de răzvrătire,
Cîntăm lumea ce se naște sub a lumii risipiri.“

Pentru universul poetic al scriitorului – și nu numai din punctul de vedere al acestor frământări și luări de poziție programatică – extrem de interesantă și cu elemente surprinzătoare este de asemenea poezia *Un poem*. Evident, nu se pot contesta aici răsunete ale strălucitoarei viziuni cosmice pe care o dăruise literaturii noastre cu puțină vreme înainte Eminescu. Dar rămîne oricum prețios că tinărul poet a vibrat în fața lor, s-a încălzit de ele, a încercat să le evoce într-un chip care constituie aproape un direct omagiu adus modelului său:

„Să am talent puternic și geniul poetic,

In loc să-mi trăii viața prin aste lupănare,
Cu-aripa uriașă m-aș duce-n lumea mare,
M-aș pierde-n Nesfîrșitul acestui Univers
Și-acolo privind mersul lumestilor sisteme,
Pe-aceste urieșe și nesfîrșite teme
Cîntare-aș al naturii, al lumii veșnic mers.“

Și în continuarea poemului se află o tulburătoare, pentru data la care apărea în literatura noastră, înșirare a temelor cosmice sau din preistoria lumii, pe care poetul declară că le-ar prezenta, firește fără să piardă prilejul de a arunca numeroase săgeți critice la adresa societății în care trăiește. În final, însă, după o desfășurare destul de retorică – cum se întîmplă cel mai adesea în poeziile acestea ale lui Mille – învrăstă însă cu schițarea unor imagini absolut neobișnuite pînă atunci în lirica românească, poetul, considerîndu-se, cu o modestie ce nu-l părăsește, mai prejos de aceste exigențe, se simte chemat a fi cîntărețul luptelor, cel ce exprimă îmnuri biruințelor sau gemetele celor învinși:

„Pe mine mă atrage în luptele din lume
Lumeasca datorie și al dreptății nume,
Cîntarea biruinții sau cîntecul robiei.“

Ideea revine și într-o altă poezie, din 1882: *De ziua mea*. Semnificativ e că la un asemenea prilej, scriitorul, ca altădată Grigore Alexandrescu, marcînd înrădăcirea noii orientări literare cu poezia militantă, socială patruzecioptistă – nu cere nimic pentru sine. „Amor și răzvrătire“ este deviza sa, dar răzvrătirea și lupta stau mereu, în chip evident, pe primul plan. De altfel, oarecum ca Petofi, el declară:

„A luptei zîngăneală e traiul meu poetic“

și mărturisește că ceea ce-și dorește să înscrie pe fundalul acestui ideal major de viață este:

„Să duc un steag prin gloanțe, al foamei negru petec
Și trimbiță de-alarmă prin rînduri de popor.

In veci să fiu cît lumea va fi încă robită
Semnalul răzvrătirii și-a bravilor ispită.“

Neîndoielnic, din punct de vedere al realizării artistice, versurile lui Mille au numeroase deficiențe, îndeosebi un exagerat retorism, un ton ușor melodramatic, o expresie frustă și directă, lipsită de imagini biruitoare. Dar nu e mai puțin adevărat că în aceste versuri apare nu numai conștiința unui om ce se simte legat de soarta semenilor săi nedreptățiți din societate, ci și o incontestabilă notă de eroism în chipul cum este concepută viața. Și această notă eroică sinceră dă o substanță și o densitate poeziei sale, care, în ceea ce privește conținutul de idei, se ridică deasupra poeziei celor mai mulți dintre contemporanii săi.

De pe această poziție de luptător social, scriitorul exprimă, într-o poezie ca *Dorinți nebune*, ceea ce ar vrea să fie versul său. Este ușor de bănuț, dar lăsăm pe scriitor să vorbească singur, pentru că este interesant să observăm pe de o parte tendința aceasta de a invectiva, de a folosi mijloace violente, de a da expresiei o notă brutală, iar pe de alta cum toate acestea sînt servite de o adevărată avalanșă de alămuri ale unei fanfare stilistice, nițel exagerată în sine, dar suficient de echilibrată la fiecare treaptă, sunînd totuși potrivit la intensitatea sentimentului și amplexarea sarcinii ce și-o asumă poetul :

„Aș vroi cu-a mea cîntare să-mi arăt a mea simțire,
Cu accente ce în lume încă nu s-au auzit,
Să-mi ridic teribil glasul, să blăstăm vitrega fire
Și s-arăt la ceruri pumnul, să scuiș tot ce-i înjosit.

Ca și tunetul să tune glasul lirei desperate,
Ca blăstămul să lovească tot ce-n lume am urit,
Ca urgia să străbată în bogatele palate,
Să mugească înfamia ca un taur ce-i rănit.”

Pentru un asemenea poet, poezia nu poate fi decit *poezia roșie*, cu alte cuvinte poezia socialistă, deși el avea numeroase limite în înțelegerea socialismului științific pentru a da cu adevărat o poezie socialistă. În *Poezia roșie* el proclamă clar că pentru lirica sa nu poate fi alt izvor de inspirație decit foamea și nedreptatea, răzvrătirea și lupta, visînd o poezie al cărei glas „scula-va din somn tarile popoare”, îndrumîndu-le la luptă în vederea năruirii lumii capitaliste nedrepte, în vederea construirii alteia noi, deși aceasta din urmă pentru el nu avea de loc conture precise. Într-o poezie ca *Dacă...*, el revine asupra acestei idei ce face parte din substanța liricii sale și-i este deosebit de scumpă, insistînd, cu aceleași procedee uneori cam naive ale retoricului sforăitor și ale repetițiilor exagerat prelungite și obositoare, că el se simte cîntărețul nefericirilor prezentului și cel ce anunță, plin de încredere :

„Ale zorilor dreptății aurite, mîndre semme,
Viitoru-apropiat !”

E ușor de înțeles că un poet care trăgea esența gîndirii sale poetice din conștiința nedreptății ce domnește pe lume în cadrul orînduirii capitaliste va consacra numeroase din versurile sale criticii acestei

orînduirii. În stadiul de dezvoltare a mișcării muncitorești din țara noastră, în condițiile create de o conducere șovăitoare, pînă la urmă dovedindu-se de-a dreptul trădătoare, mai cu seamă pînă pe la 1884, dată de la care începe trecerea mai hotărîtă a socialismului din țara noastră pe baze marxiste, pentru Mille, care a dat principalele sale poezii între 1880 și 1883, nu era clară nici esența lumii capitaliste, nici fizionomia societății ce o va înlocui, și cu atît mai puțin calea pe care să se treacă de la una la alta. De aceea, în critica societății burgheze, el recurge la mijloace în genere cunoscute. În *La morgă* sau *Studentul*, de pildă, el evocă drama femeii căzute, de a cărei cădere este de fapt societatea vinovată – lucrul acesta fiind însă destul de vag formulat. În *După natură*, titlu care explică frecvența confuzie a termenului *realism* cu *naturalism*, poetul nostru, care de altfel folosește chiar un epigraf din Bolliac, înfățișează drama exploatării țăranelui, fără a aduce nimic mai mult față de poezia înaintașului patruzeciopist pe această temă, afară doar de versul final :

„Azi rîdeți – mine însă tîrziu vă veți căi”

care oferă în plus față de răzvrătirea din *Clăcașul* convingerea că această stare de lucruri se va încheia prin înfrîngerea asupritorilor, ceea ce arată perspectivele mai largi pe care le putea avea poetul de la *Contemporanul* în noua perioadă a literaturii noastre.

Alt aspect de critică socială, critica monarhiei, exprimată chiar cu ocazia proclamării regatului din 1881, o aflăm în poezia *Vivat rex, vivat!* – unde, într-un ton de amară ironie, înfățișează acest eveniment din istoria poporului nostru ca o nouă treaptă a aservirii și exploatării sale. Deși, ca totdeauna, fără o mare atenție pentru amănuntele expresiei și mai cu seamă pentru cizelare, pentru desăvîrșire, Mille construiește poezia aceasta cu un spirit simț al echilibrului și al efectelor ce se pot scoate din repetiție și contrast, fiecare din cele patru strofe de cite zece versuri începînd cu exclamarea : „*Vivat rex, vivat!*” și încheindu-se cu strigătul : „*Trăiască sfînta libertate!*” În final poezia cuprinde de altfel o adevărată chemare la lupta pentru răsturnarea monarhiei.

Un loc însemnat în poezia de critică a societății burgheze ocupă rolul ce este rezervat aici artei. Poezia *Unui poet decorat* este o satiră la adresa scriitorilor ce linguesc tronul, slujind în felul acesta tirania și înșelînd poporul. Ea este, în același timp, o chemare la demnitatea creatoare a scriitorului care iubește libertatea și-i rămîne credincios pînă la moarte, oricît de scump ar trebui să plătească această

nobilă consecvență. Declamatoare, ca mai toate poeziile lui Mille, într-o măsură și din cauză că ele aveau un caracter polemic și agitatoric imediat, fiind menite să vorbească unui public cit mai larg – și sub acest aspect valoarea poeziei lui Mille crește – poezia *Unui poet decorat* era, într-un fel, cu alte mijloace, poate chiar cu ceva mai multă adincime, în orice caz cu mai multă legătură cu concretul social, reluarea vechii teme patruzecioposte. a rostului poetului, pe care o aflăm de la poezia *La muza mea* a lui Bolliac până la *Cintice și sărutări* a lui Alecsandri.

Dezvoltind aceeași temă, într-un anumit fel mai interesantă este poezia *Vioristul cerșetor*. Din cauza retorismului și mai cu seamă a prolixității, poezia nu poate pune suficient în valoare toate aspectele noi ce le aduce. Pentru a înțelege sensul ei real, nu trebuie să lăsăm dominant aici elementul melodramatic pe care Mille îl folosește – și chiar cu exagerare. Nu este vorba aici în fond de sentimentul de compasiune, foarte frecvent încă de la romantici în literatura română, ca în întreaga literatură europeană, pentru artistul sărac, neînțeles, strivit până la urmă de mașina nepăsătoare a societății burgheze ca orice nu-i aduce un folos imediat, așa cum vom întâlni, pentru a ne referi tot la scriitorii din jurul *Contemporanului*, în *Lăutarul* lui Beldiceanu sau în unele pagini ale lui Traian Demetrescu. Tema lui Mille, pe care din păcate n-a izbutit să o facă suficient de pregnantă, este mult mai interesantă și mai profundă. Mai întâi, nu e vorba de un simplu viorist, ci de un adevărat artist, devotat nobilei cauze a poporului și a libertății, jertfind totul pentru această cauză, un artist care tocmai pentru că făcea din arta sa un instrument de demascare a societății întemeiate pe exploatare și de trezire a conștiințelor, tocmai pentru că nu înțelegea să facă nici un compromis, necum să-și vîndă credința într-o lume mai bună, coaleză impotriva sa dușmănia celor puternici, celor impotriva cărora se ridicase. În consecință, drept pedeapsă pentru îndrăzneala lui, aceștia îl aruncă mai întâi în sărăcie, la marginea societății, apoi îl distrug :

*„Dar nebunul, ca și mine, nesupus l-a vieții frîne,
Alte lumi de fericire el vedea mereu prin vis,
Și sărac și fără nume, de cei mari în veci proscris,
N-a vîndut talentu-i tinăr pentru zîlnica lui pine,
Altă lume că se naște între templele-i simțea,
Și-acest veac de nedreptate l-a strivit ca pe-o mîrgea.”*

Critica societății burgheze apare, de asemenea, în poezii ca *Veacul nostru*, viguroasă și patetică înfierare îndeosebi a tendințelor de a

pune toate cuceririle științei din acest veac „de lumină” în slujba războaielor, în care capitalismul nu vede decît o sursă însemnată de cîștiguri. O adevărată sinteză a liricii de critică socială a lui Mille aflăm însă în poemul *Indignarea*, în care poetul își exprimă, într-o foarte mare măsură sub influența primei părți din *Împărat și proletar*, dar fără să ajungă nici o clipă la stăpînirea expresiei de care era în stare încă din tinerețe marele său contemporan, indignarea în fața principalelor vicii ale societății burgheze. Desfrîul, necinstea, mediocritatea, incultura, misticismul, exploatarea, falsul patriotism, războiul, reprimarea luptelor poporului pentru libertate – toate sînt înfierate cu un patos susținut pînă la capăt, deși, cum am mai spus, insuficient slujit de obișnuita lipsă de exigență a lui Mille pentru expresie. Poetul se oprește, în chip firesc, ceva mai mult, pentru a dezvălui fără cruțare formele lor de a înșela poporul, asupra artei și filozofiei :

*„Dar arta ? Ea desigur în undele glodoase
Nu și-a mințit a frunții gîrlănzî victorioase...”*

*„Și-aici înșelăciune ! Acum prostituite,
Și artă, poezie în tină stau minjite,
Și viermi bidoși poezii, artiștii omenirii,
Pe corpul ei cel searbăd se-nînd neîncetat
Și slujii pitici nemernici, în furia-nvrăjbirii,
Se cred giganți ca munții ce-n capete se bat !”*

*Ei cînt cu-o voce falsă robia, tirania,
Femeile pierdute, adulterul, beția...”*

*Zugravii celebrează pe pinze mucezite
Pe-aceia ce le fură din brațele sleite
Și pine de mîncare, și fete, și soție ;
Sculptorii ridic ălnic statui cu mîna lor,
Statui ce-i strivesc, poate, sub jugul de robie.
Și ei ? ei sînt în pace : trăiesc, sufer și mor.*

*Și filozofii noștri ? Uitatu-i-am eu oare ?
Ei ce-s fără-ndoială a omenirii floare...”*

„Minciuni, ipocrizie, aici ca și oriunde...”

Nu e vorba aici numai de ascuțimea și vehemența criticii, ci de un element calitativ nou. În fond, critici la adresa societății burgheze mai întâlnim totuși la această epocă, chiar dacă nu la majoritatea poezilor, la unii din cei mai reprezentativi. Astfel, ea apare, uneori în forme destul de pline de vehemență, la Macedonski, mai cu seamă în câteva din *Noaptele* sale, în *Ocenele*, în *Formele*, apare mai cu seamă în cele mai strălucite intrupări ale liricii românești din acești ani, în *Scrisorile* lui Eminescu. Dar, pe cită vreme Eminescu, ca și Macedonski, oricât de nemulțumit, de indignat și de vehement și-ar fi exprimat critica, rămânea în fond la un stadiu, așa zice, de constatare, Mille – fără ca prin asta să adauge ceva valorii expresive a creației sale, dar sporindu-i interesul literar și istoric literar – mergea mai departe. Datorită formației sale, el vede ceva mai limpede cauza strâmbătăților care aduc nefericirea maselor. Oricât de confuz și limitat, el înțelege totuși că această cauză este exploatarea, faptul că lumea se află împărțită în două tabere, în exploatarea și exploatați, în stăpâni și robi – cum spune chiar el într-una din poeziile sale. Cunoșcând, datorită împrejurărilor concrete care înfrunesc hotărâtor formația sa, ceva din esența societății capitaliste, Mille poate înțelege mai bine decât orice poet din epoca respectivă că ieșirea din această nedreaptă și dramatică stare de lucruri nu se află nici numai în simpla demascare sau indignare, nici într-o atitudine de dispreț în fond pasiv. Mille știe totuși, în epoca în care scria poeziile sale, destul de vag și insuficient de științific, întrucât nu luase contact temeinic cu lucrările lui Marx și Engels, dar știe că în cadrul societății existente posibilitate de îndreptare nu există, că viciile sint elemente constitutive ale orânduirii burgheze. În consecință, intenția lui Mille, spre deosebire de a oricărui poet dintre contemporanii săi – și aici stă meritul ce nu-i poate fi contestat poetului nostru – este de a transforma indignarea sa în revoltă, iar revolta în adevărată răzvrătire și în îndemn la răzvrătire. Mai mult, oglindind împrejurările în care se forma conștiința sa, el înțelege, chiar dacă nu vede de loc limpede cum trebuie să se îndeplinească aceasta și pe ce drum exact trebuie să se meargă spre acest ideal – uneori alunecând în soluții anarhice – că e nevoie de răsturnarea vechii lumi și de construirea unei noi, a cărei configurație de asemenea este foarte nebulosă pentru poet, cum era de altfel pentru toți socialiștii români la data respectivă. El a înțeles mai cu seamă, chiar dacă tot nebulos, că pentru a se ajunge la aceasta este nevoie de luptă.

XXX

Conștiința necesității luptei pentru dreptatea socială este unul din elementele constitutive cele mai însemnate ale liricii lui Constantin Mille. Chemarea la această luptă revine frecvent în versurile poetului :

*„N-auziți glasul mulțimii ca o mare înfuriată,
N-auziți cum sună tunul cu gigantul lui glas,
Temelia învechită dintr-o lume blăstămată
N-o vedeți de ape roasă și de vremuri dărîmată,
N-auziți valul mulțimii și-al scadroanelor larg pas ?*

*Veacul nou suride vesel ca un prunc, ca o visare,
Omul liber și femeia, omenirea înfrățind,
Veac de bine, veac ferice, fără chin și supărare,
Fără robi, fără robie, fără dor de răzbunare,
Fără cruda prisosință, fără boț, fără flămînd.*

*Desteptare ! Desteptare ! Lăsați vin, lăsați plăcere,
Lăsați formele antice, lenea voastră o lăsați,
Prejudițiile toate cu-a lor glod, cu-a lor tăcere,
Lăsați totul, lăsați viața. Omenirea azi v-o cere :
Viața voastră nu-i a voastră : deci jertfiți-o și luptați !”*

(La un banchet)

Din această profundă convingere că lupta este calea înlăturării răului izvorăște și înflăcărarea cu care Mille cîntă momente însemnate și eroi ai luptei omenirii pentru libertate. În poema sa *Comuna din Paris*, răsună ecoul pe care acest eveniment istoric l-a avut în România și îndeosebi în cercurile socialiste, dar și prestigiul covârșitor al strofelor consacrate acestui moment în faimoasa poemă a lui Eminescu, de înfrîngerea căruia poezii de la *Contemporanul* nu se vor putea niciodată cu totul desprinde. Poema lui Mille evoca finalul eroicelor lupte purtate de comunarzi și aducea o incontestabilă notă personală prin continua sa situare pe poziția celor ce luptă și mor pentru o viață liberă, printr-un fior ce izbutește să-l transmită, printr-o anumită dinamică dramatică ce o capătă la un moment dat versurile cînd zugrăvesc crîncena învîlmășeală a luptei duse pe viață și pe moarte. Mai este o notă caracteristică a poeziei lui Mille în genere, pe care o aflăm și în acest poem și pe care se cuvine să o reținem : încrederea în biruința finală. Indiferent de chipul cum se încheie trecător un episod

XXXI

sau altul, ea este atât de puternică în conștiința poetului, că însuflețește pe cel ce luptă, chiar dacă uneori își dă seama, cu o luciditate ce-i face cinste, că victoria va veni mai târziu, cu prețul jertfei proprice sale vieți. Din acest punct de vedere este deosebit de semnificativă o poezie ca *Pe drumul către moarte*, unde valoarea etică este cu atât mai mare cu cât nu aflăm nici o urmă de îndoială în triumful libertății din partea celui ce știe că e chemat să-și dea viața pentru asta :

*„Înainte de-a ajunge ținta luptei seculare,
Morți vom fi, cadavre umezi învăluite de uitare,
Dar când lumea îmbrăca-va pe vecie alt vestmînt,
N-or uita învingătorii pe învinșii de-altădată,
Nici copiii răzvrătirii pe-al victoriei lor tată...“*

Vreo ghirlandă-nveseli-va atunci umedul mormînt !“

Interesantă pe această linie de idei este și poezia *Cugetări (Imitație)*, un adevărat îndemn la îndrăzneală pentru deschizătorii de drumuri cărora într-adevăr le era necesară o însemnată doză de eroism, de credință și de spirit de jertfă pentru a porni pe o cale grea și încă neumblată.

Pe tema evocării figurilor de luptători pentru libertate, mai aflăm în lirica lui Mille poezia *Vae victis!*, omagiu adus revoluționarilor ruși, din jertfa cărora mișcarea muncitorească din România a avut într-adevăr foarte mult de învățat, poezie în care se pot regăsi unele ecouri din *Poboda na Sibir* a lui Vasile Alecsandri; aflăm de asemenea emoționantele versuri scrise *La mormîntul lui Neculai Zubcu-Codreanu*, acest pionier al socialismului românesc, mort în floarea vieții; aflăm, în sfârșit, poate cea mai desăvîrșită, în ansamblul ei, dintre poeziile acestui scriitor: *Spartacus*, evocare a cunoscutei căpetenii a sclavilor răsculați din vechea Romă, pentru Mille devenit un adevărat simbol al luptătorului pentru libertate, care sfarmă pînă la urmă toate piedicile ce i se ridică în cale.

Lirica militantă a lui Mille rămîne, fără îndoială, în ciuda unor însemnate deficiențe artistice, în genere superioară din toate punctele de vedere poeziei celor mai numeroși din contemporanii săi. Ea rămîne, totdeauna, un prețios document: un document social în primul rînd, încă o mărturie despre nedreptatea ce domnea în societatea burghezo-moșierească și totdeauna despre creșterea nemulțumirii și a spiritului de luptă din rîndurile maselor populare la sfîrșitul veacului al XIX-lea, sub influența mișcării muncitorești. Pe de altă parte,

lirica aceasta rămîne și un prețios document istoric literar, marcînd cu incontestabilă forță și originalitate momentul deosebit de însemnat în care, sub înriurirea directă a proletariatului, literatura noastră își sporește realismul și militantismul, tinzînd să exprime tot mai elocvent nemulțumirea profundă de esența orînduirii burgheze în ansamblul ei, nu numai de unele „defecte“ ale ei.

În creația lirică a lui Mille se mai află și cîteva poezii pe care în volumul său le-a grupat sub titlul *Din caietul dragostei*, poezii cu caracter erotic. Deși nici în această direcție poetul nu izbutește să cucerească succese expresive și biruințe artistice mai substanțiale, am fi nedrepti însă dacă n-am reține că și prin erotică el se deosebește de contemporanii săi, chiar de unii din poeții *Contemporanului*, aducînd o poziție nouă și deschizînd un drum nou în lirica erotică românească. Strîns legată de concepțiile sale despre societate, iubirea este cîntată cu o gravitate pe care, în afară de Eminescu – și acesta pe alt plan – nu o mai cunoscuse nici un altul din poeții vremii aceleia. Sentimentele pentru femeia iubită se împletesc indestructibil cu năzuințele de luptă ale poetului pentru binele celor mulți :

*„Idealul meu ! femeie brună, cu ochi de scînteie,
Fiic-a plebei ce să simtă pentru cel nenorocit,
Gata de-a muri cu mine pentru-a binelui idee,
Braț în braț, mîină în mîină, gînd în gînd, necontenit...“*

Constantin Mille, care a mai dat și cîteva traduceri în versuri, printre ele fiind și una din Necrasov – lucru de mare semnificație pentru orizonturile și formația sa – după cum se vede, rămîne sub toate aspectele liricii sale un poet insuficient realizat artistic. El, însă, prin deosebita noutate a tematicii, prin patosul și vibrația ce le cuprindeau uneori versurile sale, înscrie un moment însemnat în dezvoltarea liricii românești, se poate spune chiar că în bună măsură pregătește substanțial ridicarea ei pe o treaptă nouă, deschizînd drumul scriitorilor de la *Contemporanul* și atîtor altora ce vor urma apoi spre poezia zilelor noastre.

În proză, Constantin Mille a publicat romanul *Dimu Milian*, apărut fragmentar în *Contemporanul* sub titlul *Spovedania unui învins*, încă din 1882, apoi, în întregime în 1886-1887, în *Lupta*, și, în sfârșit, imediat după aceasta, în volum. Valoarea literară a acestui roman nu este deosebită. Se poate reproșa mai cu seamă ceea ce se putea reproșa și poeziilor scriitorului: o insuficientă exigență. De aici provin o sumă din scăderile romanului, care însă, la data respectivă, prin

patetismul lui, prin realismul lui în zugrăvirea împrejurărilor sociale, marca o cotitură în istoria romanului românesc. Romanul oferă, pe de altă parte, un netăgăduit interes și prin valoarea lui general documentară – mai cu seamă ținând seama de caracterul autobiografic, deci de autenticitate a faptelor prezentate – prin evocarea unei epoci cu un anumit proces social, cu o anumită viață de familie în unele medii, cu o anumită atmosferă morală și intelectuală. Romanul ne oferă de asemenea o serie de date în legătură cu formația și personalitatea tânărului Mille, ajutând în mod real lămurirea unor aspecte din viața și creația lui. În sfârșit, romanul *Dinu Milian* ne aduce interesante amănunte asupra începuturilor mișcării socialiste din țara noastră (doctorul Russel în roman este doctorul Rickard; Speranță devine Garanță; Mille însuși e eroul principal Milian etc.). Aici însă trebuie să reținem limita viziunii scriitorului, care era a celor mai mulți din fruntașii de atunci ai socialismului român, de a nu vedea mișcarea proletarietului, care este adevăratul motor al istoriei în epoca noastră, de a pomeni foarte sumar elementele muncitorești, văzându-le numai neindividualizate, șterse și în situații pasive.

Romanul *O viață*, continuarea lui *Dinu Milian*, are mai mult caracterul unei mărturisiri lirice, deși, spre deosebire de cel dintâi, e scris la persoana a III-a. Neavând personaje vii, limitându-se deci la o simplă narare subiectivă și destul de unilaterală, acest al doilea roman al lui Mille este încă mai slab din punct de vedere literar și, deși nu e lipsit de evocarea atmosferei din unele cercuri, oferă în fond mult mai puțină siguranță documentară decât *Dinu Milian*. Romanul este totuși interesant – mai cu seamă considerat ca un document literar, iar nu ca o creație deplin realizată – prin evocarea dublei drame a intelectualului mic-burghez, care nu izbuteste să afle – cum visa Mille în poezia sa de dragoste – la soția sa, înțelegere pentru lupta socială în care s-a angajat, dar care, în fond, nu izbuteste să se identifice nici el cu această luptă. Scris în 1899, romanul *O viață*, care duce pe erou pînă la moarte, pare să oglindească prin finalul său nu numai scepticismul profund dominant la Mille după ce se despărțise de mișcarea muncitorească, dar și singurătatea sfișietoare și fără ieșire în care este închis cel ce, sub o formă sau alta, trădează lupta pentru libertate.

De reținut în proza sa este și activitatea nuvelistică. Volumul *Feciorul popii* (1887) grupează cea mai mare parte din nuvelele și schițele scriitorului nostru. Două trăsături esențiale, care uneori se îmbină, caracterizează această operă nuvelistică: demascarea putreziciunii lumii

burghezo-moșierești, îndeosebi în viața de familie, și simpatia pentru cei exploatați, nedreptățiți și umiliți în această societate. Dominate de prima trăsătură sînt nuvele sau schițe ca: *Feciorul popii* (care dă titlul volumului), *Moartea lui Vladimir*, *O dragoste a veacului*, *Rochia Catiței*, *Inelul Cleopiței*, *Diploma lui Guță*. Ele se relevă prin predominarea notei realist-critice, printr-o evidentă tendință de a demasca, fără șarjă, dar subliniind, variate aspecte din descompunerea morală a lumii burghezo-moșierești. În aceste nuvele se strecoară destul de frecvent unele note naturaliste. Ele sînt dominate însă de elementele realiste, scriitorul izbutind aici să creeze viața cu mai mult succes decît în *Dinu Milian*. E de subliniat în aceste nuvele mai cu seamă demascarea sistematică a tendinței exploataților de a căuta să pară altfel – mai buni, mai sus moralmente – de cum sînt în realitate. Nuvela *Feciorul popii* oglindește de asemenea și poziția anticlericală a scriitorului.

Cea de a doua trăsătură, simpatia pentru cei necăjiți și exploatați, pe care o aflăm de altfel și în *Feciorul popii*, o întîlnim mai cu seamă în *Facerea Zoiiței*, *Bacalaureatul*, *Contrabandistul*, *Primăvara tristă* (neinclusă în volum, apărută în *Lupta*), *Fata cizmarului* și *În spital*. E neîndoios că, prin contrast, toate acestea cuprind în mod firesc și demascarea și înfierarea „lumii bune”. Ele însă pun pe primul plan înfățișarea suferințelor nedrepte pe care le îndură oamenii simpli, oamenii ce muncesc și nu au nimic al lor. Mille, care vede personajele nuvelor lui în cadrul societății și le înțelege în funcție de condițiile de viață pe care le au în această societate, înfățișează cu simpatie și pe cei certați cu legile burghezo-moșierești. De pildă, într-o nuvelă cum e *Contrabandistul*, scriitorul nu condamnă pe cel pentru care societatea burghezo-moșierească nu avea nici o îngăduință, dar nici nu ia poziția fals declamatorie a romanticului. El realizează un lucru mult mai important: caută să facă pe cititor să înțeleagă că eroul său e obligat să devină infractor de către societatea care-i refuză dreptul la muncă. În felul acesta, scriitorul nu numai că izbuteste să atragă simpatia asupra acestui om, în fond nevinovat, dar dezvăluie cauzele căderii lui: condițiile de viață din societatea capitalistă. Iar în finalul nuvelei, ascuțișul criticii este îndreptat împotriva gaze-tăriei burgheze: superficială, cinică, slugă sau complice a marilor vinovați – exploataților. Mișcătoare sînt și schițele *Primăvara tristă*, evocînd un moment din răscoalele țărănești ale anului 1888, și *Fata cizmarului*. În aceasta din urmă, se îmbină zugrăvirea sărăciei și greutăților în care trăiesc oamenii muncii cu tristețea în fața întunecatelor

perspective ce o aşteaptă în această lume, vitregă pentru ea, pe fetiţa unui lucrător cizmar ambulat. Emoţionantă este mai ales schiţa *In spital*. Cu citeva clipe înaintea agoniei, un muncitor aflat în spital îşi priveşte întreaga viaţă, vede necazurile şi lipsa de bucurii care au stăpinit-o şi-şi dă seama de zădărnicia ei, tocmai pentru că nu s-a angajat, alături de atîți tovarăși ai lui, în lupta organizată pentru o viaţă mai bună. „Nu ar fi fost mai bine – se întreabă el – să moară cu folosinţă pentru lume, să ridice sus steagul drepturilor poporului, el, fiu al talpei casei țării românești? Nu ar fi fost mai vrednic, decît să-și istovească viața hrănind și îngrășind pe stăpîni, să și-o jertfească pentru scăparea muncitorilor din ghearele sărăciei...” Amintim de asemenea și nuvela *Bacalaureatul*, una din primele oglindiri critice ale armatei burghezo-moșierești în literatura acestei epoci.

Proza lui Constantin Mille și îndeosebi nuvelele și schițele sale conțin, după cum se vede, o dragoste caldă pentru omul din popor, pentru omul muncii, exprimînd totodată un adînc dispreț față de societatea burghezo-moșierească, a cărei ticăloșie și imoralitate o demască.

Rămîne, pentru a încheia, să spunem citeva cuvinte despre activitatea de critic literar a lui Mille. Pentru el, această activitate n-a fost niciodată o preocupare de prim plan. Mai susținut o practică la *Lupta*, unde cronicile sale intitulate *Săptămîna literară* sînt publicate cu regularitate, săptămînal, din decembrie 1886 pînă în aprilie 1888. Articole sau însemnări literare Mille a mai publicat și în *Drepturile omului*, în *Adevărul ilustrat*, în *Munca*, în *Evenimentul literar* și alte periodice. În acest domeniu de activitate, scriitorul stă pe poziția ideilor despre artă de la *Contemporanul*, militînd pentru o artă realistă, combativă, demascatoare, pusă în slujba celor exploatați, a năzuințelor lor pentru o viață mai bună. Deși cu numeroase confuzii și erori în concepțiile sale, scriitorul caută să pună la baza scrierilor adevărul despre strînsa legătură dintre artă și societate, despre oglindirea luptei de clasă în literatură. „Lupta uriașă dintre cele două stări sociale – scria el într-o *Cronică săptămînală* din *Adevărul ilustrat* – nu poate să nu impresioneze și arta, care, oricît s-ar nega, este icoana societății în care trăiește artistul.” În activitatea sa critică se reflectă o incontestabilă dragoste pentru literatură și adesea o orientare verificată de timp în judecarea unor numeroase opere și fenomene. Cu toată tinerțea și fronda lui din unele împrejurări, respectul pentru marile valori este, în general, cu consecvență observat. Nu mai vorbim de atitudinea lui plină de venerație față de Eminescu, pentru nepremierea căruia,

de pildă, critică Academia, în aprilie 1887, într-unul din foiletoanele sale. Lui Alexandri, de asemenea, îi recunoaște numeroase merite și îi ia apărarea prin *Contemporanul* atunci cînd este atacat de Maccodonski. La fel, Vlahuță, Delavrancea, Caragiale, Coșbuc sînt considerați cu mare pretuire pentru opera lor. E interesant că în 1888, cînd Caragiale a fost numit director al Teatrului Național, Mille este aproape singurul din toată presa noastră care salută cu entuziasm această numire și o susține cu consecvență, împotriva tuturor intrigilor ce se montau contra ei din prima zi.

În articolele de critică literară ca și în cronicile literare intitulate *Săptămîna literară* din *Lupta*, se pot afla, alături de confuzii și ezitări, numeroase idei interesante și juste. Iată-l pe Mille, de pildă, vorbind într-una din aceste cronici, despre mișcarea literară contemporană din țara noastră și arătînd că pricina apatiei literelor noastre, pe care o constată, se datora lipsei unei legături a scriitorilor cu poporul și cu năzuințele lui politice; iată-l, într-o altă cronică, explicînd foarte just, pe linia explicării date de Gherea, cauzele „curentului eminescian”; iată-l demascînd plagiate în primii ani de apariție ai revistei *Contemporanul*. Și iată-l, de asemenea, admirator al literaturii progresiste a marilor realiști ruși, subliniind că aceștia sînt ai poporului, nu ai claselor dominante, și avînd limpedea perspectivă a dezvoltării poporului rus sub toate raporturile atunci cînd el va fi liber. „Noi facem deosebire – scria el – între stăpînitori și cei ce se răzvrătesc.” Apoi continuă: „Un asemenea popor are dreptul și puțința de viață. Atunci cînd Rusia va deveni liberă, dînsa va trebui să dea exemple minunate Europei de tot ce poate un popor, atunci se va putea cerceta uriașă-i putere intelectuală.” Rîndurile acestea oglindesc puternica și permanenta dragoste și încredere ale lui Mille în forțele revoluționare ale poporului și îndeosebi în ale celui rus.

Cu limitele și cu confuziile amintite, cu incontestabilele noutăți pe care le aduce mai cu seamă în lirica noastră, opunînd cu înflăcărare o concepție de scriitor realist, militant, legat de mișcarea socialistă și muncitorească, tendințelor sceptice, pasive, ca și „artei pentru artă” junimiste din literatura vremii, Constantin Mille este mult mai mult decît pare la prima vedere. Cu acea parte a activității sale care se află în domeniul literaturii și care se situează în primii săi ani de activitate – nici aceștia lipsiți de greșeli, uneori chiar foarte grave – privit în cadrul larg al dezvoltării literaturii romîne, Mille este mai mult decît un scriitor mărunț, dar interesant, mai mult chiar decît primul scriitor, din punct de vedere cronologic, pe care ni l-a

dat *Contemporanul*. El este reprezentantul unei noi conștiințe literare care se naște, în împrejurările istorice concrete din România, cam o dată cu nevoia apariției *Contemporanului*, și are, incontestabil, meritul de a marca prin creația sa uriașa cotitură ce începea să o facă întreaga literatură română sub înrîurirea dezvoltării proletarietului, căruia îi revenea, pe toate tărîmurile, sarcina „de a duce societatea înainte“, de a îndrepta poporul nostru spre vremurile în care astăzi trăim, cînd atîtea din năzuințele cele mai nobile ale lui Mille s-au împlinit și se desăvîrșesc.

G. C. NICOLESCU

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Ediția de față apare cu prilejul centenarului nașterii lui C. Mille. Ea este cea mai cuprinzătoare din cîte au apărut pînă acum, și tipărește : 1. Versuri ; 2. Nuvele și schițe ; 3. Dinu Milian ; 4. O viață [Capitole alese] ; 5. Letopisiți [Fragmente] ; 6. Articole.

Versurile au fost reproduse în ordinea și după textele ediției Versuri (1878-1883), Iași, 1883. Nuvelele și schițele au fost reproduse în ordinea și după textele volumului Feciorul popii, București, 1887. Romanul Dinu Milian a apărut în patru ediții în timpul vieții scriitorului : 1887, 1904, 1909, 1913 ; am urmat textul celei din urmă ediții. Capitolele alese din romanul O viață au fost reproduse după Dinu Milian II - O viață, București, 1914. Fragmentele din Letopisiți au fost selectate din cele două volume apărute sub acest titlu în 1908. În aceste volume, autorul a înmănunchat însemnările ce apăruseră în Adevărul, în anii 1904, 1905 și 1906. Alte însemnări asemănătoare publică Mille în același ziar și în anii 1907, 1908 și 1909, pe care însă nu le-a mai republicat în volum. În ediția de față, am selectat și din acestea din urmă pagini care prezintă interes, pe care le-am adăugat celor dintii.

Parcurgînd presa vremii, am descoperit și alte poezii și schițe, unele ulterioare apariției volumelor tipărite de autor, și care nu și-au găsit locul în acestea. Ele au fost anexate la sfîrșitul capitolelor de Versuri și Nuvele și schițe, sub titlul Din periodice. Din această categorie fac parte : poeziile Cătră studenții reușiți la Pitești, La Poeți, Cîntecul zidarului, Cîntecul lui 1 Mai, Azi-Mîine, și schița Zorii roșii. Acestea, ca și Letopisiților și articolelor extrase numai din periodice, li s-au anexat la sfîrșit indicațiile bibliografice.

Ținând seama de vasta activitate publicistică a lui C. Mille, am selectat, din numeroasele sale articole, câteva, reprezentative mai ales pentru prima parte a activității sale, desfășurate în presa muncitorească pînă în anul 1895. Într-un singur capitol am însumat, în ordine cronologică, articole politice și literare, Tot în cadrul acestui capitol am inclus și omagiul pe care-l aduce C. Mille profesorului Petru Poni, sub titlul Din noaptea amintirilor.

În transcrierea textelor, am adoptat regulile ortografice în vigoare, mai ales că autorul însuși, deși își desfășoară activitatea literară începînd cu ultimele două decenii ale veacului trecut, folosește, în general, limba literară modernă. Am păstrat unele particularități ale limbii sale, în forme fonetice, ca, de pildă : blăstăm, desperare, sălbatec, sară, stîns, samă, mătasă, prietin, vacanție, cestiune, învălit, vristă, năcaz, dintăi, lacrimi, păreche, coprindea, îmbrătoșeri, dedea, stetea. Foarte adesea, autorul, chiar în cursul aceleiași bucăți, folosește forme duble pentru același cuvînt : sînt/sunt ; cer/ceriu ; cucoană/cocoană ; ore/oare ; nimic/nemic ; trimite/trimete ; cititor/cetitor ; se/să ; care/cari ; dispreț/despreț ; pînă/pănă ; obișnuință/obicinuință ; veșnic/vecinic ; curaj/curagiu ; buzunar/pozunar etc. Am unificat după grația curentă.

Greșelile evidente de tipar au fost corectate tacit, iar omisiunile datorate tipografiei au fost completate între paranteze drepte. Notele autorului sînt urmate de mențiunea (n. a.), spre a se deosebi de notele editorului, care explică unele cuvinte ieșite din uz, unele nume proprii etc.

VIRGILIU ENE

VERSURI

PRECVÎNTARE

Indeobște totdeauna lucru ridicul mi-au părut prefețele, mai ales cînd, în fruntea unui volum de versuri, autorul ne spune că e *tinăr* și că pe acest cuvînt cititorul e rugat să fie „indulgent“ cu pruncul poetului.

O așa pomană de „indulgență“ nu voi cere-o eu. Dimpotrivă, cu cît critica va fi mai aspră, cu atîta voi ști și eu mai sigur de sînt sau nu poet. Pe acest cuvînt am intitulat aceste plămuiuri *Versuri*. Firește, fiecare socoate că a întocmit un capo d'operă; rămîne însă ca critica să-i deschidă ochii, dîndu-i adevăratul lui loc pe cîmpul de bătaie al literelor. Mai mult decît oricine, eu, care am fost nemilos cu alții, cer ca și ceilalți, la rîndul lor, să-mi răspundă cu aceeași monedă; mila și pomana sînt pentru ologi. Am pretenția de-a nu fi din rîndul lor. Fie deci știut că nu voi ținea samă decît de acele critici care vor pune în locul laudelor sau banalităților obișnuite, critica serioasă, aspră și neîmpăcată. Pentru ca să nu dau loc la rele înțelegeri, sînt dator să arăt care a fost linia mea de purtare în scrierea volumului de față.

Mai întăi, am fugit de clasicism, de lună, de stele, de nopți venețiene, de păstori și păstorite și am lăsat florile pe mina grădinarului. Rămășițe de clasicism, însă, se vor găsi multe, căci nu fără pedeapsă și influențare am trecut pe sub furcile caudine ale educațiunii noastre. Apoi, cum cu toții am început a scrie prin a imita, desigur am căzut fără voie și eu în clasicism.

Am fugit de asemenea de romantism. Pe cât am putut, desigur, căci urme sînt pretutîndine, și chiar, poate, multe; socot clasicismul tot atît de nenatural ca și romantismul.

Am vrut să fiu naturalist¹ și să mă asemăluiesc cu spiritul vremilor noastre. Zic *am vrut* pentru că desigur nu am putut reuși decît pe jumătate. Pricinile sînt multe. Nu am nevoie să le număr; cititorul, care cunoaște mijlocul nostru social, le va găsi pe toate. În năzuința mea naturalistă, socot că poetul e dator să se apropie de realitate, vorbind ca toți oamenii și zugrăvind simțirile și patimile sale în așa chip ca să fie și frumos și înțeles și adevărat.

Și aici socot că trebuie de vorbit ceva asupra *versului* și a *rimei*. De mult se știe că poezia nu stă în vers. Aceasta nimene nu o neagă. Totuși însă, se crede că forma caracteristică a poeziei este versul și de multe ori rima. Dimpotrivă, eu socot că atît versul cît și rima sînt rămășițe ale trecutului, pe cînd poezia și cîntecul făceau una, și că aceste forme, cu venirea naturalismului, vor pieri, lăsînd locul vorbeii obștești și nestrînse mai mult în calupul strîmt al versului și al rimei. Aceasta e adîncă mea convingere. De aceea nu am îngrijit îndeajuns nici versul, nici rima. Deci o spun sus și tare că versurile mele nu sînt perfecte, că rima mea e mai mult asonanță decît adevărata rimă. Spre știința tuturor.

De ce însă nu ai scris în proză? Îmi va spune cineva. Pentru că nu m-am simțit așa de puternic ca să ridic un steag cu totul nou și pe care l-aș fi compromis poate, întemeindu-l pe pildele talentului meu. Nu sînt arhitectul care pune acoperemîntul zidirii: un biet zidar care pune și el o cărămidă mai mult, iată tot ce sînt și iată toată cinstea care o cer.

Cîndva, curînd poate, va sosi geniul puternic care, folosindu-se de încercările noastre, va înoua zidirea, înjghebind pentru totdeauna aceea ce noi numai am întrevăzut.

Adînc convins că scriitorul trebuie să fie copilul vremurilor în care trăiește, am căutat ca materialul lucrărilor mele să fie scos din vremea în care sîntem. Admit însă împărțirea muncii, și cum realitatea este atît de deosebită, am ales subiectele care m-au atins mai de aproape și am scris despre acele lucruri care sînt adîncile mele convingeri sau patimi. Am scris sub înfrîurirea ideilor mele socialiste-

¹ Constantin Mille, ca și alți scriitori ai vremii sale, folosește termenul „naturalism” pentru realism.

revoluționare întăia parte, și sub aceea a dragostei pe a doua. A dragostei? Zău! Mi-e rușine, căci astă temă e tot atît de întrebuițată ca și florile și luna clasicilor!

Singura mea nădejde este că cititorul va deosebi de la întăia privire că cel puțin patima mea e adevărată și omenească, pe cînd a lor este o simplă înșirare de vorbe și tablouri obscene, care ne arată pe iubita poetului ca un „*angel cu sin de crin, pulpa rotundă, coama ebenină, buze de carmin*” și toate celelalte pe care le citiți în fiecare zi. Totdeauna aceste versuri mi-au făcut efectul portretelor obscene care se arăt în panorame pentru un supliment de cîtiva gologani. Și dacă măcar ar fi o umbră de talent în toate aceste!...

Recunosc că multe greșeli sînt în volumul meu. Greșeli de rimă, de vers, de idei. Le știu pe toate și desigur că le-aș fi putut îndrepta dacă vremea mi-ar fi permis. Apoi am și eu scuza lui Musset, scrisă în fruntea întăiului său volum.

Mai e și altceva: a face e mai ușor, a drege e mai greu.

Știu iarăși că versurile mele deși merg sau tind a merge pe-o cale nouă, totuși haina e cea veche: un copil mic sub haina zdrențuită a unui moșneag. Iarăși un adevăr pe care mă grăbesc să-l recunosc eu singur.

Meșterul nu zidește decît cu materialul ce are la îndemînă. Tot așa am făcut și eu.

Alt punct de luminat: se crede că nu se poate cere poetului de-a fi omul unei idei, se crede că îi este slobod lui azi să cînte revoluția și mine pe acei care domnesc și asupresc. Nu zic că nu se întimplă, și încă foarte des [...] Socot însă că poezia ar fi mai vrednică, întrebuițată și minuită de lucrători care se respect și sînt oamenii unei idei orișicare. Nu zic că și fără aceasta nu poți să fii poet, dar acești indivizi discreditează poezia, încît numele de poet e totuna cu acel de nebun sau zvînturat, sinonim cu omul incapabil de ceva serios. Între acești oameni arareori se găsește talentul, căci acesta nu are nevoie, pentru a ieși la lumină, de sprijinul celor de sus, dimpotrivă, mediocritatea, nebuzuindu-se în propriile ei puteri, caută sprijinul în afară de cîmpul literelor și după treptele vreunui tron sau în anticamera cutărui ministru. Eram cît pe ce să spun numele lui Urechie: dar, *Nomina odiosa*¹. A lui Ureche mai cu samă.

¹ Numele sînt odioase (lat.).

E știut că sînt socialist. Deci, socot că în astă privință critica literară nu se va amesteca în discutarea ideilor mele.

Încă o rugăminte acum : tot ceea ce cer de la critică este un lucru foarte mic, dar de căpetenie pentru mine : *să fiu citit înainte de a fi criticat.*

AUTORUL

Iasi, 1883 febr.

I. DIN CAIETUL ROȘU

DREPT PROLOG

Oricine-ai fi, din mîndul acelor ce-s în bine,
Ori paria al lumii strivit și-ades flămînd,
Bătrîn cu barba albă, sau tînăr ca și mine,
Copilă tinerică cu ochii de lumine,
Sau babă înălbită colțunul împletind,
Oricine-ai fi tu, care răzleața ta privire
Asupra astor rînduri acum ai aruncat,
Gîndește-te l-a lumii amară nălucire,
Gîndește-te la negrul din neagra omenire,
La mic ca și la mare, la slab și la bogat,
Că ai simțit în tine, ca mine, clocotind
Și dor de răzbunare, și dor frumos și blînd,
Și nostalgii frumoase de dragoste și bine,
Și visuri ideale, și visuri dulci, senine,
Și focul de-a ucide tot răul pe pămînt ;
Gîndește-te că unor nu li-i destul o lume,
În care se-nvirtește tot omul ordinar,
Că strîmt le este cercul prezentului barbar,
Că lîngă al iubirii sfințit și dulce nume
E numele dreptății de-o mie de ori sfînt !
Destul e pentru mine să văd a mea cîntare
Că a produs în piepturi un lung oftat de dor,
Și cum un pic de rouă destul e pentru-o floare,
Cu-o lacrimă de-a lumii, mă simt nemuritor !

INDIGNAREA

Nu, inima-mi nu poate să se mai stăpânească,
Ea vrea ca să-și răzbune, ea vrea ca să vorbească,
Să-și verse din ea focul ce-o arde nencetat,
Dezgustul de viață, de oameni și de lume,
Să deie omenirii desprețu-i meritat,
Și-n urmă să dispară ca rîu-n marea-n spume.

E veacul de lumină, zic învățații voștri,
Veac fără de știință în care domnesc proștii,
Veac ce-a aflat secretul mistericei științi,
Ce inventează arme cu care să omoare
Pe-acei ce strig sub plumbul atîtor suferinți,
Pe-acei prădați de toate, de muncă, de onoare.

Ce e virtutea voastră, ce e morala voastră ?
Ființa cea supremă din bolta cea albastră ?
Spuneți, ce-i fericirea, ce-i dreptul omenirii
Și sfînta libertate, ce-atît ne-o predicați ?
Minciuni, vorbe umflate ce cat sub masca firii
Să-nchidă ochii celor pe care-i înjuțați !

Minciuni ! Minciuni ce-s sece ca mintea voastră sacă,
Căluși ce fac mulțimea sub schingiuri să tacă.

Și unde vi-i morala ce ziceți că domnește
Familia și lumea cu scepstrul nencetat ?
Ce e soția voastră, credeți că vă iubește,
Sau dragostea că-și vinde pe-un preț nerușinat ?

Priviți-o-mpodobită cu-atîte avuții,
Cu sînul gol, cu haine subțiri și străvezii,
Priviți-o-nconjurată de curtezani, de lume,
Ea-și ride de credință, precum rîdeți și voi ;
Fereastra, ca și ușa, priviți, sînt unse-anume :
Căci nu-i frumos amantii să fie-odată doi.

Iar voi, bastarzi nemernici, bătrîni în tineretă,
Voi, paraziți ce puneți azi totu-n frumuseță,
În haine elegante, faitoane aurite,
Și armasari ce-n uliți cu fulgerul se-ntrec ;
Voi treceti viața-n vițuri mîrșave, înjosite,
Privind cu-absintu-n mînă cum anii voștri trec !

Și voi, ființi meschine, fațarnici ipocriți,
Voi, preuți fără carte, de ce-n cale-mi ieșiți
Cu chipuri fățărîte, cu barbe lungi, cărunte ?
Voi arătați în ceruri robitului popor
Un Dumnezeu ce-l lasă să moară-n chinuri crunte,
Sătul ca voi, desigur, cînd alții flămînzi mor !

Dar iată și-mpărații, despoții cei puternici,
Din mila providenței domnind pe cei cucernici,
Si-ncunjuțați de armii, la schingiuri dedate,
În sînge-neacă glasul blajînului popor,
Ce-acum în ei nu vede decît fiare turbate
Ce vor să stăpînească pe-aceia ce nu-i vor !

Mai vin lingușitorii cu-ntregul lor alai,
Lachei ce se duc veseli, precum s-ar duce-n rai.
Ei merg fără de țintă, rozînd un os în cale,
Oriunde-i mină vîntul despoticei voinți,
Dînd totul pentru aur ; oh, fapte criminale,
Vinzînd pe-a lor copile, soție și părinți.

Dar arta ? Ea desigur în undele glodoase
Nu și-a minjit a frunții ghirlânzi victorioase,
Ea, poate, mai păstrează antica-i moștenire ;
O singură lumină pe-acest obscur pămînt,
Ea, poate, încă numai, vorbește de iubire,
Ea – fiica-i poezia, cu gingașul ei cînt !...

Și-aici înșelăciune ! Acum prostituite,
Și artă, poezie în tină stau minjite,
Și viermi hidoși, poeții, artiștii omenirii,
Pe corpul ei cel sarbăd se-ntind neîncetat ;
Și sluți pitici nemernici, în furia-nvrăjbirii,
Se cred giganți ca munții ce-n capete se bat !

Ei cînt cu-o voce falsă robia, tirania,
Femeile pierdute, adulterul, beția
Și-n cale tămiiază pe hoțul cel mai mare,
Ce le aruncă-n glodul în care dinșii zac :
Un ban, prețul cîntării – a viermilor cîntare :
Poetul și eroul în cumpeni una fac.

Zugravii celebrează pe pînze mucezite
Pe-aceia ce le fură din brațele sleite
Și pine de mîncare, și fete, și soție ;
Sculptorii ridic falnic statui cu mina lor,
Statui ce-i strivesc, poate, sub jugul de robie.
Și ei ? ei sînt în pace : trăiesc, sufăr și mor.

Dar filozofii noștri ? Uitatu-i-am eu oare ?
Ei ce-s fără-ndoială a omenirii floare,
Ei ce, lăsînd deoparte meschina zilnicie,
Spre sferile mărețe cu grabă se întorc ?
Ei bine, ei desigur cu-a lor filozofie
Din sucul vieții voastre, fericirea viață storc !

Minciuni, ipocrizie, aici ca și oriunde :
Pe-o mlaștină glodoasă, vai ! trec glodoase unde.
Dar tinerimea noastră în care-i viitorul,
Și ea se-nchină josnic ca și părinții ei ?
Și nu-ncolțește-ntr-însa o floare ce-i zic dorul
De libertate sfîntă ? Cei tineri sînt mișei ?...

Vai, da ! Ei vegetează bînd cupele plăcerii,
Dînd vremii cu piciorul, uitînd timpul durerii.
Ei nu-și îndreaptă gîndul decît la veselie,
La fete și la mode, primblări noaptea pe lună.
Și moartă-i pentru dînsa divina poezie,
Căci tot pe astă lume, tot a deșert răsună !

Și cînd în mintea-mi sacă, de saca ei știință,
Defilă omenirea ființă cu ființă,
Cînd văd atîte crime, atîția proști cu cap,
Atîți pigmei nemernici, viermi, paraziți din lume,
M-apucă-o disperare – imensă, fără nume,
Și zic : „Pe astă lume cum oare să încap ?“

PE DRUMUL CĂTRĂ MOARTE

Tristă-i soarta ce ne-așteaptă, trist va fi și traiul nostru :
Sărăcia și surgunul cu-a lor brațe lungi de monstru,
Ponegrirea ce și-acuma cu-a ei bale ne mînjește,
Deziluzii zdrobitoare și înfringeri cîte vrei,
Piatra urii aruncată de amicii care-i ai,
Munca ta nesocotită de acel ce nu muncește...

Și în calea grunțuroasă, presurată de primejdii,
Unde mergi mînat de-a pururi de steluțele nădejzii,
Cîte crime n-au să spargă șirul nostru hotărit ?...
Cîți în drumul cătră moarte vor pieri fără să vadă
Filfiind pe-a lumii turnuri, pe-a ruinelor grămadă,
Steagul nostru rupt de gloanțe și de sînge înroșit ?..

Morți pe cîmpul de bătaie, susținînd steagul dreptății,
Cîți șacali – copii de-ai nopții – prin murdar glodul cetății,
Vor purta a noastre trupuri ciuruite de loviri ?
Duși de dorul răzbunării, de-a lor triste biruințe,
Insultînd numele noastre, grelele strădănuințe,
Vor danța-n al nostru sînge ai trecutului bașchiri.

Vor danța și-ai lor prieteni ; a lor splendide biserici,
Mestecînd fumul tămăiei cu-nsutitul glas de clerici,
Osanaa biruinții ridica-vor cătră cer ;

Cîntăreții lor cu plată vor cînta înalte imnuri,
Și din plînsetul de mame, din a-nvinșilor lungi chinuri,
Întocmi-vor epopea ăstui veac greoi de fier !

Cine știe ? Fiii noștri, luați de-o mină blăstămată,
Vor ajunge să blăstăme pe-a lor mamă, pe-al lor tată,
Cîți din noi pe veșnicie vom pieri, cu trup, cu nume ?
Cîți vor fi uitați cu totul de părinți și de soție,
Și pe mine răzvrătitul unui veac plin de robie,
Cine poate să mă plîngă în a plîngerilor lume ?..

Dar alături de primejdii, de-ntunec și de soartă,
Idealul ne deschide a dreptății sfîntă poartă,
Conștiința nu ne-apasă, nu ne strigă nencetat
Că în lume stăm ca trîntori, că-i sintem copiii vitrigi,
Că ne pierdem existența în meschine și lungi intrigi
Spre-a putea trăi mai lesne despoind pe înșelat.

Nu ; curat avem noi gîndul, noi nebunii de-astă dată,
Visătorii nebunateci, care dreptu-n lume cată,
Noi, trăiți ca și ciumații, în mijlocul astei lumi,
Noi ne facem datoria.

Înspre drumul cătră moarte,
Soli ai timpurilor nouă, ce ne pasă dar de soartă
Și de-aceia ce merg josnic, duși în dosul unei turmi ?

Înainte de-a ajunge ținta luptei seculare,
Morți vom fi, cadavre umezi învălitate de uitare,
Dar cînd lumea îmbrăca-va pe vecie alt veșmînt,
N-or uita învingătorii pe învinșii de-altădată,
Nici copiii răzvrătirii, pe-al victoriei lor tată...

Vreo ghirlandă-nveseli-va atunci umedul mormînt !

DACĂ...

Dacă glasul meu răsună ca un glas dogit de clopot,
Ca al tunului răsunet, ca al cailor lung tropot,
Sau ca toba de război ;
Dacă vocea-armonioasă de uşoare păsărele
Nu s-aude în blăstăm, în cântarea vocii mele ;
Dac-al munţilor cimpoi
Nu-nsoţeşte niciodată a cântării mele note ;
Dacă glasul meu răsună ca a temniţilor bolte,
Ca un corb rătăcitor ;
E că niciodată-n mersu-i n-a putut şuvoiul rece
Să murmure printre munţii ce ca fulgerul îi trece
Bubuind îngrozitor ;
E că pasărea din codri amuţeşte în furtună
Cînd al tunetului cîntec printre nouri lung detună
Dus pe fulgerul aprins ;
E că focul cînd cuprinde edificiul stării-antice,
Cînd ruina ne-amerinţă ca zdrobindu-ne să pice
Şi cînd focul s-a întins,
Nimeni cîntece-amoroase nu va scoate pe-a lui harpă,
Nimeni cu păharu-n mină a tribunilor eşarpă
Nu va-ncinge benchetînd,
Decît, poate, sibirîii ¹, care pun în pîntec lumea,
Căror alte ideale le înăduşe ruşinea
De-a muri la masă stînd ;

¹ *Sibarit* - cel care trăieşte în lux, lene şi desfrîu.

Decît, poate, prostituta, care fără de ruşine
Azi sărută pe prieten, mîni pe duşmanul ce vine
Ca să-i dea mai mult un ban ;
Decît, poate, desfrînatul, idiotul sau nebunul,
Cel ce moare şi n-aude cu urechile lui tunul,
Glasul tunului uman !
Azi nebun în ochii voştri trece cîntecul meu poate,
Căci, copii ai altor vremuri, a cîntării mele noate
Să-nţelegeţi, nu puteţi ;
Mîni, nebuni în ochii lumii, voi veţi trece fără doară,
Căci deasupra astor flăcări, aţi jucat mereu pe şfoară
Fără-n gînd măcar s-aveţi :
Că pot flăcările coarda să o mistuie pe dată
Ş-acrobaţi nebuni, în chinuri să muriţi de astă dată,
Să muriţi, amar plîngînd ;
Să muriţi fără ca nime să vă scoată din jaratec,
Făr' ca nimeni să asculte al durerii glas sălbatec
Ce veţi scoate dispărînd...
Cînte, cînte cine poate pe Rodica sau domnia,
Cînte slugile în coruri, infamia, tirania,
Este datoria lor !
Eu, ce nu-s legat de nimeni, ce n-am pus la preţ cîntarea,
Ce ca armă oţelită nu posed decît strigarea,
Glasul lirei zdrobitor,
Voi cînta ca şi şuvoiul care trece pe sub stîncă,
Cu a tunetului voce, spunînd ura mea adîncă
Ce mă roade nencetat ;
Spunînd chinul omenirii, a mizeriilor scene,
Ale zorilor dreptăţii aurite, mindre semne,
Viitoru-apropiat !

UNUI POET DECORAT

Poete, iată-ți visul acum realitate :
Domnia te cinstește cu-al meritului semn,
Uitînd că lingă dînsa și sfînta libertate
Pe harpa-ți ai cîntat-o, c-ai mers și mai departe,
Mînat de-al inspirării avînt măreț și demn !...

Poete, iată-ți visul ; căci visuri sînt atîte :
Homer sărac Elada cînta rătăcitor
Și Prometeu sub gheara acvilei nemblînzite
Ce-i scormonea plămăii cu unghii oțelite
Salvarea omenirii visa triumfător !...

Oh ! unii trec prin lume curați și fără pată,
Desprețuind o lume îmbătrînită-n reu :
Blăstăm le e cîntarea, blăstăm li-i viața toată,
Șoimi iuți care-n albastru cu-aripi întinse-noată,
Sfidînd și om, și fire, și cer, și Dumnezeu !...

De mor, în ceasul morții curat le este gîndul :
Al slugăriei spectru nu au la căpătâi !...
Amicii pe-a lor groapă cununi depun de-a rîndul,
Curajul lor dușmanii cu cinste admirîndu-l,
Spre-a-i proclama de genii ades sînt cei dintâi !...

Așa îmi place astăzi poetul ca să fie :
Persecutat de lume, de nimeni ascultat,
Să ducă viața-n chinuri, să tune-n tiranie,
Și urmărit de dînsa, proscris și-n sărăcie,
La nimeni să nu-și vindă condeiul inspirat !...

Pribeag pe calea vieții, să nu-l cunoască nimeni,
Obscur, să vază prostul cu daruri răsplătit,
Să-și singere talentul cu-ai lipsei negri pinteni,
Să-și aibă locuința sub cer sau în răsپinteni
Dar liber să blăstăme un sceptru înjosit !...

Să rătăcească-n lume, moșneag sărac să moară,
Cu idealu-n crieri, cu răzbunarea-n suflet,
Și cel din urmă cîntec, ca cel dintâia oară,
Să fie pentru lume suprema ei ocară,
Glas trist pornit din fundul curatului lui cuget.

Poete, lasă tronul ; la slabele-i picioare
Nu nasc a libertății și-a geniului scînteii.
Nu unde-i înjosire se naște omul mare :
Vultanul, de îi mîndru, nu naște la-nchisoare,
Ci sus pe stîncă pleșă, pe vîrfurile ei !...

Te du ca și alt'dată în hrubele murdare,
Descrie viața neagră, a celor ce sînt jos,
Din glasul lor fă astăzi puternice fanfare,
Lăsînd la cei nemernici o cruce-njositoare,
Și zboară ca vultanul sub cerul luminos...

L. 1959/1962

ÎN AJUNUL ANULUI NOU

Te duci în veșnicie, bătrîn cu ghebu-n spate,
Saturn la el te cheamă, păcatele-ți să-i spui,
Și proasta omenire gonindu-te departe,
Cu flori primește-n zgomot pe-al timpului nou pui !

Ba spun poeții încă că pruncu-i plin de glume,
Că fericirea este în cornul lui, că mine
Mai mîndru răsări-va alt soare pentru lume,
Că pacea și dreptatea vor lua a vieții frîne !

An nou ! an vechi ! pe lume tot rele o s-aducă ;
Urcați-l azi în slavă și mini l-îți blăstăma,
Războiul roș de singe zăbalele își mușcă :
Tiranii vor războaie ; războaie vom purta.

Te duci moșneag purtîndu-ți pe spetele-ți curbate
Volumul gros de fapte ce-n cale ai privit :
Popoarele în prada mizeriei turbate
Și-un tron prin dinamită în aer azvîrlit !

An nou ! ce lucruri nouă aduci pe lume, spune,
Sub forma tinereții n-ascunzi vre un bătrîn ?

Ne-aduci oare alinul, ești sol de vremi mai bune ?
Cu cine ești : cu robii – sau ești cu-al lor stăpîn ?

O, parcă văd la anul, cum lumea-nsîngerată
Te va goni cu chiot, cu plîns, cu fiori...
Dar, vai ! ca să salute din suflet bucurată
Alt prunc, alt an, ce sigur nu-i va aduce flori !

DORINȚI NEBUNE

Aș vroi să cînt un cîntec trist ca biata omenire,
Să fac lumea să răsune de-al meu glas răzbunător ;
În trei versuri să concentru : ură, doî, chin și iubire,
Tot ce se frămîntă-n taina unui cap răzvrătit.

Aș vroi cu-a mea cîntare să-mi arăt a mea simțire,
Cu accente ce în lume încă nu s-au auzit
Să-mi ridic teribil glasul, să blăstăm vitrega fire
Și s-arăt la ceruri pumnul, să scuip tot ce-i înjosit.

Ca și tunetul să tune glasul lireiperate,
Ca blăstămul să lovească tot ce-n lume am urît,
Ca urgia să străbată în bogatele palate,
Să mugească Infamia ca un taur ce-i rănit.

Să se teamă de sumețul ce sfidează tron și lume,
De acel ce după dînsul trage manta-i de despreț,
De acel ce pîn-acuma n-a minjit săracu-i nume,
N-a pus niciodată-n viață lira, cîntecu-i la preț.

Și-apoi cîntecul cel gîngăș ca o gîngășă visare,
Ca un zbor de fluturi, singur să i-l spun ei, numai ei.

Glasul inimii să spuie astă stranie cîntare,
Glasul inimii să spuie ce-i amoru-astei femei.

Ș-apoi vie, vie totul libertatea să-mi răpească.
Vie lașii și stupizii ca să-mi scuie fața mea,
Și tiranii cu-a lor fiare glasul meu să lăntuiască,
Chiar amicii de-altădată, palma lașilor să-mi dea !

Aș muri rîzînd de toate, purtînd veșnic după mine
Manta lungă și curată a adîncului dezgust ;
Căci de toate ușurată aș simți a mea rușine
Și-a mea ură, ce-n veci pacea nu m-a-ngăduit să gust.

Aș muri – iară din mine, rămînea-va amintirea,
Glasul meu ca spija¹ morții răsuna-va nencetat,
Și din noaptea ei adîncă cînd ieși-va omenirea,
De pe numele-mi va șterge al pigmeilor scuipat !

¹ Spija – tuci.

VIORISTUL CERȘITOR

S-a sfârșit ; la bătrînețe să-mi mînjesc a mea vioară
Și ca orbii la răsînteni de la lume să cerșesc,
Cu-a mea mîna amorțită coarda rece s-o trezesc,
Ca pe ea să spun durerea ce mă roade, mă omoară,
Și să sufăr în tăcere a bogaților ocări
Cu-a sergenților de stradă grosolane înjurări !

Oh ! și nu e pentru mine astă neagră înjosire ;
În răsînteni priviți rece pe-al meu fiu de foame mort,
Ca pe mine sărăcia l-a-ncrunțat cu învrăjbire,
Crucea vieții a purtat-o precum eu moșneagu-o port.
Cu-a vioarei sale voce cită lume n-a răpit,
Melodia curgea lină din arcușu-i iscusit.

Dar nebunul, ca și mine, nesupus l-a vieții frîne,
Alte lumi de fericire el vedea mereu prin vis,
Și sărac și fără nume, de cei mari în veci proscris,
N-a vîndut talentu-i tînăr pentru zilnica lui pine,
Altă lume că se naște între tîmplele-i simțea,
Și-acest veac de nedreptate l-a strivit ca pe-o mărgea.

Oh ! săraci pe drumul aspru unei vieți rătăcitoare,
Zece ani am mers noi singuri printr-al lipsei uragan

Frați de artă, frați de cruce, fiu și tată-n desperare,
Mîngîind coarda vioarei, mîngîiam traiul dușman
Și pe-aripi de poezie, pe-a lui Wagner sumeție,
Rătăceam de astă lume și de-a ei ticăloșie.

În bătrîna-mi amintire mă vedeam frumos și june,
Cu speranțe-ncununare de-al succesului delir,
Visînd nume și avere și scriînd cu tibișir
Viitorul meu – victima năzuinților nebune,
Apoi draga-mi Margarită ; ea artistă, eu artist.
Diva operi alături cu sârmanul viorist.

Oh ! a dragostelor timpuri ! aspirațiile noastre,
Tremurul fără de seamă al întăului debut,
Ale publicului șoapte, al ziarelor tumult,
Murmurul unei partide, lauda mulțimii proaste,
Viitorul plin de fală ce amicii prevesteau,
Toate, cite-ai noștri crieri fără vreme îmbătau !

Apoi goala realitate, a vrăjmașilor lungi fire,
Ai trecutului măștri și ai artei mandarini,
Ca zăvozii cei sălbatici tunînd plini de învrăjbire
Contra noastră, unor tineri, unor noi, unor streini
Și căzuți din înălțimea unei glorii lungi muncite,
Începînd viața tristă – biete păsări pribegite.

Și ea ? Trista ei viață : munca noastră fără margini,
Traiul negru-al pribegiei și copilul nostru drag
Surizînd l-a noastre lacrimi de pe-a vieții sale prag,
Nesțiînd ce-i scria soarta pe-a vieții sale pagini.
Apoi moartea ei grozavă și nebunul nostru plîns,
O viață-n floarea vrîstei, c-un talent în floare stîns.

.

Oh ! uitam atuncea foamea ce rodea fără răgaz
Trupul nostru stors de muncă, mintea noastră obosită,
Plînsul cald ce-n calde lacrimi ne uda negrul obraz.
Și pe-a scripcii coardă-ntinsă lăsăm lumea urgisită,
Lăsăm foamea, lăsăm plînsul, lăsăm tot, lăsăm pămîntul,
Fiu și tată, frați de artă, ne duceam cum merge vîntul.

Apoi vremile trecute, cînd poporu-n valuri groase,
Ridicînd steagul dreptății, pentru ea murea rizînd,
Și noi mină lingă mină am luptat în primul rînd.
Am luptat, și sub strivirea unei lupte sîngeroase
Ne-a-ngropat de vii ; pe dînsul l-a strivit prin închisori,
Cum e soarta tuturor care sînt răzvrătitori.

Patruzeci de ani ! ca visul ați trecut și iat-acuma
Ce răsplată are munca înălbiților mei peri,
Iată tot ce-am strîns din vremea viguroasei mele veri :
Sărăcia mea bogată, barba-mi albă ca și bruma,
Hoitul fiului meu rece, frigul iernii cu-a lui suliti
Și sub haina-mi zdremțuroasă, vai ! cerșind mila în uliti.

Iată-ntreaga mea avere : locuința mea în stradă,
Haina iernii învâlișul putrezitului meu trup,
Drept mîncare – foamea goală, gerul soba mea cea caldă,
Drept tovarăși corbii care din copilul meu tot rup !
Pentru mine nu-i nimica, dar de dînsu-s necăjit.
De trei zile-așteaptă groapă, de zapadă troient.

Pentru mine nu-i nimica. N-aș întinde mîna rece
La bogatul plin de fumuri, nici la bietul muncitor :
Ca și mine el îngheață lingă recele cuptor,
Cu femeia, cu copiii, fără hrană ; oh ! aș trece
Pragul vieții făr' ca cîntea s-o-nglodez atît de jos.
Dar ești tată – pleacă capul deci, moșnege zdremțuros.

.
.

Hai ! vioara mea, hai, du-mă pe a morții simfonie,
Varsă-n crierii mei gîrbovi vinul sfîntei poezii,
Varsă-n cușma-mi bortelită a pomenii avuție,
Cu ocările mulțimii și lețcăile zglobii.
O, voi genii mari, iertare, că-njosesc al vostru cuget,
Că-mi îngrop cu munca voastră trupul fiului meu buget.

Căci mulțimea nu-nțelege ce-ați vroit voi ca să spuneți,
Peste ea manta prostiei cei puternici au zvîrlit,
În ea germeul gîndirii l-a ucis, l-a-nădușit ;
N-au lăsat cei mari puțința ca în mintea ei să puneți
Simțiminte mai înalte și-a progresului gîndiri :
Pentru proști destul e vinul cu a crîșmei gîdiliri.

Spune, spune tu, vioară, sfîntul glas al deșteptării,
Lîngă hoitul lui cel rece, spune cîntecu-i iubit,
Spune lumii adunate înjosirea așteptării,
Povestește-i traiul nostru, valul sortii urgisit,
Cum ciocanul greu lovește în granitul stîncelor,
Bată cîntecul tău stîncă amorțelii maselor.

Te ridică, te coboară ca a mărilor talazuri,
În armonica-ți strigare spune glasul corbilor,
Freamătul măcelăriei, tropotul fugarilor
Și tabloul lumii nouă, în a singelui privazuri,
Tot poporul în picioare – fără cîrmă, fără cap,
Și-a dreptății roșii steaguri cum sub cer nu mai încap.

Iar tu mergi, mergi înspre groapă, cum trăit-ai cu mîndrie,
Lîngă tine îți voi pune-a ta vioară negreșit :
Cușma mea acum se umple, viforoasa sărăcie
Lasă mijlocul meu șubred, lasă trupul tău răcit ;
Voi putea să pun și-o cruce lîngă căpătiul tău,
Ca pe ea să-mi scriu blăstămul cătră om și Dumnezeu.

Mergi, copile, mergi tot mîndru, dacă dincolo de lume
Vor mai fi, cum vorbesc popii, ale raiului comori,
Nu gusta din ele, dragă : sînt a fraţilor plînsori,
Munca noastră e acolo. Poate-o vind sub alte nume,
Căci de-ar fi comori  i bine n-au muncit la ele sfinţii,
Poate, dragă,  i acolo sînt martiri de-ai suferinţii.

Poate, poate, cine știe, mandarinul zeitate,
 mbr cat în strai  galbeni de pe-naltul lui Olimp,
 mp rte te fericirea după drepturi c stigate.
Jos, în valea lumii, poate, cu-al mizeriilor ghimp,
Cine  tie de nu-n p  pe acei ce-au fost  i jos
Sub c lc iul omenirii, sub al vieţii val glodos ?

Iar tu, draga mea vioară, tu, prietena mea veche,
C t n-ai înjosit c ntarea, te-am cinstit, te-am dezmiertat,
M ngi nd g tu- i subţire, m ngi am a mea ureche,
Tu, b tr n , însă, astăzi b tr neţa  i-ai pătat.
Te zdrobesc, te fac  ar n , c-al necinstei m r av trai,
Ca st p nului tău cel g rbov, draga mea, să nu mai ai.

Te zdrobesc, dar înainte de-a porni în larga lume,
Rămas bun voiesc acuma de la tine ca să-mi ieu,
De la tot ce-a fost viaţa-mi, de la tot ce-am iubit eu,
De la munţi, de la izvoare, de l-at te scumpe nume,
De la fiul meu : cu glasul unei lebede ce moare,
Cu blăstămul meu îmi c nt  cea din urmă-a ta c ntare.

Te ridică, te coboară ca a mărilor talazuri,
 n armonica- i strigare spune glasul corbilor,
Freamătul măcelăriei, tropotul fugarilor
 i tabloul lumii nouă, în a singelui privazuri,
Tot poporul în picioare – fără c nm , fără cap,
 i-a dreptăţii roșii steaguri cum sub cer nu mai încap.

POEZIA ROȘIE

Vino, tu, copilă-a plebei, tu, ce-n mina- i musculoasă
Steagul ro  al răzvrătirii l-ai purtat de-at te ori,
 i căciula frigan  pe-a ta frunte maiestoasă,
Ca în marea răzvrătire, ai purtat nesfiicioas ,
S rut nd pe luptători.

Vino tu  i mă sărută, îmi rode te-a mea g ndire,
Spune tr mbi ei uitate glasul sfintei răzvrătirii,
 i mă du pe-a tale braţe prin a luptei învrăjbire,
Unde-i steagul negru-al foamei, unde-i foc  i răzvrătire,
Unde-s morţi, unde-s ciocniri l...

Pe înguste pavele – unde-i lupta  ncle tat ,
Unde-o mie sînt pe unul, unde morţii sînt cu mii,
Unde-n jurul unui petec din prăjina înălţată,
Cu-a  nfr ngerii minie, luptă plebea sângerată,
Cu femei  i cu copii.

 i pove tile frumoase a atîtora revolte
Pe-a ta lir  viguroasă îmi tot spune, draga mea,
Pe-a victoriei c mpie sângeroasele recolte,
Gemetul ce-au scos  nvin ii într-a temni ilor bolte,
C nd du manul învingea.

Și mă du, mă du, fetică, printr-a Rusiei largi câmpuri,
În Siberia de gheață – unde dorm amicii mei,
Unde furcile sînt dese și pe vale și pe dîmburi,
Unde cresc fără-ncetare a revoltei sfinte sîmburi,
Unde oamenii sînt lei !...

Și mă du să văd mormîntul unde unul lîngă altul
Zac martirii noștri : fete, frați, moșnegi, copii, femei,
Toți voinici și plini de viață, ce luptînd cu împăratul
Au dat capul fără teamă, spre-a scăpa pe împilatul
Care-ades a ris de ei !...

Oh ! Sofia Perowskaia¹ – ce sintem noi lîngă tine ?
Umbre mici lîngă fantoma unui mare urieș,
Epigonii răzvrătirii, viermi, copii cu inimi pline,
Pe cînd tu vultanul mîndru ce s-avintă-n sferi senine
De pe-a stîncilor vîrf pleș !...

Și burghezii cînd vor zice la augusta ta cîntare
Că-s nebun, că-s roș de sînge și de luptă îmbătat,
Tu cuprinde-i în imensa și-a ta mindră indignare
Și zburînd – deasupra astor negre, strîmte lupănare,
Zboară, zboară nencetat.

Zboară, zboară dintr-un capăt pînă-n celălalt de lume
Și popoarelor le cîntă a distrugerii isprăvi,
La palate pune focul și minează-le anume,
Aruncînd formele-antice într-a luptei roșii spume
Cum zvîrl morții de pe năvi.

Și poeții lîngă tine nu se tem de moartea crudă
Și de-abisul ce-l va face dărîmarea vechii stări ;

¹ Numele unei revoluționare ruse din acea vreme.

Vom muri cu pacea-n suflet, cu urechea noastră surdă
L-a dușmănilor insulte, la a morții neagră trudă,
L-ale lașilor ocări.

Vom muri – dară a harfei lungă, jalnică cîntare,
Cîntecul sinistru-al foamei, cîntecul celor învinși,
Ca și clopotul de moarte va suna fără-ncetare,
Și la glasul lui scula-va din somn tarile popoare,
Mii de mii de mii de inși !

Și atunci – prin focul lumii, cînd cuptorul ei gigantic
Va turna forma cea nouă, plin de zgomot și de fum
Ca și pasărea furtunii, cu-a lui glas lung și titanic
Va cînta sfîrșitul crîncen a principului tiranic
Ce domnește încă-acum !

Paris, 1882

DE ZIUĂ MEA

În jurul aștei mese cînd stați cu toții roată,
Urîndu-mi viață lungă și fericirea toată,
Și împlinirea celor pe care le doresc,
Iubiții mei, desigur dator sînt a vă spune
Ce gînduri, ce dorințe, ce dragoste nebune,
Ce doruri al meu suflet, prieteni, necăjesc.

Amor și răzvrătire : în jurul astor punte,
În jurul astor țeluri înalte ca un munte,
În jurul astor gînduri, eu veșnic mă-nvîrtesc.
Amor și răzvrătire : 'nainte de-a mea moarte
Să am și eu, ostașul, din bucurie parte,
Să fiu iubit de dînsa, pe dînsa s-o iubesc !

Amor și răzvrătire : nu-mi trebuie viață lungă.
Să las în omenire, amici, numai o dungă,
O urmă ce-o va șterge a focului zbucniri :
Cînd lumea se dăramă, c-un zgomot surd de luptă,
Statua libertății nebun cine-o insultă,
Și-i laș cel care fuge departe de ciocniri.

Știți voi ce-i fericirea, prieteni, pentru mine,
Ce zile socot sfinte, poetice, senine,

Știți voi ce vreau în lume și cum aș vrea să mor :
A luptei zîngăneală e traiul meu poetic,
Să duc un steag prin gloanțe, al foamei negru petec,
Și trîmbiță de-alarmă prin rînduri de popor.

Străpuns de mii de gloanțe, cu trupul numai sînge,
Cadavrul meu să scuipe tiranul ce învinge,
Și trupul meu să-l poarte învinșii ca drapel,
Pe el să fie lupta amară și cumplită,
O stafie să fie figura mea ciuntită
Călăilor slugarnici, corbi negri de măcel.

În veci să fiu, cit lumea va fi încă robită,
Semnalul răzvrătirii și-a bravilor ispită,
Pe groapa-mi să s-adune voinicii ce-au rămas,
Pe groapa-mi să oprească trecutul a lui turmă,
Pe groapa-mi să plînteze rețuta-i cea din urmă :
Aproape de-a mea groapă și cel din urmă pas !

Și-atunci cînd omenirea în sînge botezată
Își va croi dreptatea și fericirea toată,
Cînd n-or mai fi învinșii și nici învingătorii,
Cînd totul se va scurge în albia-i ferice,
Cînd cinstea și cu munca stăpîni vor fi aice
Și viermii parazitici strivindu-i muncitorii,

Cînd vor muri moșnegii de moartea lor cea bună,
Pe-a muncii frunte aspră, a rozelor cunună
Și dragostea reală ce am cătat în lume,
Cînd dalba fericire voioasă și voinică
Cu brațe musculoase, cu fața de fetică,
Va spune omenirii a păcii gîngăș nume,

Cînd cruda bătălie, cu roșă ei zăbală,
Pe cîmpuri azvîrlită nu va mai da năvală

Și leșul ei pe nimeni în lume n-a spăria,
Cînd s-or juca copiii cu oasele-i albite
De-atîte suferințe și lacrimi stropite,
Și-n cornul bătăliei cînd șoarecii vor sta,

Atunci, iubiți prieteni, să fiu uitat de lume,
În noaptea veșniciei să intru cu-al meu nume,
Căci pentru omenime voi fi fără folos,
Atunci, numai atunce, a trupului meu oase
Să dea la viermi mîncare și florilor miroase,
Atunci să intru-n pacea lumescului colos.

Să treacă omenirea, mergînd la sărbătoare,
Pe groapa mea umplută de tainica uitare,
Să treacă spre-a se duce voioasă a serba
De ziua răzvrătirii și-a deșteptării oară,
Și nimeni să nu știe sub iarba cea ușoară
C-a fost odată trupu-mi întins în racla sa.

Și dacă știi, prieteni, că groapa cea obștească,
Că varul o să roadă cu gura-i dușmănească
Și trupul meu și-al vostru, voi toți ciți veți lupta,
Și dacă nimeni, poate, din trupu-mi nu va face
Stindardul răzvrătirii sau steagul alb de pace,
Și dacă știi că morții în veci se vor uita,

Lăsați-mi mîngîierea acestor dulce visuri,
În viața mea de lacrimi îmi trebui aste risuri,
Îmi trebuie speranța s-o văd rîzînd voios,
Lăsați-mi mîngîierea că sînt cu glasul mare,
Că voi purta eu steagul de chin și răzbunare
Și voi muri ca bravii, voinic și glorios !...

Paris, 1882

LA MOARTEA LUI B. CONTA

Nu, se vede nu există în voi umbră de rușine ;
V-a plătit ocîrmuirea – și ca corbii ați sosit,
Ca și cîrdul lung de cioare ce dau buzna pe-un biet cîne
Făr' să-ntrebe de-i catolic, botezat, împărtășit...
Astfel voi ați luat sfiștocul și veșmintele pompoase
Și pe-acel ce toată viața contra voastră a lucrat...
Cînd din el nu mai rămîne decît cărnuri reci și oase,
Cînd știți bine că nu poate din nou fruntea să-și ridice
Și cu vorba-i, ca un trăsnet, peste capu-vă să pice,
Voi cadavru-i fără viață îl minjiți nerușinat !...

O, și nimene, desigur, cu toiagul indignării,
Nu se scoală să gonească pe acești profanatori,
Ca Isus – să-i dea afară din convoiul îngropării,
Moartea ta ca și viața să apară ca surori !
Iar tu, care ești țărîină, de-ai putea ieși din raclă,
De-ai putea să spui o vorbă, drept funebrul tău cuvînt,
De-ai putea din nou aprinde a vieții stînsă faclă,
Ca și mine pe-a ta groapă te-ai scula drept în picioare,
Ca și mine protesta-vei – zîbind plin de indignare
Pentru-acei ce n-au curajul să respecte-al tău mormînt !

Dormi în pace !... îți rămîne după moarte altă viață,
Nu popimea, turmă proastă, îți va șterge lucrul tău,

Nu acei ce te insultă, cînd nu ești cu ei de față,
Nu vlădica cu-a lui mitră te va da lui Dumnezeu ;
Noi – acei ce-am supt din tine al științei dulce lapte,
Noi – copiii necredinței, noi atei zvînturați,
Noi – nebunii, ce ca tine ne-am dus poate mai departe,
Cum zbor puii de acvilă cînd au aripile-ntinse,
Cînd simțesc că ard într-înșii doruri sfinte și nestinse,
Cînd de cuibul cel molatec se simțesc îndepărtați...
Noi – pe groapa ta deschisă – îți dăm tot ce se cuvine,
Noi – obscurii tăi prieteni – noi a lumii răzvrățiți –
Protestînd cu indignare, rămînem singuri cu tine :

Cei din urmă-ai tăi prieteni nu-s miniștri, nu-s plățiți.

CĂTRĂ SĂRĂCIE

Sărăcie, Sărăcie,
Blăstămatu-te-am eu oare
Cînd cu buza-ți arzătoare
Sărutai gîtul și fruntea
Și de mîna mă duceai
Ca să trec în grabă puntea
Unui trai de vijelie,
Sărăcie, Sărăcie ?...

Sărăcie, Sărăcie,
Să fii binecuvîntată ;
Fără mamă, fără tată,
Dus de vițuri, dus de rele,
De-ai desfrîului iuți cai,
N-am mînjit zilele mele
Bindu-ți apa ta sălcie,
Sărăcie, Sărăcie !

Sărăcie, Sărăcie,
Cu-al tău vin plin de acrime
A avuților lungi crime
Le-am udat și blăstămat,
Și sărac, purtat de grijă,
De puternici insultat,

Pentr-un țel viaț-am dat...
Ducînd fruntea cu mindrie,
Sărăcie, Sărăcie !

Sărăcie, Sărăcie,
Ai păzit a mea onoare
De ispita-nșălătoare...
Și de viții ai păzit...
Cînd prin glasul lung de spijă
Anunța-vor-c-am murit,
Ca un geniu mult iubit,
Chipul tău deasupra-mi fie :
Sărăcie, Sărăcie !

LUMEA MOARTĂ

Oh ! naivi, în gîndul vostru,
V-a trecut ideea, oare,
Că sătui de gîndul nostru
Și orbiți de-a lui splendoare,
Noi - c-un vis ne-am mulțămi !
Credeti voi că dac-am ști
Că durerea-i soarta noastră
Și plăcerea soarta voastră
Cît pămîntul va trăi...
Am ținea noi lumea-n spate,
Ca gigantul Atlas,
Nezvîrlînd-o mîni departe
Ca pe hîrbul unui vas ?
Căci de ce am trăi, oare,
Pe-acest glob mic de pămînt,
Cînd durere și plînsoare,
Nedreptatea zdrobitoare
E din leagăn la mormînt !

Pentru voi e numai lumea :
V-am lăsa-o și din ea
Ne-am tot duce trecînd culmea
Astei vieți - atît de grea -
Sau cuprinși de indignare
Am mina-o și, rîzînd,

Am trimite-o la primblare,
Ca o crudă blăstemare,
Cătră cerul vostru blind...

Cu făptura lui stupidă
A lui față am lovi
Și prin calea lumii vidă...
Ca o bombă am porni...
Ne-am tot duce-duce-duce
Printre sisteme și planete
Cum să duce-un cântec dulce
Spus pe harfe de poeți !...
Am scăpa de nedreptate,
Voi de noi și noi de voi,
Și-ntr-a morții largă parte
Toți vom fi frate cu frate,
Morți pe câmpul de război...
Și-n a Haosului pace,
Pe a veșniciei poartă
Se va scrie : „Aici zace
Lumea moartă !...“

COMUNA DIN PARIS

Învins era Parisul, și micul om Thiers ¹
Credea orașul lumii din fața lumii șters,
Sub talpa lui strivită canalia din tină,
Învins era Parisul și-ncununat de foc ;
Dar hidra populară cu armele în mână,
Gigantica ei frunte purtind din loc în loc,
Retrasă în foburguri pe-nalte baricade,
La facla uriașă a tirgului ce arde,
Jurase ca să-și vindă cam scump viața ei.

În bluza lui albastră, poporul plin de tină,
Cu furia miniei și focul disperării,
Necîrmuit de nimeni – flămînd – cu mintea plină
De dorul de-a învinge, de dorul răzbunării,
Își aștepta sfîrșitul sub grelele pavele,
Sub talpa versaileză – sub chinurile grele,
Batjocorit ca cîinii, cu fete și femei.

În fiecare stradă intrările închise,
În fiecare casă poporul hotărît,
Copiii la pavele urcînd neconținut
Și sus pe baricadă stă flamura destinsă,

¹ Adolphe Thiers (1797-1877), istoric și ministru reacționar francez.
În anul 1871 înăbușă în sine Comuna din Paris.

Drapelul roș de sînge – de gloanțe bortelit...
Învins era Parisul – dar hidra tot se zbate,
Cu sinul plin de rane, gigantica cetate
Își scuipe-n fața lumii blăstămu-i hotărît.

Și frate lingă frate, și tatul lingă fiu,
La sinul mamei moarte, copilul încă viu,
Și cușma frigiană de gloanțe bortelită,
Și gura de cartușe în negru-roș boită,
Poporul care fuge, poporul care luptă,
Învinsul care moare, călăul ce insultă,
Și tunul, și strigarea, și trîmbița ce sună,
Beția de-a învinge, beția de învins,
Sub negrele ruine, logodnica nebună
Cătînd pe comunardul sub dînele cuprîns !

Iar sus pe baricade Comuna care moare.
Și-ncins cu-a lui eșarpă, măreț, sublim, tăcut,
Un om care-și așteaptă al morții roș minut...
E albă a lui barbă de fum acum cernită,
Senin îi e obrazul de vreme îmbrăzdat.
Deasupra lui se mișcă, de vînturi fluturat,
Drapelul răzvrătirii ce-n haina-i bortelită
Cuprinde-ncet moșneagul... și parcă ar vroi
De gloanțe apărîndu-l – în el a-l adormi... ¹

Și tunul bubuește și oastea dă năvală,
Un fum cuprinde totul : pe-nvinși, pe-nvingător...
Și-un strigăt se aude din gura tuturor...
Învinsă e acuma cetatea colosală !...
Și-apoi tăcerea morții – Parisul care arde,
Și strigătul de moarte, și pasul greu de garde,
Și luna ce privește curioasă pe pămînt,
Și sus pe baricade moșneagul roș de sînge

¹ Moartea bătrînului e moartea adevărată a lui Deslescluze, care a murit pe una din baricadele de la *Château d'Eau* (n. a.).

În steagul răzvrătirii cu moartea logodit,
Pe trupul libertății Progresul care plînge...
Și sus, încins de lauri, călăul liniștit,

Învins e-acum Parisul, dușmanul a învins
Și crepul negru astăzi drapelu-i a încins,
Căci ordinea triumfă și se lățește-n stradă
Sub roatele-i de crimă, sub pumnul ei barbar,
Strivind orașul lumii încins de baricade.
Femeile cad snopuri și copilașii cad
Scălțați ca într-o baie în sîngele lor cald,
Murînd și roși de sînge sub talpa ostășească...
Scuipați și-mpinși de săbii, de-al lașilor crud ris,
Și mama și copilul, murînd, răcnesc : „Trăiască
Comuna din Paris !“

FRAGMENT DINTR-UN POEM

Se iubeau. Întăia vorbă e și-ntăia mea prostie.
Cîți poemul arunca-vor, căci vor zice cu dispreț :
Vorbe, vorbe și iar vorbe, vechituri fără de preț ;
Te cunoaștem noi, poete, că n-ai foc în poezie,
Că faci parte din pleiada cîntăreților lunatici
Ce de veacuri spun de stele și de flori și de păduri,
Slabi, cerșind a lor podoabă din sărmanii poeți clasici,
Învălesc cu-aceste zdremțe a lor trup de stirpitudini.
Haine vechi, trupuri oloage v-ați trăit viața-aici,
O, nevolnici ai cîntării și ai artelor pitici,
Nu vedeți că lumea doarme lîngă muza voastră slabă,
Că aduceți tot aceea ce atîția au adus,
Că pe trupul astei moarte în zădar spoial-ați pus,
Că-n zădar pe trup îi puneți strălucita laticlavă ¹ ?
Că femeia fără vină, ce sub pană v-a picat,
Printre fauni, printre nimfe, printre stele-n veci n-a stat,
O, ne spuneți ce greșală are ea-naintea voastră
De-o zvîrliți în fața lumii cum din baie ar ieși.
Zugrăvindu-i trup și piele, în gîndirea voastră proastă
N-a trecut ideea oare că nu-i probă de-a iubi
Cînd dați altora aceea ce păstrează fiecare,
Pe iubita voastră goală aducînd-o-n lumea mare ?

¹ *Laticlavă* – tunică albă, împodobită, purtată de seniorii romani.

Începutu-i greu. Cum oare să încep [așa] deodată ?
Citorule iubite, aibi răbdare puțințel
Și mă jur, îți dau cuvîntul că-n poema-mi înjghebată.
N-ai să vezi nici lac, nici lună, nici zefir încetinel.
De ești pudic – fii pe pace, n-am să-ți cînt pe Sulamita,
Dar ca-n sala de disecții de-i strîmba puțin din nas,
Vina nu-i a mea desigur : cînt, descriu, blăstem, atita
Nouă, păseri călătoare, astăzi numai ne-a rămas.
Ca Musset, voi bea din cupa poeziei mele numa,
Și copil al omenirii voi bea acrul ei oțet.
Oh ! cîntînd a lumii rele, vom sorbi-mpreună spuma
Astei viețe otrăvite, astui veac mîncat de rele,
De vei fi în gînd cu mine, sau protivnic țintei mele,
Cel puțin vei ști atita – că-s om nou, de nu-s poet...

Știu, bătută este calea unor dragoste trecute,
Unor tipuri mincinoase ce-n pruncie ne-a-ncîntat,
Cînd setoși de ideale și de lucruri nevăzute
Noi cu toții între tîmple lumea noastră-am înjghebat.
Sceptici azi, bătrîni la suflet, cu scalpelul realității,
Săturați de visuri albe, disecăm orice avînt
Și întocmai ca moșneagul stors de sucul tinereții
Întorcînd a lui privire spre-a trecutului mormînt,
Dacă gîndul lui mai poate să s-avînte-n viitor,
Vede strîmtul vieții sale lîng-al vremii veșnic zbor,
Astfel noi cătăm o cale, căutăm o lume nouă,
Alte note sunătoare într-al lumii sarbăd cînt,
Și lăsînd în părăsire pe cîmpie alba rouă,
Mîna-n mîna cu știința îmbrăcăm al ei veșmînt,
Părăsînd pe ceruri luna ca să-și plîng-a ei iubire,
Ne-afundăm în adîncimea omeneștilor simțiri
Și-ntr-o lume răzvrătită sîntem soli de răzvrătire,
Cîntăm lumea ce se naște sub a lumii risipiri.

Răzvrătire ! Răzvrătire ! Îngîna-vor citorii :
Lumea nouă ce ne-o cîntă ăst poet lipsit de crieri
O cunoaștem : vorbe goale ce ne cînt răzvrătitorii,
Și așteaptă-te de-acuma la vrun sistem economic :
Nu-i mai bine să cați vremea cum o spune la gromolnic,

Decît timpul să ni-l pierdem mistuind astfel de scrieri.
Și băcalul – ceafă groasă [...]
Aruncîndu-mă în coșniți, voi sluji ca mulți poeți
A-nvăli rahat și icre și borcane cu dulceți ;
Pînă cînd, setos de-a scrie, vrun biet critic mai sălbatic
Va umplea întregi coloane, cu condeiul forfecînd
Munca mea cu greu țesută din vegheri și lacrimi poate.
Îmi va spune că zadarnic cînt mizeriile toate,
Că-s zolist, că-s pornografic, că-s mîrșav poet de rînd ;
Și librării din fereastră mă vor scoate cu rușine,
Și vinat voi fi prin case de bunice și părinți,
Colbul vremii cu-ai lui șoareci, cum rod viermii pe-un
biet cîne,
Îmi vor roade fructul veșted unor lungi strădănuinți.

Oameni noi, o școală nouă – va striga Academia,
Invalizii cuetării ce domnesc prin facultăți –
Răzvrătire literară cînd avem noi poezia,
Cînd Mirceașca ciocîrlie¹ ne-a cîntat de-atite dăți.
N-avem noi poeți celebri ? N-avem noi pe Eliade ?
Epopeea săvîrșită, Mihaide, Traianiade ?
Vii tu, mîrșavă insectă, să minjești cu-a tale bale
Laurii cei mai iluștri ce-ai găsit cîndva în cale.
Și de sus, de sus din templu va tuna mărșăpălJoe,
Tot Olimpul, tot Parnasul va tuna-mpotriva mea,
Și sărac și fără vază, voi sfîrși ca bietul Poë,
Căpătînd în loc de nume a spitalului saltea.

În zădar smerit le-aș spune că Mirceana ciocîrlie,
De ne dă *Cloșca cu puii*, și-a pierdut cu totul glasul,
Că, departe de pe frunte-i să-i smulg astăzi cu mînie
Tot ce-un veac i-a dat : mărșă, nume, glorie și flori,
Că, departe să iau piatra ca s-arunc în cei din urmă,

¹ Aici, ca și în alte părți (vezi p. 74), aluziile nedrepte la adresa lui Alecsandri izvorăsc dintr-o unilaterală apreciere a operei poetului, pe care, de altfel, Mille l-a prețuit pentru contribuția adusă la dezvoltarea literaturii romine (vezi *Letopisiți*).

Dau cezarului aceea ce cu drept e-a lui cezar,
Dau bătrînilor aceea ce cu drept e-a bătrîneții,
Dar cu-aripile întinse, nepăsîndu-mi de-orice turmă,
Nepăsîndu-mi că în zboru-mi voi cădea ca și Icar,
Merg ca vulturul prin nouri, drept copil al libertății.

Ce vă pasă vouă, inimi văduvite de simțire,
Voi ce-n cercul strîmt al lumii vă mișcați nepăsători,
Rîdeți voi de-aceia care și-au pus gîndu-n omenire,
De nebunii fără minte ce trăiesc rătăcitori
Pentr-un gînd, pentr-un caprițiu, pentr-un dor de aer liber ?
Ce vă pasă, voi, piticii, voi, bacalii strîmți la minte,
Voi, boierii muierateci ce jertfiți mereu lui Liber,
Ce vă puneți fericirea în femei și în veșminte,
Ce vă pasă, voi aceia care veșnic tot minjiți
La hîrtie toată ziua, voi – nemernice peniți ?
Voi aceia ce la cîrmă stați mereu cu fruntea creață
Asmuțînd căței voștri contra celor care vor
Să vă ia din mîna țîța despoiatului popor ?
Nu ; în certele mîrșave, ce vă iau întreaga viață,
Ridicați pe-acele spete ce sînt totul pe pămînt,
N-auziți măcar o voce ce mereu, mereu se urcă,
Glasuri surde și blăstămuri, pasuri largi, loviri de furcă,
Nu simțiți cum bate groaznic a răscoalei aspru vînt ?
Ce vă pasă dacă astăzi îmi iau zboru-n altă parte,
Ce vă pasă cu aripa de încerc să zbor mai sus,
Ce vă pasă de-oi ajunge decît alții mai departe,
Sau cu-aripele stîlcite voi cădea ? Vă temeți, oare,
De pe frunțile pleșuve să vă iau orice splendoare,
Voi, ce toată ați adus-o contrabandă din Apus ?
Știu – sînteți faliți la carte, cum sînteți faliți la minte,
În scufia neputinței tidva voastră învăliți,
Dar lăsați ca viitorul să se-ndrepte înainte ;
Cînd vom fi moșnegi, fiți siguri, ne-om retrage osteniți.

O, priviți cum doamna Y înfuriată-i azi pe mine.
Începînd cu-ndrăgostirea, am ajuns prin răzvrătiri.
Ea ce sigur socotise că voi zice ca oricine
De „cosițe unduloase, piepturi calde și divine“

Și cîntîndu-i adulterul să-i aduc drept musafiri
Vrun galant cu ochi de sticlă, lins, gătit, pomăduit,
Ce pe scara de mătasă la drăguța-i s-a suit,
Să înșir la vorbe goale, în ietacul plin de noapte,
Să fac luna să-și trimeată gratis focu-i liniștit,
Și sfîrșind cu foc bengalic, să-i aduc pe neașteptate
Cu pumnarul plin de sînge vreun bărbat nenorocit.

Chiar și popa Alexandru ridicînd urît sprinceana :
„Răzvrătirea merge una cu nebunii antehriști“.
Și pe gînduri preasfințitul, ridicînd în briu pulpana,
Va porni ca să întrebe profesorii plini de carte,
Cu vlădica sfătui-va și-aruncîndu-mă departe,
De popimea cobitoare voi fi pus printre-ateiști.
Vreun director pravoslavnic pedepsi-va pe școlarul
Ce-l va prinde că cutează să citească tot ce-am scris,
Cartea mea va fi oprită ca să vadă seminarul,
Pentru școalele de fete voi fi sigur ca proscris.

Nici măcar n-o să am parte la vro „cruce sclipitoare“,
Pe cînd alții fac avere scriind ode la regine
Și, urcînd în slavă „tronul – suveranele destine“,
Se trezesc țînînd paltonul vrunei vajnic de ministru
Ce cultura romînească vra s-o treacă peste Istru
Ca să fim noi Occidentul bulgăreștilor popoare.

.
.

1881

UN POEM

Să am talent puternic și geniul poetic,
În loc haina cea veche s-o cos petic cu petic,
În loc a mea gîndire s-o tîrii pe pămînt,
În loc să mă culc veșnic cu-această prostituță
Ce azi sărută unul, pe altul mini sărută,
Și-al cărei pat slujește cîntării drept mormînt,

În loc să-mi tîrii viața prin aste lupănare,
Cu-aripa uriașă m-aș duce-n lumea mare,
M-aș pierde-n Nesfîrșitul acestui Univers,
Și-acolo privind mersul lumeștilor sisteme,
Pe-aceste urieșe și nesfîrșite teme
Cîntare-aș al naturii, al lumii veșnic mers.

Și-acestui mic grăunte ce-i zic și lumea noastră,
Mai mic decît steluța din bolta cea albastră,
I-aș spune o poveste de moarte și de trai,
Și soarelui gigantic i-aș spune la ureche
A morții și-a răcirii poveste-atît de veche,
Și-a lui nemicnicie i-aș spune ăstui crai !...

Apoi rizînd sarcastic de luptele-omenirii,
Aș povesti sfărmașia și închegarea firii.

În jurul unui soare de gheață și-acum mort.
Aș zugrăvi-o lumii cu-o mână iscusită ;
Purtînd pe-a lui spinare pe omenirea moartă...
Cum leșul unei nave talazurile port...

Și veșnica schimbare din firea nesfîrșită
Aș zugrăvi-o lumii cu-o mână iscusită ;
Aceași tragedie jucată nencetat :
Sfărîmare, închegare, viață și-apoi moarte,
Și-n urmă rencepută mereu aceeași parte :
Piesă-adevărată ce lumile-au jucat !

M-aș pierde printr-o lume de urieși bălauri,
De mastodonți și mîndri și mari ihtiosauri,
Zburînd pe-aripe vrunei vrune gigant pterodactil,
Și-aș asista la lupta gigantică, meschină,
Ce a purtat cu firea a omului jivină,
El, al fatalității nemernic, slab copil.

Și aș cînta amorul acestor lighioane,
Măreț, sublim, gigantic, sălbatec ; la cucoane
Le-aș spune cum iubit-au strămoșii dumnealor,
Le-aș arăta prin codri maimuțele ușoare
Făcînd mereu la versuri, curtînd pe domnișoare.
Lipsiți de ochi de sticlă, lipsiți de fracul lor.

Aș duce-n astă lume a noastre goale forme,
Le-aș arăta amorul lipsit de uniforme,
Maimuța alegîndu-și pe scumpul maimuțoi
Cu ochii plini de fulgeri, cu urieșe spete
Ca-n luptă să învingă pe celelalte cete
Și-apoi să-și facă dorul, sfîrșind crudul război !...

Nu sînt acolo case spre-a obștii desfrînare,
În care pentru aur e trupul de vînzare,
În care se corumpe femeie și bărbat

Și care din pruncie pe frunte-ți lasă încă
Pecetea desfrînării și neagră și adîncă,
Ce nimene n-a șters-o, ce vremea n-a spălat !

Le-aș arăta natura și fără frunzi de vie.
Rîzîndu-mi de această scîrboasă rușinie
Ce învălește totul ce-n lume e mai sfînt ;
Și-n loc s-aspir putoarea alcovurilor care
Sînt una cu acele ce sînt prin lupănare,
Aș rumpe manta falșă acestui falș pămînt.

Aș spune și prezentul, trecutul, viitorul
Și iar aceleași faze schimbînd din nou decorul :
Robie, bătălie, victorie și moarte,
Eterna undulare din nesfîrșitul vieții,
Pruncie, bărbăție și greul bătrîneții,
Mișcîndu-se în cercul ce-i zic fatalitate.

Dar geniul poetic nu-l are a mea frunte ;
Nu sînt decît movilă în loc să fiu un munte,
Și altora le vine această datorie ;
Pe mine mă atrage în luptele din lume
Lumeasca datorie și al dreptății nume,
Cîntarea biruinții sau cîntecul robiei.

În uraganul veșnic ce suflă-n omenire,
Grăunte de țărîină mă duc fără de știre
Acolo unde vîntul își poart-ai lui copii,
Și suflul bătăliei de trece pe-a mea strună,
Ea cîntă sub suflarea-i cîntarea ce răsună
Cum sună glasul morții, flămîndei sărăcii.

SPARTACUS

Atlet cu mușchi de criță din vremile bătrâne,
Erou al răzvrătirii, voinic între voinici,
Spartacus, las gândirea să meargă înspre tine,
Spartacus, tu eroul eroilor antici.

Murit-ai ca vitejii cu sabia în mină,
Stăpînii tăi în lanțuri nu te-au putut ținea.
Frumoasa libertate, a lumilor stăpînă,
În scurta ta viață a fost iubită ta !

Cum arătat-ai lumii ce este libertatea,
Cum robii sint în stare să lupte ca eroi,
Cum palmuit-ai groaznic, sublim, anticitatea,
Spartacus – omul plebei – pe oamenii de soi !...

Zădarnic înspre tine a Romei legioane
Porneau să te înece în singele-ți fierbinte,
Căci tu duceai în contra urdiilor dușmane
Stindardul libertății și-a tale jurăminte ;

Ele-și duceau robia, rușinea, înjosirea,
Tu gloria, dorința de moarte sau de trai ;

Ele-și duceau stindardul cu vorba : umilirea,
Tu steagul roș de astăzi, al foamei jalnic grai !

De-aceea l-al tău nume smerit plec a mea frunte
Cu toți ai mei tovarăși din vremile de azi...
Cum stîncile din vale salută-naltul munte,
Te salutăm, Spartacus – străbunule viteaz !

UN RĂSPUNS

Iubiții mei prieteni, tovarăși din pruncie,
Ce-mi spuneți nencetat
De ce trăiesc departe de orice bucurie,
De ce în veci stau singur, de ce în sărăcie
Nu plec la nimeni fruntea și mîndru-n veci am stat ?

Să vă răspund : în lume cînd nu găsesc plăcere
Ce m-ar înveseli,
Cînd aflu pretutindeni venin, amar și fiere,
Cînd totul e o mască și cînd frumosul pierе
De-ndată ce de-aproape mai bine-l poți privi,

Cînd lumea e un haos, lăcaș de nedreptate
În care rău-i bun,
În care-onestul pierе, neavînd dreapta lui parte
Din bunurile vieții ce omului sînt date,
Cînd înțeleptul trece drept prost sau drept nebun,

Să știe astă lume a mea disprețuire,
Dezgustul meu nespus,
Să strige ca o fiară, să muște cu-nvrăjbire,
Să mă socoată rege sau plebeian din fire,
Nu-mi pasă ; a mea frunte ținea-voi veșnic sus !

Decît cu lașitate să lingușesc pigmeii,
Porunca să le-ascult,
Umbla-voi rupt mai bine ; pe undele nevoii
Plutesc și fără dînșii, de ce atunci mișcii
Să-i tîmiez ? De-aceea nu-i laud, nu-i insult...

Sînt om, și-n a mea cale voi trece înainte
Ca vulturul zburînd,
Și liber ca și dînsul, cătușa cînd voi simte,
Sau voi muri sub dînsa, sau viu printre morminte
Voi trece – astă lume mereu disprețuind !...

Să bată sărăcia la ușa mea sfărmată,
Dar nu voi bate eu
La poarta lor ; să sufle furtuna înghețată
În recea mea odaie și moartea chiar să bată,
Nimic nu mă va face să-mi las disprețul meu.

CONTRAST

Sun clopotele toate și muzicile sun,
Cortejul trece mândru cu popi și cu mulțime,
Faitoane aurite, bogați și nobilime,
Căci mortu-i boier mare, avut și de neam bun !...

Priviți ce de mai prapuri, cordele funerare,
Ghirlânzi de imortale și flori cusute-n aur ;
Popimea îmbrăcată cu-al templelor tezaur
Și cîntece și plînsset, căci mortu-i boier mare !...

Se laud a lui fapte, a lui mărinimie,
La ceruri se ridică pompos numele lui
Și popii psalmodează și-mprăstie tămâie,
Căci mortu-i boier mare : cînt banii mortului !...

Și-n țărna scormolită de ciocli și de popi,
De-a lor deșertăciune, un vierme hidos ride ;
La toți de o potrivă le e amic și gîde...
Căci nu sînt viermi mai nobili în sinul negrei gropi...

Și clopotul mai sună slab, trist, fără putere ;
Un alb sicriu de scînduri, purtat de doi amici,

Și-un popă ce-abia cîntă și-o mumă în durere :
Iată cortejul celor ce nu-s avuți – ce-s mici !...

Nici popi în haine scumpe, nici faeton de gală,
Nici cîntece cu plată, nici lacrimi ipocrite,
Nici laude postume cu aur cîntărite ;
Căci întristarea-i mută și nu-nțelege fală...

Și-n țărna scormolită de ciocli și de popi,
De-a lor deșertăciune, un vierme hidos ride ;
La toți de o potrivă le e amic și gîde...
Căci nu sînt viermi mai nobili în sinul negrei gropi !...

AȚI ZIS-O

Ați zis-o : dreptul vostru e legea grea a firii.
Ați zis-o : e de față Malthus¹, cu-ai lui adepți :
În lupta pentru viață, la masa fericirii,
N-au loc copiii noștri ; ați zis-o și-o ziceți.

Ați zis-o : cel mai tare triumfă totdeauna,
A pumnului domnie de sus e pînă jos,
Progresul stă în luptă, și una cîte una
Iluziile voastre cădea-vor zgomotos.

Ați zis-o : trebuiește un piedestal de crime
Cu lacrimi și cu sînge de veacuri cimentat,
Ca cei aleși din fire să iasă din mulțime
Spre-a duce omenirea spre țelul depărtat.

Ați zis-o : visătorii de legi umanitare,
Nebuni și fără țintă, poporul răzvrătesc :

¹ Thomas Malthus (1766-1834), preot englez, propovăduitor al unei teorii profund antiștiințifice și reacționare. În opera sa *Eseu asupra legii populației* (1798), afirma că în timp ce mijloacele de existență sporesc în progresie aritmetică, populația crește în progresie geometrică. Mizeria oamenilor muncii din societatea capitalistă provenea - după Malthus - din creșterea prea mare a populației. De aceea el propunea lichidarea maselor prin foamete.

Cum soarele se mișcă pe veșnica-i cărare,
Pe-același drum va merge curentul omenesc.

Ați zis-o ; mine, însă, a voastră cuvîntare
De-om lua-o noi nebunii, de-om zice tot ca voi :
„În lume stăpînește acel ce e mai tare“,
Cu lacrimi voi veți plinge, voios vom rîde noi !...

DUMNEZEU E NIHILIST ¹

Popi cu pletele cărunte din Bizanța sau din Roma,
Tu ce porți pe a ta frunte mitra scump-atitor țări,
Voi portarii sfinți ai groapei preasfințitei învieri,
Ce cu fumul de tămii și cu ruga și aroma
Cătră cerurile-nalte strigați numele lui Crist,
Plecați fruntea, plecați fruntea, domnul vostru-i nihilist.

Și când domnul e cu-aceia care lupt pentru dreptate,
Slugile nu trebui oare ca să fie ca și el ?
Dumnezeu aruncă astăzi în tiranele palate
Roșul fulger al miniei – săucidă un mișel,
El aprobă-asasinatul, Dumnezeu e nihilist.
Plecați fruntea, slugi vrăjmașe, falși apostoli ai lui Crist.

Popi cu pletele cărunte, o, voi slugi necredincioase,
Vă ascundeți fața voastră, Dumnezeu e miniat,
Iar tu, fiară omenească, cu gândiri neomenoase,

¹ Versurile sînt alcătuite cu prilejul veștii aduse de *Intransigentul* lui Rochefort asupra unei furtuni, care a spăriat pe Alexandru al II-lea, închis în Gatchina. Fulgerul, zicea corespondentul, a lovit palatul și a aprins un arbore. Țarul, crezînd că e sfîrșitul lumii, s-a refugiat cu toată familia în pivnițele palatului. Am lucrat poezia din punct de vedere religios. Cit despre mine nu cred în asemenea lucruri închipuite (n.a.).

Avortor, te uită – astăzi ceasul morții ți-a sunat.
Tu, mulțime flăminzită – ce de veacuri ții pe spate
Temelia lumii care drept răsplată-ți dă venin,
Te deșteaptă – vezi și cerul l-a ta luptă cum ia parte :

Cerul fulgere posedă – ție bombele-ți rămîn.

1881, mai 29

DAȚI-MI PACE

Dați-mi pace, dați-mi pace,
Sau mai bine dați-mi vin,
Ca în el să-mi uit dezgustul,
Tristul, lungul meu suspin !

Vrați să vegetați pe lume,
Ca și arborii să fiți,
Și de bine și principii
Nu vi-i greu să mai vorbiți ?

Ce-mi strigați de libertate,
De patriotismul sfânt
Cînd vîndut-ați mamă, soră
Și-al străbunilor mormînt.

Libertatea-i punga voastră,
Punga-i sacrificiul vostru,
Cine nu-i ca voi la pungă
Patriot - e hoț, e monstru !

Oh ! lăsați-mă în pace,
Liniștea nu-mi turburați,
Datu-v-am în veci dezgustul ;
Mergeți - pacea mi-o lăsați !

VAE VICTIS !¹

În Moscva cea bătrână de iarnă-mbrobodită,
Poporul este trist,
Și toți în haine negre, cu inima cernită,
Se duc să-ntîmpineze convoiul nihilist !

Trec șiruri nesfirșite de fețe-ngălbenite,
Cu minile în lanțuri, cu hainele-n bucăți,
Cu ochii stinși de chinuri, cu membrele stîlcite,
Căci sint dezmoșteniții despoticei dreptăți.

Și lumea întristată cu jale îi privește,
Își vede fiecare copii și-amicii săi,
Și lăcrămează ochiul și buza-ncet șoptește
Adio lung și jalnic – blăstăm pentru călăi.

Cîțiva cuprinși de milă dezbracă a lor haină
Și punga și-o deșartă în slabele lor mini,
Căci lungă este calea și aspră recea iarnă ;
De mor afară robii, ce pasă la stăpîni !...

¹ Vai de cei învinși ! (lat.).

Pe caii lor zburdalnici, în largi-le cojoace,
Cu sulite plecate cazacii îi brîncesc ;
A mamelor durere lor lacrimi nu le stoarce,
Sînt robii care-ascultă de-un glas împărătesc.

O mamă girbovită de trai și de necazuri :
„Na, ține, fiul mamei, o pine – tot ce am ;
Te văd și de-acum moartea pe recile-i talazuri
Mă ieie – mergi, băiete, ca vita pusă-n ham !...“

Așa bătrîna spune și cade – căzăcimea
Din drum îmbrîncesc leșul de albele lui plete,
Și trece jalnic șirul – și trece lung mulțimea
Victimelor : de tineri, moșnegi, copii și fete !

Un orb de la răspinteni oprește-a lui cîntare
Și fraților de chinuri le dă un gologan :
E tot ce are-n pungă – e unica-i mîncare :
Calicul știe chinul destinului dușman.

Și merge, merge șirul de frați, copii și rude
Să intre în sicriul din țara celor morți,
Să ducă-n spate crucea și munci amare, crude,
Sibirul să-i înghită în sînul lui pe toți...

În Moscva cea bătrână de iarnă-mbrobodită,
Poporul este trist,
Și toți în haine negre, cu inima cernită,
Se duc să-ntîmpineze convoiul nihilist.

LA UN BANCHET

Vremea fuge : orizontul roș de foc și roș de sînge
Ne anunță timpuri nouă, timpuri care ne surîd,
Nordul, nordul arde-n flăcări, despotismu-acum se stînge,
Lumea veche se dărîmă și învinsul nu mai plînge,
Ci cu sufletul său vesel sapă murele ce-l închid !

Sus pe tronu-i putred astăzi – fără umbră de scăpare –
Stă tiranul palid, rece și de crimă îmbătat,
Cu un sceptru rupt în mină, el lovește-n desperare
În a sclavilor mulțime ce se plec l-a lui suflare
Cum plec trestiiile fruntea sub crivățul miniat !

Dar tiranul zboară-n aer, tronul său vîind se farmă
De o mină nevăzută ce-l țintește nencetat,
Și poporul trîmbețează a lui voce de aramă,
Și poporul acum cîntă a răscoalelor alarmă,
Steagul roș cu steagul negru e de mult desfășurat.

Și din toți, din toți voi numai, în aceste roșii timpuri
Cînd se schimbă fața lumii, numai voi vă îmbătați
Cînd sub voi se umflă veșnic a schimbării mîndri simburi,
Numai voi, dînd cu piciorul pe-a plăcerii voastre cîmpuri,
Încecați în vin rușinea, desfrînărilor vă dați.

Voi în care-i viitorul, voi speranța omenirii,
Voi pe sînni desfrînate traiul vostru înglodați,
Și stingînd în piepturi astăzi sfînta rază a iubirii,
Voi nu știți ce e amorul, ce e raiul fericirii,
Voi ca viermele în tină fără țintă vegetați !

Dar destulă desfrînare ! Deșteptați-vă odată !
Lepădați haina plăcerii, sfărmați cupele de vin,
Aruncîndu-vă din brațe pe boita desfrînată
Ce vă sugerează tinereța, și cu himere vă-mbată ;
Ea-i nedemnă de iubire, sînnul ei de glod e plin !

N-are sînnul ei, nemernici, o scînteie de iubire :
Dar o plîngeți – căci ea este vro victimă din popor,
Ce la glasul vostru dulce de amor și fericire
Și-a dat viața pentru moarte, cîntea ei pe înjosire,
Ea e-o victimă de-a voastră, oameni fără de amor.

Timpul însă schimbă haina ; mîni femeia desfrînată
Ce o mușcă fiecare și-o sărută pentru bani,
Ridicată pe mormîntul vrunei mame, vrunei tată,
Vă va cere, fără milă, cîntea ei de voi pătată ;
Cîte fete înșelate – veți avea atîți dușmani.

N-auziți glasul mulțimii ca o mare înfuriată,
N-auziți cum sună tunul cu gigantul lui glas,
Temelia învechită dintr-o lume blăstămată
N-o vedeți de ape roasă și de vremuri dărîmată,
N-auziți valul mulțimii și-al scadalor larg pas ?

Veacul nou surîde vesel ca un prunc, ca o visare,
Omul liber și femeia omenirea înfrățînd,
Veac de bine, veac fericite, fără chin și supărare,
Fără rob, fără robie, fără dor de răzbunare,
Fără cruda prisosință, fără hoț, fără flămînd.

Deșteptare ! Deșteptare, lăsați vin, lăsați plăcere,
Lăsați formele antice, lenea voastră o lăsați,
Prejudițiile toate cu-a lor glod, cu-a lor tăcere,
Lăsați totul, lăsați viața. Omenirea azi v-o cere :
Viața voastră nu e-a voastră ; deci jertfiți-o și luptați !

1880

EU ȘI EI

Azi când sorțul aruncat-am, când trecut-am Rubiconul,
Cumpenind trecutul moale cu obscurul viitor,
Vouă, capete înguste ce plîngînd ridicați tonul,
Sînt dator două cuvinte, rămas bun vă sînt dator !

Da,-s nebun ; și utopia e amanta mea iubită,
M-am culcat cu răzvrătirea și pămîntu-am otrăvit,
Căci din fașă slugăria și robia urgisită
Ca s-o sug mi-ați dat drept țîță, oh ! cu mîna pîngărită,
Gîndul, traiul, idealul – toate, toate mi-ați ciuntit.

Și m-ați dat cu nasul veșnic în superba mea mîndrie,
M-ați silit să ling o mîna care trebui de mușcat,
Și-a ridiculului mantă aruncînd pe Poezie...
Pe poetul nebunatec și cuprins de fantazie,
Voi cu degetul pe uliți la copii l-ați arătat !...

Dar când leul rumpe cușca, cătră munte se îndreaptă ;
O, zadarnică vi-i munca, am rămas tot cum am fost...
Pe mormîntul libertății în zadar ați pus o piatră,
În zadar mascați ziua și-a dreptății cale dreaptă...
În van cîntecul robiei învățat-am pe de rost !...

Da,-s nebun în ochii voștri – voi insecte mucezite,
Care stați toată viața într-un cerc atît de strîmt !...
Ce nu știți s-ardicați fruntea, nici privirile robite
Mai deasupra omenirii cu picioarele strivite
De cătușele de-aramă, care alții astăzi simt !...

E de vierme traiul vostru, vă tîriți mereu prin tină,
V-ați deprins cu ea, și-acelor care fug de lingă voi,
Viermi netrebnici, viermi ai lumii, aruncați blăstăm și vină
Ca și cînd toți sînt în stare a trăi ca o juvină,
Ca și cînd toți pot să-și tîrîie-a lor frunte prin noroi !

Stați în mlaștina vieții dacă-acolo vă e bine,
Dacă credeți că acesta e-al vieții scop – ședeți !
Dar lăsați vultanul aprig să înoate-n sferi senine,
Dus de vîntul libertății, dus de dorul pentru bine...
Traiul lui e libertatea ; în schimb tina voi aveți !

1880, august

DUPĂ NATURĂ ¹

„Vai de rob, vai de clăcaș...”

CEZAR BOLLIAC

– Mojice, dă-ne birul. – Priviți, deșartă-i sita,
Și de n-am de mîncare, de bir n-am nici atîta,
Calici sîntem cu toții și, domnilor, vă rog
S-aveți îngăduire ca să-mi adun un stog
De fin ce îl voi vinde și banii vă voi da ;
De îmi va fi și foame, de foame voi răbda.

– Ce spui, mă bețivane ? Grăbește ! De nu dai,
Perceptorul ne spune să-ți vindem tot ce -ai :
Sucmanul, chirosteia și cerga, și cenușa,
Burduful din fereastră, din cuie să-ți luăm ușa.
Sîntem oamenii țării, sîntem de-ai stăpînirii,
Bețive, nu-i de glumă cu banii cîrmuirii.
Nu scăpi de noi cu vorba, gătește masă mare.
Rachiul nu lipsască și puiul la frigare,
Pe laiță ne pune ceva mai moale, az
E zi de sărbătoare, de chefuri și de haz.

Dar, vai ! românul n-are la casă nici găină,
Nici porc, căci îl prinsese în țarina vecină,
Nici popușoi, nici lapte, nici crupe, nici păsat,

¹ Faptul e adevărat. S-a întîmplat în satul *Adrieșeni* din distr. Iași. Mi s-a povestit de prietenul meu Al. A. Bădărău, acum student al Școlii de studii înalte de la Paris (n. a.).

Ca zbirilor obraznici să deie de mâncat.
Se roagă, biet românul, și plînge și suspină,
Mai cată prin unghere, prin sacul de făină.
Deșerte-s însă toate ca și stomahul lui :
– Iertați-mă, n-am pîne, nici banii birului...

– Te uită, ai pe casă un cocostîrc, să-l tai
Și borș cu mămăligă pe dată să ne dai !

Și pasărea cinstită acum fierbe la foc.
Romînul plînge, zbirii de jalea-i își bat joc.

Fățarnici, o, fățarnici, de-o mie de-ori fățarnici,
Voi oameni plini de vază, ai libertății crainici,
Voi care strigați veșnic că slobod e poporul,
Că fericirea rîde în hornu-i veșnic cald,
Că neagra asuprire și-a luat din țară zborul,
Că-n bine, mic și mare, ca-n lapte azi se scald,
Disprețu-mi vă-nvălească în haina lui cea lungă,
Dar veacul dezrobirii, cînd lumea va trezi
Blăstemul disperării, întăi o să v-ajungă ;

Azi rideți – mîne însă tîrziu vă veți căi.

1881

VEACUL NOSTRU

Veacul nostru de lumină, veacul nostru de lumină !
Oh ! cu manta, fața voastră o ascundeți, farisei,
Pe cap puneți azi cenușă, și cu-a bilciurilor tină
Vă mascați voi, purtătorii luminoaselor scînteii !...
Unde, unde vi-i lumina ? Cînd popoarele-nvrăjbite
De tirani, ca vite duse, între ele se omor,
Cînd voi puneți, o, nemernici, arme nou descoperite
La picioarele acelor ce duc vrajba în popor,
Și cînd fabricile cîntă fabricînd a lumii moarte,
Cînd fanfarele și tunul pretutindene răsun,
Cînd înalta chibzuință stă-ntr-aceea, de se poate
Să hrăniți cu oameni veșnic flămînzitul vostru tun,
Cînd Europa clocotește de lung strigătul Irlandei¹,
Cînd Dreptatea și Frăția de pe lume au zburat,
Cînd o neagră profecție ca aceea a Casandrei
Nu vă moaie învrăjbirea – veacul nostru-i luminat ?...

Nu ; ascundeți-vă fața în veșmîntul desfrînării,
Și în glodul mascaradei, comedia vă sfîrșiți !
Oh ! veni-va și șuvoiul ce cu furia-așteptării
Va spăla glodul în care voi vă nașteți și muriți.

1881

¹ C. Mille se referă la lupta poporului irlandez împotriva stăpînirii engleze.

PROGRAMUL MEU

Amor și răzvrătire : e tot ce am în lume :
Programul vieții mele și-al morții scurt program ;
De aste două puncte legat e al meu nume
Cum e legat poștașul de-al cailor săi ham.

Amor și răzvrătire : în lumea putrezită,
În care totu-i negru, infect, bolnăvicios...
Nu-mi trebui decît numai iubirea mea dorită
Și traiul zvînturatec, cînstit, victorios !

Amor și răzvrătire : războiul și iubirea,
Alături de sînge, un gingaș, drag cuvînt ;
Alături de moarte : odihna, fericirea,
O lacrimă, o floare, un arbor pe mormînt !...

Alături de focul urgiilor barbare,
Să lege-a tale rane o mină de femeie...
Alături de luptă, a vieții legănare...
Pe sînul ei cel moale să lași fruntea să-ți steie...

Alături de măcelul partidelor vrăjmașe,
În luptă cu aceia ce moartea ți-au jurat,

Părtașa ta de viață cu vorbe drăgălașe
Te face să uiți chinul și traiul zvînturat !

Amor și răzvrătire : războiul și iubirea,
Alături de sînge, un gingaș, drag cuvînt ;
Alături de moarte : odihna, fericirea,
O lacrimă, o floare, un arbor pe mormînt !

Mai, 1982

VIVAT REX, VIVAT !

10 mai 1881

Vivat rex, vivat ! – Lachei în turme,
Cu masalale¹ pe stradă, beți,
Turme plătite de valeți
Întind covoare pe-ale lui urme.
Și la vuietul banilor care
Se-mpart la turma lingușitoare...
S-aude numa-ntr-un cuvânt :
Ura – trăiască regele sfânt !
Vai – astăzi singur numai – strig poate :
Trăiască sfânta libertate !...

Vivat rex, vivat ! Preuți slugarnici
Îl ung și-n slavă îl ridic...
Pe-un om, pe-un rege, pe-un pitic,
Trântorul celor ce sînt harnici.
Trec mindre care, poezii cînt :
„Ziua cea sfîntă, regele sfînt“.
Și-n a lor turme ce oase cată,
Mirceasca liră iat-o intrată.
Lachei sînt, doamne, în orice parte :
Trăiască sfînta libertate !

¹ Masala – tortă.

Vivat rex, vivat ! Oh ! altădată
Poporu-n strade altfel rătnea
Și-un cap de rege jos cădea,
Așa poporul era odată,
Mîndru de dînsul, rău cu cei răi
Și țara mîndră de fiii săi.
Timpuri mărețe, unde v-ați dus ?
Veac plin de fală, oare-ai apus ?
Ce ? Singur oare striga-voi, poate :
Trăiască sfînta libertate ?...

Vivat rex, vivat ! Dragă mulțime,
Eroi de luptă, lei plini de foc,
Lăsați odată bietul noroc,
Lăsați blăstămul pe ciocoime,
Și-n loc ca tronuri să zidiți,
Cu lacrimi calde să le stropiți,
În focul luptei zvîrliți domnie,
Tot ce vă arde și vă sfîșie...
Și-atunci cu toții striga-vom poate :
Trăiască sfînta libertate !...

lași

LA MORMÎNTUL
LUI NECULAI ZUBCU-CODREANU

Umbră tristă și tăcută, dormi în pace liniștită,
Vorba ta a dat sămință, moartea-ți oameni a creat,
Tu ce te-ai luptat cu noaptea, cu robia urgisită,
Dormi în pace, noi urmașii glasul tău am ascultat.

Dormi în pace, dormi în pace, din mormîntul groapei tale
Răsărit-a floarea albă a doritei deșteptări,
Ce înlătură buruiana, spinii care-i stau în cale ;
Salutați-o ! căci ea-i solul viitoarei noastre stări.

Umbră sfintă, dormi în pace, urmăm calea-ți înainte,
Ca și tine vom fi gata pentru bine-a ne jertfi...
Ca și tine noi lupta-vom pentru drepturile sfinte,
Ca și tine-n prigonire vitejește vom sfirși !...

Ca și tine, cine știe, pe-a exilului hotare...
Rătăci-vom toată viața și muri-vom în surgun :
Căci luptat-am contra celor ce-arunc vrajba în popoare,
Contra leneșilor zilei, contra celor de soi bun !

Pîn-atunci tu dormi în pace : edificiul stării-antice
Cu vuietul de ruină se dărîmă la pămînt ;

Lumea veche pleacă capul, și-a trăit traiul aice,
Lumea veche moare ; astăzi c-un picior e în mormînt.

Umbră tristă și tăcută, dormi în pace liniștită,
Vorba ta a dat sămință, moartea-ți oameni a creat,
Tu ce te-ai luptat cu noaptea, cu robia urgisită,
Dormi în pace, noi urmașii glasul tău am ascultat.

CUGETĂRI

(Imitațiune)

Atom fără putere din astă lume mare,
Putea-voi eu cu brațu-mi s-o mișc dup-al meu gând ?
Să-ncep eu ? Așa zice în lume fiecare,
De muncă, de-acțiune neîncetat fugînd.

Ce-ar fi însă atunce, de mica picătură
De rouă cristalină ar zice tot așa ?
Ce-i ea față cu-Oceanul ?... Ce este ea-n natură ?
Nimic – de ce pe cimpuri atunci să cază ea ?

Ce-ar fi de fiecare scînteie de lumină,
De fiecare rază din soare-ar zice-așa ?
Ea-i mică, ea e slabă, de ce dar blindă, lină
Și fără de putere spre noi să vie ea ?

De roua n-ar fi-n lume, pămîntu-ar fi pustie,
Și raza nensemnată spre noi de n-ar porni,
A nopții neagră mantă ar fi pe vecinicie,
De omul nu va-ncepe, tot rob pe veci va fi.

IARNA

După Sautter Lauman

Sub haina iernii nepătată
Orașul doarme liniștit,
Ca pana corbului de neagră
E noaptea : pomu-nțepenit
Nu mai răsună de cîntări,
De glasul dulcii primăveri.

Lumea bogată în sănii repezi
Lunecă-n strade rîzînd voios,
Pe gheață-aleargă, fug patinorii,
La bal danțează, iar colo jos
Tremură plebea, copiii mor
Sub vîntul iernii șuierător.

În blana-i scumpă trece-n mîndrie
Întreținuta unui avut,
Și lîngă dînsa fata cînstită,
Sub haina-i ruptă, mantelu-i rupt,
Tremură, plînge și milă cere
Pentru o mamă ce-acasă piere.

UNEI PROSTITUATE

Și scris mi-a fost, femeie cu chipul rupt din soare,
Să te revăz pierdută în negrul lupănar ;
Să văz că sărăcia nimic în lume n-are ;
Nici dreptul preoției într-al iubirii-altar !

Acum mi-aduc aminte de-a ta copilărie,
De-a tale jocurile ; pe cimp cum alergai ;
Cum îți găteai păpușa de bal, de cununie ;
Cum viermii și gândacii în poală adunai !

Dar, vai ! a trecut timpul, cum trec și se duc toate !
Părinții tăi în groapă de mult, de mult s-au dus...
Și cine știu plinsu-ți din nopțile-nghețate,
Cînd, singură pe lume, cereai moartea de sus ?

Apoi tristă, cu fața de frig învinețită,
Parcă te văz și-acuma pe strade cum umblai,
Vînzîndu-ți cănărașul, averea moștenită.
Tovarăș foamei tale, ce gingaș îl iubeai !

Dar, vai ! a trecut timpul !... Din cer nu fu-ndurare ;
Vîndut-ai tot din casă, de foame să nu mori...

Și-acum... tot sărăcia, tot foamea-omoritoare
Te mină să-ți vinzi corpul la vili¹ cumpărători !

Amorul este numai al celor cu avere :
Tu trebuie în foame plăcerea lor să faci,
Să te-ntinezi în viciu, să rizi cînd ai durere,
Să-neci a ta simțire, să suferi și să taci !

Căci dac-ar fi în ceruri un Dumnezeu, idec,
Putere preascientă, har binefăcător...
N-ar fi lăsat în tină amorul de femeie
Și sinul ei de mamă în prada tuturor.

Și scris mi-a fost, femeie cu chipul rupt din soare,
Să te revăz pierdută în negrul lupănar ;
Să văz că sărăcia nimic în lume n-are ;
Nici dreptul preoției într-al iubirii-altar !

1878

¹ Mirșavi (franțuzism).

II. DIN CAIETUL DRAGOSTEI

DEDICAȚIE

Fatalitatea rece
Sub sabia ei trece
Amor și fericire,
Speranțele sînt stînse,
În racla lor întinse
Stau mii de suvenire.

Pe groapa lor, femeie,
Voi pune ca să steie
Drept piatră ăst caiet,
În care scris-am toate
Simțirile-ncercate
De om și de poet.

Mult jalnica poveste
A moaștelor aceste
Eu ție o închin,
Nălțîndu-mi fruntea sus,
Strivit dar nesupus
Nedreptului destin.

Iași, noiembrie 1832

HOTĂRÎRE

Să plece fruntea cel care-o pleacă
'Naintea marilor pigmei,
Cel care-n lume vra ca să treacă
Rugînd pe unii, plîngînd la alții,
Mare cu micii și mic cu-nalții,
Jertfă a lumii fără idei.

Eu unul însă nu voi pleca-o,
Sub greul lumii nu voi cădea,
Strivit de dînsa, nu voi ruga-o,
Și sfărîmînd-o plin de urgie,
Poate voi rîde cu veselie
Trecînd cu pasul peste ea.

Și dacă dragostei ne pune
Grozave stavile în drum,
Dacă de mine rizînd ea spune,
Și dacă, scumpa mea iubită,
Ea ne desparte și prin ispită
Vra să prefacă dragostea-n scrum,

Și dacă neagra prostituată
Rinjește ginginele ei

Și torsul dragostei, tăcută,
Vra să desfacă și să rumpă,
Lovind iubirea noastră scumpă
Și dîndu-ți farmece să bci,

Dacă-n inima ta dragă
Nu-i stîns-a dragostei făclie,
Voi sfărîma și lumea-ntreagă
Și tot ce-n cale îmi va sta,
Spre-a fi al tău și tu a mea,
Unind iubire și junie...

Și peste nouă mări și țări
Călca-va pasul meu pribag
Făr-a privi la desfătări,
Pînă putea-voi cu izbîndă
A dragostei ființă blîndă
Să am în chipul tău cel drag.

Atunci frumoasa fericire
Viața noastră-ncununînd,
Pe-altarul sacru de iubire
Jertfind viața noastră-ntreagă,
Cu mină-n mină vom merge, dragă,
Vom merge veseli și rizînd...

Și lampa vieții cînd se va stinge
Cum se sfîrșește și fericirea,
Noi vom muri fără de-a plînge...
Cum mor aceia ce au luptat...
Cu gîndul alb și nepătat
Știînd și ura și iubirea.

Eu fruntea, dragă, nu voi pleca-o,
Sub greul lumii nu voi cădea,

Strivit de dinsa, nu voi ruga-o,
Și sfărîmînd-o plin de urgie,
Poate voi ride cu bucurie
Trecînd cu pasul peste ea.

Dec. în 8, 1882

COLINDĂ

31 dec. 82

La fereastra dragii mele s-au oprit colindătorii :
Sună clopotul și biciul tot plesnește vijînd,
Iar buhaiul greoi geme, ca un glas din adîncime ;
Sînt ferestrele închise ; prin obloanc, o lumină
De-abia străbate afară, slabă, galbănă și lină,
A mea față luminînd.

La fereastra dragii mele s-au oprit colindătorii :
Draga mea, în astă sară voi și eu să te urez,
Fără bici și fără clopot, fără vuiet și strigare,
Voi și eu să spun, drăguță, tot ce inima mea simte,
De amor și ferioare să-ți aduc și eu aminte,
Voi și eu să colindez.

La fereastra dragii mele s-au oprit colindătorii :
Draga mea, ți-aduci aminte că odată ne-am iubit,
Că odată noi croisem viitorul împreună,
Că odată eram siguri, tu de mine, eu de tine,
Că-mpotriva unor piedici și umane și divine,
Era totul hotărît.

La fereastra dragii mele s-au oprit colindătorii :
Dar de-atuncea aspre vînturi ne-au lovit pe amîndoi
Și-au rupt firul de iubire, și-au rupt fără de căință

Din a dragostilor carte, multe file, multe rinduri,
Schilodind și năzuințe, schilodind și-a noastre ginduri,
Despărțindu-ne pe noi.

La fereastra dragii mele s-au oprit colindătorii :
Însă dragostea-i mai tare decât zidul astor legi,
Ei nu-i pasă nici de piedici, nici de lume, nici de moarte,
Dacă dragostea nu-i stinsă, vom fi tari, vom fi, iubită,
Ca și stîncile de piatră ce cu marea învrăjbită
Lupt de secole întregi.

La fereastra dragii mele s-au oprit colindătorii :
Poate, dragă, ca și mine tu acuma te gindești
Că stăm astăzi împreună, fericiți la gura sobei,
Ascultînd colindătorii ce ne cîntă sub ferestre
Pe cînd focul luminează, pe cînd geru-afară crește
Spuind hornului povești.

La fereastra dragii mele s-au oprit colindătorii :
Întreg planul fericirii prefăcutu-s-a în fum ;
Tu ești singură, eu singur, și-acum plîngem împreună
Ascultînd colindătorii și orașu-n veselie ;
Noi zărim aieve visul unei lumi de poezie
Ce-a pierit, pierit acum ?

La fereastra dragii mele s-au oprit colindătorii :
Sună clopotul și biciul tot plesnește vîjîind,
Iar buhaiul greoi geme, ca un glas din adîncime ;
Sînt ferestrele închise : prin obloane, o lumină
De-abia străbate afară, slabă, galbănă și lină,
A mea față luminînd.

NOSTALGIE

De sus, de sus, din rîndul al cincilea, de sus,
Cu gîndul lingă tine ca fulgerul m-am dus :
Parisul, Sena verde și Franția, și marca,
Corupția alături cu dezinteresarea,
Și fetele de stradă ce-n cale te opresc,
Politicele lupte cu-a lor meschinărie
Lăsatu-le-am în urmă, în calea-mi de beție,
Și-alături sint de tine, cu tine mă găsesc.

De sus, de sus, din rîndul al cincilea, de sus,
Cu gîndul lingă tine ca fulgerul m-am dus :
A mea ești pe vecie la viață și la moarte,
Părtașă deopotrivă l-a traiului meu parte.
Și între noi un gingaș și mîndru copilaș,
Cu părul de mătăasă, cu zîmbet pe guriță,
Cu vorbe drăgălașe, în scurta lui rochiță
Fugînd, drăguțul tatei, să prindă vreun cosaș.

De sus, de sus, din rîndul al cincilea, de sus,
Cu gîndul lingă tine ca fulgerul m-am dus :
E-n mai ; lăsăm Parisul și sus pe-mperială
Pornim, fugînd de lume, de oameni și de gală,
Pierzîndu-ne prin codri, pierzîndu-ne prin văi,
Amanți ne crede lumea, amanți sintem, iubită.

Tustrei voioși ca ziua, prin iarba înverzită
Ne pierdem privind cerul senin ca ochii tăi !

De sus, de sus, din rindul al cincilea, de sus,
Cu gândul lângă tine ca fulgerul m-am dus :
E-n iarnă : gura sobei voios ne încălzește,
Omătul cu barizu-i orașul învălește,
Și tot e alb pe câmpuri, și tot e alb pe deal,
Copilul la picioare cu-o miță-acum se joacă,
Rizind când, miniată, stupindu-l îl improașcă...
Și-ncălecînd-o vesel îi strigă : „Hai, hii, cal !“

De sus, de sus, din rindul al cincilea, de sus,
Cu gândul lângă tine ca fulgerul m-am dus :
E timpul răzvrătirii, orașul e-n mișcare,
Vuind își varsă tunul minia lui cea mare,
Răscoala se lățește pe strade nencetat :
Alătura cu mine ești tu prin foc, prin moarte,
În brațe ni-i copilul, tustrei rizind de soarte,
Ne-mpărtășim cu fumul orașului sculat !

De sus, de sus, [din] rindul al cincilea, de sus,
Cu gândul lângă tine ca fulgerul m-am dus :
Sînt singur, cu condeiul în mîna-mi înnegrită,
Sînt singur ; tu departe ești, dragă, surgunită,
Copilul e visarea sărmanei nebunii,
Și tot ce-mi mai rămîne din viața mea de gânduri
Sînt scenele piesei ce-adesă rînduri, rînduri,
Te-aduce înainte-mi prin sferi de poezii !...

RĂMAS BUN !...

Rămas bun ! locuri de bine,
Țara mea, oraș străbun !...
Dragi amici ce ca și mine
Luptați pentru-al țării bine...
Rămas bun !...

Rămas bun ! ființi meschine,
Capete ce-a deșert sun,
Voi a neamului rușine ;
Rămîneți și voi cu bine...
Rămas bun !

Rămas bun ! dragă Marie,
Vis de aur, vis nebun,
Tu ce-ai fost a mea junie,
Lacrime și bucurie...
Rămas bun !

Rămas bun ! dragi surioare !
Rămas bun ! mormînt străbun,
Unde-ai mei zac în uitare,
Tată, mamă iubitoare...
Rămas bun !

1881, Iași, iunie

IDEAL ȘI REAL

Idealul meu !... vis gingaș, cu aripi albe, frumoase,
Ce mi-a legănat pruncia și mă leagănă și-acum
Cînd, pe-aripa fantaziei, gîndul meu mîhnit se lasă,
Cînd găsesc loc de odihnă pe-al vieții spinos drum.
Idealul meu ! amorul, scump tovarăș al vieții,
Îmbrăcat în haină albă, ca și roua de curat...
Pasiune fără capăt, ce, din faptul tinereții
Și pin'la mormîntul rece, te conduce nencetat...
Idealul meu ! femeie brună, cu ochi de scînteie,
Fiic-a plebei ce să simtă pentru cel nenorocit,
Gata de-a muri cu mine pentru-a binelui idee,
Braț în braț, mină în mină, gînd în gînd, necentenit.
Și realul ?...

...Oh, realul pentru mine nu există,
Căci sub prisma-mi ideală toate-apar ochilor mei.
Unde-a fi realitatea josnică, mișșavă, tristă,
Îmi veți spune voi, prieteni ? Cum și care-i chipul ei ?

PLECAREA

Nu, zadarnice sînt toate !... Voi urma calea-nainte,
Și pribeag prin țări străine, glasul meu va amuți,
Voi fi mut ca desperarea ce cuprinde slaba-mi minte,
Voi fi mut ca țintirimul, țara recilor morminte,
Căci zadarnic cu-al meu plinset pe voi toți v-aș asurzi.

S-a sfîrșit veleatul ! Trebuie, apăsînd orice suflare,
Să-mi iau cîrja oțelită, ca drumeții din poveste,
Tari opince de aramă să-mi pun astăzi în picioare,
A mea inimă cernită să v-o dau spre-mbălsămare ;
Căci din mine de-altădată, numai umbra dacă este !

Cîte las în urmă, cîte ! spre-a mă duce-n pribegie !...
Amintiri atît de scumpe, două groape părintești,
Viața mea ce este una cu a gingașei Marie,
Traiul meu trecut în zbucium, uragan de vijelie,
Și tovarășii de luptă, cîmpul țării romînești !...

Tot ce-a fost a mea viață : zingăneala luptei crunte,
Viața-mi fără de odihnă, vai ! amorul meu nebun,
Idealuri mari și-nalte ca și-un vîrf înalt de munte,
Tot ce se frămîntă astăzi sub a mea galbănă frunte,
Totul las, spre-a urma calea unui greu și lung surgun !

Mini un altu-mi va lua locul în lung şirul bătăliei,
Mini cu toţii al meu nume l-or uita ; desigur, *mini*,
Mă vor crede mort duşmanii şi cu tina calomniei
Vor mânji bietul meu nume, plini de flacăra urgiei,
Şi pe stradă aruncându-l, îl vor da pradă la cîni !...

Draga mea Marie mîne mă va da uitării, poate,
Căci ce vraţi, aşa e lumea, şi a lumii este ea !...
Vai ! amorul de aice a zburat, amici, departe,
Vai ! credinţa şi iubirea au ajuns vorbe deşarte ;
De aceea nu mai plînge în zadar, inima mea !...

Şi din toate, ce-mi rămîne !... Ce prieten însoţeşte
Paşii mei pe alte ţărături, vesel, făr-a tremura !
Este cînele Mariei, care azi îl dăruieşte,
Spre a fi drept amintire celui care o iubeşte
Şi pe care ea, desigur, mîne chiar îl va uita.

Haide dar, unic tovarăş, într-o lume depărtată,
Unde sigur nu ne-aşteaptă flori şi trai mai fericit,
Eu cu tine împărţi-voi pinea mea în plîns scaldată,
De-oi muri tu mă vei plînge pe-a mea groapă-nstrăinată,
Eu, la moartea ta, jeli-voi un amic nepreţuit !...

Şi cînd iarăşi ne-om întoarce pe a patriei hotare,
De prieteni şi de rude fi-voi oare cunoscut ?
În memoria Mariei numai tu vei fi în stare
Să renvii tristul meu nume, plin de colb şi de uitare,
Numai tu vei putea, numai, să-nvii sufletul ei mut !

Haide dar tot înainte, dac-aşa a fost să fie ;
Ochii noştri însă-n urmă să nu-ntoarcem nicidecum !
Căci mi-i frică ca curajul azi să nu mă mai susţie,
Să las totul la o vorbă, la scump numele Marie :
Şi cu crierii în flăcări să-mi opresc lungul meu drum !

Nu, zadarnice sînt toate !... Voi urma calea-nainte,
Şi pribeag prin ţări străine, glasul meu va amuţi,
Voi fi mut ca desperarea ce cuprinde slaba-mi minte,
Voi fi mut ca ţintirimul, ţara recilor morminte,
Căci zadarnic cu-al meu plînsset pe voi toţi v-aş asurzi.

24 sept. 1881

SCRISOAREA I-a

De sub roșia-mi pleoapă de nesomn sau de plins, poate,
Cînd gîndesc la tine, ochii două lacrimi izvoresc,
Și în patul meu cel rece, învălit de recea noapte,
Învălit ca de o mantă de-amintirea ta, gîndesc
La trecutul ce în urmă l-am lăsat. Astfel pe mare,
Călătorul cînd pornește trist, cu ochii-n lăcrămare,
Lung privește țărmlul vesel care-atunce-l părăsește :
Vasul zboară, țărmlul piere, un punct dacă se zărește,
Punctul piere : oceanul l-a-nghițit. Astfel și eu,
Astfel gîndul meu, iubită, înapoi mereu privește,
Din trecutu-i un punct dacă nu zări-va ochiul său.

Oceanul desperării, negrul val al soartei crude
Tot trecutul meu poetic a răpit, a înghițit,
Și străin pe-un țărml cu nouri, pe-a nevoii negre unde,
Numai gîndul de mă leagă de trecutul meu iubit.
Alte scopuri, alte doruri duc pe oamenii de-aice :
Unii trec prin lupănare viața lor și sint ferice,
Carul greu al stăpînirii alții strigă că ne duc,
În romanuri desfrînarea stinge-al vieții dulce suc,
Și corupția hidoasă, sub atite forme, care
Umple sufletul de groază, se desfășură la soare,
Foamea, frigul stîng în lume orice doruri mai înalte,
Orice sfîntă năzuință spre-a iubirii sferi curate ;
Dar amorul nicăiure ; pe-a prăpăstiilor margini
Am stat, dragă, plin de groază, să privesc ast furnicar,

A vieții mascaradă, frumusețele-n paragini
Și copilele plâpînde cum se zbat sub plîns amar,
Cum surisul și ocheada pofta cărnii o provoacă,
Și moșnegii sugînd lacomi a juneții promoroacă
Cu-a lor buze subțiete, cu-ai lor dinți schimbați ades,
Și pe fețele zbîrcite cum se scurge roșul dres.
Oh ! de-ai smulge vâlul mîrșav astei lumi de cafenle,
Ca să vezi a ei bacante, ca să vezi atite rele,
Oh ! de le-ai vedea păharul cum de buze il lipesc,
Cu sîn gol, cu ochi de flacări, cum te-mbie, îți zîmbesc,
Cum pe brațe se așază, gitu-n spasm cum ți-l cuprinde,
Cum sărutul lor de flacări voluptatea îți aprinde,
Tu te-ai crede-n acea noapte ce la Roma se serba,
Cînd altarul zînei Venus desfrînarea aprindea.

Să-i cunoști tu pe-acești oameni – juni, frumoși, dar tidve
goale,
Cum s-afund mereu în viții, cum, mîncăți și roși de boale.
Se arunc fără rușine pe un sîn de curtezană,
Ce la vîrstă e desigur cu bunica lor de-o samă,
Tu te-ai întreba, desigur, cum eu fiu al poeziei,
Cum sufletul meu, ce este de-a ta ființă pe veci plin,
Poate sta în astă cloacă de corupție și vin.
O, iubita mea frumoasă, călăuza vieții mele,
De ce tu nu ești cu mine în a vieții nevoi grele,
Împreună noi desigur prin a vieții ochelari,
N-am vedea decît frumosul, dragostea, faptele mari,
Și pe lumea cea de proză am zvîrli manta uitării.
Dar sint singur cu uritul ce pe drumu-nstrăinării
Ca și șerpele povestei veșnic pasul meu pîndește,
La ureche veșnic spune cîte-o jalnică poveste,
Și uitarea mi-o arată cu-a ei pulbere-nvălînd
Toată dragostea trecută, tot amorul nostru blind !...
Calomnia cu-a ei bale al meu nume cum minjește,
Orosopol cum arată semne rele-n viitor,
Căci într-însul vād în negru mult iubitul meu amor.

Și de lumea schimbătoare și-a întors a ei privire
Înspre alte locuri, mie ce îmi pasă oare-acum

De-mi las numele în pace, dacă-l las în părăsire,
 Dacă nu arunc pe dînsul toate pietrele din drum ?
 Cînd pe undele umflate a scandalului, odată,
 Mă purtau, întregi coloane pentru mine tipărind,
 Și în Cameră necinstea nu-mi făcură pomenind
 Al meu nume mic, ființa-mî ca și el de nensemnată,¹
 Oh, rîdeam atunci sarcastic, cum de leul în minie
 Rîd țîntării care-l mușcă bîzîind cu veselie,
 Oh, rîdeam de-atîta trudă, oh, rîdeam de-al lor năcaz,
 Plutind fără nici o grijă pe-al scandalului talaz.
 Și acum dacă în pace m-au lăsat pe veșnicie,
 N-am eu oare ca-nainte lumea mea de poezie,
 Nu te am pe tine, visul unor visuri nebunești,
 Și tovarăși ca oțelul, tari ca zmeii din povești,
 Nu am ura mea adîncă și întinsă ca și marea,
 Nu am mîna mea jertfită unui țel, nu am strigarea,
 Glasul meu, nu am o liră și al satirei lung ghimp,
 Și atîția proști pe care fără milă să-i înghimp,
 N-am cazmaua așteptării ce cu-ncet, încet dăramă
 Instituții ruginite, legi nedrepte de aramă,
 Nu am tot ce trebuiește unui om spre a lupta :
 Frați de cruce, scopul mare, în sfîrșit, dragostea ta ?

Dacă gura prostitutei care se numește lume
 Lasă-acuma în uitare lupta mea și al meu nume,
 Din Apus, de unde astăzi privesc binele și răul,
 Lupta între întunerec și lumina – Dumnezeuul
 Unor timpuri ce-o să vie și pe care le-om privi,
 Unui veac ce sub călcîiu-i nedreptatea va strivi,
 Din mijlocul astor lupte și a negrei desfrînări,
 Din vasfrîngerea măreață a atîtora vechi stări,
 Din mijlocul mascaradei unde mulți glumesc și beau,
 Unde alții lupt, știința, cu numitul Dumnezeu,
 Unde totul se deznoadă, unde spiritele-aprinse
 Trec și merg tot înainte pe ruinele-abia stîNSE,

¹ Aceste versuri fac aluziune la discursul ținut de d. T. Maiorescu. cu prilejul scandalului de la Iași împotriva socialiștilor, din 6 martie 1881. Vorbînd despre autorul scrierii de față, d. Maiorescu zicea : „Un tînăr căruia nu-i fac onoarea de-a-i cita numele în parlamentul Romîniei“ (n. a.).

Unde totul se frămîntă ca-ntr-al Etnei larg crater,
 Unde Crist zace-n țărîna, Dumnezeu gonit din cer,
 Eu, iubită, înspre tine îmi las gîndul ca să zboare,
 Oțlesc în luptă mușchii, sfărîm a vieții închisoare
 Și cu gîndul trec de lume, mă tot duc neîncetat
 Într-o lume fericită, unde luptele aprinse
 După sînge și durere pentru totdeauna-s stîNSE,
 Unde soarele dreptății în sfîrșit s-a arătat.
 Eu în astă lume albă cu gîndirea rătăcesc,
 Eu ce-atunce voi fi sigur în mormîntul cel obștesc...

Sau cînd plînsul omenirii, glas de jale care strigă,
 Îmi deșteaptă pirotecala unui somn bolnăvicios,
 Și ca fluturul ce zboară lîngă focul ce-a să-l frigă
 Mă arunc în focul lumii, în virteju-i furios,
 În a luptei vălmășală, pe-a dușmanilor cadavre,
 Unind glasul meu sălbatec cu-al sălbatecelor javre
 Ce în cîrduri numeroase rump din morți și din răniți,
 Sau cu croncănitul jalnic ce-l scot corbii flămînziți,
 Pe aripa ușurică a înaltei poezii,
 Zbor cu tine într-o lume de amor și bucurii,
 Prefac lumea legendară a poveștilor de aur
 Într-o lume ce există pentru-al nostru scump amor :
 Făt-frumos și Sinziana, zmei cu aripi de balaur,
 Și călări pe-naripatul și mult iutele cal Graur,
 Amoroșii noștri tineri zburînd veseli printr-un nor,
 Și pădurile de-aramă, și pădurile de-argint,
 Sfînta Vinere cu fruntea aplecată spre pămînt,
 Ce cu cîrja își ridică secularele ei gene,
 Pajura cu cioc de aur și cu aurite pene,
 Mama zmeilor grozavă care veșnic se prefac
 Cînd în stîlp aprins de flacări, cînd cuptior aprins se face,
 Lac albastru, măr de aur și grădini ce-ți răpesc ochii,
 Ca cojoacele albite a bătrînei babei Dochii.

Lumea zinelor ușoare, lacul lor curat de lapte,
 Sinziana în grădina minunatelor palate,
 Munții pleși ce fără preget se bat veșnic cap în cap,
 Urieșii ce sfărîm lumea și în lume tot nu-ncap,

Pe-al lui iepure călare Statu-Palmă-Barba-Cot,
El piticul plin de minte, al Pepelei strănepot...

O ! în mersul meu fantastic înjghebez o lume-ntreagă
Și-n castelul de pe munte unde nimeni n-a intrat
Mă așez fără de teamă cu amoru-ți singuși, dragă.
Al acestora mindrețe mult puternic împărat...
Și palatele Armidei ling-a noastre sint nimicuri,
Tot ce poate fantazia să zidească-n al ei zbor :
Munți înalți ca nesfirșitul, cu înaltele lor piscuri,
Văi și lunci misterioase și largi rîuri ce cobor
Pe-a lor valuri parfumate flori de lotus, flori de-argint,
Glasul zinelor din codri dus ușor pe-al serii vînt,
Calul nostru care fuge ca blăstămul sau ca gîndul,
Hrana lui e de jăratec și aripele de vînt,
Dintr-o lume-n altă lume, el ne duce de a rîndul.
Ca o piatră care cade între ceruri și pămînt,
Văd atite lumi, sisteme care pier și se nasc iar,
Lumea noastră un punct negru în sistemul planetar,
Trec ades prin lumi de gheață, trec prin lumi mai fericite,
Nedreptatea unde-i stînsă, Dumnezeu și cer povești,
Unde n-am văzut coroane și popoarele-asuprite,
Idioții în palaturi și în temniți cei onești,
Unde n-am văzut războiul mușcînd roșă lui zăbală,
Nici mizeria grozavă lingă-averea colosală.

Și din visurile mele ca și paserea rănită,
Cînd recad în glodul lumii, cu aripa mea stîlciată
Și în lupănarul vieții vin din nou să mă tîrăsc,
Pe cadavrul acum putred, plin de viermi și de uitare
Al amorului, cînd ochii lacrimi calde izvorăsc,
Lumea rîde cu cinismu de-a mea jalnică-ntristare,
Și cu mâinele în șolduri și cu masca pe obraz,
Merge goală, legănată pe-al desfrîului talaz.

Și cînd frigul mă cuprinde, lampa mea cînd mi se stînge,
Cînd colanul nedreptății din nou mijlocul meu strînge,
Cînd eu, fiu al poeziei, fiu al sferilor senine,

Mă trezesc în țintirime sau pe jalnice ruine,
Cînd văd totul sub o prismă de-njosire și de rău,
În neant mă pierd, iubită, cu frumos amorul tău,
Și uitînd c-am fost pe lume și uitînd că astăzi sint,
În sicriul vieții mele cad ades ca în mormînt

1881, Brux[elles], noiembrie

DE ZIUA EI

Draga mea, de ziua ta,
Spune-mi, dragă, ce-ți voi da ?
Vrun buchet de vioarele,
Vrun album de poezii,
Toate versurile mele
Ca în dînsul să le scrii ?
Draga mea, de ziua ta,
Spune-mi, dragă, ce-ți voi da ?

Sînt sărac, drept avuție
Am cinstita-mi sărăcie
Și un cap de versuri plin ;
Mai am inimă ce bate
Pentru-amor, pentru dreptate,
Pentru mîndru și senin,

Pentru formele frumoase
Și cîntări melodioase,
Pentru gingășii copii,
Pentru tot ce ne încintă
Și din struna harpei sfîntă
Spune tainici armonii !

Îți dau tot ce am la viață :
Trai și gînd și-a mele brațe,
Soarta mea o leg cu-a ta,
Legînd numele tău, dragă,
Cu viața mea întreagă.
Cu întreagă soarta mea !

Draga mea, de ziua ta,
Spune-mi, dragă, ce-ți voi da ?
Vrun buchet de vioarele,
Vrun album de poezii,
Toate versurile mele
Ca în dînsul să le scrii ?
Draga mea, de ziua ta,
Spune-mi, dragă, ce-ți voi da ?

Paris, 1882, sept.

UNUI POPĂ

Sonet

Părinte Alexandre, pesemne n-ai rușine ;
Îmi spovedești drăguța spunîndu-i la prostii,
Îi dai mătănii multe că s-a gîndit la mine,
Mînjești a ei gîndire cu lungi pornografii.

Părinte Alexandre, din țările străine
Că voi veni odată, pesemne că nu știi,
Că de te-oi prinde-n mîină, am să te pun pe tine
Să faci cruci și mătănii la draci și la copii.

Părinte Alexandre, te du prin altă parte ;
Pe-aici lucrul miroasă a diavoli și atei,
Și-n loc de paraclisuri – tu poate ca să iei

Vro bună păruială – și-n barba-ți sfîntă, poate,
O mîină fără lege, cu degetele ei,
Să-ți zică lucruri slute – căci oamenii sînt rei.

Paris

III. TRADUCERI

CĂTRĂ FEMEII

După Sautter Lauman

Ființi nevinovate, soții, mume și fete,
Voi care nu cunoașteți decît chinuri amare,
Voi ce purtați de veacuri a sorții apăsare
Pe-a voastre slabe spete !...

O ! treceți cu-ale voastre slăbite, palizi chipuri,
Trecute fără vreme, o, treceți nencetat
Pe lingă egoiștii ce-și trec viața-n risipuri,
Pe lingă coruptorul cel mârșav și bogat,
Pe lingă fatalistul ce-avînd l-a lui picioare
A lumii bunuri, crede că pe acest pămînt
Tot omul e ferice din leagăn la mormînt,
Că relele din lume sînt rele necesare,
Că sărăcia trebui să fie cu prisosul,
Cum noaptea e cu ziua, obscur cu luminosul...

O, treceți, treceți veșnic, voi căroră de plîns
De vreme înainte, frumseța vi s-a stîns...
Lupta-vom în viață alătura cu voi,
Noi oameni de nimica, poeți, nemernici, noi
Vizionari, copile, soții, fete și mume,
Voi, care nu cunoașteți decît durerea-n lume !...

NOURUL

Poésies philosophiques

(Louise Ackerman)

Ridicați privirea ! eu îs, cel ce trec deasupra voastră...
Diafan, ușor și liber pe un cer de tot senin.
Cu aripa mea deschisă, așteptînd vîntul să sufle,
Mă cufund și plutesc lin.

Colorat pe rînd de sară și de zorile de aur,
Mă preumblu stînd deasupra ca un rătăcit miraj,
Atmosferică oglindă, schimbătorul ris al zilei,
Reflectez pe-ai mei obraji !

La sfîrșitul căii sale mă-ntilnește mîndrul soare,
Așternut pe orizontul ce cu ochii mei aprind,
Cu săgetele de aur... mă săgeată-al zilei rege...
Înspre alte lumi pornind.

Și cînd luna gînditoare, din cortegiul său de stele,
Peste lumea adormită lasă ochii, stînd pe gînduri,
Pe-a ei frunte înghețată las atunci a mele văluri,
Sau le rup tot rînduri, rînduri !

De departe-ai crede-o flotă ce plutește sfărîmată ;
Cînd, ca fulgerul de iute, atmosfera despîcînd,
Uraganul pe-a mea proră neagră și neapropiată
Se așază bubuind !...

În cîmpiile-eteree este cîmpul luptei mele,
Moartea și ruina mie – jucării adesea-mi sint...
Grindina o port cu mine, și cu-a fulgerului hidră
Pot să sfărîm negrul pămînt !...

Pe ogorul plin de sete, mă împrăștii eu în unde,
Rîde țarina voioasă, rîde parfumatul crin,
Eu fac spicul ca să crească în ogoarele întinse,
Toți în urmă-mi se închin !...

Cînd trec, totul înverzește sub a mele umezi pasuri,
Brazda care se îmbată naște lanul aurit ;
Dacă-s undă,-alerg – de-s sevă, circulez prin verdea plantă,
Niciodată ostenit !...

Un larg fluviu mă primește și eu curg voios cu dînsul,
Ca o vină merg prin sînul continentelor adînci.
Pe întinse și largi șesuri unda mea călătorește,
Sau se umflă printre stînci !

Și nimic nu mă oprește, în avîntul meu de fulger,
Mă supun, cu mulțămire, furiosului curent...
Ca o dungă colosală de lichid, zbor înspre mare
Prin mînosul continent !...

Ocean ! al meu părinte, iată vin, deschide-ți sînul !
Valul tău imens acuma l-a mea voce a răspuns,
Iată-l ; unda mea, de frică, se retrage spăimîntată
Cînd pe malu-ți a ajuns !...

Oceanica-ți iubire pe-al tău pat azi ne adună,
Lîngă stîncile-ascuțite, sau pe năsipișul moale,
Noi de-acuma vom începe jocul nostru fără margini,
Vîntul, furiile sale.

Dară soarele spre mine, lăsînd splendida-i privire,
M-a descoperit acuma în abisul tău amar,
Și puternica lui rază fruntea mea gingaș sărută,
În văzduh iată-mă-s iar !...

Niciodată-un ceas de tihnă !... Un minut pînă acuma
N-a putut să se oprească al materiei lung drum...
Și natura descompune ceea ce-a compus odată,
Strică ce-a zidit acum !...

Tot se schimbă ; alte forme nasc sub harnica ei mîină,
Pretutîndeni e mișcare în eternu-i, lungu-i mers,
Și în cercul fără mîrgini a schimbărilor de formă,
Mișcă largul univers.

DIN NEKRASOV

Trec prin cîmpuri, suflă vîntul
Prin cîmpii,
Frigu-acoperă tot locul.
Oh ! e frig,
Călătorule, e frig...
Da - e frig !

Trec prin codri, urlă fiara
Prin păduri ;
Călătorule, mi-i foame,
Mi-i foame.
Oh ! prietene, mi-i foame...
Foame - foame !...

Trec prin cîmpuri ; ce chircitu-i
Grîu-acum ;
Călătorule, e frigul,
Este frigul.
Da, prietene, e frigul...
Frigul, frigul !...

Lîngă turme-mi opresc pasul ;
Cît de slabe-s !

Călătorule, de foame :
Este foamea,
Da, prietene, e foamea,
Foamea, foamea !...

Într-un sat ajung : - Țărane,
'n casa ta,
Ți-e bine ? - Nu ; mi-e frig,
Oh !... mi-e frig,
Da, prietene, mi-e frig...
Da, mi-e frig !...

În alt sat ajung : - Ascultă,
Bre țărane,
Ești tu azi bine hrănit ?
- Nu ; mi-e foame !
Nu, prietene, mi-e foame...
Foame, foame !...

.
.
.
.

1881

CĂTRĂ STUDENȚII REUNIȚI LA PITEȘTI

Dragi prieteni, dragi prieteni ! iată timpul înfrățirii,
Timp temut de-ai noștri dușmani și de-acei la suflet lași.
O ! bătrini, voi veteranii luptelor sfinte-a Unirii ;
Tu, Bălcescule, victima abnegației, iubirii,
Din Palermo te ridică și privește-ai tăi urmași !

Viitorul țării tale, gând în gând, mină în mină,
Ca un singur om se scoală a lupta pe viitor,
Ca un singur om se scoală a lupta pentru lumină ;
Tinerimea a fi demnă de-a sa patrie română...
Cînd junimea e cu dînsul, e fericit un popor !...

Dragi prieteni, dragi prieteni ! uitați urile meschine,
Alte scopuri mai înalte aveți voi pe-acest pămînt !
Nu vedeți a noastre certe pentru noi că sînt rușine,
Că prin ele-ai noștri dușmani de noi încă-și rid mai bine,
O, uniți-vă, fiți una, pentr-un scop măreț și sfînt !

O ! privește măreață !... cînd a țării tinerime
Ca o armie vitează cuceri-va viitorul,
Cînd de ea nu-și va mai rîde a pigmeilor mulțime,
Cînd va fi unită-n toate generoasa studențime,
Oh ! atunci gloria stinsă relua-va spre cer zborul...

Dragi prieteni, dragi prieteni ! iată timpul înfrățirii,
Timp temut de-ai noștri dușmani și de-acei la suflet lași.
O ! bătrâni, voi veteranii luptelor sfinte-a Unirii ;
Tu, Bălcescule, victima abnegației, iubirii,
Din Palermo te ridică și privește-ai tăi urmași.

Contemporanul, I. 1881, iulie, pp. 261-262.

LA POEȚI

De-n crierii mei tineri, dar de speranță seci,
N-aș fi simțit dezgustul cu brațele lui reci,
Și de n-aș ști amorul că-n lume nu există,
Ca și speranța-n ceruri și raiul pe pământ,
Tot poate înc-o dată pe-a lirei coardă tristă
M-aș încerca a spune a dragostei vechi cînt !...

Dar toate-s vechi acuma, trecute, vai, sînt toate...
Amor¹, speranță, ceruri produc ilaritate...
Și oamenii nemernici și fără poezie
Pe-a spinilor cărare din ce în ce s-afund,
Minciuna și cu vițiu, ținînd lumea-n robie,
Sub masca inocenței și-a dragostei s-ascund !...

Și ce-a rămas pe lume poezilor să cînte :
Trecutu-n a lui mantă, ruinele lui sfinte,
Popoarele-n popoare lovind fără de milă,
Despoții cei puternici, poporul asuprit,
Femeile pierdute sub zîmbet de copilă,
Ori Don Juanul sarbed cu părul pudruit ?...

¹ În original : „Amici“.

Cînta-vor vinul, cîmpul, a codrilor răcoare,
Păstorul cu-a lui turmă pe-a stîncilor spinare,
Și cerul plin de stele, a toamnei avuție,
Părău-ascuns în codri cu tainicu-i murmur ?...
Sau stîncile pleșuve, verdeața din cîmpie,
A serilor răcoare și-al nopții vâl obscur ?...

Sau, plini de indignare, cu-a satirei oglindă
Vor arăta deșertul sub masca lui rîzîndă ?
Vor ridica-ncet vâlul coruptei Mesaline,
Sub zîmbet de fecioară, hidoasele corupții...
Și vorbele umflate de libertate – crime,
Și-n inocență-ascunse cele mai triste viții ?...

Patriotismul, vorbă – o scară spre putere,
Poporu-n prada foamei cum fără vreme piere,
Femeia cea cinstită minciună prefăcută
Și prostituț bărbatul la babe cu averi ;
Totul prozaic, josnic, minciuna prefăcută,
Și oameni fără țintă ce cat numai plăceri !

Pe mausoleul splendid al fostului amor,
Bacanta cum ridică spasmodicu-i picior,
Cu corpul gol, cu buza mușcată-nvinețită
Și beată de orgie și tristă veselie,
Bînd suc de desfrînării din cupa mult slăvită,
Din cupa fericirii și-a blîndeii poezii...

Un Dumnezeu în ceruri ce ține lumea-n noapte
Și preuții slugarnici cu vorbe de dreptate
Ce fac din cer mașină de jug și de sclavie
Și umbră din lumina religiei lui Crist...
Spectacolul e vesel, e demn de poezie,
Demn, fără îndoială, de-o mină de artist !...

O, voi genii înalte, copii ai poeziei,
Lăsați trecutul aspru, lăsați drumul robiei,
'Nălțați-vă cu gîndul pe-aripe libertății,
Cîntați fără sfială al Deșteptării timp.
Lumea de azi insuflă dezgustul tinereții,
Deci înghimpați-o veșnic cu al satirei ghîmp !

Lăsați independența, lăsați războiul care
Împinge fără milă popoarele-n popoare,
Lăsați blînda femeie cu zîmbet de dulceață,
Cu pulpa ei rotundă, amoru-i un mister ;
Cîntați-i deșteptarea și dreptul ei la viață,
N-o înjosiți crezînd-o c-ați dus-o pîn'la cer !

Contemporanul, I, 1881, nr. 8, pp. 270-271.

CÎNTECUL ZIDARULUI

Hai, sculați ! Uite, pe cer,
Stelele de-acuma pier,
Luați ciocanul, luați mistria,
Asta ne e meseria ;
Și de-acum pe schele sus
Pînă soarele-i apus.

Cît trăim pe-acest pămînt
Sortii noștri ăștia sînt :
Să muncim și să trudim,
Sus pe schele să suim,
Și flămînzi și nembrăcați
Să clădim pentru bogați !

Noi trăim ca vai de noi,
Să clădim pentru ciocoi...
Din sudoarea noastră fac
Bogații de nu-i încap,
Și tot noi, noi ducem greu
Numai știe Dumnezeu !

Zi cu zi și ceas cu ceas
Scot din noi săul cel gras

Și cu el se tot îngrașă
Boierimea cea trufașă
Și haita ciocoilor,
Fire-ar prada corbilor !

O veni și vremea cea
Cînd de toate om scăpa !
O veni și vremea bună
Cînd om crede că-i minciună
Vremea asta de nevoi
Și de scîrbă pentru noi !

Ne-o veni și nouă doară
Cîndva apa pe la moară ;
Vom scăpa și noi odată
De năpasta ce ne poartă,
Să putem ca să trăim
Fără ca să ne robim.

Hai, sculați ! Uite, pe cer,
Stelele de-acuma pier,
Luați ciocanul, luați mistria,
Asta ne e meseria ;
Și de-acum pe schele sus
Pînă soarele-i apus !

Drepturile omului, I, seria a II-a,
1888, nr. 58, 14 noiembrie, pp. 2-3.

CÎNTECUL LUI I MAI

I

Împărații ce pe frunte au coroane cîte trei,
Regii ce împart pămîntul și popoarele-ntre ei,
Zile au de prăznuire cîte vrei, cîte nu vrei,
Muncitorul însă n-are decît ziua de-ntîi Mai.

II

În ceasloavele bătrîne
Scrise-n slove cu trei caturi,
Sărbători are creștinul
Cîte copii au păcaturi :
 Ba-i Crăciunul, ba sînt Paște,
 Ba-i Vasile, ba-i Mihai !
Muncitorul însă n-are
 Decît ziua de-ntîi Mai !

III

În istoria-omenească
Au stăpînii sărbători
Ce sînt lacrimi și sînge
Pentru biciții muncitori,

A înfringerii serbare
Și-a robiei trist alai !
Muncitorul însă n-are
 Decît ziua de-ntîi Mai !

IV

În această zi se-ntinde
Danțul clasei muncitoare,
În această zi s-arată
Forța ei covârșitoare,
 Și de-aceea azi oriunde,
 Pretutîndeni, unde vrei,
Muncitorul vesel strigă :
 Să trăiască Întîi Mai !

Munca, III, 1892, nr. 9 (număr festiv), p. 4.

AZI - MÎINE

Azi - jale și necazuri, și gloanțe-n loc de piine ;
Batjocura, gîrbaciul și traiul rău de cîine ;
Azi - veacul suferinței, de vaier și amar,
De lupte uriașe, gigantici vîlmășaguri
Ce dau, pe întrecute, dușmanele șiraguri,
O luptă fără preget și fără de hotar.

★

Mîine - pe un cer albastru, blind soarele dreptății ;
Mîine - veacul dezrobirii și veacul libertății ;
Mîine - vis plin de urgie ăst secol înăsprit ;
Mîine - inimile noastre, cu-a tuturor unite ;
Mîine - o poveste neagră războaiele cumplite ;
Mîine - lumea înfrățită și omul fericit !

1894, aprilie 11

Munca, V, 1894, nr. 8, 19 aprilie, p. 2.

NUVELE ȘI SCHIȚE

FECIORUL POPII

I

Chiar de la începutul slujbei, părintelui Ienache îi era foame. Se sculase cu noaptea în cap și acum erau nouă ceasuri. Tocmai azi, duminică, slujbă lungă și greu de scurtat. Pe la începutul liturghiei scurtase el mulțișor, căci în fundul bisericii nu se vedeau decît orbii, calicii, moșnegii și babele, de la care, în viața lui, nu văzuse un pitac măcar și nu se sinchisea de ei. Îi lăsă să mormăiască singuri rugăciunile și el tot tăia, tăia, doară ar sfîrși mai devreme.

Se îndesise lumea acum în biserica Sf. Atanasie. Și lume bună, mă rog. În dreapta, lângă strana mitropolitului, se zărea chipul cucoanei Frăsiniței și al nepoatelor d-sale. Venea mai în urmă cuconul Vasile Ispicioc, episcopul bisericii, apoi Golăneștele, trei surori, toate „demuazele“ bătrîne și pe carele copiștii literați de pe la primărie le numeau cele trei grații. Lângă strana psaltului din dreapta venea familia Mogulescu, făcînd față cu fostul psalt de la Sf. Spiridon, Vasile Păltinici, acum boier și proprietar. Pentru a-și mai aduce aminte de vremurile trecute, cînd bolțile Sfintului Spiridon răsunau de cîntecele sale, pentru a se mai vedea ca altădată ținta privirilor cucoanelor evlavioase, Vasile Păltinici, de multe ori, așezat lângă strana psaltului din stînga, cînta cu glasul lui din care mai rămăseseră încă urme frumoase.

De unde să poți scurta slujba, cînd cuconul Vasilică are poftă de cîntat și cînd cucoana Frăsinița, care știe slujba pe

de rost, ar fi fost în stare să facă gură, văzându-se lipsită de o parte din liturghia ce obișnuia să o audă în fieștecare duminecă. Spuneau gurile rele multe despre cucoana Frăsinița, adecă că ar fi trăind cu un jidan, ca și când nu ar fi găsit în tot târgul Iașilor vreun creștin. Dar ce au a face cele trupești cu cele sufletești ? își zicea clerul. Mai ales când cucoana Frăsinița nu scăpa hram, sărbătoare, Paști la care să nu dea câte ceva.

Pentru lumea din stînga tot ar fi scurtat părintele, căci era alcătuită din norod prost : din slugi, din negustori mai mititei, oameni de prin mahala, în sfîrșit, o adunătură care, la urma urmei, poate să nu fie băgată în seamă. Dar de răul lumii din dreapta, de epitrop, de cucoana Frăsinița, de Mogulescu, de Păltinici, nu avea ce face, trebuia să sufere împunsăturile foamei, nu avea încotro. Își mai potoli foamea cu o prescură, își numără banii, care în ciuda lui erau mai nimic : vreo trei franci cincizeci, și aceștia în pitaci, de-i rupeau buzunările ; se mai uită prin biserică, doar va vedea că s-a dus vreunul din cei din dreapta ; văzu însă că nimeni nu se urnise din loc, apoi, gîndindu-se la preoteasă, se miră că nu o vede în biserică.

Văzu însă cu bucurie că se apropie sfintele daruri. Se deschiseră porțile altarului și popa, cu darurile în cap, maiestos și cu solemnitate, înaintă în mijlocul binecredincioșilor care făceau cerc împrejurul lui : care de care se îndesa mai mult pentru ca popa să-i atingă potirul de frunte. Se făcu pomelnicul, viii, apoi morții și în urmă tradiționalul : „și pe voi binecredincioșilor creștini !...“ Popa însă, ținut de foame, gîndindu-se la bucatele ce făgăduise ca să-i facă preoteasa, niște alivenci pentru a cărora pregătire era atotvestită în mahala, uitase de pomelit și numele celor trei grații. Cea mai mare, apropiindu-se de popă și făcîndu-se că își șterge ochii de sfintele veștminte, îi șopti :

– Dar pe noi, părinte ?

Speriat, popa urmă cu încurcală :

– Și ale roabelor lui Dumnezeu, Pulheria, Sevasta și Natalia.

Se gătiseră ele, sfintele daruri, dar pînă la sfîrșit mai era încă treabă. I se lungeau popii urechile de foame, și pace. Hotărit pentru orice întimplare, porunci psaltilor să scurteze. Vasile Păltinici ieși furios din biserică, căci „hoțul de popă“ îi tăiasse tocmai ce avea el de gînd să cînte : *sfînt, sfînt, Domnul Savaoft*, iar capul cucoanei Frăsiniței începu să se miște, supărat, ca o limbă de ceasornic. Epitropul se supărase mai rău, chemă pe clesiarh și-i spuse la ureche să meargă să-i zică popii „să nu se măgărească și să-și bată joc de slujbă, că își va găsi Băcăul“.

Cu toate scurtările popii, liturghia nu s-a sfîrșit înainte de 10 ceasuri fără ceva. Părintele Ienache, lîngîndu-și buzele de gustul alivencilor și lăsînd în pace prescurile, de teamă ca să nu-și strice foamea, ieșise să împartă anafura. Înaintea cucoanei Frăsiniței nimeni nu ieșea la anafură, și tocmai azi baba pare că voia să-i facă în ciudă popii, așa de încet își mișca picioarele greoaie de dropică de la strană la altar.

În sfîrșit, slujba s-a gătit. Lumea ieșea și pe cînd clesiarhul stîngea cu mîna luminările care tot mai fumegau încă, popa se dezbracă în grabă, puse gologanii într-o tescă, închise dulapul cu odoarele, apoi, trecînd pe lîngă masa cu pomene și văzînd că nu e cea mare țreabă, înfășură un colac mai frumos, îl puse sub antereu și ieși din biserică, unde ecoul răspundea încă la sunetul pașilor săi.

Trei minute de la biserică pînă la casa popii, așezată în fundul ogrăzii. Ajungînd la porțiță, popa o împinse ca de obicei cu piciorul, dar văzu că nu se deschide. „Ciudat“, se gîndi popa, care știa că obișnuit preoteasa îi ieșea înainte cu paharul de rachiu și cu bucățica de pine dinaintea mesei. Trase clopoțelul cam nerăbdător. Nimic. Bătu. Iarăși nimic. Minunat, popa se înalță puțin, își trecu mîna peste porțiță și pe dinlăuntru trase zăvorul. Casele erau cam în fund. Apropiindu-se, i se păru popii că aude un fel de zgomot înăuntru. La început gîndea că preoteasa trebuie să fi ocărînd pe Catinca, sluga din casă. De ce însă se apropia, zgomotul părea altfel. Popa gîndi atunci la tălhari, așa încît, plin de frică, împinse ușa tîndeii și

ascultă. Trei glasuri se deosibeau, care de care mai deznădăjdut. În amestecul tuturor strigătelor, popa deosibea mai ales pe al cucoanei preotese. Se auzeau vorbe, dar nu se puteau deosibi în zgomotul mai înădușit al mobilelor ce cădeau, al trupurilor ce icneau atingând pământul... „Desigur, se bat înlăuntru“, își zise popa și împinse ușa.

La priveliștea ce avea dinaintea ochilor, părintele simți că i se taie picioarele și se ținu de ușorul ușii ca să nu cadă jos : preoteasa ținea de păr pe Catinca, Catinca cu o mină gîtuia pe preoteasă iar cu cealaltă îi zgîria fața. Între amîndouă femeile, apărînd pe Catinca, dînd într-o parte pe mă-sa, se vedea Alexandru, feciorul popii. Toți trei căzuseră acuma jos, împiedicîndu-se de un scaun resnat, și se frămîntau în tăcere, plini de spumă, gîfuind, nemaifăcînd decît un singur trup. Din cînd în cînd se auzea cite un cuvînt, cite un „lasă, tilharule !“, cite un țipăt, sudalme, vorbe scîrnave, vuietul vreunei haine ce se rupea... Masa fusese pusă. În luptă însă a fost răsturnată și jos, pe podele, zăceau blidele amestecate cu scaunele și cu paharele. Printre sfărămăturile gospodăriei, alivencele strivite priveau jalnic lupta fiului cu mama, lupta slujnicei cu stăpîna.

Viîndu-și în fire, popa, puînd mîna pe o doniță cu apă ce sta lingă ușă, o deșertă deznădăjdut în capul încăierărilor, strigînd :

- Ho ! porcilor, ați căpiat ?...

La glasul popii, la răcoarea apei, Alecu și cu Catinca țușniră în ietacul popii, a căruia ușă era deschisă, și traseră zăvorul mai înainte de a prinde de veste părintele, care căuta să trezească pe preoteasa leșinată și blească de apă.

III

Douăzeci și cinci de ani preotesei nu-i trebuise slugă. La bătrînețe însă se gîndi să ia una. Mai întii pentru ca să-și mai odihnească oasele, apoi era ceva mai delicat. Popa avea un fecior și, ca tată bun, căuta să-l păzească de prăpăstiile lumii. Știa că poftele cele trupești vin cu vîrsta tinereții în trupul omului, ameteîndu-i capul și citeodată chiar pierzîndu-l. În loc ca să-l ducă poftele în fundul

caselor știute, de unde ar fi putut să iasă bolnav, doamne ferește, și cu moralul stricat, un moral pe care popa de ațiția ani îl altoia în sufletul băiatului, gîndea părintele că dîndu-i acasă ceva, fără osteneală, fără bătaie de cap, să-l ferească pe Alecu de toate ispitele care întovărășesc izbucnirea vulcanului tinereții.

Popa a căutat singur, iscodi trecutul a vreo douăzeci de fete din casă, se puse în relație cu oamenii a căroră meserie e greu de hotărît, și, în sfîrșit, găsi pe aceea ce vroia să o arunce în brațele fiu-său. Era Catinca tînără, nu urită, bine făcută, cu ochii vii, și popa nu-i putuse afla în moralitate decît o singură pată : slujise la un burlac bătrîn. Dar popa se săturase tot de ales și o tocmi. Nu a mers mai departe, căci socotea pe fecioru-său destul de destoinic pentru a face el rămășița. Și se mîndrea popa de această ispravă, de era poznă mare.

- Ce va să zică a ști economia politică, se tot burică el către preoteasă, care nu era prea entuziasmată de găsirea popii.

- Ia seama, părinte, cu filozofia d-tale, să nu o scrîntești.

Dar popa se supăra :

- Ia taci, pare că d-ta știi economia politică !...

Alecu era băiat bun, avea însă un singur beteșug : era prost, dar bine. Altfel odorul popii : ascultător, supus, silitor, cuminte, rușinos ca o fată mare, totdeauna cel dintăi în clasă, trecuse bacalaureatul bine și era acum student, făcea Literile și filozofia. Popa umpluse mahalalele Iașului cu vestea numelui fiu-său. Părinții îl dădeau drept pildă copiilor lor, care nu erau ca feciorul popii ; fetele numai îl numeau prost din pricina stingăciei lui cu ele. Cînd vedea cite una pe uliță, trecea pe celalt trotuar plecînd ochii în jos.

Părintele mai ales povestea prin țîrg una din trăsăturile mai de căpetenie ale fiu-său și prin care el arăta lumii cit de cumsecade este Alecu și cum ține la părinți. După ce a dat bacalaureatul, popa voi să-l trimeată la București pentru ca să-și facă studiile. I-a dat toate sfaturile trebuincioase, l-a trimes ca să vadă acolo pe mitropolit și pe alți prelați, apoi, prin cunoscuți, i-a dat scrisori de recomandăție pentru toți puternicii zilei, i-a făcut haine,

albituri, i-a pus în geamandan toate cele bune de-ale mîncării.

Porni cu mare jale băiatul și pentru întâia dată se culcă în alt pat decît în al tată-său. Stătu la București o săptămîină și hop ! deodată popa se trezi cu flăcăul înapoi. Alecu, plin de lacrimi, se aruncă în brațele popii, spundu-i că el nu poate trăi departe de *tătușa* și de *mămuța* !

Și la aceste vorbe, popa, făcîndu-și cruce, mulțamea lui Dumnezeu că i-a dat așa fecior. Mamele cu altfel de copii, cu feciori pe la Paris, plecau ochii în jos de rușine, căci niciodată rodul pîntecelui lor nu-și arătase dragostea în așa chip, pe cînd popii, cu ochii la cer, i se părea că a căpătat, el singur, harul lui Dumnezeu.

Zice vorba bine : cum își face omul singur, nici dracul nu i-o face. Popa socotise că fata din casă va sluji numai ca un căpac de siguranță și cînd colo, Alecu se amoretase chiar de-a binele, cu dragostea omului prost și care o gustă întâia dată. În minile șirete ale slugii, băiatul popii era ca ceara căreia îi dai orice formă. Popa se păcălise. Alecu era toată ziua pe lîngă poalele Catinicăi, totdeauna preoteasa îl găsea în bucătărie și, cu toată paza băiatului și a părinților, de multe ori preoteasa i-a prins sărutîndu-se. Gîndi că ar fi mai bine să-l dezguste pe Alecu, căci preoteasa se temea să o alunge așa deodată. De aci începură ocările și citeodată bătăile Catinicăi. Catinca însă nu era proastă. Mai întii înnebuni bine pe băiat, care îi făgădui să o ia de nevastă și apoi să o răzbune pentru suferințele din partea cucoanei preotese. Între mamă și băiat se făcuse o prăpastie ale cărei două maluri erau despărțite prin dragostea către Catinca. Totul era gata să izbucnească, lipsea numai un chibrit ca totul să facă explozie.

IV

Preoteasa dormise rău noaptea, o supăraseră puricii și avea gust de sfadă. Ba, blidele nu erau bine spălate ; ba, carnea nu o luase bună din tirg ; ba, că-i zăpăcită, pare că nu a stat noaptea acasă ci la cazarmă, ba una, ba alta. Punînd masa, Catinca, năucită de vorbele cucoanei, scăpă

din mină castronul cel mare și pe care nu-l puneau decît la sărbători.

- Ai să-l plătești, lasă că ți-l pun la socoteală... ne-trebnico !

- Da de ! din gardul Răzoaiei, pare că am să vă slujesc de pomană !

- Ce, răspunzi ? Mai spune încă o dată, moachea dracului...

Și nici una, nici două, mâinile cucoanei apucînd cozile groase ale fetei, moara obișnuită începu. Fata voi să scape și izbindu-se, preoteasa se trezi cu un pumn în nas. Dar nici cucoana nu lăsa de păr. În curînd patru mîini trăgeau capetele celor două femei. Preoteasa trăgea și striga ; trăgeau strigînd amîndouă cit le ținea gura.

La strigătul femeilor, Alecu se ivi în pragul ușii :

- Las-o, mamă - îi strigă - că intru în păcat.

Atunci preoteasa își ieși din fire :

- Lasă, că i-oi da eu pace scîrnăviei tale !...

Trei trupuri făcură unul singur, care se mișca, striga, se smucea, trăgîndu-se, izbindu-se de scaune, răsturnînd masa, stricînd sticlăriile.

Astfel i-a găsit popa cînd a intrat.

Cînd s-a trezit preoteasa, era tirziu. Ochii ei se întîlniră cu ochii popii :

- Vezi ce ai făcut ? Filozofia dumitale, părinte, tot așa le faci toate și doară îți ziceam ca să nu te joci cu focul !... Acum privește !... Și preoteasa, cu gest teatral, întinse mîna spre ruinele gospodăriei, deasupra cărora zăceau melancolic alivencile.

Popii îi trecuse de foame. Se simți zdrobit sub greutatea întîmplării și căzu fără putere pe un scaun, pe cînd preoteasa își schimba hainele udate și-și căuta în oglindă toate zgîriiturile care îi brăzdau fața, socotind că recunoaște în unele din ele unghiile celuia căruia îi era mamă.

- Mai bine îi rupeam gîtul de mititel, șoptea popa re-aducîndu-și aminte de toate bunătățile fecioru-său și neputînd lega trecutul cu timpul de față.

Preoteasa se pusese în pat, iar popa, strivit, la căpătiul nevastei, privea ușa, de după care se auzeau pașii lui

Alecu. Popa tăcea, era învins, vorbele preotesei se adevăra- seră și se temea să mai deschidă vorba.

Pe la miezul nopții, pe când popa adormise pe scaun cu compresele femeii sale în mână, ușa se deschise și popa văzu ca prin vis, drept înaintea lui, chipul galben al fiu- său. De-abia după o sobă o luminare licărea și lumina, necăzind de-a dreptul pe patul preotesei, chipul ei din umbră, îmbodolit în peteci, părea chipul unei moarte... Popa trase pe băiat lângă ușă, se uită în iatac, văzu fe- reastră deschisă și pricepu că slujnica a șters puțină. Cu glas încet, ca să nu-și trezească femeia, popa începu să-l ocărăscă pe Alecu, răstindu-se la el :

- Mai bine plesnei de mic, ticălosule, rușinea neamului nostru, tilharule, cum ai îndrăznit să ridici mîna asupra mâni-ta ? Dumnezeu să te pedepsească, să fii în veci de rîsul oamenilor și rodul pintecelui femeii tale să te bată cu vergi și popă să nu pună mîna pe hoitul tău, tilharule, tilharule !

Popa ridică mîna și glasul mereu. Apoi arătînd patul preotesei :

- Uite ! tu ai omorît-o, ciine spurcat ce ești, du-te și-i cere iertare, sărută-i tălpile picioarelor...

Popa sfîrșise. Nu mai avea ce să mai zică. Crezuse că băiatul vine să-i ceară iertare, de aceea îl luase cu o perdea mai sus. Îl crezuse scăpat din mîinile Catinicăi... La vorbele popii, însă, Alecu rîdea și privirea lui obraznică spunea bătrînului că s-a sfîrșit cu fecioru-său.

- Nu-mi trebuie prohod. N-am murit încă, am venit să îți spun că mă înșor cu Catinca și...

Dar nu sfîrși bine vorba, cînd popa, la auzul vestei, luînd scaunul, voi să-l izbească în capul lui Alecu, înce- pînd să strige cît îl ținea gura :

- Afară, afară, afară din casa mea !...

Îl izbi de ușă, trecu prin tindă, deschise și aici ușa, îl brînci din nou în ogradă și trase zăvorul apoi... Ecoul încă răsună : afară, afară ; ciinele de alături începu să latre, pe cînd vecinii, deșteptați din somn, se minunau întrebîndu-se ce s-a întîmplat la popă.

Preoteasa se trezise și ea în strigătele popii și întreba ce este ; părintele, aruncîndu-se plîngînd în brațele ei, strigă :

- Zulfie, nu mai avem de acum copil...

V

Alecu a luat lumea în cap.

Acum nu se mai știe pe unde este. Unii zic că-i copist pe la București, alții, mai mincinoși, zic că a ajuns ministru în Bulgaria.

Popa însă nu mai vorbește de dînsul. Cînd cineva îl în- treabă despre fiu-său, el răspunde scurt :

- Nu mai am copil, mi l-a luat Dumnezeu !

Numai din cînd în cînd vorbește cu cucoana Frăsinița și atunci popa, plin de lacrimi, grăiește :

- Păcat de dînsul ! Bunătate de băiat, ascultător, plin de sirguintă, ar fi ajuns departe, profesor la Universitate ; ar fi ajuns ministru ca atîți feciori din breasla noastră... Băiat plin de viitor, cucoană Frăsinița, zău așa... Mi l-a stricat ceilalți băieți, nihilismul, socialismul cela, căci de ! nu s-ar fi putut să mi-l strice scîrnăvia cea de muiere... n-are atîta putere o femeie...

Numai cînd vorba se deschide de față cu preoteasa, ea răspunde veșnic, la jelanii popii :

- Filozofia dumitale, părinte, și doară îți spuneam să nu te joci cu focul...

Și atunci popa cade pe gînduri, își vede greșala în sine, și în amintirea lui bătrînă se întoarce fiu-său astfel cum era odată, cînd îl culca cu dînsul în pat, cînd s-a întors de la București, apoi scena cea din urmă, blidele din mij- locul casei, preoteasa stîlcită și în mijlocul farfuriilor ali- vencile pentru care Vasilică Păltinici ieșise din biserică, pentru a nu se mai întoarce și pentru care capul cucoanei Frăsiniței se mișca ca limba unui ceasornic...

Apoi, mîngîiat, popa șoptește :

- Așa a fost să fie !

FACEREA ZOIȚEI

I

Lumea se strânsese dinaintea porții ca la comedie. Toți se întrebau unii pe alții ce este și fiecare spunea într-alt chip. Din piața halei, jidanii și precupețele întârziate lăsa-seră marfa și se uitau rîzînd spre ferestrele deschise.

Și din gură în gură mergea vorba :

Casapul Nichitache Todiraș spunea, scuturîndu-și pestelca, că logofătul i-a spus c-a fugit duduca. Dimpotrivă, mărunțușarul de alături zicea că nu se poate. „Uite-te, duduca-i la fereastră.“ Domnul Niță spunea că boierul a prins pe cucoană cu un ofițer.

Pe trotuarul de lîngă hală, mai multe precupețe grăiau tare și se sfădeau zicînd : ba că boierul și-a tăiat gîtul, ba că Jenică, cucoanașul cel mic, a căzut în fîntînă, ba că a innebunit cucoana.

Ferestrele erau deschise și pe dinaintea lor treceau neconținut chipuri, iar dinlăuntru, zgomotul și alarma atrăseseră ochii și privirile.

II

Zacusca se sfîrșise bine. Cucoana Raluca, duduia Aspazia, Jenică (băiatul cel mai mic), cuconul Niculae, cu toții mîncaseră liniștiți, băuseră cumpătat. Alecu, băiatul cel mare, lipsea sub cuvînt că are treabă la bibliotecă : pregătea licența. Nu prea fuseseră bine slujiți la masă, căci Zoița, fata din casă, era bolnavă de cu dimineață și în locul ei slujea spălătoreasa. O picătură de grăsime chiar

picură din farfurie pe favoriții suri ai boierului, dar nimeni nu s-a supărat. Să nu fi fost Catinca, ce-ar mai fi pățit sluga să fi făcut așa ! Mai întii, că pentru ce nu ține bine farfuria, apoi pentru că putea să pice grăsimea pe surtuc, nu pe favoriți și că ar fi trebuit să-i puie părechea de haine în socoteală. Acum însă lucrul a trecut, căci de ! Catinca nu era deprinsă să slujească la masă și, ce-i de făcut, mai trebuie să le treci multe, mai ales cînd slugile se găsesc așa de greu și au atîtea mofturi. Cînd, dimineață, a adus cafeaua cucoanei, Zoița era cit p-acî să cadă de amețală și cucoana i-a zis să meargă să se odihnească, socotînd că pînă la amiază îi va trece boala.

Dar nu știu ce era în văzduh care prevestea lucruri slute. Slugile erau stîngace, cu toată băgarea lor de seamă, mergeau în virful degetelor și, prin silința lor de-a mulțumi pe stăpîni, pare că își pregăteau pricine de a le cere bunăvoință și iertare în caz de greșeală, înlăturînd ocară. Pe după ușa, privirile lor îngrijite erau întovărășite de vorbe spuse încet și în treacăt. Jenică era grozav de neastîmpărat pe scaun și, înainte de sfîrșit, se sculă de la masă zicînd că are de gătit o traducere la latină. Duduca Aspazia tăcea și plecase ochii în jos de teamă să nu dea de gol ceea ce gîndea. Boierul, după masă, trecu în *canțelarie* ca să-și ia după obicei cafeaua și să citească *Curierul lui Balasan*, ce tocmai atunci sosise. Cucoana și duduia Aspazia se duseseră în iatac, unde mama se apucase de luat socoteala rîndașului, iar fata se făcea că citește într-o carte.

– Trei oca carne, un franc și douăzeci piinea, douăzeci verdețurile, cincizeci și cinci piinea oamenilor, acestea erau vorbele care răsuna din gura lui Gheorghe, om ca de treizeci și cinci de ani, bărbos și spătos, iar de dincolo se auzeau pașii regulați ai boierului care rodeau papucii și covorul.

– Opt franci șaptezeci și cinci face. Ai avut zece, mai trebuie unul și douăzeci și cinci.

Gheorghe numără banii, se scărpină puțin în cap, ridică ochii înspre tavan ca și cînd voia să-și aducă aminte și șoptea gînditor :

– Zece bani, zece bani, pe ce i-am dat ?

– Ce, nu-ți iese ? Te-a înșelat iar cineva ? Totdauna faci așa, zise răstit cucoana.

- Zece bani, zece bani, urma încet Gheorghe, fără a băga în seamă zisele cucoanei.

Se mai scărpină, mai caută prin pungă, mai făcu încetișor pe degete lista celor cumpărate, apoi își aduse aminte că a dat cei zece bani pe alifiile Zoiței.

- Da bine, ce ? Nu are de gând să se scoale moaca ceea azi ?

- Păi, de, știu eu, cucoană ?

- Ia, mă rog, spune-i să se scoale sau să-și pună slugă în loc, parcă-i plătesc leafă ca să stea pe tanduri !

- Păi, i-oi spune, răspunse greoi Gheorghe deschizind ușa. Un zîmbet îi înflori buzele cînd se văzu afară și se duse în bucătărie bucuros că i-a ieșit socoteala și că n-a rămas dator ca în alte dăți, așa, de sufletul dracului.

III

Nimeni din slugi nu îndrăznea să spună *sus* că Zoița e bolnavă de facere. De dimineață de cînd fata căzuse bolnavă, cu toatele se sfătuiau cum să spuie cucoanei și pe cine să însărcineze cu aceasta. Dar fiecare se lepăda ca de satană și trimitea pe cealaltă.

- Dar unde se află, madam Tasie, parcă sînt nebună să-mi gălesc beleaua.

În sfîrșit hotărîră să spuie cuconașului Jenică, ca el să ducă vestea sus. Știau că are să fie furtună grozavă, dar ce erau să facă, Zoița ținea numai o gură și nu puteau să o lase așa ca pe un ciine.

Hrănit cu toate cele ce spun slugile pe seama stăpînilor și pe a tuturora, crescut prin bucătărie, băiatul, în tot timpul slobod, se ținea de poalele slugilor, amestecîndu-se în vorba lor, ascultînd toate sfaturile și necuviințele, care îl învățaseră de mic toate cele ce părinții îi ascundeau. Scăpat de la masă, el fugise în tinda spălătoriei și acolo, cu ochii la gaura cheii, urmări cu priviri înflăcărate face-re Zoiței, în nădejde de a vedea lucruri nostime și forme goale.

Jenică, de cuvînt, intră în odaia mă-sii și, cu obrăznicia lui de copil stricat de timpuriu, știind ce ispravă avea să facă vestea, începu fără a se sinchisi cît de puțin :

- Știi mata, mămuță, că Zoița face un copil !

- Ieși afară, obraznicule, strigă cucoana Raluca supărată, pe cînd duduia Aspazia plecase și mai tare ochii în carte, văzînd descoperită taina ce o știa și ea de dimineață de la slugi. Nedînd nici o crezare băiatului, cucoana Raluca totuși se scobori la spălătorie, unde pe un pat de scînduri zăcea Zoița.

Acolo află adevărul. De aici tot zgomotul prevăzut, de aici pricina strîngerii lumii la poartă, lăsarea mărfurilor de către precupețe și vorbele care fugeau din gură în gură în piața halei, din piață apoi în tot tîrgul, așa încît pînă în seară și a doua zi, toată ziua, Iașul întreg se îndeletnicea o parte cu fuga duduiei Aspazia, alta cu prinderea cucoanei cu ofițerul, o mahala cu moartea boierului, cealaltă cu nebunia cucoanei sau cu căderea lui Jenică în fîntină.

- Auzi tu, Nicule, auzi tu, să-mi fete scroafa în casă la mine ! Numai decît să mergi chiar azi la birou ca să-mi cauți altă slugă și să-mi chemi și comisarul, auzi ?

Cuconul Niculae dădu din umere, merse de închise ferestrele și începu plimbîndu-se mereu :

- Dar pentru numele lui Dumnezeu, femeie, mai încet, stîrnești toată mahalaua cu gura dumitale.

- Așa ! și tu ții cu muierea dracului. Așa mi-a trebuit mie, am dat afară pe Smaranda, femeie așezată, pentru ca să iau pe această... pe această, cum să-i mai zic... Am adus-o de la țară, fată neștiutoare de ticăloșiile tîrgului, o culc sus, lîngă iatacul meu, o cocolesc, o îngrijesc și drept răsplată, poftim, îți toarnă în casă un copil... O să-mi scoată peri albi slugile... Și vacile celelalte, de azi dimineață îmi stau cu gura căscată și nu-mi zic nici un cuvînt ! Acum tocmai trebuie să aflu !

Și îi venea stenahorie cucoanei Raluca, apoi iarăși adu-cîndu-și aminte, începea văicărîndu-se :

- Și doară să nu-i fi spus la tocmeală : „Ian ascultă, fată hăi, ai sau nu ibovnic, spune drept, căci de-l voi prinde prin ogradă îi rup picioarele...” Și să mi-o fi văzut cum mi se fasolea : „Da unde se pomenește, cuconiță, una ca asta, ferească sfîntul...”

Cuconul Niculae, văzînd că nu are cu cine să se înțe-leagă, că pe femeia sa o apucaseră hachițele, își urma fi-

lozoficește plimbarea, mototolind în mână supărat *Curierul Balasan*, în timp ce cucoana Raluca își urma văicărările. De obicei, ea nu primea în casă nici femei măritate sau cu copii, nici cu *batălău*, cum îi era vorba. Asta aducea daună moralului nepătat al casei, necum să-i fi trecut prin minte că e cu puțință ca o slugă să nască între zidurile caselor dumisale. Și nu i-ar fi fost atîta ciudă, dacă ar fi simțit ceva dinainte, dar așa deodată, asta îi rodea inima și-i ascuțea glasul.

Despre Zoița, ar fi jurat cu mina pe sfînta Evanghelie că-i fată cinstită și poftim, tocmai ea...

Apoi toată ciuda și-o descărcă pe celelalte slugi, care, de frică, treceau, veneau și se duceau, tăcute ca niște umbre și în virful degetelor.

Duduca Aspazia se preumbla de-a lungul cerdacului, cu nasul veșnic în carte, făcîndu-se că nici nu aude, nici nu vede nimic ; ea singură scăpase neocărită.

Cît despre Jenică, nu se știa unde era și apoi cine se mai gîndea la dînsul acum ?...

Neștiind ce să mai facă, cucoana Raluca trimise să-i cheme moașa și pe fata ei cea măritată, Elencu, cu carele să se sfătuiască și înaintea cărora să-și verse tot năduful din suflet, căci către Aspazia era necuviincios – fetele nu trebuie să știe lucruri de acestea – iar cuconul Niculae nu vroia să o asculte.

IV

Pe cînd *sus* se chibzuiau lucrurile, *jos*, în spălătorie, biata Zoița ținea numai o gură. Lîngă dînsa bucătăreasa, meșteră în punerea păharului, se îndeletnicea cu această operație în care-și punea toată dibăcia. În teoria ei de doftoroaie, Tasia socotea că vătămătura și facerea fiind tot în pîntece, tot una face și au aceleași leacuri. Apoi știa de la o facere a ei că tot așa îi pusese o babă. Și își mai zicea, cine știe, poate nici nu-i facere, fetele aceste nici nu știu în cite luni sînt.

– Ei, lasă, mai taci oleacă, n-aibi grijă că n-ai să mori, am făcut eu cinci și, slavă domnului, aș mai putea face pe atîția, hai stăi locului, așa, binișor – zicea vorbăreța

Tasie așezînd trupul fetei – așa... De ! ce vrei, cine face leagănă ; dacă te-ai apucat de pozne, trebuie să tragi puțințel acum. Și-apoi tocmai cu cine, tare ai mai fost proastă, fată hăi, să te lași, pare că boierilor le pasă de copiii care vi-i fac. Noroc, zău, că duduca nu știe totul, ar fi în stare să facă o comedie. S-o vezi cît de mîniată-i, vrea să ne bată și ne ocărăște cum îi vine la gură.

Biata Zoița nu mai putea de durere, o sudoare rece o trecea, voința aproape o părăsise și numai conștiința durerii domnea într-însa. Pare că se rupea ceva în ea, și cu toate păharele și cărămizile Tasiei, nu mai conținea de țipăt decît în rare și scurte răstimpuri și apoi o apuca din nou. Din ce în ce durerile erau mai puternice, bolnava nu putea sta culcată, sărea și, lăsîndu-și bustul pe pat, așa îndoită în două, cadențat își mișca trupul la dreapta și la stînga, gîndind că i se mai alină durerile.

În sfîrșit, moașa sosi. Duduca Elencu venise și sfătua cu mă-sa, care puțin se mai dămolise acum. După întreaga povestire a lucrului, se înțelege, a venit vorba și asupra paternității copilului.

– Apoi bine, cucoanelor drage, ceea ce mi-e ciudă e că pe nimene nu pot da vina. Părea fată așa de cinstită, părea așa de ascultătoare, scîrnăvia. Cu sergentul de pont, cu soldatul maiorului de alături, cu băiatul vizitiului... ei bine... nu pot pricepe... Aici mă încurc și cu toate acestea, din văzduh nu a făcut copilul, adăugă cu încredere cucoana Raluca, căzînd plină de gînduri în fundul jîlțului.

Apoi vorba s-a lățit grozav. În curiozitatea lor, fiecare numea pe unul, dar nu puteau cădea de aceeași părere. La fiecare nume cucoana Raluca izbucnea :

– Da nu se poate, părea fată cinstită, scîrnăvia, o culcam lîngă ietac...

– Lasă că aflu eu acuși, zise moașa.

Ochii celor două femei ardeau de dorința de a ști și amîndouă trimiseră mai iute pe moașă lîngă patul unde zăcea fata din casă.

În sfătuirea lor, uitaseră pînă acum că Zoița avea nevoie de ajutor.

Cînd a intrat moașa, Zoiței i se păru că de acum e scăpată, dar pe lângă simțimîntul acesta, frica, rușinea și durerea îi scuturau dinții.

- Așa e că nu iese? Se cunoaște că e din flori, zise intrînd moașa.

La aceste vorbe răutăcioase, Zoița își ținti ochii plini de lacrimi înspre moașă și, zbuclind în plîns, cu glas deznădăjduit răcni :

- Nu mă lăsa, cuconiță, și mata, mă rog matale, că mor, de !... păcatul m-a împins, am greșit, nu mă lăsa, îți sărut minusițele. Și țaranca, luînd mîinile moașei, cu buzele ei calde le umplea de sărutări. Fața ei de la țară, trăsăturile zbircite de durere, simțul că se află singură în mijlocul străinilor, că poate să moară pe mîinile lor, îi punea pe fața ei, de altmintrelea comună, deși nu urîtă, ceva deosebit.

- Apăi, de ! fată hăi, moașa trebuie să știe cu cine l-ai făcut, căci altfel nu poate să iasă, haide spune cu cine și ai scăpat, zise moașa făcîndu-i cu ochiul și înflorindu-și buzele cu un zîmbet al dracului.

Zoița însă a rămas mută la întrebare. Își acoperi fața cu amîndouă mîinile și zbuclni din nou de plîns.

- Nu știi... Cu nimene.

Dar moașa a început să riză. Ce-i spune ei palavre, vrea să vînză castraveți grădinarului.

- Spune că ai visat și hop ! te-ai trezit îngreunată ori pesemne ești maica domnului.

- Mi-i rușine, mă tem, nu pot - și Zoița, din nou cuprinsă de dureri, își scufundă capul în pernă plîngînd cu hohot. Mămucuța mea ce m-ai făcut, am să mor...

- Apoi, dacă nu vrei, ce să-ți fac, cu de-a sila nu pot și fără asta ajutorul meu e degeaba. Hai, spune acum, că după aceea ai să mă rogi tu singură și cine știe unde voi mai fi... haide... iute... Și moașa se îndreptă spre ușă. Atunci, văzînd-o că pleacă, Zoița strigă :

- Stăi, duduțuță, că spun, numai nu te duce, aibi milă și-ți fă pomană cu o biată fată străină.

- Ei spune degrabă, că iese.

Zoița însă tot se codea... În sfîrșit, îi spuse că era de la țară, acolo cu un flăcău...

- Dar iar spui palavre, ești de un an de zile în țîrg, îi răspunse supărată moașa. Nu-ți fie rușine de mine, pare că are să știe cineva ? Cînd ai ști cîte știu, moașa este ca și duhovnicul... Iar te fasolești, bre, bre, bre ; ești mai rău decît o duduță ; iacă, știi fata lui cuconul Iordachi, ieri noapte a făcut un copil, și mi-a spus fără multă vorbă, și doară-i cucoană, coșcogemite fată de boier, și tu, o mojiță, să mi te fasolești de un ceas ca o stancă în laț.

- Apoi de ! ce-o fi de-acuma o fi, numai nu mă lăsa să mor, l-am făcut cu cuconașul Alecu ; dar ce-s vinovată, mămucuța mea, mi-a spus atitea lucruri, m-a amețit și acum eu trag păcatele...

- Cu bădia Alecu ! se auzi glasul lui Jenică, care, tușnind de după un dulap unde se ascunsese, o tuli sus ca să spuie bucuria.

- Știi mata, Zoița a făcut copilul cu bădia Alecu...

Facerea nu a fost grea și moașa, făcîndu-și datoria, lăsînd copilul pe mîna Tasici, alergă sus cu vestea pe care nu știa cum s-o spuie pentru ca să pregătească pe cucoana Raluca. Acum însă toată lumea știa, mama nu a avut decît un singur cuvînt la vestea isprăvilor fiu-său :

- Scîrnăvia ! Să-mi desfrîneze băiatul, ptiu ! bate-o-ar pustia.

Prin mijlocirea moașei, copilul a fost lepădat la casa orfanilor, iar Zoița, după însănătoșire, a fost dată afară, izgonită și ocărită cum îi venea la gură cucoanei Raluca. Acum e doică. Alecu, peste două luni, se însoară cu o fată cu stare. Pînă atunci se îndeletnicește cu tipărirea tezei de licență. A scris despre *drepturile copilului natural* și gurile rele spun că lucrarea profesorului Accollas și cu teza lui Alecu seamănă ca și cînd nu ar fi lucru curat la mijloc.

Gurile rele spun, eu unul nu cred nimic. Alecu e băiat așa de cinstit. Și apoi încă nu e profesor la Universitate, ca să se apuce de plagiat.

ROCHIA CATIȚEI

I

De astă dată furtuna izbucnise de dimineață. În casă, de trei zile, nu mai era para frîntă. În ziua dintăi cucoana Elencu împrumutase de la slujnică, a doua zi de la băcănie, azi, însă, nădejdea o puneă dînsa în cuconul Vasilică. Nu mai era nimeni care să-i fi dat o lețcaie măcar.

Și zadarnic se îngrădea el, ca într-o pavază, în răbdare-i, toate zadarnice, căci ocările curgeau ploaie pe capul lui.

Tăcut și supus, aproape nepăsător, deprins cu asemenea lucruri ca un ciine cu bătaia, se preumblă dînsul, măsurînd latul și lungul odăii, pe cînd, furioasă, nevasta-i înșira lungul pomelnic al ocărilor. Numai din cînd în cînd dădea cite un răsuns, scotea cite o vorbă. Aceasta îndoia și mai mult furia cucoanei, de răsuna toată casa la strigătele ei.

- Ei, ce facem, Vasilică ? zău ! Nu ești bun de nimica. Vezi, nu vor voi să-ți dea măcar pe o lună înainte ?

- Nici o lețcaie !... Chiar și ieri casierul mi-a spus că nu-mi mai dă nici un ban. Am leafa luată pe trei luni înainte... Și dacă mă dă afară, zice el, așa-i că a pierdut banii.

- Să te dea afară ? izbucni cucoana Elencu... Să te dea afară ? Se cunoaște că ești un prost ! Numai pe un dobitoc ca tine îl pot amenința toți gugumanii că-l vor da afară... Dar tatăl tău ?... Nu știu ei...

- Tata... tata, mormăi el, dînd din umere. Și iarăși începu măsurătoarea odăii.

- Dar bine, cu ce trimitem slujnica în piață ? Apoi deseară *lume*.

Și de astă dată, cuconul Vasilică dădu din umere, ca și cum i se puneă o întrebare la care nu avea ce să răspundă. Să protesteze împotriva petrecerilor, cînd ei nu aveau bani nici pentru tîrguit ? Ar fi făcut-o el aceasta, dar douăzeci de ani de căsnicie îl învățaseră să-și cunoască nevasta. Știa că-și va aprinde paie în cap, că va asculta din nou lungul pomelnic al ocărilor, care, deși nu-i loveau amorul propriu, totuși însă îl plectiseau întrucîtva. Cel mai bun lucru era să tacă. Știa el bine că nevastă-sa va găsi ea vreun mijloc oarecare...

Plecînd capul înaintea furtunii ce se apropia, îi trecea pe dasupra. Cucoana Elencu, care de dimineață sfîrșise lungul șir al batjocurilor obișnuite, simțindu-și sleite mijloacele, îl lăsă în pace, dîndu-i cu tifla, în semn de cel mai adînc dispreț.

- Prostule !...

Dar pesemne că mama nu-i era de ajuns. Pe capul lui sosiră și fetele...

- Tată, nu am cioboțele...

- Tată, îmi trebuie pe deseară pudră și o floare pentru cap...

Și la fiecare minut, slujnica, care știa starea *boierilor*, găsea o plăcere ca să-i necăjească. Era o sufletească mulțumire pentru dînsa ca să vadă umilînța stăpînitorilor, a se înveseli de minciunile lor, pe care ei știau cît prețuiesc și a căroră valoare știau că o cunoaște și slujnica...

- Cuconașule, nu mi-ați dat parale ca să mă duc în tîrg... E tîrziu...

- Ce tîrziu ?... De-abia șapte ceasuri...

- Ce șapte ! sînt opt și trei sferturi și măcelarii închid... apoi aveți să-mi cereți dejunul și nu are să fie gata...

- Cuconașule, a venit cel cu piinea... cere parale...

- Să vie mîine !...

- Cuconașule, nu puteți să-mi dați leafa, cel puțin pe o lună ? îmi datorăți cinci luni și mai bine și sînt goală pușcă, nu mai am nici cu ce merge în tîrg, mi-s rupte ciobotele...

- Mîine !...

- Apoi de atâtea luni tot „măine“-mi ziceți și păcat să vă bucurați de munca unei fete sărace.

- Măine ! măine ! când îți zic măine !...

Neavînd de pierdut nimica, nestrămutat, cuconul Vasilică făgăduia măine. Mii, sute sau zeci de lei, dînsul tot măine spunea. Știa el bine că nici azi, nici măine, nici poi-măine, nici mai tîrziu chiar, nu va fi în stare să plătească. Neputînd face altceva, amîna și el, fără deosebire, întocmai ca și un osîndit la moarte, care, deși-și știe soarta, amîna cel puțin ziua fatală... Ce era el să piarză amînînd ? Nimic. Dimpotrivă, chiar.

Din toate părțile hărțuit, avînd de ținut piept atîtor furtuni domestice și din afară, cuconul Vasilică, în stoicismul lui nepăsător, avea întotdeauna cel puțin un mijloc de scăpare : pleca de acasă. Cum vedea că lucrurile se prea îngroașă, pe furis, lua pălăria, bastonul și o ștergea pe poartă... Și pînă în seară nu-l mai vedea nimeni pe acasă. Iașul se părea că-l înghițise. Cînd se întorcea, seara, găsea toate regulate : nevastă-sa aflase vreun mijloc de scăpare. O dată lucrurile regulate, ocară era mai puțin aspră.

De astă dată, cuconul Vasilică făcu tot așa.

Cînd nevastă-sa veni ca să-l trimeată din nou după bani, de mult el se făcuse nevăzut.

- A fugit ! Păcătosul ! șopti deznădăjduită dînsa, lăsîndu-și mîinile în jos... A fugit !

Ea știa bine că o dată scăpat pe poartă, nimeni nu-l mai vedea pînă deseară, că chiar prinzîndu-l undeva, pe stradă, la cancelarie, tot nu-i putea face nimic, din pricina lumii, către care nu voia să-și descopere tainele gospodăriei sale. Își închipuia dînsa că Iașul întreg o crede și nobilă, și avută, și mîndră. Și cu tot disprețul ei pentru acest bărbat moale, prost, fără de viață, pentru acest om de nimic, ea totuși în taină-și spunea sieși că tot lui se datorește totul, că tot dînsul ține casa, că, dacă nu ar fi el, ea ar trebui să întinză mîna.

- Și deseară *soirée*, șoptea cucoana Elencu, deznădăjduită, trecînd în revizie, cu gîndul, pe toți aceia de la care ar putea împrumuta, toate lucrurile care ar mai fi în stare a le pune amanet.

Și această viață o duceau ei de douăzeci și cinci de ani !... Fericit nu fusese niciodată în viața lui, bietul cuconul Vasilică Benea.

Copil de boier mare, de mic fu lăsat pe mîinile vîndute ale slugilor. Mă-sa nu avea timp să se îndeletnicească de odraslele ce le adusese pe lume. Plăcerile, balurile, dragostele îi cuprindeau toate zilele, toate nopțile. Și în egoismul ei de femeie avută, de-abia din cînd în cînd își aducea aminte că, pe lîngă toate celelalte, este și mamă. Pe mîna slugilor și a guvernantelor, bietul Vasilică nu avu nici prilejul, nici putința ca să-și dezvelească mai mult inteligența-i, care din fire chiar părea destul de îngustă. Și de acasă, din atmosfera servilă în care trăise, a fost trecut la școală. Alte neajunsuri îl așteptau și aice. Mai prost și mai bicisnic ca toți tovarășii săi, el deveni ținta glumelor, a bătăilor, batjocura întregii școli.

Și unele din prostiile lui au rămas veșnice. Ele și acum înveselesc Iașul. Două mai ales sînt neșterse din mîntea tuturor, trecute din tată în fiu, de la o generațiune la altă generațiune, ca o nesecată comoară a prostiei omenești.

Una este răspunsul lui Benea către profesorul de religie, că el este fiul lui Noe.

- Cine sînt fiii lui Noe ?...

Tăcere din partea lui Benea.

- Sem, Ham și Iafet. Ce ? nici atîta lucru nu știi ?... Benea iarăși deschide ochii mari, fără să priceapă.

- Ei ! cine sînt Sem, Ham și Iafet ?

Iarăși tăcere.

- Cine sînt fiii lui cuconu Iorgu Benea ?

- Alekaki, Ștefanaki și eu...

- Ei ! care sînt copiii lui Noe ?...

- Alekaki, Ștefanaki și eu ! răspunse liniștit bietul Benea.

Cealaltă prostie este răspunsul lui către același profesor, că dînsul a făcut lumea.

Toate vinele erau date în școală pe capul lui. Directorul avea obicei a-i zice :

- Spune adevărul că te iert.

Și bietul Benea, ca să scape de ocară, totdeauna mărturisea că el a făcut tot ce ceilalți făceau.

La examen profesorul îl întrebă :

- Cine a făcut lumea ?

Benea, ca de obicei, tace și se uită speriat.

- Spune repede că-ți pun zero...

Benea, gândindu-se la pedeapsă, răspunse :

- Eu.

Și de atunci aceste trăsuri ale vieții sale școlare au rămas vestite. La amintirea lor, toate obrazurile se descrețesc, toate buzele zîmbesc, gândindu-se la întunecata minte a cuconului Vasile.

În aceste împrejurări, e firesc lucru că școala nu l-a putut deștepta întru nimica și că părinții fură nevoiți să-l scoată.

Și nici nu putea fi altfel, căci înaintea lui ieșise chipul femeii. Pentru mintea-i mărginită, pentru firea-i rușinoasă, nici nu-i trebuia mai mult.

Generalitatea firii de femeie îi era de ajuns, de particularități nu putea să se intereseze. Și de aceea cucoana Elencu, care nu era nici frumoasă, nici deșteaptă, nici hazlie, dar care nutrea în sine nețărmuită dorință de a fi soția unui boier de neam mare, în nădejdea morții bătrînilor, deveni nevasta lui Vasile Benea.

Mahalaua vorbește și acuma că mai mult ea l-a luat pe dînsul decît el pe ea, că o răpire în sens contrar se întîplase în această căsătorie : fata furase pe băiat.

Bătrîni însă rămaseră nemulțumiți de căsătoria fiului lor. Nu luase zestre și nici măcar o fată de neam. Și drept pedeapsă a neascultării sfaturilor părintești, își dăduseră unul altuia făgăduința că-i vor lăsa să se lupte singuri cu traiul. Egoismul lor bătrînesc găsise și aicea un pretext de a nu se mai ocupa cu una din odraslele trupurilor lor.

În curînd, cu sărăcia veni și decepțiunea în gospodăria lui Benea. Batjocorit în școală, luat în rîs în lume, nesocotit în casa tatălui său, el pesemne că era menit să pățească tot așa și în gospodăria lui. Dînsul nu avea nici un drept. Cînta găina acolo. Nu era bun la alt lucru decît să iscălească polițe, să caute bani, să meargă dimineața cu slujnica în tîrg și seara să ducă și să aducă de la pe-

treceri pe nevastă-sa și pe fete. Cît despre dînsul, prostia-i îl scutea să ia și el parte la lucruri pentru care nu era socotit vrednic.

Și el se deprinsese cu această viață, se deprinsese cu atît mai bine și mai ușor, cu cît alta nici nu cunoștea. Și i se părea că astfel trebuie să fie. Seara, pe cînd cucoana Elencu și copilele petreceau la sindrofii, el rămînea singur acasă, se culca devreme, ca mai apoi, la miezul nopții, să se scoale ca să le aducă acasă.

Cît despre vreo protestare, nici una nu-i ieșea din gură. De cînd tată-său, acum cincisprezece sau douăzeci de ani, fusese ministru, căpătase postul de scriitor la percepție, singurul lucru de care a fost capabil. Și grație numelui bătrînilor, grație respectului unora și fricii altora, el, cu toate schimbările politicii, rămăsese neclintit la locul lui, mumificat în această sărăcicioasă funcțiune, care-i aducea de-abia o sută de lei pe lună. Cu această leafă el ținea casa, mîncînd-o franc cu franc, luîndu-și banii cu luni înainte, făcînd rochii fetelor, dînd petreceri, țîindu-și familia în rînd cu lumea. Căci în ruptul capului cucoana Elencu nu ar fi primit să iasă afară din cercul lumii *bune*. Cu un curaj de necrezut, ea ținea piept sărăciei, acoperind prin spoială găurile stării lor, *părînd* mai mult decît erau, neavînd ce minca de cele mai multe ori, dar totdeauna cău-tînd ca să se ducă în lume, la bal, primind lume.

În această viață de cîrpeală, ca o speranță luminoasă și salvatoare, vedeau dînșii moartea veșnic apropiată a bătrînilor, care-i vor face bogați și care va pune asupra numelui lui Benea poleiala avuției.

Și numai speranța aceasta dădea tot curajul cucoanei Elencu, toată nepăsarea în această viață de sărăcie.

Bătrîni însă se încăpățîneau în viața lor. Se mulțumeau de bunurile vieții de atîta amar de timp și parcă tot nu-i lăsa inima ca să părăsească această lume, în care nu avu-seră în vedere decît propria lor mulțumire. Mai ales bătrîna, și acuma, chiar la optzeci de ani, ieșea decoltată, cu chipul sulemenit, nălucă a aceleia care tînră fusese în timpul Eteriei.

Și nici la *canțelarie* bietul Benea nu era mai liniștit. Și aici tovarășii săi de condei nu-l lăsau în pace, făcîndu-i

toate comediile ca să-și bată joc de dinsul. La percepție, de la aprod pînă la perceptor, fiecare avea un singur obiect de ris : cuconul Vasilică. Și întocmai ca și acasă, el le suferea toate [. . .]. Totul suferea, îngăduia toate... neputînd face altceva. Și la ce s-ar fi mai răzvrătit ? De multe ori pleca pe stradă cu o hirtie spînzurată dinapoi, cu o droaie de băieți [. . .] în jurul său.

Sărăcia însă îl înjosise cu desăvîrșire... Pentru un franc, care-l cerea casierului și care îi era refuzat, era în stare să sufere toate umilințele, hotărît să stea chiar și ziua întreagă acolo, lîngă superiorul său, în picioare, neconținut cerînd.

III

Ca să se ducă la canțelarie era prea de dimineată. De aceea cuconul Vasilică, tăcut și torcînd în capul lui un gînd cu totul neîntrupat, apucă la vale pe strada Sărării. Ulița sfîrșindu-se, deodată se trezi în Tîrgul Cucului. Zgomotul ovreilor, cearta țărănilor cu neguțătorii, viața întreagă a acestei uliți îl deșteptă din aromirea cuetării sale. Scoase ceasornicul și văzu că mai era timp. Apoi, ca un cal învățat, apucă spre hală. Avea obicei ca cel puțin de trei ori pe săptămîină să meargă pe acolo, cercetînd prețurile. Numai în acest chip cucoana Elencu credea că nu va fi încărcată la socoteală de slujnică. Apucă pe strada Goliei, luă apoi ulița Armenească și cotînd Podul Vechi, se trezi în piața halei. De astă dată gîndul i se îndreptă spre gospodărie, în care pare că vedea pe nevastă-sa zbierînd și batjocorindu-l în lipsă. Un fel de bucurie năuntrică, o mulțumire de a-și fi răzbunat făcea ca umbra unui zîmbet să-i încrețească buzele lui vinete și uscate. Păcălise pe nevastă-sa, fugind de-acasă, scăpase pînă în seară din ghearele ei ; aceasta era de ajuns ca să-l facă mulțumit. Simți însă ceva neplăcut la stomac. Își aduse aminte că plecase nemîncat de acasă. Căută prin buzunare și descoperi un gologan de zece parale. Se opri înaintea unei covrigării și cumpără o plăcintă.

Mîncînd, ajunse la porțile halei. Ca altă dată, își făcu conștiințios datoria. Întrebă de prețul cărnii, de prețul

piinii, cum se vînd legumele, ce preț au trufandalele. Descoperi că de două zile servitoarea îl fura la piine, că de o lună de zile cartofii se ieftiniseră. Și uitîndu-și necazurile, își făgăduia că o va da mîine afară, neaducîndu-și aminte că nu-i plătise leafa pe atîtea luni de zile, că zilnic trebuia să-i sufere obrăznicile.

În sfîrșit, văzînd că se apropie zece ceasuri, luă drumul spre percepție, cu neplăcerea și dezgustul unui om care reîncepe pentru a mia oară același lucru pe care l-a făcut și ieri. Acest simțimînt de neplăcere nu ținu mai mult decît o clipeală în sufletul său resignat. Chipul lui din nou își relua înfățișarea-i obișnuită de prostescă nepăsare, oglindă stearsă în care nimic nu se poate întrevece.

Cînd intră în cancelarie, copiiții îl primiră cu strigăte de bucurie. Totdeauna o asemenea primire triumfală era prevestitoare vreunui scandal. O ușoară gălbeneală se puse pe chipul lui Benea și-i încreți ușurel sprincenile. Aceasta era toată manifestarea nemulțumirii ce o simțise intrînd.

– Cucoane Vasilică, te-a căutat slujnica de-acasă ca să-i dai bani să tîrguiască. Zicea că ai plecat de-acasă după ștregării. Cucoana ți-e foc pară. Ascunde-te că nu-i de chip !..

Astfel vorbea Prunici – cel mai limbut dintre copiiști și dușmanul de moarte al lui Benea, din cauza comediilor ce-i făcea veșnic.

– Ian fugiți de acolo, mormăi cuconul Vasilică și se puse să scrie.

Cînd nu mai avea nădejde, cucoana Elencu avea obiceiul să trimită pe slujnică la canțelarie cu poruncă ca să nu se miște din loc pînă ce nu-i va da bani. Știa foarte bine că trebuie să scoată ceva de la bărbatu-său. Și o dată sosită la percepție, slujnica, ca să facă zgomot, povestea tuturor în gura mare sărăcia gospodăriei, nenorocirile domestice ale boierului. Nu mai era taină pentru nimeni cele mai mici amănunte din viața lui de familie.

Tot astfel se întimplase și acum.

Prunici se făcea foarte binevoitor, își îndulcise glasul.

– S-a dus să te caute la o cucoană... a zis că se întoarce.

– Spuneți că nu m-am întors, că am plecat, izbucni, rugîndu-se, Benea.

- Bine, bine, nu avea grijă. O trimitem tocmai la Copou să te aștepte...

Și liniștea reîncepu din nou în birou. Se auzea numai scârțâitul monoton al condeielor, registrele închizându-se și deschizându-se, funcționarii spuind din când în când cite o vorbă, absorbiți în lucrul lor.

- Te caută slujnica, cucoane Vasile, grăi intrînd ușierul.

- Spune-i... spune-i că nu am venit... spune-i că m-am dus, începu speriat și repede Benea.

- Las' că mă duc eu să ți-o trimit, rosti, sculîndu-se. Prunici și ieși afară, făcînd cu ochiul tovarășilor.

- Ascunde-te repede, îi strigară ceilalți.

Tăcut și în virful degetelor, Benea se tupilă după ușa.

Deodată însă cele două canaturi se izbiră cu putere și Luxița dădu năvală în birou.

- Ce-mi cînti d-ta că nu e aici ! Mi-a spus portarul că a venit.

Și deodată trase ușa din dosul căreia stătea ascuns stăpînul ei. La vederea Luxiței, el rămăsese cu gura căscată, cu ochiul plin de spaimă.

Punîndu-și amîndouă mîinile în șolduri, Luxița începu :

- Bine, cucoane, frumos îți șade să te ascunzi ca copiii? Cucoana te caută pretutindeni. Acasă nu au cu ce cumpăra pîine și d-ta stai pe după ușa. Halal boier, n-am ce zice... calic !

Funcționarii rideau ținîndu-se cu mîinile de pîntece.

Din celelalte odăi sosiseră cu toții, îmbulzîndu-se la ușa.

Mișcat pentru un minut, chipul lui Benea își relua obișnuita-i prostească nepăsare.

- Stăi, nu face gură, că-ți dau de cheltuială.

Și tăcut, tacticos, cu pași înceți, trecu în a doua odaie, apropiîndu-se de masa casierului, care, știind la ce vine, se făcea că nici nu-l vede. Astfel stătură citeva minute. Fiecare voia ca celalt să deschidă vorba. Casierul însă tăcea, absorbit cum părea în noianul cifrelor.

- Cucoane Iorgule, începu încetișor și cu frică Benea. Casierul însă tăcea.

- Cucoane Iorgule, se încearcă el mai tare... Domnule casier...

Iarăși tăcere.

Benea era însă deprins cu asemenea lucruri. Știa el să aibă răbdare. Nu se descuraja așa de ușor. Hotărît să nu se miște pînă nu o căpăta bani, el stătea ca pironit la spațele casierului.

Iar toți funcționarii, părăsindu-și locurile, se îmbulziseră la ușa, privind prin deschizătura celor două canaturi umilînța și rugăciunile tovarășului lor.

- Ei ! Ce este, *domnule* Benea ? răspuse plictisit casierul, ridicîndu-și ochii de pe hîrtie și pregătîndu-se de luptă.

Acest *domnule* era semn rău.

- Vedeți... dacă ați voi... să-mi faceți un bine... cinci lei...

- Ce, iar bani, începu răstit casierul, ai uitat pesemne că ai luat leafa pînă în noiembrie ?

- Așa e, dar, cucoane Iorgule... și se plecă la urechea casierului ca să-i povestească nevoile. Nu am acasă nici un leu... pentru cea din urmă dată, *parole d'honneur* !¹

- Na ! strigă în sfîrșit casierul, aruncîndu-i cu necaz cei cinci lei pe masă. Na ! dar pentru cea de pe urmă oară.

Cu un zîmbet de bucurie trecu Benea în odaia de alături.

- Na doi lei, spune-i cucoanei că vin și eu îndată...

- Dar leafa mea - începu să zbiere slujnica, văicărîndu-se - de atîtea luni nu mi-ai plătit-o, vrați să-mi mîncați leafa, fată săracă, păcat că ești boier... să te bucuri la leafa mea, la munca mea...

- Ți-am spus că mîine.

- Ce *mîine*, de atîtea luni de zile tot *mîine* spui.

- Na și ție doi franci, poate îți trebuie... hai, du-te, o luă cu încetișorul dînsul.

- Ce, doi lei, ce să fac cu atîta, îmi trebuie douăzeci, sînt goală, uitați-vă și dv., n-am nici ciobote în picioare. Și slujnica cu nerușinare își arăta tălpile ciobotelor, prin găurile cărora se vedea piciorul gol...

- Uite, cucoane, să nu zici că nu ți-am spus dinainte. Dacă nu-mi plătești, te las. Leafa vi-o dau de pomană, de sufletul bunicăi.

¹ Pe cuvînt de onoare (fr.).

Slujnica trânti furioasă ușa în nasul bietului Benea și ieși în hohotul de ris a celor dinăuntru.

Și tăcerea începu iarăși să domnească. Nu se auzea, ca înainte, decît scîrțîitul condeielor și registrele care se închideau și se deschideau.

Cuconul Vasilică, adîncit în facerea adreselor, mașinal-mîntea umplea hîrtiile cu scrisoarea lui regulată, mașcată, caligraficească.

Se părea că în sufletul acestui om nu se petrecuse nimic.

Numai din cînd în cînd se auzea glasul lui Prunici strigînd dintr-un colț :

- Ce o mai fi făcînd cucoana Elencu acasă ?

Și din alt colț, un alt glas răspundea o glumă ce desigur ar fi supărat pe altul. Benea, însă, nu vedea, nu auzea, nu simțea nimic. Părea că trăiește în altă lume, că se află cu totul aiurea. Și dacă mîna lui care se mișca nu-i adeverea viața, s-ar fi putut crede că de mult înțepenise pe scaunul pe care se așezase.

Glume, insulte, păcăleli, gogolozii de hîrtie chiar, nimic nu era în stare să-l scoată din nepăsare.

Cu toate neajunsurile îl deprinsese această viață în care fericirea pentru dînsul era o frumoasă, dar neîntrupată poveste. În gîndul lui golit de orice cugetare, nu se mai mișca nimica, afară de crîmpeie de gînduri, idei fără capăt, începuturi de cugetare, fraze fără șir. O singură simțire mai domnea într-însul, conștiința unei ocări din partea nevestei, conștiința unei plictiseli, a unor lucruri neplăcute, conștiința suferinței veșnice.

IV

Bătuseră două ore și slujnica tot nu se întorsese.

În deznădăjduirea ei, cucoana Elencu dădea toată vina asupra „ticălosului“ de Benea. Spusese slujniciei că dacă nu-i va da bani să nu plece și acum dînsa socotea că Luxița s-a ținut de cuvînt. Pe cine să trimită la percepție nu mai avea...

Fetele-și amăgiseră foamea cu cîteva coji de piine uitate. Cît despre mamă, ea, de necaz, uitase de mîncare. Nu-și

putea afla locul. Să fi prins pe bărbatu-său, i-ar fi scos, desigur, ochii. Și gura-i mergea înainte toabă, ocărînd pe bietul Benea, care, pentru marea lui fericire, nu era față la toate aceste.

- Și Max nu-mi aduce rochia, șoptea Catița, fata cea mai mică, frîngîndu-și mîinile de desperare [. . .] - pe cînd Maria, fata cea mai mare, adevărată fiică a cuconului Vasile și care-i semăna în totul, stătea nepăsătoare în mijlocul acestui balamuc casnic, împletind cu degetele un lucru inchipuit.

Ca și tată-său, Maria era vestită în tot tîrgul Iașului. Nimeni nu era în stare să-i scoată un singur cuvînt din gură. Cei mai limbuși, chiar, nu fuseseră în stare să-i cunoască glasul prin alte cuvinte decît *da* sau *nu*. Din aceste două vorbe nu au putut-o scoate. Chiar și rămășaguri s-au făcut asupra cuvîntării *duducăi* Maria. Rămășagurile însă au fost toate pierdute.

La fizic, ca și la moral, portretul tatu-său. Ba încă un umăr se scobora în jos mai mult ca celalt.

Catița, dîmpotrivă, părea că ar fi fructul unei greșeli a mamei sale, atît de mult nu sămăna de loc cu legiuitul ei părinte. Deșteaptă, frumușică, vioaie, era ținta tuturor bărbaiților pe la petreceri. În casă ea era stăpîină, poruncind tuturora, mamei, tatei, surorii, slugilor. Ce zicea dînsa sfînt era.

- Bată-l Dumnezeu de jidanul dracului ! Ar avea haz să-mi facă șotia. Și pe cînd cucoana Elencu își descărca minia pe slujnică și pe bărbatu-său, Catița ocăra pe bietul croitor.

Lucrul era, firește, îngrijitor. Deseară era să fie *soirée* și nu-i gătise încă rochia !... Croitorul i-o făgăduise pentru zece ceasuri și acum erau peste trei. Și nici măcar slujnica nu sosise ca să o trimită execuție pe capul jidanului.

În sfîrșit, pe la patru ore, bucceaua multicoloră a evreului se arată la colțul stradei.

- Croitorul, croitorul, mamaie - începu să strige sărînd de bucurie Catița - croitorul !

Max intră cu multe plecăciuni și cu „sărut mîna cuconiță“, în salon. Nu adusese însă decît piepții. Fusta nu e

gata încă, zicea el, mai trebuie ceva de pus, o jumătate de ceas, cel mult.

- Cercați piepții ?

Catița plecă în odaia de alături ca să-i încerce. Victorioasă și plină de o mândră mulțumire, se întoarse înapoi.

Sinul ei rotund mula stofa într-o ondulațiune dulce, făcând să reiasă liniile curbe ale bustului ei, pline, voluptoase, provocătoare.

- Minunat ! pare că-i turnat pe trupul duduii.

- Dar fusta când mi-o aduci ? uite acuși înnoptează.

Croitorul pare că voiește să spună ceva, că așteaptă ceva.

Momentul era suprem.

- Cucoană Elencu, te rog să-mi dați ceva din datoria veche. Calfele trebuie plătite și... nu am...

- Bine, bine, adă fusta și-ți plătesc. Cât îți trebuie ?

- De ! Toată datoria... ce, parcă e mult... ia, cincizeci de lei... pentru dv., boieri mari...

Evreul voia să o ia cu măgulirea.

- Bine, bine, adă fusta.

[...] Același lucru i se întâmpla întotdeauna. Aducea lucrul și după aceea îl trimitea să se plimbe. Acum însă învățase și el minte. Adusese numai piepții, hotărât fiind ca să nu aducă și fusta până nu-i vor plăti.

- Apoi vedeți... am nevoie de parale... așteaptă călfile.

- Când îți zic că-ți dau - o luă cu mândrie cucoana Elencu - ce mai vrei, o să-ți măninc banii tăi ?

- Ferească Dumnezeu, dar, de ! știi mata... tot așa mi-ai spus și la rochia cea maron a duduicăi Mariței și nici azi nu mi-ați plătit.

- Ei ! și ce, pare că o să-ți măninc banii ? Adă rochia și-ți plătesc. Uite ! și cucoana Elencu începu să-și bată buzunarile în care smocul cheilor înlocuiau banii... uite, am bani să te cumpăr și pe tine, necum să-ți plătesc o rochie.

De multe ori, prin cutezanța ei obraznică, putuse să păcălească lumea. Evreul însă era pățit, știa foarte bine cum stă casa lui Benea. Nu voia să se mai lase tras pe sfoară, cunoștea fanfaronadele cucoanei.

Se hotărise acum și-și căpătase și curaj :

- Nu aduc rochia fără bani. S-a sfârșit.

Cucoana însă deveni poruncitoare, obraznică, plină de dispreț.

- Cum, un puchinos ca tine, un jidan, un calic, să-mi zici mie vorbe de aceste ?... Știi tu că te pot nenoroci ? Să mă batjocorești pe mine ?

Și nevasta lui Benea ridica glasul, ridica mâinile, făcea zgomot.

- Calic, necalic, totuna îmi este, dar banii și rochia. După ce nu plățiți cinstit, apoi vă arătați cucoană mare.

Evreul, la rîndul lui, ridicase glasul, gătindu-se de plecare.

- Domnule Max, începu Catița rugătoare, pe când acesta pusese mîna pe ivărul ușii...

- Domnule Max - începu și mama cu binișorul - dacă nu voiești să înțelegi... adu rochia și-ți plătesc.

Văzînd că nu o poate lua cu răul, începuse să o ia pe calea bunății.

- Nu, nu se poate, tot așa îmi ziceți veșnic... nu mai merge de acuma.

Deznădăjduită, Catița se aruncă în fundul sofalei, plîngînd. Îi pieriseră toate visurile. Jidanul nu era să-i aducă rochia...

- Spune și tu ceva, Marișo, începu mama către fii-sa cea mare. Înduplecă-l pe domnul Max.

Idioată, tăcută, nepăsătoare, Maria însă nu putu spune nici un cuvînt.

- Roagă-l tu, Catișo !

Și luînd de mîna pe Maria, dînsa ieși din odaie, lăsînd pe fii-sa înăuntru cu evreul.

Croitorul nu știa ce să facă, ce să zică. Vroia să plece, dar lacrimile copilei îi sfîșiau inima. Era luptă în cugetul său de neguțator între dorința de a face un bine și pofta de a-și vedea banii.

Nu se auzea în odaie decît tictacul regulat al ceasornicului și plînsul Catișei, icnitor și monoton.

- Duduie Catișă, nu mai plîngeți, de ce vă stricați ochii degeabă, faceți pe „mamaia“ să-mi plătească, să-mi dea cel puțin pe jumătate, restul mai aștept pentru dv. și aduc rochia.

Catița însă pare că nici nu-l asculta. Plîngea cu hohot în ungherul deja întunecat de noapte al sofalei. Știa bine că nu e în casă măcar o lețcaie.

Și ca un fulger de lumină îi trecu prin cap o idee ciudată, grozavă, criminală. Înțelesese pe mama ei.

Nebună și în furia-i plină de frumusețe, ea se aruncă în gîtul jidanului, udindu-i chipul cu lacrimile și sărutările ei. Sinu-i lipit de haina soioasă a croitorului sălta în spasmul epileptic al plînsului, capu-i era dat peste umeri, făcînd să reiasă gingășia gîtului ei de lebădă. Nebună, voluptoasă, erotică, provocatoare, ea nu putea spune decît două singure cuvinte, înecate în sughitul lacrimilor :

- Domnule Max, domnule Max !

V

Cînd Benea s-a întors acasă, rochia era adusă.

Catița, dinaintea oglinzii, cu lacrimile uscate-și admira trupul ei de statuă pe care-l coprindea cu îndrăgostire mătasea, făcînd să-i reiasă coapsele, sinul ei rotund, alcătuiindu-i dinapoi movila încrețită și plină de falduri a „turnurei“.

Cu mare grijă cuconul Vasilică se îndreptase spre casă.

Știa foarte bine ceea ce-l așteaptă. Pe drum, aducîndu-și aminte că nu mai are tutun, cheltui și francul ce-i mai rămăsese.

Cînd se arată pe poartă, nevastă-sa crezu că are să-l omoare.

- Dar unde ai fost, ticălosule, mangositule, răpănosule ? Unde ai fost ? Dar slujnica ? Murim de foame... și d-lui fumează încă.

Fumatul boierului îndoii și mai mult furia cucoanei.

- Unde-i Luxița ?

Apucat așa de repede, bietul Benea putu cu greu să se înțeleagă cu nevastă-sa. Cu greu dînsul putu să spună toate lucrurile...

- Prostule ! Vacă ce ești ! Și-i dete o tiflă așa de puternică că aproape-i strivi nasul.

De bună seamă, slujnica fugise. Luase patru lei, știa că nu mai vede leafa și se duse în toată lumea.

Cucoana vorbea de poliție, că dacă bărbatul său nu ar fi mămăligă, un dobitoc, s-ar duce să o dea pe mîna comisarului, să-i facă proces de furt, să-i dea o sfîntă de bătaie...

- Dar nu i-am plătit leafa, încercă cu sfială Benea, mai bine...

Accastă observație mări iarăși furia cucoanei.

- Nu i-ai plătit ? D-apoi a cui e vina ? A ta, că nu ești bun de nimica, că nu poți cîștiga nici un franc, că... că, uf ! mai bine îmi frîngeam gîtul decît să te fi luat, mai bine era să mă fi dat cu capul într-o fîntînă.

Și ca să-și desăvîrșească scena, cucoana Elencu începu să se bocească, aducîndu-și aminte de toate neamurile, de tată-său, de mă-sa, de toți frații. Accasta era un semn de discordare. Benea-și luă din nou aerul lui de nepăsare dobitocească și fumîndu-și țigările, își urma preumblarea de la un capăt la celalt al odăii, absorbit într-un gînd fără de gîndire.

Cucoana își venise, în sfîrșit, în simțiri, se liniștise.

- Dar francul ce ți-a rămas ? Adu-l încoace să cum-părăm măcar ceva pentru masă... poate pînă atuncea netrebnică ceea va veni.

- Am luat tutun.

- Așa ! Noi murim aici de foame și d-lui îi trebuie tutun, ba încă de clasa întăia, după ce nu ai nici pentru pîine.

Și nevastă-sa începu pentru a zecea oară întregul șir al învinuirilor, al ocărilor, al căințelor.

Seara însă se apropiase de tot...

- Mamaie, dar *soireaua*. Uite, e noapte și noi nu am pregătit nimic.

Cucoana Elencu căzu ca dintr-un vis. Da, avea lume de-seară, era să se danțeze și ei nici nu mîncaseră. Trebuia ceai, luminări, trebuiau pesmeți, rom. Și nici o para frîntă, nici credit la băcănie. Ba nici slujnică. Măcar dacă nu ar fi fugit Luxița !

Putea să se împrumute de la cineva, fie chiar de la un mosafir mai prieten, dar slujnica ? Cine era să servească ?

Ce era de făcut ?...

- Dezbracă-te repede și pune-te în pat, porunci ea lui Benea.

Dînsul nu mai aștepta multe explicațiuni, nici să-i spună de a doua oară. Se crezu fericit că astfel scapă de gura nevastei. Repede se dezbracă și se puse în pat.

Peste cîteva minute, odaia răsuna de horăitul lui puternic și regulat. Somnul îl scutise chiar și de grija mîncării.

În întunericul jalnic al unei lampe micșorate, cucoana Elencu aștepta pe mosafiri.

La fiecare spunea, cu lacrimi, nenorocirea ce i-a lovit. Benea și-a frînt piciorul... tocmai acum în ziua petrecerii.

Și mosafirii se retrăgeau în liniște fiecare, arătîndu-și părerile de rău asupra întîmplării.

- Se poate să-l vedem ?

- Oh ! nu, de-abia a început să se odihnească, doctorii i-au recomandat liniște... bietul om, și cucoana plîngea la toată lumea, povestind cum s-a întîmplat nenorocirea.

Iar din odaia de alături se auzea horăitul lui Benea amestecat cu plîsetele Catiței. Atît timp așteptase ea această zi, se gătise atîta timp, făcuse atîtea planuri, că-pătase rochia numai prin stăruința ei și acum toate erau pierdute.

Iar dreaptă și țepănă, păstrînd încă formele trupului ei rotund și grăsuliu, rochia, trîntită pe un scaun, pare că aștepta să fie însuflețită, să i se dea viață mlăduirii stofei, să se umple acest coprîns, acum deșert.

Și în cealaltă parte a odăii, tăcută și dobitocită, privea Maria toate aceste lucruri. În capul ei nu se închea nici o idee, nici o pricepere a acelor întîmplate.

Iar Benea a zăcut două săptămîni de scrîntitura piciorului.

O MOARTE

Bătuseră trei ceasuri.

Dintre perine, bătrîna, cu privirea ațintită către minutarele ceasornicului, pîndea cu groază înaintarea zilei. Ochii ei, nemărginit de măriți din fundul orbitelor negre-gălbui, aveau ceva spăimîntător. Căci numai privirea mai era vie în acest trup pe care-l făcuse nesimțitor paralizia.

Odaia era liniștită. O liniște ce semăna cu moartea și un miros ca acela al spitalelor domnea în camera bătrînei. Nu de mult doctorul ieșise. Cu dînsul toți părăsiseră sala. Slugile, în așteptarea morții și a neorînduieiilor ce sînt cu asemenea prilejuri, căutau să se asigureze cu cîte un lucru de prin casă. Aceasta mai ales că nimeni nu le păzeau. Chiar acela care fusese în viață slăbiciunea cucoanei, Costică Albigeanu, chiar și el, înainte de sosirea celor în drept, căuta să puie mina pe giuvaeruri și pe bani. Încetîșor îi luase cheile de sub perină și, lăsînd singură pe bătrîna, trecuse în odaia de alături, de unde acum, sunetul diferitelor metale ce se loveau între ele dovedea ce făcea acolo. Într-un cuvînt, se punea casa la jaf. Amantul jefuia casa de bani, slugărima odăile. Singur numai Bibilucă, cățelul credincios al cucoanei, singur el nu o părăsise la apropierea morții. De la picioarele bolnavei, tăcut și jalnic, el privea neclintit pe stăpînă-sa.

Și se petreceau lucruri grozave în rămășița de inteligență a cucoanei Elencu Cubanin, ceva asemenea cu o clădire uriașă care se surpă. Viața, propriul ei trai și-l vedea pen-

tru totdeauna pierdut, după ce-l trăise în credința fericirii. Și această fericire o vedea ea că a fost deșartă, nimica, fum, minciună...

Un minut putu să-și aducă aminte și pe scena memoriei, dimpreună cu trecutul, i se arată și copiii urgisiți de dînsa și pe care acum îi aștepta să sosească cu frică, ca pe ingerii răzbunători.

Și de aceea, ochii, totul ce mai viețuia dintr-însa, priveau din fundul orbitelor negre ceasornicul ce înainta...

Cînd murise bătrînul Cubanin, cucoana Elencu nu mai era tînără. Avea fată de măritat, feciori de însurat. Cum însă era bogată și cum nu încetaseră simțurile de a-i cînta cuvintele de dragoste, cu atît mai dorite, cu cît în viața cu bătrînul Cubanin nu o gustase mult – Costică Albigeanu, pe atunci tînăr și frumos, luă locul încă cald al moșneagului, în patul bătrînei. Această iubire, de care se agăța ca înecatul de o scîndură, o înnebunise, îi rupseseră în inimă toate coardele, pînă și aceea a dragostei de mamă. Ca un melc, închizîndu-se în cercul strîmt al amorului ei, nu mai vroi să știe de nimic. Rude, copii, străini pentru dînsa! Și prăpastia, cu ajutorul amantului, se făcuse din ce în ce mai mare între mamă și copii.

De mult ei părăsiră casa părintească. Crescuți însă ca niște copii de bani gata, fără nici un meșteșug, fiii lui Cubanin, aruncați de mama lor în valurile lumii, fără nici un sprijin, luptau cu viața, trăind în lumea apropiată de judecătorul de instrucție și făcînd datorii în nădejdea morții bătrînei. Fata se măritase rău. Se despărțise și numele ei se cunoștea în oarecare tainice locuri, scris de multe ori pe registre sau în memoria matroanelor.

La această ticăloșie a fiilor săi nu se gîndise bătrîna. Albigeanu o fermecase, o ademîniise, o stăpîniise. Ea mersese și mai departe. Ca să lase totul iubitului și pentru ca copiii să nu poată lua nimic după urma ei, bătrîna plănuise să vînză totul, să-și „realizeze“ averea și apoi să plece cu dragul ei în toată lumea, unde singuri să se bucure de viață. Se agăța bătrîna de rămășițele ei de viață, voind să-i dea cea din urmă strălucire, în apoteoza căreia să închiză ochii fericită în brațele amantului.

Și toate, toate aceste pierdute erau acum.

Fusese pregătită vînzarea, actele făcute și totul rămăsese ca să le întărească prin tribunal și să ia banii. Și tocmai în acest moment apoplexia sosise, luîndu-i picioarele și mîinile, lăsîndu-i numai vii, în fundul orbitelor negre, ochii ei înfiorători. Și de aceea privirea-i era grozavă.

Dar Albigeanu tresări din îndeletnicirea lui, slugile alergaseră la ușă. Sălbatic, nebun, poruncitor, suna clopoțelul.

Înștiințați despre moartea așteptată a mamei, copiii sosiseră. La vederea lor, Bibilucă începu să latre. Ochii bătrînei erau și mai spăimîntători. Copiii se opriră puțin înaintea patului, văzură că nu mai are de trăit, și, nepăsători înaintea mamei lor, năvăliră spre camera de lucru. Aici ușa o închisese Albigeanu, care, făcîndu-și pachetele, căuta să scape pe fereastră. Ușa însă sări sfărîmată în bucăți. Atunci lupta fu cruntă. Slugile sosiră și ele. Știînd cine sînt stăpînii, săriră pe Albigeanu, pe care își răzbuiau acum umilințele suferite. Îl scoaseră în brînci prin odaia cucoanei și din susul scării îl aruncară în curte. Slugile fură date afară, ușile închise. Strigară apoi că bătrîna a murit și, închizînd ușa ietacului, copiii plecară.

Cu ochii ei grozavi, bătrîna lua parte la toată această scenă. Privirea ei părăsise ceasornicul și, umilită cîteodată, rugătoare de multe ori, poruncitoare, spăimîntătoare adesea, aluneca mereu de la unul la altul din actorii dramei.

Pentru ei, însă, dînsa, avînd să moară, murise.

O lăsase singură față cu moartea ce se apropia în întunericul nopții, cu Bibilucă numai...

Și ochii ei se făceau din ce în ce mai spăimîntători. Acuma însă nu mai priveau nimic, se pierdeau în deșert.

Încetul cu încetul întunericul nopții înnegrî odaia, stîngînd forma lucrurilor puțin cîte puțin, pînă cînd înecă totul în marea lui de negreală.

În odaia bolnavei nu se mai auzea nici o suflare. Într-un tîrziu, slugile, voind să știe „ce mai face cucoana“, uitîndu-se pe fereastră, zăriră din fundul perinelor două lumini mari, ochii bătrînei care străbăteau întunericul ca două puncte luminoase într-un perete negru.

Ușile a doua zi fură deschise.

În odaia bătrânei nu mai trăia decît Bibilucă. În mijlocul perinilor, trupul bătrânei stătea țeapăn. Ochii numai, măriți peste măsură, rămași deschiși, în fundul orbitelor adînci și negre, ochii ei sticloși și privind în deșert aveau o căutătură spăimîntătoare.

DUPĂ BOALĂ

Momentul temut și de mult așteptat sosi în sfîrșit. Doctorul îi spuse că e vindecată, că poate ieși din spital. Aceste vorbe îi sunau în ureche ca o sentință de moarte. De atîtea și atîtea luni de zile, trăind în atmosfera bolnăvicioasă a spitalului, deprinzîndu-se cu mîncarea proastă, cu toate neajunsurile, dînsa-și alcătuisese ideea că veșnic va rămîne acolo, nemaivînd grija pînii de a doua zi, că viața-i e menită să o tîrască acolo, nemaivînd alte dorințe, alte aspirațiuni decît satisfacerea burții, să aibă unde să doarmă și ce să mănînce. În privința tuturor celorlalte lucruri, se făcuse un vid în capul ei... Ca o uriașă teamă de necunoscut i se arătă în minte puțința unei ieșiri din spital, aruncarea din nou în lupta vieții, în valurile lumii.

Și acum, cu o singură vorbă a doctorului, tot palatul ei de speranțe căzuse...

Încet și cu părere de rău începu să-și îmbrace hainele pe care nu le pusese de atîtea luni. I se părea că nu-i mai vin pe trup, că sînt prea largi pentru dînsa.

Își luă ziua bună de la tovarășele ei de cameră, puse în buzunar cei cinci lei cu care intrase în spital și pe care economul îi dădu înapoi, apoi călcă șovăind pragul porții...

O senzațiune nouă o mișcă puțin. Părea că, ieșind din spital, se află în altă lume, soarele spre apus strălucea așa de puternic că i se părea că niciodată nu a văzut ea o zi așa de strălucitoare, aerul curat îi inunda plămîinii cășu-

nindu-i în tot trupul un fior plăcut. Părea însă împiedicată : picioarele-i, nedepinse de atita timp să umble, păreau că-i sînt înțepenite.

Această senzațiune nu ținu decît o clipă. În ochii ei strălucea ceva grozav. În minte-i se puse întrebarea : În ce parte să apuce?... La deal? la vale? în dreapta? în stînga? În toate părțile necunoscutul îi deschidea o întindere nemărginită și neagră...

Nu avea pe nimeni în București... Rudele care le mai avea nu le mai putea să le vadă. Îi era rușine și apoi ele ar fi respins-o, ar fi dat-o afară...

În ce parte să apuce?...

În două cuvinte se poate spune istoria acestei vieți :

Din familie bună, crescută bine și avînd tot ce-i trebuia pe cînd era copilă, tatu-său îi mîncase toată averea, pe care, murind, i-o lăsase mama. Cînd ajunsesse mare, tată-său, înșurat de-a doua oară, căzuse în sărăcie. Ca să scape de o gură nefolositoare, o trimiseră să-și caute hrana unde va ști. Și astfel rătăcea ea de mai mulți ani din oraș în oraș, trăind ca vai de ea – ca guvernanta, ca profesoară – viața jalnică și flămîndă a acestei profesiuni.

Crezuse că Bucureștii vor fi în stare să-i găsească o viață mai liniștită... Găsise un loc, îl părăsi pentru altul și deodată se văzu aruncată pe stradă... Ca să capete altul îi fu cu neputință.

Concurența altora, mai bine înarmate ca dînsa în lupta pentru trai, îi luase orice speranță ca să-și poată agonisi viața în chip cinstit...

Și atunci foamea o făcu să-și alcătuiască alte speranțe, alte idealuri. Se uitase în oglindă și-și văzu fața încă fragedă, corpul destul de seducător. Un bătrîn reuși ușor să o seducă...

Cînd era să devie mamă, o aruncă pe stradă. Aproape moartă o duse la spital. Pierdută. Și mult timp, luni întregi, a stat între viață și moarte, pînă cînd tinerețea a putut învinge, pînă cînd a început a se întrevedea speranța unei scăpări.

Și acum lecuită, avînd încă pe față gălbineala vieții de spital, acum, după atitea luni de suferință, trebuia pentru

dînsa să înceapă din nou durerile, necazurile... Ce să facă? În ce parte să apuce?... La ce ușă să bată?... Viața în care din nou trebuia să intre i se părea ca o mare în care valurile trebuiau să o înghiță și în care era aruncată cu picioarele, cu mîinile legate...

Unde să apuce?... În ce parte?

Își aduse, în sfîrșit, aminte de o prietenă, o nenorocită ca și dînsa și care îi găsise odată un loc. Acesteia putea ea să-și destăinuiească toată nenorocirea. Știa că șade pe la Icoană. Uitase numele stradei, uitase numărul. Totuși, apucă înspre acolo, crezînd că va recunoaște strada, că-și va aduce aminte de casă. Cînd a ajuns în mahalaua Icoanei, înnoptase. A întrebat de unul, de altul. Nu a putut afla nimic. Din labirintul stradelor, de-abia a putut să-și găsească un drum cunoscut. Apucă spre strada Teilor, spre Batiște... O hotărîre se alcătuiuse în capul ei... Ce să facă? O dată căzută, va cădea și mai jos... Va merge pe pod ca să se prostituiască întîiului venit... La urma urmei, și-a făcut datoria. A voit să fie cinstită și nu a putut...

Torcînd acest gînd în capul ei slăbit de boală, străbătu Batiștea, apucă strada Regală și deodată se trezi în Piața Teatrului...

Era hotărîrită...

Simți însă că i se puse pe ochi un vîl. Lumina pieței părea că o orbește. Ochii deschiși peste măsură priveau înspre colțul lui Fialcovschi, unde, liniștit, cu țigara în gură, stătea, făcînd cu ochiul Venerilor de trotuar, seducătorul ei, bătrînul care era să o bage în mormînt.

Și ca o masă moale, ca o cîrpă udă, căzu d-a lungul stradei... Nici nu avu timpul să se ferească din calea trăsurilor. O birjă îi trecu ca fulgerul peste trup.

Cînd au ridicat-o gvardiștii, pe gură și pe nas îi ieșea un val de sînge.

Moartea o scăpase de cea de pe urmă rușine

BĂJILĂ

Îl cunoașteți desigur. Între Pasaj și colțul lui Fialcovschi, trebuie să-l fi întâlnit măcar o dată în viață. Și atunci ați simțit desigur un fel de simțimint analog cu acela care-l aveți când priviți o broască, ceva rece și moale, ceva gelatinos. Un șarpe îți dă fior, o broască îți dă numai greață. E totdeauna spilcuit, pomădat, încilindrat, scos din cutie, pudrat pe obraz. Merge ca și când ar călca pe note, cu capul puțin în sus, cu nasul în vînt ca și când i-ar puți propria lui ființă. Când îți vorbește face să cînte fraza, rostind-o din gît, totdeauna întovărășind-o cu un gest de cochetărie. Despre vristă nu se poate spune. Mustața-i sură ar putea să i se dea între 50-60 de ani.

Are darul ubicuității. Nu te poți întoarce nicăiera fără să nu dai de nesuferita lui mutră. Dacă, plictisit de această persecuțiune, cauți prilejul să-i dai un ghiont, se face că nu pricepe. Îl poțtești să deșerte localul de ființa lui. Supus, el te ascultă, te salută cu un suris grațios și dispore fără a se simți de loc jignit în amorul lui propriu. Dacă îi vei da o palmă, singura lui preocupățiune va fi ca să nu-i sară cilindrul de pe cap, să nu i se strice pălăria. Îl vei scuipa, cu multă filozofie va scoate batista și se va șterge, uitîndu-se în oglindă ca să observe dacă nu cumva frescheța zbîrcită a obrazului nu i-ai stricat-o.

È un om căruia nu-i poți face nimica, absolut nimica. Ca și Ahile este invulnerabil. Orice-i vei face nu-l vei putea

scoate din flegmatica-i turpitudine, pe acest catir al amorului propriu.

Altfel este foarte sociabil. Fără să te cunoască îți intră în vorbă, se amestecă în vorba altuia, te plictisește cu nesuferita mutră a ființei sale.

La orice reprezentațiune este cel întii care merge să strîngă mîna autorului, la o conferință tot el e care felicitează pe conferențiar, el este acela care, cu zîmbetul pe buze, împarte laude concertiştilor... Și de cunoscut, pe nimeni nu cunoaște, nici pe autor, nici pe conferențiar.

Acesta este Băjilă.

Acesta este Băjilă, ca om public. În viața privată, Băjilă e mai dezgustător decît în cea publică. Întîia lui ocupațiune, principala lui profesiune este de a bate asfaltul dintre Gambrius și Fialcovschi. A doua este aceea a *amorurilor*. Toată ziua Băjilă pindește fetele tinere și mai sărăcăcioase care trec pe lîngă dînsul... Pe fiecare le cultivă în parte. Uneia îi spune un cuvînt galant, alteia îi dă o floare, pe alta o întrecabă despre familie. Are răbdare, nu se grăbește. Uneia îi aruncă azi numai o ochire, mîine îi va spune un cuvînt, poimîine o va urmări pînă acasă. peste o săptămînă va căuta să intre în vorbă.

Și la fiecare le spune că el poate să le facă fericite, că e om cu avere, că are pensiune, că murind el, soția îi va moșteni pensia, că el caută să facă o fată fericită... De ce să trăiască în mizerie, cînd el poate să-i facă o viață plină de mulțumiri? Vrea, firește, căsătoria înainte de toate...

Vai de acele care îi ascultă vorbele lui...

La primărie e cunoscut ca un cal breaz. Pentru a reuși, imediat începe formalitățile căsătoriei. Cînd Băjilă își face declarația, funcționarii știu că e o nenorocită pe lume mai mult... Ademenită, fata cade în mrejele păianjenului... Băjilă, însă, ca Don Juan, veșnic caută. Îndată ce a găsit ceva, își reîncepe căutarea, aruncînd pe stradă pe aceea care-l deziluzionase...

Dacă ea are părinți, frați, prieteni, dînsul suferă fără gînd de a protesta scenele unora, picioarele altora, scuipatul celor din urmă. Legea nu-l poate atinge niciodată. Își ia întotdeauna toate precauțiunile...

Și nici una nu a avut curajul să-și răzbune. Nimeni nu a tras cu revolverul în omul acesta !...

Până la un punct lucrul se explică. Poți ucide un lup, o ființă răutăcioasă, poți trînti un glonț în capul unui om. De un miriapod, de o rîioasă și gelatinoasă broască, de un ce greșos, moale, dezgustător, nu poți decît să te îndepărtezi plin de dezgust, punîndu-ți mîna la ochi, astupîndu-ți nasul, cel mult încercînd să îneci cu un scuipat ființa care te îngreșează.

Și de aceea, poate, încă Băjilă mai trăiește, miriapod și cloportă omenească, speculînd sărăcia nenorocitelor și dezgustînd lumea cu ființa lui nesuferită...

Oh ! cine ne va scăpa de Băjilă, de această broască, de acest miriapod omenesc !

CONTRABANDISTUL

Pare că o presimțire îi îngreua inima, o făcea să nu doarmă, să asculte în tăcerea nopții vîntul care șuiera prin coșul rece...

Cînd bărbatu-său a plecat, pare că îi zicea inima că o să se întîmple o nenorocire.

- Ci te astîmpără, mă omule, că o să te prăpădești...

Dar bărbatu-său dădu din umere... Această mișcare voia să zică că știe el bine că își pune viața în primejdie, că în fiecare seară putea să fie ucis. Contrabanda e proprită, guarzii comunali, cruzi, fac moarte de om cum ar ucide o muscă. Dar de ! Nu avea de lucru de șapte luni, nu avea ce să facă, burta îi cerea hrană, copiii îi erau goi pușcă, nevastă-sa în luna a opta, cu greu mai putea să muncească. Știa el că viața îi face mai mult decît cei doi franci ce îi dădea pe noapte cîrciumarul din Calea Griviței, care ședea acum acasă, la adăpostul oricărei urmăriri, sigur că n-are să fie niciodată dat de gît... Dar nu avea încotro, cu doi franci el își ținea casa. Îi era primejdios meșteșugul. O știa, dar nu putea să-l aleagă.

Deodată, în tăcerea nopții, cu spaimă, auzi dînsa glasuri sălbatice. Apoi o lovitură de pușcă. Alta, alta, apoi alta și deodată, o întregă salvă care făcu să răsune cîmpia.

Din nou focurile se auziră. Parcă însă se apropiau mai mult. Se auzi, în sfîrșit, în capătul uliței, tropote de cai și glasurile guarzilor :

- Pe el !... Dați într-insul !... A scăpat ! Uite-l ! Uite-l... Și focurile iar începură să se înmulțească, apropiindu-se din ce în ce...

Îi înghețase singele în vine, îi venea să strige, dar pare că glasul îi amuțise în gîtlej, voia să se scoale, dar pare că trupul i se făcuse greu ca plumbul.

O idee însă mai trăia în creierii săi, pe care spaima îi întunecase.

„Niculae ! Ce-o fi făcînd Niculae ?...”

Zgomotul a sculat în picioare toată mahalaua. Aude foarte bine tropotul cailor care se apropiau din ce în ce mai mult, glasurile sălbatice ale păzitorilor.

Ușa deodată ieși din iver. În același timp, o ploaie de gloanțe sparse ferestrele, lovind pereții, icoana de asupra patului.

Și gifuind, căzînd jos dinaintea ușii, ea văzu pe Niculae al ei...

- M-au mincat fript... m-au ucis !...

Și de pe buzele lui vinete, un val de sînge începu să curgă.

În zgomotul puștilor, copiii se deșteptară răcnind, plîngînd ! Odaia se umpluse de fum... guarzii descălicaseră și năvăliseră în tinda locuinței lui Niculae, voind să-l ridice...

Se opriră pe pragul ușii... Grozavă, teribilă, cu părul despletit, în pervazul ușii, stătea chipul galben al Radei...

- Înapoi ! Înapoi !... strigă ea.

- Fugi, muiere, că intri în pămînt ! strigă sergentul Nichita, voind să dea într-o parte pe nevasta lui Niculae...

- Într-o parte !

Și palma grea a Radei se opri trosnind pe obrazul sergentului !...

O lovitură se auzi... Greoi și ca fulgerul de repede, trupul Radei se așternu la pămînt, lovind cu capul pieptul bărbatului său, mort acuma...

Iar din lăuntru odăii plină de fum, se auzea glasul țipător al copiilor, care, speriați, plîngeau strigînd pe tata și pe mama...

Cu încetul, zgomotul se liniști afară. Guarzii începură să plece, văzînd că contrabandistul nu mai dădea semne de viață...

Mahalaua iarăși recăzu în tăcere. Numai luna, care se arătase dintre nori, străbătînd prin ușa deschisă, prin ferestrele sparte, punea dasupra acestei scene poleiala-i argintie, îngălbenind mai mult fețele celor doi morți...

Iar copiii, înlăuntru, își urmau sinistrul și înecatul lor plîns.

A doua zi, în *Telegraful* se citea următoarea notiță :

„Pesemne că lui Niculae Rusu îi plăcea mult viața aventuroasă, și dragostea spiritului îl făcea să uite că are și altă meserie, cea de tîmplar. Ieri noaptea însă i s-a înfundat onorabilului contrabandist, căci guarzii comunali, în inspecție la șoseaua Vitanului, l-au prins introducînd spirt de contrabandă. O luptă s-a încins și d-lui a încasat oarecare gloanțe de revolver, care l-a trecut în lumea celor morți... Ne prindem că pe cealaltă lume Nicolae Rusu nu se va lăsa de obicei, voind să introducă spirt în rai. Aviz lui sfîntul Petre.

În luptă a mai fost ucisă și femeia lui Niculae... Trebuie să-și aleagă alt bărbat !...

Onoare guarzilor comunali care-și expun viața cu atîta sînge rece.“

ÎN SPITAL

Sala mare, cu tavanul nalt, de-abia luminată cu discreta lumină a lampelor micșorate, cuprinsă de tăcere și aproape întunecoasă, avea ceva jalnic, ceva impunător... Și mirosul medicamentos al spitalului, paturile puse unul lângă altul, cu o regularitate geometrică, această tăcere, întreruptă numai cu gemetele unui alt bolnav din cealaltă parte a sălii, în acest moment când clopotele bisericilor vesteau învierea lui Cristos, rămas singur cu murindul din cealaltă parte a sălii, în această cameră nemărginită și tăcută, îi dădea ultima putere de a cugeta, de a-și vedea situațiunea. Încetul cu încetul, cugetarea-i se făcu mai limpede, ieșind din haotica aromeală a celor de pe urmă momente ale vieții. În mintea-i se întrupă istoria jalnicei și sterpei sale vieți.

Fiu de muncitor, el își amintea de întinsele cîmpii verzi de la țară, întăile amintiri ale copilăriei sale, jocurile, bătaile, petrecerile din pruncie. Apoi școala în care fusese cel mai bun școlar... ambiția de a merge mai departe, sosirea lui în București, liceul și mizeria care îi puse în cale stavila foamei de a merge mai departe... Pentru un sărac ca dînsul nu era făcută învățătura, căuta să muncească și să învețe, dar pentru a se hrăni, munca îi lua tot timpul...

Se hotărîse dar să-și taie aripele năzuințelor sale înalte. Intră lucrător într-o tipografie...

Și acum, după douăzeci de ani de muncă, după ce el și tovarășii lui alcătuiseră averi stăpînilor, clădiseră case și palaturi patronilor, după ce o viață întreagă produsese – albină harnică – pentru trîntorii leneși, acum, pe patul de moarte, ros de boale cîștigate în mijlocul plumbului atelierelor, otrăvit de atmosfera ce o respira de atîta amar de ani, cu falca de sus căzută, hîd schelet și parodie hîdă a omului ce fusese altădată, lăsat și uitat de toată lumea, de prieteni și de rude, părăsit de aceia cărora le făcuse avere, de aceia pentru care își pienduse sănătatea, pe patul de moarte, bătrîn fără vreme, acum îi părea rău că nu a rămas la casa tată-său, lângă părinții lui, pe care nu-i văzuse de o viață de om, de care nici nu mai auzise de atîta timp, rob al muncii care nu-i permise să-și lase cătușa nici pentru o zi.

Și-i părea rău că la glasul acelor care chemau pe muncitori la unire, care voiau să deschiză ochii lucrătorilor, care le arăta frumosul ideal al viitorului frumos, el rămăsese rece, nu-i urmase, nu se înflăcăraseră de sfîntul foc al cauzei lor... Cel puțin acum nu ar avea pentru ce să se căiască, era să moară mulțumit că și-a făcut datoria, că a trăit în lume folositor pentru semenii săi, pentru frații lui de muncă și de robie.

Ce jalnic i se părea traiul, uitîndu-se înapoi în viața sa !

Nu ar fi fost mai bine să moară cu folosință pentru lume, să ridice sus steagul drepturilor poporului, el fiu al talpei casei țării romînești ? Nu ar fi fost mai vrednic, decît să-și istovească viața hrănind și îngrășînd pe stăpîni, să și-o jertfească pentru scăparea muncitorilor din ghearele sărăciei...

Și în mintea lui se numea mișel, ticălos, vrednic de această moarte obscură și dureroasă !...

Deșertul ! Deșertul ! Acesta îi era toată viața. Nici măcar glasul căsniciei nu-i cîntase gîngășul cîntec al păcii și al liniștii domestice... Nimic, nimic ! După carul ce-l va duce la groapă, nu va plînge nici soția, nici copiii săi...

Nimeni ! Prietenii desigur l-au uitat cu toții de cînd puținește pe patul spitalului...

În această oră scumpă creștinilor, în sunetul clopotelor de la biserică, el nu mai simțea nici emoțiunea care altă-

dată îi mișca sufletul... Își pierduse și credința. Dacă ar exista un Dumnezeu în ceruri, de ce ar exista mizeria pe pământ?... Sub schinguirea dezlegării problemei acesteia, în lungile ceasuri ale boalei și ale nedormirii, el își pierduse siguranța în credințele care-i legănaseră întrucâtva speranța unei mai fericite vieți după moarte. Nimic ! Nimic ! Aici ca și în toate celelalte lucruri.

Din celalt colț al odăii, tovarășul său de boală începu iarăși să geamă... Un nor din ce în ce mai gros începu iar să învăluie amintirea, nebulozându-i cugetarea-i, în aroma stupidă a ultimelor momente...

Și în întinericul discret al sălii nu se vedea decât strălucirea ochilor bolnavului, țintiți în deșertul negru al tavanului acoperit de noapte...

TATĂL ȘI FIUL

Bătrînul era furios. Se sculase cu noaptea în cap, căci nu putuse o singură clipeală să închidă ochii. Își aruncă numai pe umeri halatul său cafeniu, și nebun, ca o fiară în colivie, începu să se preumbe dintr-un capăt la celalt al casei. Deschise toate ușile, și din odaie în odaie își purta necazul dimpreună cu trupul său greoi de om gras și puhav. Ochii din fundul capului, înecați în grămada de grăsime a obrăjilor, ochii lui de dihor căutau cu ciudă, cu minie, cu deznădejde, la fiecare din lucrurile din casă care îi aduceau aminte de cauza durerii sale. Îi venea un fel de furie, să spargă totul, să sfișie cu unghiile moalele puf al mobilelor, să spargă cu pumnul său încheștat geamurile, totul din casă.

Slugile, văzînd că boierul e cu toane pe ziua de astăzi, nu mai dădeau prin casă. Pregătiseră cafeaua cu gînd că boierul o va cere. Clopoțelul stătea mut însă și nici una din ele nu ar fi îndrăznit să-i înfrunte minia, întrebîndu-l de mîncare. Pregătiseră dejunul, și bucatele se uscaseră deja pe mașină, fără ca boierului să-i fi venit poftă de mîncare. Erau patru ore, și slugile trăgeau nădejde că, în sfîrșit, foamea, ca pe lupi, îl va scoate și pe dînsul din neagra-i supărare.

Și, neavînd ce face, slugile cu toatele se strinseseră în bucătărie, stînd la lafuri¹, vorbind despre cele întîmplate, minunîndu-se fiecare, cum Irina, puturoasa de Irină, a pu-

¹ Lafuri - taifas, palavre.

tut să înnebunească o casă întreagă, să scoată din minte și pe boier și pe cuconaș.

– Auzi d-ta – se minuna Tasia – cine o fi gândit, cui i-ar fi trecut prin minte, când am adus-o numai cu cămașa de pe ea, goală-goluță, cu o fustișoară de o bătea vîntul, că Irina, fata mamei Casandra, va ajunge cucoană mare, că s-or certa boierii de la dînsa ?...

Și slugile nu mai isprăveau vorba, înșirînd faptele, migălînd din cele mai mici și cele mai mărunte nimicuri. Numai singur Ianoș, vizitiul, tăcea. Din cînd [în cînd], spunea cîte o vorbă. Din jumătate în jumătate de ceas, scoțîndu-și luleaua afumată și puturoasă dintre dinți, scuipînd prelung și zgomotos, el îngîna filozoficește :

– No, vezi, boiatii sînt mai porci ca noi mojiicii !...

Trecuse de mult ora mesei și boierul tot nu vorbea de mîncare. Pline de teamă în așteptarea vreunui scandal, slugile începură să privească îngrijate trupul greoi al bătrînului, care, cu o regularitate de ceasornic, la fiecare cinci minute, trecea prin dreptul ferestrei despre bucătărie.

Și măcar de ar fi sosit vreun mosafir. Poate ar fi mai îmbunat pe boier. Dar de unde ? Țipenie de om nu se ivise pînă acum. Nici măcar poșta.

Neștiind ce să mai facă, Tasia își scoase de sub perină cărțile ei unsuroase și începu să dea cu ele, plină de cea mai nestrămutată convingere.

În jurul patului, toate slugile chibzuiau asupra rostului cărților.

– Popa de roșu ! Uite !

– Scîrbă la vreme de seară...

– Femeia de verde. Irina, bate-o-ar pustia !

– Uite bucurie, o să se împace boierii. Sosit la vreme de seară.

– Cinci de tobă... Ptiu ! Arză-vă focul !

Și monoton și întrerupt, cădeau vorbele din gura Tasei, contrazicîndu-se unele pe altele, prevestind toate lucrurile, fără să dea puțință bucătăresei ca să-și închege o prevestire sigură.

– Ptiu ! Parcă sînteți fermecate !... strigă dînsa mîniată, aruncînd cărțile.

Și din nou slugile se puseră la lafuri, vorbind pentru a zecea oară despre același lucru, mergînd din una în alta, trecînd de la întîmplarea boierului la altele, din curtea stăpînului la celelalte curți, povestind fiecare scandalurile ce le știa pe seama stăpînilor, adăogîndu-le, împopoțonîndu-le, simțînd o patimă de-a scormoli aceste lucruri murdare, de a-și răzbuna în acest chip de toate necazurile suferite în viața lor.

Boierul trăise mai bine de douăzeci de ani cu nevastă-sa.

La bătrînețe tocmai le veniseră gustul să se despartă. Și cum tribunalul nu voise să sfărîme aceste legături, ei singuri le sfărîmară, trăind fiecare într-o parte, stăpîni unul și altul pe faptele lor.

Și odată slobod, bătrînul își alcătuiuse un anume plăcut chip de viață. Avea totdeauna iubite tinere și drăguțe. De îndată ce boierului nu-i mai plăcea una, samsarii îi aduceau alta, ca nu cumva patul să i se răcească vreodată de căldura dulce, plăcută, de căldura trupului femeii. Îi pria bătrînului această atmosferă de fuste, care îl făcea să-și mai ducă de nu cu ușurință, cel puțin cu resemnare, cei șaiszeci de ani bătuți. În casa lui, aceste femei aveau o anumită stare mijlocie, între slujnică și stăpînă. Îi diriguia gospodăria, dar cu tot aerul supus, vorbind încetîșor, mergînd în vîrfurile picioarelor, avînd aerul supunerii pe față, mișcîndu-se într-o atmosferă care dădea gospodăriei înfățișarea cea mai cuviincioasă, cea mai serioasă.

Boierul avea și anumitul său chip de desfacere. Îndată ce una nu-i mai plăcea, nu o arunca pe stradă. Îi dădea o mică zestrîșoară și o mărita. Găsea întotdeauna vreunul care, în schimbul acestor bani, să acopere cu numele său trecutul fetei. Acest lucru în mahala se chema că boierul își face pomană și multe mame își creșteau copilele cu năuntrica speranță că poate boierul își va arunca privirile și asupra odraslelor lor.

Irina intrase în casa boierului cu totul pe altă poartă. Venise ca slujnică și boierul, găsînd-o frumușică, văzînd-o curățică, o ridicase la gradul de iubită. De un an de zile deja îi era „țitoare“. Știuse însă astfel să-l fermece, să-l

încinte, să-l amorezeze, știuse astfel să-l înnebunească, că bietul moșneag, acum la bătrînețe-l apucase prostiile dragostei. Iubea și iubea pe Irina cu dragoste și patima acelor care știu că o simt pentru cea de pe urmă oară, cu gelozia acelor care știu că nu mai pot fi iubiți pentru dinșii, cu mișelia omului care dă totul, doar nu va pierde ceva neprețuit.

Ajunsesese din slujnică stăpînă. Acaparase cu totul pe bătrîn. Pentru dînsa și prin dînsa, trăia totul în casă. De unde înainte casa era plină de lume, de tineri, acum ușile se închiseseră, nimeni astăzi nu-i mai trecea pragul caselor sale, pe care bătrînul le păzea cu gelozia unui pașă pentru haremul său.

Mai înainte, cînd prietenii și cunoscuții îl întîlneau pe stradă, îl glumeau asupra Irinei. Nu spunea nimica și nici nu putea zice ceva. Aceste glume sărute, însă, îl ardeau în fundul sufletului. Și pentru a nu mai avea asemenea neplăcute prilejuri, ieșea din ce în ce mai rar din casă, zidindu-și un fel de mur chinezesc între lumea din afară și lumea lui dinlăuntru, a căreia strălucitor centru era Irina și numai Irina.

Astăzi, această femeie, pentru care dăduse totul, această femeie în care-și concentrase toată viața, această femeie plecase, lăsînd un gol nemărginit, un gol plin de întuneric și de groază în inima pustiită a bătrînului.

Plecase. Și încă cum ? Plecase. Și încă cu cine ?

Plecase cu feciorul boierului.

Era singurul bărbat căruia nu i se închideau încă ușile. Întors de curînd din străinătate, corupt și blazat, Vasile găsi pe Irina stăpînă în casa părintelui. La întîia privire, ochii lor se ațintiră cu o bolnăvicioasă patimă de a se da unul altuia.

Dezgustată de dragostea bătrînească a moșneagului, sătulă de acest martiriu al iubirii, dînsa, care strînsese în brațele ei moi pe atîția copii vînjoși ai cîmpiei și ai stradelor, pe aceia care pun toată puterea și dragostea focului lor în sărutul ce-l dau femeii ce le place, dînsa căuta un fel de odihnă în această dragoste a fiului.

Vișios, stricat, scursură fără ideal și fără simțire, Vasile căuta și el în această dragoste criminală și murdară o nouă ațitare a tocitelor sale simțuri.

Nu era, nici pentru unul, nici pentru altul, patima inimii ; era patima cărnii, obicinuița de a săruta același obraz, d-a strînge în brațe același trup de marmoră, obicinuița aceluiași cuvinte, aceluiași precauțiuni.

Această gospodărie murdară de trei ținea de atîta timp, în știința tuturor, afară de aceea a bătrînului. Mergea înainte gospodăria, unită și liniștită prin trăsura de unire ce una pe bătrîn cu tînăr, prin Irina, care în același timp era femeia tatului și amanta fiului.

Și deodată această liniște fu sfărîmată. Vasile fugise din casa părintească cu Irina.

Și din această pricină boierul cutreiera furios odăile, aceasta era cauza miniei lui grozave, de aceea nu-și luase cafeaua, nu se atinsese de dejun, de aceea masa, pentru deznădejdea Tasiei, era să fie și ea pierdută, de aceea Ianoș, vizitiul, prelung scuișind printre dinți, zicea filozoficește, din cînd în cînd :

- No, vezi, boierii sînt mai porci decît noi moșcii !...

Între bătrîn și tînăr de mult era o tăinuită ceartă. Fiul cerea parale veșnic și veșnic bătrînul refuza să-și deschidă punga. Cunoscînd patima tată-său, Vasile socoti că lovindu-l acolo unde-l doare, va înfrînge zgîrcenia bătrînului. Știa că ar fi în stare, pentru a recăpăta pe Irina, să facă orișice, să-și dea toată averea, toată fericirea, viața chiar să și-o dea.

Acum trei zile, cînd se deșteptă bătrînul, nu găsi în casă pe Irina. Întrebă pe slugi ce s-a făcut și ele îi răspunseră că cuconița a ieșit cu cuconașul. Aceasta-i risipi orișice grijă. La dejun, însă, trebui să mănînce singur. Bătrînul începu să se posomorască. „Poate... cine știe... își dădu tot el singur curaj : Nu se poate. Trebuie să vie. E cu neputință.“

Începu să cerceteze pe slugi, și răspunsurile lor încurcate și mai mult îi mări grija. Numai către seară, lucrurile se hotărîră cu desăvîrșire pentru bietul moșneag. Poșta îi adusese o scrisoare de la Vasile, care-i cerea o întîlnire pen-

tru regularea intereselor. După primirea acestei scrisori, ca o lumină se făcu în capul bătrînului. Înțelegea atîtea lucruri pe care nu putuse să le înțeleagă pînă acum. O luptă grozavă se încinse în capul lui slăbănogit. Ce să facă ? Să-i răspundă ? Să-i arunce pe amîndoi în stradă, să-i lase să putrezească în mijlocul dragostei lor murdare ?

Și o furie cumplită începu să-l stăpînească.

Cine să-și bată joc de bătrînețele sale ? O femeie pe care o scosese el din noroi, îi rupsese de pe trup hainele soioase și murdare de slujnică, ridicînd-o pe aceeași treaptă cu cucoanele !

Cine să-și bată joc de perii săi albi ? Fiul său pe care îl crescuse, îl învățase, fiul său pe care îl iubise, îl făcuse om, tocmai el să nu aibă milă de bătrînețele și păcatele lui ! Tocmai el !...

Și ce mai voia acum ? Ce era să-i spună ? Îi venea să-i zică ca să vie împreună cu dînsa, și el, el să-i aștepte în pragul ușii și să le zdrobească capul la amîndoi cu revolverul pe care îl strîngea cu furie în buzunar. Da ! da ! să-i omoare și pe el și pe dînsa, apoi să-și răpuie singur ticăloasa lui viață.

Aruncîndu-și apoi privirile în urmă, drept mîngîiere își zicea că nu se poate ca Vasile să fie adevăratul său copil. Desigur e fructul necinstei nevestei sale. Un copil adevărat nu ar fi fost în stare să facă un asemenea lucru tată-său.

Și nebun, neștiind ce hotărîre să ia, bătrînul cutreiera odăile.

Încetul cu încetul, întunericul nopții începu să se lase. Bătrînul tot se preumbla. Tocmai tîrziu, tîrziu de tot, fu în stare să ia o hotărîre. Luă condeiul și scrise un singur cuvînt : „Vino !“ Pecetlui scrisoarea și – singur, în taină, ieșind din propria lui casă în vîrfurile picioarelor, ca hoții, fără să-l auză nimeni, fără să-l știe cineva, ca și cînd i-ar fi fost rușine de fapta ce-o îndeplinea – se duse și aruncă scrisoarea în cutie.

Tot pe furiș se întoarse și – zdrobit de oboseală – ca o piatră căzu pe pat, adormind în mijlocul unor visuri grozave, care-l făceau să tremure, în odaia lui răcită, în mijlocul întunericului care înghițise pînă și contururile lucrurilor.

Se deșteptă în odaie cu fiu-său.

Îi veni să-l înjure, să-l bată, să-lucidă. Tot curajul însă îi pieri.

O mare lașitate îl coprinse.

Renunțase la tot, la unicul drept asupra Irinei. Tot ceea ce voia era ca să nu i-o ia cu totul.

Vorbi. Vorba îi fu blîndă, părintească, plîngătoare... În cîteva minute tîrgul se făcu.

Din nou totul reintră în obișnuita liniște.

Gospodăria trăiește ca și înainte, fericită și liniștită, prin dragostea Irinei, care e trăsura de unire dintre bătrîn și tînăr.

Cafeaua se bea la timp, dejunul nu se mai usucă, masa la șase ore e servită. Nu se mai plimbă bătrînul de-a lungul odăilor.

Numai singur Ianoș, vizitiul, din cînd în cînd îngină, scuișind prelung printre dinți, obișnuita lui vorbă :

– No, vezi, boierii sînt mai porci ca noi mojiicii !

FATA CIZMARULUI

Lîngă tribunal, pe strada Brezoianu, e o cîrciumă.

La ușa acestei prăvălii murdare, care, pe lîngă rachiul vitriolizat ce stă gălbui în pînticoasele clondire înșirate pe polițele a două ferestre nespălate de un timp îndelungat, mai vinde și o mîncare infamă, care se frige aproape în aer liber, ciuimînd locul de primprejur și pe aceia care trec, un cizmar cîrpește pe scaunul lui cu trei picioare.

În fiecare zi drumul meu este pe aicea.

Dar nici mîncarea infamă pe care o mîncă împričinații ce sosesc de cu vreme la *procest*, telalii, samsarii de a trei-sprezecea mină, care împart cu avocatul cei cinci lei luați de la naivul împriçinat ce s-a lăsat a fi prins în cursă și care de acum e ca și sigur că o să-i respingă tribunalul sau curtea „lăcrămația“, zic, nici mîncarea, niçi garafele pînticoase nu mi-au atras privirile pînă la atîta că luînd condeiul să mă apuc de pus pe hîrtia albă gîndirile negre de cerneală și în negru îmbrăcate, dar albe la trup și cuget.

Atrasă de altceva a fost privirea mea :

În atmosfera ciuemată, jos în stradă, cu scaunul și masa sa de ciobotărie, lucrează cizmarul, un cîrpaci, desigur. De treci dimineața, îl vezi lucrînd, și tot lucrînd îl găsești și seara. Lîngă dînsul stă o copilă de trei-patru ani, fiica cizmarului, care se joacă pe lîngă tatu-său, alergînd pe stradă sau privind serioasă cum tatăl bate talpa la vreo cizmă

spartă sau împunge cu acul său gros, trecînd ața sa galbenă în pielea groasă și uscată a unor ghete, cărora li-i foame din toate părțile.

Nu e bătrîn bietul muncitor care-și cîștigă pîinea în stradă, sub arșița soarelui de iuliu, sub frigul lui decembrie, care suferă ploaia, ninsoarea și toate caprițiile firii. Nu are mai mult decît douăzeci și cinci-treizeci de ani.

O fi înșurat, nu știu. De cîteva ori, însă, am văzut trei inși în acest grup de sărăcie. Era și o femeie.

Poate este mama fetei. Poate ziua lucrează undeva, lăsînd copilă pe seama bărbatului. Poate... poate... poate, dar nu am avut curajul să-l întreb.

Am văzut acest grup în toate pozițiunile :

Tatăl lucrînd, copila jucîndu-se ; tatăl lucrînd pe cînd fata, pe o haină veche a tată-său, doarme lîngă scaunul părintesc somnul nevinovat al copilăriei, visînd poate ea, care este îmbrăcată sărăcăcios, care are toată ziua drept locuință strada, că este o fată de boier împodobită, bine îmbrăcată, bine hrănită.

De multe ori i-am văzut mîncînd din bucatele infame ale birtului improvizat, bînd apa goală și necurată cu care sînt inzestrați Bucureștii.

Pe la douăsprezece, obosit, tatăl ia pe fiica sa în brațe și stînd pe scaun o leagănă pentru ca să o adoarmă. Curînd, la sunetul monoton al glasului său, la mișcarea uniformă a trupului, somnul încetișor îl cuprinde și trecătorii merg nepăsători pe lîngă acest părinte, care doarme cu fiica sa adormită în brațe. De multe ori se deșteaptă înainte de copilă și l-am văzut nemișcat, înduioșat privindu-și singura lui avuție, nefăcînd nici o mișcare, de teamă ca să nu o deștepte din somnul ei pașnic și copilăresc. Cîți din aceia care trec zilnic pe lîngă cizmăria primitivă de care vorbim au rămas mișcați de această priveliște duioasă și tristă ?

Și cine știe ce dramă ascunde această familie !

Nevasta moartă și tatăl rămas singur în lume cu copilă - cea de pe urmă amintire de la aceea care fusese a doua jumătate a sufletului său. El o iubește și, neavînd cui să o lase acasă, trebuînd ca să muncească pentru a trăi, o ia lîngă dînsul, lîngă sărăcia sa.

Sau, cine știe, nevasta sa a fost o rea. S-a dus cu altul, și-a lăsat bărbatul și copila pentru o altă viață. Pe stradele Bucureștilor, cine știe dacă cizmarul, întorcându-se acasă în mahalaua depărtată, nu întâlnește pe fosta lui soție, pe muma copilei sale, făcând cu ochiul trecătorilor, prostituată cu trupul, prostituată cu sufletul ?

Sau, poate, femeia care am văzut-o de mai multe ori nu a pierdut încă iubirea către fiica sa și dacă vine din când în când, e ca să o mai sărute și să o mai vadă.

De ce, însă, să mai adâncim taina acestei familii, care, la urma urmei, poate nu este despărțită decît prin sărăcie și care, odată munca zilei sfîrșită, se întâlnește acasă, lingă focul vetrei în care fierbe mîncarea lor de seară.

Trecînd însă pe lingă fata adormită în brațele calde ale tatălui care ațipește, m-am dus cu gîndul mai departe... în viitor. Ce va ajunge această copilă ? Ca miine brațul tatălui poate să se oprească, bătrînețea să arunce peste trupul său rețelele sale de boală și slăbiciune ! Va muri după o viață de ciine.

Ce va ajunge copilă ?

Servitoare, muncind o viață întreagă, fiind, cît va fi tînără și frumușică, prada poftelor stăpînilor. Se va mărita sau va trăi [cu] unul care o va bate, ale căruia dezmierdări brutale le va suferi. Va sfîrși apoi viața în vreun spital, neștiind pentru ce a trăit și pentru ce s-a născut.

Prostituată. Frumușică, va asculta glasul murdar al vreunei samsăroaice de carne omenească, care-i va spune mizeriile vieții de muncă, precum și ușurința și luxul unei vieți desfrîdate. Va ajunge în unele din acele case atît de aproape de locul unde dînsa crește adormind liniștită în brațele tatălui său. Și cînd, peste douăzeci de ani, va trece pe lingă locul unde a copilărit, în stradă, desigur rușinea, remușcarea, părerea de rău o va arunca și mai adînc în brațele postituiunii, în brațele alcoolului abrutizător.

Și bolnavă, roasă de boalele infame, un pat de spital o va primi ca să moară – cînd nu va fi respinsă ca nevindecabilă – și studenții de medicină, pe masa de disecțiune, îi va tăia trupul nereclamat de nimeni, studiind mecanismul

trupului omenesc sau căzînd în admirațiune înaintea răului care i-a cauzat moartea și care este „foarte frumos“.

Spitalul... spitalul... iată sfîrșitul tuturor celor dezmoșteniți.

Și aceste gînduri îmi trec prin minte cînd, în fiecare zi, trecînd printre populațiunea interlopă a tribunalelor, mă opresc înduioșat lingă fata adormită în brațele cizmarului, pe cînd din ușa birtului, bucătăria infamă ce se pregătește acolo mă înădușă, și cînd din fereastra soioasă, pinticoasele clondire strălucesc la razele soarelui, pofind pe trecători.

DIPLOMA LUI GUȚĂ

Trenul din străinătate sosește la Iași noaptea pe la unsprezece. De mult încă Guță își făurea în minte explicațiunile ce le va da părinților la gară, puțința cum se vor aranja lucrurile în bine sau în rău.

Nu-și văzuse familia de vreo zece ani.

Plecase de acasă plin de năzuințe, întovărășit de urările neamurilor sale, care puneau într-însul nădejdea întreagă a familiei.

Aproape copil, se îndrumase spre Paris cu gânduri bune de studiu, cu mândria cuceririi științei și căpătarea unor titluri care să-i cinstească numele și țara.

Astăzi se întorcea rușinat, decepționat, fără nici o năzuință spre viitor, ostaș care se întoarce bătut de pe cîmpul de luptă, purtînd rușinea înfrîngerii în sinul său.

Parisul îl absorbise, îl strivise, îl nimicise și astăzi îl arunca din sinul lui, sfărămătură netrebuincioasă pe care marea o scoate la suprafață, aruncînd-o pe maluri, după vasfrîngerea corăbiei.

Plecase să învețe carte, să-și capete diploma de doctor. Avea toate însușirile, una singură însă îi lipsea - voința. Din zi în zi, el lua hotărîrea că mîine se va pune pe lucru, și acest mîine veșnic era întîrziat, pășind peste săptămîni, pășind peste luni, făcînd să treacă anii. Parisul îl legăna atît de dulce pe undele sale, că viața trecea de la sine, fără zdruncinare, fără nici o sfortare din parte-i. La ce dar era el să întrerumpă firul unei vieți atît de line? Peste cîtva

timp stafia lucrului și amînarea pe a doua zi pieri. Înainte-i nu vedea decît un singur lucru : mijlocul de a sta cît mai mult în această viață. Deși depărtat, pare că simțea cît va fi de grozav minutul cînd va trebui să se întoarcă în țară. Ce era să facă acolo? Cum era să trăiască? De ce să se apuce? Întors în țară, era să apară în ochii părinților ca un fel de rușine a lor, într-o vîrstă cînd ar putea să-și agonisească singur hrana, mîncînd la masa lor.

De departe lucrurile stăteau altfel. Ani întregi, Guță își alcătuisese astfel planul că tatăl său era cel mai convins om că fiu-său este vrednicul lui urmaș, că-i va fi bucuria bătrînețelor sale lungi și anevoioase. În nădejdea acestui viitor, el făcea toate jertfele, micșorîndu-și cheltuielile gospodăriei pentru ca fiu-său să nu ducă nici o grijă. Neavînd nimica de făcut decît să-și alcătuiască minciunile prin care să-și orbească familia, Guță ajunsese să fie cu desăvîrșire de destoinic întru aceasta. Firele erau așa de bine țesute și alcătuite că cu foarte mare greutate s-ar fi putut descoperi lucrurile, ar fi putut tată-său să afle ce fel de ispravă făcea el la Paris.

Și unul cite unul, anii se îngrămădeau, trecea timpul fără ca Guță să-și isprăvească odată studiile. Ajunsese la teză, era intern la unul din spitale, făcea practica ce va fi atît de apreciată în țară. Și bietul conu Costache le credea pe toate.

Tot tîrgul Iașilor rîdea de prostia bietului tată, care cu mîndrie povestea de inchipuitele izbînde ale vrednicei sale odrasle.

Cu încetul cu încetul, însă, necredința lumii pătrunse și pînă la urechile bătrînului. Guță, acum zece ani, plecase cu băieții de seama lui. Aceștia de mult se întorseseră, își alcătuiseră cu toții pozițiuni bune, știau destulă carte, erau apreciați de toată lumea.

„Adecă ce - gîndea conu Costache - Guță al meu să fie el mai de hai decît băiatul lui Codescu, decît feciorul cucoanei Maria Figea, decît Ispicioc, Balanolu și alții mulți, mari și mărunți?”

De aici cite un cuvînt, de dincolo cite o vorbă, un gest oarecare cînd era vorba de fiu-său, ceva care părea că

lumea se ferește să ia vorba despre Guță și despre isprăvile sale începu să aducă îndoiala în seninul suflet al boierului.

Veni și vremea când vâlul țesut de fiu-său căzu cu desăvârșire de pe ochii lui conu Costache.

Un prietin, care fusese însărcinat, plecând la Paris, să afle adevărul asupra lui Guță, îi descoperise cruda realitate a lucrurilor : Guță de zece ani bătea stradele Parisului, gătit și împopoțonat peste măsură, așa de împopoțonat că însuși Grevin îi făcuse caricatura în unul din zarele ilustrate ale Parisului. Se încurcase cu o femeie, îi făcuse un copil și astăzi, gospodărit, deprins cu această viață dulce, își trecea zilele mîncînd banii tată-său... Cît despre diplomă, despre internat, despre studiile sale, toate nu alcătuiau decît halimaua cu care Guță încurcase pe tată-său timp de zece ani de zile.

Furios, bătrînul scrisese chiar în acea zi lui Guță că el știe totul și că să se întoarcă îndată în țară, căci nu-i mai trimite nici o lețcaie. O dată cu scrisoarea, Guță primi și banii de drum. Mașina de astă dată se stricase, dar el nu pierduse nădejdea întreagă. Scrisese înapoi tată-său că ar pleca, dar că datornicii nu-l lasă. Cuconul Costache mai trimise și banii datoriiilor.

Cînd cineva a trăit zece ani la Paris avînd bani, poate trăi încă cinci fără parale. Cu banii drumului, cu acei ai datoriiilor, cu creditul ce-l are fiecare în Franța, Guță socotea că o mai putea duce încă cîtva timp la Paris.

La scrisorile grozave ale tată-său, care-l chema în țară, el răspundea cu umilință că se căiește, că vrea să îndrepte lucrurile, că și-a găsit el singur o ocupațiune, că, în sfîrșit, s-a pus să studieze Dreptul, că nu cere nimic de-acasă, decît cite un mic ajutor.

Puțin crezut de astă dată, totuși reușea din cînd în cînd să stoarcă cite ceva de la tată-său. Era mare durerea bătrînului, și această puțință ca fiu-său să se fi îndreptat făcea ca bietul tată să fie înclinat spre a-i mai da crezare.

Fetele-i rămăseseră nemăritate, neputînd să le dea zestre, ceilalți copii nu putuseră pleca în străinătate, neavînd cu ce ; își sleise toate mijloacele pentru copilul cel mai mare și acum, după ce pierduse mult, banii și năzuințele cele mai frumoase, îi plăcea lui singur să se înșele cu speranța

că tot răul va fi îndreptat, că tot e bine să mai dea încă puțin pentru a nu pierde totul.

Situațiunea devenise însă de nesuferit. Creditorii începu-seră să facă gură, tată-său nu-i trimitea decît numai din cînd în cînd. Guță începu să vadă bine că minutul temut al întoarcerii trebuie să sosească. Aceasta cu atît mai mult, cu cît bătrînul iarăși căpătase siguranța că era și de astă dată tras pe sfoară.

De trei luni, tată-său nu-i mai scrisese. Cea de pe urmă dată îl vesteea că a depus la ambasadă banii de drum și că atunci cînd îi va veni poftă de întoarcere, nu are decît să se ducă la legațiune, care-și luase însărcinarea de a-l expedii în țară.

În mîna însă nu era să capete nimic. Biletul și banii de buzunar, atîta tot.

Să se întoarcă, dar cum ? Cu nevastă, cu copil ? Să-i lase în voia întîmplării, firea lui, întrucîtva cinstită, nu-l lăsa. Și apoi se deprinsese cu această viață. În atmosfera liniștită a acestei prilejite gospodării, el își făcuse un fel de obișnuință de care cu greu s-ar fi desfăcut.

Își povesti acasă situațiunea, că este însurat la Londra, unde nu se cer toate formalitățile legilor noastre, că e tată de familie și că nu se poate întoarce decît cu nevasta și copilul...

De astă dată nimeni nu-i mai răspunse. Singur numai, un prieten al casei, trecînd prin Paris, îi spusese că tată-său i-a zis să-l vestească să se întoarcă oricum ar fi...

Își desfăcu gospodăria, vîndu tot ce se putea vinde și plecă înspre țară.

Încet și greoi, trenul străbătea distanța dintre Ruginoasa și Tîrgul Frumos. Înnoptase și – de o parte și de alta – cîmpul părea ca de cerneală...

Era luna lui septembrie. Era nour și o ploaie fină și plicticoasă cădea, stropind liniștit ferestrele vagonului. Într-o parte, dormea copilul liniștit și fără nici o grijă. La fereastra din stînga, nevastă-sa ștergea mereu cu batista geamul aburit, căutînd să pătrundă în tainele acestui necunoscut cu totul nou pentru dînsa.

Deprinsă de a trăi în Paris, necunoscându-i decît împrejurimile, dînsa, cu o curiozitate de copil, descoperea astăzi o altă lume, pe care de-abia dacă și-o închipuise. [...] Cînd a trecut granița, țara frumoasă și bogată pe care i-o zugrăvea Guță se schimbase în țara cu satele sărăcicioase ale Moldovei de Sus, cu țărani zdrențuroși și galbeni, cu locuințele murdare și abia ieșite de la suprafața pămîntului.

Socotea în visurile sale că vine într-o țară bogată, cu cerul limpede, într-o Italie a Orientului.

O deziluzionase realitatea și acum, pare că, cu spaimă înainta spre necunoscutul rece și ploios înspre care mergea trenul. Pe acest necunoscut dînsa voia să-l privească, să-l afle. În întunericul nopții, însă, nimica nu se putea închea înaintea privirilor sale. De-abia pe pămîntul ploios se proiecta lumina ferestrelor în chip fantastic...

În celalt colț al vagonului, Guță gîndea la tot trecutul. La viitor îi era și frică și lene să gîndească. Ceea ce-l preocupa mai mult era cum se va putea mai bine împăca lucrurile, cum va da ochi cu tată-său, cu ce va trăi, cum se va purta familia cu femeia pe care o aducea el de atît de departe. Vedea pe tată-său mai bătrîn cu zece ani, făcîndu-i morală, mustrîndu-l, arătîndu-i tot ce a făcut pentru dînsul și întrebîndu-l la rîndul lui ce i-a adus în schimb. Își vedea pe mă-sa cu părul sur, pe surorile-i îmbătrînite, cu barbă pe frații săi. Îi vedea pe toți privindu-l chiorîș, uitîndu-se cu dispreț la mama fiului său. Cine știe, poate îl vor izgoni din casa părintească ca pe un nevrednic. Ce va face atunci el, cu nevastă, cu copil?...

De-abia în capul lui se întruchipa figura stînsă a bunică-sa. Era atît de bătrînă cînd părăsise țara, atît de pîpîrnicită, atît de slabă și încovoiată spre pămînt, că pare că tot nu-i venea să creadă că o va mai găsi-o în viață. Nimeni nu-i scrisese despre moartea ei. Trebuia dar să fi trăit încă. Și-o închipuia și mai slabă, și mai mică, și mai încovoiată înspre pămînt.

Apoi iarăși simțul realității îi veni în minte. Care-i va fi pozițiunea lui ciudată în familie? Cum va putea împăca pe tată-său? Ce va face în țară?

Cu încetul, însă, totul pieri, creierii se goliră de toate aceste preocupățiuni.

Un fel de toropeală începu să-l cuprindă, pe jumătate în lumea visurilor și pe jumătate în aceea a realității. Un singur punct – și acesta inconștient – îi mai stăpînea lumea cugetării, un fel de neplăcută teamă de-a înfrunta privirile învinuitoare ale tată-său.

– Iașii! Iașii!

Pe culmea dealului și pe coastele lui, mahalaua Păcurarilor își arăta slabele ei lumini, străbătînd întunericul nopții prin cîteva puncte luminoase.

Mașina scoase lungul șuier obișnuit și trenul se opri dinaintea peronului gării. Îngrijat, Guță dădu o repede ochire. Peronul era însă deșert. Nimeni nu venise să-l primească la gară. „E semn rău“, gîndi el, scoborîndu-și bagajele și familia. Se uită împrejur, doară va zări vreun chip cunoscut. Toate figurile însă erau necunoscute.

În trăsură, nevastă-sa se vîra din ce în ce mai mult într-însul. Orașul tăcut și trist, deșert, de-abia luminat cu slabele lumini ale lămpilor cu petrol, i se părea un ce necunoscut dar jalnic. Atît de mult idealul nu se asemăna cu realitatea, încît se întrebă dacă într-adevăr acesta e orașul pe care-l zugrăvise Guță cu atîtea culori vii și frumoase!...

Această impresiune neplăcută se uea cu grija ce i-o insufla primirea ce i-o vor face părinții aceluia pe care dînsa îl socotea ca bărbatul ei. Cînd Guță îi spusese că trebuie să plece, dînsa îl vestise că poate s-o lese, că nu are să se îngrijească de soarta ei. Dînsul, însă, în egoismul obișnuinței căpătate, nu putuse ca viața să și-o ducă în alt fel de cum o începuse...

Și iată că acum dînsa, din mijlocul viforos și turbure al Parisului, ajunsese departe, departe, în acest oraș străin și trist, venind ca să întindă mîna unor oameni necunoscuți, care nu știa de i-or da-o pe a lor, care desigur o învinovăteau despre toate cele făcute de omul cu care trăise, care o disprețuiesc ca pe o femeie pierdută, nevrednică să stea alături cu femeile cinstite. Hodorogitul trăsurii, hurducatul pe stradele rău pavate ale mahalalelor, această

liniște jalnică și plicticoasă îi mări și mai mult senzațiunea neplăcută, care acum se prefăcuse într-un fel de teamă nehotărâtă...

În fundul Sărării, trăsura se opri la poarta casei părintești, închise și cetluite ca a unei cetăți. Din fundul curții, casele de-abia se vedeau, apărind pe fondul negru al nopții ca un fel de lumină albă.

La bătaia și strigătele birjarului, cîinii începură să latre cu putere.

- Cine e? întrebă o slugă somnoroasă...

- Hai, deschide, îi strigă Guță.

- Dar nu-s boierii acasă... Cu toții sînt la moșie.

- Hai, deschide - strigă nerăbdător Guță - sînt feciorul boierului.

- Apoi stați să întreb pe cucoana cea bătrînă... Și servitorul, fără să deschidă poarta, plecă din nou spre casă.

„Ce să fie“, se gîndea Guță, care telegrafiasse de la Ițcani că sosește seara, căutînd să-și liniștească nevasta și copilul care se deșteptase în hopenile ulițelor și plîngea.

Curînd, în dreptul ferestrelor el văzu alergînd lumini și, peste puțin, tot același servitor, cu căciula în mînă, sărutîndu-i mîna, deschise poarta, lăsînd să intre trăsura.

- Bine ați venit, cuconașule !... Mă iertați, nu vă cunoșteam.

În capul scării, bunică-sa, astfel cum o lăsase acum zece ani, de-abia îmbrăcată, îl aștepta cu luminarea în mînă, plîngînd de bucurie

- Guță... Guță, și biata bătrînă nu putea să se desfacă de gîtul nepotului, privindu-l, aproape necunoscîndu-l. O părăsise aproape copil și acum era un bărbat în toată firea.

Săturată de atîtea îmbrăçoșeri, bătrîna se uită atuncea și la femeia și la copilul cu care venise Guță. Pînă atunci aproape nu-i văzuse, în bucuria ei nețărmuită.

- Dar dumneaei cine e? întrebă bătrîna cu oarecare grijă.

Atunci Guță simți trebuința să-i prezinte. Prezentare numai cu ochii, căci amîndouă femeile nu se puteau înțelege; una nu știa franțuzește, alta nu știa limba romînească.

- Nevastă-mea, Henry, copilul nostru.

De astă dată bătrîna începu să se răcească, de-abia își sărută strănepotul. Era un fruct nelegiuit, pare că nu era feciorul nepotu-său.

- Dar mama, tata, surorile unde sînt, nu ați primit telegrama?

- Sînt la țară, nu am primit nimica... dar intrați, poftim în casă.

Guță, telegrafiînd, uitase că în obiceiurile țării sale depeșele totdeauna trebuie să sosească în urma călătorilor.

Cum părăsise casa părintească, tot așa o găsise. Aceleași mobile, aceeași zugrăveală, aceleași cadruri, aceleași nimicuri, care i se fixaseră în minte, toate erau la locul lor, părea că de o lună nu-și văzuse locuința în care se născuse, crescuse.

De cu primăvară, cuconul Costache plecase la țară cu toată gospodăria, cu toată familia. Numai cucoana Marghiolița rămăsese în tîrg pentru a păzi casa și a ține legătura dintre oraș și țară. De două ori pe săptămînă venea un vătăjel de la moșie pentru ca să cumpere cele de trebuință.

Guță și bunică-sa scriseră bătrînului. Cel dintîi îi vestea despre sosire. Bătrîna căuta să pregătească pe ginere-său despre sosirea *franțuzei* în țară. Dînsa fusese la început foarte încurcată. Nu știa dacă bine a făcut primind dimpreună cu nepotu-său și pe nevastă-sa cu copil cu tot. Dar cum era să-i fi dat afară? Și-apoi bătrîna tot nu pierduse dragostea cea mare care o avuse pentru Guță.

Familia întreagă nu era să sosească în oraș decît peste cîteva săptămîni. În așteptarea acestei întimplări, care era să hotărască, acum deocamdată, de soarta lui, Guță se statornicise în una din odăile casei părintești, gîndindu-se la teoria politică a faptelor îndeplinite.

La scrisoarea bătrînei și a lui Guță, cuconul Costache nu răspunse nici o vorbă, ca și cînd fiu-său nu mai trăia pe fața pămîntului, ca și cînd nu sosise în țară.

Minutul intoarcerii se apropia din ce în ce mai mult... Guță își alcătua în cap toate ipotezele, căutînd ca, în orice caz, să capete o dezlegare potrivită stării sale.

Odaile începură să fie scuturate, toate pregătirile pentru sosire le făcea cucoana Marghiolița cu pripă, căci ziua plecării de la țară 'se apropia.

În sfîrșit, într-una din zile, trei trăsuri pline, prăfuite și încărcate cu toate d-ale gospodăriei se opriră la scara caselor.

Plin de respect și de umilință, Guță sărută mîna tată-său, a mă-sii, sărută pe surori, pe frați. La fiecare își prezenta nevasta.

Bătrînul nu zise nimica. Numai mama și fetele se uitară cam chiorîș la noua sosită în casa lor. Zadarnic biata femeie căuta să fie amabilă, dînsele nu ieșeau dintr-un fel de politeță rece și disprețuitoare, care-i îngheță și mai mult inima.

Numai după ce bătrînul se curăți de praf, după ce-și luă dejunul, îl chemă pe fecioru-său în odaia lui.

Bătrînul începu domol și fără mînie :

- În sfîrșit, te-ai întors, *domnule*. Nu mai am să-ți spun ce-am făcut pentru dumneata și poți vedea singur ce ai făcut pentru familie : supărare și dărăpănarea averii. Acum, la bătrînețe, cînd aș trebui să mă odihnesc, sînt nevoit să muncesc pentru a îndrepta răul ce ai făcut. În loc ca să muncești și să mă ajuți și pe mine, văd că tot eu trebuie să-ți dau demîncare ție și *madamei* tale. Îmi tot cîntai de diplome. Mi-ai adus ce e dreptul două în loc de una... Frumos îți șade, și-o spun drept... Vezi, din pricina ta fetele mi-au îmbătrînit nemăritate, pe frații tăi de-abia i-am putut crește aici în țară, pe cînd tu îmi tocai părăluțele la Paris.

Guță plecase fruntea așteptînd ca tată-său să sfîrșească. Pentru ce s-ar mai fi dezvinovățit, cînd nimeni nu-l dădea afară din casă, cînd totul se mărginea la învinuiri și atîta tot... Ce va mai fi pe viitor, viitorul va descoperi. Acum deodată, el rămînea în casă ; teoria faptelor îndeplinite se adeverea.

Răceala pe care surorile și mama o arătaseră nurorii curînd începu să se schimbe într-un fel de ură. Înăsprite de bătrînețele lor de fete mari, surorile puneau această stricare a viitorului în sarcina femeii care făcuse pe Guță să nu lucreze, să cheltuiască banii bătrînului. În această femeie, mama vedea toate relele care-i veniseră peste întreaga sa gospodărie. Pentru dînsele, geniul rău era încarnat în nevasta lui Guță.

O întîmplare înăspri și mai mult lucrurile. Neavînd ce face, nurora fu introdusă în societatea cunoștințelor și a rudelor. Pe iarnă, cîteva petreceri se dădură în casa cuconului Costache... Atît în societate, cit și în petrecerile familiei, nevasta lui Guță, mai tînără, mai frumoșică, cu mai mult spirit, reușise să atragă toate privirile, pe cînd de cumnatele sale nimeni nu lua seama.

Petrecerile erau plănuite pentru a-și putea mărita fetele, și mama vedea cu disperare că și aici pricina nereușitei era tot *franșușca*, tot femeia care adusese nenorocirea în casă.

Guță începuse și el să se căiască. Ca el, mulți veniseră din străinătate fără nici un titlu. Putuseră să se însoare bine și prin protecțiune, prin multă stăruință, reușiseră să-și facă o pozițiune. Pricina că dînsul nu putea face ca alții era femeia pe care o adusese din străinătate, care-i aducea zilnic neajunsuri în casă, care-i oprea mersul spre căpătuire.

Pe de o parte convingerea ce și-o făcuse singur, pe de alta învinuirea veșnică a familiei sale statornicise între dînsul și neamurile sale aceleași gînduri, același plan.

- Vezi, băiatul lui Schelea, cum a ajuns de bine. A luat pe fata lui Cristache și uite ce bine a reușit... Vezi, numai tu...

Și în fiecare zi, obrazurile sbîrcite ale surorilor, priveștiștea acestor vieți îmbătrînite erau o veșnică învinovățire a faptelor sale, o veșnică amintire că și-a stricat viața, că s-a nenorocit pe sine, nenorocînd și pe alții... Cînd cu toții avură același gînd, planul fiecăruia fu dat pe față. Trebuia numai pretextul ca să facă pe *franșușcă* să plece.

De îndată ce lucrurile se hotărîră, cu toții din casă nu aveau decît lucruri bune pentru femeia lui Guță. O duceau la preumblare, o laudau pretutîndeni, îi făceau toate gusturile. Biata femeie vedea cu mirare că viața începe să-i

zîmbească. În sfîrșit, Guță îi anunță vesel că tată-său a început să se îmblînzească, că începe a se hotări ca să-l trimeată din nou în străinătate. Promisiunea tată-său deveni o realitate. Un singur lucru însă trebuia de îndeplinit. Guță avea de făcut anul său de serviciu militar. Dînsa avea să plece cu copilul înainte, și peste un an Guță se va întoarce și el...

O dată plecată din casă, familia pare că începu să răsuflă mai ușor. Speranțele începură din nou să-i zîmbească mamei.

Trecu anul și Guță tot nu se mai gîndea la întoarcere. La scrisorile francezei, răspundea din ce în ce mai rar. Desperată că nu mai vine, dînsa-i trimisese de două ori banii pentru întoarcere. Guță mîncă banii, dar nu se mai întoarse.

Cînd fu sigur că se însoară, se hotări să-i scrie, arătîndu-i cum stau lucrurile.

De astă dată, dînsa nu-i mai răspunse.

Iar tot tîrgul Iașilor, auzind de căsătoria lui Guță, nu a putut avea decît o singură gură pentru a-i lăuda purtarea.

– Auzi dumneata, îl incurcase *frantușca*, dar tot băiat bun rămăsese. Și-a trimis *madama* înapoi și el s-a însurat ca un fecior de om de treabă ce era... Ce, parcă fete nu sînt în toată Moldova !... Să ne ia băieții cei buni *frantuștele*, pentru ca copilele noastre să îmbătrînescă fete mari... Și ce festă i-a jucat, auzi dumneata, ce plan !... Și mahalaua rîdea veselă de păcăleala *frantuștei*...

Guță e tată de familie, și-a făcut o frumoasă pozițiune, e fericit și mamele îl dau drept pildă copiilor zburdalnici și neascultători.

Singure numai surorile lui nemăritate au rămas pînă în ziua de astăzi, purtînd încă în fundul inimii lor ura contra străineii care le răpiseră fericirea, fără de care s-ar fi putut bucura și ele de bunătățile căsătoriei, de dragostele maternității.

Numai cucoana Marghiolița, uscată, gîrbovă, mai aplecată spre pămînt, mai plînge pe biata străină.

– Sărmanica, ce s-o fi făcînd ! grăiește dînsa, cînd vine vorba de fosta femeie a nepotului Guță.

INELUL CLEOPIȚEI

Abia era unsprezece ore cînd conu Iordache își luă bună ziua și plecă. De obicei cafegiul îi dădea afară pe la unul sau două ceasuri, cînd trebuia să-și închidă cafeneaua. Era o întreagă grupă de moșnegării, pe care cafegiul actual îi moștenise de la predecesorul lui. Dinșii aveau drepturile lor cîștigate aici, drepturi de care nimeni nu avea nici gîndul, nici curajul să se atingă. Aveau masa lor specială, pentru dinșii totul avea rabat în cafenea. Cel mult la opt ore, cu toții erau de față, înfundîndu-se în nesfîrșite partide de table, de domino, sau alcătuiind nenumerate preferanțe. Ca oameni cumpătați, dar care știau plăcerea jocului, ei totdeauna jucau pe bani, dar pe sume neînsemnate. Cînd la preferență fisa se urca la cinci parale, fiecare, punîndu-se la joc, avea într-însul toate fricile și toți fiorii unei apropiate ruinări. Numai ora dejunului și a mesei îi împrăștia pentru cîteva ceasuri. Seara, cînd prăvălia se închidea, cu părere de rău, fiecare își zicea bună seara plecînd pe la casele lor.

Din acest club fără statute făcea parte și cuconul Iordache Fundulea. Mai toți tovarășii săi erau ca și dînsul pensionari.

Pe conu Iordache toată lumea nu-l știa decît pensionar. Fusese odată colonel, de așa de mult însă, că chiar cei mai bătrîni nu puteau statornici cînd anume și sub ce domn dînsul a slujit. Pe socoteala lui conu Iordache, răuvoitorii

povesteau o mulțime de întâmplări, care nu erau de natură să-l recomande bine ca ostaș.

Așa, Iașii povesteau întâmplarea când conu Iordache era să-și înece oștirea în Bahlui.

Soldații făceau instrucție pe cîmpia Bahluiului. Întoarsă cu fața spre rîu, companiei i se comandase să meargă înainte. Conu Iordache vedea că i se duce oastea în gîrlă, dar nu știa cum să o întoarcă. Spăriat, dînsul a început să zbiere :

- Înapoi, măi, că mă dați de belea. Săracul de mine, dar întorceți-vă înapoi... Uite, crucea și lumînarea lor, că se duc în apă... Și bietul comandant spumega, își smulgea părul, înjurînd pe soldații care, neavînd comanda reglementară, mergeau înainte...

- Uite, Ispicioc - striga nenorocitul sergentului-major - uite, măi, că se înecă dobitocii, vai de capul meu.

- Dai ceasornicul ? îi strigă sergentul-major, care de mai multe ori profitase de prostia comandantului.

- Cu lanț cu tot, strigă bietul conu Iordache, și sergentul-major, dînd comanda reglementară, întoarse compania tocmai în momentul cînd era să intre în gîrlă...

Dar toate aceste istorii sînt așa de vechi, că șiruri întregi de generațiuni și le povestesc fără să poată statornici cînd a fost timpul tuturilor vitejiilor colonelului. Singur el, cînd e vorba de serviciile sale, de toate vitejiile întîmplăte, singur el devine serios, cu aer de solemnitate, și nu permite nimănui să se atingă de toate astea, lucruri sfinte pentru dînsul.

Cafeneaua ținînd întiul loc în traiul său, familia era pe al doilea plan.

Cucoana Ruxăndița și cu Cleopița, fiica lor, de-abia îl vedeau la masă și la dejun. În casă dînsul ținea foarte puțin loc. Fără părerea lui se desfăceau și se făceau toate. Generațiunea nouă de-abia știa că trăiește încă bărbatul cucoanei Ruxăndiței. Se întorcea acasă tîrziu, pleca dimineața la cafenea, la dejun și masă de-abia întrebă de sănătate și atita tot. Pentru mai multă comoditate, odaia cuconului Iordache era departe, pe galerie tocmai, așa că de n-ar fi fost mîncarea, nimeni în casă nu l-ar fi văzut pe fostul colonel.

Cucoana Ruxăndița era stăpină în casă. Dînsa ducea pe fiică-sa la petreceri, la sindrofii, la baluri, dînsa regula gospodăria. Conu Iordache nu avea glas în toate aceste și nici nu cerea să aibă.

Duduca Cleopița își luase nădejdea de la măritat. Din tot tîrgul Iașilor era fata cea mai bătrînă. Neputîndu-se mărita pe dînsa, ea își făcuse un fel de ocupațiune de-a alcătui casele altora, încurajînd amorurile tinerilor, făcîndu-se confidentul lor. Dînsa totdeauna era în tovărășia fetelor tinere, trăind din viața lor, simțind plăcere din dragostele pe care nu le putea împărtăși. În casa cucoanei Ruxăndița se făceau și se desfăceau căsătoriile. Slujbele lor erau apreciate de toate mahalalele Iașului. Cînd o mamă avea nevoie de cercetări asupra cutăruia tînar, cucoana Ruxăndița era întotdeauna consultată. Știa spița neamului tuturor fetelor. Cît despre taina tuturor gospodăriilor, cine era mai meșteră ca să le afle decît dînsa ? De-a fir a părului putea să-ți spună cu cine trăiește cutare cucoană, cîți amanți a avut, cu cine făcuse fiecare din copiii ei.

Cel mai bun indicator practic al scandalurilor era desigur cucoana Ruxăndița. Cînd se întimpla vreunul, la dînsa era cartierul general al veștilor. Toate cucoanele soseau cu havedișul¹, alcătuiind împreună tot istoricul scandalului. O dată încheată, vestea pornea în cele zece mahalale ale Iașilor, așa că pînă în seară, lumea putea să se ocupe și de prinderea cutăreia cucoane cu tînarul ofițer X, și de despărțenia lui Y, de toate intrigile, de toate dragostele, de toate căsătoriile, de toate despărțeniile.

De treizeci, de patruzeci de ani, din timpuri imemorabile, dînsa era în mijlocul Iașilor icoana vorbitoare a tuturor scandalurilor. Putea să-ți spună istoria scandoasă a fiecăreia familii, ducînd-o la obîrșia ei, sub cutare domn vechi al țării.

Singură ea, în această mare de scandaluri, de imoralitate, stătea albă și curată, cinstită și fără nici o pată. Și apoi de n-ar fi fost așa de neprihănită, cine ar fi îndrăznit să spună un singur cuvînt în contra cucoanei

¹ Havediș - noutate, veste, știre (tc.).

Ruxândiței ? Ea avea ochi pretutindeni ca să vadă, urechi ca să audă. A te pune în gura ei era a te supune unei lupte neegale. Erai desigur sfîșiat, ucis, trecut în rîndul celor morți.

Cu pași greoi și lenevoși, colonelul începu să urce cotișul Sărării, deșteptînd toți cîinii din mahala. Ajuns în dreptul caselor, văzu cu mirare că e lumină încă. Mai mult încă. În tăcerea nopții pare că un zgomot ieșea printre ferestrele închise ale odăilor luminate. Își aduse aminte că nevastă-sa îi vorbise de o petrecere zilele trecute, de un bal la care era să se ducă și Cleopița. Dar era prea tîrziu de bal, aproape mijlocul nopții. Îi venea să se întoarcă înapoi. Prevedea că trebuie să fie scandal acasă, s-o fi supărat cucoana pe vreo slugă. În toate asemenea întîmplări, cînd dînsul era acasă, nu scăpa fără dojană. Toată mînia, nevastă-sa o descărca pe capul lui.

Se simțea obosit, era prea tîrziu să se întoarcă. Spera însă să intre nevăzut de nimeni în odaia lui, să se dezbrace fără lumină și în acest chip să scape de gura cucoanei Ruxândiței.

Se strecură ușor pe lîngă zid, trecu repede scara de din-dos și voi să se repeadă în odaia lui. Ca ne altă dată ușa însă era închisă. De voie, de nevoie, se văzu silit a se îndrepta spre locul unde se auzea glasul nevestei zbierînd.

De o lună de zile, Cleopița se gătea pentru balul de la Jockey-club. Rochia de anul trecut de tarlatan¹ alb și-o prefăcuse cu totul. Numai flori și pantofi noi își cumpărase. Deși bătrînă, dînsa nu lasă aproape nici un bal mai însemnat fără să ia parte. Cunoscută de toate generațiunile Iașilor, avînd sub mîna ei, totdeauna, mai multe duzine de tineri cărora le făcea servicii, găsea la orișice bal dănuitori și curtezani. Atmosfera aceasta de petreceri, sunetul muzicii, toată lumea înfierbîntată și ațîțată de spasmul jocului, era pentru dînsa un plăcut excitant care-i înlocuia dorința de a fi iubită, de a-și uita necazurile ei de fată bătrînă. Punea un fel de bucurie de copilă în a lua parte

¹ *Tarlatan* - muselină de bumbac foarte transparentă.

la asemenea petreceri. Cu mult timp înainte se pregătea, cu multe zile înainte împărtășea tuturor bucuria, cu ceasuri înainte de ora balului, dînsa era gata privindu-și chipul în oglindă, căutînd treptat-treptat să astupe și să mascheze semnele pe care timpul i le pusese pe obraz.

- Of ! Leon nu mai vine, desigur că o să vie iarăși beat !...

Era nouă ceasuri și Leon, coafeurul, făgăduise să fie acasă la opt... Dînsul era preferitul tuturor cucoanelor, dar își arăta foarte prost recunoștința, sosind mai totdeauna cu vinul în cap.

- Să trimitem birja după dînsul, se ruga Cleopița...

- Bine, trimite, numai dacă o ști unde să-l găsească.

Birja de-abia pe la zece ceasuri aduse pe Leon foarte chefos.

Într-o jumătate de ceas Cleopița era gătită la cap și strălucea de departe în valurile rochiei ei albe.

- Haide mai repede - o zorea mă-sa - haide, așteaptă birjarul.

- Uite, nu-mi găsesc inelul cel de brîlant, nu l-ai văzut mata ?...

- Nu ! Alaltăieri nu l-ai avut pe deget ?...

Și amîndouă femeile se puseră pe căutat inelul... Inelul însă nu era nicăiri, părea că intrase în pămînt... Slugile fură chemate și puse pe căutat. În curînd grija începu să se arate pe fața bătrînei... Inelul nu se găsea și pace. Trebuia să-l fi furat cineva. Spre mai multă siguranță, slugile fură trimise pe la vecini ca să întrebe dacă duduca nu a uitat inelul acolo.

În lipsa lor, cucoana Ruxândița le căută prin lucruri, prin ladă, crezînd că-și va găsi giuvaerul...

- Să iasă inelul, ori de unde nu, vă ia dracul. Nimeni, afară de voi, nu a umblat prin casă. Vă ia dracul, ați înțeles ?

- Să mi se usuce tot trupul dacă am pus măcar mîna pe inel...

- Să mă trăsnească Dumnezeu dacă știu unde este, se apărau slugile pline de frică.

Cucoana a început să se mînie d-a binele.

- Așa, așa, vă apucați de furat de prin casă. Las' că înfundați cu toatele grosul. Chem poliția îndată. Să iasă inelul ori pun pe Miridon comisarul să vă jupoaie de piele...

- Haide să plecăm, mamă, vom găsi inelul mâine, se ruga Cleopița, care vedea cu îngrijire că poate să scape de astă dată balul.

- Ție ți-e ușor să vorbești așa. Doar nu l-ai plătit tu. Douăzeci de galbeni, și încă de ocaziune. Auzi d-ta, să-mi piară inelul din casă. Nu merg pînă nu se va găsi. Las' că chem eu pe Miridon, de vă scoate el inelul îndată, tîlhărițelor...

- Săracele de noi, se jeluiau slugile, ce să ne facem? Să i se usuce mîinile celuia ce l-a luat, să nu-i mai putrezească trupul...

- Uite cum vine păcatul din senin. Dacă am scăpa și de pacostea aceasta, se văitau ele într-una, pe cînd cucoana Ruxăndița răscolise toată casa, sculînd toată mahalaua în gura ei și înjurînd slugile cum îi venea mai bine la gură.

- Și ticălosul acela de Iordache, se impute toată ziua și toată noaptea la cafenea. Nu-și mai vede de gospodărie, de aceea slugile și-au luat nas de-mi fură chiar și lucrurile din casă...

Toată minia cucoanei se descărca acum pe bietul cuconul Iordache.

- Mamă - mai încercă Cleopița - pierdem balul...

Cucoana Ruxăndița de astă dată izbucni :

- Să pierzi și zece baluri. Numai de baluri te ții și domnieta și tot nu ai putut să te măriți. Slăbește-mă, te rog, cu balurile, nu vezi cum îți pierzi lucrurile?... Pune-ți pofta în cui de bal pentru astăzi... Auzi d-ta, bal și iar bal...

Și una cîte una, ea începu să-și scoată hainele de pe dînsa, aruncîndu-le la întîmplare.

Desperată, zburcînd în plîns, Cleopița trînti ușile, închizîndu-se în odaia ei...

- Inelul, să iasă inelul - zbiera din nou cucoana - să iasă inelul că vă omor. Uite, trimit la Miridon. Dar putoarea

ceea de Stăncuța unde o fi? Nu o fi pus ea mîna pe inel? Pare că a pierit în fundul pămîntului, leneșa dracului.

Slugile căutară cu ochii pe Stăncuța, o fată de țigan de vreo doisprezece ani, urîță și ciupită, pe care cucoana o luase pe hrană și îmbrăcăminte.

Putînta că Stanca să fi pus mîna pe inel ușură întrucîtva inima slujnicelor...

Și cucoana cu slugile dimpreună se puseră să caute pe Stăncuța, strigînd-o cu toatele deodată, căutînd pretutîndeni...

Stăncuța însă pare că o înghițise pămîntul.

Tocmai atunci sosise în mijlocul zgomotului și cuconul Iordache, căutîndu-și cheia...

- Dar ce e asta? Ce s-a întîmplat, începu el să întrebe, mai mult de mîntuială...

- Mai întrebă încă? izbucni cucoana Ruxăndița, mai întrebă încă, păcătosule! După ce-ți petreci tot timpul la cafenea cu toți coțcarii care te pradă...

- Ruxăndițo, începu să întrerupă bietul colonel, jignit în amorul său propriu și al prietenilor săi...

- Ce Ruxăndițo, ne Ruxăndițo, uite isprăvile d-tale, slugile mi s-au urcat în cap, au început să-mi fure și din casă... Și d-ta te duci la plimbare, după chefuri! Ce-i pasă boierului de gospodărie! N-are masă și zacusca regulat? ce-i mai trebuie altceva.

- Dar ce s-a furat? încercă Iordache ca să schimbe vorba...

- Ce s-a furat? Uite, hoățele ăstea au furat inelul fetei, știi, cela cu brilant mare... Și ce stai ca un dobitoc și nu te duci ca să chemi poliția? Numai Miridon să-mi vină și găsesc eu inelul...

- S-o fi zehăit poate... Nu se fură lucrurile astfel. Să-l mai căutăm.

- Asta-i! începu iarăși cucoana, după ce am răsturnat toată casa, dumnealui îți mai vorbește de căutat. L-au furat hoățele ăstea, pricepe-te odată, omule.

- Lasă pe mîine, poate se va găsi, de ce să faci scandal degeaba, se ruga întrucîtva cuconul Iordache.

De cînd auzise de furatul inelului, fața i se posomorise, un fel de grijă pare că i se putea citi pe față. Căuta im-prejur plin de spaimă.

- Las' că dorm domnealor astă seară la comisie... Birjar - începu ea să zbiere vizitiului adormit pe capră - repede-te și cheamă pe domnul comisar Miridon. Spune-i că l-am rugat eu să vie îndată.

- Mai lasă, soro, se rugă colonelul.

- Așa ? d-ta ții acum cu slugile împotriva mea ! Pare că știi ce-i gospodăria. Toată ziua, toată noaptea la cafenea cu toți coțcarii.

- Ruxândiță ! iarăși protestă atins cuconul Iordache.

Împintenat și zornăind din pinteni, cu chipiul cam pe o ureche, Miridon se scoborise din trăsura frecîndu-și ochii... La cîțiva pași de cucoană, dînsul se opri cu respect, înaintînd încet și cu capul descoperit, pentru a-i săruta mîna.

- Sărut mîna, cucoană Ruxândițo... Noapte bună, dom-nule colonel... Ce s-a întîmplat ?...

- Uite, domnule Miridon, hoațele astea mi-au furat inelul fetei.

- Așa, răspunse comisarul, uitîndu-se la slugile care tremurau sub privirea lui.

Miridon era cunoscut în tot tirgul Iașilor ca cel mai aprig comisar, pentru care aveau frică toți cei mici și ex-puși samavolniciilor polițienești.

- Haide - începu cu o blîndețe prefăcută comisarul - haide scoateți inelul, fără să vă mîngîi.

- Dar, domnule comisar, cuconașule - începură să se vaicăre slugile - să ni se usuce mîinile dacă l-am luat noi. Puteți să ne ucideți, că nu știm nimica.

- Ia să vedeți cum o să știți acușa.

- O fi furat putoarea cea de Stăncuța. Vedeți că a și pierit. Zău ! nu vă faceți păcat cu noi degeaba, se ruga bucătăreasa.

Bietul cuconu Iordache stătea mai mult mort decît viu. Nu-i mai venea să spună ceva față de nevastă-sa, care, întărită și încredințată prin sosirea comisarului, își stîm-părase puțin mînia.

- Să mai căutăm prin odăi, s-o fi ascuns scîrnăvia de frică undeva. Și începură din nou căutarea Stăncuței, cu-trierînd odăile, scotocînd pe sub paturi, prin dulapuri.

Cînd au ajuns în odaia cuconului Iordache, o găsiră închisă.

- Ce ți-ai închis odaia ? începu răstit cucoana.

- Ce închisă ? și eu am căutat cheia, venisem chiar să o iau.

- E închis pe dinlăuntru, rosti. comisarul, care-și apro-piase lumînarea de broasca ușii.

- E aicea, scîrnăvia dracului, începu iarăși cu mînie dînsa. S-a închis înlăuntru. Deschide ușa, hoațo, că vezi pe dracul, strigă cucoana bătînd cu pumnii în ușă.

Dinlăuntru însă nu se auzea nimic.

- Să stricăm ușa, căci trebuie să fie înlăuntru. Și comi-sarul, după răspunsul afirmativ al cucoanei, cu o singură împinsătură de umăr, dădu ușa într-o parte.

Cu toții se repeziră în odaie. De sub patul boierului, Stăncuța fu trasă de picioare afară.

- Hoațo ! Hoațo ! Auzi scîrnăvia, să se ascundă după ce a furat ! Și cucoana îi trase o pereche de palme, scui-pînd-o.

Stanca era mai mult moartă decît vie, tremura de-î clăntăneau dinții în gură, stătea cu ochii în jos, fără să spună nici un cuvînt. Din cînd în cînd arunca cîte o pri-vire sperioasă spre ungherul întunecos unde stătea boierul, pîrînd că voiește să-l întrebe ce e de făcut.

- Las-o, cuconiță, las-o că eu îi sînt nașul, interveni comisarul.

- Haide, scoate inelul, începu el părintește.

Stanca tăcea, clăntănind din dinți.

- Scoate-l ! începu mai poruncitor comisarul.

- Scoate-l ! tună de astă dată glasul comisarului și greoaia lui palmă trosni pe obrazul ciupit al fetei.

Se clătîină puțin, apoi, ca și o cîrpă udă, se așternu la pămînt.

Din nas, un șiroi de sînge izbucni ca un izvor roșiatic.

- Nu mă bateți, nu mă ucideți - șopti ea, puțin mai dezmeticită - că vi-l dau.

- Vezi, așa îmi place și mie, nu era mai bine fără bătaie? Vezi dacă nu asculți, o dojenă comisarul.

Fața slugilor se luminase. Se văzuseră scăpate de poliție, de bătaie, de toaă această năpaste.

- Bogdaproste că am scăpat, șopteau ele făcându-și cruce. Uf! mămuțuță, în ce belea era să intrăm.

- Auzi hoața! izbucni cucoana, auzi, o scîrnăvie, o mucoasă și tâlhăriță! Așa îmi trebuie dacă bag în casă țigance. Ce iese din pisică șoareci prinde.

Amețită încă, neputîndu-se ține bine pe picioare, ștergîndu-și cu dosul minicii singele ce-i gîlgiia încă din nas, Stăncuța se sculase de jos, căutînd să se razeme de perete ca să nu cază.

- Haide, adă inelul... Unde l-ai ascuns?

- În ladă... răspunse ea încet...

- Și cum ai îndrăznit, putoare, să pui mina pe lucrurile mele?...

De astă dată, palma mai ușoară a cucoanei trosni din nou pe obrazul fetei...

Înăbușită de plîns, întrerupîndu-și vorbele prin sughitul lacrimilor, Stăncuța începu să strige:

- Nu mă bateți, nu sînt vinovată, păcatele mele, nu l-am furat eu, boierul mi l-a dat... domnealui m-a scos din minți... nu mă bateți...

- Boierul? și de astă dată cucoana Ruxăndița căzu jos la pămînt, leșinată...

Lui cuconu Iordache-i plăcea carnea tînără și fragedă. Cu cît îmbătrînea, poftele i se ațîtau mai mult, îmbiindu-l, arzîndu-l cu sfîrcul usturător al lucrului aproape oprit.

În chip nehotărît, cucoana Ruxăndița de mult știa că bărbatu-său umblă după fustele slujnicilor, că de mult, în mijlocul dragostelor sale murdare și bătrînești, își pierduse vrednicia de om. Închidea și ea ochii, ocupîndu-se foarte puțin de dînsul. Ceea ce cerea era ca scandalul să nu iasă la lumină, pentru a-i face casa de batjocura lumii. Vorbise atîta pe socoteala altora și știa bine că de o încăpea și ea pe gura lumii, cu greu va mai scăpa.

Niciodată însă nu-i trecuse prin minte că patima bătrînească a bărbatu-său va ajunge pînă aci. Nu ar fi putut

crede în ruptul capului că putoarea de Stanca, o stîrpitură de doisprezece ani, pipernicită, urită de mama focului, ciupită de vărsat, murdară și zdrențuroasă, va putea face pe bătrîn să-și fure lucrurile din casă pentru a i le da ei. Această descoperire neașteptată o zdrobise.

Ca om practic, care înțelesese toată murdăria întîmplării, comisarul începu să dreagă lucrurile.

- Haide, haide, nu mai spune prostii, dă inelul și hai cu mine...

Luînd de mină pe Stăncuța, el ieși din odaie, gonind slugile care se ghionteau, pregătindu-se să umple tot orașul cu vestea nostimă care o aflaseră.

- Las' că la poliție vei spune tu adevărul, striga comisarul scoborînd scările dimpreună cu slujnica. Las' că te învăț eu minte...

Cît despre bietul cuconul Iordache, pare că împietrise în locul lui... Stătea cu ochii fără țintă, cu ochii lui mari și improștiți privind pe nevestă-sa jos, întinsă pe podeală.

Numai după cîteva minute, îi veni ideea să o ude cu apă, să-i frece mîinile...

Cu greu și oftînd, cucoana Ruxăndița deschise ochii. Cînd dădu cu dinșii de bărbatu-său, pare că mișcată de o comotțiune electrică, sări în sus, zbierînd:

- Afară, ieși afară, porouțe, că intru într-un păcat... Să-mi faci casa de ris, să te înhăitezi cu toate puturile. Nu țî-e rușine obrazului!... Și-l scuipă drept în față. Să nu te mai văd în ochi, că te ia mama dracului... M-aș despărți de tine dacă nu ar trebui să umplu tot tîrgul cu porcăriile tale... Ptiu, lua-te-ar naiba, păcătosome! Și măcar nu ai găsit alta!... O scîrnăvie la care să nu să uite nici sacagiii.

Cuconul Iordache își reluă pozițiunea lui de statuă improstită, ținînd ochii țintă și privind fără a vedea nimic.

Furioasă, scîrbită, scuipînd încă o dată și dînd cu tifla lui Iordache, cucoana Ruxăndița trînti ușa în urma sa...

Iar în odaia ei, Cleopița își plîngea înainte balul pierdut.

De atunci cuconul Iordache aproape nu mai iese din cafenea. Masa și dejunul și le găsește în odaia lui. Cu nevestă-sa de-abia dă ochii o dată pe lună. Cît despre

dînsa, ea ținea piept gurii lumii. Nu apucase să iasă în-
tîmplarea în oraș și ea însuși se duse să o povestească :

– Închipuiește-ți, dragă cucoană, cum sînt de rele slugile.
Băgasem în casă, de pomană, o scărnavie de țigancă. S-a
apucat și mi-a furat inelul fetei, apoi, auzi obrăznicie ! să
spună că Iordache i l-a dat. Să fi văzut pe bietul om, era
să-l apuce damblaua de rușine. Nu mai e de trăit, așa de
rele sînt slugile.

Și întotdeauna cucoana Ruxăndița sfirșește arătînd cum
s-a stricat de rău lumea, cum nu mai e de trăit cu slugile.

– Are să ajungem să ne slujim singure, încheie dînsa
filozoficește.

ZORI ROȘII

(Fragment)

De la Fierbinți, două plutoane fuseseră trimise, sub co-
manda sergentului Amnariu, în cătunul vecin, unde se zicea
că țaranii s-au răsculat.

Ploua așa de tare de două zile, că toate drumurile se des-
fundaseră și, cu chiu cu vai, armata de-abia noaptea tîrziu
a ajuns în sat. Oamenii se retrăseseră la casele lor și
cătunul dormea liniștit sub bătaia neîncetată a ploii.

Au tras direct la curte, au trimis să scoale pe cîțiva
consilieri comunali din cătun, și pe la miezul nopții a în-
ceput *instrucția*. Oamenii pe care-i arăta autoritatea co-
munală ca șefi ai revoltei erau smulși din paturile lor și
așa dezbrăcați, pe ploaie, în ghionturile soldaților și lovi-
turile lor cu patul puștii, erau aduși la *domnul* sergent Am-
nariu. Pe fiecare îi aștepta aceeași soartă. Era trîntit la
pămînt, doi soldați se așezau pe nenorocitul țaran, unul
la cap și altul la picioare, i se lăsau pantalonii în jos și
domnul sergent începea instrucția.

- Ai pămînt, mă, hoțule ?
- N-am, săracul de mine, îmi mor copiii de foame.
- Boi ai ?
- Am doi juncani, sărut mîna, dar mor și ei de foame...
- Dați-i pămînt pentru doi boi !

Și bătaia cu baioneta începea grozavă, nemiloasă. Cu cît
creștinul zbiera mai tare, cu atît i se dădea mai mult, pe

cînd omul stăpînirii ședea, făcînd haz de rugăciunile des-
perate ale celui bătut.

Cînd soldații oboseau, nenorocitul, plin de sînge și de
vîntăi, era aruncat în beciul de sub casă, unde alții ge-
meau de durere și cereau cu deznădejde apă de bătut.

Era aproape de ziuă cînd cătunul era *pacificat*. Don
sergent cu învățătorul satului, cu primarul, care sosise și el
cu popa dimpreună cu administratorul moșiei, chefuiau sus.
pe cînd din pivniță se auzeau strigătele celor închiși și de
la poartă bocetul femeilor, pe care soldații nu le lăsau să
intre în curte, respingîndu-le cu brutalitate.

Vinul curgea în pahare, roșu ca și sîngele care mînjea
covorul, beția se urca încetul cu încetul în capete și lui
don sergent, victorios și mîndru de a fi năbușit revolta, îi
venea gust de chef.

- Să vie lăutari !... porunci el.

- Du-te la moș Mihăilă, spune-i să-și aducă vioara, or-
donă primarul unui vătăjel.

Peste un sfert de ceas trimisul se întoarse.

- Unde-i lăutarul ?

- Cică nu vrea să vie. Fiu-său îi arestat și zice că nu
are poftă de cîntat, zice că să-i dați pe Dumitrache.

- Nu vrea să vie ? strigă înfuriat sergentul. Ia patru
oameni și să mi-l aduci pe sus.

Peste cîteva minute, scările răsunau de pașii greoi ai
soldaților și un bătrîn, cu părul cărunț și stufos, cu barba
neîngrijită, smolît la față, fu izbit pe ușă în odaie și val-
virtej cu acei ce-l aduceau s-a oprit în fața mesei.

- Dă ce nu vîi, mă, cînd îți dă ordin stăpînirea, vrei
să înfunzi pușcăria ? se răstea militarul.

Bătrînul, cu ochii mari, cu fața posomorită, tăcea. Un
soldat i-a pus la picioare vioara și arcușul.

- Cîntă ceva, cioară ! Cîntă-ne de inimă albastră !

- Nu pot... șopti bătrînul podidindu-l lacrimile. Nu pot.

- Nu poți ? se răsti sergentul și deja pumnul i se ridica
ca să lovească pe cîntăreț.

- Nu pot, fie-ți milă, domnișorule, mi-ați luat băiatul,
l-ați închis, nu pot să cînt, mă doare, mi se rupe inima,
fiți creștini și nu vă bateți joc de bătrînețele mele !

Bătrînul plîngea, se aruncase jos la picioarele patului și
săruta călduros picioarele galonatului.

- Cine e fiu-său ? întrebă acesta.

- Dumitrache Stan, șeful revoltei, insinuă primarul.

Subofițerul consultă o listă scrisă cu plai vazul, lista
celor arestați, și porunci :

- Să vie Dumitrache Stan !

Ochii bătrînului se vedeau umpluți de bucurie și spe-
ranță ; se ridicase în sus și, umilit, la o parte, aștepta.
Ușa se deschise. Un băietan nalt, frumos, pe care bătaile
nu-l doborîseră, stătea drept înaintea sergentului.

- Trăiți, don sergent !

- Tu ești, mă, Dumitrache Stan ?

- Eu, să trăiți, don sergent !

- Zi tată-tău să cînte, porunci cu liniște acesta.

- Să cînte dacă o vrea. Eu nu-i pot porunci, răspunse
băiatul, înțelegînd acum toată ticăloșia stării sale.

- Va să zică nu vrei ?

- Nu !

- Luați-l și dați-i cincizeci, dar depline, ca pentru pa-
tru boi.

Soldații înșfăcăra pe băietan și cît ai clipi din ochi, din
nou baionetele curgeau pe trupul său vînt și plin de sînge.
Un strigăt însă nu-i ieșea din gură și singura mișcare era
a gurii care mușca cu turbare mîneca cămășii, ca să nu
țipe de durere. Într-un colț bătrînul plîngea cu hohot,
cerînd iertare.

- Îmi omoriți copilul, domnișorilor ! Îmi omoriți copilul !

La a douăzeci și cincea lovitură, sergentul întrebă din
nou :

- Îi spui, mă, lui tat-tău, să cînte ?...

Băiatul tăcea și bătaia din nou începu, crudă și duș-
mană, cînd deodată glasul vesel al viorii răsună în odaie,
dominînd gălăgia zgomotoasă a beției, și vocea bătrînului
veselă și hazlie făcu ca bătaia să înceteze și toți cu gura
căscată că privească spre moșneag. Cu ochii mari, cu gura
crispată de un ris spasmodic, cu mîna tremurîndă pe gîtul
viorii, teribil în această postură tragică, el făcea să răsune

vesel coardele, și note vesele, și cîntece pline de măscări ieșeau din gura lui :

*„Are popa două fete,
Fetele popii fete...
Și-amîndouă or să fete,
Fetele popii fete !”*

Băiatul se sculase și el cu greu pe jumătate și se uita îngrijit la tatăl său.

– Dar e nebun, domnilor, e nebun, zbucni în hohot de plîns băiatul, l-ați înnebunit, domnilor...

De astă dată trecu un fior de groază în odaie. Beția se risipi ca prin farmec din capetele amețite. Era teribilă în adevăr această priveliște a nebunului care cînta răgînd și plîngînd, a ființei care nu se putea scula în picioare și a acestei odăi plină de sînge, de vin și de resturile unei beții sîngeroase.

– Luați-l afară, rosti sergentul, redevenit din nou stăpîn pe sine.

Adevărul ilustrat, VIII, 1895, nr 2278 (23), 7 august, pp. 2-3.

DINU MILIAN

SPOVEDANIA UNUI OM NOU

(*Dinu Milian*)¹

Prietenul meu Dinu Milian a murit. L-ați cunoscut desigur : unul din tinerii cei mai cu viitor, inteligent și plin de cele mai adânci simpatii pentru ideile noastre. A scris mult, dar foarte puțin a publicat. Cu limbă de moarte m-a rugat să-i rînduiesc și să-i îndrept scrierile începute și să le public. Am făcut aceasta ca cea de pe urmă îndatorire unui tovarăș. Prin alte hîrtii am găsit un fel de autobiografie a sa, care zugrăvește toate păsurile sale, viața de familie, viața de școală, viața de student, viața de răzvrătit. Din următoarele file se vede cum prietenul meu a ajuns la aceasta. Analiza psihologică a spiritului său o face fără nici o milă. Spune adevărul, puțin păsîndu-i dacă lovește pe cineva sau se lovește pe sine. Pentru timpul de față voi lua filele cele mai însemnate din viața sa de școlar, file scrise cu sînge, cu cerneala durerilor și neajunsurilor lui. Treptat-treptat voi publica întreaga lucrare, ducînd pe cititor prin atîtea locuri pe unde a trecut și el și a căroră amintire desigur o păstrează încă. Din punct de vedere literar, după cum se vede, Dinu Milian se ține de școala naturalistă și lucrarea sa e în spiritul lui *Jacques Vingtras* al lui *Jules Vallès*.

¹ Publicată în *Contemporanul*, II, 1882-1883, nr. 14, în fruntea primelor capitole din *Dinu Milian*, această introducere nu a mai fost reluată în volum.

Nu-mi mai rămâne aproape de zis nimic, cititorul va judeca singur și desigur, ca și mine, va zice, gândind la autor, mort atât de tânăr :

„Păcat că nu a mai trăit !“

Cap. I

DIN NOAPTEA AMINTIRII

În fund e noapte, întuneric, beznă. Ochii minții zadarnic într-acolo cată. Întunericul acopere totul, fapte și gânduri. Numai încetul cu încetul, ochiul cu greu deosibește nehotărâte lucruri, fapte care pe jumătate sînt în lumea vișurilor. Le-am trăit sau le-am visat ? Nu știu. În această nesiguranță de amintiri, viața nu mi se arată decît ca niște bucăți împrăștiate pe ici, pe colo, bucăți despercheate din haina neagră a vieții.

Cînd însă caut într-acolo, pare că văd un cer senin, o mare albastră și limpede, o lume văzută prin sticla de topaz a închipuirii.

Pare că am trăit într-o lume fericită.

Și în mintea-mi se înfățișează căsuța părintească. Din cerdacul care este de-a lungul casei întregi, Iașul, în cadrul verde al dealurilor ce-l înconjoară, se arată ca într-o panoramă. Colinele urmează unele după altele, schimbîndu-și tonul culorilor cu depărtarea ; o gradațiune întreagă de culori care merge de la verdele închis al dealurilor Cetățuii și ale Galatei, la albastrul deschis, care se unește cu cerul, al Bordei. Și aci orizontul se închide, lumea mea se sfîrșește. Dincolo de aceste margini este necunoscutul, un necunoscut albastru ca cerul și care mă face să-l doresc.

Această impresiune albastră, această lumină fericită înconjoară întiile mele amintiri.

Și ca amănunțimi, lucruri neînsemnate. Cu naivitatea copilărească prind din zbor acești fluturi, fixându-i pe pluta albă a hîrtiei.

Mai întii o amintire care se amestecă cu lumea visurilor.

E noapte. Trăsura urcă cu greu un deal. Înlăuntru sînt mama, tata, surorile, toată gospodăria, tot calabalicul. Drumul e greu, noaptea e adîncă. Trăsura în sfîrșit se oprește. Tata bate într-o poartă uriașă. Un fel de castel, o casă boierească. Cu greu se deschide poarta.

Și cînd mă întorc spre această amintire, pare că-mi vin în minte cărțile citite mai tîrziu, romanurile din veacul din mijloc, cetățuile de pe creasta munților, cuibul nobililor ripareți.

Și apoi din nou mă întorc, întrebîndu-mă de nu este un vis făcut cu mult mai tîrziu.

Cu toate acestea, dealul Pașcanilor, unde am fost de mai multe ori în copilăria mea – mama-mi spunea aceasta – seamănă cu acela văzut în noaptea amintirilor...

Această aducere-amînte-mi deschide poarta vieții... Zic că o deschide, pentru cuvîntul că-mi este cea mai îndepărtată pentru mine. O fi în adevăr cea mai îndepărtată? Nu știu.

Și iarăși o icoană cu cer albastru.

E primăvară. Ne mutăm. Toată gospodăria noastră este în curte. Carele stau pline. În această neorînduială, noi, copiii, stăm cu dădaca la fereastră. Toate ne fac să petrecem. Și de atunci mi-a rămas un cîntec în urechi, cîntec pe care ni-l cînta doica, privind la mutarea calabalicului :

„Cucurigu gaga,
Se mărîtă Sanda,
Cucurigu gagu,
S-a-nsurat moșneagu.“

Și apoi iarăși nimic. Un gol în cadrul vieții.

1866, aprilie 3.

În Iași e revoluție.¹

¹ De fapt, mișcarea ce a avut loc la Iași după detronarea lui Cuza.

Sîntem în casa nașului Leghi. De acolo împușcăturile se aud, cînd unite toate la un loc în mănunchiul grozav al focului de salvă, cînd despărțite unele de altele, cînd puternice, cînd slabe, cînd depărtate, cînd apropiate.

Mama-mi spunea că în oraș e revoluție. Dar ce e revoluția nu mă deslușise. Știam că seucid oamenii, că soldații împușcă, știam că curge sînge, dar pentru ce și pentru cine, mama nu mi-a spus.

Tata era la *canțelarie*. Mama deznădăjduită. Fratele ei, unchiul Ionică, e ofițer și regimentul lui în luptă. A plecat, a venit iar și din nou a plecat căutîndu-și fratele în focul luptei. Apoi, scoțîndu-ne în cerdac, ne-a pus în genunchi întocmai cum ne punea cînd se întîmpla vreo furtună cu trăsnete, cu grindină. Cu glas tare spuneam după mama rugăciunea, printre zgomotul împușcăturilor care ne îngheța sîngele în vine, în zgomotul trăsurilor care în goana cailor treceau desperate pe la poartă.

Cu încetul împușcăturile se potoliră și noaptea începu să se coboare. Pe dasupra porții închise, vedeam regimentele, care, după măcel, se întorceau victorioase acasă, la cazarmă.

Cît despre unchiul Ionică nu i se întîmplase nimic. Căpătase cîteva lovituri de pietre, cîteva ciomege, dar numai atîta.

Și luni întregi mergea vorba revoluției, spăimîntîndu-mă cu povestirea, cu grozăviile ei, cu tabloul măcelurilor prilejite atuncea.

Familia !

Ah ! o uitasem. S-alcătuieste din mama, tata, două surori mai mari și „*șîtaia*“ Dodo. De tata mă temeam tare. Era bătrîn și mă bătea. Nu-i plăcea zgomotul și eu făceam un zgomot nebun, bătîndu-mă cu surorile, stricîndu-le jucăriile, furîndu-le cofeturile sau alte lucruri bune de mîncare. Îi plăceau băieții cumînți, și eu eram un spînzurat. Cînd se supăra mă bătea. Cînd stricam un lucru mă bătea. Cînd nu-l ascultam mă bătea.

Mama era mai bună. Altfel însă îi era bătaia. Mă muștra. Dar ocară îi era așa de amară, așa de jalnică, învinuirile așa de sîngeroase, că preferam bătaia tatei.

– Dinule, ai să mă omori !...

Aceasta veșnic îi era refrenul jalnic și plîngător, cînd Dinu alerga prin curte, cînd strica cite ceva. Atunci plîngeam, mă aruncam în brațele ei, o rugam să nu spună așa.

Cînd însă mă întreceam cu gluma, altfel de mijloc se întrebuița.

Chema pe Tudorache ca să mă ducă la bucătărie, unde mă aștepta ștersul tingirilor. Atunci țipam, zbieram, mă zbuciumam în brațele lui Tudorache. Aneta începea să plîngă, să roage pe mama și, în plînsetele Anetei, în ocările *mamaiei*, eram iertat.

- Nu mai faci, Dinule ?

- N-o mai face, mamaie !

Totdeauna vorbeam în persoana treia. Pare că nu voiam să-mi iau un angajament. Și în adevăr totdeauna făgăduința îmi era călcată, întovărășită de sosirea lui Tudorache, de zbierețele mele, de plînsetele Anetei, de dialogul cu mamaia :

- Nu mai faci, Dinule ?

- N-o mai face, mamaie !

În minte mi se arată acuma, cînd închid ochii, chipul blind al țîțaiei Dodo. Oh ! ce dulci zile am petrecut cu dînsa, povestindu-ne poveștile sau istoriile pe care ni le spunea veșnic ! O iubeam foarte mult. Pe mine totdeauna mă scotea de la bătaie. Între chipul serios și aspru al tatei și acela trist și plîngător al mamei, țîțaia Dodo era singura ființă care îmi înțelegea copilăria. Seara cu toții ne așezam pe patul larg și moale din fundul odăii, certîndu-ne de la brațele țîțaiei ; fiecare vroia să țină în mînă, mîna caldă a mătușii. Noi însă eram trei, și țîțaia Dodo avea numai două brațe. De aceea certe care se sfîrșeau foarte adesea cu pumni și cu ocări !

Cu resemnațiunea fetelor bătrîne, pentru care măritișul devine din ce în ce mai mult o speranță zadarnică, dînsa își punea toată dragostea pe care nu o putuse da altuia, în dragostea noastră.

Oh ! Cît de dulce și senină este în mintea mea amintirea țîțaiei Dodo !...

Oh ! cum mi se arată de frumoase în amintire poveștile copilărești ce mi le spunea la lumina focului, în lungile seri de iarnă.

Cadrul albastru al amintirilor se posomorăște. În el se arată chipul țîțaiei Luța. Ochiul negru și pătrunzător, privirea răutăcioasă, trupul înalt și mlădios, în hainele ei sărace, dar pe care știa să le poarte ca o avută, după cum fusese odată, pe cînd trăia moșul Dumitrache, care o culcase pe aur, o îmbrăcase în aur, îi făcuse din viață un lanț de mulțumiri și fericiri...

Unchiul Dumitrache însă nu se gîndise și pentru timpul cînd nu mai era să fie. O dată mort, toată avuția pieri cu dînsul ca un palat din poveștile arabe. Mama și tata voiseră să scape din vasfrîngerea acestei stări măcar aceea ce ar opri pe sora și nepoții lor să cerșească pe la casele oamenilor. Amar însă plătiră acest lucru. Falimentul unui bancher înghiți aproape totul ce scăpase din mîinile creditorilor. De aci o ură neîmpăcată între tata și țîțaia Luța. Dînsa îl învinuia că îi mîncase starea...

Și în minte îmi revin scene grozave !... Jenică, copilul țîțaiei Luța, *Văr-Naki*, cum îi ziceam, pare că-l văd și acuma, sosind în fiecare zi ca să ceară galbenul, irmilicul, sfanțul chiar. Scrisorile grozave, care făceau pe mama să plîngă, pe tata să se infurie !... Apoi vizitele mătușii, certele murdare cu ai mei !... Eram copil, nu prea înțelegeam multe, dar știam atîta, că ceva grozav se petrecea.

Iar cercul sărăciei se strîngea din ce în ce în jurul țîțaiei. Acasă mi se spunea că se dăduse la băutură. Și din ce în ce cerințele ei se făceau mai grozave, învinovățirile mai amare.

Cînd în minte mi se arată icoana chipului ei, tot trecutul îmi revine : mama roasă de viermele ofticii, tata pornit spre drumul nebuniei și în fund, departe de tot, în mijlocul bisericii Bunei-Vestiri din Iași, un sicriu în care stă galbenă, tăcută, înconjurată de făclii, în tăcerea lugubră a domului, trupul mort al țîțaiei Luța... Și cînd îmi reamintesc icoana acestui chip galben, pare că văd chipul palid al mamei, tot în acea biserică, tot pe același catafalc, tot în mijlocul tăcerii lugubre a templului !... Surorile semănau așa de bine și, cu toate aceste, o mare de ură le despărțea.

Apoi iarăși un gol, sau nimicuri de care se mai ține amintirea, rămășițe despărecheate din răsfrîngerea vieții

trecute, povestiri ale faptelor mele, pe care eu însă nu le știu, trecute în lumea inconștientului.

Desigur, viața curge uniformă între scolare și culcare. Nimica însemnat, nimica nou nu a lovit pentru a se întâmpla în creierul meu...

O întâmplare însă îmi limpezește mintea. De aici pare că trec în lumea adevărată, de aici începe viața mea.

Aceasta e școala.

Cap. II

LA ȘCOALĂ

În luna noiembrie a anului 1869 eram de șapte ani fără o lună. Mă făcusem nesuferit mamei, tatei, țigăiei Dodo. Cu toții – chiar și mătușa Dodo – se plictisiseră, strigau că de ar scăpa de mine, înfundându-mă într-o școală. Aci le era scăparea. Cu toții se săturaseră să-mi facă *morală*. Morala lor se prindea de mine tot așa de mult cât se prindeau ocările de capul lui Tudorache vizitiul.

Și fiindcă e vorba încă o dată de Tudorache, să mă opresc și lângă amintirea acestui om.

Acest Tudorache (Dumnezeu să-l odihnească în locașul dreptilor, căci a murit, sârmanul) făcea zile fripte lui tată-meu. Vizitiul purta barba și mustățile întocmai ca și stăpînu-său.

Acest fapt era socotit de tata ca cea mai mare obrăznicie! Tudorache, dimpotrivă, socotea că prin aceasta își arăta și mai mult iubirea către casa lui Costache Milian!

Nostimă ființă și Tudorache. Omul cel mai de treabă de pe fața pământului. Singurul lui beteșug era că se îmbăta cam des – mama pretindea că era totdeauna beat – și că făcea după capul lui, întocmai ca și mine. Ne potriviserăm în aceasta și eram prieteni la cataramă. Aceasta mai ales de cînd tutunul din casă trecea în luleaua lui Tudorache.

Punctele de acuzațiune împotriva mea și care făceau ca școala să fie singurul mijloc al liniștii familiei, erau două: mai întii, că-mi plăcea să mă joc cu zmeul și acest lucru nu-i plăcea de loc mamei. Dînsa zicea că alerg, că asud și că după aceea beau apă, ceea ce îmi da friguri; al doilea, că în loc să șed sus, cum fac *cuconașii*, cu boierii, mergeam cu *țigănașii*, cu Tudorache, de pe patul căruia luam, dimpreună cu mirosul grajdului, averea lui mișcătoare și mîncătoare.

Din mijlocul social al lui Tudorache, al țigănașilor, al slugilor către care eram atras ca de-o patimă bolnăvicioasă de a le asculta sfaturile și dragostele, voia mama să mă scoată.

Osînda tuturor, după ce s-au sfătuit cu toate rudele, cu unchiul Mihalache, cu nașul Leghi, a fost aceasta:

La școală!

La școală! Acest nume nu mă îngrozea așa de tare. Mama, învățîndu-mă buchele, îmi arătase un abecedar franțuzesc zugrăvit cu băieți care se jucau de-a valma, cu profesori care împart daruri elevilor.

Eu eram singur și daruri mai nimeni nu-mi dădea.

La școală! Dar acolo eram să am tovarăși cu care să alerg în pace, profesori care să nu mă bată, sau să mă dojenească că am alergat cu zmeul! Acasă eram cuc singur. Nu aveam voie să ies din curte sau să merg la bucătărie ca să mă joc cu băiatul spălătoresei. Cînd, împotriva tuturor poruncilor, străbăteam în cuhnie, cu toată spaima ce mi-o făcea mama că are să mă pună să șterg *tingirile*, mă repezeam la dulapuri: mămăliga rece îmi plăcea mai bine decît franzela din casă.

Cînd eram prins în flagrant delict de mîncare de mămăliță cu ceapă (aceasta mai cu seamă supăra pe mama, căci puțeam), cu toții mă ocărau, cu toții îmi spuneau că nu-s *fecior de boier*, dar că m-a cumpărat mama de la țigan pe un căuș de făină. De ce pe un căuș?

Țigăia Dodo, ca orice domnișoară ce se respectă (deși era o domnișoară de patruzeci de ani), îmi spunea alte bazaconii și mai gogonate asupra venirii mele pe lume. Berzele m-au adus în cioc, îmi zicea ea, și ca dovadă îmi

arăta o figurină de porcelan pe al căreia capac se vedea o barză purtînd în cioc un copil înfășat.

Cînd am aflat, la școală, adevărul asupra nașterii mele, am tras o palmă tovarășului „care îmi batjocorea neamurile“.

– *Se leagă de părinți*, am spus d-lui Bîrzoii, care se pregătea să mă pedepsească.

O dată sigur de adevăr, aveam dispreț pentru părinții mei. Berzele erau așa de poetice ! Tata, mama să facă asemenea lucruri !... Cu neputință !...

La școală ! Dar unde ? La ce școală ? Aici era greul. Mama, care voia ca Dinu ei să iasă *om de treabă*, în ruptul capului nu m-ar fi lăsat să merg la o școală *publică*.

– Dar unde se poate ! Dinu să învețe acolo toate relele ! Să învețe Dinu meu și să fie împreună cu băiatul spălătoresei Casandra !... Nu !

Și Dinu nu a mers la școala *publică* !...

Tata era funcționar, și prisosul, deși fusese odată în casa noastră, pierise de mult acuma. Datoria către țitaia Luța făcea ca să ne fie și mai strîmtorită viața. Eram foarte mărginiți în mijloace. Și aceasta cu atît mai mult cu cît trăiam în societatea oamenilor bogați. Viața cea mai ticăloasă cu putință. Muncești pentru a părea, nu pentru a mînca ! Pe lîngă aceasta, surorile, mai mari ca mine, cereau plata pensionatului, căci și ele nu puteau să stea în aceeași bancă cu fata jupînesei sau cu cea a bucătăresei. Totuși Dinu nu putea merge alături cu băiatul Casandrei. Așa era hotărît. Tata și mama au voit mai bine să se înjosească, decît ca fiul lor – odorul lor de Dinu – să nu fie alături de copiii *oamenilor cumsecade* !

Prin multe stăruințe și rugăminte am căpătat un loc de semibursier extern în *Institutul privat al Academiiilor*. Acolo învățau toți copiii prietenilor și cunoștințelor noastre. Acolo învățau băieții lui Guluță, feciorul lui Banu, nepoții lui Gulescu.

A fi bursier într-o școală publică nu e ceva rușinos. Alături de tine nu vezi decît tovarăși de sărăcie. Nimeni nu te poate batjocori amintindu-ți lipsa familiei tale, haina-ți cărpăcită. Sărăcia găsește surori în sărăcia celorlalți.

Nu tot astfel este într-o școală privată. Acolo toți plătesc, toți sînt bine îmbrăcați, cu pungile totdeauna pline, acolo ești privit ca o ființă cu totul altfel, sărăcia îmbrăcămîntei tale e văzută cu ochi rizător, mușcător, disprețuitor.

În școala publică, cu toții sînt deopotrivă în ochii dascălilor. În școala privată, săracul, bursierul este la buna voie a întîiului venit. Orice profesor, orice pedagog îți poate striga :

– Fă așa, îți poruncesc. Ori de unde nu, te dau afară. Nu știi că ești primit degeaba, că mînînci degeaba și că trebuie să te supui ?

Pentru o singură greșală suferi fără dreptul de a murmura pedepsele cele mai grele, căci drept răspuns ți se arată poarta.

Nu-i costă nimic aceste locuri, căci unde învață o sută nouăzeci și nouă de inși, poate învăța și al două sutelea. Unde mînîncă atîția, mai poate mînca și un altul. Nu-i costă nimic, dar se folosesc de bursier pentru a da exemple celorlalți, pentru a-și face reclamă de oameni binefăcători. Se spune că spartanii îmbătau pe robi pentru a da pilde tinerilor împotriva beției.

Bursierul e pedepsit pentru a da pilde celorlalți și a suferi pedeapsa cuvenită lor.

Ceilalți ar putea să țipe, să facă gură, bursierul însă trebuie să tacă și să sufere. Aceasta e partea lui. Dacă toată clasa a făcut ceva, bursierul e acela care este mai întîi pedepsit. Cîteodată, profesorii se folosesc de starea lui pentru ca să facă dintr-însul spionul clasei.

Aceasta este starea cea mai de plîns : înjosirea și stricarea firii copilului prin sărăcie.

Și cîți nu au trebuit să plece fruntea și să ajungă trădătorii tovarășilor lor, slugi ai aceluia care îi necinseau !

Așa de jos nu m-am scoborît eu însă.

Pentru gustul de a nu fi alături de băiatul Casandrei și pentru ca să ies *om de treabă*, nouă ani de zile am suferit și am scrișnit dinții sub greutatea stării mele înjositoare : sărac între bogați, la buna voie a tuturor. Am plecat de atîtea ori fruntea, pe cînd aș fi trebuit să o ridic

cît mai sus, încît mă mir cum mi-au rămas spetele drepte, cum am mai putut ridica capul.

Cel puțin azi sînt răzbunat. Nu am ieșit *om de treabă* și tot băiatul Casandrei și prietenii lui, cei mici și cei săraci, nenorocii și nedreptățiți, îmi sînt tovarăși și cei mai buni prieteni.

Luni dimineata.

De cu seară am fost lăut, spălat, pieptănat și îmbrăcat cu hainele cele noi.

Înainte de plecare, mama, foarte mișcată și cu solemnitate, îmi ține un discurs :

- Dinule, să iei seama, să fii cuminte, poartă-te bine cu profesorii, nu-i supăra, că sînt părinții tăi de al doilea.

Nu înțeleg de loc acest lucru, dar ascult.

Apoi mama îmi înșiră cum trebuie să șez, să nu pun mîna în gură, să nu mă scobesc în nas, să nu casc, să nu șez cu coatele pe masă, să nu fac pipi în pantaloni, la masă să spun : „*Merci, monsieur !*“ Erau atîtea de multe că, la sfîrșitul discursului, uitasem începutul și mijlocul.

Opt ceasuri și un sfert.

Tata și-a luat cafeaua după *tabiet*. Mie îmi dă cafea cu lapte. Plecarăm. El cu aerul lui posomorît și eu cu inima înghețată. Pentru întîiași dată eram să fiu față cu o lume străină. Îmi închipuiam profesorii mei altfel decît ceilalți oameni. Apoi băieții... alte case, alte odăi. Mi se părea că porțile unei lumi necunoscute se deschid pentru mine.

Și apoi cine nu a fost și cine nu este mișcat față cu necunoscutul ?

Eram mai mult mort decît viu, cînd, după ce am străbătut noroiul uliței Sf. Haralambie, am intrat în curtea institutului.

Băieții erau în clasă. Curtea, acum deșartă, foarte mare, e înconjurată de un zid, de care se razimă patru sau cinci perechi de case. Clădiri mai însemnate sînt două, una în mijlocul curții, alta la stînga, amîndouă cu două caturi. Ne-am îndreptat înspre clădirea din mijloc, ne-am urcat pe o scară cu covor și tată-meu, bătînd la ușa din dreapta, am intrat, împins de dînsul.

Odaia directorului. Canțelaria !

La masa din fund stă un boier cu barba marc, neagră și mătăsoasă. Uitîndu-mă pe furiș la dînsul, îl văd că scămănă cu sfinții din Biblia țîțaii Dodo. Chipul blînd de apostol, vorba de miere, foarte politicos. Ne primi bine, ne strînse mîna și ne pofți de mai multe ori ca să ședem.

Căzui pe un scaun.

Moșul Culei e directorul școalei și e profesor la Universitate.

Mi se cercetează actul de naștere, sînt scris pe o condică, tata numără cîțiva napoleoni și iată-mă-s școlar.

Nu-mi venea a crede că asemenea lucru se poate face atît de ușor.

Aici încep solemnitatea.

Tata, după ce mulțumi încetișor directorului (desigur pentru „mila“ ce-mi făcea), întorcîndu-se spre mine cu aer solemn, spuse din nou discursul mamei :

- Să fii cuminte, să te silești, să ascuți profesorii și pe domnul director ; dumnealui îți este ca și al doilea părinte !...

O mică paranteză acum.

Sîntem în cincisprezece martie 1880. Pe zidul Universității din Iași se citea următorul anunț :

„*D. Dinu Milian este eliminat dintre numărul studenților universitari ca propovăduitor de idei subversive pentru ordinea stabilită.*

(ss) Rector, Papa Culei.“

Era el, al doilea părinte din cancelaria directorului.

Tocmai acum, după unsprezece ani, putui să înțeleg discursul tatei.

Acum însă nici tata, nici mama nu mai trăiau ca să vadă. Tata murise nebun, cu deznădejdea de a mai face din mine *om de treabă*, mama se stinsese cu părerea de rău că moare înainte de a mă vedea „om“.

Sărmanii ! Mai bine pentru dînșii că au murit. Le-aș fi fost de necaz și durere !

Acuma ar fi putut și ei pricepe ce va să zică acești ai doilea părinți, de care vorbeau lui Dinu.

Sînt școlar.

Tata îmbracă paltonul său cafeniu și tustrei, tata, directorul și eu, ne scoborîm pe scară. Directorul, luîndu-mă de mină, apucă spre casele din stînga, pe cînd tata o luă la dreapta, spre poartă.

Clasa.

O sală mare, joasă, întunecoasă. Patru sau cinci rînduri de bănci. Aproape de cincizeci de școlari înlăuntru. Aerul greu, tavanul jos. În fața băncilor, între două ferestre, catedra cu *profesorul*, un franțuz care vorbește romînește ! Alături de catedră, patru sau cinci băieți puși în genunchi. Pare că nu sînt prea supărați de această pedeapsă de vreme ce se strîmbau unii la alții, scoțînd limba celor din bănci, care rideau în pumni. Pe lîngă aceasta se mai îndeletniceau cu prînderea muștelor care mai putuseră trăi, căci vremea era cam căldicică. Unul mai ales era foarte dibaci : într-o clipă musca era prinsă, apoi în locul știut îi punea o bucată de hîrtie pe care o atîrna în zbor.

Cei din bancă priveau această operațiune, ghiontuindu-se și rîzînd. Cădeau însă mulți jertfă hazului lor, căci la intrarea noastră, auzeam pe franțuz strigînd :

- Îți pun zero la purtare !
- Tu, de colo, ești *postit* la dejun !
- Codescule, ești prea obraznic !
- Mă-ga-ru-le verde !...

Aceasta era clasa !

La intrarea directorului, începu să se facă tăcere. Privirile numai din cînd în cînd se îndreptau către nenorocitele muște, carele de-abia mai puteau zbura îngreunate de penajul lor.

Directorul intră, spuse franțuzului ceva încet la ureche, și apoi, străbătînd clasa cu mine de mină, mă așeză în banca cea mai din fund.

Cincizeci de priviri fură ațintite asupra mea. Venisem eu în locul nenorocitelor muște.

Plec ochii și mă înroșesc. Băieții înțeleg că mi-e rușine și vor să-și arate puterea lor. Unii șoptesc arătîndu-mă cu degetul ca pe o dihanie, alții rid de hainele mele făcute de mama, în sfîrșit, de la tîlpi pînă la creștet sînt de cinci-

zeci de ori cercetat. Sînt mai rău decît diinele în car ; nu pot să ridic ochii, dar știu că cu toții se uită la mine, aud numai răcnetul franțuzului, care face spume ocărînd și scoate în genunchi la fiecare minut.

În sală erau adunate trei clase : I-a și a II-a primară și I-a de liceu. Era lecțiunea de franțuzește.

Pe lîngă toate nenorocirile mele, îmi aduc aminte de discursul mamaiei : mă îndrept băț, țin răsufierea de teamă să nu fac vuiet, las mîinile în jos. Sînt țeapăn și stîngaci. Orișice mișcare mi se pare că nu e *cumsecade*. Nu știam, în sfîrșit, cum să stau.

Trebuie însă să răsufiu. Îmi ținusem prea mult răsufierea. Trebuie să respir, și răsufiai atît de puternic că suflarea, trecînd printre dinți, mă făcu să *fluier*. Un șuier de locomotivă.

Scandal !

- Cine a fluierat ? întrebă franțuzul.

Tac, mă roșesc, apoi îngălbinesc, fac ochii mari ca două cepe, dar tot păstrez tăcerea. O tăcere plină de spaimă. Un vecin însă mă vinde, fiind el învinovățit...

- Așa, așa, îmi strigă profesorul, într-o romînească grozavă, așa, mă-ga-ru-le verde !... De-abia ai venit și te *trezești la oi* ! Vorbește ! cum te cheamă ?

Și apoi iarăși un grozav și silabisit „mă-ga-ru-le verde“. Amuțisem cu desăvîrșire. Aș fi voit mai bine ca să mă înghiță iadul.

Băieții rid...

Un ris nervos mă apucă și pe mine. Rid cu hohot ținîndu-mă de pintece.

În risul și zgomotul tuturor se aude glasul franțuzului :

- Ce porcărie e aceasta ? Ce ? Rîzi acuma ! În genunchi ! Afară ! *petit polisson*¹, afară ! zbiera dascălul. Și apoi un alt „mă-ga-ru-le verde !“...

Nici acuma nu-mi pot da seama ce trebuia să fi fost acest măgar verde. Eu însă stăteam pironit locului pe bancă.

Toți rid, zbiară, un zgomot nebunesc. Profesorul furios se scoală, mă înșfacă de după ceafă și de-o aripă mă scoate afară din rîndul băncilor, lîngă cel cu muștele.

¹ Mic dezmățat (fr.).

- În genunchi !

Eu stau în picioare îndobitocit. Profesorul mă apasă de umeri la pământ. Sub greutatea mâinii franțuzului genunchii vor să se îndoiaie. Pantalonii însă, strâmți și prinși pe pulpe, nu mă lasă. Din nou apăsare. Din nou ocări. De astă dată cad la pământ. Pantalonii crăpaseră și prin spărtura făcută cămașa ieșise, întocmai ca și apa din stincă sub toiagul lui Moise. Hohotul devine grozav. Unii țipă, alții latră, alții miorlăie, toți ca nebunii. Rîde și profesorul de crima lui.

Pun mîna zăpăcit, neștiind de ce se rîde, și îmi pot da seama de grozavul adevăr !

Îmi ascund fața cu amîndouă mîinile și de astă dată hohotesc în plîns. Lacrimile însă mi se pierd în furtuna de rîsete care domnește în sală.

Îmi venea să fug în lumea toată. Dar pe unde ? Pentru aceasta ar fi trebuit să trec printre rîndurile băieților, și tot mai bine eram acolo, cu obrazul între mîini. Deprins cu liniștea și viața casei, mă credeam în mijlocul iadului. Apoi, ca un fulger trecu prin gîndul meu ocară mamei pentru pantaloni, ocară tuturor din casă „că pentru ce am fost obraznic și tocmai de la început ? - ceea ce e semn rău !”

Nu ținu însă mult chinul meu. Sunetul clopotului îmi sfîrși pedeapsa.

Acum însă e și mai rău. Băieții aveau *recreație*. Sînt înconjurat de toată clasa ca o dihanie, ca un arap alb, ca o comedie. Unii rîd, altora li-e milă, alții îmi trag cămașa din închisoarea ei. Sînt întîmplarea de căpetenie a zilei, sînt băiatul cel mai mic, cel mai neprotejat, cel mai necunoscător de ale școalei și, peste toate, intrasem în lumea lor printr-un scandal așa de ridicol. Asta mă pierduse. Mă compromisesem de la început, mă *luaseră înainte* băieții, căci nu putusem să le impun respect. Sînt pierdut și porecele curg droaie ; în curînd vor curge și bătăile ale cărora *gazdă* voi fi.

Mama nu voise ca Dinu al ei să fie alături cu feciorul Casandrei !...

- *Potcovarul !* strigă unul din băieți, și cu toți ceilalți în cor începură să zbiere : Pot-co-va-rul ! Pot-co-va-rul !

Mă botezaseră ! Mai în urmă fui poreclit *găină*. Găină și potcovar, iată numele mele de școală.

Și acestea toate din pricina pantalonilor, din pricina discursurilor mamei asupra *ținutei* și purtării mele ! În loc să fi scris vestitele versuri ale lui Șerbănescu, aveam dreptul să spun :

„În durerea mea păgînă,
De-aș avea putere eu,
Aș lua pantalonii în mînă
Și-aș zvrîli în Dumnezeu !”

În sfîrșit, seara sosi.

Cînd am ieșit din clasă, găsii pe Zoița, care venise să mă ia acasă, în mijlocul băieților *celor mari*.

Nu era tocmai urîtă Zoița, și *superiorii* găsiseră de cuviință să glumească cu dînsa.

Scăparăm cu mare nevoie pe poartă ; ea urmărită de *superiori*, eu de *colegii* mei.

Și în urma noastră venea ca un alai uriaș, un uragan de glasuri între care se auzea numele meu de al doilea :

- Potcovarul ! Potcovarul !...

- Da obraznici mai sînt cuconașii aștia, zău așa !...

- Dar ce ț-au spus ?

- Ia ! sînt obraznici. Nu trebuie să știi mata toate !...

Trecînd din nou, în brațele Zoiței, noroiul uliței Sf. Haralambie, am ajuns acasă.

Să spui toate cîte le pățisem, îmi era rușine și frică ; rușine pentru că ar fi trebuit să mărturisesc că sînt rîsul băieților și mîndria mea ar fi suferit, frică pentru pantalonii care erau noi-nouți, făcuți de mama dintr-un palton vechi al tatei. Zoița m-a scăpat dimpreună cu Tudorache. Lor numai le-am spus întîmplările mele. Zoița mi-a cusut, fără să știe mama, pantalonii, Tudorache m-a mîngîiat.

Toată poezia școalei din abecedarul zugrăvit pierise. Nu raiul, dar iadul era acum „focarul luminii“, franțuzul - Scaraoschi, băieții - draci !

Noaptea am avut-o neliniștită. Visam pe superiori *legindu-se* de Zoița, spunîndu-i cuvinte pe care nu le înțelegeam bine și mie trîgîndu-mi colegii cămașa din pantaloni. Mă băteam și apărîndu-mă îmi însingerasem pumnul lovînd în perete, cu disparare.

Așa a intrat Dinu Milian în școală !...

O dată intrat în horă, trebuie să joc. Am jucat.

Anul cel mai necăjit a fost acesta, căci îmi mîncasem lefteria de la început. Eram mai slab, mai nemernic decît toți ; prin urmare cu toții își arătau puterea asupra mea. Mi se descoperise partea cea slabă, și atît a trebuit. Nu aveam dreptul să tac, nu aveam dreptul să vorbesc, nici să pîrăsc, nici să sufăr bătaia. Mă numeau prost pentru că nu le puteam face nimic.

Dar lucrurile se schimbă.

Între prigonitorii mei, cel mai grozav era unul Mașotă, nepotul celui mai bogat boier din târgul Iașilor. Nu era zi, nu era ceas, nu era minut ca să nu-mi facă ceva. La început am suferit, pînă cînd am înțeles pricina nemerniciei mele. Trebuia să le impun. Dar tot ce-mi lipsea era curajul. Eram mișel. Mișelia însă mă părăsi într-o zi, fără voința mea chiar.

- Măi calicule ! îmi strigă el odată așa de tare în urechi că mă amețise.

Era acum prea mult. Nu mai văd nimica înaintea ochilor. Ca prin fulger trecu prin minte ideea că Mașotă trebuie să fie ucis. Mort sau el, sau eu. Mă întorsei și, pocnindu-l în ochi, îl trîntii leșinat la pămînt. Cînd l-au sculat i se umflase ochiul cît o ceapă și era vînat de te îngrozea.

Scandal !

Sînt chemat sus în cancelaria directorului, mă cheamă profesorii, pedagogii. Un interogatoriu care ținu două ceasuri și care avu ca urmare că mă puseră la carceră.

Și morala tuturor stătea în aceasta :

- D-ta să bați un băiat *bogat* ?

Bogat? Tocmai de aceea îl bătusem, pentru că mă numise calic, parcă-i *calicisem* la ușa tătînă-său !

Am fost închis într-o odaie unde drept tovarăși aveam o întregă movilă de ghetete rupte și colonia de șoareci care se statornicise în ele.

Aceasta era carcera !

Oficial am numai apă și piine.

Colegii mei, însă, plini de respect și de admirație acuma pentru actul săvîrșit de mine, mi-au zvrîlit tot ce putuseră fura de la masă. În schimb și eu le arunc jumătate din ghetete cu șoareci cu tot.

Seara mi s-a dat drumul. Înainte de a pleca acasă (acum plecam singur), am vizitat pe dușmanul meu și i-am strîns mîna. Așa cereau legile duelului în școală. Cavalerismul înainte de toate !...

O lună de zile Mașotă a avut înfățișarea Ciclopului lui Ulise.

Mașotă e acum însă blind ca mielul și toți băieții mă iau în cercul lor. Sînt de acum scăpat, sînt deopotrivă cu toți ceilalți. Impusesem.

Adio bătăi, insulte, necazuri, înjosiri.

Cu aceasta s-a sfîrșit anul.

Am petrecut vacanța liniștit, judecînd asupra nestatorniciei lucrurilor omenești. Mă odihneam pe laurii mei. Ochiul lui Mașotă mă scăpase !...

Nu trebuie să mai spun că rămăsesem repetent !

Cap. III

DIN ISPRĂVILE MELE

Anul al doilea.

Școala își schimbase localul. Asociații institutului cumpăraseră casa cea mai mare din oraș : o închisoare grozavă și amenințătoare, care stăpînește orașul. Așezate între două uliți, casele se arătau ca o zidire tăcută și plină de tăinicie. De tăinicie ! Numai din tainele a nouă ani de zile ce le-am suferit acolo s-ar scrie un volum... Și ciți nu au fost ca mine !

Mai aveau încă și istoricul lor. Fuseseră la început case domnești și aici la 1848 fuseseră prinși capii revoluțiunii.

Acolo se stinsese focul revoltei și tot acolo a fost menit să se stingă focul atîtor caractere independente.

Cînd trec pe acolo un fior mă apucă !

Acum sint intern.

Pe cind petreceam vacanția culcat pe laurii căpătați prin pumnul dat lui Mașotă, mama și țițaia Dodo o pierduseră cosînd cămăși și toate rufele mele, cerute de regulament.

În ziua de opt septembrie fui trimis la școală. De astă dată am fost scutit de solemnitatea și discursurile tatei. Tudorache m-a dus la școală. Acolo am fost de față la sfințirea apei de popa Alexandru, popa casei noastre și unul din actorii tragicomediei vieții mele. Aci m-au întîlnit colegii, le-am strîns mîna și astfel am început să repetesc al doilea an.

Despre învățat nu prea mi-era greu : nu citeam decit foarte rar și atunci cînd știam că o să mă ia acasă.

Acum sint *om*, nu sint bătut. Dimpotrivă, bat. Soldatul pumnit, cînd a ajuns sergent, își răzbună, asupra celor de mai jos, de toate înjosirile suferite. Tot așa făceam și eu.

Ce învățam ?

Catehismul. Profesor, un biet student pe care-l poreclisem *Ardei*. Era iute grozav și aceasta ne făcea să rîdem și să-l încludăm și mai tare.

Ce mai învățam ?

Morala creștinească învățată și *înțeleasă* de copii de 8-9 ani. Îmi aduc aminte că era vorba de fecioria mamei domnului cînd a născuț pe Hristos. Mai întii trebuie să fi știut ce e fecioria și ce legături este între ea și naștere. Și am știut acestea toate grație cîtorva colegi mai *experimentați*, și am știut acestea dimpreună cu multe ce nu ar fi trebuit să le știm și care ne aprindeau mintea prin farmecul necunoscutului.

Plecați însă fruntea și tăceți. Nu se discută Morala (cu M mare) creștină.

Ce mai învățam ?

Nemțeasca. Adică gramatica germană știută pe de rost tot în nemțește. Noi nu știam însă această limbă. Apoi : *Ich bin gut, du bist schlecht, er ist gross*.

Francezește : *L'ami des enfants*. Figurile imi plăceau mai bine decît ba-bo-bou.

Romînește recitam poezii. Știam pe de rost : *Movila lui Burcel, Constantin Brîncoveanu, Banul Mărăcine*.

Mama, cînd mă aducea acasă și cînd voia să arate cît de deștept e Dinu, mă punea să recitez poezii înaintea cucoanelor.

Atunci să fi văzut pe Dinu, legănîndu-se și recitînd :

*„Intr-o zi de sîrbătoare
Se ivi un mîndru soare.“*

Mai ales imi plăcea să fac acest lucru dinaintea cucoanei Nădejdia, o cucoană care ne aducea întotdeauna cofeturi și pe care o cunoșteam după mirosul ce lăsa, un parfum anume.

Eram intern.

Acolo am învățat toate vițuriile internatelor, vițuriile careucid inteligența în fașă și care fac ca din focarul acesta de corupțiune să iasă acci tineri scofilciți, cu ochi sticloși, ofticoși și aproape ca să se scoboare în groapă, roși de boale și vițuri solitare.

Mărturisesc fără să rosesccă am trecut prin toate, că tot ce au făcut și alții am făcut și eu.

Precum, însă, din supraviețuitorii unei corăbii înecate, unii povestesc întimplarea, tot așa și eu, singurul care am scăpat teafăr din vasfrîngerea atîtor inteligențe, cred de datoriamea să strig și să arunc blestemul împotriva accilor care, din neghiobie sau din speculă, pun vițitul în așa împrejurări că trebuie să se dezvolte și să crească.

Nimica extraordinar anul acesta. L-am sîrșit cu bine și am putut trece clasa fără să fiu *corigent*. Singurul an din nouă în care am *învățat bine*. Și lucru foarte curios, căci eu nu învățasem de loc.

Am petrecut vara pe malul Prutului, la Sorca, moșia unuia din prietenii tatei. Mamei îi trebuia aer curat, viață liniștită. Oh ! ce viață necăjită pentru mine.

Ce folos că aveam orizonturile largi, priveliștile frumoase, ce folos că priveam luntrașii care scoborau Prutul cîntînd, ce folos că adesea mă minunam cînd valurile erau turburi și învrăjmășite, ce folos de toate, cînd eram ca și sticletele în colivie ?... Dinu nu avea voie să se scalde fără

de mama sau fără de tata, Dinu nu avea voie să meargă în sat ca să nu-l mănince cîinii, sau să se joace cu băieții de țărani. Dinu nu se putea duce în livadă, nici pe malul Prutului, căci cine știe, *doamne ferește*, se poate surpa malul, sau poate să cadă în apă.

Aici îmi veniseră de hac. Apoi ocările mamei cînd nu o ascultam :

- Dinule, vrei să omori pe mă-ta ? O singură mamă ai și pe aceea voiești să o omori ; cînd va muri vei vedea că nu mai găsești alta.

Cit despre tata era vecinic posomorît și ades îndrepta greșelile mele, subliniind ocările mamei cu bastonul d-sale, pe care-l botezase sf. Nicolae.

- Ticălosule ! Iată toată morala lui întovărășită de aceea mai puternică : a lui sf. Nicolae.

Raporturile mai întime cu tata erau acelea care se făceau prin mijlocirea acestui sfînt ciomăgaș.

- Dinule !

- Aud, mamaie !

- Gătește-te, căci poimiine pleci cu tată-tău la Iași...

În adevăr se apropia ziua de 1 septembrie. Tata trebuia să se întoarcă la slujba lui, Dinu la școală. Mama, țițaia Dodo și surorile erau să mai rămînă încă vreo două săptămîni.

Am venit la Iași într-o căruță proastă, umplută cu fîn, dasupra căruia mama pusese perne și saltele [...]

La Iași, casa cu totul deșartă, căci slugile plecaseră cu noi. Are ceva lugubru simțimîntul pustietății. Tata a plecat în oraș și eu singur, înspre căderea serii, rămăsesem acasă.

Cineva bate la poartă. Printre ostrețe, zăresc chipul grozav al țițaiei Luței. Tata și mama acum se fereau să o întîlnească. Îi închiseră ușa. Sună clopoțelul. Nu deschid. Poarta, însă, rău închisă, se deschise și deodată mă găsesc în fața țițaiei.

- Unde-i tată-tău, mă-ta ?

Tremur.

- Nu-i nimeni acasă, tata e în tîrg, mama a rămas la moșie, spun eu repede, ca și cum aș zice o lecțiune.

- Minți. Sînt aici. Se cunoaște că ești *puil* lui conu Costache !...

Înghetașem... Nu mai pot zice nici un cuvînt, picioarele mi se taie...

Cînd a venit tata nici nu mai puteam vorbi.

Anul al treilea.

În locul lui Papa Culei venise director *Mustață-Roșie*. Acesta e profesor la Universitate și inginer de *mine*. Multă vreme nu știam ce sînt *mine*. Inginer de mine ? Adică nu-mai pentru dînsul, socoteam eu !

Tot intern.

Cum un vechi soldat își spune izbînde sale, tot așa și eu îmi trag haina, tușesc și cer ca toți să tacă. Anul acesta este epoca mea de glorie. În acest an am săvîrșit faptele cele mai mari și am trăit viață de școlar în toată slobozenia. În acest an am dat drumul năzuințelor și zbor liber firii mele.

Mai întîi : acum eram dintre cei *vechi*. Noi erau o mulțime, dintre care și nenorocitul Aclas. Asupra acestuia îmi arătam puterea. Era peltic și pentru nefericirea lui avea și o *chelbe* în cap. Atîta a fost de ajuns ! Mai avea încă și o soră. Altă nenorocire. A avea surori este un mare neajuns pentru un băiat de școală. Toți se leagă de *onoarea* lor, așa că trebuie să le-o aperi. Și eu aveam, ba încă două, dar știusem de la început, prin pumnul dat în ochiul lui Mașotă, să le apăr *cinstea* și *numele*.

Ceea ce fusesem eu la început, acum era bietul Aclas. Năsoceam toate năzdrăvaniile pe socoteala lui și a surori-sa.

Inspectorul Bîrzoii era veșnic între noi ca să ne împace :

- Domnule *Bîrzoii*, numai ce-l auzai pe Aclas, spunînd plin de lacrimi, Milian nu-mi dă *pași*.

- Nu-ți dă pace, dar ce ți-a făcut ?

- Se *leagă* de soră-mea și de părinți.

Și mai totdeauna se auzea citindu-se la masă :

- Postiți de un fel : Dinu Milian pentru că a spus necuviințe lui Aclas.

Apoi după masă ce pătea chelba lui Aclas, numai ea știa.

A doua zi aceeași citire și același fel de bucate luat de dinaintea lui Dinu Milian.

În prigonirea lui Aclas eram tovarăș cu mulți, dar mai ales cu *Bujană cel mic*. Erau doi Bujani, unul mai mare și altul mic, *Bujană cel mare* și *Bujană cel mic*. Cel mare era grozav de prost și mi-era „superior“, fiind în clasa II-a de liceu.

De multe ori totuși, când voiam să-l înfuriez, din fugă îi strigam : *Bujano !* Se fugărea după mine, dar cădea jertfă furiei sale. Eu mă repezeam drept în *caștelarie* și plângînd începeam să spun că m-a bătut *degeaba*. De multe ori a fost pedepsit pentru mine, și pe cea mai sfîntă dreptate.

Cu Bujană cel mic eram prieten și coleg. Ne complectam unul pe altul. El punea în asociațiune puterea lui, eu cutezanța. La început ne-am bătut. Credea că fiind mai mare ca mine, mă va bate. A pățit-o, însă. În loc să mă bat, cum credea el, ca toți oamenii, eu îi sării fără multă vorbă în spete... Era singurul mijloc de a-l bate, fiind cu mult mai mic decît el. O dată în spetele Bujanei, îmi încheștai mîinile în păr și tot trage, trage, băiete, pînă cînd Bujană a cerut pace. De atunci eram prieteni și tovarășii împotriva altora.

Cu Aclas eram veșnic în ceartă. Fiindcă mă legasem de soră-sa, și el îmi plătea cu aceeași monedă. Eram poreclit potcovar. Din potcovar, făcuse potcovăriță, și cum nu putea pronunța acest cuvînt, îl schimbase în *poctovărită*. Veșnic clasa răsuna de strigătele noastre.

- Naștoliță !
- Poctovărită !

Și apoi un gest libidinos la adresa lui Aclas, pe a cărui soră o chema Natalia.

Natalia, Natalia, Naștolița !...

Blanqui ¹, întreat odată la un proces despre domiciliul său, răspunse cu mîndrie :

- Temnița.

¹ Auguste Blanqui (1805-1881) - om politic francez, participant activ la revoluțiile din 1830 și 1848 ; în timpul Comunei din 1870 a avut un rol important.

Și eu tot așa aș fi putut răspunde despre mine. În adevăr, tata se speriasse. Îi era rușine să vină să mă vadă, căci era sigur să mă afle în închisoare sau să audă vorbe ca acestea :

- Domnule Miliane, băiatul d-tale este grozav de obraznic. Nu știm ce să mai facem, *ne strică* și pe ceilalți !

Adică cu alte cuvinte : băiatul d-tale, pe care-l ținem de pomană, ne strică și pe cei care plătesc...

Deznădăjduit, tata se întorcea acasă, lepădîndu-se de paternitate.

- Copilul *dumitale*, soro, îmi face rușine !... Nu mai eram acum copilul lui, eram *numai* al mamei.

Mama, cu toată rușinea, venea mai adesea ca să mă viziteze.

A întrerupt însă vizitele. Nu mai era cu puțință să dea ochi cu profesorii. Venise odată să mă vadă, dar a trebuit să se întoarcă fără să-mi zărească chipul. Pricina fusese că mă *spînzurasem*.

Iată cum :

Eram în *repetitoarea* de după-amiază. Mașotă stătea cu săltarul lîngă mine. Nu țiu bine minte pentru ce, dar ne trezirăm deodată unul cu mîna în părul celuilalt.

- Lasă de păr, strigă Mașotă, făcînd niște buze ca de arap.

- Ba, lasă tu.

- Milian, Mașotă, afară !

Era glasul pedagogului care privea cu admirațiune lupta noastră omerică.

- Îți mai trebuie ? strigam eu lui Mașotă, arătîndu-i un smoc de păr bălan printre degetele mele.

- Dar ție ? răspundea încruntat Mașotă, ținînd în mîna, ca un trofeu, o șuviță din părul meu negru.

Sîntem în *carceră* amîndoi.

Carcera se alcătuieste din două chilii strîmte, cu ușile bine ferecate și de-abia luminate prin o ferestruică deasupra ușii. Păreții sînt plini de inscripțiuni și injurii pentru acela care a închis pe scriitor.

Se citeau lucruri de aceste :

„Mama lui Mustață-Roșie care m-a închis degeaba, azi la 7 februarie 1871“.

„Hovidescu este un porc“.

Apoi nume lângă nume. Pentru cea din urmă dată când am fost închis, mi-am citit numele de peste douăzeci de ori. Și acum trebuie să fi rămas acolo, ca gloanțele în zidul unei case bombardate.

Aerul e greu și mirosul de latrină domnește în toată puterea lui.

O jumătate de ceas nu ne-am vorbit, căci eram certați.

La urma urmei, aud un pumn în perețele ce ne despărțea.

- Milian, strigă Mașotă.

- Ce este ?

- Ce faci tu ?

- Dar tu ?

Ne împrietenisem din nou.

Lui Mașotă îi e foame și ar voi să iasă afară, se înădușea înlăuntru. Să iasă afară, dar cum ?

Mi-e milă de dânsul și-i făgăduiesc bucata de pâine ce avusesem grijă să o fur de la dejun, și deschiderea carcerii.

Din două-trei izbituri, descui ușa de la chilă mea și Mașotă vede lumina zilei dimpreună cu felia de pâine.

Am sfătuit împreună, apoi l-am închis din nou pe Mașotă și acum căutam mijlocul ca să mă închid și pe mine, așa ca să nu înțeleagă nimeni că am stricat ușa.

Intrai din nou în chilă și suindu-mă pe ușa caut să-mi trec trupul prin ferăstruia de sus, ca să ajung cu mâna la clanță și să o închid. Scot capul prin gaură, dar trupul nu putea intra. Voi să scot capul înapoi, dar nu mai pot ; mă smucesc, scap piciorul și iată-mă-s cu trupul în aer și cu capul în fereastră.

Țip, mă fac vinăt, spumez. Mașotă e însă închis și zadarnic se izbește în ușa. Ușa se împotrivesc eforturilor sale. Un minut mai mult și mă duceam în lumea celor drepti.

Providența, norocul sau întâmplarea sub forma unui servitor m-a scos mai mult mort decât viu.

Tocmai atunci venise și mama, căreia i s-a răspuns că sînt închis.

Am plătit carcera, am fost bolnav o săptămână la infirmerie, sub îngrijirea *Cloanței*, și duminică viitoare eram

să fiu închis. Ziua era frumoasă, cerul senin, un vînticel cald fluiera un cîntec dulce printre crengile copacilor și-ți dedea doruri nespuse de a pleca, de a te pierde între cer și cîmpie, de a uita de putoarea latrinelor, infecțiunea caselor, lăntuirea vieții. Era prin mai. Băieții trebuiau să se ducă la preumblare și eu, eu să stau singur închis, fără nici o petrecere ! Ca mine osîndiți erau și frații Guluță. Complotăm. Sîntem hotărîți. Plecăm la via noastră de sub dealurile Copoului.

Am fugit din școală.

O zi întregă am petrecut liberi ca văzduhul, veseli ca păsările care ciripeau prin crengi. Din vie în vie, din livadă în livadă, rupîndu-ne hainele de garduri și spini, murdărindu-ne peste tot de noroi.

Seara, însă, avurăm grija să ne întoarcem înapoi la școală, prin spărtura unui zaplaz stricat.

Cum sosirăm, furăm chemați în *canțelarie*.

Mustața-Roșie e singur.

- Domnilor - ne spuse el liniștit și cadentat, mîncîndu-și mustața lui roșie și groasă ca o coadă de veveriță - domnilor, iar nu ați ascultat de pedeapsa ce vi s-a dat. Bine. Veți fi aspru pedepsiți !

Noi nu răspundem nimic.

- *Mai cu seamă, d-ta, d-le Milian !*

Mai cu seamă d-ta ! Adică d-ta care ești ținut degeaba și ești tot *nerecunoscător*. Guluță plătea. Milian nu.

- *Mai cu seamă d-ta, repetă din nou directorul, făcîndu-ne semn că putem pleca.*

De învățat, lucru curios - tot învățam. Mai ales la istorie. Aveam un profesor foarte de treabă și eu eram băiatul cel mai bun din toate clasele la acest obiect. Știam Istoria romînilor destul de bine și declamam frumos faptele lui Mihai Viteazul sau despre grădinile atîrnate ale Semiramidei. Erau povești mîndre toate acestea, care-mi mulțumeau închipuirea mea setoasă de orizonturi noi, de fapte legendare. Singurul dascăl care a știut să-mi atingă coarda simțurilor mele năuntrice, care a deșteptat în mine idei mai serioase : citind istoria sau povestea atîtor oameni, citindu-le *tipărit* numele (aveam un respect mare pentru tot ce era tipărit), mi-a venit în gînd ideea că ce voi

deveni eu, Dinu Milian din clasa a treia primară, pe care dascălii veșnic îl înjurau, pe care tata îl numea *un rău*, pe care mama de-abia și foarte slab îl mai susținea. Dinu Milian al căruia nume de-abia era tipărit o dată în an pe prospectul institutului, și atuncea pe la coadă, ca vai de el, cu note proaste, cu purtarea rea !... Rămîne-va din numele lui ceva, sau va trece fără ca să rămînă din el nici o zdreanță pe pămînt ?...

Mă rodea viermele ambițiunii.

Odată, într-o noapte neagră de insomnie, gîndind că poate voi trece fără de urmă pe pămînt, am plins.

Și aici nu fac lucruri de ale închipuirii ; mă mărturisesc, atita tot...

Altfel profesorul de matematică, d. Lenoveanu ! Era grozav de *abraș*. Metodul lui de a ne învăța știința încurcată a cifrelor stătea în piciorul stîng. Îndată ce făceam vreo greșeală, se întîmpla cam această scenă luată după natură, de unul care a *trăit-o* :

- Măgarule, de ce nu ai învățat ?

Tăcere din partea elevului.

- Vino încoace !

Apoi, apucînd urechea, o îndoia între degete, o moto-tolea pînă se făcea roșie ca creasta de cocoș. După aceasta, luînd cu mîna piciorul stîng, îl arunca asupra elevului, care adesea ajungea cu nasul de tabelă, ștergînd cîteodată cifra pe care o pusese de prisos.

Mă deprinsesem cu această îndeletnicire gimnastică.

Cînd eram scos la lecție, dinainte întindeam urechea, întorceam dosul și așteptam. Spre mai multă garanție a părților moi, pusese un carton în pantaloni.

La început loviturile erau mai puțin puternice.

La sfîrșitul anului, glonții se schimbaseră în ghiulele.

Tocmai mult mai tîrziu am aflat pricina și taina merodului acesta atît de ciudat. Dascălul fusese paralizat la piciorul stîng : doctorul îi recomandase mult exercițiu, și acesta se făcea pe seama trupurilor noastre.

La începutul anului, piciorul era slab, la sfîrșit deja se întărise. Doctorul găsise leacul.

Cu acest metod, bineînțeles că nu am putut niciodată pricepe matematica. Și acum, cînd aud de cifre, parcă văd piciorul lui Lenoveanu care se destinde și pe Dinu Milian - un nou fel de Icar - zburînd spre partea opusă a păretelui.

De Lenoveanu, ce e dreptul, mă temeam.

Frica și loviturile primite de la Lenoveanu le răzbunam pe capul altor dascăli : pe Guțureanu și pe Ștefanovici, mai ales. Clasul lor era mai rău decît *recreație*.

Jucam, săream, băteam pe Aclas, mă încălicam pe Bujană cel mic și astfel, ca un al doilea Alexandru, călăream pe dinaintea profesorului. Lui Guțureanu aveam obiceiul să mă urc pe speteaza scaunului și să-i pun coarne. Odată însă mi-a tras niște palme, așa pe de-a-ndoasele, că numai stele am văzut.

Cea mai obișnuită îndeletnicire era ca să descalt pe Aclas și să-i arunc cizmele pe sobă, o sobă colosală, făcută sub pretext de experiențe chimice, care însă nu se făcuseră niciodată. După aceasta băteam pe Aclas ca să ceară cizma. Eram însărcinat ca să mă urc pe sobă și o dată acolo, începeam să bombardez clasa și pe profesor cu pietricele, coji de piine și alte lucruri netrebuincioase aruncate de demult acolo. Scandalul era nedescriptibil. Mai mare decît acela prilejit cu debutul meu la școală. Cînd dascălul vroia să meargă ca să cheme pe director, băieții se aruncau în ușa și eu de pe sobă făceam un salt mortal în mijlocul tutului. Nici clasă, nici recreație. De răul meu amîndoi au plecat înainte de sfîrșitul anului.

De multe ori erau mai liniștiți, căci nu țineam clasă de loc. Fugeam în grădină, stînd agățat de zăplazul care despărtea grădina celor mici de grădina celor mari. Nu ne putea prinde nimeni, căci, cînd auzeam pasuri de o parte, săream de cealaltă. Totdeauna d. Bîrzoii se întorcea de la această vînătoare fără nici un rezultat.

La repetitoare nu steteam niciodată, căci de la *apel* eram dat afară. Cînd venea rîndul numelui meu întotdeauna în loc de *prezent* strigam altceva. Odată am strigat : *baț-mațuki !*

Îmi aduc aminte că pedagogul a trebuit să cheme pe director ca să astîmpere hazul băieților. Iar Dinu Milian a mîncat la masă hațmațuki. Pe cînd din sofragerie se auzea concertul plăcut al lingurilor și al farfuriilor, Dinu Milian plîngea, gîndind la bunătatea bucatelor cînd ție foame și ascultînd cîntecul stomacului care ghiorăia !...

La examen de-abia am ieșit. La matematică am rămas, firește, corigent. Cînd am fost întrebant, mi-a venit în minte piciorul profesorului și năzdrăvăniile ce se spuneau pe socoteala lui.

Nu e vorbă că și fără aceasta nu aș fi răspuns !..

Cap. IV

ACASĂ

Către seara zilei de 27 iunie, vacanța m-a scos din școală.

Nu văzusem orașul de trei-patru luni poate. Totul mi se părea schimbat, soarele mai strălucitor, aerul mai liber. Dinu Milian simțea picioarele împiedicate ca ale acelor care au locuit mult timp în închisoare.

Acasă.

Mama mă întoarce pe toate fețele, inspectează sipetul, rufe, cărțile, surorile se uită la mine ca la un nou-venit.

Slugile se schimbaseră toate. Sînt străin în casa părinților mei. Sînt fiul regăsit și nici mama, nici tata nu înjunghie pentru mine vițelul cel gras.

- Dinule, unde-s pantalonii cei suri ? mă întrebă mama după ce mi-a răscolit toată zestrea.

? !

- Pantalonii ? Care pantalonii ?

O pățisem. Cu trei luni înainte, tata dăduse, pentru întiași dată, lui Iancu Croitorul de pe strada Primăriei,

să-mi facă o pereche de pantaloni dintr-un rest de stofă. Erau întii pantaloni care nu ieșeau din croitoria primitivă a mamei și a țîtaiei Dodo. Pare că-i văd și acum. Cenușii cu puchiței negri. Cu pantalonii se întîmplase ceva neobicinuit : îi despicasem într-o zi, de la coapsă la călcii. Apoi îi dăruisem feciorului din dormitor.

- Dinule, pantalonii ? Ce ai făcut cu pantalonii ?

Voi să istorisesc odiseea pantalonilor, dar mă încurc și nu sînt crezut. Mama socotea că trebuie să fie ceva ascuns cu pantalonii.

- D-apoi bine, spînzuratule, ce ? pare că ești fecior de *bani gata* !

Și ca răsplată primesc o palmă. Dinu, însă, deși crescut în sfintele învățături ale lui Cristos, nu a întors și cealaltă față. M-am mulțumit să fac un zgomot încît era lehamete tuturor.

Două luni de zile mama mi-a amintit istoria pantalonilor.

- Dinule, unde-s pantalonii ? Ai să mă omori, și numai o mamă ai !

La masă.

Surorile stau înfipte pe scaun ca niște domnișoare care învață la școală. Pun în gură bucatele cu chibzuință, țin mîinile în jos. Eu dimpotrivă, stau cu coatele pe masă, îmbuc fără eleganță, de multe ori mă răstorn cu scaunul pe spate și aproape nu pun picioarele pe masă.

Tata, mama, țîtaia Dodo, surorile, slugile sînt cu toții indignați.

O cățelușe a țîtaiei Dodo, Streniera, se uită și ea la mine cu ochii ei de cățea inteligentă și care cunoaște *l'usage du monde* ¹.

- Dinule ! Da bine, cu porcii ai stat tu ?

- Ba nu, cu băieții, *mamă*.

- Da bine, la școală ai învățat tu să stai așa la masă ? Înghite mai încet că ai să te îneci.

- La școală ! Așa mîncăm noi la școală.

În sfîrșit mă dau afară de la masă, în amenințările tatei, care striga că are să mă învețe el minte cu *jărdia*, adică cu sf. Niculae.

¹ Priceperea de a te comporta în societate (fr.).

Din odaia de alături aud cum mama se plîngea că am ieșit un *soi rău*, că ea nu a vrut să fiu alături cu băieții de țărani și că desigur băiatul Casandrei e tot mai cumsecade decît mine.

Tata însă tăcea. De mult se lepădase de paternitate în privința mea.

Realitatea nu este numai veselă și rizătoare. Tragicul întovărășește comicul. Dacă aș începe să fac teorii literare, aș spune că de aceea tragediile lui Shakespeare au putut trăi și vor trăi încă multă vreme. Ce voiți? Dinu Milian nu degeaba a fost student în litere în vremea lui! Tocmai acum, cînd a uitat totul, vrea să se arate că știe carte.

- Dinule, vino-ți în simțiri și spune cucoanelor și boierilor care ascultă istoria așa cum este, fără înflorituri și cumsecade, tocmai cum spuneai *Movila lui Burcel* dinaintea cucoanei Nădejdia.

Tata se apropia de al 60-lea an al vieții. Muncise, desigur, ca să ajungă din simplu copist un om de seamă. Voise însă să facă bani și se încurcase cu desăvîrșire. Cu câțiva ani înainte, cu toba îi vînduseră moșia. Acum iarăși toba îi amenință casele pe care el singur le zidise, în care ne crescuse, în care gustase fericirea și încercase restrîștea vieții. Casele lui, singura lui avere, singurul loc în care să se adăpostească el, căruia bătrînețele și necazurile îi zdrobiseră trupul și năzuințele !...

Apoi datoria către țîțaia Luța din ce în ce se făcea mai grea, mai grozavă ; scenele se înmulțeau, vărul Naki era veșnic la noi, cu scrisorica, cerînd bani și iarăși bani !

Și în această vasfrîngere a unei vieți de atîția ani de muncă, nici o scăpare, nici un liman, nici o rază de speranță, pretutindeni întuneric, răceală, nepăsare !

Tata începe să-și piardă mințile.

Eram la masă. Intrase posomorît, abătut, obosit. A început să ocărăscă slugile, începe să spună vorbe neînțelese, fraze fără șir. Ne învinuiește de moartea sa. Privirea îi e sălbatecă și fără țintă. Surorile, mama și eu începem să plîngem.

Puțin cite puțin s-a liniștit.

Acesta a fost primul simptom.

Ca să putem trăi stăteam cînd în oraș, cînd la vie.

Tata avea o funcțiune ticăloasă, care-i strică și mai mult mințile, dar pe care nu o putea părăsi, căci era singurul nostru mijloc de trai.

Îmi aduc aminte cu groază de acele nopți, cînd în odaia noastră auzeam pașii tatei. O candelă lumina numai.

Pe furiș, tata se apropia de paturile unde dormeam și cu degetele lui fierbinți ne deschidea ochii întrebîndu-ne **dacă** sîntem încă vii. De teamă, ne făceam că dormim.

Printre pleoapele întredeschise, însă, zăream chipul mamei galben ca ceara, în pervazul ușii, păzindu-l ca să nu ne facă ceva rău, să nu ne gîtuie ! Ce nopți pline de groază, ce deșteptări speriate sub degetele fierbinți ale nebunului ! Pe mine mă lăsa însă aproape în pace. Pierduse nădejdea de a mă face om de treabă. Mai cu seamă pe bietelesurorile le băga în boală. Îl auzeam oftînd, apoi îl vedeam depărtîndu-se tot în vîrfurile picioarelor ca o stafie înspăimîntătoare și se culca.

E o zi senină, liniștită. Tata e puțin mai bine, nu stă veșnic pe gînduri.

Țîțaia Dodo însă ne aduce vești triste ! Întîlnise din nou pe țîțaia Luța, care-i făgăduise să vină să facă din nou scandal. Mama tremura de frică, tremuram și noi în așteptarea unei scene grozave. Ne temeam mai ales de tata, ca să nu-i facă mai rău. Închidem ușile toate, poruncim slugilor ca să spună că nu sînt boierii acasă și așteptăm.

În sfîrșit, momentul temut și așteptat sosi. Țîțaia Luța venea încet spre casa noastră. Slugile o opriră zicînd că nu-s boierii acasă. Dînsa însă merge înainte. Iat-o la ușa din față. Bate. Nu i se deschide. Merge la fiecare fereastră, se uită înlăuntru : noi însă ne tupilaserăm la pămînt, ascunși în coridorul despre ușa din față. Fiecare fereastră e zgîlțîită. Mama, nebună, alerga din odaie în odaie. Reușisem înainte ca să adormim pe tata și ne era teamă că se va deștepta tocmai în mijlocul bătailor. Suro-rile, plîngînd, se agățau de fustele mamei și o urmează în

mersul ei nebun de-a lungul odăilor. Eu rămăsesem trântit jos în coridor. Deodată un geam zbură în bucăți. Mina țigăiei Luța trecu prin spărtură și ușa se deschide. Stau înlemnit la pământ. În același timp ușa salonului se deschise, și tata, cu ochiul sălbatic, zăpăcit, călcând ca din somn, se arată în cadrul ușii. Amândoi se opriră pe loc. O clipeală de timp fu grozavă. Cei patru ochi păreau că sînt de jărativ: în unii strălucea ura, în ceilalți nebunia.

Țigăia începu să zbiere.

- A ha! A ha! nu sînt boierii acasă! După ce lăsați oamenii pe drumuri, vă închideți în casă. Frumos, cucoane Costache!...

Tata începu să rîză. Un ris grozav, uriaș, nebun!...

- A ha, cucoana Luța. Ce, nu te-ai măritat?... A ha ha! L-am văzut aseară pe cuconul Dumitrache și pe soacră-mea. A ha ha ha! ha! Vin să te sărut, soro!

Și nebun, tata se aruncă asupra mătușii, strîngînd-o desperat în brațe, sărutînd-o cu putere...

Mama, surorile, țigăia Dodo se agățau speriate, plîngînd, răcînd, care de tata, care de țigăia Luța. Ea se zbătea cu furie în brațele tatei. De fier însă păreau că sînt brațele bătrînului. În plîsetele și răcnetele tuturor, glasul țigăiei și al tatei dominează dimpreună cu risul lui grozav, nebun... înfiorător!

- A, hoțule! a, calicule!

- Te măriți... Ha! ha! ha!...

Încetul cu încetul trupurile se despărțiră. Căutătura tatei luă o înfățișare grozavă.

- Ce cauți aici - începu el să zbiere - ce, din nou ai venit să mă necăjești?... Fugi, fugi, fugi...

Și ca și cum ar încărca un pistol închipuit, el făcea gestul ridicării cocoșului, ochea și apoi din nou reîncepea operațiunea, strigînd:

- Fugi, fugi, fugi, că te împușc, șerpoaico, scorio!

Țigăia Luța de astă dată plecă.

Și pînă-n seară, nimeni nu a putut urni pe tata din pragul ușii, nici plîsetele mamei, nici rugămintele noastre. Nimic. Stătea ca și cum ar apăra intrarea casei sale, încărcînd un pistol închipuit, ochind și strigînd mereu:

- Fugi, fugi, că fac moarte de om!...

Noaptea i-a fost grozavă. A aprins toate luminările, toate lămpile, și pînă se făcu ziuă, din odaie în odaie se preumbla, torcînd în mintea lui un gînd lung și încîlcit.

Din această zi nebunia lui deveni cronică, zilele liniștite din ce în ce mai rare.

Ca să ne scape de tata și de fricile ce trăgeam, mama ne-a mutat la vie cu totul. Ea ședea și acolo și în oraș, luptînd cu boala tatei care propășea și cu sărăcia care din ce în ce devenea mai simțită.

Odată nu am mîncat decît un fel de bucate la masă. Mama, care niciodată nu vrea să ne arate starea în care sîntem, ne-a spus că trebuie să te înveți și cu nevoia, căci poate faci un drum și trebuie să mînînci cum poți.

Era dimineața unei zile din august. Mama era cu noi la vie. Un vătășel vine și ne spune că ieri seară a găsit printre vii un om care nu putea spune de unde vine și ce caută.

Era bietul tata care scăpase de sub privigherea servitorilor și care o pornise din oraș pe jos și în amurgul serii, la vie. Căzuse într-un șanț și-și scrîntise o mină. Cînd ni l-au adus era [de] necunoscut: fără pălărie, cu hainele rupte, plin de noroi și necurătenie, în neorinduală. Mina i-o legaseră la primărie. La început nici nu ne cunoscuse.

Apoi, puțin cîte puțin se liniști, își veni în fire. Înțelegîndu-și starea lui, nu știa cum să ne explice venirea sa la vie. Două lacrimi izvorîră din ochii săi înroșiți.

Mama l-a îngrijit, l-a primenit, l-a îmbrăcat, i-a pus tot ce știa că-i bun pentru scrîntitură și, ca să-l liniștească, ne-a strîns pe toți lîngă dînsul. Eram cuminți de frică și de conștiința vagă a nenorocirii pe care o simțeam puțin cîte puțin, deși eu bine seama nu-mi dedeam atunci. Tata luă din bibliotecă o cărticică, *Maria sau fiica orbului*, și începu să ne citească. Mama, culcată pe brațele lui, admise fericită și liniștită.

Tata, ostenit de atîtea zguduiri, închise și el ochii. Rămăsesem eu și surorile, care să privim această privescătoare tristă dar plăcută și care, cît voi trăi, va rămînea tipărită în mintea mea. Obloanele ferestrelor închise, muștele date

afară, pe un pat tata și mama dormind cu cartea deschisă, la picioare surorile împletind... În fund, Dinu Milian *junior* citind pe *Monte-Cristo* : era tocmai locul unde Dantès, după ce a plîns pe abatele Faria, îi ia leșul și se pune el singur în sacul în care era să fie aruncat în mare trupul bătrînului. Mă temeam să întorc fila ca să nu fac zgomot și citeam de un ceas aceleași linii. Acum, peste atîția ani, le-aș putea spune pe dinafară.

Tata e nebun.

În furia lui nu mai cunoaște pe nimeni. Într-o seară și-a tăiat gîtul cu briciul. Și acum pe fierul ruginit al instrumentului este sîngele tatei, negru și impunător ca sfințenia unor moaște. Mama ne-a ascuns totdeauna această încercare desperată a bătrînului ca să scape de viață. Eu însă aflasem totul de la servitori. Voia să-și curme suferințele, și cei din jurul lui au fost așa de cruzi ca să-l împiedice. În momentele mai luminoase, cu o aducere-aminte minunată, întreba de cutare sau cutare lucru strîns sau pierdut din casă de zeci de ani.

O zi a fost grozavă.

Voia să plece pe stradă și, împiedicat de poarta care îi era închisă, ca o fiară turbată, căuta scăpare peste ziduri, de pe care ar fi căzut mort în stradă. Patru sau cinci oameni, și în mijlocul lor mama, îi ațineau calea, voind să-l prindă.

Ascuns în bucătărie, priveam această scenă sălbatică.

Tata, cu pași nesiguri, fugind de la un zid la altul, mușcînd, spumînd, înjurînd, servitorii după dînsul, mama speriată, rugîndu-l și plîngînd, cîinii lătrînd pe stăpînii lor. Oamenii se opriseră în dreptul porții și, nepăsători ca lumea, priveau această vînătoare de om. Sub zidul de lîngă bucătărie, două babe șopteau și se minunau. Nu auzeam decît vorbele acestea :

- Bietul cuconul Costache ! Bietul cuconul Costache !...

Era înspre asfințit, soarele înroșise orașul luminînd această dramă, ca focul bengalic de la teatru.

Obosit, plin de spume, cu hainele sfișiate, cu rana de la gît din nou deschisă, o grămadă de carne palpitătoare

mai mult, așa ajunsese bietul moșneag cînd au pus mîna pe dînsul.

De frică înlemnisem în ușa bucătăriei. O dată chiar crezusem că s-a sfîrșit cu mine. Tata, fugărit, era să intre în bucătărie. Noroc că am închis repede ușa.

Copilul care închide ușa tatu-său !...

Ați văzut cum picură încet, primăvara, sloiurile de gheață de pe marginile coperișilor. Tot așa de încet vin și rîndurile sub condeiul meu. Amintirile sînt jalnice, colțurile vîlului ce ridic îmi rup inima și de multe ori tac în loc să povestesc lucruri prea dureroase. Solemn nu am fost niciodată, dar înaintea părintelui meu nebun, simț un fel de respect, eu care nu am respectat nimica în lume. Înaintea mea apare chipul șters de vreme al tatei și copilăria mea amărită.

Nebunia tatei merge din ce în ce mai rău. Prin stăruințele rudelor, un gardist păzea veșnic în odaia bolnavului. Dar căutarea în casă era cu neputință. Nici bani, nici mijloace de pază. A trebuit să-l ducă la Golia.

Golia ! Golia ! Cine nu a tremurat trecînd pe lîngă turnul înalt al bisericii, gîndind că și el poate fi adus aci, fără cunoștință, zidit în una din chiliile spitalului de nebuni.

Intrînd în curte și stînd lîngă zidul înalt al spitalului, la auzul strigătelor și zbierătelor nebunilor, de cîte ori nu ați rămas gînditori !

Părea că moșneagul știa că nu va ieși de acolo decît ca să moară ! Nu voia nici în ruptul capului să se urce în trăsura ce-l aștepta. Nu. Moșneagul striga, răcnea și numai cu de-a sila l-au putut duce la Golia.

O dată tata dus din casă, liniștea se făcu pentru citva timp. Mama se ducea foarte des ca să-l vadă, zilnic îi trimitea lucruri de mîncare și aștepta ceasuri mai bune. Cit despre mine nu am putut să-l văd niciodată acolo. Mama nu mă lua, de frică ca să nu mă sperii de nebuni.

Pe cînd tata era nebun, eu petreceam vacanția citind la aritmetică, la care rămăsesem corigent.

Un ofițer, rudă a noastră de departe, mă pregătea. În fiecare dimineață mergeam la dînsul. Metodul lui Leno-

veanu însă-mi stricase și dosul și capul. Nu intra și pace în capul meu știința numerelor. Nu intra nici în ruptul capului. În locul regulilor ce le citeam cu glas tare, se arătau favoriții profesorului și piciorul lui gata să se destindă. De multe ori, instinctiv, puneam mina la partea nenorocită, întocmai cum Arhimede și-o punea la frunte.

Eu însă nu strigam ca dînsul : *Evrîca*. Nu găseam nimica, căci pe vacanție scosesem cartonul din fundul pantalonilor.

Mama e deznădăjduită. Dinu nu vrea să învețe. Dinu face prea multe nebunii. Zmeiele mele sînt rupte de mama, de multe ori ascunse. Nu sînt lăsat să merg la Eduard ca să mă urc pe casă și pe catalige. Dinu e pus veșnic, toată ziua, cu ochii pe aritmetica lui Melik. Cu ochii stăteam eu, dar cu gîndul eram departe. Ochii singuri nu au darul de a învăța regula de trei. Ca să-mi ațite mai mult zelul pentru carte, mama rugă pe ofițer ca să mă învețe, la nevoie, și cu metoda lui Lenoveanu. La început credeam că-i glumă, dar ofițerul a ascultat de mama și a pus mina pe urechile mele...

Mîna pe urechile mele ! Un străin ! Înțelegeam să fiu bătut în familie sau la școală, căci tata îmi spusese că dascălii sînt al doilea părinți. Un străin, însă !... De astă dată sînt indignat. Îmi iau plîngînd pălăria și nimeni nu m-a mai putut aduce la lecțiunile de aritmetică.

- Dinule, ai să mă omori, ai să mă innebunești cum ai innebunit pe tată-tău.

Acum dădea vina pe mine.

Simțitor, însă, pentru un moment, Dinu, de a doua zi chiar, reîncepea viața lui de libertate. De libertate ? Vai de această libertate ! Nu puteam face nici un pas fără voia mamei. Aveam un tovarăș de zmeu, Eduard, care ședea lîngă noi. Plăcerea noastră era să ne urcăm pe un grajd, din virful căruia să dăm drumul zmeilor. Grajdul, însă, pentru păcatele mele, dădea înspre curtea noastră. Cînd eram mai fără de grijă, deodată auzeam țipetele mamei și servitorii alergînd ca să mă culeagă de pe grajd.

Eram amenințat cu ștergerea tingirilor și adeseori dosul meu își amintea de picioarele primite de la Lenoveanu. Mama, pesemne, se temea să nu mă dezvețe acasă.

- Dinule, ai să mă omori !...
Iarăși ? Tot eu ?...

Două septembrie.

Sînt trimis la școală ca să corig la aritmetică. De cu seară, pentru orice întîmplare, îmi căutasem cartonul. Luîndu-mi sipetul și un borcan cu brînză, o pornii melancolic spre școală.

Nimica schimbat. Tot zidurile triste, tot coridoarele întunecoase, latrinele murdare și pline de inscripțiuni puțin măgulitoare. Aceiași elevi, aceiași pedagogi, aceiași dascăli. Tot Mustață-Roșie director. Cînd l-am salutat, s-a uitat chiorîș la mine și de-abia mi-a răspuns.

Semn rău !

Sînt singur cu Lenoveanu.

- Fă cel mai mic numitor al fracțiilor...

Tac, căci în mintea mea socoteam cît de departe aș ajunge, dacă s-ar întîmpla să fiu „bombardat“.

- Ei ! hai ! fă, ce taci și nu lucrezi ? Pesemne nu ai învățat nimica în vacanție, măgarule !...

La aceste cuvinte, știam că în anul trecut totdeauna piciorul trebuia să se pună în mișcare.

Mă apropiu de scaun și întorc dosul lui Lenoveanu, așteptînd.

- Da bine, Milian, ce te întorci cu dosul la mine, doar nu ai tabela în spate...

- ? ! !

„Cum ? Ce ? S-a schimbat boierul“, cugetam eu.

Mă întorc cu fața, dar numitorul comun rămîne nedezlegat, sărmanul.

- Ai să rămii repetent...

Și Lenoveanu-și luă catalogul și plecă...

- Domnul Milian ! Domnul Milian, strigă portarul prin toate părțile...

- Ce e ?

- Vă poștește în cancelaria cea mare.

Intrai. În fund la birou, stă Mustață-Roșie.

- Domnule Milian - începu cadențat directorul - te du acasă, poftim o scrisoare pentru tatăl d-tale.

- Dar când să viu ?

- Vei vedea... Să nu mai vii !

Să nu mai viu ?... Nu pricep. Ieșind pe poartă, deschid scrisoarea care glăsuia cam astfel :

„Domnul meu,

Fiul d-voastre nedînd semne de diligență și bună purtare, direcțiunea vă face cunoscut că nu-l mai poate primi printre bursieri.

Primiți etc.

(Semnat) Director : *Mustăță-Roșie.*“

Atunci căzu ca un vâl de pe ochii mei. Nimeni nu îmi spusese că sînt bursier. Tata și mama nu-mi destăinuseră starea mea, de frică ca să nu mă umilească sau să se umilească ei în ochii mei.

Eram bursier ! Și acum sînt dat afară !

Toate cîte le suferisem mi se explicau acum : vorbele neînțelese ale unora, muștrările obraznice ale altora, pe toate le înțelegeam ! Mai mult. Mă muștra cugetul acum, că-mi bătusem joc de acei care erau bursieri. Mișelul ce fusesem ! Insultasem pe frații mei de sărăcie.

Cînd i-am dat scrisoarea, mama a căzut pe un scaun. Altă nenorocire ! Nu fui muștrat. Nici eu nu am muștrat-o că m-a înjosit și că a făcut din mine un băiat învățat de pomană.

Toate rudele, toate cunoștințele fură puse în mișcare ca să fiu primit din nou, căci mama auzea cu groază că aș putea să fiu dat la liceu sau la gimnaziu. Dinu cu băieții cei răi !... Mai bine aș fi rămas pe lingă fustele ei, decît să fiu cu băieții *rău crescuți*. Pare că bine mai fusesem crescut, unde eram.

În răstimpul acestor alergări, am fost trimis la vie, unde se culegeau strugurii. Ce fericit eram printre butucii încărcăți cu roduri, printre flăcăii voinici și fetele tinere care șopteau și rîdeau cînd le priveam lung.

Flăcăii mă luau în brațe, mă treceau din mîină în mîină, și-mi spuneau că am să fiu *un pui de cuconăș* !...

Apoi strigățul *la ciubăr* ! și ciubărarii care veneau în fuga mare la cramă. Toate aceste stau tipărite în fundul minții mele, ca un tablou cu colorit viu.

Liceul, școala publică nu mă speriau de loc. Dimpotrivă. Auzisem la școală de vestitele revoluții care se întimplaseră pe acolo, auzisem cu entuziasm cum băieții se baricadaseră și cum pompierii, cu apă, se încercaseră să le stingă focul revoluționar, pe cînd sobele curgeau în stradă, schîmbate în mijloace de apărare. În închipuirea mea, mă vedeam și eu, în focul unei asemenea mișcări, strigînd pe deasupra baricadelor școlare :

„Moarte sau învingere !“

La școala noastră nu credeam că o să am prilejul să pot vedea așa ceva. Mai ales eu nu fusesem amestecat în nici una din aceste mișcări, care mă atrăgeau cu farmecul dulce al necunoscutului.

Cînd am aflat că m-au primit din nou în școală, vestea am auzit-o cu jale.

Nu aveam, pesemne, noroc să fiu revoluționar.

Iarăși cîine de curte cu lanțul de gît...

Și acum îmi era și mai greu ; știam că nu am dreptul să protestez, știam că trebuie să plec capul cu resemnare.

Și în acest timp tata își sfărîma trupul sub cămașa de forță a casei de nebuni, sub loviturile păzitorilor !...

Cap. V

MOARTEA TATEI

Închid azi cartea. Nu mai pot scrie. Mi-e frică pare că să încep acum povestirea lucrurilor jalnice. Ca acela care amîină un lucru neplăcut, amîn și eu spovedania aceluși timp, a acelor simțiri, cînd, copil încă, am văzut veșnicia

galbenă și nepăsătoare acoperind cu giulgiul ei chipul zbîrcit al tatei.

Desigur vi s-a întîmplat ca lumînarea mistuindu-se, să înceapă agonia stingerii. Ați văzut cum mai întîi mucle cade sfîrîind, cum apoi aruncă o flacăra gălbuie, alta albastră, pare că a murit și iarăși reînvie. Și tot așa, o jumătate de ceas, poate, între lumină și întuneric, între viață și moarte, pînă cînd după cea din urmă efortare și licărire, într-o aureolă albastră, cade pentru veșnicie în întuneric – s-a stins.

Tot așa și moșneagul se lupta cu moartea.

Înainte de a muri, prevestiri grozave ne făceau să tremurăm. Cînd un lucru fatal se așteaptă, toate sînt prevestiri, chiar lucrurile cele mai nevinovate. Apoi, în mintea superstițioasă a mamei, semnele acestui lucru mare erau.

Într-o noapte sînt deșteptat din somn de zgomotul casei întregi : mama, țîțai Dodo, servitoarele alergau prin casă răsturnînd scaunele, lovindu-se de mobile, căutînd pe sub paturi, făcîndu-și cruce.

Ce era ?

O broască cu coadă, o lighioană necunoscută devenise musafirul casei noastre. Începuse să cînte în limba ei și îndată după stingerea luminărilor se urca pe perdele cu iuțeala fulgerului și fără nici o rușine. Ca lighioană inteligentă ce era, își bătea joc pesemne de toți aceia care voiau să o prinză. Ca prin farmec, pieria îndată ce se aprindea lumina. Desigur, în ochii tuturor nu putea să fie decît dracul sau moartea, care își alesese locuința în casa noastră. Eu însă niciodată nu am putut s-o văd. Lucru care mă făcea să crez că musafirul acesta nu fusese decît în închipuirea celor din casă. Aceasta cu atît mai mult cu cît, după moartea tatei, a pierit cu desăvîrșire. Acest fapt mai cu seamă întărise credința Tasiei că locuința noastră a fost vizitată de marele și cinstitul Scaraochi. Catinca, dimpotrivă, susținea cu putere că fusese moartea, mai ales că dînsa auzise și cucuvaia cîntînd pe casa boierului.

Nu știu cine din acești amîndoi era în ochii mamei.

Hotărît însă că *lucru curat* nu-i la mijloc.

Pentru ca să *curețe* casa, mama a chemat pe popa Alexandru ca să facă aiazmă. Ea credea că, de frica popii și a crucii, diavolul va fugi. Lighioanei nu știu dacă îi era frică de sfiștocul, patrafirul, aiazma și barba popii, mie însă-mi era grozav de teamă de preasfințitul părinte Alexandru, cu barba lui ascuțită, puțin cocoșat, cu nasul de vultur și cu obrazul găurit de vărsat.

Necuratului însă nu i-a fost rușine de loc de aiazma popii, căci a mai hălăduit mult timp pe la noi, mult timp încă după ce popa luase curcanul și cinci sorcoveți în schimbul *curățirii* casei de duhurile cele rele.

Vești triste de la Golia. Tata merge rău, rău de tot. Mama mai toată ziua e acolo. Nu mai e nici o nădejde de scăpare. Moartea voia să scape pe moșneag de chinurile nebuniei.

Pentru ca să-l poată interna în spital a fost greu. Pentru ca să-l scoată era și mai greu. Mult nu a trebuit ca să moară acolo, unde mama nu voia, în ruptul capului, să-l lase să închidă ochii. Ba autorizațiunea directorului, ba a doctorului, ba mai știu eu a cui. Tot însă ce știu e că abia cu o zi înainte de moarte l-a putut aduce acasă, în casa lui, lîngă copilașii și nevasta lui, înconjurat de ființe cunoscute și iubite, nu de chipurile sălbaticice ale păzitorilor, pe patul moale, nu pe patul și salteaua de paie a spitalului, în cămașa de forță, sub loviturile păzitorilor, care se țin de vechea rețetă religioasă a gonirii *necuratului* din trupul bolnavului prin lovituri.

Rareori înainte de moarte mai cunoștea pe mama. Desigur erau momente lucide, în care bătrînul vedea unde este și ce sfîrșit va avea. Totdauna m-a lovit gîndirea ce simțiri trebuie să aibă un nebun cînd își cunoaște starea lui de plîns. A zugrăvi simțirile acestor clipe lucide, pierdute în marea inconștientului, socot că este a întemeia un cap de operă de observare omenească, de analitică a tuturor roțițelor intelectuale care alcătuiesc omul gînditor.

O trăsură sosește.

E tata. Dînsul nu mai simte, nu mai cunoaște pe nimeni.

Îl scoborîră alții din trăsură ca pe un pachet greoi, grozav, care amintește scoborîrea unui mort. Și în adevăr, de la viață la moarte nu mai era decît distanța unor clipeli... L-au pus în odaia cea mare. Nu m-au lăsat să-l văd. Prin gaura cheii, însă, zărisem chipul lui galben, barba lui crescută și neregulată, fruntea-i zbircită, masca morții care se întindea treptat, treptat...

Gălbineala chipului contrastează cu albeața patului. Tata pare, în fundul așternutului, ca o picătură de ceară galbenă pe o masă de marmoră albă.

Doctorul e chemat. Dă din umere. Ce vreți să faceți ? Totul s-a sfîrșit. *Nihil faciendum est*¹. Scrie pentru mîngiere o rețetă, vestește pe mama că nu trebuie să sperie nimic, apoi – ca toți doctorii ce-și văd nimicnicia față cu moartea – se repezi în cupeaua lui cu aerul mîhnit și plecă.

Toate rudele sînt vestite, turburînd cu plinsetul lor moartea moșneagului.

Seara.

Surorile sînt chemate de la pension și tustrei sîntem aduși înaintea patului de moarte ca să ne cerem iertare de la acela care ne fusese tată, și să sărutăm mîna pentru cea din urmă dată a celui ce nu mai avea de trăit decît pînă la miezul nopții...

Am intrat în vîrful degetelor, speriați, plini de respect și de groază. Oh ! cît de mare mi se părea distanța de la ușă la patul tatei !... Părea că o nemărginire ne desparte... Ne-am pus cu toții în genunchi și, sărutîndu-i mîna rece, fiecare pe rînd am șoptit la urechea bătrînului :

– Iartă-ne, *tătuță*.

Ochii moșneagului părea că luaseră altă căutătură.

În privirea lui deșartă, sticloasă, fără țintă, în privirea lui fără viață, părea că revine o scînteie. Buza-i pare că se mișcă puțin. Pare că o suflare caldă venea de la el în spre noi. Apoi nimic. Neantul, căutătura fără țintă, ochii tulburi și roșii. Pe frunte o rană, la tîmplă alta, amîndouă

¹ Nimic de făcut (lat.).

inchise. Mama ne spunea că la spital căzuse din pat. Eu însă nu vedeam în ranele tatei decît mîna păzitorilor. Ei, desigur, îl răniseră, îl bătuseră, îl schinguiseră !

Ce gîndea tata cînd ne-a văzut ? Poate nimic, poate o lume întreață de gînduri îi trecea printre temple. Nu știu. Poate pierduse conștiința. Și apoi ce ar fi putut să mai gîndească cînd știa că peste două zile casa era să-i fie scoasă la mezat, copiii rămași pe drumuri, femeia cu care trăise atîția ani, singură, fără ajutor ?

În mintea-i slăbită, desigur, venea ca un refren sinistru sunetul tobei și apoi strigarea lugubră :

- Cine dă mai mult ?
- Harici o dată !
- De două.
- Cine dă mai mult ?
- Harici de trei ori !...

21 noiembrie 1872.

Tata a murit.

Pe cînd dormeam, dînsul își dăduse cea de pe urmă suflare. Creștinește, însă, împărțășit și cu lumînarea în mînă, dînsul care crezuse așa de puțin în popime și în dogmele ei.

În odaia cea mare, pe un catafalc de mese, ședea moșneagul îmbrăcat în haine negre, cu scufa morților în cap, cu crucea de ceară pe piept. Pare că doarme.

Nimic nu se schimbase din ceea ce fusese cu o seară înainte. Patru lumînări ard la cele patru colțuri ale catafalcului, făcînd, dimpreună cu mirosul tămîii aprinse, pu-toarea morților. Ferestrele sînt deschise și firea părea tot așa de înghețată ca și trupul părintelui.

Napoleon al III-lea, din cadrul lui negru, cu mînușa în mînă, privea liniștit acest tablou, pe cînd „Îngroparea morților de la Valea Albă“, cu tigvele ei unite, amîntea moartea care stăpînă era și pe pinza pictorului și pe trupul lui Costache Milian.

Clopoatele trag de la patru biserici. În cîntecul lor nu văd decît înștiințarea corbilor că au un hoit mai mult.

Popa Lohan de la Sf. Atanasie îngină pe nas și mormăind cîntarea morților, pe cînd din odaia de alături, mama plînge, surorile plîng [. . .], iar făclierul Pîrlă se tirgăiește pentru luminări.

Cu naivitatea copilului privesc liniștit pacea morții, ochii de-abia închiși ai tatei și în mintea mea revine toată copilăria, toate scenele în care tata a avut un rol oarecare.

Îmi vin în minte acele seri în care moșneagul liniștit se punea să citească și cînd eu nebunul îi stingeam lumînarea.

– Lasă, tilharule, te prind eu, striga tata furios și se repezea jos din pat ca să mă prindă.

De mult însă eram zburat în odaia de alături și, trăgînd zăvorul, strigam rizînd :

– Dacă nu-ți dau drumul ! Am pus zăvoiu !

Eram peltic și nu puteam zice zăvorul.

Tata se mulțumea să bată în ușa și să mă amenințe :

– Lasă, te-oi prinde eu, tilharule !...

Îmi amintesc lucruri plăcute și neplăcute din viață.

Înainte de mort, uitasem necazurile și bătăile ce suferisem de la dînsul, precum și neajunsurile ce i le făcusem. Moartea punea între mine și dînsul pîriul limpede și dulce al păcii, al iubirii, al uitării.

Mă uit țintă la mort. Ochii mi se pare că se mișcă.

Pun mîna sub cadavru, pare că simt o fierbințeală.

Îl cred pe tata înviat și fug *dincolo* ca să vestesc bucuria. Un rîs amar e pe buzele tuturor ; doctorul constatase moartea. De acolo puțini se întorc.

Era acum seară...

Felinarele se aprinseră, luna era de mult pe cer.

Iașul începea să se culce.

Îmbrăcat bine, mă preumblam de-a lungul cerdacului.

Toate gîndurile îmi trec prin cap. Nu aveam însă gîndul de a plînge...

Tabloul era jalnic și frumos.

La lumina lunii, dealurile Cetățuiei și ale Galatei se desfășurau în depărtare. Cetățuia, în vîrfurile dealului, ruinate și fantastică, părea că privește tăcută orașul, care doarme presurat cu mii de lumini și gheața dintre malurile

Bahluiului care scinteaia sub razele lunii. Și mai departe, în fundul tabloului, ca o linie albicioasă, dealurile Bordei și ale Repedei.

În „odaia cea mare“, mormăitul popii, peste sală plînsese și gemete, în stradă o *flășnetă* care cînta, cu glasul ei răgușit, răsuflet și obosit, un cîntec de mahala. Și în tăcerea nopții, întovărășind flășnetă, se auzea monoton și trist glasul muzicantului :

„De te-ai duce

N-ai mai fi,

Dragă băiețele !

Căci de cînd te-am îndrăgît

Traiul mi l-am amărit !“

O convorbire-mi întrerupsese gîndirea. O sfadă mai mult. Mă apropiam de fereastră odăii mortului și privii înlăuntru. Popa dormea între foile deschise ale cărții, la capul mortului, care stătea tăcut, liniștit, solemn din susul catafalcului. Lîngă fereastră dascălul și cu Catinca, fata din casă, se certau.

Nu auzeam decît cuvinte întrerupte :

– Ibovnic...

– Ei !... lasă.

– Scîrnăvie. Să te prinză oamenii !...

Apoi cearta încetă. Catinca vorbea :

– Lasă, lasă, nu mai face gură, după ce se vor culca boierii.

Apoi un sărutat lacom răsună în odaie. Popa se deșteptă, își frecă ochii și începu din nou să mormăiască cuvinte neînțelese... Dascălul aprinse cădelnița de afumat... Încetul cu încetul, glasul popii din nou amorți. Tăcerea iarăși stăpînea odaia. Numai afară flășnetă cînta cu glasul ei răsuflet și obosit :

„De te-ai duce

N-ai mai fi,

Dragă băiețele !

Căci de cînd te-am îndrăgît

Traiul mi l-am amărit !“

POST MORTEM

Cine a fost tata, care este istoricul acestei vieți pe care nu am cunoscut-o decît spre apusul ei ? Nu știu. Zadarnic, după atîția ani, caut, în colțurile cele mai adînci ale minții, puterea de a întrupa cu desăvîrșire această amintire, care din ce în ce se șterge, se subțiază, dispăre din cadrul minții, întocmai ca vechile dagherotipii¹ sub înfrîurirea vremii.

Tot ce-mi rămîne sînt bucăți desperecheate și atîta tot.

Nu i-am cunoscut nici unul din neamurile sale. Odată l-am întrebat cum chema pe bunica și dînsul m-a gonit. De atunci nu am avut curajul să-l mai întreb ceva. Povestea apoi despre Eterie, de Basarabia, unde fugise de frica turcilor. Știa chiar ceva vorbe rusești rămase de pe acele timpuri.

În cei de pe urmă ani citea veșnic pe un caiet vechi de hîrtie vînată. Mama privea cu frică la această scriere, în citirea căreia se adîncea și din care părea că soarbe întreaga înțelepciune. Cînd a murit, mama voia să arză acest manuscris.

- Asta l-a înnebunit pe tată-tău, îmi zicea ea privind cu răutatea ignoranței la nenorocitul caiet.

Amenințarea însă nu a realizat-o. Azi, după atîția ani, am dinainte manuscrisul tatei, îngălbenit de degetele sale, păstrînd printre file firele de tutun ale țigării tatei.

Solomonichia de care vorbea mama, manuscrisul pe care-l citea tata, nu e decît *Ruinele* lui Volney, tradus de tata, sau pentru dînsul.

Și pitoresc este titlul traducătorului, tipică e limba lui în veacul nostru de decadență, de scepticism, de lipsă literară : *Sfărîmările sau procetire asupra revoluțiunilor împărățiilor*.

Acesta este titlul cărții.

Și recitînd aceste pagini scrise acum o sută de ani, din care respiră ca un suflu spiritul revoluțiilor, ura contra

¹ *Dagherotipie* - reproducere.

născocirilor religioase, din peticile amintirilor mele reconstruiesc credințele tatei. Desigur că bătrînul era ateu. Conveniențele și cerințele clasei în care trăia îl sileau, însă, să-și acopere sub masca indifferenței ceea ce credea dînsul. Acum mi se explică de ce mama privea cu atîta spaimă cartea din care tata sorbea necredința, dînsa care era incapabilă să discute, să creadă altfel de cum spusese strămășii, dînsa care își creștea copiii în frica lui Dumnezeu și a tuturor dogmelor religioase.

Și închizînd cartea, îmi reamintesc din nou pe tata, seara, în halat, preumblîndu-se prin casă cu caietul în mînă, și în fumul gros al țigării cugetînd asupra sfărîmărilor, asupra revoluțiunilor omenirii.

Și acum cînd mama, disperată de a mă face om de treabă, cînd tata, necăjit că mă găsește tot în închisoare, s-ar lepăda de mine, și-ar mai face întrebarea că anume cui seamăn de am ieșit ceea ce sînt, mîndru și arătîndu-le caietul de hîrtie vînată al *Sfărîmărilor*, le-aș spune :

- Tatei !...

Legată strîns de tata, e amintirea mamei.

Nu este roman viața acestei femei, sau mai bine aș zice, că fiind o parte din viața omenească, parte fără plăceri, fără zguduituri și fără dragoste, tocmai de aceea alcătuiește un roman viu ca și amintirea sub a căreia înfrîurire condeiul scrie azi.

Născută și crescută pe acele vremuri cînd deșteptarea intelectuală era încă în fașe, pe vremurile lui Calimach și ale lui Mihai Sturdza, dînsa a purtat toată viața pecetea acestor vremuri.

Bolnăvicioasă, crescută de mică la o mătușă din Bucovina, întoarsă din nou acasă, alături cu o familie numeroasă și cam strîmtoată, fire blîndă și nevătămătoare, ea a crescut încetul cu încetul, fără patimi, fără doruri, fără plăceri zgomotoase, fără dureri mari, necerînd mai mult decît, iederă mlădioasă și iubitoare, să se susțină pe trunchiul puternic al unui bărbat iubitor. A văzut întimplări mari, care au lăsat-o rece, desigur fiindcă nu putea să le înțeleagă măreția. Revoluția de la 1848 a trecut fără să o miște. Avusese frați și rude care luaseră parte la mișcare,

și desigur că-i numise *nebuni* pe acești tineri plini de foc și de iubire pentru țară.

Desigur unchiului Costache, mort nu mult după revoluție și pentru revoluție, mama, bunica, rudele îi spuneau cum mi se spunea și mie.

– De ce să te amesteci tu, băiat sărac, fără putere? Lasă să-și spargă capul alții, tu astîmpără-te, căci vei ajunge rău. Crede cum voiești, cine te oprește – dar stai mai la o parte, căci tu ești mic și cei de sus – mari !...

Și a sfîrșit-o rău unchiul Costache, dar datoria și-a făcut-o, și eu, revoluționarul de azi, strîngînd mîna de oase a acestui răzvrătit de altădată, spun unchiului Costache :

– Bine ai făcut, unchiule !

După spargerea revoluțiunii, unchiul și prietenii lui trebuiseră să fugă. În goana ce dădeau *bonjuriștilor* și *duelgîilor* oamenii *ordinei* de atunci, bieții tineri trebuiră să sufere multe, să fugă pe sub pîntecele cailor, să se ascundă prin bălți, prin codri.

Ajungînd la o moșie sigură, s-a îmbolnăvit și acolo muri departe de toți, părăsit de prieteni, uitat de rude.

Cum m-aș duce să văd mormîntul în care zace unchiul Costache, revoluționarul, martirul unei cauze triumfătoare azi !

Și cu toate acestea, teamă mi-e că răzvrătitul de ieri, unchiul Costache, ar zice azi nepotului său Milian tot aceleași cuvinte înțelepte ce i le ziceau și lui acum o jumătate de veac *bătrînii* și *oamenii cuminți*.

A murit însă tînăr, neatins de noroiul *cumințeniei*, bogat de năzuințe, curat de gînd, dorind libertatea pentru dragostea ei și iubind-o întocmai cum o iubim și noi – *nebunii* de astăzi.

– Tovarăși, descoperiți-vă înaintea unchiului Costache!...

Știînd ceaslovul, cum era pe vremea veche, mama avusesese prilej să mai învețe ceva franțuzește într-una din rarele școli ce începuseră să le întemeieze străinii în țară.

Dar nu stătu mult. Mijloacele bunicăi nu erau mari, apoi mama nu era dintre copiii cei iubiți și alte fete cereau să fie date la școală.

Din copilăria și tinerețea ei de fată, mama nu mi-a povestit nimic. Desigur, nu avea ce. Țițaia Dodo ridicase puțin vâlul acestei vieți limpezi.

În acest mijloc, în care biserica ținea cea mai mare parte, loc pentru dragoste nu a fost. Apoi dragostea era lucru necuviincios pentru o fată mare. De aceea nici ea n-a iubit. În simțurile ei nedeșteptate și prin stratul gros al prejudecăților nu a putut străbate cîntecul dulce, pătrunzător, cîntecul puternic al amorului.

Sau cine știe, poate a iubit, cu o dragoste tănuțită în fundul inimii, cu un amor fără patimi, care se șterge cu vremea și care-ți lasă o amintire pe care o socoți ca cel mai dulce timp al tinereții, cînd limpezi și fără grijă, cîntînd melancolic, curgeau valurile vieții.

Poate... Poate... Dar cine a străbătut în această inimă închisă? Desigur nu tata, desigur nu noi !

Și țîțaia Dodo, mai vorbăreată, mai expansivă, ne spunea de dragostea unui boier care îi puneă mamei portocale în copacii grădinii, în mijlocul iernii...

Mai spunea apoi de obrăznicia altora, care ședeau față în față cu grădina bunicăi. Mama avea obiceiul să se spele dimineața cu rouă. Tocmai cînd trebuia să sară peste un cerdac ca să intre în grădină, capul tinerilor se arăta la fereastră și mama fugea rușinoasă în casă...

Atîta tot din vremea tinereții.

Cînd s-a măritat cu tata, nu l-a luat din dragoste. Făcea ca și celelalte fete. Viitorul copiilor trebuia pe atuncea părinții să-l facă, și ea se supuse voinței bunicăi.

Tata s-a înțeles cu mama, nu cu fata. Om cuprins, proprietar de moșie, spătar, om de cancelarie, tot, în sfîrșit, ce ar putea face fericirea unei femei. Era mai bătrîn decît mama cu vreo 24 de ani. Dar cine se uită la asemenea lucruri? Pe țîțaia Luța o luase moșul Dumitrache, care era cu cîțiva ani mai bătrîn decît bunica. Pesemne acest obicei era în familie.

Cît despre dragoste, un om serios nu trebuia să se gîndească la asemenea nimicuri.

Și astfel mama deveni nevasta tatălui meu !...

Costache Milian se însurase pentru ca să *sfîrșească* odată. Era de patruzeci și patru de ani, mama de douăzeci și cinci.

Cu cîtva timp înainte avusese o boală grea. Singur, îngrijit de servitori, aproape mort, a gîndit la bunătățile în-surătoarei.

După boală și-a pus în practică planul.

Dragoste, potrivire, aceleași năzuințe, nimic nu i-au unit. Tata, veșnic ursuz, ruinat din pricina întreprinderilor fără socoteală, călare pe faliment, nu a adus în tovărășia conjugală decît durere, necaz, grijă.

Prea mîndru pentru a-și arăta starea, el căută să o mascheze printr-un lux silit, printr-o bunăstare închipuită. Și această strîmtoare pe care nu și-o mărturisea decît sieși și-o manifesta trăsînd, înjurînd și schingiind moralicește pe această femeie care nimic nu-i greșise.

Cînd începui să-mi dau seama, mama de mult avea într-însa germenii ofticii care-i rodea plămîinii. S-a măritat crezînd că va găsi liniștea și a găsit iadul, necazul, moartea.

Tata a ucis-o.

Apoi veniră copiii, care uniră pe acești doi oameni pe care nimica nu-i unea.

Amorul necheltuit în o căsătorie nepotrivită îl revărsa ea asupra noastră, căutînd jertfa pentru noi, neavînd nimica în vedere decît pe noi.

Niciodată însă nu-și arăta această iubire. Îi era teamă ca să ne mîngîie. Totdeauna părea cu noi rece, impunîndu-ne respect prin rezerva ei. O singură dată nu și-a dat ea drum slobod simțirilor sale, sărutîndu-ne, alintîndu-ne, mîngîindu-ne ca o mamă care își iubește copiii.

Prin somn o dată numai – eram mare acuma – am simțit buzele fierbinți ale mamei pe obraz. Și atîta tot.

În dragostea ei îmi făcea mult năduf. Socotind că nu voi putea să-mi stăpînesc pașii, totdeauna îi împiedeca cu dojenile sau sfaturile ei.

– Dinule, nu ieși pe uliță să nu te calce trăsurile sau să te muște vreun cîine turbat. Dinule, nu alerga cu zmeul ca să nu asuzi și să răcești.

În dorința ei de a mă crește bine, nu mă lăsa să mă joc cu cine îmi plăcea, să fac ce-mi trăsnea prin mîntea mea de copil, lucruri nevinovate sau foarte puțin vinovate.

Altfel, o sfîntă !...

Săracă, bolnavă, totul a fost pentru noi, pentru dînsa nimic. Din puțînul cît a avut ne-a adus acolo unde sîntem azi, și cînd a murit, cea de pe urmă dorință i-a fost ca să i se aducă copiii.

Pentru mine avea năzuințe fără fumuri : om cinstit care să-și poată agonisi viața. Voia să mă facă spițer.

Nu-i plăceau de loc apucăturile mele spre poezie, caracterul meu independent. Veșnic îmi spunea că de nu voi asculta-o, rău voi ajunge. Crescută în principii de supunere, tot supunerea mi-o predica și mie.

– Dinule, nu te amesteca cu ceilalți băieți, cu feciorii celor bogați. Tu ești sărac, fii ascultător și vei ajunge de parte.

Cînd se supăra, începea cu jale :

– Dinule, o mamă ai, cruț-o, că nu mai are mult de trăit. Cînd nu vei mai avea-o, vei vedea ce mamă ai avut !

Atunci mă bufnea plînsul, mă agățam de rochiile ei, o rugam să nu vorbească de moarte.

Neajunsurile ce i le făceam nu le spunea nimănui, tot așa cum neajunsurile cășunate de tata le ascundea în fundul cel mai adînc al inimii, pentru ca mai la urmă, strîngîndu-se multe, să-i sfărîme trupul și viața, întocmai cum puilul sfărîmă oul ce l-a adăpostit.

Și cu toate acestea, această femeie bună, această mamă iubitoare, această jertfă nevinovată mi-a rupt fără milă penele năzuințelor mele, a tăiat aripa gîndurilor, a ucis în fașe atîtea iluzii.

Bigotă. Oh ! despre aceasta pot spune fără mustrare de cuget că era. Pentru ce credea, nu știa nici dînsa. Era însă destul că toată lumea crede, ca și dînsa să creadă. Nu discuta asemenea lucruri. Erau prea sfînte !...

Și cîte zile amare nu mi-a făcut cu credința ei ! Închinare de două ori pe zi, duminica și sărbătorile la biserică, spoveditul, împărțășitul !...

La biserică trebuia să stau binișor, să nu mă mișc, să fac cruce cumsecade.

– Dar bine, Dinule, nu ți-e rușine să stai așa la sfîntele daruri, apoi la Evanghelie pare că erai la bal, îți venea să joci !

– Dinule, nu sta cu coatele pe strană.

- Dinule, am să te urechesc cînd vei mai ieși la anafură înaintea cucoanei Frăsiniței.

Poate de ciuda și de necazul mamei am început să nu mai cred.

Schinguirea cea mai mare era la împărțit : mă punea să mă închin la toate icoanele împărătești, apoi în mijlocul bisericii să mă aplec, făcînd mătăanii și cerînd *iertare* tuturor. Îmi era grozav de rușine.

Apoi pentru ce iertare ? Nu le făcusem nimic. Pe mulți nici nu-i cunoșteam, cu alții nu avusesem nimic a face.

În loc de mătăanii și de *iertare*, mă trînteam la pămînt de patru ori și sfîrșeam această schinguire ridicolă.

Acasă eram sigur de ocară. Scăpam însă ușor, căci mă împărțăsisem și nu mă putea muștra mult.

- Dinule, ai să mă omori, atîta îmi spunea.

Mai aveam și altă parte de noroc. Acela de a da *leturghiile* popii. Parcă văd și acuma țidulele pe care mama scria : „Pomenește-i, doamne, în împărăția cerurilor pe robii lui Dumnezeu“ (urma numele robilor).

De multe ori, însă, îmi făceam socoteala următoare :

Îmi dădea 50 de bani și erau cinci nume de pomenit : mama, tata, surorile și eu. Dinu Milian își lua *părălește* pomeneala popii, adică oprea zece bani, partea numelui lui, pentru *halviță*.

De multe ori, însă, îmi era rușine să tot trec veșnic printre boieri și cucoane ca să ajung la altar. Atunci luam și pentru cele patru nume tot eu liturghia.

Cînd m-a prins mama, mi-a adus aminte de exercițiile lui Lenoveanu.

Popa Alexandru m-a dat de gol, și tocmai într-o zi cînd, din pricina unei discuțiuni filozofice, mama se supăraseră pe mine.

Citisem în Cicerone că porcul trebuie să aibă suflet.

Mă pun la vorbă, la discuție cu mama :

- Porcul are suflet, mamaie ?

- Ce vorbești prostii ? E păcat !...

- Dar Cicerone spune așa, mamaie !

- Ce Cicerone ți-o da eu acuși ! Ce ? la școală învățați să vorbiți contra religiei ? Auzi d-ta, porcul să aibă suflet !

Și m-a dat afară.

Mai veni și istoria halviței mincate pe seama popii, și apoi dă doamne bine !...

Odată am dat foc maicii domnului !...

Mă luaseră la *Înviere*. Îmi plăcea să merg, căci era o emoțiune nouă pentru mine. Emoțiunea însă nu-mi tăia și somnul. Așa încît, tocmai cînd Hristos înviase, în cîntecele popilor, mama lui de bucurie luase foc. Perdeaua atinsă de lumînarea lui Dinu Milian începuse să arză.

Priveștiștea era nostimă : flacăra ridicîndu-se în limbi uriașe spre bolta bisericii, popa trăgînd bucăți de perdea aprinsă și casa lui Dumnezeu luminată de o lumină roșiatică, ce punea pe chipurile serioase ale sfinților culoarea bețivilor.

Cucoanele fugiseră speriate, crezînd că se aprinde biserica, mama, rușinată de fapta mea, mă uitase, îndeletnicîndu-se cu stingerea.

Înlemnisem cu lumînarea în mină, neștiind ce să fac și ce-mi vor face.

Tata voia chiar *coram populo*¹ să-mi *arate d-lui* !

Ca prin urechile acului am scăpat numai.

Eram iconoclast !...

Cap. VII

NU SE POATE !...

Tata e mort pe masă.

Se fac pregătirile de înmormîntare. Rochiile negre sînt gata. Mama, surorile, țîțaia Dodo îmbrac hainele de jale. Dinu e însă lăsat la o parte. Lui nu-i trebuie haine negre. Un crep la pălărie e de ajuns. Uitaseră însă : Dinu nu avea ghetete. De mult cereau de mincare. Și cum erau să mă

¹ În public (lat.).

ducă rupt la înmormintare ? Unchiul Mihalache este însărcinat ca să mi le cumpere. Mama, pe cînd plecam, a zis unchiului :

- Să i le alegi trainice, că parcă le rupe cu dinții !...
- Trainice ! lasă pe unchiul !

Merserăm la un evreu din Tîrgul de sus și acolo mi se alege ceva în adevăr trainic : o pereche de cizme cu carimbii pînă la genunchi și încă *potcovite*. Carimbii ar fi mers ei, dar potcoveala !... La școală eram poreclit potcovar și în minte mi se arăta toată priveliștea ridiculului cînd băieții vor afla că sînt *potcovit*... De cînd căpătasem liniștea, grație pumnului dat lui Mașotă, îmi trecuse cu totul gustul de a fi chinuit și de a-mi cîștiga din nou prin puterea brațului dreptul liniștii. Și pe timpul ochiului lui Mașotă, alte timpuri erau atunci. Aveam moralul trainic, mai trainic chiar decît cizmele cu care unchiul Mihalache voia să mă înzestreze. Atunci mă simțeam deopotrivă cu tovarășii mei. Acum, însă, lucrurile se schimbaseră. Știam că sînt bursier, mă socoteam mai pe jos de ceilalți băieți, mai fără drepturi decît oricine... Băieții trebuiau și ei să cunoască starea mea. Fiecare din ei putea să-mi astupe gura, cum odată Mașotă voise să o facă.

- Taci, calcule ! avea dreptul să-mi zică - și eu nu puteam să protestez.

Moralul mi-era zdruncinat, foarte zdruncinat. În lume nu există dreptul de a fi sărac. În școală nici atît. Acolo unde chiar prietenii îți singerează inima și unde dușmanii te sfarmă sub disprețul lor.

Oh ! niciodată cizme cu potcoave, niciodată !

Strîmb din nas, zic că-s prea mici, prea strîmte, prea largi. Toate sînt în zadar. Tot aceleași cizme, tot aceleași potcoave pretutindeni, în toate rafturile, în toate lăzile, în toate pachetele, în toate cutiile.

Un munte de cizme potcovite !... Potcoavele mă urmăresc ca năluca lui Banco !... Și tot cerc, cerc, cerc la cizme pînă cînd, din toate părțile asediat cu cizme, bombardat cu potcoave, trebuie să capitulez, trebuie să mă *potcovesc* !...

Of ! sînt potcovit ! Mă preumblu prin prăvălie, lovesc în podele și lugubru pentru mine sună potcoavele...

Părea că sînt o pisică potcovită cu nuci...

Apoi veni *tocmeala*.

Negustorul, victorios că mi-a nimerit cizmele, cerea cincisprezece franci, unchiul nu dădea decît zece.

De aici ceartă, protestări, șoptiri la ureche, umilitoare, care ajungeau pînă la urechile lui Milian :

- E băiat sărac... dacă ar fi pentru mine.

- Iacă, pentru d-voastră pierd eu la ele patrusprezece franci.

- Unsprezece. Băiat sărac, mă-sa văduvă, dacă ar fi pentru mine !

Intervin eu în discuțiune :

- Treisprezece franci, să nu mai fie vorbă...

- Da „galanton“ mai ești !... Lasă că am să te spun mamei...

Plec fruntea, tac, mi-aduc aminte că sînt băiat sărac, că trebuie să fiu și potcovit și mulțumit... Tac, mai ales față cu unchiul Mihalache, pentru care aveam mult respect, puțină frică și multă iubire.

În mintea mea însă înjghebam planuri ca să mă scap de afurisitele cizme... Vai ! mult am așteptat ca să se rupă. Pînă cînd, deznădăjduit, nu am luat cuțitul și le-am tăiat, nu am putut scăpa de ele.

Cînd mama a aflat că am luat cizmele cu un franc mai scump :

- Bine, bre, ai averile lui Iov - încep să-mi strige plîngînd - vrei pesemne ca să fur ca să te îmbrac ; lasă, mă vei vedea în curînd ca și tatu-tău pe masă !...

Plîng de necaz, vreau să-i spun pricina, să-i povestesc istoria cu potcoavele. Dînsa nu vrea nimica să asculte.

- Lasă, lasă, nu-ți mai p... ochii. Ce, poate vrei ghetă de lac ? După ce le rupi ca cîinii. Cînd vei fi milionar, la casa ta, îți vei face cum vei pofti !...

Ziua înmormintării sosi ploioasă, jalnică, urîță. Și cînd închid ochii, văd lumea adunată, prapurii, pornitul jalnic, mersul încet, popasurile, apoi plînsul mamei, jalea suro-rilor, nepăsarea mea.

Apoi un fapt mi se arată mai colorat, mai aproape, mai definit :

Țițaiu Luța ne amenințase că în mijlocul stradei va veni să scuipe în fața mortului. Tăcusem la această amenințare, dar îmi promiseseam, numai mie însumi, că nu voi lăsa să se insulte cadavrul tatei. Și în minte mă închipuiam aștinind drumul unei femei despletite, desperate, grozave.

Zadarnic eroism.

Nimeni nu a venit, nimeni nu a oprit mersul monoton al convoiului... Numai când am trecut printre ruinele de la Sf. Haralambie, mi s-a părut că ieșea cineva dintre dărâ-mături...

Și apoi nimic, nimic afară de cîntecul popilor, sărutatul mortului, sunetul hirlețelor și bulgării care răsuna lovindu-se de sicriu...

Și pe cînd popii, în cîntecele lor monotone, îngropau pe tata, la tribunal, alții îi îngropau starea la cîntecul lugubru al licitației :

- Harici o dată !...
- De două !...
- Harici de trei ori...

Și cînd ne-am întors nu mai eram în casa noastră, eram străini, așteptînd momentul cînd să ne dea afară, cînd să părăsim pentru veșnicie adăpostul sub care ne născuse-răm și în care tata murise !...

Mi-am pus negru la pălărie. Aceasta trebuia. Așa făceau toți colegii. Trebuiau dar să fiu *în doliu*. De a treia zi chiar m-am dus la școală. Băieții vin să mă mîngîie.

De mult sînt însă mîngîiat. De ce ? Nu știu. Tata nu-mi lăsase aproape nici un gol în suflet. L-aș fi uitat, poate, dacă alte împrejurări nu mi l-ar fi amintit veșnic.

Printre străini auzeam :

- Sărmanul băiat ! E *orfan*, n-are tată !...

Mama întotdeauna amesteca pe tata în muștrările sale :

- Pesemne, Dinule, ai uitat că nu mai ai tată de ești așa obraznic.

- De ar trăi biet tatu-tău, cum s-ar mai scribi, bietul om.

- Bine că a murit, ca să nu te vază că ai ajuns un rău, un neascultător. Ar muri de a doua oară...

Profesorii iarăși se întreceau ca să-mi amintească aceasta.

Mai ales *don* Birzoi. Cînd eram adus de urechi în *canțelarie*, umărul drept i se ridica în sus, mîna stîngă apuca barbișonul și întotdeauna începea prin a-mi aminti de tata :

- Iarăși, obraznicule ? Nu știi pozițiunea d-tale ? Și aici începea să devie solemn : Tata d-tale a murit, d-ta ești ținut *degeaba* în institut, și în loc să fii sîrguincios și cu purtare bună, un model, ești dimpotrivă. Cînd vei mai face vreo necuviință, să știi că am să spun portarului să nu te mai primească.

Tăceam, plecam capul. Eram băiat sărac !

Nu pricepeam multe, dar tot vedeam că este o deosebire între a avea și a nu avea tată.

6 august 18...

Sînt la țară. Amintirile prinse în zbor și înfipte ca fluturii pe pluta naturalistului din nou le răscolesc.

Ideile vin mai slobode, mai curate. Pare că aerul cîmpiei le-a făcut mai gingașe, mai drăgălașe, celor jalnice dîndu-le veșminte bătătoare la ochi și mai vesele, celor fericite culoarea ștersă a portretelor vechi și iubite, care în suflet ne aduc doruri uitate și trecute.

Fără să mai am grije de gura lumii, tolănit în iarba uriașe din care abia mă văd, umbrit de frunzișul copacilor, de pe dîmbul pe care șed, privesc la picioarele mele desfășurîndu-se valea galbenă. Lanurile se apleacă la drăgostirea vîntului. O nenumărată sumă de nuanțe, de la verdele închis pînă la galbenul aurului, mi se arată ochilor, pe cînd pe deasupra parcă plutește un abur. Răsturnat pe spate, din temnița de verdeață în care sînt, privesc nemărginitul albastru al cerului, în care sus de tot, ca și gîndul meu, văd plutind un vultur.

Și încetul cu încetul mi se încheagă în minte părțile unei icoane din trecut, și în liniștea cîmpiei se pune încă o boabă la lungile mătării ale vieții...

Și apoi îmi vine să tac.

În letopisetele vieții mele, vine din nou o filă neagră, urîță, scrisă cu lacrimi și cu sînge, pe care aș voi-o mai bine să o rup decît să o dau pradă lumii, care va rîde de netrebnicia mea, va zîmbi știindu-mă umilit...

Liniștit, mulțumit de mine însumi, pare că mi-e greu să mai poruncesc amintirilor să joace din nou actul dramei deja uitate... Boierii însă așteaptă, cucoanele sînt nerăbdătoare ; tușește, Dinule, trage-ți haina frumos, rățoiește-te ca actorii cînd au de spus lucruri grozave și începe...

„Tu ești băiat sărac, Dinule, și trebuie să ascuți...”

Între mine și portar e mare vrăjmășie. Cestiune de concurență... Ca extern, sînt însărcinat să cumpăr din oraș pentru băieți. Bițiki, băcanul din colțul stradei Muzelor, numai el poate spune cîți cîrnați, cîtă halva, cîte cofeturi, cîte smochine i-am cumpărat. Portarul, însă, și el vindea tot aceleași lucruri. De aici cearta, dușmănia noastră. Să refuz pe băieți nu puteam, și cu toată frica tot făceam, fără de voia mea, concurență cerberului școalei. Am prilejit chiar și lupte în care aveam primejdiosul rol al fierului dintre nicovală și ciocan. Cînd portarul bănuia că sînt cu *corpus delicti* pe mine, nu voia să-mi dea drumul, vroia să mă ducă în *caștelarie*. Băieții săreau să mă *scoată*. Ei trăgeau de o parte, portarul de alta și din toate ieșeam cu vreo mincă ruptă și cu mustărurile lui Mustață-Roșie, care, în lipsă de dovezi vădite, se mărginea numai la amenințări.

- Domnule Milian, d-ta faci neorînduiești. Ia bine seama. Îți știi pozițiunea. *Nu se poate* să aduci nimic în școală.

Și la toate protestările mele că portarul spune minciuni, Mustață-Roșie se mărginea ca să-mi repete :

- Nu se poate, nu se poate, portarul nu minte.

Căzui însă jertfa purtătorului de chei. Și încă jertfă nevinovată.

Era în *recreația* cea mare. După obicei, băieții se îngămădiseră la ușa sălii, privind din dosul sticlelor opace chipurile care veneau și se duceau pe scară. Stăteam și eu acolo. Ușa se deschise și văzui trecînd niște cucoane în *caștelaria cea mare*. Cineva a strigat tare o necuviință...

Scandal ! Cercetare !...

Și Dinu Milian este denunțat ca autorul faptului.

Portarul își răzbunase.

Mustață-Roșie mă cheamă. Cînd am intrat mi se tăiau picioarele. Din perete portretele bacalaureaților păreau că-mi scot limba...

- Purtarea d-tale, domnule Milian, e nesuferită. Ia-ți cărțile și te du acasă...

Nu mai întreb cînd să viu. Acum știam ce va să zică aceasta...

- Dar de ce ? Nu am făcut nimic.

- Bine, bine. Mergi acasă. Nu se poate...

Plîng, mă rog, mă dezvinovățesc că nici nu știu ce am făcut.

Zadarnice toate.

- Ia-ți, domnule, cărțile și du-te acasă, îmi spuse aspru directorul, și apoi iarăși un aspru și prelungit : Nu se poate, domnule !...

Voiesc să mai încerc rugămintele. Directorul, însă, supărat, se scoală, își ia pălăria și pleacă. Trebuie să ies și eu, căci mă tem să nu fiu învinovățit că am furat ceva.

Dar unde să merg ? Ce să fac ? La cine să cer iertare, o vorbă bună, o mîngiere ?... Să plec acasă ? Niciodată !... Ocară mamei, plînsurile ei, rugămintele rudelor ca să mă reprimească, iarăși scandal, învinovățiri, ocări !... Îmi venea să mă duc mai bine în lumea toată decît să mai dau ochi cu mama.

Și cu toate acestea eram mișel, mi-era frică de necunoscut...

Neștiind în ce parte să apuc, am rămas încremenit pe loc, lîngă fereastră, cu obrazul între mîini, plîngînd. Ce minute grozave ! Băieții ieșeau și intrau. Fiecare mă privea.

Disprețul și nepăsarea citeam în ochii tuturor. Profesorii se uitau lung la mine, fără interes, străinii întrebau pe portar de ce plîng. Și acesta rîdea mulțumit în sine, strigîndu-mi din cînd în cînd drept mîngiere :

- De ! De ce nu te astîmperi ?

Sună clopoțelul de masă, de repetitoare, și eu tot pironit stau acolo. Minutele treceau ca ceasurile, ceasurile ca anii. La fiecare deschidere de ușa, la fiecare scîrțitură de cizmă, tresăream. Mă temeam ca în ochii mei să nu se arate ochii directorului. M-ar fi putut goni din culcușul

meu ca pe un ciine, căci a lui era casa și fără de voia lui nu puteam sta în ea. Putea să mă gonească cu servitorii...

Fereastra lângă care stăteam era dintr-un mozaic de sticle deosebite. În dreptul privirii mele e o sticlă albastră. Prin ea văd curtea, lumea din afară. Ce fericite păreau toate în această lumină albastră! Și ce negru-mi era sufletul, față de această fericire optică!...

Minutul grozav însă sosi. Mustață-Roșie e înaintea mea. Dejunase liniștit acasă, între nevastă și copii. Eu nu mincasem nimic de dimineață...

- Iarăși aici? Nu ți-am spus să pleci?...

Iarăși plînsete, iarăși rugăminte! Mă tirăsc la picioarele-i, îi spun că am greșit și eu sînt vinovatul!

Îi ud mîinile cu lacrimi, îl rog. Nu mai puteam vorbi, horcăiam.

Apoi nu mai știu nimica. Mi se pusese pe ochi un văl... Ametisem.

Cînd m-am deșteptat eram în odaia portarului. Mustață-Roșie era în ușă.

- Mergi în clasă. De astă dată te iert. Dar dacă mai faci vreodată, totul e sfîrșit.

Ca un ciine pe care l-ai bătut, dar care tot se gudură, trecui pe lângă director, mulțumindu-i mai mult prin sunete decît prin vorbe, îmi luai cărțile și mă dusei în clasă.

Cînd mă văzură băieții crezură că-s bolnav. Acasă mama era convinsă că am un început de gălbinare. Nu am spus nimica nimănuia, nici mamei, nici surorilor. Numai cînd m-am pus în pat, mă năbuși plînsetul ca un nebun, gîndind la ticăloșia mea.

De ce sînt bun pe lume? Pentru ce m-am născut? Unde este dreptatea cînd ești pedepsit fără vină? Apoi mă văzui umilit înaintea tuturor, a acelora de jos, a acelora de sus, a acelora deopotrivă cu mine. Mă simțeam mișel, ticălos.

Apoi planuri de răzbunare! Să dau foc școalei, să las cartea și să mă fac orice s-ar întimpla!...

Noaptea am avut visuri grozave:

O pajură uriașă pare că plutea în văzduh. Văzîndu-mă, ea încet, majestos se îndrepta spre mine. Pajura se pre-

făcuse în om. Era gata să intre în casă. Fug să mă ascund în fundul subpatului. Deodată însă sînt față în față cu *boiarul* grozav, îmbrăcat în negru, cu ochiul aspru. Murișem de frică. Îl rugam să mă ierte. La lacrimile mele însă nu răspunde. Se face din ce în ce mai mare, mai grozav. Și mă coprinde, tot mă coprinde ca o lipitoare uriașă, sugîndu-mă, sorbindu-mă...

Mă rog. Dar un glas pare că ieșea de pretutindeni, un glas care-mi spunea:

- Nu-se-poate!...

Dihania m-a lăsat. Se prefăcuse din nou în boierul cel îmbrăcat în negru.

- Fii cuminte, ascultă de mama și de dascăli. Altă dată nu mai scapi!...

Și vedenia dispăru la aceste cuvinte.

Țip, mă trezesc.

Tăcută și melancolică mă privea luna prin fereastră, luminînd păretele cu o aureolă argintie!

Cap. VIII

HURIILE LUI LAPOVIȚĂ

Mama însă nu putea și nu voia să trăiască în alte case decît acele în care fusese nevasta lui Costache Milian. Cu zestrea-i reuși să cumpere casele, să-și facă din ele un mijloc de trai. Din odăile servitorilor de la poartă voia să facă case de locuit, unde să șază, și pe cele de *sus* să le dea cu chirie. A împrumutat bani, a muncit, a făcut ceea ce voise...

Casele sînt gata. Odăile par tot aceleași, aceleași mobile, aceleași cadre, tot în sfîrșit aceleași lucruri care-ți amintesc copilăria și întiile amintiri!...

Trăisem cîteva luni fericit în mijlocul muncitorilor, părîndu-mi rău că nu sînt și eu liber ca dîșii, nu lăntuit de

lecțiunile de a doua zi, de dascăli, de pedagogi, de Bîrzoii, de Mustață-Roșie.

Prin lumea lor pare că *alt ideal de viață* căpătaser...

Anul al cincilea.

Toate clasele goale, grădina goală, refectoriul gol. E trist.

Corig. Nu știu. Corig de a doua oară. Ies în sfîrșit. Profesorii pare că se uită chiorș la mine. Mustață-Roșie de-abia răspunde salutarilor mele. Ce o fi ?

Don Bîrzoii mă oprește în drum :

- Milian, ai fost la direcțiune ca să te prezinți ?...

- Aud, don Bîrzoii ?

- ...La direcțiune ca să te prezinți.

- Să mă prezint ? Fac ochii mari, casc gura. Nu pricep... Nu, n-am fost.

Don Bîrzoii își apucă bărbionul, ridică umărul drept și începe sentențios :

- Apoi nu știi că fiecare elev trebuie să se prezinte directorului la începutul anului ? Aceasta este cuviincios. *Mai ales d-ta.* Ești elev vechi !

Buna-cuviință ! Mai ales eu ! Elev vechi. Nu pricep. Pentru ca să nu par prea prost, mă preface a înțelege.

- A... ha, la direcție... am uitat...

Don Bîrzoii se îndepărtează bucuros că m-a făcut să pricep.

Mă îndrept spre cancelarie. Îmi bate inima intrînd. Mustață-Roșie stă la biroul din fund și se uită la mine, întrebîndu-mă din ochi ce caut...

Ce să-i spun ? Cum să încep ? Mă tem să înaintez. Mă tem să dau înapoi... Directorul mă privește lung, apoi mă întreabă *ce poftesc ?*

- Ce poftesc ?

- Da...

- Nimic...

- Apoi atunci de ce intri aici și stai holbat la mine ?

- De ce ? Apoi de... Don Bîrzoii... am venit... ca să... să văd...

- Mulțumesc, zise zîmbind Mustață-Roșie.

- Ca să mă prezint...

- Ce prezintare, *domnule* Milian. Pesemne nu ți-e bine. Du-te la infirmerie... Hai ! hai ! și directorul mă luă binișor de mîna și mă dădu pe mîna Cloanței, *madama* de la infirmerie.

- Pune-i niște comprese la cap, zise directorul plecînd. Acum altă belea. Sănătos și în îngrijirea *Cloanței* ! Era de ajuns să-i vezi *clonții* și *nasul* ca să iei lumea în cap.

Îmi dăduse niște doctorii de vărsat și tot îmi striga :

- *Scuipke, scuipke*, domnule.

Acum mi-era rău de-a binele, mă durea stomacul...

Scap de sub ochii *Cloanței*, mă reped pe scară ca un nebun, sărînd cîte zece trepte... Iarăși nas în nas cu Mustață-Roșie.

- Acum ți-e bine, domnule Milian ?...

- Mai bine !...

Aveam de gînd să protestez contra părerii că eram bolnav.

Mă temeam însă ca să nu mă trimită iarăși pe mîna Cloanței. Cînd doi zic că ești nebun, oricît ai striga, tot nebun rămîi.

Acuma însă sînt băiat mare. În secția a II-a de liceu ! Învățam grecește, latinește. Eram în sfîrșit aproape *superior*.

La nemțește vreo lună și mai bine nu am avut profesor. Ni se tot spunea că vine, vine și tot nu sosea. A sosit. Un neamț înalt de nu se mai sfîrșea, subțire, cu niște picioare așa de lungi că puteam trece printre ele, ca altădată corăbiile pe sub colosul de la Rodos. Părul îi era adus pe tîmple și-l chema încă și Agrisch. Nu știa romînește, noi nu știam nemțește. Clasă lui era mai rău decît în iad. Banca din fund lătra, a doua miorlăia, a treia fluiera, a patra scotea toate sunetele. În fiecare săptămînă ni se dădea cîte o temă. De la începutul clasului începeam preocupatul. El ne dădea zece rînduri, noi nu voiam decît cinci. Lătrat, miorlăit, scandal. El mai lasă, noi mai lăsam. Cînd suna clopoțelul ovațiunea ajungea la culme, tremura institutul de zbieretele noastre.

La examen eram să-i facem rușinea. Văzînd că nu știm nimica, el ne dăduse la fiecare cîte un paragraf de învățat.

Tocmai pe mine, însă, mă întrebă altceva... Sint indignat. Noroc însă că știam puținel de prin clasele primare. Socot că mă prigonește și de față cu toată lumea, cu *boierii* serioși, cu cucoanele îngrijite, cu delegații, cu directorul, îi spun :

- Nu-i paragraful meu acesta, caută la capitolul 35, partea a doua : *Die Frau des Schusters ist unsere Base. Boierii* holbează ochii, cucoanele pun nasul în pământ, directorul se face că nu aude, băieții se ghiontesc rizind.

- Tradu unde-ți spun, zise roșu neamțul.

Traduc și știu bine. Cinstea neamțului și a școalei e salvată. Colegii m-au dus în triumf în clas.

Băieții încep însă a avea veleități artistice. Voiau să dea reprezentațiuni teatrale. Pe mine căzuse greul cumpărăturilor. Trebuiau decoruri, costume. Mijlocul de a introduce pinza trebuincioasă era acesta : mă infășuram peste toată burta cu marfă de păream că sint îngreunat. În acest chip scăpam de supravegherea portarului. Când intram în clas, scoteau de pe mine câte treizeci de coți de pânză. În toate recreațiile *repetiție*, apoi *repetiția generală* și *Jianul* avu cel dintii onorurile scenei, jucat cu decoruri vopsite de noi, cu o cortină care nu era decît o perdea. Reprezentația s-a făcut fără știrea directorului. *Biletele* s-au împărțit numai *persoanelor sigure*. După *Jianul* veni *Nunta țărănească*. De obicei teatrul se făcea simbăta seara. Nu plecasem acasă, căci și eu aveam un rol - rolul lui Frunză.

Sunase de masă. În „sala de reprezentație“ rămăsesem singur, repetind rolul între culise. Mă vopsisem frumos și purtam niște mustăți lungi de lînă cenușie, lipite cu cocă. Mă întepeneam în așteptarea sosirii elevilor...

Ușa se deschide. Mă uit pe o gaură. E Mustață-Roșie. Se uită minunat la cortină, la băncile puse la rînd ca pentru spectacol, la pereții găuriți. Mă tupilesc în fundul cel mai întunecos. Mă încurc însă de un scaun, dau o pușcă de lemn jos. Hodoronc ! Tronc ! Plosc ! Mustață-Roșie deschide cortina și intră pe scenă. Sint față în față cu dînsul. Tremur. Dar el nu mă cunoaște dintii, cu vopseaua și mustățile mele. Mă ia lîngă lampă și se uită bine la mine.

- Aha ! domnul Milian. Sînteți actor d-voastră. Ian poftim cărați-vă acasă.

Voi să mă rog să mă lase, căci nu facem nici un rău, nu stricam nimica, nu pierdeam timpul, căci totul se făcea în recreație...

- Nu se poate ! Nu se poate. Du-te acasă. D-ta nu ai voie să stai în internat după sfîrșitul cursurilor.

Smulg mustățile, îmi iau paltonul și mă fac că plec.

Am rămas, însă, ca să spun băieților întîmplarea. Nu vor să *amine* reprezentația. Luminările se aprind, se introduce lumea în sală, se închide ușa și se ridică cortina.

Sint în scenă. Spun rolul. Cineva bate la ușe. Luminările se sting. Se aude din nou bătaie. Apoi un glas :

- Deschideți, domnilor !...

Actorii dispar după cortină, publicul e plin de spaimă. În sfîrșit ușa se deschide. Mustață-Roșie intră dimpreună cu don Birzoi. Toți se aruncă spre ușe profitînd de întuneric. Deschid fereastra, sar în grădină și de acolo, cum eram deghizat, peste garduri acasă.

Printre ruinele teatrului s-au găsit și s-au confiscat :

O jiletcă de catifea, o pereche de călțuni de vînat și o căciulă ruptă de astrahan. Nimeni nu reclamasese dreptul de proprietate asupra lor... Erau ale mele.

Cu băieții trăiesc bine. Le fac o mulțime de servicii, le vînd dicționarele, așa că trebuie să-mi fie recunoscători. Cînd se plănuieste vreo revoluție, ei singuri mă trimit acasă. Mă fac galben, iau aerul de mort și mă prezint în cancelarie cerîndu-mi voie acasă. Cînd Milian e bolnav, se știe că trebuie să se întîmple ceva. Sufer însă de această bunătate a colegilor. E o înjosire pentru mine. Și totuși trebuie să o primesc, căci altfel știu ce mă așteaptă. Nu uitasem cuvintele lui Mustață-Roșie : „Te iert, dar dacă vei mai face altă dată, s-a sfîrșit...”

Aveam însă doi dușmani.

Unul Meodor, într-o ceartă, ca cea de pe urmă sfidare îmi strigase : „Taci, calcule !“ De atunci o ură neîmpăcată ne despărțea.

Celalt era Lapoviță. Cu dînsul am avut mai multe bătăi. Duel însă în toată forma. După „insultă“, întregul clas pleca în *galerie* și acolo, făcînd cerc în jurul nostru, lupta începea. Ne luam la luptă *dreaptă*, fără drept de a

ne pune *pedică*. Ne strîngeam, ne bușeam, ne dădeam pumni, sîngerîndu-ne, învînetîndu-ne ochii, sîrînd în sus ca doi cocoși.

- Îți mai trebuie ?

- Dar ție ?

- Dar ție ?

Și astfel ne despărțeam pentru a căuta în curînd alt prilej de *duel*. Acasă, spuneam mamei că m-am lovit.

Duelul dintre colegi nu îndeestulează îndeajuns războinicul avînt al băieților. Ei visează mai mult ceva : un război între clase, o luptă obștească a școalei. Miga era cel mai plin de foc. De la dînsul veni chiar cauza *conflictului* : intrase în secția treia fără să fi bătut la ușe și *superiorii* îl dăduseră afară cu ghionturi, cu picioare, dîndu-i cu *huideo*. Aceasta se consideră ca o insultă adusă clasei întregi. A doua zi toți cei din clasa treia fură dați afară cu același alai.

Războiul era declarat. Ostilitățile începură, cînd ne veniră propuneri de pace : clasa a doua întreagă să vie în clasa a treia și acolo Nalbă și cu Miga, cei doi campioni ai claselor, să se împace *coram populo*, în fața oștirilor beligerante.

Intrăm în secția a treia. Miga cavalerește înaintează spre Nalbă, întinzîndu-i mina. Acesta însă drept răspuns îl ia în palme, îl trîntește la pămînt. Toate aceste făcute cît ai clipi din ochi. Protestăm contra acestei curse, dar ne retragem lăsînd pe Miga în miinile dușmanilor. Cînd i-au dat drumul avea părul vilvoi. Am strigat, am protestat, am făcut gură. Miga însă a rămas bătut. Pentru a nu jigni amorul nostru propriu, botezasem această întîmplare : *retragerea celor douăzeci*.

Pe la sfîrșitul anului mă împăcasem cu Lapoviță.

Ba eram chiar prieteni buni. Voia să merg cu dînsul la țară în vacanție.

Cu ce culori vii nu-mi zugrăvea el petrecerile ce le vom face în brațele firii și ale dragostei ! Mai ales dragostea mă ademenea. Închipuirea mea era însetată să guste tot

farmecul ce auzisem că există în plăcerile amorului. Îmi venea chiar pofta să fac versuri la fete. La slujnicele din casă mă uitam cu ochii lacomi, privindu-le pieptul lor bogat, formele lor ațîțătoare. Cînd eram lîngă o femeie părea că toți fiorii îmi treceau prin trup. Nu era frumusețe, pentru mine. Dinaintea *femeiescului* se trezeau simțurile mele. O cucoană de multe ori mă lua la circ. Lîngă dînsa, aproape de corpul ei cald, de multe ori idei comedioase îmi veneau prin minte. Și cucoana avea peste patruzeci ani. Mi se pare însă că nici ea nu avea gînduri bune. Cînd mi-aduc aminte roșesc de toate acestea !

Lapoviță-mi zugrăvea moșia tatu-său ca raiul lui Mahomed, cu hurii cu tot. Cum dar nu era să doresc țara unde era să am libertate, liniște, cai de călărit, iazuri de scăldat, păduri pentru vînătoare, bărci pentru preumblat pe apă, femei de sărutat ?...

Greul însă era mama. Nu voia în ruptul capului să își lase puilul de sub aripă. Un zodier îi spusese că trebuie să mă feresc de *apă* și de *cal*. Tocmai caii și apa știa că eram să am pe acolo. De aci toată pricina hotărîrii sale de a nu lăsa pe Dinu de lîngă ea. Dar nici eu nu o slăbeam cu rugămintele :

- Mamaic, așa-i că o să mă lași la țară ?...

Așa azi, așa mîine, așa seara, așa dimineața, pînă cînd într-o zi, după o nouă rugăminte o lui Lapoviță, hotărîrea mamei fu strămutată : mă lasă să plec la țară, dar sub condițiunea că nu voi călări și nu mă voi scâlda, și dacă nu voi rămînea *corigent*.

După examen pornirăm. De bună-credință eram că trecusem bine. Mama mi-a pus în geamantan albiturile trebuincioase, mi-a făcut o pereche de haine noi, mi-a prefăcut niște pantaloni vechi ai tatei și așa înzestrat și împopoțonat, după mai multe discursuri cum să mă port „în casă străină“, să nu mă scald, să nu mă sui pe cal, să fiu cu-minte, mi-a dat drumul.

La țară nu fusesem de demult, de cînd trăia tata.

Pare că eram altul cînd la *Hotelul Vanghelie* văzui că mă așteaptă brișca cu trei cai a lui Lapoviță...

Strada găunoasă a Palatului, Lipovinimea, Nicolina, Bahluiul, toate trecură ca o clipeală. Dinainte-ne se deschi-

de șesul verde al Frumoasei, încununat cu dealul Cetățuii, din vârful căruia se văd ruinele cetății privind în jos crucea de pe mormântul lui Ferent. Mai încolo, dealul Repedei verde și apoi – unindu-se cu cerul albastru ca și dînsul – Bordea, cu pletele-i lungi de copaci bătrîni. Costișele par niște lăghicere tărcate felurit, de la verde la galben, de la albastrul pășunelor, unde cicoarea domnește, la negrul arăturilor proaspete. Fîntînile cu cumpenele lor înalte, țărancele mergînd la tîrg cu papucii în mîină și coșul pe spinare, satele păcătoase, copiii care ne priveau cu mirare, cîrciuma cu chipul negustorului încadrat în fereastră, carele dinaintea ușii – toate adînc mă mișcă...

La Șanta adăpăm caii. Citisem povestea Șantei.

O casă ca toate casele. O cîrciumă în mijlocul cîmpului. În minte îmi vin Codreanu, Șanta, fratele ei.

Pare că văd urmele gloanțelor pe părății casei. Închiduri toate aceste. Lîngă fîntînă o baltă verde. Pe deasupra ei o mulțime de fluturi, care de care mai frumoși, un ade-vărat roi de fluturi. Trebuie să fie sufletul poterașilor morți, al acelora ucîși de haiduci. În mijloc, o pereche nu făcuseră decît un singur trup. Codreanu și Șanta, îmi ziceam eu, pe cînd biciul vizitiului pocnise și pe șoseaua lucie aluneca uruind trăsura.

Sîntem la țară.

Huriile lui Lapoviță pieriseră. Din ștregărul bun de gură la școală, el se prefăcuse într-un băiat fricos, tot așa de prost în ale femeilor ca și mine.

Mă păcălise infamul. Tot haremul de care îmi vorbise era alcătuit din o babă, o țigăncușă urită, fata bucătarului și o fată din casă. Iată tot ce aveam înaintea mea. Ca niște oameni practici, lăsarăm dragostea la o parte, căci ne vedeam cu totul nedestoinici. Romanele nu-mi folosiseră nimic. La o declarațiune de amor, în care *îngerii* se amestecau cu *dama sufletului meu*, țigăncușa fugi la bucătărie să spună că „cuconașul cel nou“ a înnebunit! Fata din casă, atacată, ne amenință că ne va spune cucoanei dacă nu-i vom *da pace*. Desigur alta era limba amorului. Începui să nu mai am încredere în romane...

În locul dragostei, cîmpii ai noștri erau. De la Uncești la Chihoia, de la Chihoia la Bîcu. Veșnic călare, veșnic în

apă. Uitasem și pe zodier și profetia lor și vorbele mamei. La trier alături cu muncitorii, pe clăile de paie, la prins pește în baltă cu pescarii.

Apoi am început a colinda pe la neamurile lui Lapoviță. Aici noi petreceri ne așteptau. Casele uneori erau pline de mosafiri, și ce dulce era somnul jos la pămînt, pe saltele de paie, sau numai pe paturi, pe cînd de jur împrejurul odăii, pe divanuri, dormeau *boiarii*. Stinele ades ne primeau, neavînd unde dormi. Printre cașuri, printre hîrzoabe, strecurători, printre hîrdaie, buciume, piei netăbăcite, printre ghebele ciobanilor colonizate și cîinii neimblînziți ai stînei, de cite ori nu ne-am culcat...

Sîntem feciorii lui Lapoviță și ușile toate se deschideau.

Acolo cite tipuri nu am văzut? Paraziți ai boiariilor, lipitori de-ai țărănilor, pierde-vară care rătăcesc de la moșie la moșie, trăind de azi pe mîine, fără grijă și în veci veseli.

Apoi *duduile* de măritat, sindrofiile și balurile de la țară, la cîntecul tarafului de lăutari țigani, care merg de la bîlci la bîlci și la a căror nume un întreg district se închină.

O scrisoare însă mă ajunge prin locurile pe unde rătăceam. E de la mama. Singura care mi-a scris-o. Mă cheamă să mă întorc. Rămăsesem corigent la cinci obiecte! Scirbit, mi-am luat rămas bun de la țară și trecînd din nou pe lîngă Șanta, pe lîngă Frumoasa, scoborînd dealul Bordei și al Repedei, nu mi se păreau așa de frumoase precum mi se păruseră mai înainte.

Cînd m-a văzut mama era cît p-aci să mă bată.

– Auzi tu, măgarule, să-mi spui brașoave, că ai trecut clasa, să-ți bați joc de mine. Dar dacă râmii repetent, așa-i că te dau afară? Lasă că te-oi trimite și eu la Academie, cu băieții de țigan.

Apoi, după ce mi-a cercetat starea de plîns a îmbrăcămîntei :

– Haine sînt astea? Erau nouă-nouțe și acum sînt numai zdrențe. Așa îmi trebuie mie dacă mă iau după capul nebunilor. Lasă că-l voi vedea eu pe Lapoviță al tău.

Am plecat fruntea și mi-am luat din nou cărțile!

ÎNȚIIA IDILĂ

Înția dragoste ? Nu. E prea mult. Înția trezire a simțurilor, înția năzuință către necunoscutul dragostei. Asta da. Căci deși copil încă, inchipuirea-mi era înflăcărată de farmecul amorului din romane, pe care-l sorbisem din nenumăratele cărți care alcătuiau biblioteca tatei.

Simțurile pervertite prin citire erau încă și mai mult stricate de către colegii care îmi arătau dragostea sub prizma unei poezii mincinoase, ca o plăcere pe lângă care visurile lui Maximilian din *Monte-Cristo*, cînd lua *bașiful*, sînt banalități !

Firea mea stricată în mijlocul stricat în care trăiam doorea femeia cu toate îmbătăririle ei, voluptoasă, un monstru de iubire.

Deșteptate prea de timpuriu, simțurile se răzvrăteau în mine, cerînd libertate și îndestulare. Sub înriurirea lor, de cîte ori în visurile mele nu înjghebam o lume întreagă de corupțiune, în care să mă tolănesc întocmai ca un grăsun în tăul puturos al mlaștinilor.

O chema Lucreția. Nu avea nici un punct de asemănare cu vestita Lucreția din antichitatea romană. Doamne fereste ! Dimpotrivă încă.

Era fata chiriașului nostru și asupra ei, întocmai ca și asupra-mi, suflase vîntul stricat al moravurilor școlare. Nu era urită, chipul puțin șters, părul zbîrlit și nebunatic, trăsăturile¹ puțin ascuțite și în fundul unor orbite adînci, înconjurate de un cerc vînat, niște ochi negri, vii, pătrunzători, a căroră căutătură nu o puteai suferi.

Un ocean ne despărțea. Dînsa era de o semeție și o obraznicie, care contrasta în mod puternic cu stingăcia mea, vecină cu prostia cînd mă aflam în fața unei femei ; din spînzuratul de la școală, deveneam atuncea rușinosul cel

¹ Trăsăturile.

mai caraghios, care roșea, se încurca și nu putea răspunde nici măcar la ce îl întrebau cucoanele.

Aveam aproape aceeași vîrstă.

Lucreția, firește, începuse să viziteze pe surorile mele.

Pe cuvînt că-s încă mic, de multe ori eram îngăduit în jocul fetelor.

Mă deprinsesem chiar în această atmosferă de fuste. Chiar plîngeam cînd eram dat afară.

La înția vedere, semeția Lucreției mă făcu să sufăr. A început să se uite țintă la mine. Rușinat, plec ochii. Voiesc însă să-mi fac curaj, să-i ridic, simț însă că doi ochi pătrunzători mă stăpînesc cu privirea. Îi ridic din nou și din nou îi plec. Mă jur însă că aceasta va fi pentru cea din urmă dată. Pînă la sfîrșitul partidei de *fante*, ce jucam împreună, mi-am călcat jurămîntul mai bine de zece ori.

Cînd am sfîrșit *fantele*, ajunseserăm departe... foarte departe. Sub tainica întunecime a nopții de sub masă, norocul a întîlnit picioarele noastre. Crezînd că e o întîmplare, mi-am tras piciorul. Apăsarea însă era atît de dulce, atît de caldă, atît de vorbitoare... Molcom, supus, fără să facă vreo mișcare, piciorul meu a stat sub piciorul Lucreției pînă la sfîrșitul jocului. Numai obrazul mi se înroșise de plăcere, de iubire. La fiecare apăsare un fior trecea prin trupul meu, fior dulce, cald, plin de plăceri necunoscute... Ca să nu-mi dau pe față emoțiunea, nu aveam cîraja să caut în ochii ei, nici să ridic privirea asupra celorlalți. Nu mă mișcam de frică ca această căldură, care se ducea ca un fior în trupul meu, căldura piciorului Lucreției, să mi se risipească.

Ea parcă nu știa nimic, parcă nu se petrecea nimica între mine și dînsa, ceva care-ți urcă sîngele în cap și inima o face să bată mai puternic. Ea rîdea, sarea pe scaun, cînta, vorbea. Și eu, eu eram sub iadul plăcut al piciorului ei.

La plecare, mîinile noastre s-au strîns în chip deosebit. Părea că un curent electric din trupul ei a trecut în al meu, oprindu-se la inimă și făcînd-o să bată cu putere. De astă dată ochii noștri se întîlniră. Oh ! cît de ciudat ardeau în fundul orbitelor ochii săi negri – două bucați de jăratice în fundul unui cămin negru.

Noaptea am avut-o neliniștită, plină de nălucirile dragostei, plină de planuri îndrăznețe pentru ca să o am pe Lucreția a mea, a mea numai ; o noapte vițioasă și plină de orgiile închipuirii...

A doua zi când m-am sculat eram galben ca turta de ceară. Voind să plec la școală și sărutînd mîna mamei, ca să-mi spună obișnuitul „*lecții știute și fii cuminte*“, dînsa s-a speriat de gălbeneala mea.

La aritmetică Lenoveanu mi-a tras două picioare !

A doua duminică ne-am văzut iarăși.

Printre jocurile fetelor, mi-a putut strecura în mîna un bilețel. Dispar din mijlocul fetelor și mă duc să citesc scrisoarea de amor. Era scrisă în franțuzește :

„*Je vous aime. M'aimez-vous ?*“¹

Atît tot, două cuvinte. Ele însă spun atîta... La această declarațiune categorică ce să răspund ? Cer timp pentru gîndire. Așa citisem în romanuri că fac cavalerii îmbrăcați în zale și fetele îmbrăcate în catifea și care purtau culoarea cavalerului lor.

Mă gîndesc, mă sfătuiesc cu amintirile, cu romanele, cu poeziile. Iau condei, hîrtie, cerneală și dicționarul, ca să-i răspund tot franțuzește. Pun condeiul pe hîrtie dar toate ideile pieriseră, toate declarațiunile învățate pe dinafară dispăruseră din mintea mea, care rămăsese goală, goală de părea că aud cum fluieră vîntul prin ea. Ce e de făcut ? Muncesc gîndul, schimb penița, rup hîrtia pe care nici o idee nu voiește să se întruzeze. Mă văd prost, idiot, dobitoc. În deznădăjduire de-abia pot compune aceste rînduri :

„*Mademoiselle Lucrece !*

*Je vous respecte, mais je ne vous aime pas encore*²,

Dinu Milian.“

Am pus apoi scrisoarea în mîna Lucreției. Cînd a citit-o sub masă, a făcut o strîmbătură din gură, mi-a aruncat o privire ocărîtoare și întîlnind piciorul meu îmi dădu o lovitură cu călcîiul ei ascuțit și potcovit.

¹ Vă iubesc. D-voastră mă iubiți ? (fr.).

² Domnișoară Lucreția ! Vă stimez, dar încă nu vă iubesc (fr.).

Iubire cu de-a sila !

Adică de ! nu tocmai cu de-a sila, căci și eu nu aveam în minte decît dorul de a iubi și de a fi iubit. Rușinea și stingăcia mea, însă, erau mai puternice decît toate...

Norocul însă și de astă dată m-a ajutat.

Pe drumul ofticii mama mergea repede. Îi trebuia aer, aer mult și curat, șesuri întinse, pentru a-i mai da puțină viață, pentru a întîrzia moartea pe care o vedea apropiindu-se cu groază. Cu mult înainte de începerea vacanției, dînsa a trebuit să plece la țară. Pe de altă parte și părinții Lucreției placaseră la băi.

Rămăsesem singur, prevegheat de fata din casă, care avea vreo patrușprezece *veri*, toți unul și unul, voinici de prin lumea chipeșă a jandarmilor călări.

Lucreția rămăsese pe scama unei mătușe, care și ea avea mai multe slăbiciuni tot de felul acelora ale Ilenei. Lucreția mă imita pe mine, mătușa imita pe Ileana și amîndoi eram liberi toată ziua, putîndu-ne iubi nesupărați de nimeni.

Aici începe idila noastră.

Plecarea mamei o așteptam cu nerăbdare. Plănuisem cum voi face ca să dreg cele făcute. Învătasem chiar o întreagă declarație de amor, întovărășită, firește, de căderea în genunchi, de vărsarea unei lacrimi de credință, de sărutarea piciorușului și de jurămîntul veșnicei iubiri.

Bune și frumoase erau toate. Curajul însă mă temeam că are să-mi lipsească tocmai la adică, mie care deznădăjduisem și pe tata și pe mama cu obrăznicile mele.

Dacă îmi lipsea curajul, Lucreției însă nu-i lipsea de loc. Și numai acest lucru ne-a unit copilăria și gîndurile noastre.

– Mă iubești ?...

Cu această vorbă intră Lucreția în odaia mea și, sărînd pe patul unde citeam, mă sărută.

– Mă iubești, Dinule ?

Rămîn cu gura căscată. Caut declarația. Uitasem totul, totul. Drept răspuns, mă refugiez în odaia de alături, roșu de rușine și dezgustat de sfiala mea.

Declarația ! Declarația ! Declarația !

Acest cuvînt răsună în capul meu golit.

Putifar însă mă urmărește. Ca un șarpe cald mâinile-i se incolăcesc în jurul gîtului, trupul mi-e lipit de al ei, buza-i sugîndu-mi buza mea. Și așa atîrnată de mine, cu capul dat pe spate, cu sînul ei abia alcătuit în afară, cu ochii pe jumătate închiși, Lucreția îmi șoptea plină de voluptate :

- Mă iubești ? Mă iubești ?...

Glasul ei era rugător, cald, plăcut, pătrunzătorul glas al femeii care se lasă în voia bărbatului, glasul dragostei care cere a fi mulțumit.

- Mă iubești ? Mă iubești ? repeta mereu dînsa fără a putea spune altceva.

- Nu !...

- Ești un prost !...

Și la strigătul mătușii care o chema, Lucreția ieși furioasă, dîndu-mi o tiflă.

- Ești un prost !...

Și în adevăr, prost, dobitoc, neghiob eram !...

„Apoi bine, Dinule, om ești tu ? Să-ți zică fata că te iubește și tu să zici că nu. Dinule, ești un prost, prost de dai în gropi !“

Așa cugetul mă mustra pe mine, după săvîrșirea emoțiunii ce mă stăpînea.

Și atunci m-am hotărît.

Începuse să fie noapte cînd, printr-un geam spart, schimbaram întîia sărutare de amor. Și ea îmi dădu acest sărutat sărînd pe o frînghie, din fuga mare...

Mă cioplisem, mă dădusem la brazdă. Ceea ce însă mă supăra era că nu-mi făcusem declarația și că dragostea ne începuse în așa prozaic chip. Nicăieri nu citisem un așa început de iubire.

Firește că mă socoteam amoretat. Lucreția nu știu ce gîndea. Azi, însă, cînd îmi aduc aminte de această idilă a copilăriei, mi se pare că au fost și note adevărate în acest cîntec acum uitat. Note de dragoste nu, dar cel puțin note de prietenie, de simpatie, de iubire copilărească.

Dragostea ne începuse în mai. Asta mă încînta. Era singura asemănare cu dragostea romanurilor.

Ziua, Lucreția era veselă, ne bună. Noaptea devenea melancolică, tristă. Ne preumblam ceasuri întregi prin grădina.

Îmi povestea viața ei și despre tatăl ei mort de curînd. Și în două cuvinte se poate spune istoria acestei vieți :

Mama ei era măritată de-a doua oară. Lucreția era din întîia căsătorie. Nu era prea bine văzută în gospodăria cea nouă. Tatăl ei se însurase cu mă-sa într-un chip foarte ciudat : moștenise de la o rudă sub condițiunea ca să se însoare imediat. În douăzeci și patru de ceasuri mama și tatăl Lucreției fură însoțiți. Dînsul fusese un stricat, un rău care-și mîncase sănătatea și tineretele. Gospodăria nu ținu mult. Amîndoi se despărțiră. Unul ca să moară în scurt timp, celalt ca să se căsătorească de-a doua oară.

Lucreția era foarte patetică în povestirea morții tatu-său, îngroparea lui fără nici un prieten, cum l-a văzut mort la spital, în camera morților. Îmi spunea lucruri pe care nu am dreptul să le spun aici, căci ar avea dreptul, chiar din noroiul în care este, să mă întrebe de ce dau în prada lumii aceea ce dînsa spusese numai iubitului ei, pentru ca să rămînă în fundul tainic al unei dragoste uitate și al inimilor noastre prea de timpuriu îmbătrînite.

Și așa pregăteam eu examenul...

Am căzut, rămînînd corigent la o mulțime de obiecte, și mama m-a și chemat la țară.

Înainte de plecare avui prilejul să sărut pe Lucreția, să-i recitez o față din roman asupra uitării, să-i spun versul lui Bolintineanu :

„Cela ce se duce se uită îndată,
Zicătoarea-i veche, dar adevărată.“

Apoi am plecat.

După o săptămînă uitasem pe Lucreția. Inima mea, care nu fusese atînsă, își luase din nou bătaia ei regulată. Sub cerul liniștit al cîmpiei, chipul Lucreției puțin cîte puțin a început să se șteargă din amintire.

Din toate mi-a rămas numai aducerea-i aminte, rece, curată, îndepărtată...

Cînd m-am întors de la țară, Lucreția plecase la școală.

O aduceau foarte rar acasă. Apoi s-au mutat din casele noastre. Așa ni se sfîrși dragostea. O mai urmării cîțva timp, dar numai la *distanță*. Învăța la un pension de pe lîngă conservator. Mulți din colegii mei aveau *amoruri* în

acea școală. În fiecare duminică, gătiți, pomăduți, împoțonați, treceam pe strada pensionatului, aruncând ochiri de dragoste pe deasupra zidului, destul de jos, din partea stradei.

Fiecare se mîndrea de *amorurile* sale. A avea *amoruri* e un lucru de căpetenie în școală. Acestea te înalță, te face să fii respectat, invidiat chiar.

Fetele nu erau tocmai sperioase. Cînd treceam, și ele se înălțau, ne zîmbeau, ne trimiteau cîte un sărutat din vârful degetelor. Guvernantele țipau, ce e dreptul, de ochii *madamei*, dar mare primejdie nu era din această parte, căci și ele erau tovarășe cu fetele la iubire. Miga, *Bubaiul Iașului*, cum i se zicea de către colegi, era iubitul celei mai aspre din corberile școlii.

Amorurile noastre însă se sfîrșiră într-o zi și încă în chip foarte caraghios :

E duminică.

Opt sau nouă inși sîntem cei din șleahta oftătorilor. Treceam aruncînd priviri de foc. Un negustor evreu trecea și el ducîndu-și coșul cu mere. Nici una, nici două, Băghici apucă coșul și hop ! merele peste zid.

Scandal !

Fetele se reped la mere, guvernantele răcnesc în numele moralei și al bunei-cuviințe. Erau tot așa de puțin ascultate cum ascultam și noi de pretențiunea negustorului de a-i plăti marfa. Fetele se brîncesc unele peste altele și toate în genunchi strîng fructele rîzînd și cîntînd. În cadrul unei ferestre din catul de sus se vede chipul directoarei, galben ca ceara, deznădăjduit. Nu i se auzea glasul, i se vedeau numai gesturile.

În stradă zgomot, scandal, bătaie. Înlăuntru rîs, strigăt, cîntece. Lumea se adunase dimpreună cu poliția pe care o atrăsese zbieretul evreului. Din nou ceartă, scandal, bătaie.

Dar lucrul începe să se îngroasă. Părăsim cîmpul luptei urmați de poliție, de negustorul păgubaș, de lume. Unul singur căzu în mina gardiștilor. Era tocmai băiatul prefectului. Evreul a rămas păgubaș de mere și *internii* pedepsiți cu o duminică de oprire.

Eu am scăpat basma curată.

Scandalul acesta însă ne-a tăiat pofta de a mai face *curte*. Nu mai treceam pe acolo de frica *celui cu mere*, ca să nu

ne ceară plata, și a sergentului, căruia aproape îi scosesem ochiul.

Și așa se sfîrși și dragostea cu Lucreția.

De atunci sînt mulți ani.

Lucreția a ajuns rău. M-a uitat pe mine pentru un ofițer, apoi pe ofițer pentru un sergent-major, scoborîndu-se din ce în ce mai jos, ajungînd femeia trupei. Sînt femei care merg după regimente întocmai ca și cîinii... Din rîndul acestora a ajuns Lucreția.

Și acum i-am pierdut de urmă.

Cap. X

SFÎNTUL NICOLAE

- Dinule !
- Aud, mamaie !
- Du-te de-mi schimbă un galben. Dar ia seama să-ți dea treizeci de parale *baș*.

Mama și-a deschis scrinul, deschise o cutie unde ținea banii și-mi dădu galbenul.

M-am îmbrăcat și trecînd prin coridor, văzui chipul lui Șmil, croitorul mamei. Mi-a trecut prin cap ideea că Șmil poate că a venit să ceară banii ce i se datorau pe rochia Elenei. Gîndul apoi pieri în preocupățiunile stradei. Uitasem și de Șmil, și de rochie, și de casă.

Schimb galbenul cu treizeci de parale *baș* și întorcîndu-mă acasă, mă abat pe la Eduard... Nu aveam nimic de făcut acasă, învățasem lecțiile.

Era ziua de Sfîntul Nicolae.

Sînt nouă ceasuri.

Eduard și cu mine sîntem absorbiți în jucarea unei concine fără sfîrșit. Ciștigasem de mai multe ori și amîndoi eram de o veselie rară.

- A venit o servitoare de la dv., vă caută, îmi spune slujnica.

Mă îmbrac, sărut mâna mamei lui Eduard, îmi iau ziua bună de la toți și plec înspre casă.

În scară, bucătăreasa mă aștepta :

- Vino iute, că moare cucoana ! Te caută de trei cearuri, a scuipat un lighean plin de sânge... Trebuie să fi murit acum, biata cuconiță !...

„Lighean plin de sânge, moare cuconiță“, răsună în capul meu și pare că nu au nici un înțeles...

Alerg, mă înăduș, gifui ca o locomotivă.

Iată-mă-s. Dar mi-e frică de a păși acest prag dincoace de care mă temeam să nu mă opresc dinaintea unui cadavru. Aveam frica și simțimântul ce-l au ucigașii când sînt puși față în față cu cadavrul victimei lor. Apoi în capul meu simț ceva ca plumbul ! Nu pot cugeta, nu-mi pot da seamă de ce făcusem, întru ce eram vinovat, de ce mă tem să calc acest prag. Dar tot ce străbate întunericul minții e numai strigarea :

„Am ucis pe mama ! Am ucis pe mama !...“

Toate aceste însă ținură timpul unei clipele...

Intru.

- Vezi ce ai făcut !

Și Elena, cu aerul muștrător, îmi arată cu degetul odaia din fund. În umbra ungherului din dreapta se vedea o pată albă, amestecată cu negrul întunericului. Era patul mamei. De acolo aud ieșind un glas slab, care întrebă :

- L-au adus ?

- L-au găsit la Eduard jucînd cărțile, îi răspunse un alt glas...

- Să vie încoace, să vază ce a făcut !

Sînt împins mașinalicește spre odaia din fund.

Mă oprii însă cu capul plecat pe pragul ușii. De aici puteam să deosibesc toate amănunțimile tabloului.

Mama cu obrazii înfierbîntați stă întinsă pe canapeaua pe care avea obicei să doarmă. Lîngă dînsa, pe un scaun, stătea ligheanul plin de sânge, jos pe scînduri mai multe batiste înroșite de sânge proaspăt.

Mama voiește să-mi vorbească. O tusă puternică, ce răsună a deșert în pieptul ei, o tusă de cîteva minute o

aruncă din nou în sus pe perna de pe care abia se ridicase...

- Vezi ce ai făcut, ți-ai ajuns scopul !

Și mama își retrase de la gură batista, arătîndu-mi sângele ce i-o înroșise.

- Vezi ce ai făcut !... M-ai ucis, Dinule !...

Apoi din nou tusa care o zguduia puternic, tusa grozavă, care parcă simțeam cum îi rupe bucată cu bucată plămîinii pentru a-i scuipa în lighean...

Stau înlemnit, împrorit, neștiind ce să spun, ce să gîdesc, ce să fac.

Apoi o mare ușurință-mi veni. Picioarele mi se desțepeniră, ochii mi se udară de lacrimi și într-un hohot nebun mă arunc în genunchi la picioarele patului...

Și în plînsul meu aud tusa horcăind în pieptul mamei, plămîinii cum i se rup, sângele cum cade cu vuiet în lighean...

- Iartă-mă, *mamaie* ! Iartă-mă !...

Atîta pot să spun pentru dezvinovățirea mea, atîta mă taie capul, știind că e de ajuns a-i căpăta iertarea.

Și groaznic, neîncetat, la fiecare minut răsună horcăitul, aud suflarea-i înăbușîndu-se, sângele care sinistru cade pe arama ligheanului.

Mi-e teamă să ridic ochii de frică ca să nu văd sângele roșîndu-i batista.

Și prin întunericul minții nu trece decît ca un fulger gîndirea :

„Am ucis pe mama ! Am ucis pe mama !“

Încetul cu încetul tusa se făcu mai rară, horcăitul mai puțin sfișietor, pînă se pierdu într-o răsuflare grea, dar puternică, șuierătoare, regulată...

Ridicai cu teamă capul. Mama dormea.

Încet m-am ridicat și în vârful picioarelor am ieșit din odaie. Alături surorile se uită la mine cu o privire care-mi zice : „Vezi ce ai făcut ? Ai ucis pe mama. Ne-ai lăsat orfane pe uliță !“

Mă tem să le întreb ceva și trec în odaia în care îmi era patul.

Mă trîntii în așternut, îmi vîrîi capul în perne și așa în întunec, în auzul răsuflului șuierător al mamei, în șopti-

rile surorilor, care păreau că mă învinovătesc, că dau asupra mea toată răspunderea vreunei nenorociri, am putut în sfârșit să cuget, să privesc în față, cu ochii minții, cele ce se întâmplaseră.

O gândire stăpânește pe toate celelalte, o impresiune mai mult decît o cugetare, o senzațiune roșie ; e singele pe care-l văd pretutindeni, singele care-mi spune că mama-i pierdută. Ea nu ne spusese niciodată că-i ofticoasă. O știam bolnavă. Totdeauna o cunoscusem astfel. Mama chiar se ferea a ne descoperi acest lucru. Și acum mi se răspundea la atîtea acte pe care nu le înțelegeam din partea mamei. Nu ne lăsa să bem în același pahar cu dînsa, să mîncăm cu aceeași lingură, să luăm dulceață o dată cu dînsa. Toate acestea acum mi le explicam...

Și acest sînge pe care îl vedeam pentru întîia oară pare că pune între mine și dînsa ceva gol, rece, uriaș : moartea...

O cred pe mama pierdută, și aceasta din cauza mea !

Iată ce se întâmplase.

Mama mă trimisese ca să schimb galbenul, căci Șmil își aștepta plata. Văzînd că nu mai vin, toate gîndurile încep să-i treacă prin cap. Așteaptă, așteaptă, pînă cînd ca un fel de furie o copleșe.

Aproape dezbrăcată, în mijlocul iernii, plecă nebună pe stradă.

- Unde-i Dinu ? Unde-i Dinu ?

Întrebă pe sergentul din stradă, apoi pe fiecare sergent, cutreieră stradele, intră prin cafenele, merse la poliție, la comisie, la circ, unde crezuse că am putut să mă duc avînd bani cu mine.

N-ați văzut un băiat înalt, cu paltonul cenușiu, cu căciulă în cap ?

Și fiecare răspunde că a văzut zece băieți cu paltonul cenușiu și căciulă în cap.

Nu l-a călcat vreo trăsură ? și fiecare trecător era întrebă, încunoștințat despre semnalmente mele, despre paltonul și căciula mea...

Și astfel de la Palat la Copou, de la Păcurari în Sărărie, ca o nebună, cu capul gol, fără mantilă, a străbătut Iașul, întrebînd, plîngînd, văicărîndu-se :

- Unde e Dinu ? Unde e Dinu ?

Și la fiecare pas tusa o oprea pe loc, batista i se înroșea sau făcea pe zăpada albă o gaură roșie care ar fi putut sluji ca să-i refacă cineva drumul ce-l avusese : o urmă de sînge...

Apoi nu mai putu. Răceala, mișcarea, disperarea, toate o striviră. Căzu. O aduseră fără cunoștință acasă, roșie de sînge, rece, cu o rumeneală bolnavă pe obrazii ei de pergament, în țipetele de spaimă ale surorilor, în bocetele servitorilor.

Și în acest timp, la doi pași de această dramă, eu stăteam liniștit, jucînd cărțile, rizînd, glumind...

Tresar.

E noapte, întunerec. Numai muclele ostentive ale candelor de la iconostas mai lucește roșiatice în umbră. Adormisem. Dar pare că aud o șoaptă din odaia mamei. Plec urechea. E în adevăr glasul mamei, dar rostit prin somn, repede, întretăiat, înjumătățit... Și numele lui Dinu e amestecat acolo...

- Dinule... o mamă... Omori... să moară... tu... atunci !...

În minte reconstituiesc vorbele mamei. E mustrarea ei obișnuită, că am să o omor, că numai o mamă am, care nu are nici ea mult de trăit și că după ce va muri, voi vedea ce mamă am pierdut.

Apoi tusa izbucni din nou, horcătoare, grozavă. Ne repezim în odaia mamei. Singele iar venise, strîngîndu-se în somn, pentru a fi aruncat deodată ca un talaz, inundînd cu roșeața lui tot așternutul...

- Nu e nimic, nu e nimic, zîmbește mama la spaima care ne cuprinde.

Aceasta o ușurase.

A doua zi mama mă cheamă cerîndu-mi banii. Pare că-i era rușine să mai pomenească de scena petrecută cu o seară înainte, în care-și dovedise slăbiciunea, și care ne-o arătase nouă altfel de cum voia dînsa să se arate sub masca ei de seriozitate și de respect.

- Unde-s banii, Dinule ?

- Banii ? Aha ! Iată-i.

Scotocesc prin buzunare, număr din nou, fac socoteală, dar un franc nu-mi iese...

- Ce-i ?

- Nu-mi iese un franc...

- L-ai cheltuit, desigur. Spune drept ce ai făcut cu dînsul. Mai bine mi-l cereai și ți-l dădeam, dar să iei cum face o slugă...

Și apoi :

- Dinule, tu ai să mă omori !...

Mă tem de scena de aseară, mă tem ca sîngele din nou să nu o năbușească. Voiesc mai bine să fac o mișelie, să spun că am făcut un lucru ce nu-l săvîrșisem. Plec ochii, mă înroșesc.

- Da, mamă, l-am cheltuit. Am mîncat prăjituri la *Georges*.

- De un franc prăjituri ! Pesemne tu te crezi că ești milionar, auzi d-ta, prăjituri de un franc ! Ș-apoi nici nu te-ai îndurat să aduci măcar una acasă surorilor !...

Plec din nou ochii, tac...

- Nu, n-am adus prăjituri surorilor !...

- Dinule, tu ai să mă omori...

Istoria cu francul nu s-a sfîrșit așa de ușor...

Sînt trei zile de la întimplarea celor descrise.

La noi e nașa Leghi, care venise să vadă pe mama. Sînt în odaia a treia, dar aud vorba din *salon*.

- Și-a trebuit - povestea mama - să alerg prin oraș bolnavă, scuipînd sînge. Îi dădusem să schimbe un galben.

- Și n-a cheltuit banii ?

- Nu, dar i-a lipsit un franc.

- Un franc ? Desigur l-o fi jucat în cărți...

Și apoi glasul se scoborî din ce în ce. Nu se auzea decît cite o vorbă, o frază...

Înțelegam că cucoana Profirița se temea să nu fi dat francul în altă parte și că sfătuia pe mama ca să ia seama dacă nu-s bolnav.

- Știți, cucoană Marie, s-a stricat așa de tare lumea...

Dar mama, în această privință, protesta.

- Nu, nu se poate. Despre aceasta dau garanție. E ca o fată mare !

- Bine, bine, urma cucoana Profirița, plină de scepticism. Paza bună păzește primejdia rea...

Mult nu a trebuit ca să-mi zică că băusem francul.

Cap. XI

CATINCA

Venise de la țară. Nu era urită. Și apoi chiar să nu fi fost frumoasă, Dinu, pe vremea aceea, cînd avea patru-sprezece ani, nu se oprea la asemenea amănunte.

Era femeie. Aceasta era de ajuns.

Vorba mergea - și popa Alexandru, care ne-o adusesese, adeverea că era fată cinstită și cuminte. De aceea mama, pentru ca să o păzească de ispite rele (pesemne că sînt și ispite bune), o culca sus.

Și pentru a o scăpa pe dînsa de asemenea lucruri, mă băgă pe mine în ispită. În bucătărie, locul era prea puțin sigur pentru cinstea Catincăi. Sus, în aceeași odaie cu mine, alături de mama și de surori, ea trebuia să fie la orice adăpost.

Eram mic și mama credea că la această vîrstă oamenii sînt sfinți. Sfînt eram eu, în fapt numai : în mine, însă, cu inchipuirea, eram desfrînatul desfrînaților. Trupul curat, moralul stricat. Și desigur mama, care se mulțumea cu exteriorul, la trup gîndea cînd spunea cucoanei Profiriței că sînt ca o fată mare. Ca o fată mare desigur, dar ca una care are vițuri ascunse, căreia ochii îi merg în fundul capului, în fundul unor orbite în doliu.

De mult simțeam în trup săgețile poftelor fără de vreme.

Acum mama le mai ațîța, culcînd pe Catinca sus, în aceeași odaie cu Dinu. Turna untdelemn peste jărătic. V-am spus însă că mă credea sfînt, fată mare încă !

- Dinule, știi lecțiile ?
- Știu !
- Mergi de te culcă.

Sărutam mina mamei și alergam să mă arunc în mijlocul întunerecului în lumea închipuirilor și a viselor unor dezmierdări închipuite. Ispita lui sf. Antoniu mă urmărea pînă tîrziu, pînă cînd Catinca venea să se culce. Se închina. Apoi stîngea lumina și se culca. Mă făceam că dorm sforăind.

Nu vedeam nimic în întunec, auzeam însă foșnetul fustelor care cădeau și frecarea armonică a cămășii de pielea ei. Nu îndrăzneau să-i spun ceva sau măcar să-i dau a înțelege că sînt deștept, că ochii mei lacomi o caută în întunec, sorbind-o cu lăcomie. Mi-era rușine. Poate că mă credea prost sau prea copil pentru dînsa. Era fată de optsprezece-nouăsprezece ani și eu o stîrpiră de treisprezece, patruşprezece.

Toată noaptea plănuiam. Cum să încep, cum să-i dau pe departe a înțelege că o *iubesc*, cum să-i fac o declarație de amor. Și totdeauna îmi dădeam făgăduință că a doua zi voi trece Rubiconul dragostei. *Alea jacta est !*¹ Totdeauna însă hotărîrea era amînată pe a doua zi. Vedeam cu întristare că nu sînt nici Cezar și nici măcar Ioniță rindașul, care proceda mai cu îndrăzneală în trecerea Rubiconului. Eram mișel, îmi cunoșteam mișelia, mă osîndeam singur, dar tot nu păseam pe drumul faptelor.

Amorul Lucreției nu-mi folosise de loc !

Sora mea cea mică era la școală. Cea mai mare se dusese cu mama la sindrofie la nașa Leghi. Rămăsesem singur. Cînd mama lipsea seara de acasă, sub cuvînt că mă tem singur, Catinca rămînea să-mi spună povești. Nu gîndeam eu nici la împăratul Roșu, nici la Făt-frumos, nici măcar la Sinziana. Gîndeam cum să încep. De astă dată sînt hotărît. Iau un aer teatral. Tușesc. Cu aer melancolic și bătîndu-mi inima, încep :

- Catinco !...
- Ce-i, cuconașule ?...
- ? ! ? !
- Un pahar cu apă...
- Iacă-ți aduc...

¹ Zarul e aruncat ! (lat.).

Vorbele tovarășilor de la școală mă inflăcăraseră și mai mult. Băieții la școală mă necăjeau cu Catinca, pe care Lapoviță și Meodor o văzuseră acasă. De aici ei făcuseră chiar și o legendă. Ajunsesem, firește, și *Pater familias* (nu *familiae*, după cum spunea don Birzoi, dimpreună cu gramatica lui Badilescu). Lucrul, însă, fiindcă avea ceva adevărat, în închipuirea mea cel puțin, a trebuit să mă supere. S-au întîmplat chiar și oarecari bătăi. Cu Lapoviță lupta a fost crîncenă. Victoria însă a rămas nehotărîtă. El ieși din luptă cu urechea dezbinată. Eu cu un smoc de păr smuls. Locul și acum a rămas.

Mama pesemne începuse să se îndoiască de curățenia gîndurilor mele. O convinsese, desigur, vorbele cucoanei Profirița. De aceea Catinca nu se mai culca sus. Acum mă căiam că am fost atîta timp prost. Nu știussem să profit de atîtea prilejuri.

De astă dată sînt hotărît...

Catinca doarme la bucătărie. Mama, ca să nu-i fie frig, îi dăduse o pătură a ei. Pare că o văd și acuma, albastră și cu niște mițe lungi de lînă... și călduroasă... Mama ținea mult la această pătură, pe care din prima copilărie o știam în casă. Avea o mulțime de funcțiuni : slujea ca plapomă, ca pled în trăsură, ca leghicer la pat și trebuie să mai fi avut și alte întrebunțări.

Sărmana pătură !

Cu toate acestea, toate visurile și planurile mele sînt sfărîmate, stinse, pierdute. Trebuie să-mi croiesc altele. Și noaptea nu pot dormi. Trupuș alb al Catinței mă urmărește, mă ațîță.

Acum mai prinsesem la curaj...

La mal însă m-am înecat !...

- Cucoană, s-a stricat broasca de la ușa bucătăriei.
 - Să merg, *mamaie*, să o dreg...
 - Lasă pe mîine. Închide-o cum vei putea în astă seară.
 - Dar să mă duc să o dreg... știi lecțiile...
 - Lasă pe mîine, Dinule ! Nu e nici o grabă...
- Eu însă plec cu ciocanul spre cuhnie. Planul mi-e făcut...

Catinca e singură. Prilejul nu e de pierdut. Începem să dregem ușa. Trupurile noastre se alătură, miinile se ating, pieptul ei bogat stă lipit de trupul meu, încălzindu-l, ne-bunindu-mă. Gîndesc să încep prin curte.

Mă răzgîndesc și o ciupesc puțințel. Se face că nu în-telege ! Șireata ! Altă ciupitură.

- Da șezi bine, cuconașule !...

- Zău !...

- Șezi binișor... că poate să ne vază cucoana.

Ea însă se apropie mai mult de mine. Răsuflarea ni se unește. O sărut, luînd-o de mijloc.

Rubiconul se trecuse !

Împietrii însă în brațele Catinicăi.

- Porcilor !

Și mama, cu lumînarea în mînă, stătea grozavă dinaintea noastră. Într-o clipeală fui inhățat de urechi și adus în casă, *sus*.

Surorile, la ivirea mea pe ușă, cu urechea în mîna mamei, în calitatea lor de fete, pleacă ochii în jos.

Pricepuseră de ce era vorba !

Nici ru știam cum să stau : în picioare, jos, cu miinile lăsate, cu mîinile pe piept. Mă întorc, mă sucesc ca un șoarece prin capcană. Țin ochii în pămînt, neîndrăznind și neștiind ce să spun pentru îndreptarea mea. Și ce aș mai fi putut spune ? Fusesem prins *flagrante delicto* sărutînd și ciupind pe Catinca.

Ea putea să spună că nu-i vinovată. Dar eu ?

Eu așteptam să sosească furtuna.

Furtuna venea încet, tacticos, pe așezate, dar făgăduia să fie grozavă.

Mama tăcea, plănuia, și asta nu era veste bună.

Furtuna e dezlănțuită. Dinule, ține-i piept.

Încet, cu glas plîngător, mama începu :

- Dinule, tu ai să mă omori pe mine. Nu ai decît o mamă și pe aceasta nu o cruți.

De la jalnic însă trecu la grozav :

- Auzi d-ta, mucosule, să te apuci de ciupit și de sărutat slujnicele, ptiu, nu ți-e rușine obrazului, măgarule ! În loc să-ți ștergi nasul și lipul de după urechi, te apuci de

blestemății, umbli după slugi ! Ce ești, cuconaș ? D-apoi lucruri de acestea înveți tu pe la școală ?

Mă tem să-i spui că da !

- Dar lasă că am să te spun la toată lumea de ce mi te apuci d-ta. Cînd te-oi mai vedea *legindu-te* de slugi, am să le pun să te... ude din cap. Poalele în cap și... duș. Ai auzit ? Așa îți trebuie.

Apoi începu să spună istoria unchiului Costache, care fusese prins de bunica tot în aceleași împrejurări ca și mine, ciupind pe fata bucătarului. Bunica pusese în practică metotul cu care mă amenința mama.

Nasul surorilor se plecaseră cu totul în jos. Toate se uneau : Rușine, indignare, amorul propriu jignit, frica... Mă vedeam deja sub fustele Catinicăi, întocmai ca o muscă sub o strașină care nu ține ploaia. Dușat fără de voie, și încă cum ! Apoi, pe lîngă aceasta, reputațiunea mea pierdută pe lîngă Catinca, și ea pierdută pentru mine. Cum eram să mă mai uit la dînsa ? Cu ce obraz ? Și ea desigur va spune bucătăresei întîmplarea, mahalaua întreagă o va afla... Oh ! Ce rușine ! Ce rușine ! Plîng. Rog pe mama să mă ierte, că „nu voi mai face“. Și mama îmi făgăduiește că de astă dată nu va pune în practică amenințarea... udării din cap.

De atunci nu am mai privit pe Catinca în față. Dar nici ea nu m-a mai privit mult. Ioniță, rîndașul, știuse să treacă Rubiconul mai cu dibăcie ca mine. Și tot mama - pe-semne aceasta îi era partea - i-a prins - *horresco referens*¹ - (citațiunile latinești sînt o dovadă că Dinu Milian știe carte multă) sub pătura dumneaei. Toate le-ar fi iertat, dar să-i „parșivească“ pătura, aceasta era prea mult.

Catinca fu dată afară cu toate onorurile și eu cîtva timp scăpat de ispită și de rușine.

Iar biata pătură, aruncată, disprețuită, mult timp am văzut-o zvîrlită într-un colț al cuhniei slujind de culcuș *Moșneagului*, ciinele casei, tot așa de mișos ca și pătura cea albastră, cu atît de multiple întrebuițări.

Și mi se pare că pătura fusese pusă în socoteala Catinicăi.

¹ Mă înfior povestind-o (lat.)

Afacerea însă nu a rămas în sînul familiei pecetluită cu iertarea mamei. Ea ieși în oraș. Mama povesti întîmplarea nașei Leghi, nașa o spuse la Guluță, mama lui Guluță, pentru ca să-l sperie „de a nu se lega“ de slujnice, îi povesti ce pățise Milian, și Guluță, firește, o aduse plocon școalei !...

Și apoi, dă, doamne, bine !...

De la mic la mare, de la *inferior* la *superior*, cu toții îmi cîntau rîcnindu-mi la ureche :

„Frunză verde coconar,
Prăjitura-n buzunar !
Frunză verde curcuduș, } bis
Milian a luat un duș !“

Iată istoria *prăjiturilor* :

Făcusem o negustorie cu Lungu : îi dădusem un calendar și el în schimb îmi dăduse altul și un franc pe deasupra. Cîștigasem un franc ! Mă uit la dînsul pe toate părțile, îl cercetez dacă nu cumva e fals, îl sun pe masă. Francul e bun, sună frumos. Sînt foarte încurcat însă. Ce să fac cu dînsul, eu care nu văzusem niciodată o sumă așa de mare în mîna mea ? Am atîtea planuri că sînt zăpăcit. Să-mi cumpăr o cravată, să-mi iau un album, să merg la teatru, să mă duc la patinat, să-mi cumpăr o carte de poezii, o minge, un cadou pentru mama, pentru surori, să-mi iau o cutie cu vopsele. Și apoi îmi veneau în minte alte combinațiuni : să-l dau cu dobîndă, să-mi fac doi lei, cu aceștia doi să fac patru, din patru, opt. Deja aveam în cap puțința de a face *un napoleon*. Un napoleon ! Acesta era maximum la care mi se putea ridica imaginațiunea, era culmea bogăției.

Și string mereu în buzunar francul, pipăindu-l la fiecare minut de teamă ca să nu-l pierd. Aveam în buzunar o avere și puteam să fiu lipsit de dînsa într-un minut. Îmi cerc buzunările. Sînt solide, nu au nici o gaură prin care să se ducă avutul meu.

E duminică.

Am curajul să mă plimb cu ceilalți băieți, căci mă simt tare în pungă. Înainte nu aveam această cutezanță, căci mă temeam să nu mă cheme la vreo cofetărie și eu să

spun că nu am parale. Aceasta era o umilință, de aceea căutam să nu o sufăr.

Acum însă îmi *dă mîna* să stau alături cu băieții bogăților. Francul îmi dă siguranță și mindrie.

- Hai, nu mergi la Georges ?

- Haide !

- Dar tu, Milian, nu vii cu noi ? Are niște *indiane* de-ți lingi buzele.

- Haide !

Nu puteam să refuz. Dar visurile mele sînt stărimate. Trebuie să rup din franc, să cheltuiesc această unitate de măsură a monedei. Îmi făgăduiesc însă că voi fi *cuminte*, că nu voi lua decît o prăjitură.

Intrăm.

Lume multă, zgomotoasă. Mă pierd, mi-e rușine, sînt stingaci. Caut cu ochiul un loc de refugiu, dar toate sînt ocupate. Colegii mîncă fără nici o grijă. Mînc și eu, dar pentru a nu sta degeaba, trebuie să-mi calc făgăduința. Una, două, trei, patru... Înghit una după alta fără să mă răsufli.

Deja băieții de la tejghea se uită la mine ținîndu-se ca să nu ridă. Aceasta mă încurcă și mai tare... Mă înec, tușesc. Lumea de-abia se mai ține ca să nu pufnească...

Apoi îmi aduc aminte de muștrarea mamei cînd am spus că am luat de un franc prăjituri, din francul ce-l pierdusem : „Și nici nu te-ai îndurat să aduci măcar una acasă surorilor !...“

Îmi aduc aminte că îmi promiseseam să-i dau un prezent¹ din francul ce acum îl consumam pe prăjituri. „Prăjituri de un franc ! Pare că ești milionar !...“

Fac socoteala : patru am mîncat, trei să duc acasă, fac șapte. Tocmai cît mi se dedea la un franc.

Mă reped la masă, aleg pe cele mai mari, pe cele mai rumene, mai cu față, și le vîr în buzunar.

Băieții de la tejghea nu mai pot de rîs.

- Ce, domnule, bagi prăjituri în buzunar ? Or să se topească toate...

Lumea, ațîțată prin stingăcirea mea, bufni de astă dată într-un rîs uriaș.

¹ *Prezent* - cadou.

Arunc francul pe masă și nebun, zăpăcit, mă reped în stradă...

Până acasă mă dezăpăcesc. Zîmbesc la bucuria ce am să-i fac mamei cînd o vedea că m-am gîndit la dînsa.

- Mamaie !

- Ce-i, Dinule ?

- Ghici ce ți-a adus Dinu ? Vezi, gîndește la mata.

- Ei, ce mi-ai adus ? Vreo minciună...

Și triumfător bag mîna în buzunar ca să scot o prăjitură... În buzunar însă nu era decît un sos, ceva moale, amestecat... Prăjiturile se topiseră.

- Dar ce-ai pătit, de te uiți așa la buzunar ?

Și mama își bagă mîna la rîndul ei. O scoate însă murdară de acest sos dulce, amestecat cu fărături de pîine, bucățele de hîrtie și alte lucruri trebuincioase școlarului.

- Dar bine, hoțule, de aceea-ți fac eu palton, lăsîndu-mă goală pe mine, pentru ca să faci porcării într-însul ?

Lasă că-ți arăt eu...

Și mama îmi dădu două palme.

A doua zi la școală băieții mă primiră într-un alai măreț. Făcură o horă uriașă în jurul meu și ca nebunii începură să-mi cînte :

*„Frunză verde coconar,
Prăjitura-n buzunar !”*

Cei care fuseseră cu mine la cofetărie ziceau că am compromis școala, că am făcut de rîs clasa. Se vorbea chiar să mă bată.

Sosi și istoria Catincăi, și în fiecare recreație mi se dădea concertul obișnuit :

*„Frunză verde coconar,
Prăjitura-n buzunar !
Frunză verde curcuduș,
Milian a luat un dus !”* } bis

Și nici un Mașota nu se mai înfățișa pumnului meu, ca printr-însul să-mi restabilesc reputația.

Și apoi eram băiat sărac, bursier. Mustață-Roșie îmi arătase poarta ca amenințare cînd voi mai face ceva.

Dreptul răzvrătirii nu-l aveam eu.

Cap. XII

REVOLUȚIA

Toc, toc, toc !

- Domnilor, deschideți ușa ori chem servitorii să o strice !...

Urmă o tăcere și apoi, la glasul lui Mustață-Roșie, o sută de glasuri, într-un tunet comun, ca o salvă de artilerie, făcu să răsune galeria și să-i tremure ferestrele :

- Nu, nu deschidem ! Trăiască revoluția !

Și ecoul în depărtare aduse strigătul înapoi :

Trăiască revoluția ! Trăiască revoluția !

Apoi începu asediarea galeriei.

Servitorii, cu topoare, cu drugi de fier, sfărîmau ușa, voind să o deschidă. Totul însă era baricadat, ferestrele, uși[le], și fiecare înarmat cu bețe și cu bolovani.

- Domnilor, deschideți ușa ! Nu mai sînteți elevi ai institutului !

Și iarăși topoarele care cădeau în ușe și strigătul băieților :

- Trăiască revoluția !

Nu mai e scăpare, însă. Reduta noastră trebuie să cadă în mîinile dușmanilor. Ușa se clatină, gata să cază. O ținem cu mîinile, cu spetele, cu drugii. Trebuie să părăsim pozițiunea.

- Pe fereastră, afară ! În fundul grădinii, băieții ! strigă Miga.

Și, unul cite unul, băieții săriră pe fereastră, strecurîndu-se unul după altul, ducînd cu dinșii armele și toate mijloacele de apărare.

Cînd directorul, inspectorul și cu servitorii năvăliră în galerie, ea era goală. Băieții fugiseră !...

Și atunci fu lupta cruntă.

Servitorii năvăliră asupra băieților, căutînd să prindă pe Miga, pe Mecu, pe Colțun. În jurul lor este ca un zid de piatră. Ciomegele se învîrtesc șuierînd în aer, bolovanii zboară ca obuzurile, pumnii se reped în chip spasmodic. Portarul se retrage din luptă, cu ochiul scos, sufragiul, un fel de uriaș, capătă în ochiul stîng un ciomag, și toți ceilalți sînt nevoiți să se retragă.

– Avem neveste și copii, declarară ei energic lui Mustața-Roșie, și se retraseră.

Bieții oameni nu erau plătiți pentru a se bate cu elevii...

Și din nou în fața directorului, care voia să vorbească, un alt strigăt de : Trăiască revoluția ! ieși din pieptul tuturor, repetat de mai multe ori de ecou, acoperindu-i glasul.

Trei clase se răzvrătiseră.

Minescu, poetul pesimist și gingaș, ciudat în viața lui, răzvrătise trei clase, el care revoluționase o lume prin poemele sale, prin adîncul cugetării lui.

Cum însă poezia nu-i dădea nici cel mai mic mijloc de trai, dînsul avea prozaicul rol în școală de profesor de limba nemțească...

Și pentru un nimic o clasă se răzvrătise, alta o imitase și a treia se uni și ea cu celelalte două...

De multă vreme revoluțiunea se clocea în capetele băieților, plănuită, propovăduită, pregătită.

Cînd Minescu intrase în clasa întîia superioară, găsise sala goală. Toți elevii plecaseră pe fereastră în grădină. Și cum avea trei ore de-a rîndul, la fiecare clasă, odaia era goală, băieții nicăirea.

În galerie puterile toate se uniră, se întări pozițiunea, și, așteptînd momentul suprem de luptă, *capii* țineau discursuri.

Urmasem și eu pe ceilalți. Îmi spusese că pot să mă prefac bolnav, să mă duc acasă. Am refuzat. Sînt sătul de înjosiri, sînt sătul de bunătatea lor.

Îmi ridic fruntea în sus și nu mă mai tem. Ce va fi se va întîmpla. Voiesc și eu să mă îmbăt de beția răzvrătirii, să-i gust emoțiunea, să-mi mișc ființa mea amorțită de inacțiune și mișelie. Și băieții m-au aplaudat jurîndu-mi că *vor face* din nou *revoluție* dacă mă vor da afară. Eu unul sînt hotărît. Școala mă înfioară, mă dezgustă. Voiesc să scap de dînsa...

Suferisem atîta !...

Revoluția însă este învinsă.

Putură să pună mîna pe Miga, pe Mecu, pe Colțun.

Sufletul revoluțiunii o dată stîns, revoluțiunea căzu.

Și din nou, ca altă dată, aud glasul portarului :

– Domnule Milian ! Domnule Milian, *vă poștește în cancelarie.*

Știu ce este poftirea în cancelarie. De astă dată intru cu fruntea sus, fără teamă, obraznic, semeț :

– Domnule Milian, ia-ți cărțile și du-te acasă !...

Voiesc să explic directorului, să-i arăt că băieții au dreptate, că fără vină sînt pedepsiți. De mine nici nu voiam să pomenesc. Eram prea mîndru acum ca să mă înjosesc a aduce *eu* meu în discuțiune.

Directorul însă mă opri în loc :

– Bine ! bine ! Ia-ți cărțile și du-te acasă, îmi zise răstit.

Și la insistența mea de a-i vorbi, îmi spuse din nou : *Nu-se-poa-te domnule ! Nu-se-poa-te !...*

Nu voi să mai stăruiesc. Îmi iau pălăria și ies mîndru din cancelarie.

Cînd mama mă văzu înainte de ceasul obișnuit acasă, pricepu că nu-i lucru curat.

– Da ce-i, Dinule ? De ce ai venit așa devreme ?

– Nu e nimic. M-au dat afară !...

Mama căzu ca trăsniță pe un scaun.

– Desigur, Dinule, tu vrei să mă omori. Și o singură mamă ai și pe aceea nu o cruți. Știi că ești băiat sărac, că nu trebuie să te iei după capul celorlalți și tot nu mă ascuți, te apuci de comedii... Ai să mă omori, Dinule, ai să mă omori...

Și mama izbucni în lacrimi.

- Dar eu m-am săturat de școală, să fiu de risul tuturor, nu voi să mai învăț carte, fă-mă cizmar, croitor, orice vei voi...

Simț însă că voința mi se taie. Mama tot plinge, glasul ei devine din ce în ce mai jalnic, muștrările sale din ce în ce mai atingătoare...

- Unde e biet tată-tău să te vază ? Ar muri de a doua oară...

Și apoi începu tusa, tusa grozavă care mă speriasse în ziua de Sf. Nicolae...

Surorile sar la mine, muștrându-mă că ucid pe mama, că le voi lăsa orfane...

Și batista mamei din nou se colorează în roșu.

Sînt învins, plec capul, îmi cer iertare, făgăduiesc că voi să fiu încă școlar. Sînt mișel dinaintea durerii mamei și promit că voi suferi mișelia pentru dînsa.

- Acuma, du-te la unchiu-tău. Roagă-te de dînsul. El a făcut să te primească. Du-te și-i sărută miinile.

Iarăși umilință, iarăși dojeni, iarăși discursuri !

Pornesc spre unchiul Mihalache.

- Ce-i, Dinule, ce face mă-ta ?

- Bine, mersi. Ia o întîmplare.

- Ce e ?

- Cu școala, s-a întîmplat ceva.

Și îi povestesc lucrul, tremurînd, căci mă tem și am mult respect pentru unchiul Mihalache.

Aici începu moralul.

Plec fruntea, ascult, tac, sînt băiat sărac, nu am dreptul la nimica pe această lume.

Caut însă să protestez că nu-s vinovat, că profesorii se poartă rău cu băieții, că nu am putut face altfel, că sîntem și noi oameni.

- Taci, măi băiete, tu ai uitat pesemne că acolo te țin degeaba, că trebuie să le fii recunoscător, trebuie să le săruți miinile că te hrănesc și te învață de pomană. Și apoi nu știi că săraca mama ta e bolnavă, că-i fără mijloace și că mai are două fete de crescut ?

În sfîrșit, unchiul făgăduiește că va face tot ce va putea.

Îi sărut mîna și stingaci, zăpăcit, rușinos, fiind dezgustat de mine însumi, pornesc din nou spre casă.

Oh ! Cum nu aveam curajul să las totul, să plec în lume, să mă pierd pentru ai mei, pentru toți !

Și în cadrul minții se arăta mama, galbenă, căzînd pe scaun, tușînd, plîngînd și retrăgîndu-și de la gură batista-i înroșită.

„Nu, nu, nu pot ! Trebuie să fiu mișel ! Trebuie să fiu ticălos !“

- Te-au iertat. Dar mîine să mergi să săruți mîna directorului, să-i ceri iertare. Am să-l întreb. Și să știi : aceasta-i cea de pe urmă dată cînd mă mai amestec. Dacă mai faci vreodată, la mine nu mai ai ce să cauți.

Sărut mîna unchiului Mihalache, sărut pe mama.

Văd că nu am noroc să scap de școală. Gîndeam în mine că nu mă vor primi și atunci voi fi liber... liber...

Să sărut mîna lui Mustață-Roșie ? Aceasta era prea mult. Și totuși aceasta era condițiunea de primire. Mîna lui Mustață-Roșie ? [. .]

Dar trebuie să o sărut. Sînt băiat sărac, trebuie să fac ce mi se spune.

Și noaptea am petrecut-o fără de somn, plînuind, croind, îndreptînd discursul ce trebuia să-l spun a doua zi înainte de a lipi buzele mele de mîna lui Mustață-Roșie, cerîndu-i iertare, făgăduindu-i că mă voi purta bine și voi fi sirguincios.

- Aici e don Mustață-Roșie ?

Glasul meu e umil, încet, rugător. Pare că mă fac mai mititel și țin ochii în pămînt.

- Nu, e prin clasă, răspunse răstit portarul și-mi dădu drumul.

- Aici e don Mustață-Roșie ? întreb în cancelaria cea mică.

Și glasul mi-e tot așa de umilit, tot așa de stingaci.

- Nu, e pe afară, îmi răspunde don Bîrzoii. Dar ce treabă ai cu d-lui ? Nu știi...

Eu însă nu-l mai ascult. Cum puteam să-i spun pentru ce caut pe Mustață-Roșie ?...

Sînt față în față cu directorul, în semiobscuritatea coridorului.

- Am venit... să-mi cer iertare... vedeți...

Dar mă incurc. Tot discursul învățat e uitat, nu mai am ce spune. Mustață-Roșie se uită curios la mine...

Îi iau furios mâna și i-o umplu de sărutări.

Mustață-Roșie se uită și mai curios la mine.

- Haide, du-te în clasă, unchiul d-tale ți-a spus că te-am primit pentru cea din urmă dată... Nu mai e nevoie de altceva.

Și Mustață-Roșie se îndepărtă, lăsându-mă în genunchi, cu gura aplecată spre o mină închipuită.

Cea de pe urmă umilintă o făptuisem : sărutasem mina pe care aș fi voit să o mușc, linsesem acolo unde scuipasem, mă acoperisem peste tot cu mișelie, trecut, prezent și viitor...

Pare că sînt ușurat. Mă simt mulțumit că am îndeplinit un act de care nu mă credeam capabil...

În clas, băieții se uită chiorș la mine. Pare că nu mai sînt tot același. Și prin văzduh aud trecînd un cuvînt, o vorbă grozavă, cuvîntul de *spion*.

- Uite spionul !

- S-a întors spionul !

Desigur nu se mulțumiseră ca să mă dea afară, pentru a mă pierde, aruncaseră în gura școalei vorba aceasta. Și băieții, pe care înfrîngerea îi dușmănise, bucuroși primiră această învinovățire ca adevărată. Prin ea se descărcau ei de rușinea de a fi fost învinși și-și explicau căderea dînd-o pe seama altora.

Eu făcusem să cadă revoluția ! Eu vîndusem pe colegii mei !... Eu dădusem afară din școală pe Miga, pe Micu, pe Colțun !

Sîntem în repetitoarea de amiază.

Hovidescu stă melancolic pe catedră cerînd să se facă liniște.

- Milian, ce faci după sobă ?

- Îmi iau planșeta de desemn.

- Bine. Ai zero la purtare !...

Protestez, fac gură că nu sînt vinovat. Zadarnice sînt toate. Deseară voi fi *postit* și nu voi merge acasă pînă la opt ceasuri.

A sunat de masă.

Băieții mîncă în sofragerie. De acolo se aude concertul lingurilor, atît de plăcut celor flămînzi. Mă plimb furios prin clasă. Pentru ce m-au pedepsit ? Nu am făcut nimica. Absolut nimica. Și totuși am fost pedepsit. Pentru ce atunci să mai fiu cuminte ? Pentru ce să învăț, să-mi stric capul zadarnic ?

Și idei de răzbunare îmi vin din nou în minte, plăsmuindu-se din ce în ce mai hotărîte, mai limpezi, mai grozave.

Sînt incendiar.

Strîng mai multe cîrpe, mai multe hîrtii, vârs pe ele gazul din lampă și mă duc de le arunc sub scara plină cu lucruri, cu lemnării, cu hîrtii.

Cînd mi-au dat drumul, pe furiș, am pus un chibrit aprins în mijlocul cîrpelor.

Apoi, în fuga mare, gîfiind am plecat spre casă, plin de spaima de a nu fi descoperit.

Și toată noaptea am pîndit orizontul, așteptînd să se lumineze cu focul școalei, și toată noaptea am tras cu urechea că doară voi auzi trîmbița de foc.

Orizontul, însă, a rămas negru și ecoul mut, văduv de sunetul cornului.

A doua zi m-am apropiat cu frică de școală. Socoteam că nu o voi găsi decît ruine, nici piatră peste piatră.

Școala însă stătea ca înainte, uriașă și grozavă, pîrînd că mă desfide de a-i face vreun rău.

Și pare că toți se uită ciudat la mine. Cred că am fost descoperit, că-s pierdut, trimis la ocnă.

Nu e însă nimic. Cîrpele sînt la locul lor. Chibritul se stinsese între ele...

Nu avusesem nici măcar norocul să fiu incendiar !

Un nou vînt de revoluție suflă peste școală.

Ieri fusese Minescu, azi e Berinescu. Ieri era cel de nemțește, azi geometria revoltă pe băieți...

E clasul lui Berinescu.

Clasa e goală. Și în mijlocul ei stă singur Dinu Milian. Ceilalți nu voiseră să-mi impună a merge cu dinșii. Poate nici eu nu aș fi putut-o face.

Umilintă peste umilintă.

Berinescu intră. Cască gura mare. Întreabă cu ochii unde-s băieții ? Și eu tot cu privirea îi răspund că s-au dus.

Berinescu iese și se întoarce cu Mustață-Roșie.

Iarăși clasa goală, iarăși numai Dinu Milian în mijlocul ei. Același joc de privire din partea directorului și din partea mea.

Dar pare că în privirea lui Mustață-Roșie e disprețul pentru acela care-și vînduse colegii, pentru acela care nu-i urmase în primejdiile răzvrătirii.

Și toți se uită chiorș la mine, toți cei care deschid ușa de curiozitate. Și toți mă privesc rău, prin coridor și pe buza tuturor aud trecînd vorba de *trădător*, de *spion*.

Oh ! mamă, pentru ce ai vrut ca Dinu al tău să fie alături cu băieții *cumsecade* ? Pentru ce, sărac, nu m-ai dat în mijlocul săracilor, ca să am alături de mine haine rupte și inimi generoase ? De ce mi-ai impus jertfa umilinței și a ridiculului ?...

De ce ? De ce ?

Și tăcut mi-am luat pălăria, cărțile și am pornit spre casă.

Cînd mama a auzit că nu m-am amestecat, m-a sărutat de bucurie.

Oh ! cît mă costa această sărutare !

Cap. XIII

ANCHE IO SONO PITTORE !¹

- Ce-ți face buhaiul, domnule Meicu ?

Acesta era începutul lecțiunii de limba romînească. Meicu era un om bun. Era însă slab din fire, foarte ușor de ademenit la vorbă. Avea o vie pe care zicea cu pretențiune

¹ Și eu sînt pictor ! (it.). Sînt cuvintele pe care le-ar fi rostit pictorul italian Correggio în fața tabloului sfintei Cecilia, de Rafael.

că o cultivă în mod științific. Avea încă și un taur, pe care-l publicase prin ziare că-l închiriază pentru prăsit.

Atît a trebuit băieților !...

În fiecare clasă povestea cu taurul începea. Și băieții, știindu-i partea lui slabă, începeau să-l întrebe despre agricultură, despre mijloacele cele mai bune, așa că atunci cînd suna clopoțelul, Meicu vedea că a trecut ceasul în zadar.

Atunci băieții înconjurau pe dascăl, întrebîndu-l despre lecțiune. Și în acest răstimp, două-trei miini se furișau prin buzunare ușurîndu-l de tutun, în locu-i pînînd un pachet plin de nisip sau de cenușe.

O dată, de două, de trei ori, lucrul s-a prins. La urma urmei, cînd suna clopoțelul și cînd vedea că băieții pregătesc asediul, se scula în sus și apărîndu-se cu miinile sale lungi, făcea un cerc gol în juru-i.

Și așa ieșea din clasă, în strigătele băieților :

- Ce-ți face taurul, domnule Meicu ?

- Nu ți-a pierit taurul ?

- Prășește bine taurul d-tale ?

Metodul lui Lenoveanu stătea în piciorul stîng, metoda lui Meicu stătea într-o prăjină.

Făcuse niște tablouri prin care zicea el că se poate învăța ușor limba romînească.

Ne învățase să-l scrîm pe tablă din memorie.

Ne întorcea apoi cu dosul la tablă și întrebîndu-ne, elevul trebuia să se întoarcă repede și fără să caute să arate pe tablă lucrul întregat.

Cînd clasa se perfecționase în asemenea lecțiuni gimnastice, lucrul se complică. Elevul scos la lecțiune, întors cu dosul la tablă, cu o prăjină lungă, trebuia să arate imediat și fără șovăire lucrul care-l întrebasese. Și prăjina pe fiecare zi se lungea, așa că la sfîrșitul anului elevul era în fundul clasului și tabla tocmai la ușa.

La examen însă, suprimîndu-se prăjina, clasa întreagă a rămas corigentă.

O veste tristă se răspîndise prin școală. Cernescu, profesorul de istorie, dascălul cel iubit de băieți, murise.

- Cernescu a murit ! Cernescu a murit !

Direcțiunea voiește să cinstească înmormântarea-i cu prezența elevilor.

Cortegiul pornește jalnic, încet, spre odăița profesorului, ca să-l ducă la cea de pe urmă locuință.

În biserică, la discursul unuia din tovarășii lui Cernescu, școala izbucni în plînset, acoperind cu jalea ei plînsetul mamei, al surorii, al rudelor !

Și în fundul bisericii, pierdut în întunec, mișcat peste măsură, hohotul plînsului meu se deosebea și el din corul jalnic al celorlalți.

Căci îl iubisem pe Cernescu... Și aceasta era singura răsplată ce-i puteam da...

19 decembrie 187...

Cernescu e îngropat.

Acasă sînt singur. Mama, surorile pleaseră. Și în tăcerea nopții, pare că în minte-mi se încheagă stihuri, se făuresc rime. Și încetul cu încetul toate acestea se întrunesc, se încheagă în o bucată de versuri... Ea vorbește despre dascălul mort, despre bunătatea lui, se alcătuieste din toate frazele învățate la școală, din toate banalitățile citite !...

Sînt mîndru însă de lucrarea mea !

Cercetez cu mintea și văd că bucată scrisă de mine nu e mai rea decît a altora.

Anche io sono pittore ! Anche io sono pittore !...

Mă hrănisem prea mult cu romane, citisem prea de timpuriu biblioteca tatei. Și aceasta în taină, în ascuns de mama, cu farmecul lucrului oprit !

Biblioteca era moștenirea mea ! Mă simțeam în tot dreptul ca să înfrîng oprirea mamei și mereu să plutesc în lumea închipuirilor, a fantasmagoriilor, în lumea ideală, care nu avea nimic a face cu lumea în care Dinu Milian se învîrtea.

Eram victima cărții, a romanului, a citirii...

Și puneam la contribuție totul ; luam avutul meu de pretutindeni : *Dorul*, *Bolintineanu*, *Aleksandri*, cu toții treceau în strofele mele.

Mama e însă îngrijită. Noaptea prin somn mă surprinde vorbind. Sub plapomă se aude glasul meu care po-trivește două rime, taie picioarele a două stihuri...

O dată apucat de boala stihuitului, ea nu mă mai slăbi. Nu puteam să fiu mulțumit în ziua cînd nu făceam o *poezie*. Spuneam ca Titus : „O zi pierdută !“

- Dinule, tu nu ai să ieși bine la capăt cu lucrurile astea. Ai să te smintești ca tată-tău... Tot așa făcea și el cînd citea *Solomnichia* lui.

Îmi trebuie însă sancțiunea publicului, emoțiunea de a fi *tipărit*. Ce-mi folosește obscuritatea scrisului, ce-mi ajunge mie caietul în care-mi strîngeam unul cîte unul aceste *mărgăritare* ?

Trimit o poezie la *Sfaturile literare*. Acolo scriau profesorii mei. Socoteam că aceasta ar fi un ajutor pentru primirea poeziei, care colabora pentru progresul literelor romîne.

Și în tăcere, numărînd zilele, am așteptat numărul să sosească. El a sosit. Mă uit. Dinu Milian nu e pe copertă. Mă uit la corespondență și citesc cu lăcomie.

„D-lui D. M. în I.“

Sînt eu ! Sînt eu !...

Citesc mai departe...

„Mai învățați carte“.

Obraznicii ! Ignoranții ! Proștii ! Ce, dacă sînt tînăr, apoi nu am dreptul și puțința de a face lucruri bune ?

Sînt indignat și îmi vine să protestez contra acestei infamii.

Dascălii începură să se uite ciudat la mine...

În fiecare seară aștept să vină *inspirarea*. Și ea sosește și eu cînt. *Patria* și *Amorul* sînt muzele mele. Fac poezii care vorbesc de *Trădare* :

„Te-am iubit precum iubește

Orice om de a trăi,

Dar tu, vai ! fără de veste

M-ai trădat și încă cui ?“

E vorba de Catinca, care mă trădase lui Ioniță... Și în inspirarea poetului, spun minciuni, care mergeau singure prin casă :

*„M-ai trădat fără cruțare !
Oare ce eu ți-am greșit ?
Nu ți-am dat eu ție, oare,
Toate, oare, ce-ai dorit ?*

*O petrecere mai vic
Ca să-ți procurez eu ție,
Departa am fost cu tine,
Departa în țări străine !”*

Și eu nu dusesem pe Catinca nici măcar peste podul Bahluiului. Dar ce aveau aceste toate a face ? Nu trebuia oare ca să fiu *poetic*, să mă preambul prin *neagra străinătate* cu iubita sufletului meu ? Cum eram să întrupez realitatea în *haina sfântă a poeziei* ? Puteam să vorbesc în limba zeilor de *ciupitul Catincăi*, de surprinderea mamei, de duș, de pătură, de Ioniță rindașul ?

Nu ! Nu !...

Mai bine aș fi voit să-mi *sfărim lira* decât să comit o asemenea nelegiuire, să fiu prozaic !.

Poezie fără un poet care moare nici nu are farmec. Muream firește în fiecare strofă, reînviam apoi, pentru a mă îngropa iarăși. Eram un fel de cioclu poetic :

*„Moartea vrea să mă răpească,
Iat-o, iat-o c-a ajuns,
Dar o las ca să sosească,
Căci speranța mi-a apus”.*

*Mi-a apus, căci tu, copilă,
Cererea mi-ai refuzat.
De mine n-ai avut milă
Și să mor tu m-ai lăsat !”*

Nu mă asasinase nimeni, eram bun teafăr, nu făcusem declarație de amor nici unei fete și nici nu aș fi putut-o face...

Tot românul e născut poet. Poet însă național și patriotic :

*„Patria dureros geme
De un secol și mai bine,
De dușmani acum se teme...
Nu o scapă nime, nime !”*

Și firește că numai Dinu Milian este acela care o va scăpa din ghearele nenorocirii :

*„Să vie și cu a mea pală
De dușmani o voi scăpa !
Și cu mîndra sfîntă fală
Stindardul voi ridica !”*

La școală îmi aflaseră însă patima. Îmi prinseseră chiar și poezii.

Ba încă îmi dădeau pe spinarea mea delict literare pe care nu le făptuisem.

Portarul, de Anul Nou, făcuse bilete de felicitare în poezie. Colegii mă învinovăteau că eu sînt autorul !

Și de multe ori înconjurîndu-mă, începeau să-mi strige în cor unele din poeziile pe care pusese ră mâna :

*„Și dulce șoapte
Ies din morminte
La miez de noapte
Din groape sfînte,
Și dulci cuvinte
Ies din morminte !”*

Nu mă descurajează însă nimic. Refuzul *Sfaturilor literare* nu mă deznădăjduiește, nu pot crede că nu-mi voi vedea numele tipărit.

Am trimis iarăși. Iarăși am așteptat o lună de zile.

Și tot același răspuns, tot aceeași osîndire din pricina tinereții mele !...

„Prea tânăr ! Mai învață carte !!!...”
Profesorii se uită și mai ciudat la mine !

Mama însă se îngrijește din ce în ce mai mult.
Un doctor chiar e sfătuit...
Acesta mă ia deoparte, mă întreabă pe departe, mă pipăie, mă caută, mă ascultă și-mi dă *bromură de potasiu*.
Părerile erau împărțite acasă :
Unii spuneau că sînt amorezat, alții ziceau că tot îmi lipsește o *simbătă*...
Chiar merseseră așa de departe cu infamia, presupunînd că sînt victima unor patimi rușinoase și ascunse !...

Eram martirul poeziei !...

Cap. XIV

ÎN VACANȚIE

Cu încetul mama se stingea.
Nici ea, nici noi nu aveam conștiință de starea-i deznădăjduită. Ședea mai mult în pat. Nu avusese curajul să se ducă la țară. Acolo nu avea doctori, nu avea mijloace de căutare.
Și am rămas cu toții în căldura Iașilor, lîngă mama, trăgînd nădejdea că se va însănătoși, nebănuind că e pe pragul morții.

În acest timp mă împrietenisem cu Aclas.
Tată-său cumpărase casa din fața porții noastre. Am mers la dînsul. El a venit la mine. Uitaserăm cele petrecute acum patru sau cinci ani. Și cu brațele deschise mă primiră părinții lui.
Soră-sa de care rîdeam la școală, pe care o dădeam prada închipuirilor lubrice ale băieților, soră-sa acum mă

face să-mi plec ochii... E fată în toată firea, e fată de măritat, și eu o stîrpitură, un mucos către care de-abia se uita, purtîndu-se cu mine ca cu un copil...

Că Dinu Milian s-a crezut amorezat nici nu mai încapе vorbă.

În tăcerea nopții suspinam în elegii, în ode care-mi măreau caietul, dîndu-mi convingerea că sînt poet...

Uite două caiete groase !...

Mai puternic argument ca acesta nu putea să fie.

Ca și mine, însă, în jurul bieteii fete se mai învîrteau patru sau cinci mai prozaici, poate, ca mine, dar tot așa de infocați.

Pentru ca să nu ne urîm, ne veni în cap să *dăm* teatru. Căpătăm de la tatăl lui Aclas o odaie și ne punem să i-o găurim, să facem scena, cortina, decorurile.

Programul e făcut.

Eu voi juca *Stosaki*, o canțonetă comică, rolul calăului în *Murat* și acela al uneia din femei în *Cinci cîrlani*.

Toată ziua eram la Aclas *repețind* piesele, învățîndu-mi rolul, pregătînd teatrul.

Puțin timp mă vedea mama pe acasă, mai puțin încă punînd mîna pe carte și citînd, căci rămăsesem, ca de obicei, corigent.

- Dinule, du-te la spițarie și-mi adu doctoriile...

- După ce voi veni de la Guluță, m-a trimis *m-le* Aclas ca să-i aduc o carte...

- Du-te ! Du-te. Pentru *alții* lași totul și pentru mă-ta nu ai vreme. Du-te !

Și glasul e așa de slab, dojana așa de jalnică. resemnarea-i așa de tristă !...

Pricepuse ce anume mă împingea acolo, că doi ochi mă robiseră, că nu mai eram al ei...

Dar *reprezentafia* se apropie.

Poftisem lumc. Mama lasă pe surori ca să meargă și ele.

Dînsa va rămîne singură acasă. Ele nu vor să meargă, dar se supun voinței mamei, care dorea ca să mai petreacă și ele.

Sînt călău. Drept capul lui Murat, pe care trebuie să-l arăt publicului, iau un pepene verde învălit într-un șervet.

Mă fac grozav, întorc ochii de se sperie slugile, am o îmbrăcămintă roșie – în cap un fel de turban.

Cortina e trasă.

Sînt în scenă. Joc pe *Stosaki*. Sînt aplaudat.

Cortina cade. Se ridică din nou și mulțumesc publicului punînd mîna în dreptul inimii.

Cucoanele și boierii mă cheamă în *sală* ca să mă vadă cum m-am deghizat.

Actul întii se sfîrși cu cinste...

La al doilea, lucrurile se incurcă. Aclas bufnește de rîs în scenă și rușinos se repede între culise, de unde rîsul lui nervos acopere tot glasul nostru...

Și cui să vorbim? Aclas trebuie să dea replica și Aclas rîde între *culise*. Actorii se incurcă. Era scena cu *palmele* din *Cinci ciriani*. Am repetat-o de vreo trei ori și am pîlmuit pe Hebeuc-Terentie nu o dată, dar de zece ori.

Dar Hebeuc se supără. El e sătul de palmele mele. Teatru, teatru, dar nu pricepea că trebuie să-mi rabde palmele...

– Dar dă mai încet, măăă !...

Și glasul lui e tare, publicul aude, aplaudă. Amîndoi ne aplecăm mulțumind cu același zîmbet, cu același gest...

Suflerul tăcuse și el. Ieșim din scenă, trăgînd cortina.

Și Aclas între culise tot ridea, ridea prostește ca un nebun.

Actul al treilea.

Uitasem pepenele acasă. Mă reped să-l aduc în costumul meu caraghios.

Intru în odaia mamei ca să văd ce face, dacă nu-i trebuie ceva.

Lampa era stinsă. Numai candela ardea dînd o lumină gălbuie și slabă.

– Ce mai faci, *mamaie* ?...

– Bine !

Dar tușește, trupul ei e muncit de greutatea respirațiunii, care șuieră obosită și răsună a deșert.

O frică însă mă apucă în această odaie tristă.

Mama, galbenă, pe patul de pe care nu avea să se mai scoale, în lumina întunecoasă a odăii, tușind, gemînd, singură în tăcerea nopții, fără ca nimeni să fie lîngă dînsa. Și eu în aceste haine caraghioase, vopsit pe față, ridicul,

cu mustăți de lînă, eu, paiată, lîngă trupul unei moarte !

Și alături era veselie, alături Dinu făcea să petreacă lumea, strîmbîndu-se, alături lumea ridea...

Mă mustră conștiința, mi-e rușine de mine însumi. Cred că și mama simte aceea ce gîndesc eu.

Toată seara, între culise, în scenă am avut dinainte-mi odaia neagră a mamei și chipu-i de ceară, așternutul făcînd o pată albă în întuneric.

Sînt la Aclas.

Un fel de bocet, un strigăt se aude de la noi.

Ileana se arată fugînd :

– Cuconașule, moare cucoana ! Vin' repede...

Dintr-o săritură fui în casă...

Mama stătea lungită la pămînt... Chipul galben. Din gură îi ieșea un mic șiroi de sînge. Surorile răcnesc, caută să o învieze, îi freacă mîinile, o stropesc cu apă.

– La doctor ! La doctor, Dinule !

Îmi iau pălăria și alerg pe stradă. Cum și cînd am ajuns la ușa doctorului, nu știu.

Trupul îmi tremură, dinții clănțănesc, vorba mi-o înăbușe gîfuirea.

– Acasă-i doctorul ?

– La Ungheni ! La Ungheni !...

Și iarăși îmi iau fuga mea nebună căutînd pe altul...

– Acasă e doctorul ?

– Nu !

Și iarăși pe goană. În sfîrșit sînt acasă cu doctorul...

O puseseră deja în pat și își venise în fire.

La poartă lumea se strînsese la strigătele surorilor.

Dar mama zîmbește cu bunătate, povestește doctorului cum a leșinat, cum i-a lipsit respirația.

Doctorul cercetează, scrie o rețetă și se duce spunînd că nu e nimica.

Vorbele-i însă pare că ies silite din gură, pare că înțeleg că minte. Mă uit la mama. Zîmbește jalnic. Pentru dînsa lucrul era sfîrșit. Pricepuse că nu mai are mult de trăit.

În capul meu, însă, nu poate intra ideea morții.

Mama se va îndrepta desigur, e cu neputință ca să moară. Și nici nu voiesc să mă opresc la această idee. mă tem ca să o cuget...

Totuși, cind am adus doctorul, cind m-am apropiat de casă, mi-am adus aminte de noaptea teatrului, de icoana morții, de faptul că voi găsi pe mama moartă...
Totuși, îmi ziceam că nu se moare așa de repede.

Unchiul Mihalache a sosit de la țară. Doctorii se întrunesc în consult. Mă uit pe fereastră. Gesturile lor, vorbele care le ies din gură pare că îmi spun că nu mai este speranță.

Mama ne dă afară din casă, rămînînd singură cu unchiul.

Printre ușa întredeschisă aud fragmente din vorba lor. Mama își face testamentul, regulează cu unchiul soarta copiilor. Aud chiar bani sunînd. Sînt banii de înmormîntare !...

Și la toate protestările unchiului că se va îndrepta, se auzea glasul slăbit al mamei, repetînd cu încăpăținare :

- Lasă, frate, știu că s-a sfîrșit...

Cind unchiul a ieșit, m-a chemat la o parte :

- Ascultă, Dinule, fii cu băgare de seamă, nu se știe ce se poate întîmpla. Stăi pe acasă. Dacă mamei îi va fi rău, spune-i popii Alexandru să trimită pe cineva la țară. Vezi, tu ești numai bărbat în casă.

Și toată ziua musafirii curgeau. Aflaseră că nu mai are mult de trăit și fiecare venea să o vază, să-și ia ziua bună.

Țițaița Luța voia să se împace cu mama înaintea morții.

Întîlnirea le-a fost rece, tragică. S-au sărutat amîndouă surorile, care de atîția ani erau despărțite de ură. Totul era silit, nepornit din fundul sufletului.

Țițaița Luța nu mai părăsi căpătîiul mamei.

Nimic însă nu vestește moartea. Mama își păstrase întregimea minții, numai trupul începuse să se umfle, picioarele deveniseră grele, nemișcate, aproape reci. Voia veșnic să ne aibă lîngă dînsa. Îndată ce lipseam vreunul ne chema cu glasul ei blajin, încet, slăbit, șuierător :

- Dar mai stați cu mine. Mi-e urît.

Și ochii ei măriți prin slăbirea obrazului, care-i dăduseră în fundul capului, ochii ei nu ne mai părăseau, ne

aținteau veșnic, voind să ne soarbă. Nu puteam să-i suferim țintirea prunecelor sale.

Și noaptea, în întunec, cind stăteam cu dînsa, simțeam săgeata ochilor care mă căutau în obscuritate, veșnic spre mine ațintiți.

Nu-și mai putea ascunde acuma iubirea, trebuia să o dea pe față, acum cind știa că veșnicia o va desparte de noi, cind nu mai avea teamă că alintîndu-ne, ne va stitca.

24 august

Mama a mai leșinat încă o dată. Gestul doctorului e și mai deznădăjduit. Cind m-am dus la spițerie, farmacistul m-a întrebat :

- Pentru cine-i ?

- Pentru mama !... Dar ce e ?

- Nimic. Voiam să știu.

Pricep însă că această doctorie este cel de pe urmă mijloc. Era *musc*.

Singur am pus cu degetele mele picăturile în lingurița mamei... singur i-am dat să bea. Avea un miros pătrunzător, toată casa era parfumată. Și țițaița Luța, cucoana Elencu Guluță își șoptiră spăimîntate :

- E musc ! E musc !

Mama ne spuse să aducem dulceață în casă. Surorile porniră. Fură înapoi chemate. Mama nu voia să se despartă de ele.

Mama sughiță cu putere, se ridică puțin de pe pernă... cade înapoi. Țițaița Luța ia repede de pe dulap o lumînare de ceară, o aprinde la candelă și o pune în mîna mamei.

Ea însă nu mai sughiță, ochii sînt deschiși, dar sticloși... Murise !

Murise ? Cum ? Așa de repede ?

Nu, nu se poate. A leșinat desigur, și voi să-i smucesc lumînarea din mîna, ca să nu se deștepte cu ea aprinsă.

Dar mama e moartă, moartă !...

Alături surorile plîng cu hohot, slugile plîng, cucoana Elencu plînge.

Și degetele mele care miros, mîna mea care a turnat moartea mamei ! Mă spăl, mă frec cu nisip, dar totul za-

darnic ! Mirosul nu piere de pe mină cum nu piere singele de pe aceea a lady Macbeth.

„Am ucis pe mama ! Am ucis pe mama !“

Aceasta îmi răsună în deșertul minții... Și pare că un uragan de glasuri, o mare întregă de degete mă arăta strigându-mi :

„Ai ucis pe mă-ta ! Ai ucis pe mă-ta !“

Sint singur cu moarta.

Luminarea tot sfiriie în mina mamei, care, în cea din urmă încordare a mușchilor, o strinsese cu putere. Ea îi pune pe obraz o strălucire vie, ca un nimb. Și această luminare arzind ziua mare, care părea că este o urmare a mîinii, un deget frînt și ridicat în sus, un deget uriaș de lung, cu aceeași culoare ca mina, avea ceva mai mult ridicol decît trist, ceva deșanțat...

Să plîng nu-mi vine. Și pentru ce eram să plîng ?

Nu o puteam plînge pe mama, căci ea scăpase de chinul care o muncea. Să mă plîng pe mine ?

Pentru ce ?

Și în mintea mea se desemnă deodată cuvîntul *Liber !*

Da, voi fi liber de a face totul ce voi vroi, nu voi mai avea înainte chipul galben și blînd al mamei, care să-mi spună că am să o omor și care să mă oprească, să taie aripel voinței mele. Nu mai am de acum pe cine supăra.

Nu mai am pe cine ucide. Nu mai am pentru cine să sufăr înjosirile, umilințele, palmele colegilor și ale dascălilor !

Liber ! Liber ! Liber !

Uit însă că-s băiat sărac, uit că nu am drepturi, uit că miine voi fi în casă străină. Rudele mă vor primi ca pe un sărac, voi ști că sint crescut de pomană, că trebuie să sufăr în tăcere acasă ca la școală.

Și vorbele mamei îmi vin în minte :

„Tu o singură mamă ai și pe aceasta nu o cruți. Cînd nu o vei mai avea vei vedea ce ai pierdut.“

Sint băiat sărac !...

Cînd nu voi mai plăcea, cînd se vor sătura de mine, cînd vor auzi că nu sint supus, atunci mă vor arunca pe stradă. Au dreptul să o facă, și de ce nu ar face-o ?

.....Și vei vedea atunci ce ai pierdut !“

Era o amenințare, o prevestire. Acum vorbele acestea aveau înțeles...

Și înaintea viitorului care mi se arată negru, mă tac mititel, mă fac mișel, făgăduiesc în mintea mea că nu mă voi răzvrăti, că voi fi în stare să sufăr orișice...

Sint băiat sărac ! Sint băiat sărac !

Cap. XV

CHIFTEAUA LUI FERICIRE

Totul e schimbat la școală : casă, director, servitori. Acum sint în secția II-a *superioară*, care împreună cu cea de bacalaureat au fost mutate în niște case de alături. În vechea încăpere nu mai puteau să intre cei două sute de elevi... În locul lui Mustață-Roșie, director e *Pipăruș*, profesorul de grecește..

Cînd am sosit la școală m-a chemat în *odaia lui* :

– Ascultă, domnule Milian, d-ta îți știi *pozițiunea* și am vorbit cu unchiul d-tale. Nu am nevoie să-ți mai recomand ca să te porți bine și să fii sirguincios.

Făgăduiesc că voi fi la înălțimea rolului meu de burșier, de băiat sărac, de *orfan*.

Prin însușirea de *orfan* mă recomandam bunci-voinței tuturor.

– Ia ! un biet băiat *orfan*. Îl ține unchiu-său degeaba. Așa eram caracterizat...

Pipăruș era pesemne mai rău decît Mustață-Roșie.

Acesta îmi amîntea *pozițiunea* mea doar cînd eram mai mic. Pipăruș îmi aruncă insulta în obraz acum cînd sint băiat mare, *superior*, aproape de a da bacalaureatul.

Anul acesta a fost anul umilințelor !...

Unchiul îmi spusese cînd mă dăduse afară :

- Să știi, dacă mai faci vreodată, nu mai ai ce căuta la mine.

Și acum Pipăruș mă dăduse afară.

Moș Culei ne dăduse o teză la algebră și plecase lăsînd pe Mitu, pedagogul, ca să ne păzească. Tema este însă grea, nimeni nu o poate face, afară de premianți.

Și imediat se luă hotărîrea ca nimeni să nu o lucreze. Să fi voit să o fac nu aș fi putut-o. Metodul lui Lenoveanu așa temelie matematică îmi pusese în cap, că nici-odată nu am fost în stare să pătrund taina cifrelor.

Temele s-au iscălit în josul unei foi albe și s-au dat pedagogului.

- Domnule Milian ! Domnule Milian !

E glasul lui *Fericire*, care crăinica prin coridoare.

- Vă cheamă don director *sus*.

Pipăruș mă așteaptă în mijlocul camerei, trăgîndu-si cu neastîmpăr favoriții...

- Fe ! fe ! fe ! D-ta te apuci de re-vo-lu-ții ! Ian ia-ți cărțile și mergi acasă...

- Dar...

- Nu ! Nu ! Să nu vii decît cu unchiul d-tale...

- Nu am făcut eu...

- Fe ! fe ! fe ! lasă-mă, domnule, că am de lucru. Am spus !...

Trebuie să ies, căci mă dă afară, cam pe subțire, ce e dreptul, dar asta nu mă îndulcește de loc...

- Ai înțeles ?

- Da ! *Bonjur !...*

- Bonjur ! îmi strigă directorul furios trîntindu-mi ușa în nas.

- Iar, Dinule ?

- Iar, unchiule. Dar nu sint vinovat.

Îi explic lui toată afacerea.

Pînă cînd m-am hotărît însă să-i spun că m-au dat afară, a trebuit să capăt mult curaj, să mă incerc de multe ori, de multe ori să mă dau îndărăt, să încep vorba și apoi să tac din nou.

După moralul obișnuit, pornirăm spre școală.

Am rămas jos, unchiul s-a suit *sus*.

În sfîrșit mă cheamă :

- Vezi, am rugat pe domnul director ca să te ierte și d-lui a fost așa de bun ca să-mi facă *batirul* - pentru cea din urmă dată. Nu e așa ?

Și directorul aprobă cele zise de unchiul, plecînd capul în jos.

- D-tale ți se cere mai mult decît celorlalți. Trebuie ca să dai exemple de silință și bună purtare...

Mulțumesc directorului, mulțumesc unchiului și mă cobor în clasă.

Băieții făceau gură că pe dinșii îi pedepsiseră și pe mine nu.

Așa e. Nu căpătasem nici o pedepsă !

- Ce-ți face taurul, domnule Meicu ?

E glasul ascuțit al lui Băghici, care imita veșnic gesturile și vorba lui Meicu.

- Domnule Milian, ai *zero* la purtare.

- Eu ? dar n-am făcut nimica...

- Bine ! bine !

- Zău n-am făcut. Iertați-mă.

- Dumnezeu să te ierte !...

Nu pot să spun că Băghici strigase. Ar fi fost ca să-l *pîrăsc* și aș fi voit mai bine să mă dca afară decît să fac o asemenea mișelie.

Și *zero* a rămas.

- Domnule Milian ! Domnule Milian !

Iarăși glasul lui *Fericire*, care mă chema *sus*.

Intru.

- Vezi, nu ai ascultat cele ce ți-a spus unchiul d-tale, de sfaturile mele. Nu ți-ai ținut făgăduința. Domnul Meicu ți-a pus *zero* la purtare. Ce-ai făcut ?

- Nimica. Nu am făcut eu. Sint nedreptățit.

- Ascultă, dacă *pină mîine* d-lui nu-ți șterge zero, atunci...

- Atunci ?

- Din nou te voi trimite acasă, grăiește reticența lui Pipăruș.

Nu mai pot însă să înfrunt moralul unchiului, nu-l mai pot preumbla pe la școală : sint sătul de a fi dat

afară pentru a fi din nou primit. Trebuie dar de înduplecat pe Meicu ca să-mi ștergă *zero* și totul se va sfârși.

Dar cum ? Cu ce ?

La școală mă încercasem, mă ținusem de poalele paltonului pînă în stradă, plînsesem chiar, crezînd că-l voi îndupleca. Băghici chiar se declarase el singur vinovat. Toate fură zadarnice. Meicu rămînea nestrămutat ca o stîncă.

- Dar iertați-mă, domnule Meicu...

- Dumnezeu să te ierte !...

Din aceasta nu-l puteam scoate

O singură cale. E aceasta : să mă duc acasă la dînsul și să-i spun toată istoria. Acolo numai ar voi el să mă asculte.

Cer unchiului voie ca să mă duc să-mi cumpăr hirtie și plec spre Meicu.

De ce mă apropii, pasul mi se taie, merg încet.

Văd neputința de a intra la dînsul. Îl voi găsi cu cucoana lui, cu prietenii. Cum era să-i vorbesc ?

Iată-mă-s.

Fac de trei ori ocolul casei. Nu am curajul să intru. Îmi fac curaj. Zadarnic. Trebuie să mă întorc înapoi. Pe drum, însă, mi-aduc aminte că mîine *Fericire* din nou mă va striga *sus* și că voi trebui din nou să spun unchiului cele întimplute.

Îmi pun capul în piept și nevăzînd pe nimeni, neauzînd nimic, nebun, reîncep drumul spre Meicu.

- Acasă-i don Meicu ?

- Nu. Șade la masă. Peste o jumătate de ceas îl găsești !

- Bine !

Și din nou îmi iau drumul meu, nebun cutreierînd ulițele deșarte, minunînd pe gardiști, făcînd pe oameni să-și întorcă capul. Și un singur lucru mi se învîrtește în minte : cum voi intra, ce voi spune, cum voi începe ? Îmi făcusem un mic discurs în cap.

Număr minutele, socotesc secunde, temîndu-mă să nu ajung prea devreme sau prea târziu.

- E acasă don Meicu ?

- Tot stă la masă. Dar mai așteaptă puținel. Și bucătăreasa îmi arată patul din colțul odăii.

- Spune-i că a venit Milian de la Institutul Academicilor.

- Bine !

Și bucătăreasa pleacă uitîndu-se înapoi, ca să se asigure de prezint garanția că nu voi fura ceva în lipsă-i.

Înfățișam, pe semne, această garanție, căci a dispărut repede.

- Poftim !

Deschid ușa. Ochii mei, obișnuiți timp de două ceasuri cu întunericul, sint orbiți de lumina odăii. Fac pașii ca și cum aș călca în somn.

La masă stă Meicu, nevastă-sa și un alt domn.

De ce mă temeam nu scăpasem.

- Ce-i, domnule Milian ?

- Am să vă spun ceva.

- Ce e ? Spune.

Eu însă stau la îndoială, gîngăvesc, pare că aș voi să-i dau a înțelege că voiesc numai lui să-i spun.

- Spune, spune, nu face nimica, zise Meicu, înțelegîndu-mi cugetarea și privind asupra comeseilor.

- Mi-ați pus azi un *zero* la conduită.

- Eu ? Pentru ce ?

- Nu știu. Nu vă aduceți aminte că v-am rugat să mă iertați ?

- Și ce ți-am răspuns ?

- Că Dumnezeu să mă ierte !

Cucoana și domnul străin ridă cu hohote. Rîde și Meicu...

- Don Pipăruș a spus că mă dă afară dacă nu-mi ștergeți *zero*.

Cucoana și domnul îmi luă partea

- Bine, bine, ți-l șterg.

- Mersi !...

Și tot așa de stingaci, tot așa de încurcat, mergînd de-a-n-doasele ies din odaie.

De bucurie încep s-alerg.

- Ei, domnule ! domnule !

E glasul bucătăresei care pe semne mă bănuia că-i pusese mîna pe vreun lucru.

- Domnule ! Domnule !
Și în noapte se auzea tropotul meu pe asfalt și glasul ei repetat de ecoul nopții.

- Domnule ! Domnule !

- Dar ce ai zăbovit atita ? Pare că aveai de cumpărat tot târgul ! Și nici hîrtie nu ai luat.

- Era închis... Am trebuit să caut pretutindeni. Pînă la Palat...

Dar glasul mi-e nesigur, vorba încurcată.

- Dinule, mi se pare că tu umbli după ștrengării.

Și unchiul începu să-mi facă morală, arătîndu-mi că nu sint încă *liber*, că-s un *mucos*.

Ascult însă fără supărare toate aceste lucruri. Mă știam nevinovat. Și apoi lucrul principal îl căpătasem. Eram scăpat ! Ce-mi pasă de toate celelalte ? Și aș fi voit de o mie de ori să-l văd pe unchiul făcîndu-mi morală pentru lucruri închipuite, decît să-i spun : „Unchiule, m-au dat afară.“ „Iar ?“

De cînd cu „istoria vinului“, unchiul mă bănuia.

Abner (nu știu de unde găsisse el acest nume biblic) suferea de *oarecare* boală pe care se temea să o arate doctorului institutului. Și el își *trata* boala singur, după spusa unora, după rețetele altora. Voia să-și *trateze* boala cu Bordeaux vechi. Fui însărcinat cu cumpărarea. Pentru a-l *introduce* în școală, însă, trebuie să iau precauțiuni.

Leg o sfoară de după gît, făcîndu-i la unul din capete un nod cu laț, în care anin gîtul buteliei. Repet experiența de mai multe ori și merge. Cînd eram însă să pornesc la școală, nenorocirea se întîmplă : butelia se desprinsese și căzînd jos, s-a spart. Cu spaimă, cu durere, cu grijă privesc prețiosul lichid împrăștiat pe scînduri. Dar ce să fac ? Pe de o parte trebuia să plec la școală, pe de alta să fac ca să dispară urmele vinului. Știam ce ar fi putut urma de aici, ce bănuieli, ce învinovățiri.

Slugile însă mă vindură, căci unchiul, cu solemnitate, puse chiar la masă cestiunea vinului *pe tapet*.

L-am luat la o parte și i-am spus afacerea.

La școală Abner era furios. Mă învinovăța că-i *mîncasem* banii, că ceea ce-i spuneam erau minciuni, mă ame-

nința chiar să-mi *ia pătăria* pretinzînd ca să-i dau banii înapoi.

Și de aceea unchiul se uita cam bănuitor la faptele mele. Explicațiunea ce-i dădusem nu-l mulțumise.

Și avea dreptate...

Ce avea a face boala lui Abner cu butelia cu Bordeaux ?...

Fericire era un *cumulard*.

Era în același timp fecior, sofragiu, bucătar și portar.

De unde îi venise acest nume nu știu. Îl moșteniserăm de la predecesorii noștri.

Pe lingă cele patru funcțiuni, *Fericire* mai avea încă și un trecut ilustru de care era foarte mîndru.

Fusese în școalele primare coleg cu Pipăruș...

Nu e vorba, că accasta nu-l împiedecă ca din cînd în cînd să mînce cîte o palmă de la fostul său coleg, dar acestea erau mici și neînsemnate lucruri pentru un suflet mare ca al lui *Fericire*. Se mulțumea numai să îngine :

- Așa-i țiganul cînd ajunge domn, dintii pe tatu-său îl spînzură.

Sintem la masă.

Pipăruș avea obiceiul ca să dejezeze cu noi. Locul lui era în capul mesei, unde o butelie de vin îl anunța.

Stăteam în capul celalt al mesei.

Băghici dăduse înapoi *porția* de chiftete, arătînd că găsisse o muscă, pe care o hăcuise pe jumătate. Pipăruș s-a mulțumit să dea din cap, zicînd lui *Fericire* ca să ia seama.

Porția însă mi se aduse mie.

O resping cu indignare...

- Dar ce, și d-ta faci nazuri ? Ce ? Acasă mînci mai bine ?

Fericire era acela care vorbea în acest chip. Dintr-o singură mișcare, farfuria se făcu fărîmi de capul sofragiului.

- Ce-mi dai *porcării*, măgarule ? Și încă te obrăznicesti ?

Și trîntînd ușa, ieșii afară.

Dinlăuntru se auzea glasul lui Pipăruș :

- Fe, fe, fe ! Ce s-a întîmplat ?

- Domnule Milian ! Domnule Milian !
Mă urc singur la director.
- Apoi bine, domnule, d-ta te apuci să-mi bați servitorii, în loc...
- În loc ca să-i las să-și bată joc de mine...
- Domnule Milian...
- Domnule director...

El strigă, strig și eu. Se face roșu, spumegă, își smulge favoritele. Mă fac și eu roșu de indignare, hotărît să sfârșesc odată...

- Cum, d-ta... *poziția* d-tale...
- Ce ? *poziția* mea ! dacă sînt sărac, credeți că mă voi lăsa a fi și de batjocora d-tale, a tuturor, a slugilor chiar ? Dați-mă afară, m-am săturat de *pomana* dv. O să spun la toată lumea.

Și plîng, și strig, și fac larmă.

De ce răcnesc mai tare, directorul se *moaie*. Începe mai încet, mai cu binișorul...

Scol în picioare toată școala.

- Dar mai încet, te aude toată lumea, se roagă directorul.

- Mai încet ? Nu ! Am să răcnesc ca să mă audă tot orașul. M-am să-tu-rat !...

- Bine, bine, am să pedepsesc pe servitor, dar d-ta, cînd ai ceva de reclamat, să nu-ți faci dreptate singur, să vii la mine.

Și binișor directorul mă împinge spre ușă.

Și pe scară, și în clasă, și în curte răsună glasul meu :

- M-am săturat ! M-am să-tu-rat !...

Aflasem metoda !...

Aș fi sărutat pe *Fericire*, aș fi mîncat zece chiftele cu muște, de bucurie că putusem pune mîna pe situațiune.

Victorie ! Victorie !...

De acum înainte știu cum să domolesc oamenii, cum să astîmpăr scandalurile, cum să-mi arăt puterea !...

Ochiul lui Mașotă mă scăpase la început. Acum chifteaua lui *Fericire* îmi dădea liniștea, puterea, siguranța în mine.

Trăiască chifteaua lui *Fericire* !...

ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI

- Vin rușii ! Vin rușii !

Și băieții cu toții ieșiseră ca să vadă trecînd cazacii. Pe un front de opt oameni veneau copiii Donului, cîntînd și legănîndu-se pe cai.

Și în fiecare zi, regimentele defilau dinaintea noastră, ducîndu-se la război !

Urmărim mișcarea cu aprindere. La școală, în *recreație*, facem politică. Eu sînt acela care aduc ziare, vești, zvonuri, totul ce mi se spune, totul ce aud.

Turcii ne bombardează orașele. Ne declarăm independenți.

În Cameră și în Senat se discută de trebuie să intrăm în război. O indignare ne coprinde cînd citim că s-a găsit un român care să se împotrivescă războiului. Eram cît p-aci să-i trimitem o scrisoare de injurii, în care să stea scris „că tinerimea îi vestejește purtarea și că dacă cei bătrîni nu știu să-și apere țara, *noi*, cei tineri, ne vom face datoria“.

E vorba chiar ca unii dintre noi să se înroleze. Chiar toată clasa se prinsese ca să-și verse sîngele pentru „patrie“.

Și în unire cu simțimintele „colegilor“, lira mea întonează cîntece pentru gloria oștirilor romîne. Răsună ca o harpă eoliană, la bubuitul tunului pe care nu-l auzeam și pe care îl cînt cu toate acestea. Ode, marșuri triumfale, poeme, imnuri, toate ies din pana mea cu o îmbelșugare nemaipomenită.

Și invoc muza :

„O ! muza mea divină, cu mersul majestos,
Inspiră lirei mele un cîntec glorios,
Să cînt pe-ai Romîniei victorioși soldați,
Să cînt cum ei se luptă cu turcii încrunțați !

Să cînt a lor bravură, cum știu ei a muri,
Cum știu pentru-a lor țară viața a-și jertfi!
Să cînt! divină muză! curajul vitejesc
Cu care bravii noștri se lupt și pățimesc!

Și veșnic copiate, versurile reluau drumul *Sfaturilor literare* cu o nestrămutată încăpăținare.

Ca răspuns, aceleași cuvinte, aceleași fraze, aceeași insultă :

„Prea tînăr ! prea tînăr !“

Cu versurile mele, cu promisiunea platonice, cu jurămîntul de a *lupta* pentru patrie, nu făceam mare treabă pentru *leii* de la Plevna.

Ne hotărîm să facem *scamă*. Și fiecare își pune la *contribuție* cămășile, cu o dezinteresare patriotică. Eu aduc toate cămășile rupte ale tatei, pe care le găsisem prin lăzi. Și pe lucru ! Într-o săptămînă făcusem citeva ocale. *Factorul* lui Labasan deschisese subscripțiuni pentru răniți. Lui sînt însărcinat ca să-i remit *obolul* nostru.

Și iată-mă-s pe drum, cu un pachet uriaș subțioară, mergînd spre tipografia lui Labasan, de lingă Mitropolie.

– Aici e domnu Labasan ?

– Așis, dar ce vreți ?

Explic lucrul, mi se cere numele, mi se ține un discurs pentru patriotica noastră faptă și o cucoană îmi dă în *suvenir*, luîndu-mă de sub bărbie, un călindar. Sînt turburat de această intimitate și mă grăbesc să ies.

A treia zi, în capul *Factorului* ieși tipărit numele meu în mare și de-abia vizibil numele secțiunii.

Sînt plin de mîndrie. Numele meu tipărit ! Citit de mii de oameni ! Trecut posterității, scris în cartea de aur a trecutului ! Mă cred mai nemuritor ca Alexandru, ca Arhimede, ca Cezar !

Băieții însă nu-mi împărtășesc entuziasmul. Dinșii zic că am profitat de sarcina mea ca să mă fac cunoscut. E vorba chiar să-mi dea o dezmințire, să mă vestejească în fața *opiniunii publice* !...

Alții chiar propun argumentele *solide*...

Zimbetul cucoanei din tipografia lui Labasan mă încurajează. Dacă i-aș trimite o poezie pentru *Factor* ?

În neputință de a fi un vultur, mă mulțumesc și cu rolul de vrabic.

Iarăși am invocat muza, am cîntat gloria, neatîrnarea[...] și pe femeile romîne. Dedicasem chiar poezia cucoanei din tipografie...

Nici Labasan, *Factorul* lui Labasan nu voiește să-mi publice *operele* ! Desigur sînt persecutat, sînt nedreptățit...

Mă muștră cugetul că mi-am prostituit muza trimițînd lui Labasan versuri, iar în mintea mea veșnic răsună cuvintele :

„Nici Labasan ! Nici Labasan !...“

Nu eram însă om care să mă descurajeze asemenea lucruri mici. Caietele se îngrămădeau unele peste altele, impozante și amenințătoare pentru prietenii care mă vizitau și care se temeau să nu-i *asasinez*.

De acum lucrez pentru *posteritate* !

Ne ținusem făgăduința de a *lupta* pentru *patrie*.

Drumul de fier aduce turcii cu miile. Cei mai mulți însă erau morți, înghețați pe drum. Îi aducea la spitalul Sfîntului Spiridon, unde-i arunca grămadă într-o pivniță părăsită.

Acolo ne duceam în fiecare duminică. Ridicam morții în picioare, îi rezămam de părete și înțepeam *lupta*. Aceasta sta în aceea că, înarmați cu bolovani, bombardam aceste cadavre țapene, înghețate ca de piatră.

Și pînă cînd nu cădeau cu toții jos, schilodiți, ciunțiți, cu capetele sparte, noi nu credeam că avem victoria în partea noastră...

Atunci ne retrăgeam strigînd : Ura ! Ura !...

În neputință de a lupta cu viii, noi dădeam războiul morților...

Aceasta a durat pînă cînd s-a aflat de izbînzile noastre și ne-au închis ușa pivniței...

Totuși focul războinic arde în noi ca pe altarul zeiței Vesta.

În lipsa turcilor, ne luptăm cu guzganii.

Într-un grajd părăsit, în care stătea calul săcalei, guzganii foiesc, niște guzgani ca niște porci de mari.

Contra lor azi este războiul.

Înarmați cu spăngi, cu ciomege, cu bolovani, noi stîrnim guzganii răscolind băligarul. Și cînd unul se arată, cu toții ne repezim asupra-i încruntați, nebuni, singeroși. Apoi, apucînd de coadă ca pe un trofeu guzganul, îl preunblăm în triumf, scoțînd țipete sălbatice.

Pe cei care scăpau vii nu-i ucideam deodată. Îi păstram pentru alte dați... Aveam obicei ca, lăsîndu-i slobozi într-odaie goală, să-i masacrăm.

Prinsesem mai ales unul grozav de mare. Îl țineam într-un saltar și îl hrăneam.

Sintem în clasul lui Pipăruș.

Băghici legase de cu ziuă un clopoțel de coada guzganului și tocmai cînd tăcerea era mai mare, îi dăduse drumul în clasă.

E scandal !...

Băieții aleargă după dinsul, aruncînd cu cărțile, cu călimă-rile. Vînat din toate părțile, negăsînd un loc de scăpare nicăieri, nenorocitul dobitoc aleargă ca un nebun printre picioarele băieților.

Deodată simt ceva alunecînd și urcîndu-se pe sub pantalonii. Era guzganul care-și găsisese un loc de scăpare. Sar, strig, mă pipăi cu mîinile. Sar și băieții, ținînd guzganul în loc, scăpîndu-l și iar prinzîndu-l.

Și aceste toate între piele și pantalonul meu...

În sfîrșit lighioana tușni deodată afară, în strigătele și risetele elevilor.

Sînt galben de spaimă, mi se bate inima. Chiar și Pipăruș ride de această întîmplare...

Iar elevii îmi făcură o legendă în versuri asupra *pantolonilor* și a *guzganului*.

„Frunză verde de tușan,
Fost-a, fost-a un guzgan
Ce-a luptat cu Milian !.“

TENTAȚIA SFÎNTULUI ANTONIE

După moartea mamei, surorile plecaseră din Iași. Două mătuși se însărcinaseră ca să le țină. Cît despre Dinu, el rămăsese tot la Iași, ca să învețe carte, ca să se *procopsea-scă*, să ajungă *onoarea* familiei !

Acum sînt singur, pregătînd bacalaureatul. Unchiul cu toată gospodăria plecase la țară. Îmi lăsase o babă ca să-mi facă de mîncare și bani ca să cumpăr cele trebuincioase. În fiecare zi îmi făceam socotelile, însemnînd tot ce am cheltuit, făcînd totalul, trecîndu-l la *report* pe cealaltă față, ținînd o adevărată contabilitate. Căci unchiului îi plac socotelile regulate, ca să știe pe ce am cheltuit banii.

În singurătatea casei, față în față cu grămezile de volume care așteptau să fie citite, cu dicționarele care trebuiau să-mi dea cheia limbilor moarte, cu tablele logaritmice, enigmă neînțeleasă pentru inteligența mea, închipuirea alte năluciri făurește, alte lucruri îmi aduce înainte-mi. Pe lîngă problema logaritmilor, pe lîngă sinusurile și cosinurile, pe lîngă ecuațiunile de gradul al II-lea, alte probleme mi se impun imaginațiunii, cerînd, ca sfinxul antic, dezlegarea.

De nouă ani de zile mi se vorbea de iubire, de nouă ani de zile romanele cu care mă hrăneam, tot de iubire îmi grăiau de atîta timp. În așteptarea dragostei îmi schingiuiam închipuirea, ca într-însa să aflu farmecul acestor partimi, plăcerile, rafinările, monstruozițiile dragostei.

Și în capul meu ea lua formele animalului apocaliptic, toate formele, toate culorile, un monstru de plăceri, care nu are nimica egal în lume.

Și aceste toate, toate numai în femeie, în formele ei goale, în brațele-i rotunde, la sînul ei cel cald.

Femeia, acest total de plăceri bune, femeia întotdeauna fugea dinaintea mea, brațele-mi zadarnic se întindeau, ele nu coprindeau decît văzduhul rece.

Zadarnic de nouă ani de zile îmi făuream eu momentele întîii nopți de iubire, îmi alegeam femeia care-mi va

deschide porțile dragostei, zadarnic puneam pe fruntea-i toate vălurile poeziei !

Zadarnic ! Zadarnic !

Trăiam numai cu închipuirea. Îmi lipsea curajul ca să trec pe drumul faptelor.

Și cu toate acestea, fiecare noapte era pentru mine un iad de chinuri. Simțurile deșteptate nu voiau să se mulțumească cu închipuirea. Se aprinseseră în contactul visurilor și acum nu le mai era îndeajuns această lume de lubrice închipuiri.

Ele cereau a fi mulțumite, revoltându-se, nebunindu-mă.

Și în fiecare zi băieții îmi măreau curiozitatea povestind amorurile lor, adevărate ori închipuite, dar care mă robeau cu farmecul dulce al necunoscutului. Apoi acasă, în singurătate, trecind prin prisma închipuirii, mărimdu-se, luind forme legendare, ele stăpîneau cu totul ființa mea.

În mijlocul acestei lumi de vițiu mie-mi place, ca o caznă care te gîdilă, care te ucide făcîndu-ți o plăcere, ca flagelarea neputincioșilor.

Și ce-mi lipsește mie ca să iubesc, ca să fiu iubit ? În oglindă, chipul meu se arată plin de iubire, ochii au strălucire, mustața de-abia încondeiază cu o umbră negricioasă buzele mele... Cucoanele se uită la mine cu plăcere. Sub pretext că încă-s copil, mă țin în brațe, mă las pe lingă fustele lor, simt trupurile lor tresărind la atingerea trupului meu. Și toate simțurile mi se deșteaptă atuncea, dar le înăduș în fundul inimii, căci o mare de prejudeții desparte pe Dinu de dragostea lor. Și apoi aș fi fost în stare să trec eu Rubiconul ? Afară dacă nu m-ar fi luat vreuna de mină, ca să pășesc peste puntea iubirii, deschizîndu-și brațele ei moi, dezvăluindu-și comoara trupului... Și care era să fie aceasta ? Era o poftă înădușită ca și pofta mea, și atîta tot...

Cine mă va trece Rubiconul ? Cine ?

Și cu toate acestea trebuia să-l trec. Cu prețul unei crime chiar. Simțurile nouă ani de zile puseseră ca să se revolte și acuma nu mai eram stăpîn pe ele. Îmi porunceau, trebuia să le ascult.

Veșnic îmi veneau în minte femeile pe care putusem să le am, pe care le scăpasem din cauza prostiei mele.

Catinca, Lucreția și altele veșnic se amestecau în jocul nălucirilor mele. Cum le-aș fi iubit eu atunci ! Cum le-aș fi iubit acuma dacă aș mai fi în aceleași împrejurări !

Și în minte le dezbrac, îmi închipuiesc formele lor rotunde, sînurile lor voluptoase și tari, cu mîna mea le mîngîi, mă îmbăt de mirosul lor de femeie, mă alipesc, îmi gîdil pielea de pielea lor de mătase...

Și iarăși căința că am fost prost, dobitoc, vită !...

Iar ticsite, una peste alta, prăfuite stau dicționarele, cheia limbilor moarte, și logaritmii, enigmă neînțeleasă pentru mine, fostul elev al lui Lenoveanu.

În toată casa, pentru îndestularea poftelor mele, pentru mulțumirea închipuirii bolnave, o babă, o țigancă și fata ei, femeie măritată și cu copii ! Atîta tot !

Femeie măritată ! Cum era să mă leg de dînsa, chiar presupunînd că aș fi avut curajul să o atac ? Ar vroi ea ? Nu m-ar spune bărbatu-său, mă-sii, ca să-mi pună pe cap toată familia ? Și familia îi era grozavă și grozav era bărbatul ei, un plăpumar cocoșat și ofticos, care o ofticase și pe dînsa...

În singurătate, însă, simțurile bolnave se îmbolnăvesc și mai rău. Ca ideea unei crime mă urmărește pretutindeni ideea că trebuie să am pe Smaranda. Dintîi acest gînd se arată nehotărît, obscur, nebuloș, intrupîndu-se din ce în ce mai mult, luînd o formă concretă, hotărîtă, grozavă.

Și gîndul nu mă mai lasă. Urmăresc pe Smaranda cu niște ochi aprinși, cu ochii zvăpăiați ai nebunilor. Simt că aș fi în stare să făptuiesc orișice pentru a-mi da mulțumirea pe care o așteptam de atîția ani și care fugea, fugea mereu dinaintea-mi – ațîțîndu-mi și mai mult simțurile, bă-tîndu-le cu biciul dorinței lucrului oprit și greu de căpătat.

În fiecare zi iau hotărîrea ca să sfîrșesc. Dar ca o crimă grozavă, amîn din zi în zi fapta... Și de astă dată nu voi mai amesteca poveștile din romane, nu voi mai vorbi de poezie, de jurăminte, de floarea virgină. Animalul vorbea în mine, animalul învăpăiat, turbat, care e în stare să răstoarne și să ucidă totul în cale-i, animalul împins de nebunia dragostei.

- Smarando !

Ochii mei sînt roșii, cătătura mi-e grozavă. Ea înțelege de ce-i vorba și se repede spre ușă. E închisă. Și o luptă cruntă începuse. Ca untdelemnul alunecă din miinile mele, intră iar, scapă din nou. Și un cuvînt nu iese din gura noastră. Dacă aș fi voit să vorbesc, nu aș fi putut. Un nod îmi stătea-n gît, oprindu-mi respirațiunea, umflîndu-mi pieptul, făcînd ca inima să mi se bată, că-i auzeam tictacul ei repede...

Într-o oglindă îmi zăresc chipul. Mi se pare că e al altuia, ochii îmi sînt ca de smintit. Și într-o clipeală îmi vine în minte icoana tatei nebun, cînd îl fugăreau slugile prin curte, cînd voia să se arunce din susul zidului în stradă... Simt că în acest moment aș fi în stare să făptuiesc o grozăvie, să zdrobesc sub mîna mea nervoasă acest corp care părea că-mi alunecă din brațe ca argintul-viu, și asupra unui cadavru încă cald să-mi îndestulez simțurile, să le descordez ! Mi-e frică de mine însumi, mi-e rușine de fapta mea. Ochiul Smarandei e rîzător. Simt că-s ridicol. Și obosit, zdrobit de atîta încordare, căzui pe pat, moale, cu ochiul mort, aproape leșinat...

Cînd m-am trezit, felinarul de la poartă arunca în odaie lumina lui difuză, iar neorînduiala odăii îmi aducea aminte de scena ridicolă al căreia actor fusesem.

Smaranda fugise...

Cum ? Iarăși ? din nou, aproape de poarta raiului, nu am avut curajul să-mi urmez drumul înainte ?

Dobitoc ! Prost ! Idiot !...

Mîntea-mi din nou se infierbîntă sub aducerea aminte a scenei trecute, sub înrîurirea simțurilor care din nou se încordează... Și pare că trupul meu păstrase percepțiunea căldurii trupului Smarandei, pare că sinu-i gol se mișcă încă ritmat, sub strîngerea puternică a brațelor mele.

Și acum nu mai voi decît femeia, generalitatea femeiască. Dînsa voi să mi se arăte în ochii mei, prin dînsa să-mi iau piatra ce-mi apasă pieptul, să-mi răcoresc dogoreala trupului.

Închipuirea merge de la fiică la mamă. Dacă nu a voit fata, bătrîna nu va refuza... Și în minte o îmbrac cu alte forme, schimb sînul ei potlogit în sînul alb și tare al fecioa-

relor, chipului dau formele tinere, cărnii tăria și luciul pielei copilărești...

Și în mijlocul acestei infame năluciri, în acest vis ridicol, nu sînt în stare să văd nimica, să simt nimica, să am conștiința realității... Atîta mi se întoarce în cap : dacă nu a voit fata, mama va voi...

Nebun, cu brațele întinse, ca în vis, mă reped afară. Răcoreala serii îmi biciui fruntea. Sub această sărutare rece, mă deștept, dau înapoi ca de pe marginea unei prăpastii... Un pas încă și totul era să fie pierdut ; aș fi scui-pat asupra mea cu dispreț...

Mă întreb de am visat sau de am făcut toate acestea deștept. Mi-aduc de toate aminte și totuși parcă ceva a lipsit. Nu e vis, nu e realitate... Ceva și din una și din alta...

Nu am mai putut ridica ochii asupra Smarandei. Parcă mă privea veșnic cu un ochi rîzător, parcă cocoșatul se uita chiorîș la mine, pare că mama-soacră, cu privirea ei experimentată, mă îmbărbăta ca să pun coarne ginerelui.

Simt însă că trebuie să sfîrșesc.

Voi merge acolo unde mai înainte nici nu aș fi avut curajul să cuget că aș fi în stare să pun piciorul. Voi face ca alții...

Și Hirțescu mi-a servit de *cicerone*.

Ieșii decepționat, plin de dezgust, căzut din cerul a nouă ani de închipuiri în murdăria realității.

Ce, atîta-i tot ? Acestea sînt plăcerile pe care atîția ani le-am cîntărit, le-am socotit, le-am dorit ?... O murdărie, o banalitate !... Pentru atîta lucru se scriu volume minci-noase, se fabrichează poezii, pentru atîta își pierd oamenii timpul, pentru acest lucru mi-am trudit închipuirea, m-am înnebunit, m-am făcut caraghios ?

Și-mi pare rău de banii ce i-am dat acolo, pentru care voi trebui să *încarc* socoteala unchiului, să fur ca o slugă de la carne, de la ceapă, de la pîine...

Și-mi pare mai mult încă rău de tot ce pierdusem, de acest vis frumos, închipuire a raiului turcesc, de frumusețile imaginațiunii, față cu realul lucrurilor...

Pentru aceasta nu dormeam eu noaptea, pentru aceasta mama era să mă facă, fără voia mea, să iau duşuri, pentru aceasta făcusem poezii, devenisem lunatic, pentru aceasta aş fi fost în stare criminal chiar să mă fac !

Ce, atita-i tot ? Atita-i tot ?

Iar a doua zi, băieţii m-au primit ca în alte timpuri. cu alai.

– Să-ţi fie de bine ! Să-ţi fie de bine !

Zimbesc ca la teatru, când un actor este aplaudat, şi punînd mina dreaptă la inimă, mulţumesc.

Rîdeam acuma !

Rubiconul era trecut ! Prin noroi însă !

Cap. XVIII

CARIERA

Sînt bacalaureat !

Dau cu piciorul trecutului, ridic fruntea sus, mă spăl de noroiul care mă acoperise timp de nouă ani. Nu mai am de acuma pentru ce suferi. Am puţinţa să fiu liber. *Mă voi brăni singur.*

Sînt de acuma alt om. Şi ca un copil (eu nu mai eram copil – aveam şaptesprezece ani şi jumătate) sar prin casă, nebun, vesel.

Sînt bacalaureat ! Sînt bacalaureat !...

Şi unchiul, cu solemnitate, scoase ceasornicul de aur al tatei, cu lanţ cu tot, şi mi-l atîrnă la brîu.

– Biata mă-ta, cînd a murit, mi-a spus ca să-ţi dau acest ceasornic cînd vei fi bacalaureat ; fii vrednic să-l porţi !...

Institutul avea obicei ca în fiecare an să dea bacalaureaţilor ieşiţi cite un banchet, la care asistau – pentru

emulaţiune – toţi premianţii claselor. Cum nu fusesem niciodată premiant, luam parte la această sărbătoare pentru întîiaşi dată. Profesorii sînt mîndri de mine. Le-am făcut cînte, am recomandat şcoala, am ieşit bine şi cu toţii se minunează cum am ieşit *băiat bun*, eu spînzuratul de altă-dată. Toţi mă felicitază, se poartă bine cu mine, pare că nici nu fusesem Milian de altă [dată], *bursierul* nesocotit de nimeni. Din d-nul Milian nu mă mai scoate. Poftesc şi pe unchiul la banchet. Dînsul voieşte să mulţumească profesorilor *în numele mamei*. Aş fi voit să fiu scutit de aceste amintiri, dar nu pot să mă împotrivesc unchiului. Văd însă că trebuie şi eu să ţiu un discurs...

Un discurs ?... Nu vorbisem niciodată în *public*, nu ştiu de voi avea curajul să-l spun.

Banchetul.

Unchiul îşi ţine discursul, amintind tuturor, care nici nu ştiau că am fost bursier, că mama l-a însărcinat, că în numele *repauzatei* mulţumeşte direcţiunii şi profesorilor că m-au *făcut om*. Mi-e ruşine, mă fac mititel, mă bag aproape sub masă. Cei de lîngă mine mă scot ca să spun *discursul*.

Şi luîndu-mi inima în dinţi, luîndu-mi curajul cu amîndouă mîinile, am vorbit. Şi vorbele îmi ies clare din gură, accentul e fierbinte, fraza e bine întoarsă. Pe unii îi fac să plîngă, profesorii cască gura.

Milian e acesta care vorbeşte, Milian care nu ştia să deschidă gura ? Uite de unde sare iepurele !

Şi în discursul meu amestec clasicismul, vorbesc de dascăli, de director, le jur veşnică recunoştinţă ! Am sfîrşit. Mă sărută. Mă felicitază. Prevestesc că voi fi orator.

În sfîrşit împlinisem cea de pe urmă sarcină. De acum sînt liber, nu mai pot să-mi facă nimica, n-au cum să mă mai umilească.

Liber ! Liber !

Şi cînd am ieşit pe poarta şcoalei, uitîndu-mă înapoi de frică să nu mă mai cheme, cînd m-am văzut afară şi sigur că nu mă mai pot prinde, furios, mi-am vărsat tot năduful a nouă ani de suferinţă arătînd pumnul zidirii uriaşe care se pierdea în noapte.

Sînt liber ! Sînt liber ! Sînt liber !

- Și ce carieră îți alegi, Dinule ?
- Carieră ! Ce carieră ?... Să-mi aleg o carieră ?...

Unchiul mă sfătuiește pentru *drept*, alt unchi îmi spune să fac și *literale*.

- Dreptul și literatura pot face numai un bun avocat. Uite, de pildă, Mornea, când îți vorbește el, când îți spune :

„Je l'ai vu, dis-je, vu, de mes propres yeux vu
Ce qu'on appelle vu”.¹

Și în fiecare dată când venea vorba despre cariera mea, unchiul Iancu reîncepea vorba d-sale :

- Uite, de pildă, Mornea, când îți vorbește el, când îți spune :

„Je l'ai vu, dis-je, vu, de mes propres yeux vu
Ce qu'on appelle vu”.

Dreptul și literatura !

Acum eram obișnuit. Când venea vorba de carieră, știam că va fi vorba și de Mornea și începeam eu singur să recitez vorbele lui Molière, pe care unchiul le dădea pe seama bietului Mornea :

„Je l'ai vu, dis-je, vu, de mes propres yeux vu
Ce qu'on appelle vu”.

Da ! Dreptul și literatura, atîta numai !

Dreptul ? Dar eu nu pot minți, nu pot să fac să se osindească oamenii. Nu voi să fiu avocat, neguțător de vorbe.

Literele ? Da. Poezia, literatura totuna sînt. Ca poet nu puteam decît să iau literale...

Pe cărțile mele de vizită am tipărit :

Student în litere și filozofie.

Poezia îmi jucase această farsă.

Acum însă sînt *om*. Voiesc să pun pe tapet o cestiune.

Voiesc să-mi regulez cu unchiul pozițiunea, să-i explic că de acum nu pot trăi ca înainte, că-mi trebuie și mie parale de buzunar.

¹ L-am văzut, spun, l-am văzut, chiar cu ochii mei
Ceea ce se numește văzut (fr.).

- Parale de buzunar ! Dar ce să faci ? Nu ai tot ce-ți trebuie la mine ?

- De ! Tot ce-mi trebuie... Sînt și eu *om*... îmi trebuie poate și mic.

După multă gîndire se hotărăște :

- Vei avea un galben pe trei luni !

- Un galben pe trei luni ! Dar ești *absurd*, unchiule.

- Cum *absurd* ? Și unchiul se minie, se supără, se crede insultat, mă amenință că va da demisiune din epitronie.

Îmi cer iertare, mă iartă...

Dar văd că trebuie să deviu liber, liber cu totul, să-mi cîștig eu singur dreptul de a face orice voi voi.

Nu mai voi să fiu în sarcina nimănui !...

Sînt *om* și eu !!

Unchiul îmi cumpără mănuși și haine noi. Trebuie să facem vizite, să mă introducă în *societate*. Și două zile de-a rîndul am făcut vizite. În fiecare casă caut să fiu *amabil*, să surid gazdei cu respect, să vorbesc domnișoarelor despre literatură și poezie. Într-o casă chiar ajunseseam la scrisorile d-nei de Sévigné.

- Cunoașteți, d-șoară, pe d-na de Sévigné ?

- Nu, *maman* nu e în vizită...

Cu gura căscată pentru o clipeală, am gîndit la pericolele de a atinge cestiunile literare...

Sînt poftit chiar și la baluri. În mijlocul dănuitorilor, Dinu Milian este observat de toți cum se încurcă printre perechi, cum dansează cu grațiile unui urs...

Și fetele fugeau de mine...

Cincizeci de franci leafă, casă, masă, spălat, totul. Iată ce mi se propune de Ceșcu, pentru a fi pedagog la doi băieți ce-i avea el în gazdă...

Cincizeci de franci, casă, masă, spălat, totul !...

Primesc !...

O dată cu debutul meu ca student, făcui debutul meu de *belfer*.

Și în adevăr, puțină deosebire era între mine și dascălii ovreiești. Îmi aduceam *elevii* dimineața la școală, îi aduceam scara acasă, vegheam asupra purtării lor, asupra mo-

ralului, nu-i lăsam să fumeze pe stradă, le explicam lecțiile pe care nici eu nu le pricepusem altădată, pe care nici acum nu le știam, dar pe care totuși trebuia să *le explic...* Și-mi iau aere, mă fac că pricep totul, citesc în carte, repet cele citite și după aceea întreb :

- Ați înțeles ?

- Înțeles !...

Știu bine că nu pricepuseră nimica, dar lor le e de a scăpare, mie de asemenea...

- Dar aici cum se demonstrează ?

Citesc, repet de a doua oară, apoi îi întreb dacă au înțeles. Băieții, care știau că a doua zi erau să fie ascultați, îmi răspund că nu au priceput nici acum :

- Dar proști mai sînteți ! Proști de tot...

Și mă înfurii, răcnesc, fac zgomot că sînt niște gogoniani, niște idioți, niște capete goale !...

După o asemenea scenă, explicațiunea reîncepea, și de astă dată amîndoi declarau că au înțeles.

- În sfîrșit !... Ați priceput, spuneți drept ?...

- Priceput, cum să nu pricepem atîta lucru... Și copiii ar pricepe...

Întotdeauna la matematică reîncepea această scenă.

La Universitate.

Intru cu respect în acest locaș unde nu puseseam piciorul decît pe la conferințele populare ale „Junimii“.

Alte case, alte tipuri, alți dascăli, alți băieți.

Ca să fac hatîrul unchiului m-am înscris și la Drept. Cine știe, poate unchiul Iancu avea dreptate cînd îmi declama pledoariile lui Mornea !

Mucius (Porcius-Petrus) era temut de toți elevii.

Ca o moștenire se transmite din generațiune în generațiune faima, limba lui ciudată, apucăturile, obiceiurile sale. Profesor de drept roman. Venea grozav de regulat la curs. Cînd lipsea era o minune. Și pe zidurile clasei studenții înscriseră acest lucru.

Pe ici, pe colea se citea :

„Azi, 1867, ianuar 30, Mucius nu a venit !!!!...“

„Azi, 1872, mai 3, Mucius a făcut o absență, fiind bolnav de *dalac* !“

Apoi latrinele erau pline de injurii pentru dînsul. Băieții, mișei sub injuriile lui, își arătau voinicia batjocorindu-l în taină și adăpostiți de siguranța nepedepsirii. Mai ales o nepoată a lui Mucius, pe care o ținea în casă, era victima tuturor insultelor. Nepoata suferea pentru unchi !...

E clasul lui Mucius.

Se aude musca biziind. Toți băieții tac, stau țepeni, nu mișcă. Și în această tăcere se aude glasul dascălului care citește pe un caiet vechi și cu un ton adormitor, o limbă ciudată, pe care nimenea nu o înțelege : „Năciunea romane, stirpe din care noi sîntem descinții, au poșes instituciunile care fac obiectul dreptului romane. Proprietatea, posesiunea, șerbitutea, usucăpăciunea, succesiunea, toate ne vin direct de la poporul romane...“

Deodată însă se întrerupe :

- Ei, domnule din fund, cel ce te boldești la mine, ce te trezești la *oi* de stai într-un cot ?...

Apoi urmează pe același ton, pe cînd cel insultat plecă capul sub injurie, tăcu și își luă cotul de pe bancă, stînd mereu la locul lui...

Mucius iarăși întrerupe cursul :

- Ei ! d-ta din banca a doua, ce, ești la cafenea de caști ? Ieși afară, măgarule !...

Apoi iarăși își urmă liniștit cursul...

Simt că-mi fierbe sîngele, că nu voi pleca capul sub insultă, că voi răspunde prin mojiție, mojițului. Purtarea „colegilor“ mă indignează. Un *student* să fie insultat ?... Deja pentru mine această calitate era ceva sfînt, mare, plin de respect. De atîția ani așteptam să fiu *student* și azi vedeam pe studenți mai mici ca cei din clasele primare, care zîmbeau cel puțin sub picioarele lui Lenoveanu !

La sfîrșitul cursului, Mucius vrea să se convingă dacă l-am înțeles :

- D-ta ! din banca întîia, rîndul întii, d-ta, ce este *usucăpăciunea* ?

Băiatul cască o gură mare...

- *Usu-căpățîna* ?...

Și Mucius explodează în sunetul clopotului lui moș Alexandru :

- Dobitocule ! Mai bine te-ai duce să paști porcii...
- Și furios plecă spre ușă, ca o săgeată, mormăind :
- Usucăpăciunea ! Să nu știe ce este usucăpăciunea !

Acesta este întiul și cel de pe urmă clas de drept. Văd că nu voi scoate-o la capăt cu Mucius, că o ceartă va izbucni peste curînd dacă aș rămînea la cursul lui.

Și de atunci nu am mai pus piciorul la Facultatea de drept.

Ceilalți au rămas, plecînd capul sub injuriile și insultele lui...

La Litere căzui din al șaptelea cer.

Credeam că voi afla pentru poezie o școală. Mă aflai deodată în mijlocul plictiselii.

Unul ne explica literatura grecească vorbind despre electricitate, care este cauza hotărîtoare a propășirii omenirii... Altul își traduce cursul din cartea pe care o am și eu. Celălalt îmi vorbește de filozofie, amestecînd pe Dumnezeu, puterile supraomenești...

O menajerie întreagă !

Și biata mea poezie nicăiri, nicăiri !...

Și nici măcar *Sfaturile literare* nu vrea să-mi deschidă coloanele. Acum nu mai sint tînăr, sint *student*, sint om ca toți oamenii. Scăpasem situațiunea mea zdruncinată, la bacalaureat, scriînd o poezie pentru compozițiunea romînă. Îmi pusese nota *zece* !... Și aceasta mi-e refuzată !... O, decepțiune ! decepțiune !

Mă făcură încă și de rîs în *Correspondență* !

Am încheiat cu aer stoic :

„Își publică prostiile lor, lucrurile bune ale altora le refuză... Egoism... Helvetius... Bentham...”

Se cunoaște că eram student în litere !...

Iar de cite ori îl vedeam pe unchiul Iancu, d-lui reîncepea teoria cu dreptul și literatura :

- Dreptul fără studii literare nu merge de loc ! De pildă, cînd vezi pe Mornea pledînd și spuînd tribunalului :

„*Je l'ai vu, dis-je, vu, de mes propres yeux vu
Ce qu'on appelle vu !*”

Și dădeam dreptate unchiului Iancu, îl măguleam că i-am ascultat sfaturile, de frică ca nu cumva din nou să-mi repete scena vorbelor lui Mornea...

Prin puterea repetițiunii, îi știam toate gesturile, toate mișcările pe care le făcea cînd pronunța vorbele prin care tribunalul cădea de părerea lui Mornea, admirîndu-i talentul și cunoștințele literare.

Și Mucius în fiecare zi îmi striga în catalog numele mormăind cînd se apropia să mă strige și făgăduind băieților că nu are să-mi iscălească inscripțiunea...

Iar cînd trecea pe lîngă mine mă privea lung...

Cap. XIX

IOAN CARA

Îndată ce am pus piciorul la Universitate m-am înscris în *Clubul studenților*. Președintele era Ioan Cara¹ și spre dinsul era atrasă întreaga mea ființă. Mă robise cu înfățișarea lui sălbatică, cu neîngrijirea *ținutei* sale, cu puțina socoteală ce avea de lume, de mahala și de zisele ei. În mijlocul orașului trăia fără să-i pese de nimeni, liber de orice prejudecată. Era obiectul principal al orașului, care își răzbuna pentru disprețul cu care el îl da la o parte.

¹ Este vorba de Ion Nădejde (1854-1929). Face parte din conducerea revistei *Contemporanul* și a ziarelor *Drepturile omului*, *Munca* etc. Ulterior, împreună cu celelalte elemente burghezo-liberale din conducerea P.S.D.M.R., trădează mișcarea muncitorească și trece în partidul liberal, fiind redactorul ziarului oficios *Voința națională*.

Lui nu-i păsa nimic de toate acestea. Era însurat și femeia lui se pregătea ca să dea bacalaureatul, pentru marea mirare a lașului, care nu mai văzuse așa lucru. Pe stradă mergea uitându-se drept înainte, nesalutînd pe nimeni, făcînd pasuri mari, cu căciula pe ochi, cu paltonul în vînt. Ba unii l-au văzut mîncînd pe stradă și ducînd sub braț o piine de două ocale...

Nevastă-sa ieșise cu pălărie înaltă pe stradă și cucoanele îi pusese de atunci pe frunte numele de *nebună*.

Cu toate acestea Cara este un monstru de știință. Știe totul, a citit totul, de dînsul toți dascălii se tem.

La bacalaureat minunase lumea și căpătase o catedră de liceu, dînd într-o parte, prin cunoștințele sale, pe toți concurenții. Era un atlet cu care puțini ar fi avut curajul să se măsoare.

Era student la Universitate, dar nu se înscriesese, căci, zicea el, nu voiește să ia diplome.

Caracteristica lui Cara era de a face tot ce lumea muritoare a oilor omenești nu făcea. A ieși din cărarea bătută, accasta îi era ținta.

Și pe lingă toate era ateu, pentru marea indignare a clerosului îndeobște și a părintelui Alexandru în parte...

– Ia, un nebun, coane Mihalache, un nebun, zicea cu solemnitate popa Alexandru, cînd venea vorba de Cara. Nu și-a botezat nici copilul, apoi frate-său a luat pe sora nevastei sale. Doi frați, două surori ! Mai rău decît oîinii !...

Și această ființă ciudată mă robea prin răzvrătirea caracterului, prin disprețul lumii obștești, prin cutezanța ei.

Apoi toate acestea mărite, adăugate, împoțonate de gura lumii făceau pentru mine din Cara un monstru, dar un monstru simpatic.

Sătul de înjosirea și robia a nouă ani de zile, setos de libertate și prin urmare de răzvrătire, plin de gustul și ambițiunea faimei, mîinile noastre trebuiau să se strîngă, trebuiau să se cunoască...

Întilnirea ne-a fost însă ciudată.

Sînt la club, citind ziare. Aud pași în odaia de alături, pași care păreau că din pod calc, și ușa se deschide. În cadrul ei se arată o căciulă uriașă, un palton cafeniu și

o barbă neagră, rară, neîngrijită... E Cara, e Cara ! Domnul președinte !...

Și sîntem singuri. Nimeni care să mă prezinte conform regulilor citite în *Codul manierelor elegante*.

Cara păru că nici nu mă vede, își înfundă căciula pe ochi, își învâlu obrazul într-un ziar și se puse pe citit fără să zică nici un cuvînt. Citeodată numai ieșea din ascunzătoare lui de hîrtie pentru ca să scuipe cu zgomot.

Cercetez cu de-amănuntul pe Cara. Nu-i văd însă decît paltonul, picioarele, vîrfurile căciulii și degetele sale, ale căror unghii sînt în doliu.

Și nimeni nu sosește ca să mă prezinte.

– Domnule președinte !...

Glasul mi-e mișcat, m-am sculat în picioare, mi-am tras haina, mi-am îndulcit vocea.

Nici o mișcare însă nu se aude înlăuntrul gazetei.

– Domnule Cara !...

– Hm ! se auzi dinlăuntrul ziarului.

– Mă prezint... Dinu Milian... nou membru... încîntat.

Atunci ziarul se desfăcu, dînd la iveală chipul cititorului. Cara mă privi lung, mă cercetă din cap pînă la picioare, apoi concluse flegmat și cu tonul indiferent :

– Bine !

Voi să-i întind mîna, dar mîna-i stă liniștită ; voi să-i spun „că-mi pare bine de cunoștință, că doream să i-o fac“. Gazeta însă se închise din nou, acoperindu-i chipul, și Cara iarăși se afundă înlăuntrul ei, tăcut și nepăsător.

Purtarea lui mă indignează. Așa se poartă el cu membrii clubului ? Ori eu nu i-am plăcut ?

„Poate nu i-am plăcut !...“ îmi ziceam spre mîngiere.

Și Cara, sfîrșindu-și ziarele de citit, își înfundă din nou căciula pe cap și dispăru, făcînd zgomot cu pașii săi, fără să-mi dea bună ziua, fără să-mi facă un semn, nepăsător de ceea ce-l înconjura, la ieșire ca și la intrare.

A doua zi l-am întilnit pe stradă. Mi-am scos pălăria de departe, am scoborît-o pînă la pămînt și puindu-mi pe buze cel mai amabil zîmbet, l-am salutat. Cara, însă, uitîndu-se drept înainte, trecu fără să-mi răspundă, vîrit în gulerul paltonului și în latele margini ale căciulii.

Și trecătorii privind pe Cara, privindu-mă pe mine care mă înroșisem de ciudă și de rușine, zimbeau cu răutate.
„Așa îți trebuie, tinere, dacă saluți pe Cara !“ păreau că zic ochii lor.

În gândul meu osîndesc purtarea lui Cara și totuși voiesc să-i dau dreptate, să aflu eu singur o pricină de dezvinovățire.

„Poate nu m-a văzut... Poate nu m-a cunoscut.“

Sînt însă hotărît ca să-i atrag privirile-î asupra-mi. Voiesc să țin o conferință. Conferința e gata și debutez înaintea clubului. Pîdesc gesturile și mișcările obrazului : dă din cap, face gesturi de plictiseală.

Conferința e sfîrșită.

Voi să mă explic, să discut, dar el mă îndepărtează cu gestul :

- Nu e nimic exact !...

Și își trînti căciula pe cap.

Unul îi întrebă părerea asupra dizertaunii.

- Prostii ! Prostii ! zicea glasul lui Cara care se îndepărta pierdut în noapte.

„Prostii ! Prostii !“ mereu îmi răsună în creieri sentința lui Cara.

Acum sînt cu desăvîrșire liber. Nu mai sînt *beljer* și stau deoparte, la *casa mea*, ocupînd împreună cu Răreul două odăi din strada Universității.

Unchiul îmi dădea ceva pe lună, facultatea îmi dă o bursă, și bugetul echilibrat poate să o ducă cu o sută douăzeci de lei pe lună.

Pînă acum tot apăsa ceva pe mine. Eram în casă străină, trebuia să mă întorc la un ceas potrivit, aveam repetițiunile, aveam ora ducerii și aducerii elevilor, eram în sfîrșit lăntuit. Nimic din toate acestea acum ! Nimic ! Sînt slobod ca și visurile mele.

- *Patria... ! Patria... !* Redactor Ioan Cara.

Acesta e numele ziarului pe care președintele clubului studenților îl scoate în tovărășie cu frate-său, cu doctorul Rickard, cu Garanță ¹... [...]

¹ Sub aceste nume identificăm pe doctorul Russel și Theodor Speranția.

Și calde sînt cuvintele dinlăuntru, umanitară le e ținta, plină de încurajare și de compătimire pentru cei dezmoșteniți. Printr-însa se ridică steagul poporului... Și sorb cu lăcomie cele patru pagini și sufletul pare că se schimbă la citirea lor... Mă răzvrătesc contra nedreptăților din lume și sînt gata să-mi dau pentru dreptate viața mea de șaptesprezece ani !

- Cum, citești *Patria*... ?

- Da ! sînt abonat...

- La un ziar *nihilist* !!

Și unchiul Mihalache ridică, plin de indignare, miinile către ceruri...

- Ni-hi-list ? Ce e aceea ?... Nu spune nimic în gazeta lui Cara despre așa lucru...

Și unchiul îmi explică ce este nihilismul : împărțirea moșiilor și femeile în comun.

Nu sînt însă convins. Gazeta îmi place. Nihilistă, nenihilistă, puțin îmi pasă. Ideile dinlăuntru sînt și ale mele...

- *Patria* însă este suprimată !...

În gazete se scrisese că ea fusese organul studenților. Cîțiva din club vor să protesteze contra acestui lucru. Și la adunare lupta a fost cruntă.

Socialiștii au triumfat !

Deja acest cuvînt începea să-și facă loc în dicționarul limbii romînești...

Și eu am fost de partea lui Cara, făcînd zgomot grozav, convingînd oameni, luptînd cu înverșunare.

Dezmințirea nu s-a făcut !...

De atunci îmi zic cu mîndrie : „Și eu sînt socialist !...“ Iar Cara se uită cu interes la mine, vrea să mă tragă în partea-i, să-mi facă „*propagandă*“.

În fiecare seară îl întovărășesc pînă acasă, vorbind și căutînd să aducem vorba despre socialism.

- Și eu sînt socialist !

- D-ta *socialist*, care mergi la bal, care dansezi, d-ta socialist ?

Și stau cu gura căscată, văzînd că, cu toată încrederea mea că sînt socialist, nu eram de loc.

„Nu sînt socialist ! Nu sînt socialist ! Merg la bal, dansez ! !...“

Și într-o clipeală hotărîrea îmi fu luată :

„Voi fi socialist !“

Totuși Cara, despărțindu-se, mi-a zis :

– Vino pe la mine să-ți dau cărți de citit, dacă vrei. Acum sînt socialist.

Fulgii din barbă îi las să crească în voia lor, căci sînt pentru libertate. Părul nu-l mai tund și el ia înfățișarea pletelor lui Samson. Hainele-mi sînt în neorinduială, nasturii ori lipsesc ori sînt descheiați.

Cizmele sînt mai largi decît trebuie piciorului ca să fie în libertate, atît de largi că la caz de neînțelegere puteam să lovesc pe adversar cu ele, făcîndu-le vînt din picioare. Un simulacru de pălărie îmi stă pe virful capului, iar mîna îmi poartă victorios și face să răsune pe stradă un baston mare de arhimandrit al tatei, speță unică din bastoanele de la 1835. Are șiș și e gros de cel puțin două degete.

Cînd îl trîntesc de pămînt răsună că pare că trece o oștire înarmată...

Și deodată, și fără tranzițiune, am rupt cu lumea.

Nu mă mai duc nicăiera, sau cînd mă arăt e în costumul meu de socialist și pentru a face scandal, a face propagandă...

Și încetișor auzeam cum se șoptea prin toate colțurile numele de *nebun*.

Nu mă mai duc la bal, nu mai dansez, sînt băiat *serios*.

– Cum, nu mai dansați, *monsieur* Milian ?

– Nu, d-șoară !... Și începeam teoria danțului, istoricul lui, caraghiozlicul acestei petreceri.

Și puțin convinse, domnișoarele șopteau pline de compătimire pentru fostul lor curtezan, pentru poetul care le cîntase :

– Bietul băiat !... Bietul băiat !...

Devenisem groaza popii Alexandru.

Cînd îl vedeam, începeam discuțiunea asupra religiunii și popa mă făcea *nebun*, începea să-mi spună că nebuniile ateismului sînt născocite de evrei, că toți învățații sînt din neamul lui Israel...

Nici nu ne mai salutăm.

Știu că mă vorbește de rău pretutindenea și voiesc să-i fac o comedie...

Avea un băiat și prin acesta aveam de gînd să-mi răzbun. Să-i fac băiatul socialist îmi era planul. Ce va mai fi ris lumea de popa Alexandru ! A avut însă noroc. Băiatul era așa de prost că nu a fost cu puțință să-i bag ceva în cap. La toate argumentele mele el răspundea fără încurcare :

– Apoi tătuța mi-a spus altfel... Tătuța mi-a spus că este Dumnezeu...

Nu m-am putut răzbuna asupra popii.

Cu unchiul stam ca cu o bubă coaptă.

E ziua de Paști și mă duc să-l felicitez. Nu putusem scăpa de această prejudecată. În poartă îl întîlnesc cu o luminare în mîna, mergînd la biserică.

– Sărut mîna, unchiule !... La mulți ani.

– Ai fost la biserică aseară ?

– Nu !...

– Haide dar cu mine.

– Nu mă duc, n-am ce căuta acolo, nu cred în prostiile popești.

? ! ? ! ...

– Ce-ai spus ?

Îi repet liniștit și cadențat vorbele.

Unchiul se înfurie, devine poruncitor. Vrea să mă duc numai decît la biserică...

– N-ai decît să te duci d-ta. Crezi și trebuie să mergi.

Eu nu cred și deci nu trebuie să mă duc și *nu voi merge !...*

– Vei merge !...

– Nu voi merge !...

– Ba da !

– Ba nu !...

Și m-am dus acasă fără să fac voia unchiului. Pentru întîia oară nu-l ascultasem.

Seara am avut o lungă discuțiune, din care a ieșit că trebuie să fiu lăsat în pace, că sînt liber pe actele mele, că nu mă poate sili să fac lucruri pe care nu le pot face.

Și încheierea a fost ca întotdeauna :

– Ești un *nebun*... Să vezi unde ai să ieși cu ideile tale !...

Și unchiul îmi arată cu mina apusul... Într-acolo era Golia.

Acum sînt socialist. Pot să mă duc la Cara. Și am intrat cu un fel de frică amestecată cu respect. El nu era acasă. Nu am găsit decît pe nevastă-sa : coana Gaia. O chema Aglaia, dar toată lumea îi spunea numele de acasă.

Mirosea a doftorii în odaia în care intrasem și de unde am ieșit înzestrat de un teanc de cărți.

Acasă m-am pus pe citit, adîncind gîndirile scriitorilor, indignîndu-mă de barbaria burgheziei, plîngînd împreună cu proletarii...

Socialist cu inimă eram. Voiam însă să fiu cu capul, să găsesc armele de luptă în bătăliile zilnice ce le aveam cu *societatea*...

Universitatea răsuna de glasul meu amestecat în zece discuțiuni, hărțuit din toate părțile și ținînd piept, pe cît puteam, tuturor.

Răreu însă nu este socialist. El rîde de apostolatul meu. Veșnice și homerice ne sînt certele de toate zilele.

Și totdeauna discuțiunea era fierbinte și se sfîrșea cu vorbe groase, cu insultă, cu ceartă :

- Ești un ignorant !
- Nu știi ce spui...
- Ești un porc !
- Ignorant încăpăținat care pui stavilă progresului !

Și dînsul sau eu ieșeam din odaie trîntind ușa, insultîndu-ne chiar din stradă :

- Ignorantule !...
- Nebunule !...

Și lucrul a ajuns pînă acolo că nici nu ne mai vorbim.

Și în toate discuțiunile, don Năstasă, vărul lui Răreu și purtătorul gospodăriei noastre, e în partea mea. La școală pune în practică cele auzite acasă, înnebunind profesorii cu drăciile lui.

Răreu mi-l pune mie pe conștiință :

- Vezi, ai stricat și pe don Năstasă !
- Eu ?
- L-ai nenorocit. Nu mai învață.
- Dar ce să învețe ? Prostii ?...

Răreu chiar voiește să se facă campionul partidului anti-socialist din club. La conferințele noastre pentru socialism, el răspunde cu altele contra. Citește, muncește, caută pretutinderea argumente noi contra socialismului.

Aceasta însă avu efectul contrar. De ce citea mai mult, cu atîta vedea că el nu avea dreptate, că zadarnic se muncește, că conștiința lui de om cinstit trebuie să-l aducă în rîndurile noastre.

Cara însă mă ține tot pe departe, nu mă bagă în *cercul intim* - acolo sînt numai cei care au dat dovezi de sinceritate, de socialism.

În mijlocul lor domnește doctorul Rickard.

Asupra lui plutește taina necunoscutului. Pe tabla sa stă scris : *Doctor american*. Și cine nu ar avea respect pentru un om venit așa de departe, învățat peste atîtea mări, care trăise cu o altă lume ?...

Și cu respect aud și eu de numele doctorului Rickard. Trebuie să dau dovezi ! Mi se cer dovezi !...

Iar lira răsună de glasul răzvrătirii. În locul cîmpilor ea bubuie de indignare, scuipe, sforăie, face scandal.

„*Voi fi poet socialist !*“

Și iarăși versurile au luat drumul *Sfaturilor literare*. De astă dată, însă, injuria e singeroasă, mă lovește în idei !...

La corespondență stătea scris negru pe alb :

„*Ai vroit să cîmți natura
Și te-ai dus de-a dura, dura...
Acum cîmți socialiștii
Și-ai să vezi alieniștii.*“

Politica în poezie ? De ce nu arta culinară ?...“

- Burghezii ! *Infamii* de burgezi ! Nu-mi publică poezia pentru că ei sînt contra socialismului. Infamii. In-fa-mii !...

În cadrul vieții începe să se arate chipul blînd al femeii. Nu mai era vorba brutală a amorului de carne, era vorba gingașă a iubirii, a celei dintii și a celei de pe urmă.

Alătura de mine se ivește la fereastră un obraz rotunjor pe care îl văzusem în copilărie, dar de care mă despărțise moartea mamei, plecarea surorilor, talazurile vremii...

Ne despărțisem copii și acum fiecare sîntem copii pentru dragoste, fiecare sîntem gata ca să cîntăm gîngășul cîntec al amorului...

Numai în această casă mă arăt cumsecade, nu speriu coanele, nu fac comedii. Aicea e locul meu de odihnă, unde mă repauzez de muncile vieții, de certurile zilei...

Răzvrătitul devine blînd, brutalul devine gîngăș. O iubesc și totuși nu am curajul să-i spun patima. O cînt în versuri, îi spun cu ochii iubirea. De rostit însă cu gura, nu pot...

Și din toate mi se alcătuieste idealul meu pe care stă scris cu litere mari, în mijlocul singiurilor și al flacărilor :

Amor și răzvrătire

Cap. XX

- Milian !... aud strigînd în urma mea pe stradă.

Și o mină mă apucă de braț. E doctorul Rickard, veșnic în gură cu pipa lui, care înfășoșează un chip de negru.

- Milian, poți să faci o treabă ?

- Firește.

Sînt încîntat că se adresează mie. Aceasta este o dovadă că mă bucur de oarecare stimă.

- Poți să te duci la Odesa ?

- La Odesa ?

Dinții clănțnesc, tremur.

- Ce, ți-e frică, tremuri ?

- Eu ? Frică ? Ferească Dumnezeu. Mi-e frig.

- Va să zică pleci ?

- Cînd vrei... azi, mîine, oricînd.

- Bine !

Și doctorul, în semn de mulțumire, scui pă printre dinți un lung șiroi de salivă neagră.

Lucrul e hotărît, voi merge în Rusia, unde însemnate lucruri mi se încredințează.

Îmi scot pașaport, mă gîtesc de drum, ascund biletul de recomandăție în vata căptușelii. Călătoresc ca negustor de cai. Dinții voi merge la Chișinău și apoi la Odesa.

La toată lumea, lui Răreu, lui don Năstase zic că mă duc pentru cîteva zile la o vic.

La gară, Bert, care-i funcționar acolo, îmi dă o cabină singur. Pentru a nu atrage privirile, călătoresc în clasa a treia.

Bert vine și mă vestește că sînt urmărit, că o spioancă s-a urcat în același tren cu mine, o bătrînă al cărei nume îl știam.

- Păzește-te bine, îmi recomandă d'nsul.

Lucrul era cu puțință. Cu cîteva zile înainte fusesem la congresul studenților, mă afirmasem ca socialist, ziarele tipăriseră numele meu.

La consulatul rusesc, cînd m-am dus ca să-mi vizeze pașaportul, mi se părea că funcționarii se uită chiorîș la mine, că se privesc între dinșii cu un fel de semnificație.

- Se poate... Se poate.

Sîntem în Rusia:

Trenul se oprește la Ungheni, unde jandarmii ne dau jos din vagoane. Sala de așteptare a gării e tăcută, înaltă și bolțile ei pare că sînt ale unei catedrale. Din susul lor, picură o tăcere de gheață și pe lespezile podelei pășii răsună în chip lugubru, ca la biserică.

Călători nu sîntem decît doi : baba și eu.

- Unde mergeți ? mă întrebă bătrîna.

- La Odesa, răspund cu îndrăzneală, păzindu-mi vorbele, mișcărilor, făcîndu-mi curaj.

- Și eu tot la Odesa.

Am planul ca să o fac să creadă că merg la Odesa, și la Chișinău să mă cobor, să-mi piarză urmele.

Ni se cer pasurile, ni le cercetează, sîntem întrebați de scopul călătoriei.

- Să cumpăr cai.

Și ofițerul se uită lung la mine, cercetîndu-mă din cap pînă la picioare. Îi sufăr privirea cu obrăznicie.

- Negustor de cai. *Harașo...*

Eu protestez, nu sînt negustor de cai, dar merg să cumpăr pentru mine...

- Negustor, ori nu... *Harașo ! Iditie !*

Și-mi închise ghișeul, cu putere, înjurînd...

Sub înfățișarea mea obraznică, frica îmi face ca dinții să-mi clănțanească. Înțepenisem fălcile ca să nu dau la iveală starea sufletului... Și pașii răsună pe lespezi, repetați de eoul boltelor negre... Iar ochii bătrînei mă urmăresc, îi simt pretutindeni, îi știu că nu mă pierd din vedere.

- *Kişinef ?*

Mă scobor repede, mă strecor printre mulțime și strig un birjar care știe moldovenește :

- La un hotel !...

- La ce număr ?

Ce va să zică *număr* ? Cine știe ce-o fi, unde mă va duce... Ce ? pe aici călătorii au obiceiul să meargă de-a dreptul de la gară la...

- Nu, frate, nu la *număr*, la *hotel*...

- La *tractir*...

Altă comedie !... Mama, cînd prindea pe vreun om pe la slugi, făcea scandal strigînd că în casa dumneai nu e *tractir*. Va să zică *număr*, *tractir*, e tot aceea...

- Unde mă duci, domnule ? Ai spus că știi romînește. Și în loc să mă duci la hotel, mă duci la... *tractir*, cum îi ziceți.

Sînt gata să mă dau jos din birjă, care înoată în noroi pînă la butucul roatelor...

În sfîrșit putem să ne înțelegem. Tot la hotel vrea el să mă ducă, dar pe acolo hotelurile sînt botezate cu acest nume în două înțelesuri pentru mine.

Pe drum, mă informez dacă sînt cai buni în Chișinău...

- Cai buni ?... De unde ? Noi cînd voim să cumpărăm ne ducem tocmai la Odesa !...

Și eu care veneam în Chișinău ca să cumpăr cai.

Iar spioanca lui Bert călătorea înspre Odesa, cu siguranță că-i sînt în mînă...

O păcălisem !...

La hotel, îmi dau pasul ca să-l vizeze poliția, îmi descos bilețelul din căptușala hainei și plec ca să-mi găsesc oamenii.

Știu ce am să fac : trebuie să mă duc pe strada Gării, să întreb de birtul Verei T. Dînsa mă va pune în comunicație cu D., care mă va recomanda lui Z. - ținta călătoriei mele.

- Aici e birtul Verei T. ?

Și din cîrciumă în cîrciumă întreb, intru în toate birturile. Pretutindeni același răspuns :

- Nu. Dar dacă poftiți să mîncăți...

- Nu e aici, nici nu se pomenește prin mahalaua aceasta...

La gară mă amestec printre muncitori, întrebînd de birtul Verei T.

Același răspuns.

Mă întorc din nou pe strada Gării, voind să merg pînă în capătul ei... La mijloc, însă, drumul era închis.

Toată strada nu e decît un lac de noroi. Merg ținîndu-mă de garduri, gardurile însă se rup sub greutatea trupului. Trebuie să mă întorc...

Am altă adresă.

Și iarăși încep drumul meu întrebînd din stradă în stradă. Aceasta e în cealaltă parte a orașului.

Trec prin centrul orașului, pe lîngă palatul guvernatorului, pe lîngă seminar, pe lîngă două parcuri frumoase.

Și la fiecare întrebare, parcă în fiecare om găsesc un spion, care îmi scrutează gîndurile, care mă cercetează...

În sfîrșit, iată-mă-s. Strada e aceasta, casa e aceasta. Intru.

- D-l Z. aici șade ?

- Aici, dar e la spital, la seminar...

La seminar ! La seminar !...

Dar trebuie să intru pe acolo, să atrag privirile, să compromit poate oamenii...

Sînt hotărît însă să merg pînă la sfîrșit. Ce va fi se va întîmpla.

M-am întors la seminar.

- D-l Z.

- E la infirmerie.

Băieții mă conduc pînă la ușa unei odăi mari, pline de paturi și de băieți care dorm.

- D-l Z.

Un tinăr se ridică chiar de lingă ușă. Mă prezint, îi dau hîrtia mea de recomandatie. El se uită curios la mine. Nu pricepe nimic !

- Dar eu nu cunosc pe D. Asta e adresa frate-meu, care este la Kiev...

Casc gura mare...

În sfîrșit ne înțelegem. El cunoaște pe F., care este prietenul lui D., și de la acesta îl vom afla...

- Dar cum ? Dar cum ?

Trebuie să fugă din seminar, ca să mergem la F. Tinărul se îmbracă repede și ieșim pe poarta seminarului.

- Dar am vorbit tare, nu ne-o fi auzit cineva ?

- Nu, toți sînt *muscali*.

Sînt liniștit...

F. nu este însă acasă.

Îi scriu ca să găsească pe D. și să vină la hotel la mine cu dînsul.

F. însă fusese deja în temniță și e sub privigherea jandarmilor. Am făcut multe ocholuri pentru a ajunge și a ieși de la dînsul...

Cînd am ajuns acasă înnoptase. Mersesem opt ore în șir, străbătînd Chișinăul în toate părțile.

Sînt o mare plăcere trîntindu-mă în pat...

Tresar.

Unde este hîrtia ? O caut prin buzunare, pretutindeni. Hîrtia nicăieri. O caut din nou, cu un fel de friguri, cu sîngele în cap.

Hîrtia nicăieri !

Sînt pierdut. Desigur am pierdut-o. Poliția o va găsi și, din pricina zăpăcelii mele, mă voi pierde și voi băga și pe alții în belea.

Pe mine mă pot lua ca din oală. Pasul mi-e la poliție. Pe ceilalți iarăși îi pot prinde, adresa lor era înăuntru.

Mă plimb prin odaie zăpăcit, tresărind la orice mișcare prin coridoare, la sunetul fiecărui clopoțel.

„Desigur e poliția !” mă gîndeam eu.

În odaie e întuneric. Nu aprinsesem lumina. Ferestrele dau într-o piață mare, de unde se aud cîntece de muzică, glasuri de bețivi...

Bucuria din oraș contrastează cu grija sufletului meu. Hîrtia ! Hîrtia !...

Cineva bate la ușă... E stăpînul hotelului, care vine să mă întrebe de nu voiesc să mănînc ceva. Un evreu [...]

Îmi aprinde lumina și stă la ușă...

- Nu, nu mănînc, am mîncat în oraș...

Dar evreul nu iese. Stă la ușă și mă privește lung. Pare că vrea să-mi spună ceva...

- Cacanaș, insinuează din nou evreul.

- Ei, ce ?

Evreul mă privește cu un ochi lubric și plin de înțelesuri...

- *Maldaveanca, barașoia !* Prima...

Nu prea înțeleg ce vrea să-mi spună, căci știe foarte puțin romînește.

- *Maldaveanca, barașoia...* Prima... Și el îmi face semnul că e grasă, bine făcută...

Pricep ce-mi oferă și refuz cu indignare. La lucruri de acestea aveam eu acum gîndul ?

Evreul se retrage, tot insinuîndu-mi :

- *Maldaveanca, barașoia...* Prima...

Sting lumina și mă trîntesc pe pat... Voi să dorm, să uit tot, apoi întîmple-se orice se va întîmpla. Să-mi pierd conștiința situațiunii, atîta voi.

Din somn însă mă trezește o muzică din odaia de alături. Acolo chefuiesc, cînt. Îi înjur că tocmai aici și-au găsit loc de petrecere. Totuși stau într-o stare dintre somn și trezire. Adormisem.

Iarăși o bătaie la ușă. Aprind lumina. Iarăși evreul.

- Cacanaș !

Și același gest, aceeași clipire din ochi plină de înțeles.

- Du-te dracului...

- *Maldaveanca, barașoia...*

- Lasă-mă în pace...

- E aici, s-o aduc... lucru fain... s-o vedeți...

Și un cap roșcovan de femeie se ivește pe ușă...

Asta mă scoate din sărite...

- Ieși afară !...

- Căcanaș... *Mald...*

Dar nu sfârși bine și sfeșnicul îi zbură în cap, apoi garafa, apoi saltarul de la măsuță...

Și sub această bombardare scăpai de evreu, pe care tot îl auzeam, de după ușă, strigându-mi :

- *Maldaveanca... Harașoia !...*

Era târziu când o a treia bătaie în ușă mă făcu să mă scol. În așteptarea hotelierului, puseseșm mîna pe călimările de pe măsuță.

Aprind lumina. Sînt în fața unui om străin.

- D-l Milian din Moldova ?

- Eu sînt !

„Poliția ! Poliția !“ gîndeam eu plin de spaimă.

Necunoscutul îmi întinse o hîrtie. Mă uit. E biletul meu, biletul pierdut. Desigur că sînt arestat, poliția a pus mîna pe dînsul.

Străinul însă urmează :

- Sînt D. Am căpătat foarte târziu biletul d-tale pe care mi l-a adus F.

Sînt scăpat !

Biletul îl dădusem eu singur și uitasem... O piatră grozavă mi se ridică de pe piept...

Cel care sosise era un tinăr ca de douăzeci și patru de ani. E român, deși vorbește cam greu romînește.

Ne înțelegem însă foarte bine.

Ne-am dat întîlnire pentru a doua zi. Era să vie el la mine, ca să mă ia de la hotel.

Și fericit m-am culcat, dormind cu sufletul liniștit, bucuros, mulțumit.

Deja jumătate din treabă era isprăvită...

A doua zi cînd m-am sculat era târziu. M-am dus la fereastră. Mă atrăsese zgomotul pieței. Și lucrul cel dintîi care mi-a lovit privirea e o zidire mare, grozavă, care dominează orașul :

E temnița !...

Sînt foarte neplăcut impresionat de această priveliște. Parcă e o prevestire rea...

A doua zi m-am întîlnit cu toții în fundul unei mahalale, la o fată trimisă aici în surghiun. Chipul ei galben

mi-a rămas întipărit în minte și degetele-i subțiri, lungi și ca de fildeș. Pe masă am găsit pe Heine. Avea ceva ciudat această copilă, care nu era nici frumoasă, nici urîtă, dar care totuși îți robea băgarea de seamă. În ochii ei se citea o hotărîre, o tărie de caracter puternică...

Cînd ne-am despărțit i-am spus că poate ne vom mai întîlni...

Ea a dat jalnic din cap...

O fi în Siberia, o fi moartă, nu știu. Ceea ce-i sigur e că era în stare să facă multe...

Mi-am sfîrșit treburile. Pot pleca. [...] La Odesa nu mai am nevoie să mă duc...

La gară, însă, cineva mă apucă de mînă. Mă întorc. E D. Pare că a ieșit din pămînt. Venise să-mi spună încă ceva. Și tot așa de tainic, tot așa de repede pieri.

Trenul șuieră, se mișcă, a plecat...

Pe drum, însă, negre gînduri mă căznesc : „Dacă vor fi aflat că am fost, dacă vor da ordin să mă prindă ?“ La fiecare stație mă pitulesc bine și mă uit pe furis ca să văz dacă nu sînt căutat...

Pe-aproape de graniță m-am crezut prins.

Pe un costiș, un ploton de cazaci venea în fușă mare spre gară. Desigur că vine să mă aresteze.

Trenul însă a plecat, fără ca să-mi facă ceva.

La Ungheni, însă, mă tem de-a binele.

Ofițerul mă cercetează în tăcere și pare că chibzuiește dacă sînt eu sau nu-s eu.

- Cum te cheamă ?

- Dinu Milian !

- Unde ai fost ?

- La Chișinău...

Și ofițerul cercetează viza poliției de acolo. Totul e în regulă.

- *Harașo ! Iditie !...* [...]

Sînt primit cu brațele deschise.

Dăduseșm dovezile !

LA LUCRU

Am trei domiciliuri. Când vor să mă caute de la unchiul Mihalache, trebuie să începă din Sărărie și să se oprească în strada Mare, unde este cartierul general. Acolo, în același salon spațios, stau : Hamil, Garanță și tânărul Dinu Milian.

La Răreu este domiciliul oficial, acolo îmi vin scrisorile, acolo este biblioteca mea.

În altă casă din strada Tîrgului de sus, îmi este patul și *mobilele*.

Eu stau însă împreună cu Hamil și cu Garanță.

Adunare generală.

- Trebuie să ne punem pe lucru, ne spune solemn dr. Rickard...

Și ne-am pus pe lucru...

Cara, Garanță, eu și ceilalți lucrăm în *clubul studenților*.

Dr. Rickard lucrează printre muncitori. Acolo îl ajutam și noi ținînd discursuri, conferințe...

Și cu toții, în fiecare seară, sîntem la locul de întîlnire : *cafeneaua Maisner*.

După cizmari, veniră brutarii. După brutari, caretașii, fierarii. Cu toții ne punem pe lucru ca să le înjghebăm societăți, să-i organizăm în sindicate pentru ajutorul material, pentru a rezista contra patronilor.

În fumul negru al cafenelei, printre berile și cîrnații cu hrean, glasul nostru răsună, chemînd poporul la noi, deșteptîndu-l asupra drepturilor și datoriiilor sale.

Mîinile noastre delicate, mîini de boieri, se unesc cu acelea pline de bătăături ale fiilor poporului...

Visam pentru vara viitoare o întregă federațiune a tuturor breslelor, cîmpul Copoului plin de mulțimea muncitorilor întruniți și împăcîndu-se unii cu alții, fără deosebire de neam și de religiune.

[.]

Acum sînt din cercul *intim*.

Mi se spune că trebuie să facem o întreprindere *serioasă*. Trebuie de *păcălit* un spion [. . .]

Arnold, un *prieten* care călătorise în Rusia, se întîlnise în drum cu dînsul. Și fără să știe intraseră în vorbă, își deschise sufletul Caiafei. Acesta, firește, se dăduse și el de revoluționar, de nihilist.

Cînd Arnold ne-a spus despre omul cu care călătorise și cu care sosise în Iași, noi recunoscurăm pe spionul despre a căruia sosire ni se vestise din Paris.

Arnold scăpase ca prin urechile acului [..]

Spionul, care venea în Iași ca să spioneze mișcarea noastră, credea că printr-însul va putea să intre în relațiuni cu Rickard, cu Cara, cu cercul ieșan.

Numai grație acestui lucru Arnold nu fusese oprit la graniță.

Planul *păcălelii* este întocmit. Arnold își ia însărcinarea să-l pună în practică.

El e tot prieten cu Caiafa, se face că nu știe nimic, îi promite că-l va pune în relațiune cu cercul ieșan, pe care-l ponegrește pe cît poate, pentru a nu atrage atențiunea rusului...

De cîtva timp Arnold e trist, se arată deznădăjduit în fața spionului...

- Dar ce ai ? Ce ai pățit ? îl întrebă veșnic *prietenul*.

- Nimic.

Și așa jalea devenea din ce în ce mai mare, pentru mirarea și curiozitatea spionului.

- Dar ce ai ? Spune. Poate te-aș ajuta.

- Nu pot. Nu am nimic, dar îmi vine să mă omor, mizerabil ce sînt.

După multă insistență, Arnold se hotări ca să se deștăinuiască.

La Viena, o tipografie secretă a partidului terorist, dimpreună cu Krapotchine și Lavrof, așteaptă de la dînsul zece mii de lei, care nu mai sosesc și fără care totul se pierde : tipografia piendută, și cei doi revoluționari trebuie să se întoarcă înapoi, toată întreprinderea căzută în baltă.

Arnold își smulgea părul de desperare, mergînd prin odaie ca un smintit.

- Și toate aceste pentru o mizerabilă sumă de zece mii de lei !

Spionul îl mîngîie, îi spune că totul nu este pierdut... că va vedea el...

Înainte lui se descoperea o perspectivă frumoasă : a da în mîna poliției pe Krapotchine și pe Lavrof, a-i descoperi o tipografie rusească era desigur a înainta de la începutul *carierii*, a deveni om mare.

Și chiar în seara aceea, spionînd consulatul rusec, am constatat o lungă întrevorbire între *prietenu* lui Arnold și consulul țarului.

Lucrul mergea bine !

Peste trei zile spionul declară lui Arnold că-l poate scăpa din încurcătură. E în stare să-i împrumute suma cerută.

A doua zi lucru trebuia să fi sfîrșit.

Pentru a-i da toată încrederea spionului în adevărul vorbelor lui, Arnold dăduse adresa rusului pentru corespondență... În fiecare zi, Garanță, cu o șapcă de telegrafist în cap, venea să tragă clopoțelul spionului, aducînd cite o telegramă din Viena. Un *prieten* de la poștă ne dăduse tot ce trebuia pentru telegrame : hîrtie, chitanțe.

Fabricam depeșe în care se vorbea despre urgența banilor, despre pierderea întreprinderii, apoi Garanță o dădea spionului, care credea în adevăr că are a face cu telegraful românesc.

Metodele cele mai simple sînt acelea care reușesc mai bine !

A treia zi Arnold plecă la Viena.

La gară ne puse în mîna banii, sărută pe *prietenu* său neprețuit și pe drum schimbîndu-și direcțiunea, a doua zi era la București.

Iar peste zece zile *comitetul executiv* ne răspunsese deja că a primit cele zece mii de lei : banii veneau din Rusia și tot în Rusia trebuia să se întoarcă.

Spionul fusese păcălit. Debutase așa de prost că a trebuit să plece.

Iar de cite ori consulul rusec dădea cu ochii de noi, îi întorcea în altă parte... Îl costase cam mult această *păcăleală*.

[.]

Printre picăturile luptei, poezia îmi ocupa ceasurile libere.

Pe bietul Cara îl asasinez de cap cu operele mele.

Rickard, voiesc însă, să-mi cunoască meritele literare. În el am încredere că mă va judeca drept.

Rickard a ascultat, cu răbdare, trei caiete de versuri...

La urma urmei, cînd am început pe al patrulea, a protestat.

- Mai lasă pe altă dată, frățicule.

- Ei bine, cum îți place ?

- Ce ?

- Cum ce ? Poeziile mele !

- Ce, astea sînt poezii ?

? ! ? !

- Dar ce sînt ? răspund eu jignit.

Și aici Rickard îmi spune un nume care nu se poate tipări...

În sinceritatea lui mă ucisese mai mult decît toate corespondențele *Sfaturilor literare*, mă descurajase... Va să zică nu sînt poet... Toate iluziunile mele cădeau din vîzduhul albastru, în care se avîntaseră ca ciocîrlia, în mlaștina neagră a realității.

- Va să zică, nu-s poet, nu-s poet !

- Ce poet, frățicule ? Citește pe Nekrasov, pe Pușkin, citește pe Hood, poetul *Cintecului cămășii*. Aștia sînt poeți...

Și căzui lătit sub aprecierea lui Rickard, ca o cloportă sub o lespede uriașă...

Toți aveau interesul să-mi iau orișice speranță. Burghezii îmi neagă *talentul*, socialiștii mi-l neagă.

La cine dar să mă mai îndreptez ?

Și eu care-mi pusesem încă în minte de a fi *poet socialist* !

De-abia dacă mai am curajul să mai cînt amorul, să oftez asupra ochilor negri ai vecinei...

Mă tem ca și ea să nu zică ceea ce-mi spusese Rickard.

Lucrez în taină, nu arăt nimănuia versurile mele, le ascund ca o rușine, ca produsul unei crime, ca o slăbiciune omenească !...

Mă rușinam chiar de copiii mei !

ÎN LUPTĂ

La sfârșitul vacanței ne facem programul campaniei de iarnă.

Mi se dă însărcinarea de a organiza studenții, de a-i răzvrăți, de a-i atrage în partea noastră.

Primesc cu entuziasm această sarcină. De mult îmi ardea sufletul de a curăți grajdurile lui Augias, ale Universității.

Și mai ales contra lui Mucius îmi îndreptez toată ura. A lovi în frunte pe acela de care se teme toată lumea, a-l doborî la pământ, a-l umili, ce glorie, ce mulțumire !...

Mucius este rector. Taie și spînzură la Universitate. Sub insultele lui cu toții pleacă fruntea, răzbuindu-și prin latrine.

În vestibulul Universității studenții fac zgomot, vorbesc, rid...

- Dar la crîsmă vă treziți ? se aude pe scară tunînd vocea de taur a lui Mucius.

Toți tac, caută să fugă, să se adăpostească vederii lui Mucius.

Sînt hotărît...

Țanțoș, cu pălăria pe ceafă, cu picioarele răscracărate, mă pun înaintea rectorului...

- Nu sîntem la crîsmă, sîntem la Universitate...

- Dar cine ești d-ta ?

- Student în litere, Dinu Milian, dacă vrei să mă cunoști.

- Și nici nu-ți iei pălăria din cap dinaintea profesorilor d-tale, așa știi să-i respecti ?...

- Mai întîi ei trebuie să se respecte...

- Domnule...

- Ei ? Spune !...

- ... Te trezești la cîrciumă...

- Poate vîi d-ta d-acolo de vorbești așa *parlamentar*...

Și ochii lui Mucius se injectează de sînge, obrazul i se face roșu, cred că-l va apuca o congestiune.

Nu mai știe ce să răspundă. Cutezanța mea îl improstise, îi tăiasse vorba...

Băieții, îmbărbătați de atitudinea mea, mă înconjuraseră, intraseră în vorbă, începuseră să protesteze.

- Ce sîntem noi, argați, de ne vorbești astfel ?

Mucius, furios, făcu stînga-mprejur, se urcă pe scară strigînd :

- Las' că vă învăț eu minte ! Las' pe mine...

Cînd a ajuns în capul scării zgomotul devenise scandal...

Mucius se întoarce furios :

- Domnule Milian !...

- Domnule Mucius !...

Văzînd că nu o va scoate la capăt, din nou începu urcarea scării zberînd :

- Vă învăț eu minte !...

Și din jos băieții îi răspunseră printr-un *huideo* puternic și bine hrănit...

- Domnul Milian ! Domnul Milian, vă poștește decanul, strigă „moș“ Alexandru prin coridoare.

Decan la Litere e *Electricul*. Om de ispravă și care știa că Mucius e nebun.

Mă primește rîzînd.

- Dar ce s-a întîmplat ?

Îi povestesc cele ce se petrecuseră cu d-așănuntul.

- De ce nu-l lăsați în plata domnului, nu știți că-i *nebun* ?

- Dacă-i nebun, legați-l, nu-l lăsați în mijlocul nostru.

- Dar ce stricăm noi ?

- Dar noi ?

În sfîrșit, el îmi spune că rectorul l-a însărcinat să-mi facă *avertisment*, primul soi de pedeapsă universitară.

- Va să zică, te-am *avertizat*, îmi zice zîmbînd *Electricul*.

- Da !

Și ne despărțirăm scandalizați și unul și altul asupra purtării lui Mucius.

De atunci nu mai salut pe rector. Mă uit țintă în ochii lui. El trebuie să-i plece. Nu mai face scandal. Auzise că eram *nihilist*.

Băieții m-au urcat în slavă la auzul *vitejei* mele.

- Auzi, să se ia la hartă cu Mucius, al dracului băiat...
Așa oare or fi toți socialiștii ?

Și fiecare se minuna cum n-am fost dat afară, cum n-am fost bătut cu vergi sub poarta Universității !

De atunci ceasurile lui Mucius erau numărate.

Îi apusesse steaua.

Și ca un vînt de revoluție trece asupra Universității.

Dar astă dată paharul este plin.

Mucius respinsese de la examen pe cel mai bun băiat din anul al treilea. El spusese *possiune* în loc de *posciune* și Mucius i-a spus că nu știe să vorbească românește, s-a infuriat și l-a trîntit.

Băieții strigară că lucrul nu mai e de suferit.

În grabă scriu un articol în care purtarea lui Mucius este veștejită, în care declar că paharul s-a umplut și acum a început să-și arunce jos cuprinsul. Iscălim :

Non timens !

Și în aceeași scară se citea în ziarele ieșene :

„Toți studenții Universității de Iași sînt rugați a se întruni în sala clubului studenților, cînd se va discuta o chestie vitală pentru dînșii.”

Articolul publicat în *Romînia tînără* făcuse zgomot.

Ziua fu turbure. Furtuna începea să se dezlănțuiască.

Fiecare avea injuria pe buze, fiecare era hotărît ca să se pună înainte.

Beția răzvrătirii pusese atîția ani ca să le coprindă sufletul. Acum însă-i coprinsese de-a binele.

Seara întrunirii a fost solemnă. De cînd clubul era nu se văzuse atîta lume. Tot ce facultatea aruncase din sînul ei, toți aceia care-și întrerupseseră studiile, toți *veteranii* Universității veniseră ca să-și verse focul mediocrității lor dimpreună cu puterile tinere ale studenților activi.

Cînd am intrat în sală, adunarea era complexă.

Mă așteptau numai pe mine, pentru ca să deschid ședința. Eu o provocasem.

¹ Neînfricatul (lat.).

Un fior dulce mi-a străbătut sufletul cînd m-am văzut ținta atîtor ochi, cînd m-am văzut *omul zilei*.

Și intrînd în această sală plină de lumină, în care era să se pună în evidență făptura mea, în această sală zgomoasă, asupra căreia sufla vîntul revoluțiunii, un minut mi-a trecut prin minte trecutul meu plin de necazuri, suferințele umilirii, copilăria trecută sub disprețul tuturor. Și ca un vis neplăcut, am înlăturat această amintire, cu o mișcare dîndu-mi părul peste cap. Ce-a fost s-a trecut. De suferințele trecutului îmi răzbun în această clipeală, cînd prin vorba ieșită din gura mea pot pune foc la entuziasmul acestei mulțimi.

Sînt răzbunat ! Sînt răzbunat !

Aceasta însă trecu prin minte ca o clipeală. Din visarea mea m-au scos aplauzele băieților care îmi dau scaunul prezidențial.

- Dinu Milian ! Dinu Milian să vorbească !...

În cuvîntarea mea fac istoricul faptelor, arăt umilînța studenților, drepturile și datoriile lor.

Le arăt pe Mucius călcînd în picioare tot ce are un student mai sfînt : onoarea.

Și aplauzele subliniau cuvintele mele.

Apoi arăt că studenții sub noua injurie ce li se face trebuie să protesteze cu demnitate...

După mine urmează șirul întreg al oratorilor, pîvestind fiecare unele din faptele lui Mucius :

Ba că a dat jos de pe trotuar pe o femeie îngreunată, ba că era să-l bată un ofițer pentru mojicia lui, ba că a nenorocit pe cutare băiat.

Și Daniel, în aplauzele tuturora, rupe în bucăți caietul lui Mucius, unicul care era în Universitate și care se păstra ca o moaște de toți acei care trebuiau să-i învețe limba.

Și acum îmi pare rău de pierderea acestui document lingvistic !

Propunerile curg droaie. Nici una însă nu mulțumește pe toate facultățile. *Dreptul* nu vrea să se răzvrătească decît cu celelalte facultăți deodată.

Ideea care a întrunit pe toți a fost aceea ca întreaga Universitate să părăsească cursurile pînă ce Mucius nu va fi îndepărtat.

Greva, neplănuită de nimeni, ieși din mulțimea aceea lașă, care nu voia să pornească decît în masă...

Toți ne-am închinat înaintea hotărîrii !...

Dădusem foc casei și nici nu știam că se va aprinde cu totul. O singură protestare era planul meu. Nici nu bănuiam că s-ar fi putut face atîta.

Și în josul hotărîrii, cu toții am pus iscălitura, pentru a-i angaja pe toți, pentru a împiedica *trădările*, retragerile.

În aplauzele nebune ale mulțimii, am proclamat *greva*.

În aceeași seară am telegrafiat ministrului de Instrucțiune hotărîrea noastră.

A doua zi, două afișuri mari, lipite în vestibulul Universității, anunțau hotărîrea noastră.

Iar la cursuri nici un băiat !

Mucius însă dă ordin să se rupă afișele.

Aceasta era o provocare. Dacă la Universitate ele sînt rupte, le vom pune pe stradă. Și pînă la amiază, zidurile Iașilor erau lipite cu afișe tipărite în roșu :

*Toți studenții Universității
din Iași*

*În unanimitate au hotărît părăsirea
cursurilor din cauza d-lui P. Mucius.*

*Motivele s-au făcut cunoscute
ministrului.*

Însîngerăm zidurile Universității cu roșul literelor lor. Aproape nici o voce discordantă.

În seara întîia au fost oarecare huiduieli. Era să fie examen și niște *veterani* voiau să se prezinte.

Profesorii, în fața grevei, însă, au suspendat sesiunea. Și băieții au primit pe *trădători* cu pietre și cu *huido*.

O comisiune de trei se hotărăște ca să înjghebe un memoriu pentru profesori.

Și în această luptă sîntem doi : Liu și cu mine.

Eu sînt acțiunea răzvrătirii, el este pana grevei.

Protesturi la ziare, articole de apărare, memorii, toate ies din pana lui. Nu am vreme să mă ocup cu aceasta. Trebuie ca veșnic să țin aprins suflul revoluțiunii.

În fiecare seară clubul răsună de glasul nostru.

Fiecare aduce veștile culese de prin oraș, apreciațiunile publicului, amenințările dascălilor, mișeliile lor. Cei care erau funcționari fuseseră amenințați ca să fie dați afară. Și fiecare din noi și-a luat însărcinarea ca să hrănească pe una din victime. Chiar sala clubului se proiectează să se schimbe într-un vast dormitor pentru cei loviți în piinea zilnică.

*À la guerre, comme à la guerre !*¹

Trebuia să ne îngrijim de răniții noștri.

- Mă frățicule, tu te protestezi cu greva...

E glasul lui Rickard care nu pricepe chipul nostru *legal* de acțiune... Eu însă apăr legalitatea, zic că nu voim să ieșim dintr-însa, căci în acest chip nimeni nu ne poate zice că am ieșit din dreptul nostru.

- Prostii ! Prostii ! și iar prostii... Mai bine o bătaie bună și totul se sfîrșește... Temporizînd, mîine vă veți cere iertare, lingînd ceea ce ați scuipat...

Protestez în numele studenților.

- Bine, bine, ai să vezi, încheie filozoficește d-rul, scuipînd prelung printre dinții lui galbeni.

Ministrul însă sosește la Iași.

O comisiune dintre studenți este aleasă ca să meargă la dînsul.

Ministrul ne-a primit bine, a înjurat pe Mucius, a făcut socoteală cu noi dacă are vîrsta și anii de pensiuine, apoi ne-a recomandat liniștea, căci el va regula totul...

Prima satisfacțiune ni s-a dat. Mucius nu mai e rector. În locul lui e Papa-Culei, boierul din odaia directorului, cel ce semăna cu sfinții din Evanghelia țîțaii Dodo.

Atîta nu ne mulțumește. Ceea ce voim este curățirea Universității de Mucius.

Orî noi, orî Mucius !

Sînt centrul tuturor privirilor. Iașul, pentru o clipeală, mă făcuse eroul său. Numele-mi este tipărit prin ziare,

¹ La război, ca la război ! (fr.). Adică : într-o anumită situație, te descurci cum poți.

Sînt înjurat, firește ; ce-mi pasă, însă, dacă asupra numelui meu planează geniul răului ?

Asta mă face și mai *interesant*.

În sfîrșit îmi era împlinit visul întrucîtva. Pofta de slavă îmi era potolită...

Și ducîndu-mi gîndul înapoi, la noaptea cînd plîngeam asupra obscurității mele, cînd mă temeam ca să nu trec fără de urmă prin lume, am zîmbit cu îndestulare.

Mă uit în oglindă, îmi studiez chipul, cercetez dacă în el este mefistofelecismul răutății pe un obraz simpatic și atrăgător.

Mai îmi venea, ca Narcis, să mă amorezez de mine însumi.

În acest vîlmășag al vieții, în această răzvrătire, eu caut să fiu pe întîiul plan al tabloului, chipeș și fioros, ca eroii de pe litografiile patriotice și războinice – cu părul coborîndu-se pe umeri în unde, cu gestul hotărît, cu ochii plini de văpaie.

Profesorii țin cu ministrul conferințe la facultate.

Trebuie să știm totul ce se vorbește. Dar cum ? Toate ușile sînt închise. Secretarul și cu moș Alexandru pîzesc la ușa consiliului.

Din această parte nici o puțință de a asculta, de a surprinde vreo vorbă.

– Voi ști, zisei hotărît băieților, și împreună cu Liu, împreună cu Melțu, plecarăm spre Universitate.

Trebuia să ne introducem hoștește, pe fereastră, în catul al doilea, prin aripa zidirii despre grădină. De aici, trebuia să trecem prin mai multe camere, printr-un coridor de sticlă și apoi să ajungem în odaia de lîngă aceea a consiliului. Era de ajuns ca o singură odaie să fie închisă și planul nostru era stricat. Ajungea ca o singură ușă să se deschidă și eram prinși noaptea în casă străină, după ce am intrat prin escaladare. Codul penal era formal în această privință.

Cum însă să ajungem la catul al doilea ? E o înălțime de cel puțin trei stînjani. În grădină sînt mai multe bănci. Le punem una peste alta, căutînd să alcătuiem un piedestal. Sub greutatea trupurilor noastre, băncile se rostogolesc cu un zgomot care crezurăm că ne va da de gol. Și am fugit

în fundul grădinii. Nu se întîmplase însă nimic. Totul re-căzu în tăcerea nopții. Ne trebuie o scară. Altfel nu putem face nimic. Și noaptea plecăm în recunoaștere, la locuința economului. Hoștește, ne strecurăm pe lîngă casă. Scara stătea rezemată de un zid, o scară lungă, potrivită cu totul pentru întreprindere. În două mișcări am luat scara și ocolind ciinele, care tot mîmia, am ieșit din nou în grădină.

Sîntem în susul scării, lîngă fereastră, dar nu o putem deschide din afară. Să o spargem, ne temeam de zgomot, să o siluim, nu puteam căci nu aveam decît un singur punct de reazim și am fi putut cădea tocmai de la trei stînjani de înălțime.

Fereastră însă s-a deschis. Sîntem în camera întîia.

Ne suisem numai doi. Al treilea păzește jos, în grădină. Înaintăm cu multă îngrijire, eu înainte, Melțu după mine, rămînînd la ușa coridorului de sticlă ca să păzească ca nu cumva să ne taie retragerea. În această privință eram hotărît. Aveam revolverul în mîna stîngă și un buzunar plin cu cenușă. Revolverul pentru a-i zăpăci, cenușa ca să-i orbească, iar eu, în învîlmășagul produs, să mă strecur pe scară în grădină și de acolo peste ziduri în oraș.

În această tăcere sinistră a zidirii care dormea, ușile scîrțiau în mod îngrozitor, pașii noștri se aud de minune.

În coridorul de sticlă mă crezusem descoperit. Cînd eram drept pe la mijloc, de cealaltă parte a scării zării chipul secretarului. Ca o grămadă căzui la pămînt, acoperit de noapte.

Sînt scăpat.

Iată-mă-s în odaia de alături. Din *consiliu* se aude limpede discuțiunea. Sînt stăpîn asupra situațiunii. Aud spuindu-se numele meu, aud planurile lor de a ne împăca, de a ne robi din nou, aud opiniunile fiecăruia asupra mișcării noastre, știu ceea ce vor să facă, ceea ce cer ministrului.

Îmi vine să deschid ușa cu o mișcare puternică și să mă arăt acestor oameni, să le strig că mint, că spun neadevăruri pe socoteala mea, că studenții au dreptate și nu ei, care susțin pe un coleg nevrednic de simpatiile lor.

Și glasul tuturor era stăpînit de glasul lui Miltiade, care vecinic repeta :

– Energie ! Energie ! Energie !

Chiar și ministrul, care complotase în aceeași zi cu noi contra lui Mucius, complota acum cu profesorii contra noastră !

Infamii !... Infamii !...

Iar a doua zi fiecare își văzu vorbele reproduse în ziare.

Aceasta îi minunaseră cu desăvîrșire. Ajunseseră să se bănuiască unul pe altul de trădare.

Greva însă este de mult moartă. Contra ei se scoală toți acei care sînt băieți serioși. Se îmbătaseră un moment. Și după beție sosiseră părerile de rău.

Vorbesc din ce în ce mai tare de interesele lor, de examene, de familie, de cariera compromisă...

Greva se ține numai prin doi-trei care mai ținem încă sus steagul, ridicăm moralul, terorizăm pe cei mișei. Greul era ca nici unul să nu îndrăznească să meargă la curs...

Precupețim zilele, orele, în speranța unei reușite...

Rugăm, amenințăm, promitem.

Totul e pierdut.

Mișeii și-au simțit puterile lor, le-au unit, au făcut majoritate.

Trebuie însă să cădem cu onoare...

Și anunțăm Universității că reîncepem cursurile, căci ele se pierd nu pentru profesori, dar pentru studenți.

De toate răutățile eu sînt de vină. Eu sînt pricina căderii, a noii umilinți, a înfrîngerii.

Fiecare mă privește *chiorîș*, mă ocolește pe stradă. Eram o oglindă vie a mișeliei lor...

În curînd îmi vor dovedi și altfel recunoștința.

Și Rickard, aruncîndu-și scuipatu-i subțire printre dinți, repeta în chip filozofic :

– Nu ți-am spus eu, frățicule, nu ți-am spus ?... Lingeți unde ați scuipat.

Și ridicînd mîinile peste cap, el repeta, întinzîndu-se și imitînd glasul meu :

– *Le-ga-li-ta-tea !... Le-ga-li-ta-tea !* Ați ajuns de v-ați cerut iertare ca copiii care greșesc !... – Legalitatea ! Ați văzut ce este legalitatea ?...

ORDINEA DOMNEȘTE LA VARȘOVIA

Aniversarea *Comunei* din Paris se apropie. Voim să o sărbătorim în chip vrednic de amintire. Doctorul Rickard își ia însărcinarea ca să organizeze totul. De o lună de zile el diriguiește coruri, repetează cîntece revoluționare în toate limbile. În fiecare seară birou-i de consultație se schimbă în conservator. Și tacticos și cu pipa în gură, doctorul dă tactul melodiilor. E o urmare veșnică de la bubuitul *Marseillezei* franceze la cîntecele jalnice ale revoluțiunii rusești. Și notele se urmează una după alta, vesele sau triste, naive ori măiestrite, inflăcărînd sufletele acelora care le amintesc multe lucruri... Garantă, după poezia *Cine trece Oltul mare ?* alcătuiuse versuri revoluționare, în care ciocoi nu sînt de loc lingușiți.

Aderențe la banchet veniseră multe. Eram să fim mai mult de două sute. Cu acest prilej se vor ținea și cîteva cuvîntări. Erau să vorbească Cara, Rickard și Dinu Milian.

Închiriasem o sală mare, sala teatrului de la *Château aux fleurs*.

Prin Iași, cu iuțeala gîndului, se răspîndește șestea :

– Țarul a fost ucis ! Țarul a fost ucis !

Prietenii de dincolo, de peste Prut, reușiseră în sfîrșit. În cercul *intim* ne-am îmbătat [...]

Eram așa de beat că mi-a dat un tovarăș să mă întorc acasă.

Pe stradă, legănîndu-mă și ținîndu-mi echilibrul de tovarăș, cîntam în gura mare *Deșteaptă-te romîne !* Toată lumea dormea dusă și nimeni nu a voit să se deștepte [...]

Numai gardiștii, respectuoși pentru un *boiar* cu pălăria naltă, își scoteau căciula.

Boierii sînt respectați chiar și cînd sînt beți.

Serbarea Comunei pare că avea două ținte : aniversarea răsculării pariziane și sărbătorirea morții țarului. Noi însă luaserăm hotărîrea ca să nu pomenim aproape nimica de acest de pe urmă eveniment. Totuși ne temeam de sfir-

șitul mesei, când limbile se dezleagă și creierii devin aburoși. Apoi, la urma urmei, întâmplă-se ce se va întâmpla.

Era chiar vorba că vom ieși în frunte cu steagul roșu ca să *manifestăm* înaintea consulatului rusesc.

Eu îmi curățisem deja revolverul.

La caz de atac din partea poliției eram hotărît să *trag*.

18 martie

Dorm dus, visînd despre banchetul care va fi seara.

Știu că totul este pregătit, conferința mi-am făcut-o în cap, m-am uitat în oglindă ca să văd dacă am aerul destul de potrivit a ține discursuri. Deci pot dormi în liniște.

Cineva însă cu îndărătnicie voiește să mă deștepte.

Deschid ochii, casc, mă întind.

– Milian, Milian !

E Bilig, un *nihilist*, care mă trezește.

– A aaa !... Ce este ?...

– Repede, repede, te cheamă doctorul. Prefectul a oprit să ne dea sala. Vino repede la Rickard.

Mă îmbrac fără să mai mă spăl și pornesc cu Bilig.

La doctor e aproape un balamuc. Unii repetează cîntecele, alții fac listele de bucate, alții alcătuesc un steag roșu pe care lipesc litere aurite, unii scriu, alții discută.

Rickard mă primește ridicînd brațele la cer, plin de indignare.

Plecăm la *Châteaux aux fleurs*. Acolo evreul se baricadează după ordinul prefectului. El nu poate să se pună rău cu *domnul* prefect, ca să-i închidă stabilimentul.

Trebuie să mergem la prefect !

Luăm și pe Cara și tustrei urcăm scările luxoase ale prefecturii.

Ne primesc foarte politicoși. Prefectul nu știe ce să ne facă, ca să ne dea o bună primire. Sîntem mîguliți de toate aceste.

– Eu să vă opresc întrunirea ? Ferească Dumnezeu ! Drept cine mă luați pe mine ? Eu ? Tocmai eu ? Eroare, domnilor. Nu mă cunoașteți de loc... Vă bucurați de libertatea întrunirilor în țara romînească. Nu sîntem doar în Rusia.

– Dar antreprenorul...

380

– Ah ! antreprenorul... Altă ceva. Pe el pot să-l opresc. Regulile polițienești îmi permit aceasta. Dar pe d-voastră... ce idee... niciodată.

Vedem că-și bate joc de noi. Și cu toate aceste nu putem să-i zicem nimic.

Apoi ne ia cu intimitate, zicîndu-ne că a primit instrucțiuni de la București ca să oprească banchetul într-un *local public*, că aceasta o cere relațiunile diplomatice, relațiunile de stat, că el ne *sfătuiește* să renunțăm la această idee.

– Aceasta este cu neputință... Vom ține banchetul într-un *loc privat*.

– Foarte bine ! Foarte bine !... Dar vă sfătuiesc să vă gîndiți la cele spuse.

Și prefectul, politicoș și afabil, ne conduse pînă la scară, trimițîndu-ne salutări de departe cu virful degetelor.

– La revedere ! La revedere !

Pînă în seară am găsit alt local.

Începuse să înnopteze cînd, drept în colțul stradei Mari, mă întîlnesc cu Bilig...

– Știi că nu ne mai dă sala...

În sfîrșit, ne ducem amîndoi la Rickard ca să ne sfătuiam asupra situațiunii.

Acolo se strînsese deja lume.

Nu ne pierdem însă. Într-o jumătate de ceas, zece inși, trimiși în zece părți ale orașului, găsiseră zece localuri. Ne oprim asupra unuia. Luăm măsurile trebuincioase ca poliția să nu mai afle și de astă dată și cum invitații să fie vestiți despre schimbarea sălii.

– Poliția ! Poliția !...

Casa este înconjurată, nimeni nu mai poate ieși afară. Dimpotrivă, cei care vor să intre sînt lăsați.

Și invitații sînt primiți cu strigăte de ura din partea arestaților.

– În numele legii sînteți arestați...

Doi procurori, judecătorul de instrucțiune dau năvală în camera de primire...

– Lucrul se îngroașă, îi șoptesc lui Rickard...

Unul dintre magistrați ne ia numele și adresa, altul face percheziție lui Rickard, sechestrîndu-i hîrțiile, steagul roșu,

381

imprimatele, tot ce credea el de cuviință. Un fel de hoțic... legală... Eu însă fac scandal.

Nu mîncasem încă, era tocmai ora mesei și strig, tac zgomot ca să-mi dea demîncare sau să-mi dea drumul, fie chiar și între jandarmi, ca să mînc.

Plictisiți, trimit pe un gardist ca să-mi aducă demîncare.

Acum fac scandal ca să-mi aducă de băut.

- Domnul Milian !... și un procuror mă roagă ca să-l însoțesc *acasă*.

- *Acasă ? La care anume ?*

? !...

- La *domiciliul* d-tale !...

- Am *trei*... strada Universității... strada...

Procurorul cască gura, plin de mirare...

- La care vrei d-ta...

Și ne-am urcat în birjă, în tovărășie cu un comisar.

La poartă lumea se înghesuiește în jurul nostru. Sînt *invitații*, care tot nu pierduseră speranța banchetului.

Ne poftim unul pe altul ca să ne urcăm în trăsură.

Lumea aplaudă această politeță *in extremis*...¹

Trebuie să mai zăbovim, căci se întîmplă un mic scandal. Poliția lăsase înăuntru pe un *invitat* și acum nu-l lăsa să iasă...

- Dar lasă-mă, domnule...

- Înăuntru ! f.c.m., zbiera jandarmul, că dau cu patul armei.

- Dar am venit la doctor... sînt clientul d-sale, voi ca să-l consult.

Și bietul om se adresa la toată lumea, care dădea din umeri.

- Lăsați-mă, sînt profesor de danț, peste o jumătate de ceas se deschide *serata*...

Și bietul profesor se ruga de toată lumea ca să-i dea drumul, căci așteaptă lumea *acasă*, că pierde *serata*.

- Io no soțialist, io profesor de danț... danț maister.

Și am pornit pe cînd tot se auzea strigătul disperat al polonului :

¹ De ultimă oră (lat.).

- Io no soțialist... io profesor de danț... danț maister. Am ajuns *acasă*. Un *prieten* îmi face percheziție. Deci nu-mi poate face mare rău. Și în adevăr, perchezițiunea s-a făcut în familie.

- Ei, Milian, spune ce ai ? Dinamită, praf, bombe ?

Deschid toate saltarele.

Magistrații, ca să dovedească că au *percheziționat*, au plecat cu vreo două cărți socialiste, vreo trei ziare și un manuscript...

Le strîng mîna și pleacă cu prada lor, după ce au scris un proces-verbal de două coale.

Sînt liber !...

Alerg din nou la Rickard. Pe el îl ridicase. Celorlalți le dăduseră drumul.

Mulțimea mă înconjoară, îmi propune ca să fac *revoluție*, să meargă să-l scoată pe Rickard. Propovăduiesc liniștea, căci scandalul ar da prilej poliției ca să verse sînge.

Plec spre Cara cu cîțiva prieteni.

La dînsul se percheziționase de asemenea. Luaseră mai multe scrisori. Lucrurile, însă, care în adevăr l-ar fi compromis, scăpaseră.

Chibzuind asupra situațiunii, facem să dispară toate urmele bănuitoare. Eram chiar să dăm foc casei, arzînd hîr-tiile. Se făcuse în casă întocmai ca la baie...

Sînt lucruri, însă, care nu pot și nu trebuie să fie distruse. Fiecare ne însărcinăm ca să le ascundem.

Sînt plin, paltonul este umplut, buzunarele ticsite.

Cînd am ieșit, cu toții am luat drumuri deosebite, ca să nu fim urmăriți.

Orașul e ca în stare de asediu... Stradele sînt înțesate de forța armată. Gardiștii sînt îndoți și li s-au dat ca ajutor fanaragii și măturați de stradă. Toți poartă pe umărul drept o armă.

Sînt însă că sarcina începe să cadă, că buzunarele trosnesc, că în curînd totul va cădea în stradă, că voi fi descoperit.

Opresc o birjă, pun picioarele pe capra trăsurii, îmi pun pălăria pe ochi și astfel trec prin mijlocul orașului, în goana mare. Gardiștii, respectuoși înaintea boierilor cu pălăria înaltă, își ridică chipiurile, iar birjarii mă salută.

Nici nu-și închipuiau dinșii că și eu sînt una din cauzele acestei înarmări...

Cînd am ajuns acasă, scapetul mă întrebă :

- No, cacanaș, dar ce s-a întimplat ?...

- Ce s-a întimplat ?...

- Pesemne, revoluție, cacanaș.

Și eu, întinzînd mîna asupra orașului, care răsuna de pasul regulat al patrulelor, în tăcerea nopții, făcînd ca glasul meu să-l repete ecoul, am strigat :

- Ordinea domnește la Varșovia !...

Iar birjarul, dînd din cap, l-am văzut biciuindu-și caii și plecînd în goana mare.

- No Varșau, Iași, cacanaș, no Varșau !...

Cap. XXIV

ADIO !

Sînt învins !...

Acesta este un lucru ca orișicare altul, un rol, o plăcere chiar.

Toți mă arată pe stradă, trăgîndu-și tovarășul de mincă :

- Uite, ăsta este Milian.

Și îmi ridic fruntea sus, îmi trîntesc pălăria mai pe ceafă, dau cu bastonul mai puternic în pămînt, plimbîndu-mi prin oraș sumeția-mi de răzvrătit învins.

Pe lîngă acestea sînt și dat judecății. Un lucru, însă, mă supără. Din toți cei nouă inși pe care rechizitorul îi denunța ca turburători și răsturnători ai ordinii stabilite, eu singur sînt *minor*. Aceasta mă face prea copil, îmi dă beneficiul circumstanțelor ușurătoare.

Și în acest timp Rickard, Bilig și ceilalți *străini* stăteau închiși...

Ziarele sînt pline de numele nostru. Fiecare partidă ne aruncă una în capul alteia. Și calomnia se strecură pretutindeni, îmbălînd reputația cu scuipatul ei.

Sînt însă în culmea mîndriei.

În parlament chiar se povestește despre mine. Sînt subiectul interpelării lui Minorescu¹. El spune Camerei că nu-mi face onoarea de a-mi cita numele în Parlamentul Romîniei !...

Lui Văzdoagă îi slujisem drept piedestal pentru ca să se urce la minister.

Mă credeam chiar cauza proclamării regatului...

Consiliul universitar însă se adună. E vorba de a discuta chestiunea noastră.

Și a doua zi, pe zidurile Universității se citeau următoarele :

„D-nii Alex. Răreu și Dinu Milian sînt eliminați dintre numărul studenților universitari, ca propovăduitori de idei subversive pentru ordinea stabilită.

(Iscălit) Rector : *Papa Culei*“

Iar gazetele anunțară cu mulțumire această măsură.

Rickard e expulzat.

Cît ai clipi din ochi, guvernul făcuse o anume lege și o și pusese în aplicare.

După plecarea lui, toată propaganda i se pierdî ca un vis...

Cei care crezuseră că fac socialism bind și mîncînd la dînsul se împrăștiaseră, de nu le vedeai nici vîrfurile călcîilor.

Cînd te întilneai pe stradă cu unul din aceștia, ocolea zece uliți, ca nu cumva să-l *saluți* și astfel să fie denunțat poliției ca socialist...

Nu de trei ori, de sute de ori acești noi Petre și-au vîndut pe Cristosul lor...

L-am văzut pe unul făcîndu-și cruce că nu cunoaște pe nimeni, că nu a fost prieten cu nimenea din noi.

Și pe fiecare zi aceleași deziluzii... Unul cite unul, cu toții se duceau, dădeau a-fundul, se pierdeau.

¹ Este vorba de criticul și politicianul reacționar Titu Maiorescu.

În această vasfringere rămîneau în picioare doi sau trei, cîțiva numai.

Lupta se sfîrșise, fiecare căuta scăpare... Iar lîngă steag, ca să-l ridice sus, ca să-l apere, eram aceia care ne hotărîsem să stăm pînă la sfîrșit...

Și am stat la locul de onoare...

S-a liniștit furtuna. Ne numărăm morții și răniții : Rickard expulzat, Cara dat judecății și scos cu totul din profesorat, Hamil și Garanță și-au pierdut posturile. Mie și lui Răreu ni s-a sfărîmat *cariera*...

Reacțiunea venise puternică și răzbunătoare...

Prin București e vorba ca să se protesteze pentru darea noastră afară din facultate. Un protest chiar se iscălise.

În Iași, însă, studenții îmi întorc capul. Cauza reală a excluderii era greva, și aceia pentru care mă jertfisem îmi contestau acum și calitatea de *student*.

La o întrunire vreau să iau cuvîntul. Președintele mă întrerupe :

- Domnule, d-ta nu mai ești student, nu poți vorbi în adunarea studenților.

- Nu ești student, afară, afară, răcneau aceia care acum trei luni mă aclamaseră, mă urcaseră în cer.

Nici nu vor să mă primească la congresul lor.

Pentru dîșii nu mai eram student !..

Mișeii ! Mișeii !

Și înaintea mea mi se arată chipul lui Rickard ținîndu-mi discursuri asupra mișeliei studențimii...

Dacă l-aș fi prins pe Mucius în acest moment, l-aș fi sărutat, cerîndu-mi iertare.

Pentru dîșii numai un asemenea om le e trebuincios. Avusese dreptate cînd se purtase cu ei ca cu servitori.

Robii ! Robii !

Și chiar din club vor să ne dea afară. Aici însă eram ca într-o cetate. Noi am reușit să-i dăm afară...

Era ca în timpul Marii Revoluțiuni !

Cariera !

Iarăși această nălucă mi se pune înainte ! Și cu toate acestea, nu puteam rămîne cu profesiunea de socialist. Din toate părțile mi se aruncă ca o învinovățire faptul că nu

sînt încă *om*. Îmi trebuie o diplomă, o carieră. De aceea de care mă despărțiseră și mă scăpaseră profesorii mă dezgustasem.

Voi pleca în străinătate !..

Și o dată hotărîrea luată, am început să o pun în practică...

Pentru a o pune trebuie să rup ceva viu din sufletul meu. Viața turburată a agitațiunilor, luptele-mi zilnice, aceasta era viața pentru mine. De dînsa trebuie să mă despart... Și încă de ceva și mai dulce încă, de ochii vecinei, care în tot timpul luptei îi simt urmărindu-mă, protejîndu-mă sub adăpostul razelor lor...

De acești ochi trebuie să mă despart, și cine știe dacă nu pentru totdeauna.

Înlăuntru vălmășagului, această idilă mă odihnește. Ea e ca pe o mlaștină o floare de nufăr. A ști că ești geniul răului, că propăvăduiește distrugerea, că deasupra mefistofelice tale priviri planează o țintă înaltă și nobilă, că aproape de tine, demon, simți aripele albe de înger, acestea toate îți dau curaiul ca să te arunci în vârtejul luptei.

Voi fi în stare, însă, să rup această jumătate din viața mea. Am rupt cu lumea, am fost în stare să arunc în vînturi tot ce aveam mai scump, am știut să sufăr umilița, voi ști să sufăr și iubirea.

Mi-e frică să mă arunc în focul luptei fără de armă. A avea o *carieră* este a avea un scut contra dușmanului. Pentru a nu mă arunca cu mîinile legate în brațele lui, trebuie să fiu mișel, să-mi pun în ladă armele, să-mi făuresc pentru toată viața mijlocul pîinii zilnice... Totdeauna am avut această piine, nu întregă de multe ori, adesea udată cu lacrimi. La privirea însă a viitorului, care m-ar lăsa și fără aceasta, mă tem, renunț pentru moment la luptă.

La gară.

Prietenii mă întovărășesc. În jurul meu fac un cerc pe care polițaiul îl privește cu ochi răi.

În fluierul mașinilor, vorba noastră este fierbinte și făgăduim să nu ne uităm, ca chiar de departe să lupt pentru ideea mea de căpitenie...

O dată, de două, de trei ori sună clopotul.

Trenul suflă ca un ofticos, se mișcă alene... Strâng mina prietenilor și, atârnat de scară, mișc în aer batista. Ei mișcă pălăriile și mîinile... La o cotitură însă, peronul dispăre... Prietenii nu mai erau. Pieriseră...

În vagon e lume. Între alții, Labasan de la *Factorul* se uită lung la mine și la obrazul meu pe care încet se co-boară o lacrimă...

Stau la fereastră, cu trupul în afară, privind Iașul care ca într-o panoramă se desfășoară deasupra șesului Bahluului. Și amintirile curg șiroi în capul meu. Recunosc fiecare casă, fiecare biserică : aici este cutare stradă, dincolo alta, mai la deal este casa noastră, apoi mă opresc lângă aceea care trebuie să fie a drăguței mele. Înlauntru e un suflet care se avintă înspre mine, cum eu mă avînt spre dînsul, acolo este cealaltă jumătate din viața mea... Uite *Buna-Vestire* !

În cimitirul ei sînt două groape care cuprind două trupuri ; din acestea am ieșit eu, făptura care mă răzvrătesc contra lumii... Și mie-mi pare bine de moartea lor. Ce visaseră să facă bieții oameni din copilul lor și ce a ieșit acum ? Lumea, prin mine, era să-i urască pe dîșii. Pe stradă, cu degetul erau să fie arătați.

- Uite, tatăl lui Milian ! Uite, mama lui Milian !

Și aceasta, cum ar zice : uite, mama lui Gavril Buzatul sau a lui Radu Anghel...

Ar fi murit bătrîinii de rușine din pricina fiului lor...

Și mama, biata mamă, care mă dăduse afară pentru că susținusem, dîmpreună cu Cicerone, că porcul are suflet, mama ce ar fi zis cînd m-ar fi văzut ținta răutăcioasă a celor de sus, dat judecății, gonit din Universitate !...

În mormîntul vostru stați mai bine. Morți, sînteți muriți. Nu știți, nu simțiți, nu gîndiți despre copilul vostru. O mare, și aceasta este marea veșniciei, ne desparte.

Adio ! Adio ! pentru totdeauna...

Și adio șoptește tot orașul care defilează pe dinaintea trenului, adio pajiștea verde a cîmpiei. Încadrînd orașul în cadrul lor de verdeață, dealurile care-l inconjoră șoptesc și ele acest rămas bun !...

Adio ! Adio ! pretutindeni...

Adio îmi spune biserica unde zac ai mei, adio îmi cîntă casa părintească, adio iubita ale căreia buze pare că le văd, prin zidul gros al casei, mișcîndu-se și șoptindu-mi simfonia tristă, dar dulce, simfonia amorului și a părerii de rău...

Adio ! Adio !...

Și uitîndu-mă înapoi, parcă în aer se întrupează batiste albe, care bat văzduhul cu aripele lor ; sînt semnele de iubire ale prietenilor, care au glas și care se unesc în cîntecul obștesc al firii.

Adio ! Adio ! Adio !

Și parcă totul ia mantia jălniciei cînd glăsuiește pe nota tristă a cîntecelor de morți, acest adio, acest rămas bun pentru totdeauna.

Deal, vale și cîmpie, orașul care se urcă în amfiteatru, biserici care își ridică turnurile lor deasupra unei mări de zidiri, toate mi se par că șoptesc, că-mi spun că nu le voi mai vedea de acum...

Adio ! Adio !

Și acestora le răspunde sufletul, gura și brațul meu. În fiecare văd un prieten, salut o amintire, îmbrățișez o ființă dragă... Și gestul le trimite o sărutare din vârful degetelor, sufletul le spune tot ce el simte, iar buzele mele, în cîntecul general al rămasului bun, intonează :

Adio ! Adio ! Adio !

Adio, prieteni, groape iubite, adio, iubita mea !

Și vouă, surioare, ce poate lacrămați departe, adio vouă, adio !...

Adio, viața mea necăjită în copilărie, umilințe ale prunciei, adio, voi toți accia care mi-ați aplecat fruntea spre pămînt, pentru ca din mine să iasă apoi răzvrătitul lumii... Și piciorul aproape paralizat al lui Lenoveanu, barbișonul lui don Birzoi, Mustață-Roșie, toți și toate mi se arată în minte, jucînd înaintea ochilor mei și intonînd cel de pe urmă adio.

Obosit, căzui pe bancă cu capul între mîini...

Și simfonia adioului din ce în ce devenea mai îndepărtată și mai dulce. Pare că se aude prin somn, în dulceața aromirii din zorile zilei...

Și tot mai încet, tot mai încet, tot mai dulce cîntă cîntecul.

Adio ! Adio ! Adio !

Se părea că e un cîntec de păsărele, se părea că e un bîziit de albine, se părea că e o suflare de vînt...

Adio ! Adio ! Adio !

Din această aromire, mă trezesc ducînd iar capul la fereastră.

În această întoarcere spre jalea trecutului, pierd conștiința prezentului, uit că nu sînt singur, că sînt cu oameni în vagon...

Deodată, pe muchea dealului o vedenie îmi însingerează ochii...

Dominînd orașul, pe coasta Iașului, impunătoare și uriașă se arată clădirea *Institutului Academîlor*.

Și una cîte una, îmi vin în minte toate amănunțimile vieții petrecute acolo.

Sufletul mi se înfurie la această arătare. Acolo, nouă ani de zile mi-am scuiat eu singur asupra demnității mele. Mă înjur pe mine însumi că am fost în stare să sufăr toate acestea, că am fost mișel, mișel pînă la cea mai joasă treaptă, mișel că sărutasem pînă și mîna lui Mustața-Roșie...

Mă văd dat afară, risul băieților, risul dascălilor, risul lumii !... Și pare că nu-mi ajunge răzbunarea de-a fi un dărîmător, îmi trebuie parcă alte ruine, mă înfurii la gîndul că nu am fost cu totul răzbunat. Mișelul ! Mișelul ce am fost.

Și nebun, cu ochii în sînge, scoțîndu-mi trupul cu totul afară, ridicînd brațul și încleștîndu-mi pumnul, îl arătai amenințător zidirii îndepărtate și tăcute.

De pe cîmpie, un băiat, văzîndu-mă în această stare, îmi făcu un gest obscen...

Și din năuntru vagonului se auzea glasul lui Labasan, care șoptea unui tovarăs :

- Tot e nebun... A avut dreptate lumea !...

Trenul coti. Iașul pierise din ochii mei.

O VIAȚĂ [CAPITOLE ALESE]

PRIMUL PAS

De ce trenul se apropia mai mult de București, un fel de grije îl cuprindea. Se încercase să doarmă și, deși vagonul era aproape gol, deși întins pe întreaga canapea ținea ochii închiși, totuși somnul nu se lipea de pleoapele sale. Această îngrijorare era foarte vagă, n-avea nici o întrupare : era frica de necunoscut. Oricît era plin de iluzii, oricît de mult curaj îi dădeau cei douăzeci și patru de ani, totuși simțea în mod inconștient ceva care-l indispucea, îl făcea să nu doarmă, și pentru a contrabalansa această stare sufletească, întreg bagajul planurilor sale sufletești și-l readucea în minte, pentru a ocupa întreaga suprafață a conștiinței sale. Din cînd în cînd, la opriri în gări, somnul se amesteca deodată cu trezirea și în această semiluciditate, toate gîndurile i se amestecau, luau proporții gigantice, și în nălucirea aceasta se deșteptă și uitîndu-se pe ferestre căuta să știe dacă se apropie Capitala...

De cum s-a început să se crape de ziuă, s-a sculat și, cu ochii spre fereastră, lupta cu întunericul pentru a studia peisajul. Era o dimineață de mai, cerul era să fie senin. Pînă la răsărirea soarelui, însă, cîmpia era acoperită de negurile dimineții, satele pe unde trecea balaurul zgomotos dormeau încă, și, cu tot zgomotul trenului, pare că îl impresiona tăcerea sfîntă care învăluia natura.

Se scoborî cîteva minute la Ploești, să-și dezghețe corpul înfrigorat de răcoreala nopții și, de aici înainte, deși mai avea două ore de mers, un fel de neastîmpăr îl cu-

prinse. I se părea că timpul prea încet se scurge, se uita mereu la ceas, scotea capul pe fereastră, ieșea pe platforma vagonului, pe cînd, ca luat de iele, scotînd fum, gîfîind și făcînd să răsunе întreaga clădire de lemn și de fier, trenul alerga nebun – ca doar și el să-și găsească locul de odihnă !

Cînd Chitila a fost trecută, s-a crezut deja ajuns, și pe cînd ceilalți călători nici nu se mișcau, el era îmbrăcat cu pardesiul, își dăduse jos geamantanul și, de pe platformă, cu ochii ațintiți spre răsărit, cu pupilele dilatate, căuta să distingă la orizont orașul, să zărească turnurile bisericilor și să se bucure de-o vedere totală.

„Bucureștii ! Bucureștii ! iată de ani de zile ținta vieții mele“. Nu doară că îl atrăgea frumusețea lui. Văzuse toate orașele mari ale Europei, călătorise îndeajuns pentru a nu se aștepta prea mult de la capitala unei țări semicivilizate, pe care o cunoștea din ziare cel puțin. Spre București îl atrăgea ținta întregii sale vieți. Venea să-l cucerească, să înfigă în cetățuia aceasta steagul unei idei și să-și cucerească dreptul de a trăi, să-i spună că și el va însemna ceva în această babilonică, că și de el se va ține seamă, de el, de care credea că lumea vorbește, că îl cunoaște, că se interesează de cele mai mici din faptele sale. Orașul însă doarme posomorît și murdar, nici o ființă nu se gîndea că în dimineața aceasta de mai, un tînăr de douăzeci și patru de ani, sărac, deja părinte de familie, avînd drept bagaj o diplomă, un firav volum de versuri și un nume publicat în josul cîtorva articole de reviste, nume pe care el îl credea de mult celebru, un tînăr sosea cu trenul și că el avea pretențiunea de a-și face un loc la masa vieții și să desfidă lumea, zicîndu-i : *Te voi domestici !*

Deodată se trezi în București. Trenul defilează pe lîngă cimitirul Sfintei Vineri, apoi intră printre șirul cocioabelor murdare din mahalaua gării, prin acest tablou jalnic de mizerie și de sălbătăcie. Casele sînt mici, murdare, în unele curți porcii se bălăcesc în noroi, dincolo e un han pentru săteni ; plină e curtea de căruțe, de boi și de cai. Priveștiștea aceasta îi dădu o impresiune care îi mări îngrijorarea de care suferea de cîteva ceasuri. „Acesta este Bucureștiul?“

se gîndește el. Fără de voie își aduse aminte de strofele lui Alfred de Musset, care, în *Rolla*, tocmai descrie intrarea marilor orașe care-ți dau priveliștea de ziduri triste, de cimitiruri, de cazărmi și de măcelării...

Acesta este Bucureștiul ? În acest oraș va trebui el să trăiască, în noroiul acesta va trebui să lupte ? Parcă ar voi să plece înapoi, așa de rău îl impresionează prima vedere, intrarea în cetatea pe care voiește să o cucerească.

Trenul trece pe sub podul de la Luther și cu un prelung fluierat se oprește în gară. Lumea se înghesuie, tregherii aleargă în toate părțile, la ieșire, portarii diferitelor hoteluri salută strigîndu-ți numele casei lor ; e o înghesuială în curte, o zăpăceală între birje, o lipsă de regulă care indispune pe acela care pentru prima oară pune piciorul în cetatea lui Bucur.

Calea Griviței ! pare că o compară cu strada Gării de la Iași, și găsește că aceasta este mai prezentabilă. Din curtea gării dai imediat de cîrciumi pe terasa cărora se frig cîrnații în zgomotul asurzitor al cleștelui care cîntă pe grătar ca pe o cobză. Casele sînt mici, pe ici, pe colo una cu două caturi, curți mari și neîngrijite, locuri virane neîngrădite ; e aceeași mahală, e urmarea aceleiași părți a orașului pe care o văzuse el în fuga drumului de fier. Și în mijlocul acestei sălbătăcii, în acest cadru pe jumătate orientat, în această fizionomie de oraș nemaivăzut și nepresupus, o singură clipeală de civilizație : tramvaiul, care, tras de un cal proletar, pleacă din dreptul gării !

Calea Victoriei nu-i micșorează deziluzia și, între orașele de provincie și „Capitală“, mare deosebire nu găsește. E o tristeță și un plihitis care pare că răsare în această dimineață posomorîtă din aceste case mici, din aceste prăvălii meschine, din strada aceasta strîmtă și neregulată, cu firme baroce, prea viu colorate, fără de gust, din această varietate de arhitecturi, unele naive, altele pretențioase și fără de gust, nici una neavînd pecetea originalității.

D-abia la răscrucea Podului Mogoșoaiei cu bulevardul care se oprea în strada Colței și în Calea Plevnei, clădirea impozantă a „Hotelului de Bulevard“ îi dădu o vagă impresie de oraș apusean, apoi iluzia i se pierdu în strada

Lipscani, în mijlocul acestor cutioare care iau numele de prăvălii, în această pădure de firme care iese în stradă, în dedalul de nume [...] și de denotații fără de ortografie și certate cu gramatica.

Cînd a ajuns la hotel, i se păru că ceva s-a sfărîmat în el ; preumblarea aceasta prin oraș îl făcuse să devie fricos, să observe că este absolut străin, mai străin poate decît dacă ar fi debarcat în Paris ori în Bruxelles... Nu cunoștea nici o stradă, nu avea nici o orientare, nu știa pe unde să apuce.

Pe cine cunoștea el aici, pe cine să-și întemeieze primele debuturi ? Monstrul stătea înaintea lui. Venise să-l cuce-rească, să-l domesticească, și acum se întreba sfios de unde să înceapă ; se părea că e luat în zeflema, că nimeni nu-l băga în seamă. Nici măcar chelnerul, infamul și incultul de chelner, cînd i-a luat numele, nu a tresărit, nu i-a făcut o salutare respectuoasă, ca pentru o persoană distinsă și cunoscută.

Pe cine cunoaște el în București ? Pe cîțiva tineri ca și el, apostoli ai ideilor noi, unii ziaristi, alții studenți, funcționari o parte. O singură speranță are, și acesta este Tudor Monetti. E fiul bătrînului liberal și democrat Alexandru Monetti¹, directorul ziarului *Poporul*², personaj atotputernic, deși în răceală cu guvernul, dar încă purtînd faima și prestigiul a patruzeci de ani de luptă și de sacrificii. Prin temperament și educație, Monetti n-a dat nici-odată înapoi cînd a fost vorba la orișice idee înaintată ; în tinerețea lui a fost prieten cu toți revoluționarii străini și spera acum, tînărul pierdut în haosul Capitalei – spera că în lumina orbitoare ce răsplinea celebrul bătrîn, va putea să-și găsească drumul și să iasă și el la lumină...

¹ Este vorba de C. A. Rosetti (1816-1885), unul dintre participanții la mișcarea revoluționară de la 1848 și luptător pentru Unire. În timpul lui Cuza a fost ministru și deputat. Ulterior, a devenit adversar al domnitorului, iar la 11 februarie face parte din conspirația împotriva lui Cuza, trădînd idealurile revoluționare.

² Ziarul liberal *Romînul*, pe care C. A. Rosetti îl conduce ani îndelungați. În paginile următoare, Mille denumeste uneori acest ziar *Patriotul*.

O descurajare, însă, îl apucă. Își cunoștea timiditatea. Cum va merge el înaintea marelui om ? Cu toată prietenia fiului, se simțea foarte jenat, foarte nehotărit... i se părea că, înainte de a începe, e mai bine a părăsi o luptă, de care acum, cînd era față cu dușmanul, se simțea incapabil. Era în adevăr un contrast în el, această timiditate ridicolă, față de un caracter revoluționar. Mulți care auzise de isprăvile lui, care îi citise scrierile, întotdeauna au fost izbiți de deosebirea între omul public, între scriitor și tînărul care se pierdea de la prima vorbă, care nu avea curajul să privească în ochii unei femei și care își da seama despre această lipsă, el care știa că pentru a reuși trebuie tupeu și obrăznicie.

De cînd era copil îl urmărea această nenorocire. Pînă să se hotărască să vadă pe cineva, să vorbească cuiva necunoscut, îi trebuie adevărate efortări, lupte îndelungate cu sine însuși. A trebuit o adevărată educație să facă în această privință și totuși, la momente decisive, toată stăpînirea pe sine pierdea și spaima de-a se vedea abandonat propriei lui inspirații îi îngheța singele în vine.

Tot ce îl susținea era iluziunea ce avea de sine. Se credea cunoscut. Era de ajuns ca numele lui să fie pronunțat pentru ca bătrînul democrat să-l cunoască, să știe de cine este vorba, să-i fi citit articolele, poeziile sale să-i fie cunoscute. Nici nu-i putea trece prin minte că tot zgomotul ce s-a făcut în jurul lui, într-un colț uitat de provincie, nu străbătuse pînă în Capitală, că revista în care scria nu era citită în București – căci aici nu se citește nimic – nu avea idee că poeți ca dînsul răsar cu zecile pe zi, și că, pentru Capitală, acest nume, care pentru el trîmbea ca fanfara, în acest oraș mare, cuprins de frigurile politicii și ale luptei pentru trai, era absolut necunoscut, nu spunea nimic !

Primirea rece de la hotel îi dăduse ca un fier ars prin foc în inimă. A fost însă o clipă numai de îndoială. Un chelner poate să nu știe de toți oamenii cunoscuți, dar lumea politică, dar lumea literară nu se putea să nu fi aflat de el !

Se uită în oglindă și se găsi prezentabil. Haina era cam veche și cam demodată. Pentru un om, însă, care nu ține la

prejudecăți, care planează deasupra tuturilor mizeriilor și formelor deșarte, acest lucru era fără însemnătate, naiv care nu știa că de multe ori forma unui gheroc¹, ori o crăpătură prea strigătoare a ghetei poate decide de soarta unui om, copil neștiutor că pînă să dai de stăpîn, te lovești de slugi și că, dacă cei de sus nu caută la înfățișarea ta, cei de jos te cîntăresc după cum te prezinți !..

Își puse jobenul în cap și plecă la redacția *Poporului*.

Pe scară, un calendar mare îi lovi privirea. Se uită la dată. *Era 15 mai 1884.*

¹ *Gheroc* - haină bărbătească lungă ; redingotă.

MONETTI

Pînă cînd nu ești aproape de fapt, te crezi capabil de orice. Cînd însă momentul este sosit, cînd o clipă te desparte numai de țel, pierzi curajul și încrederea în tine. În pragul redacției *Patriotului* i se curmară toate puterile. Ne-fiind observat, o luă înainte spre strada Colței, se întoarse înapoi pe strada Doamnei. Trecuse însă pe celălalt trotuar, de pe care putea să observe întreaga clădire. Redacția ziarului lui Monetti era într-o odaie cu ferestrele la stradă, mai mult prăvălie decît cameră de locuit, ale căreia fereste erau acoperite, pînă la înălțimea omului, cu o rețea de sîrmă verde, pe care era scris în alb titlul ziarului... În cealaltă parte a coridorului era tipografia în care se imprima ziarul, și la ferestrele ei se vedeau probarele stabilimentului, portrete și litografii... Casa era nouă ; cea veche, în care locuise directorul, arsese cu un an sau doi înainte... Să intre sau să nu intre ? Ca să ia o hotărîre definitivă trecu mai înainte, dădu de clădirea Poștei, cu edificiul ei învechit, neestetic și așezat în stradă, își aruncă nițel privirea spre casa de vizavi a lui maior Mișu, imens edificiu cu bolta pe sub el, cu ferestrele zebreluite, ce părea mai mult o pușcărie decît un palat boieresc în stilul anului 1830...

„Ce-o fi o fi“, își zise, și își întoarse pașii ; cu aerul degajat și ocupat, așa cum știa el că trebuie să te prezinți față de servitori, întrebă pe odăiașul care îi împiedică intrarea :

- D. Tudor e la redacție ?

- Nu, dar puteți vorbi cu d. secretar.

- Am treabă personal cu d-sa. Mă duc acasă să-l gălesc.

Servitorul nu dădu nici un semn de aprobare ori de dezaprobare. O aplecare imperceptibilă însă a capului spunea vizitatorului că lucrul acesta îl interesa foarte puțin.

Monetti locuia în strada Dorobanților. Ocupa o întreagă casă, în care își așezase tot ce putuse scăpa din focul de acum doi ani de zile... Un vestibul mare jos impresiona pe cel dintâi venit și îi dădea un fel de frică de a se urca sus, unde, desigur, luxul și bogăția l-ar putea intimida. Când însă ești intrat în horă, trebuie să joci, și dânsul a avut impresiunea că a făcut bun efect lacheului de la ușă, și s-a simțit mândru de acest succes... A plăcea slugii, a te prezenta bine e o dovadă că poți *poza* - și în viață cite reușite nu se capătă numai grație științei de a nu îți da de gol tot ce ai în suflet, frica care îți paralizează mișcărilor, timiditatea care îți încurcă vorba, lipsa de experiență care te oprește să spui ceea ce vrei, de teama de a nu face vreo prostie...

Tudor Monetti nu era acasă, cum nu fusese nici la redacție. Bătrînul însă nu plecase încă și, când s-a întors cu carta de vizită, a auzit cu bucurie că *domnul director* îl așteaptă. O speranță imensă îl coprinse. Dar acesta este triumful imediat! Tudor, amicul, bunul să amic Tudor vorbise desigur tatălui său, îi povestise ce îi cerea acest tinăr necunoscut, dar plin de bunăvoință, și acum, credea el, bătrînul este în deplină cunoștință de cauză, știe ce voiește și că a și găsit mijloc ca să-i dea mână de ajutor. Simte un fel de încredere, întâi de a fi reușit așa de ușor, ceea ce îi dădea o iluziune mai mare de valoarea lui, și în al doilea punct, de a sta la vorbă cu unul din bărbații cei mai mari ai țării. De ani de zile aștepta dânsul acest moment, de atîta timp se pregătea la această încercare [...], și acum, uite, e așa de aproape de realizarea visului său!

A sta la vorbă cu un om mare! Cine n-a simțit această emoțiune, cine n-a intrat în o asemenea casă și cu teamă și cu respect! Totuși, parcă prima emoțiune dispăruse; sorții fuseseră aruncați, era hotărît să meargă înainte și să fie stăpîn pe sine însuși.

A urcat scările inconștient, o ușă i s-a deschis, a făcut un compliment, a voit să deschidă gura, când cabinetul l-a văzut gol. Nu era nimeni. O odaie nu prea mare, mai mult birou de lucru decît salon, cu trei mari ferestre pe care le acopereau draperii grele. În mijlocul casei, masa de lucru, celebra masă pe care i-o dăduse lui Monetti redacția cînd *Patriotul* intrase în anul al douăzeci și șaselea, implinind un sfert de veac de existență. Pe pereți sînt tablouri istorice, portrete de mari revoluționari străini, scene din mișcarea de la 1848, portretele lui Monetti și al d-nei Monetti tineri. Într-un colț o etajeră mare cu întreaga colecție a ziarului, apoi cărți într-o bibliotecă, ziare aruncate pretutindeni, și pe masă scrisori, unele desfăcute, altele nedesfăcute.

A inspectat odaia, s-a oprit în vârful picioarelor, care se pierdeau în covorul gros, la fiecare tablou, la fiecare operă de artă. E lîngă masă; privirea i se oprește asupra unui plic. Era scrisoarea lui, propria lui scrisoare. Întinde mîna inconștient și ia scrisoarea, privind-o. Era aceea pe care o trimisese lui Tudor Monetti, și ființa acestor linii ale sale pe masa aceasta de lucru îi spunea și mai mult că amicul său se interesase de el.

O ușă se deschide. Plicul îi cade din mînă. E în fața unui bătrîn scurt, cu barba albă, cu mersul nervos, cu privirea scrutătoare, așa cum îl reprezentau portretele populare pe care le văzuse, dar mult mai mic decît și-l închipuise ca statură. Era bătrînul Monetti... Surprinderea aceasta cu o scrisoare în mînă, intrarea lui înceată și fără de veste l-au zăpăcit... Bătrînul i-a luat mîna, i-a spus că Tudor i-a vorbit de el, că îl pofteste să șadă... Ochii nu i se dezlipesc de pe plicul nenorocit. Se simte pierdut, fără de curaj, neștiind de unde să înceapă. Înspre el simte îndreptați ochii bulbucați și mari ai moșneagului, și îi mai simte ațintiți spre această scrisoare, spunîndu-i că a făcut un fapt incorect de-a citit-o ori a fi voit să o citească.

Ce dezastru! Să muncești ani de zile pentru a pregăti o întrevvedere de la care atîrna întreg viitorul tău, și cînd ești pe punctul să zici: *am învins*, să te vezi ridicol, odios și incapabil să îndepartezi o bănuială injurioasă, nedreaptă, ce te acuză...

Conversația lincezește ; el nu răspunde decît prin monosilabe, *da* sau *nu* ; bătrînul conduce vorba, dar ochii lui șireți neliniștesc pe necunoscutul tînăr, care, cu resemnație, aproape mut, așteaptă furtuna, osînda. La o întorsătură de frază se simte atins, căci Monetti începe să povestească o istorie a unui bărbat străin care a dat unui vizitator o lecție de purtare aspră, dar binemeritată, pentru că îndrăznise să se uite în corespondența lui. Aluzia era directă, îndreptată împotriva lui ; se simte șovăind, dar totuși are curajul să zică : *da, da, firește !*

O dată scopul atins, conversația din nou își schimbă cursul și i se păru lui că ia cu totul o altă întorsătură. Bătrînul de astă dată vorbește despre ideile înaintate, declară că îi pare rău că este prea bătrîn. Altfel ar rupe cu trecutul, ar dovedi țării că viitorul ei este în a merge înainte, mereu înainte. Vorba îi este caldă, colorată ; pare mult mai mare acest moșneag, care i se păruse atît de mic cînd intrase în odaie. E tot stăpînit de emoțiunea trecută, nu îndrăznește să întrerupă pe cel ce vorbea. Simțea însă în el totul transformîndu-se și parcă o putere uriașă îl împingea, îi spunea că dacă acest bătrîn este încă cu atita viață, ce trebuie să fie el, tînăr care de-abia avea douăzeci și patru de ani, o educație sentimentală aleasă, idei înaintate și o voință de care a dat dovezi de atîtea ori, putînd străbate prin atîtea împrejurări care îi stăteau împotriva ?

- Nu ici, mă rog, o fructă ?

Mîna bătrînului îi întinde o cutie cu bomboane, care stătea pe masă. La noroc a pus mîna pe o fructă și a băgat-o în gură. Dinții săi se lovesc de ceva dur. E sîmburele. Se simte foarte încurcat. Ce să facă ? Să-l scoată din gură, îi venea greu. Nu era nici o farfurioară măcar. Să îl arunce în nisipul scuiptoarei, nu știa dacă este cuviincios. Morfoiește în gură fructa, desprinde de pe sîmbure carnea lui, dar totuși e prea mare, nu-l poate înghiți, ceea ce ar fi leacul cel mai eroic în această situațiune.

...Și bătrînul își urmează vorba.

- Da, da, eu am spus copiilor mei : faceți și voi ca mine, alcătuiți o grupare care să fie sîmburele...

„Sîmburele ! Sîmburele !” se gîndește nenorocitul torturat, și, cu o sfortare, îl dă pe gît. Se vede în oglindă roșu,

dar înghite repede, repede, ca nu cumva să-l apuce tusea și să dea sîmburele afară. Respiră în sfîrșit, căci îl simte scoborîndu-se pe gît, se vede salvat și urechile din nou îi sînt gîdilte de vorba dulce a bătrînului.

E ora dejunului. Se vede nepoliticos și voiește să plece...

- Dar unde ești ?

- La hotel !

- Ah ! asta nu se poate. Ești mosafirul nostru ! Uite acuși este masa...

- Apoi... vedeți... trebuie să merg... să-mi iau bagajele.

- Las' că trimitem noi...

Se vede în neputință de a lupta cu bunăvoința bătrînului, dar în același timp în imposibilitate să descopere ce va fi cu el și care o să fie rezultatul întrevederii cu omul cel mai bine văzut din țară, cu omul considerabil care este în stare să scoată la lumină pe un tînăr necunoscut, dar plin de voință și de un anume curaj...

În gazdă la Monetti ! Se simte și plin de slavă și rușinat cînd se gîndește la sărăcăciosul geamantan cu care venise în București, și pe care îl moștenise de la părinți, geamantan în care avea cîteva cămăși și o pereche de haine mai vechi decît acele ce avea pe el !...

În gazdă la Monetti ! Dar sărăcia lui în acest cadru luxos va reieși mult mai mult ! Parcă o furie îl coprinde că se zbate în această stare de mediocritate și de sărăcie. Un imbold îl împinge să devină și el bogat, nu pentru a se folosi de binefacerile averii, dar pentru a pune capăt acestei umilinți care țî-o dă lipsa. Nevoia de a se lupta cu prejudecata lumii, care te judecă după haină, îi porunca să rîvnească și el aceea ce vedea pentru întîia oară în casa bătrînului Monetti...

O să ridă slugile de el, o să compromită față de dîsele pe Tudor. Simte o adevărată teroare cînd se gîndește că va sta la masă cu oameni mari, cu doamne din societatea bucureșteană, el care nu avea nici obișnuința lumii, nici îmbrăcămîntea cerută !

E aruncat însă în valurile mării. De n-o da din mîini, se înecă !...

PRIVIRE ÎNAPOI

Obosită de o călătorie atât de lungă, mama, alături de copilul ei, adormise pe o canapea din mijlocul casei, iar din odaia de alături se auzeau sforăiturile slujnicei. Ghemuit într-un colț al altei canapele, cu picioarele întinse pe dușumea, și el se încercă să doarmă.

Îi este peste putință... Emoțiunile zilei, zdruncinarea fizică prea mare, în loc să-l zdrobească, l-au enervat peste măsură, încît zadarnic se muncește să închidă ochii. Cîteva momente reușește să aducă nesimțirea, apoi, trezită, conștiința revine în amestecătura colosală de lucruri și de gânduri ce-i trec prin minte. Starea haotică a gândului său este sugestionată și de neorînduiala casei.

De-abia sosiseră de la gară, bagajele erau trîntite unele peste altele și această neorînduială mărea înfățișarea lor sărăcăcioasă. Întreg mobilierul nu făcea decît cîteva sute de lei, canapelele și scaunele erau demodate, îmbrăcămintea ieșită de soare și roasă, lustrul dus de mult. Din boccele diforme ieșeau minci de haine, cearșafuri ; saltelele umflate, că păreau hidropisite, își arătau pîntecele lor din care cîlții ieșeau afară. Totul părea mai mizerabil decît era în adevăr. Peste întreaga această ruină cădeau razele unei lumînări ascunse după sobă și luminînd în chip neegal întreaga odaie.

Încetul cu încetul gîndul i se liniștește ; iau o singură direcțiune, se adună la un loc, în albia adîncă, toate micile rîuri și alcătuiesc fluviul cugetării, mare și majestos, care

curge la vale. Înspre trecutul vieții sale se îndreaptă întreaga-i gîndire. Ca într-o panoramă circulară el vede cu o luciditate de aieva. Cîte nu i s-au întîmplat de cînd, copil încă, a luat calea surghiunului benevol și, cotînd drumul, a pornit spre cucerirea dreptului de a trăi !

E la Iași, în aer filfiiie batiste, trenul prelung flurieră, iar el pleacă, pleacă în țară străină. Din Universitate e dat afară, pus în neputință să-și urmeze studiile în țară, să-și alcătuiască o carieră. Trebuie dar să plece, să-și prefacă în bani o sărăcăcioasă moștenire de cîteva mii de lei și cu ea să trăiască trei ani de zile, pînă cînd se va putea întoarce în posesiunea dreptului de a putea muri de foame. E prea laș să se avînteze în viață ca alții, fără bilet de intrare. Voiește să intre pe ușa mare, nu pe cea de din dos și de contrabandă. Nu, nu ! Trebuie să fie cineva și ceva, pentru a aduce un folos omenirii. Oamenii nu se uită ce se vorbește, dar cine vorbește.

Și cu toate acestea îi pare rău că pleacă. Lasă prieteni, o luptă începută, lasă atîtea și atitea amintiri. Apoi mintea și inima aleargă nebune spre mahalaua Sărării. Acolo, o altă inimă bate ca și a lui, un suflet tînăr se avîntă spre el, iubește și este iubit, și totuși trebuie să lase totul, să plece în neagra străinătate singur-singurel.

În minte îi revin versuri pe care le scrisese altădată, versuri de mult uitate, dar care îl emoționează, căci el retrăiește acele timpuri fericite cînd iubea și era iubit. Astăzi se îndoiește și de dragostea lui și de iubirea dînzei. Îndoiala grozavă îi otrăvește viața și se întrebă în ceasuri de restriște morală, se întrebă disperat dacă a iubit în adevăr vreodată, dacă va mai iubi ?

Se vede în Bruxelles, apoi în Paris ! I se înviorează fața, ochii scînteiază mai luminos în întuneric. Doi ani de zile petrecuți în Apus l-au schimbat cu totul. Îi este rușine de cel plecat din Iași acum trei ani - față de omul care este el. S-a cioplit, s-a civilizat, s-a cultivat. Trăiește o viață nouă, căci altă concepțiune de lume a căpătat. Îi pare rău că a fost nevoit să trăiască acolo în sărăcie, fără să poată să intre mai adînc în viața pariziană, să o studieze cu de-amănuntul, să o soarbă, să se identifice cu ea. Regretă

că cea mai mare parte a timpului și-a petrecut-o „în mandsarda lui înaltă, logodită cu furtuna”, învățând douăsprezece și patrusprezece ceasuri pe zi. De câteva ori numai a putut să vadă teatrele mari, și încă de la galerie ! Era prea sărac ca să-și poată plăti luxul de a vedea toate piesele, iar din Paris nu cunoștea nici a zecea parte, nu s-a putut nici măcar atinge de viața mare, luxoasă, de acea viață despre care citea prin ziare ori o întâlnea în romanele pe care le sorbea cu nesăț. Și totuși... totuși din puținul cit a văzut și a simțit, din acest mijloc înconjurător, din raiul parizian, din preumblările pe strade, din vizitarea librăriei Odeonului, din citirea ziarelor și a revistelor, din cele ce auzea și vorbea la cafenea... din plimbările de duminică pe la muzee și prin împrejurimile Parisului, din toate acestea s-a alcătuit al doilea *el*, acela care azi se simte superior cu mult băiatului de 19 ani, care acum trei ani plecase din fundul Sărării, să cunoască Apusul și să devie om civilizată !..

Pribeagul lui gând din nou se întoarce în capitala Moldovei. N-a putut sta mult timp în Paris. Spre țară îl atrăgeau doruri sfinte de dragoste. Dorește, voiește să o cucerească, să înfrunte totul pentru a-i câștiga și merita mîna. Ce idilă curată înjghebase el în ceasurile de insomnie, cînd figura ei îi apărea înainte și gândul lui vagabond mergea repede ca și fulgerul să o viziteze departe, departe, în căsuța modestă din dealul Sărării !... O iubea cu dorul curat al tinereții, o iubea cu sfințenie și își mortificase și trupul și cugetul pentru a-i fi credincios. În corupția pariziană, în mijlocul vieții destrăbălate de student, trăind cu prieteni care înțelegeau altfel viața, prea mîndru pentru a-și mărturisi năvingia, prea curat ca să murdărească amorul lui în brațele prostituției, doi ani n-a cunoscut femeie, deși își dădea toate aparențele unui om ca toată lumea, care culege dragostea unde o găsește, în lupanare ori în balurile publice, pe stradă ori la cafenea !

A plecat spre țară și a început lupta. S-a luptat cu neamurile lui, cu prieteni, cu familia dînzei.

...Iată-i pe amîndoi în biserică, alături unul de altul. Ea în alb îmbrăcată, tînără și frumoasă, el copil încă ! Pri-

vind-o, lumea mai mult o plîngea pe ea decît îl fericia pe dînsul. A luat-o un zevzec, un nihilist, o să fie nefericită...

În biserică, el ! Și-a călcat pe inimă, pe principii și a fost nevoit să treacă pe sub furcile caudine ale religiei. A făcut și această jertfă, o jertfă teribil de dureroasă, căci e încă în faza vieții cînd formele valorează mai mult decît fondul și cînd dogma este considerată ca un lucru ce nu trebuie știrbit. Ah ! își aduce aminte cu groază de starea lui sufletească atunci cînd a fost nevoit să primească această profanare a ideilor sale ateiste ! Dar o iubea, simțea că nu va putea pleca fără de dînsa, știa că singur va înnebuni ori va cădea în prada vișului, a negrei disperări care duce la suicid.

Sînt singuri în vagonul de clasa I-a care îi duce în străinătate. Închide ochii și vede că ceasurile acelea, primele ceasuri de *tête-à-tête*, acele momente de nebune sărutări, inocente și stîngace, au fost singurele momente de adevărată fericire din viața lor. În curînd, nori se vor pune pe această viață dublă, firile deosebite vor ieși la iveală și lupta de cucerire reciprocă va începe. El voiește să o cucerească, să o supună, să o facă femeia ideală pe care o întrevăzuse în romanele rusești. Fără a se opune, și ea voiește să-l supue capriciilor sale de femeie. Războiul, o dată declarat, se înrăiește, deosebirea de naturi iese și mai mult la iveală. Totul e însă neconcretizat, e dat pe socoteala tinereții ; după scene violente de ceartă, vin scene duioase de dragoste, și cu cît discuția a fost mai violentă, cu atît și împăcarea este mai dulce. Își dă seama, în chip inconștient, că el este cel mai slab, acel învins. Cedează, cedează veșnic pentru a nu o contrazice, pentru a avea liniște, pentru că se credea om superior, deasupra fleacurilor fără de importanță, care nu merită osteneala și durerea de a învenina viața. Un minut și-a dat seama că a făcut prea multe concesii. E însă prea tîrziu. Socoate însă că timpul va aranja totul. Lașitatea și indolența de a lua hotăriri supreme îl fac veșnic să amîne mijloacele eroice ce-și propunea să le întrebuițeze pentru stabilirea echilibrului.

Vede el bine că nu și-a luat o tovarășă, ci o stăpînă, și nenorocirea este că pe acea stăpînă el o iubește... o iubește ca un nebun.

Între amîndoi este acum copilița ! O, cît de dulci sînt ceasurile cînd el, cu ochii pe carte, citește lecțiunile, iar cu mîna leagănă micul odor. E așa de drăgălașă în pătucul ei de horbote, așa de dulce zîmbește, că decepțiunea de multe ori îi piere și dragostea de tată compensează începutul unei deziluzii atît de zdrobitoare. E mîndria lui această făptură mică, care nu poate vorbi, dar care își manifestează dorința ei de viață dînd din picioare și protestînd cu energie cînd nu i se dă laptele sfînt al țîței materne. Cîteodată, seara, cînd o vede pe dînsa în brațe cu copilul, îi pare că vede ieșind din cadru maica domnului. O iartă de tot ce-i face zilnic, în optimismul lui crede că totul se va îndrepta, că este cu neputință ca o dragoste atît de fierbinte ca a lor să se naufragieze în certuri intime, de gospodărie, în nimicurile neînțelegerilor casnice. Totuși simte că ceva s-a surpat în el, că poartă o ruină într-însul... Vede lămurit că ce a fost nu mai este. Idealul atins a zburat în altă parte și parcă gîndul și inima lui s-au dus o dată cu dînsul. Toate acestea însă nu sînt clarificate în capul lui, e ceva haotic, nedefinit, crîmpeie de gînduri, bucăți de idei, senzațiuni vagi, neîntrupate.

E doctor în drept ! Și-a cîștigat biletul de intrare în viață, are o diplomă care îi permite să fie alături de atîția mai puțin inteligenți și stăruitori ca el, dar purtînd pe frunte o etichetă fără de care nu ești nimica. Ține în mîna acest sul de hîrtie de pergament ! În această bucată de hîrtie tipărită stau închiși cei mai frumoși ani ai copilăriei și tinereții sale. A trebuit să-și înfrîneze dorințele și pasiunile sale, a trebuit să sufere umilințe, a fost nevoit să-și puie steagul roș în buzunar, a muncit cincisprezece ani pentru a căpăta acel petic de hîrtie !...

...E în țară întors. Iată-l acum la București, într-o casă mică și modestă din strada Popa Tatu, de-abia sosit de la gară, cu trupul zdrobit de oboseală, aruncat pe un colț de canapea, pe cînd picioarele îi spînzură afară. Ce va face

el ? Are răspunderea grozavă a acestor două ființe, trebuie să muncească ca să le dea demîncare, să țină casă și să străbată în noianul acesta al luptelor pentru viață... I se închid ochii. Conștiința dispare încetul cu încetul în întunericul nesimțirii... adoarme.

Sare de pe culcuș speriat, își freacă ochii, se întrebă ce-i... E de mult dimineață, iar la ferestra, un oltean, cu strigătul lui sălbatic, *Mielu. mielu !*... îl deșteptase din somn !

PRIMUL CLIENT

E de cinci luni în București. Pe fațada casei strălucește la lumina soarelui firma de *doctor în drept și avocat...* Doctor în drept ! Se gîndea el că în strada Popa Tatu n-o fi mulți doctori în drept și că anunțarea unui asemenea eveniment ca sosirea unui așa bărbat cu carte, în stradă și în mahala, va face să vină clienții buluc...

E deci de cinci luni stabilit și totuși n-a avut nici un client !... Zadarnic îi sta tabla la poartă, zadarnic ore întregi pîndește el după rețelele perdelei să vadă dacă cineva nu îi citește firma, zadarnic umblă cite trei-patru ceasuri prin sala pașilor pierduți din șandramaua infectă a tribunalelor ; zadarnic *Patriotul* și *Depeșa* îi anunță deschiderea biroului și orele lui de consultație, totul zadarnic, căci animalul acesta sălbatec care se numește *client* nu putea să fie ademenit nici de literele de aur ale firmei sale, nici de anunțurile ziarelor...

Cum se stabilise în mai, luna a trecut iute și după iunie a urmat imediat vacanța. Zicea în sine că a făcut greșală să înceapă la sfîrșitul anului judiciar, făcînd visuri pentru luna septembrie, cînd tribunalele se deschid, cînd sezonul mort încetează. A venit însă și septembrie, a trecut și septembrie, și totuși cu groază vede că ușa lui stă închisă, că nimeni nu face apel la cunoștințele sale. În lungile lui preumblări zadarnice prin secțiile tribunalelor, vede cu pizmă cum alții au clienți, cum sînt prea ocupați, că nu-și văd capul de treburi, pe cînd el, el... trece neobservat, nu

deschisese gura niciodată, nu încercase emoțiunile primului proces.

Și cu cît se scurgea vremea, și punga i se ușura. Sosise în București cu un capital de o mie de lei. Cînd a schimbat hirtia, a simțit întîia senzație a fricii de necunoscut. Astăzi, însă, frica este schimbată în adevărată teroare. Cele zece sute albastre nu mai sînt în număr. Au zburat una cite una și acum el așteaptă, fără nici o speranță, ca ultima sută să plece și ea, ca ultimul pol să fie cheltuit. Iarna se apropie, trebuie lemne, paltonul lui nu-i decît un subțire pardesiu, leafa slujnicei trebuie plătită, totul îi spune că funia se apropie de par și că va veni momentul cînd se va întreba cu groază : *ce este de făcut ?* Face toate economiile posibile. N-a putut cumpăra nici o carte, nici măcar condica de legi nu o are complectă ; biblioteca lui se alcătuieste din cărți vechi de ale lui tată-său, cîteva romane cumpărate de el în anii de studiu, cărțile pe care a învățat, și atîta tot...

Mia de lei se ducea repede-repede, și ce ciștișia la *Patriotul* era ridicol. Cînd ajungea la o sută cincizeci de lei pe lună, era voios de tot. Tudor Monetti își ținuse pe jumătate cuvîntul. Îi dăduse un loc la gazetă, dar ce loc ! Scria cu rîndul, traducînd varietăți, rareori un articol economic ori o revistă. Ca dînsul, însă, pe această barcă grozavă a Meduzei, erau și alții, plătiți tot cu rîndul.

O luptă teribilă era între toți colaboratorii ca să-și poată trece rîndurile. În lupta aceasta, el, cel nou-venit, era și cel mai lăsat la o parte, căci ceilalți aveau ani de zile în serviciul ziarului și apoi erau mîna dreaptă a bătrînului Monetti, al căruia stil știuseră să și-l apropieze. Era însă bucuros și de atîta. Timid cum era, nu-i venea să protesteze chiar cînd domnul Mihalache, administratorul, îi mîncă din sărăcăcioasele rînduri.

Dacă însă vor începe să vină clienții !... Drept vorbind, îl vizitaseră cîteva. Ce clienți, însă ! Un nebun care avea un proces pentru vopsirea barbișonului în albastru, o cucoană care se judeca de douăzeci de ani, pierduse în toate instanțele și care acum venea să-i dea un proces *sigur*, cu onorarii superbe, *după cîștig*, și care nu voia să facă altceva decît să dea în judecată pe toți magistrații care o *făcuseră*

să-și piardă procesul. Ageamiu, necunosător de această lepră a tuturor avocaților tineri, el a ascultat cu toată atențiunea pe toți acești maniaci, pînă le-a descoperit nebunia și neputința de-a cîștiga măcar un leu pe urma lor.

Nu lipsește niciodată la orele de consultație. Dimineata își așteaptă clienții, seara îi așteaptă iarăși, și în așteptarea lor zadarnică, pare că îi vine să despereze, să se creadă prost de tot, incapabil, menit să piară ca un ciine, fără să-și poată încerca puterile, să se convingă el însuși că nu-i dat lui să zboare prin propriile lui aripi. A încercat să fie secretar de avocat, să-și dea munca lui gratuit, numai ca să lucreze, să facă practică, să se facă și el cunoscut. Cei ajunși l-au respins cu politeță, dar l-au respins, și tot ce i-a rămas e sau să ceară o slujbă, sau să plece înapoi la Iași, nenorocit, învins înainte de a începe lupta, soldat care n-a văzut cîmpul bătăliei, luptător care provoacă la luptă Bucureștiul și care azi vede că nici măcar n-a fost luat în seamă.

– Mișcă-te, umblă, dă din mîini, i-au spus cîțiva binevoitori.

Să se miște, dar cum? Ce să facă el clienților ca să-i prinză în laț? O fi o știință, desigur, și aceasta; e însă incapabil să o învețe, prea mîndru ca să meargă la tribunal să-și precupețească munca pe scările și la ușa secțiilor, fire nenorocită care vedea în această profesiune ceva înalt, ceva nobil... Începutul, începutul, iată greutatea tutulor acelora care se aruncă în vîlmășagul luptei fără nici o cunoștință, fără nici un sprijin!... Acum își dă el bine seama de prostia ce a făcut. E însă prea tîrziu. S-a aruncat în mare, și dacă n-o da din mîini, se îneacă; și totuși nu știe să facă mișcările trebuincioase, își simte puterile pierzîndu-se, menit să piară obscur și fără de glorie.

– Un domn vă caută!

Această veste i-o aduce servitoarea pe cînd lua masa. Îl caută un domn! Lasă totul și pleacă în birou. Domnul acesta era un *client*. Un client! E parcă dispus a-l privi cu mirare, a-l întreba dacă nu este nebun. Totuși era un client adevărat și voia lucrul cel mai simplu și mai banal din lume:

un contract de tovărășie pentru niște lucrări. Îi spune ceea ce vrea și îl roagă să facă actul.

Pînă în acest moment, nu își dăduse seama de o asemenea emoție. Un act de tovărășie, ce lucru ușor! Din mîntea lui însă a dispărut în acest moment tot ce învățase, au pierit toate noțiunile elementare, își simte capul gol și se întrebă zăpăcit: *Ce o să facă?* Ce o să facă oare el acum, cînd monstrul este înaintea lui, cînd îi cere dezlegarea întrebării?...

Se așază la birou, deschide o carte, o închide, rupe hîrtia pe care scrisese numele celor doi asociați, le scrie din nou. Nimic însă nu poate face și se teme ca nu cumva *clientul* să nu fi descoperit, din întrebările sale, că nu se pricepe. Acesta îl crede grăbit și îl întrebă că dacă e ocupat, poate veni mîine. El ocupat! Ar fi stat și o zi întreagă de vorbă. Cuvîntul *mîine* însă îi luminează mîntea... *Mîine! Mîine*, dar aceasta e scăparea, e mijlocul de a amîna afacerea, de a-i da timpul să se dezmeticească, să se consulte cu toate cărțile învățate, ca să-i dea omului o soluțiune.

– Foarte bine, vino mîine și vei găsi totul gata.

Pentru moment situațiunea este salvată. Totuși îl stăpînește frica să nu facă vreo prostie, să nu incurce pe om, să nu ridă clientul de el și toți aceia care îi vor citi actul. Apoi îl muștră conștiința să incurce pe acest nenorocit, care nu-i greșise nimic pentru a-l nenoroci.

A lăsat masa, s-a infundat în cărți, a studiat, a studiat o noapte întreagă pînă a așternut pe hîrtie *actul*. L-a recitit de zece ori, l-a îndreptat, l-a rupt apoi pentru a face altul. De ce-l citește mai mult, de ce i se pare că e prost, că o să se facă de rîs... S-a culcat în ziuă, plin de spaimă, avînd visuri oribile, în care cel cu actul se schimbă într-un diavol urît, care îi suga sîngele și creierii...

S-a sculat devreme, s-a îmbrăcat în aceeași stare febrilă. Are însă o singură speranță. Crede că clientul n-o mai veni, că și-a dat seama că el nu știe nimic și că astfel va scăpa de această pacoste, de această ispită de a-l înșela și a-i lua banii pe degeaba... Se vede acuzat că a încurcat lumea, blestemat și înjurat de nenorocitul care îi dăduse soarta pe mînă!...

„Dacă n-o veni !“ gîndește el.

Aș ! prigonitorul, la ora hotărîtă, e de față. Trebuie să-și ia cel puțin aere. Îi citește actul cu ifos, îl explică, victima pare încîntată, ia hîrtia, și cînd i-a dat mîna, și-a simțit-o pe a lui gîdilată de o altă hîrtie, de o hîrtie de douăzeci de lei.

Ce bucurie și ce tristeță !

Privește *polul*, îl întoarce pe toate fețele, se uită în zare la el. Este primul ban cîștigat ca avocat ! E însă indignat pe el însuși ; se teme ca ușa din nou să nu se deschidă și să vadă pe acest nenorocit cerîndu-i banii înapoi și aruncîndu-i actul în față. Strînge în mîna hîrtia de frică să nu i-o răpească cineva și totuși el simte că banii aceștia sînt o rușine, că sînt prețul înșelăciunii. Parcă îi ard mîinile, parcă îi este groază a-i fi cîștigat...

Și-a petrecut ziua în friguri, așteptînd ca să vadă din nou pe client. Nu s-a mai întors. Cînd, însă, după cîteva zile, l-a întîlnit pe stradă și s-a văzut salutat, a pus ochii în jos. Pare că în privirea lui citea ironia și batjocura, mustrarea și învinuirea de a-i fi luat paralele degeaba... Din nefericire, locuiește prin apropiere. Întîlnirile sînt mai dese, și oricînd le poate evita, o ia pe altă parte, se întoarce din drum. E un fel de persecuție acest om. Cînd îl vede, o zi întregă e indispus. Se gîndește la toate încurcăturile ce i-a făcut fără de voie, la urmările funeste ale actului lui... Totuși, celălalt tace, îl salută respectuos, și cum l-ar întreba el, dacă ar avea energia, ca să-și ia de pe piept această greutate !...

Au trecut anii, restriștea primelor zile e aproape uitată. Cum ar vroi el să întîlnească din nou acum pe primul client. L-ar strînge în brațe, l-ar săruta și l-ar întreba dacă actele ce-i făcuse altădată i-au folosit întru ceva. Dacă această bucată de hîrtie s-o mai găsi, el ar încadra-o în argint și ar pune-o în vază în biroul lui...

Vai, timpurile au trecut. Primul client a dispărut – și cine știe dacă întîlnindu-l îl va mai cunoaște... Totuși, cînd își aduce aminte de acela care i-a dat prima hîrtie de douăzeci de lei, el se-nduioșează și cu emoție își amintește de acele timpuri, de care îl despart atîția ani... o viață de om.

LETOPISIȚI

[FRAGMENTE]

15 noiembrie. – Cad de oboseală, cu greu gândul își mai urmează firul și totuși vreau să-mi adun în astă seară impresiunile zilei de azi.

De la Cameră, nimic. Ce o să te impresioneze grămada asta de haine negre, de decorații, tribunele diplomaților, tribunele doamnelor, publicul, regele, principele Ferdinand, miniștrii, în sfârșit, această întreagă solemnitate rece, poruncită, oficială? Nici regele nu crede în ceea ce citește atât de rău, nici cei ce aplaudă nu simt nimic. Nu cred să fie vreunul din cei prezenți care să aibă în adevăr emoțiunea caldă care te silește să bați din palme și să îți ieși din minți, cum se întâmplă de multe ori față de un artist, față de cineva care te transportă și îți ia uzul judecății reci.

Totuși, ziua n-a fost fără de emoțiuni pentru mine. A ieșit primul număr al *Adevărului*, transformat în ziar de 5 bani. Cititorul care aruncă vânzătorului gologanul de cinci nu se gîndește ce cuprind aceste două foi de hîrtie, cîtă muncă, cîtă energie cheltuită, cîtă forță intelectuală, ce complexitate de industrii și manufacturi contribuie la alcătuirea acestui petec de hîrtie tipărită. Gazetăria este unul dintre meșteșugurile cele mai grele și care servă de piatră de încercare atîtora. Numai acela care are însușiri proprii și forță de muncă și energie remarcabilă, numai acela poate rezista. Voi fi eu dintre aceștia? Iată ceea ce mă întreb, după zece ani de muncă, în care am pus tot ce am avut mai bun, și ca entuziasm, și ca energie și curaj.

19 noiembrie. – Azi am primit multe vizite și în special oferte pentru ziar. Mai ales un tânăr foarte vorbăreț, prea vorbăreț chiar, mi-a atras atențiunea prin insistența sa și prin laudele ce aduce el însuși capacității sale ziaristice.

M-am hotărât să pierd câteva momente cu acest nou-venit în lumea gazetăriei. Transcriu dialogul :

- Ai mai fost la vreun ziar ?
- Nu. Dar asta n-are a face. Pot să fac tot ce doriți.
- Și dacă voi dori să scriți reviste politice ?
- Perfect. Sint în curent cu tot ce se petrece în lumea politică.
- Puteți să faceți reportaj ? Ați mai făcut așa ceva ?
- Nu, dar voi face. Am legături cu toți bărbații de stat.
- Literatura, arta, teatrul ?
- Nici nu încape vorbă. Am publicat și un volum de versuri. Sint tare și în partea umoristică.

– Bine – îi zisei – toate bune, d-ta ești universal cum văd ; dar, pentru toate aceste rubrici, noi avem redactori speciali și locurile sint ocupate. Pe d-ta, care voiești să intri în ziaristică, te întreb : ce aduci original, o notă nouă, o rubrică care n-a mai fost, ceva care să dea ziarului ceea ce n-a mai avut pînă acuma ? A face totul este foarte frumos ; a face *ceva*, însă, a avea o specialitate nouă este mai preferabil pentru un tânăr care îmbrățișează o carieră, unde tocmai trebuie lucruri noi – căci pentru lucrurile vechi locurile sint prinse !... Adu-mi dar nota d-tale originală și te angajez imediat...

Tînărul viitor ziarist s-a uitat la mine cam surprins, și-a luat pălăria, făgăduindu-mi să se gîndească asupra notei noi.

Sint sigur, însă, că nu-l voi mai vedea, că va prefera să intre la primărie sau în percepție funcționar, cu o sută de lei lunar, căci acolo nu i se cere *nota nouă*, pe care, vai ! zadarnic o căutăm în generația ce se ridică.

20 noiembrie. – Criza ministerială continuă și Capșa își are zilele lui mari. Mulți acum își pot da ifose de oameni care știu *ceva*, fiecare își are mica lui soluție ; iar filozofii de cafeenea pot, în sfîrșit, să fie ascultați și chiar apreciați. Sint însă unii care au altă specialitate, aceea de a tăcea și

a face pe misterioșii. Aceștia reușesc și mai bine, deoarece tăcerea, prin taina ei, atrage totdeauna.

Mai interesantă este lumea celor care tremură. Cite existențe, cite înaintări, cite numiri nu depind de soarta actualei formațiuni ministeriale, ori numai de venirea sau plecarea cutărui ministru ?

21 noiembrie. – De ce, s-o fi întrebînd cititorul, întrebunțez ca titlu al acestor articole săptămînale cuvîntul arhaic, uitat de mulți și pe care l-am luat din Neculce cronicarul, din Miron Costin, Ureche și alți scriitori de izvoade ale țării ? Pentru că am crezut ca aceea ce au făcut cronicarii cu faptele istorice să fac eu cu stările mele sufletești, cu multe impresiuni fugitive, care trec un minut prin minte și apoi dispar dacă n-ai un imbold ca zi cu zi să le așterni pe hîrtie.

Recunosc însă că titlul este cam pretențios. E un păcat mărturisit, deci pe jumătate iertat, și pot – ceea ce nu prea crez – să răsplătesc această lipsă de modestie a titlului prin sinceritatea conținutului.

30 noiembrie. – Sint în Iași, leagănul copilăriei mele, orașul în care m-am născut, unde am crescut, unde am iubit pentru întîia oară. Toate acestea nu se pot uita, cum nu se uită cele dintîi impresiuni ale vieții.

Într-un moment de răgaz mă gîndesc la mine și la trecutul meu, trecut în care regăsesc multă muncă, multă luptă, destule deziluzii, multă tristețe și totuși o mare satisfacție : aceea de a fi reușit. Aș fi nedrept dacă n-aș fi mulțumit. Ce eram și *cum* eram cînd m-am aruncat în lupta pentru viață și unde sint acum ? Copilul orfan de altădată, pe care îl țineau de pomană rudele, care, dacă nu s-a culcat niciodată cu stomacul gol, totuși, de multe ori, nu l-a avut decît pe jumătate plin, copilul acela a străbătut prin marea vieții, a ajuns la liman, și azi nu mai are nici o altă ambițiune. Dacă azi aș muri, aș închide ochii satisfăcut : mi-am făcut datoria de om pe deplin și în viață am ajuns pe o culme nu prea înaltă, dar peste care nu năzuiesc să mă urc. Știu, alții, poate, n-ar fi mulțumiți cu atîta. Eu sint mai modest și cred că nu mai am de cerut nimic soartei, afară, poate, de avere, și banii pentru mine nu sint decît un mijloc de a

căpata satisfacțiuni ; căci în sine banul nu însemnează nimic, este un metal ca oricare altul, rece și de multe ori coclit.

7 decembrie. – Măine vom publica în ziar un întreg foileton cu versuri de Cincinat Pavelescu. Iată un poet care încă a rămas poet și care și peste douăzeci de ani va rămâne tot astfel, fiindcă este din adevărata stofă a poezilor adevărați. Totuși, artistul acesta e nevoit să trăiască în fundul unui orașel de provincie, magistrat pînă zilele trecute, avocat de acum cîteva săptămîni și lipsindu-i, în prima linie, *mediul*. De altfel, acesta ne lipsește nouă tuturor.

În special în București, în capitala țării, nu există cu desăvîrșire mediul artistic. Nu doar că n-ar fi artiști, literați, oameni de spirit și, în sfîrșit, tot ce trebuie pentru ca o dată pe săptămîină să-ți poți zice că ai ieșit din preocupările prozaice zilnice și că ai trăit un ceas ori două în altă sferă, mai înaltă, care te înviează și-ți dă gust să lucrezi și să produci. E imposibil, însă, de a aduna la un loc o sută de artiști de toate felurile, e imposibil să aduni *zece*. Toate încercările în această privință au rămas zadarnice. De ce ? Iată marea întrebare la care eu, cel puțin, n-am găsit pînă acum răspuns satisfăcător. Totuși, faceți în chip superficial o listă de toți intelectualii din București și veți constata, ca și mine, că ar fi posibilă o atmosferă culturală și artistică.

Aud că domnișoara Elena Văcărescu și un cerc de doamne și domni, în cap cu maestrul Disescu, ar încerca așa ceva. Lucrul ar fi de dorit și urez succes deplin celor care au luat această inițiativă laudabilă.

8 decembrie. – Am fost la Sinaia cîteva ore și am rămas încîntat. Ce cer splendid în albastrul lui deschis, ce climă dulce, ce plin de viață te simți acolo jarna și ce deosebire de Sinaia pe care o cunoști vara ! Și cu toate acestea, orașul pare mort. Nimeni nu vine să repare pentru o zi forțele pierdute, nimeni nu ia drumul spre Bucegi, fiindcă la noi *moda* este totul. Lumea noastră nu merge la Sinaia ca să respire aer curat, ca să se odihnească și să trăiască

o viață nouă, ci pentru că *toată lumea* merge. Cînd această *toată lume* încetează de a se mai duce la Sinaia, cine voiți să mai meargă acolo în tovărășia urșilor ?

Și cu toate acestea, cit de mult regret eu că nu mă pot întoarce mai des acolo !

13 decembrie. – Un tînăr muncitor și talentat îmi trimite romanul său, ieșit de curînd de sub tipar, și îl însoțește de următoarele rînduri :

„Aș ține să am aprecierea dumitale, și în tot cazul anunț-l mai cu insistență prin gazetă. Pe celelalte ziare nu comitez, și ar fi păcat ca o lucrare, care are cel puțin meritul de a fi conștiincioasă, să treacă absolut nebagată în seamă. Aș prefera cea mai defavorabilă critică, tăcerii și indiferenței.“

Scrisoarea aceasta nu e strigătul desperat al unui scriitor izolat, ci strigătul tutulor celor care produc, care muncesc pe cîmpul secetos al artei și care, ori că au talent, ori că nu au, se bucură din partea publicului de aceeași primire indiferentă. Nimeni nu citește, nimeni nu critică, nu laudă sau înjură. E imposibil de a mișca această nepăsare generală, orice ai face, orice ai zice. E chiar de mirare cum în această atmosferă asfixiantă se mai găsesc oameni care să-și piarză timpul scriind și de multe ori cheltuind cu imprimatul scrierilor sume de bani care nu se mai întorc niciodată în buzunarele lor.

Și cînd te gîndești cîtă năzuință, cît dor, cîtă muncă, cite nopți nedormite pentru a alcătui o lucrare, care la noi trece neobservată și care nu-ți aduce nici laudă, nici reprobare !...

Cît despre mine, tinere autor, vezi, nici eu nu pot fi mai bun decît alții. Nu-ți voi putea citi lucrarea, și cei ce-ți vor face nițică reclamă nu o vor citi nici ei, ci se vor mulțumi să și-o răsfoiască și din două pagini citite să-ți fabriceze o notiță, care poate te va măguli un moment, dar care, în acest timp de criză politică, va trece și ea neobservată.

E crud ceea ce-ți spun, dar este... adevărul adevărat !

17 decembrie. – În sfîrșit, guvernul și-a dat demisiunea. Toată lumea este de aceeași părere : că partidul conser-

vator vine de astă dată la putere. La Cameră toate tribunalele sînt pline de *cetățeni* care manifestează cea mai mare bucurie la vestea că *guvernul a demisionat*. Fără îndoială că acești „cetățeni“ aparțin opozițiunii, și anume a celei flămînzite de patru ani departe de putere.

22 decembrie. – Azi am scos în vînzare edițiunea a doua a romanului meu *Dinu Milian*. Prima edițiune, editată de Haiman, de bietul Haiman, care s-a ruinat ducînd comerțul intelectual de librărie, a ieșit în 1887. A avut un mare succes de librărie, fiindcă în cîteva zile s-au vîndut din o mie de exemplare aproape *cinci sute*. Restul de *cinci sute a pus numai* optsprezece ani ca să se desfacă, ceea ce, desigur, este un succes pentru autorul acestei scrieri. Voi fi eu de vină și poate va fi publicul, habar nu am, dar faptul este adevărat : o ediție de *o mie de exemplare* s-a desfăcut în *optsprezece ani* ! Dacă și această ediție va avea *succesul* celei dîntii, e de sperat că voi fi cu barba albă – dacă voi trăi – cînd se va scoate la iveală – dacă se va mai scoate – ediția [a] III-a.

Și cînd mă gîndesc cîte iluziuni nu au fost puse în acest volum ! Socoteam că am cucerit publicul, că voi putea să trăiesc cu meseria de scriitor, că am talent, că în sfîrșit se va crea o viață intelectuală în țara romînească. Totuși, trebuie să recunosc că munca mi-a fost plătită. Am încasat de la prima edițiune a lui *Dinu Milian* *trei sute de lei*, și mi-aduc aminte că mi-au servit de minune banii aceia : am plătit cu ei o parte din chirie, care rămăsese de mult în restanță.

Aceste *trei sute de lei* sînt singurii pe care i-am cîștigat cu muncă literară propriu-zisă, bani gheață, trei hîrtii noi-noște, de care m-am despărțit cu părere de rău...

1905

7 martie. – Cineva din redacție, în mod întîmplător, îmi atrage atenția că asupra ediției a doua a romanului meu *Dinu Milian* d. Ilarion Chendi a scris, în *Voința națională*, o cronică bibliografică. În focul luptei electorale trecute mi-a scăpat acest lucru și, căutînd colecțiunea ziarului în cestiu, am dat de critica cu pricina. Ea este mai mult binevoitoare decît pătimașă, o încercare cinstită de a înțelege rostul unei opere. Nu însă de critica în sine voi vorbi. Criticul e liber să te aprecieze cum crede el. De îndată ce ai publicat o lucrare, ea este a publicului și oricine este în drept să te judece. E natural că o să-ți faci plăcere o critică binevoitoare și o să te supere una răutăcioasă. Dar supărarea ta nu trebuie să o manifestezi ; trebuie să ai puterea de a suporta totul, fiindcă în definitiv e vina ta. Cine te-a pus să dai publicității această lucrare ? Ea place ori displace, are succes sau nu. La toate acestea trebuia să te aștepti și deci înțelepciunea îți dictează să nu îți faci prea mult sînge rău.

Nu-i vorba dar de critică propriu-zisă ci de alt fapt. E deosebire între ceea ce ai vrut să faci și ceea ce ți se atribuie. Se pare, după critică, că tu, autor, ți-ai pus dinainte tema și apoi ai căutat mijloc să o demonstrezi. Realitatea este mult mai simplă. Autorul concepe lucrarea sa fără nici o idee preconcepută și este și el foarte mirat cînd vede că el a reușit să demonstreze ceva. Dacă este vorba de pildă de geneza lui *Dinu Milian*, ea este de o simpli-

tate fără de seamăn. Citisem *L'Enfant* și *Le Bachelier* a lui Jules Vallès, care, în tipul lui Vingtras, și-a zugrăvit copilăria și adolescența lui. Scrierea m-a captivat și – scoborîndu-mă în noaptea amintirilor – am găsit că și eu aș putea alcătui o serie de amintiri, care cu puțină fantezie ar alcătui ceva interesant. Am scris câteva fragmente separate pe care le-am publicat în *Contemporanul* pe la 1882, și apoi mult mai târziu, în 1885, am scris întreaga carte. Că a ieșit o teză demonstrată din lucrarea mea, se poate ; dar eu mărturisesc că nu m-am gândit la așa ceva.

17 martie. – Un amic, dar un amic modest, a venit să-mi ceară un serviciu de gazetă. Am rugat imediat pe un domn redactor să-l treacă la posteritate. Amicul s-a înroșit, a socotit că îmi bat joc de el și mai târziu mi-a imputat această zeflema crudă față de un om străin. De-abia atunci mi-am dat seama că omul acesta era un modest, un ageamiu, un necunosător al meșteșugului nostru de a fabrica gloriile și străin de obiceiurile curente gazdărești.

– Nu te supăra, amice, deoarece și eu și redactorii noștri nu ne mai mirăm de acest lucru. El a devenit natural și banal la noi. Zilnic facem această meserie, și de câte ori celebrul academician ori eruditul om de știință, talentatul poet, pictorul neîntrecut, vin ei singuri cu reclama gata, din care noi sintem siliți să tăiem câte ceva prea bătător la ochi.

Ca fabricanți de glorie de tot soiul, am devenit cinici și așa se explică faptul că și pe tine te-am luat ca pe toată lumea, ca pe toate celebritățile pe care le fabricăm și care însă nu se supără de loc de chipul zeflemist în care îi primim noi, complicii lor, pe care de multe ori, de altfel, ne răsplătesc cu cea mai nedreaptă lipsă de recunoștință.

Oh, dacă n-am avea și noi lanțul secretului profesional și dacă am spune tot ce știm, tot ce vedem și ceea ce fabricăm în culisele noastre, câte glorie s-ar vedea cum se alcătuesc și ce va să zică celebritatea multora.

E mai bine însă să păstrăm tăcerea.

25 martie. – Autorul unui roman psihologic a venit să mă consulte dacă ar fi mai bine să insiste mai mult asupra psihologiei, ori să se țină mai de aproape de firul

intrigii ? Iată un răspuns greu de dat. El depinde în prima linie de gustul cititorului care îți ia în mână scrierea. Să presupunem că e vorba ca eroul romanului să se ducă să se sinucidă. Tu scriitor te apuci să analizezi starea psihologică a eroului și această analiză o faci în zece-douăzeci de pagini. Dacă dai peste un cititor care iubește asemenea analize, el te urmărește ; dar dacă dai peste unul care dorește să știe dacă eroul d-tale se împușcă sau nu, atunci desigur riști ca psihologia d-tale să-l plictisească și să-ți sară cele zece-douăzeci de pagini, ca să vină la episodul culminant care îl interesează. De altfel, asemenea sfaturi sînt inutile. Scrii cum îți spune inima, cum socoți tu că e mai bine și e natural. De altfel este foarte greu să faci și un roman de intrigă și unul psihologic. Ori faci una, ori faci alta ; amîndouă deodată este greu, dacă nu chiar imposibil – afară dacă nu ești un geniu ca Dostoevski, care în *Crimă și pedeapsă* a putut întruni aceste două însușiri, a reușit să împace aceste două genuri literare deosebite.

12 mai. – Zece mai ! Totdeauna am fugit în cel mai retras colț cînd văd lume multă și gloată strînsă la un loc, pentru a vedea același lucru văzut de atîtea ori ! Totuși, necesitatea de a mă întoarce acasă m-a făcut să trec pe Calea Victoriei și să văd decorația. Ce meschină și banală este ! Se pare că particularii se întrec cu lumea oficială în a face urit și fără gust. De altfel, vina este a celor de sus. Ei ar trebui să dea impulsul artei decorative, și în această privință am rămas înapoi cel puțin cu cincizeci de ani.

Trebuie însă de remarcat și o circumstanță ușurătoare. La noi prea de multe ori se fac asemenea „paradii” și în loc ca semnul acesta de bucurie să vină de la sine, el sosește deodată cu domnul comisar al secției respective. Or, o decorațiune impusă de domnul comisar nu poate să fie decît aceea ce este și ce dat ne-a fost să vedem pe Calea Victoriei !

14 mai. – Un ziar din Alexandria, cel mai mare oraș din județul Teleorman, în care există un gimnaziu, o judecătorie de pace, câteva școli primare, un corp de avocați,

în sfârșit, unde ești în drept a presupune că există un cerc cultural – un ziar din această localitate a avut o idee originală : de a face statistica revistelor literare care se desfac în acest orașel de mai mult de zece mii de locuitori. Transcriu această jalnică statistică : *Convorbiri literare* : 1 cititor, *Săptămîna* : 2, *Viața nouă* : 3, *Semănătorul* : 5, *Luceafărul* : 1, *Făt-Frumos* : 1, *Furnica* : 10, *Revista noastră* : 4.

De altfel, dacă s-ar face această lucrare în toate orașele țării, proporția n-ar varia, și dacă s-ar lua și Capitala, s-ar descoperi că ea stă mai rău decît orașele și orașelele de provincie. Aceasta însemnează că la noi viața intelectuală este nulă și că trebuie să ne ridicăm pălăria cu respect înaintea acelor care mai au curajul să scrie, ori să picteze, ori să sculpteze !

23 mai. – Zilele trecute, la Pesta, doi deputați s-au bătut în duel și unul din ei a rămas mort pe loc, străpuns de spada adversarului. Nu de mult, căpitanul Sturdza s-a bătut în duel cu alt domn ofițer, căpitanul Cantacuzino, dar sfârșitul duelului a fost mai puțin tragic : totul s-a redus la o zgîrietură și la declarațiunea curajoasă a d-lui căpitan Sturdza că este împotriva duelului. În sfârșit, astăzi nu se vorbește decît de duelul Stătescu-Bădărău, al cărui rezultat nu se cunoaște pînă în momentul în care scriem, deoarece martorii n-au căzut încă de acord.

Toate aceste încercări de a rezolvi cu sabia ori cu pistolul oarecare diferende dovedesc că, în fond, civilizațiunea noastră a progresat așa de puțin, încît nici măcar n-am fost în stare să găsim soluțiuni înțelepte la toate neînțelegerile dintre oameni. De altfel ce să vorbim de civilizațiune cînd vedem că oamenii seucid de mii în războaie și cînd tot progresul nostru este că zilnic găsim mișloace din ce în ce mai perfecționate pentru a ne distruge !

9 iunie. – De la Bacău spre Roman înainte, peisajul din fața trenului se schimbă. Începe să însereze, pacea majestoasă a nopții se coboară pe valea Siretului, soarele la apus dinspre Pașcani însingerează norii și îți dă în totul impresiunea altei lumi. Are ceva particular valea Siretului, o impresiune greu de fixat pe hîrtie, dar care

evident că a cuprins pe bardul acestor locuri, pe Alecsandri. Cititor și admirator al lui Ivan Turgheniev, de cîte ori am petrecut la țară, în aceste părți de locuri, mi s-a părut că retrăiesc nopțile descrise de scriitorul rus în *Poveștile unui vînător*, și în care sint zugrăvite serile splendide ale Ucrainei, ale Rusiei mici.

Trenul se apropie însă de Mircești. Sub dealul din dreapta se zărește casa poetului din verzișul des al parcului, apoi mai la vale, lunca din Mircești, iar mai departe Scheia, de care poetul pomenește în *Dumbrava Roșie*, unde el îndumnezeiește pe toți luptătorii pe care Ștefan cel Mare îi adunase din munții și din văile Moldovei.

Pe șes o turmă de vite se întoarce cu pas liniștit spre sat, și parcă aud talanga de la boi și îmi răsună în minte minunatul pastel al lui Alecsandri asupra scrii de la țară.

În acest cadru liniștit și minunat, cum să nu devii poet, să nu începi să făurești versuri, și pare că invidiez pe acela care a putut să rămînă pînă la sfârșitul vieții *bardul de la Mircești* ! Și totuși e o impresiune tristă. Ea nu este a naturii liniștite, majestoase în marea ei ; ea este sentimentul tău personal că și pe aici a trecut moartea, că poetul nu mai cîntă acum. De pe fereastra biroului său de lucru, sau din ceardacul lung al caselor moldovenești, cine știe ce arendaș privește șesul Siretului și se gîndește ori că plouă și îi strică recolta, ori că „*boșii de țărani*“ nu au ieșit la muncă în număr destul de mare !

Un canton iese în calea trenului. În fața barierei, o femeie prezintă fanionul și lingă ea o fetiță, cu fota ruptă, cu picioarele goale, privește, ținîndu-se de mîna sa, trenul care trece. A fulgerat prin mintea mea un tablou idilic de Grigorescu și mi-au venit pe buze patru versuri de Alecsandri, din *Rodica* :

„*Purtînd coșița cu apă rece,
Cu ai săi umeri albi, rotunjiori,
Juna Rodică veselă trece
Pe lingă junii semănători.*“

20 iunie. – Mîine se ridică vîlul de pe statuia lui Traian Demetrescu, căruia cîțiva prieteni ne-am apucat, acum *șapte ani*, să-i ridicăm la Craiova un monument. Edili

cetății banilor au refuzat să primească pe bietul Traian, sub cuvânt că, înaintea lui, merită bronzul și marmora alți oameni mari ai Craiovei.

Am fost nevoiți să cerem scuarului umbros al Ateneului ospitalitate pentru tristul poet. Și întâmplarea a făcut ca această așezare în inima Capitalei, și totuși în umbra delicioasă a salcîmilor, să fie o apropiere cu însăși viața artistului. Traian Demetrescu n-a putut cugeta și scrie în liniștea pădurilor ori a parcurilor umbroase. El a fost nevoit să trăiască în București, să se hrănească muncind în zgomotul și în fierberca Capitalei. Acolo îi este și bustul, sub copacii umbroși, dar la doi pași de viața bucureșteană, de zgomotul trăsurilor și al tramvaielei și în mijlocul mișcării, a muncii și a luptei pentru trai.

21 iunie. – Azi s-a inaugurat, în sfîrșit, modestul monument al lui Traian Demetrescu, în scuarul Ateneului. Totul a mers bine, conform programului, și fiecare aducînd o notă diferită. Dacă n-ar fi fost o cuvîntare prea lungă a unui tînăr student, aș putea spune că solemnitatea a fost perfectă. Un moment însă mi-a fost frică să nu se întimple ceva neplăcut. Din partea muncitorilor, un orator a luat cuvîntul slăvind pe acela care – dezmoștenit el însuși – a cîntat pe dezmoșteniți și le-a trimis salutul lui de încurajare. Ca răsplată și muncitorii au venit cu steagul în frunte la inaugurarea monumentului poetului. M-am temut o clipă ca cuvintele violente ale socialistului să nu producă protestări din partea autorităților și a binecuvîntătorilor. Această gîndire mă rușinează, căci și eu sînt cu aceia care vin cu steagul roșu în frunte, și eu am mers sub cutele lui stacojii și parcă am simțit o mare bucurie cînd am regăsit, purtînd steagul ca altădată, pe același moș Bucur. Dar cit a îmbătrînit de mult moș Bucur! Părul și ravoriții îi sînt albi, el însă a rămas același și mă tem că dînsul se îndoiește dacă voi fi rămas și eu același.

22 iunie. – Azi-dimineață, la ora patru, unul din redactorii noștri de noapte a venit acasă să mă scoale și să-mi spună că cuirasatul *Kneaz Potemkin* a sosit la Constanța. Fără să mai stau la gînduri l-am trimis acolo cu primul

tren. Pas de mai poți adormi apoi, cînd *Kneazul Potemkin* este în portul Constanța. Cite nu se pot întîmpla, și apoi te întrebi: ce atitudine trebuie să ai?

M-am urcat sus în bibliotecă să consult autorii asupra acestei *spețe*. N-am găsit nimic, fiindcă nici un autor de dreptul ginților nu s-a gîndit la cazul vasului rusesc răsculat, care se refugiază într-un port al unui stat vecin și – politicește vorbind – amic! Am dat ordin să se convoace întreaga redacție și la orele 7 dimineața eram toți la postul de luptă. Fără să pierdem timpul, ne împărțim rolurile. Trebuie să vizităm ministerele de Interne, de Război și de Externe, ministrul rusesc; trebuie văzut un ofițer superior de marină, de intervievat cîțiva juriști și mai trebuie ca – după toate aceste vizite, prin care să se culegă informații și păreri – să se facă un tot armonios, și toate acestea în acest moment, cînd cine știe ce complicațiuni se pot întîmpla și cînd toată lumea își are ochii ațintiți spre portul de la mare! *Potemkin* însă s-a purtat omenește. Acești oameni s-au arătat cavaleri cu noi și – deși n-am voit să le dăm nici hrană pentru ei, nici hrană pentru vasul lor – dinșii au plecat și ne-au lăsat, pe noi ziarîștii, plini de decepțiune. Din punctul nostru de vedere este regretabil că *Potemkin* n-a mai stat încă o zi. S-ar fi întîlnit cu cuirasatul binecuvîntător al guvernului rus și... și... putea să se întîmple lucruri tragice, care ne-ar fi dat de vorbă și de lucru!

27 iunie. – Sînt zile în care trăiești, vezi și simți mai mult decît într-un an. Astfel a fost ziua de ieri petrecută la Constanța în preajma cuirasatului rus *Kneaz Potemkin*. Aventura acestui vas de război este un episod care va rămîne în istorie, și e o mîndrie și o satisfacțiune de a ști că de aproape ori de departe ai participat la el. Pe lângă aceasta, ai avut prilejul să capeți atîtea impresiuni de tot soiul, care, pentru cîteva ore sau cîteva zile, te-au galvanizat, te-au zguduit astfel încît te-au făcut alt om. E firesc dar ca întreagă această săptămînă să retrăiesc ziua de sîmbăta trecută, și – cum am făcut pact cu cititorii ca să-i împărtășesc și pe ei din tot ceea ce cuget – voi lăsa celelalte impresiuni secundare și voi reda zi cu zi toate impresiunile acestei zile zguduitoare.

Înainte de toate să rezum impresiunea generală și să explic de ce am fost așa de adânc impresionat : o viață de om, un sfert de veac am luptat și am gândit, am simțit într-un anume fel. Au venit apoi momentele deziluziilor, entuziasmul primilor ani a scăzut ; am rămas același, dar retras în colțul meu, așteptând evenimentele, incapabil să le mai provoc ca altădată, intrat în angrenajul muncii pentru trai și, mai ales, părăsit mai de toți aceia cu care plecasem altădată la luptă. Și deodată mă gădesc în fața atîtor oameni care cugetă și simt ca mine, cărora împrejurările le-au pus pe frunte aureola eroilor, care s-au avîntat spre ideal cu setea victoriei și a morții. Iată-mă-s înaintea lor, înaintea oamenilor de acțiune, iată-mă pe mine deziluzionatul și leneșul ; le tind mîna și mi se deschid brațele, vorbim aceeași limbă a ideilor și simțim aidoma. Totuși, cită deosebire între ei și mine ! Mi-e rușine, mă simt așa de mic față de ei, eu, protectorul lor pe pămîntul românesc, al acestor învinși și fugari, care au plecat la moarte tot cu atîta nepăsare cum plecăm noi să facem o plimbare la șosea !

2 iulie. – Un ofițer îmi scrie o scrisoare indignată : „Bine – zice el în rezumat – că țara noastră și-a deschis porțile criminalilor de pe *Potemkin* ; a fost o necesitate și o cestiune de omenie. Dar nu găsești d-ta că ceea ce li s-a făcut acestor oameni a întrecut măsura ? Au fost primiți cu brațele deschise, cu onoruri, sărbătoriți, publicul se oferă să le dea de lucru, ca și cînd în adevăr ar fi niște eroi. Așa să fie oare ? Ei au asasinat mișelește pe ofițerii lor și această faptă este azi glorificată în țara romînească. E pildă rea pentru soldații noștri și e regretabil, absolut regretabil, aceea ce face publicul și ce face presa.“

Să mă ierte ofițerul care mi-a scris, dar în această cestiune d-sa cugetă cu totul unilateral. Publicul a văzut și simțit mai bine ; el a văzut în acești oameni aceea ce sînt ei : campionii libertății în Rusia. Uciderea ofițerilor a fost un episod, cum de pildă în război uciderea unor spioni ; nu are deci importanță. Revoluțiunea rusească a salutat-o publicul primind bine pe acești oameni, care nu pot fi taxați drept ucigași ordinari, ci de eroi ai unei cauze mari : liberarea țării lor !

8 octombrie. – Recitesc ceea ce am scris de-a lungul zilelor acestei săptămîni și nu sînt de loc mulțumit. Aș fi dator să rup ceea ce am comis, dar iată trista soartă a ziaristului : el nu poate să facă măcar acest autodafeu¹ al propriei sale opere.

Nu o poate face fiindcă publicul îți cere articolul la zi fixă, se supără pe tine că nu-i dai hrana lui săptămînală, și tu trebuie să te execuți, să-i dai și ceea ce nu crezi bun, dar care nu poate fi înlocuit cu altceva mai de seamă. Pas, în adevăr, de te pune pe scris un nou *Letopisît*, cînd îți lipsește și timpul material și cînd în vârtejul vieții de toate zilele n-ai putut aduna alte impresiuni decît acelea pe care le-ai redat atît de slab.

De altfel trebuie să mărturisesc că pentru mine nu este o plăcere a scrie, ci este o durere. Această naștere a unui copil intelectual mă obsedează, mă obosește, mă doare. Și această senzațiune neplăcută se complică cu alta : ce deosebire între ceea ce ai avut în cap și ceea ce ai așternut pe hîrtie ! Cit de frumos, de artistic era ceea ce ai cugetat, și ce schilod a ieșit copilul ! Mi-e groază să recitesc, și am scrieri din care nu am mai păstrat nici un volum, nici un exemplar. Cazul este cu volumul meu de nuvele *Feciorul popii*, despre care d. G. Adamescu a spus singurul cuvînt de spirit pe care l-am auzit de la d-sa, și anume : „Unora le place popa, altora preoteasa și fata popii ; nimănui însă nu-i place *Feciorul popii*.“ D. Adamescu ar fi putut adăoga : nici chiar autorului lui. Și fiindcă e vorba de acest păcat al tinereții mele, să mai povestesc încă o mică anecdotă : într-o zi, un literat, în mare nevoie, mi-a cerut un mic ajutor, și ca introducere își începea scrisoarea : „Fecior de popă ca și d-ta etc.“ Literatul cu pricina nu-mi citise cartea, dar credea că e un fel de autobiografie a mea și că deci sînt fiu de popă, ceea ce trebuie să stabilesc pentru posteritate că nu a fost și nu este.

17 octombrie. – E curioasă mentalitatea omului. Cînd citim paginile mării revoluțiuni franceze, atît de grandioase și de emoționante, pagini care vor rămînea în istoria ome-

¹ *Autodafe* – ardere pe rug.

nirii, nouă ne pare rău că nu le-am trăit. Cu toate acestea și sub ochii noștri s-au petrecut și se petrec fapte mari, iar noi trecem pe lângă ele fără a le putea înțelege de multe ori măreția și fără să ne dăm seamă de ceea ce vor fi după câteva decenii.

Aceste reflecții îmi sînt sugerate de depeșile care ne vin din Rusia și în general de ceea ce se petrece de un an de zile în împărăția vecină. Asistăm de fapt la o privedeală tot așa de mare, dacă nu și mai mare decît cea de la 1789 din Franța. În fiecare zi telegraful ne aduce noi pagini și, în vîltoarea luptei zilnice, noi le lăsăm să treacă fără să le apreciem cum se cuvine și fără să le dăm însemnătatea pe care o au. Lucrul se explică de altfel prin lipsa de timp și de spațiu între noi și fapte. Lipsește perspectiva pentru a le putea judeca cum trebuie. Istoria nu se apreciază de către contemporani. Lucrul acesta m-a impresionat mult și față de mișcarea noastră de la 1848. Foarte puțini care *au trăit* acele evenimente sfinte sînt în stare să-și dea seama de ele; au trecut prin ele, au fost actori, și azi, cînd îi pui să-ți vorbească de cele întimplat atunci, sînt incapabili să-ți dea seamă măcar de partea anecdotică a acelor întimplări.

5 noiembrie. – Ieri am primit vizita unui inventator român. Venea de departe și venea la mine ca la un salvator. Ce nu poate face un director de gazetă pentru naivul provincial care îi citește cu admirație proza, care îl vede vorbind cu atîta libertate cu toată lumea, care se poate menține la suprafață și trece nevătămat prin toate evenimentele și zbuciumările luptelor noastre? Pentru acest naiv, directorul unui mare ziar apare ca o figură de legendă, și la cine să apeleze el mai bine, sub care protecțiune să se pună el mai sigur decît sub aceea a acestui semizeu? Îmi cerea dar inventatorul să-i dau mîna de ajutor ca să-și ducă invenția la bun sfîrșit, cerea ca guvernul să-l ajute, într-un fel sau altul, pînă și-o desăvîrși opera – și aceasta o socotea el că era un lucru foarte ușor din partea mea. Cu multă cruzime i-am rupt aripile lungi ale speranței. I-am arătat că nu pot decît foarte puțin, că puterea mea

este tocmai de a nu cere nimic nici pentru mine, nici pentru alții.

Vedeam cu părere de rău că nu eram crezut.

– Dacă dv. ați voi, ați putea să mă ajutați, insistă sollicitatorul cu oarecare neîncredere în vorbele mele pline de scepticism. Uite, dați-mi o simplă carte de vizită.

I-am dat-o și el a plecat fericit. După ce a plecat, am stat un minut gîndindu-mă la ce se supune acest necunoscut, la cîte decepțiuni, la cîtă așteptare, la mizeria cea mai mare, pînă cînd, flămînd și rupt, îl voi vedea peste cîteva luni întorcîndu-se la mine și cerînd – ca o supremă binefacere – să-l ajut ca să plece înapoi în orașul lui, neîncrezător și în puterea directorilor de ziare și în făgăduințele deșarte ale celor mari!

22 noiembrie. – Ieri am asistat la Cameră la o scenă penibilă. Străbătuse în fumoarul Adunării cunoscutul Leonida Condeescu, care a înnebunit de-a binelea. Venea să depună pe altarul patriei două miliarde și jumătate. Poliția îl împiedica să străbată în incintă și bietul nebun protesta că nu era lăsat să vadă pe ministrul președinte, căruia voia să-i predea cele două miliarde și jumătate.

De-abia cu multă greutate, d. Moruzzi, prefectul poliției, a putut liniști pe nebun, care după o oră era internat la spitalul d-rului Șuțu, unde s-a stins de altfel și un alt nebun, dar acesta de geniu, Mihail Eminescu.

Bietul Leonida! Toată viața n-a fost el tocmai-tocmai cu mîntea cumpănită, dar nebunia l-a făcut celebru pe el – pe cînd sînt, slavă domnului, atîția nebuni care trăiesc și mor în obscuritate. Această faimă Condeescu o datorește lui Caragiale. Într-o zi, pe cînd autorul *Noptii furtunoase* scria la *Universul*, tipul exprimarului de la Mizil i-a ieșit înainte și el l-a prins și l-a fixat pe hîrtie în așa chip, încît și nuvela lui Caragiale, și tipul lui Condeescu, care face să se oprească trenul Berlin-București un minut și la Mizil, au ajuns celebre în literatura romînească.

Vor trece veacuri, nimeni nu va mai ști că în adevăr a existat Leonida Condeescu, ci va fi socotit ca o creațiune datorită fanteziei scriitorului; dar nuvela și tipul vor rămîne, ceea ce este, dacă voiți, un noroc pentru acela care

acum protestează zadarnic în balamucul d-rului Şuţu contra nerecunoştinţei ţării şi a partidului din care face parte, şi care, în loc de mulţumire, îi dăruise cămaşa de forţă a casei de nebuni !

25 noiembrie. – Relativ la ceea ce scriam ieri, mi s-a pus înainte problema că omul fără de credinţă nu poate fi fericit. Chiar şi aşa de ar fi, acesta n-ar fi un motiv ca să cred, pentru ca astfel să fiu fericit. Cred fiindcă cred, nu cred fiindcă altfel sînt convingerile mele ; dar în discuţiune nu poate fi pusă cestiunea fericirii ori a nefericirii din cauza necredinţei. De altfel, contest cu energie aceasta. Numai acela care a pierdut credinţa fără să pună în loc altceva, adică explicaţiunea ştiinţifică, numai acela ar putea să simtă oarecare vid în existenţa lui ştirbită de o parte ideală. Omul, însă, care a pierdut credinţa fiindcă ea a fost gonită de ştiinţă, omul acesta este perfect înarmat, din acest punct de vedere şi mai mult fericit, fiindcă explicaţiunea rostului vieţii i se prezintă în chip mult mai grandios decît explicaţiunea copilăroasă a scripturilor sfinte.

Dar omul fără de religie este imoral ! strigă binecredincioşii, care uită că morala şi religie sunt de multe ori în duşmănie. Morala este o ştiinţă eminamente omească şi omul, care trăieşte în mijlocul societăţii, din acest mijloc îşi trage regulile sale de morală şi ideală şi practică.

De altfel eu mă iau pe mine însumi, mă judec cu străşnicie şi nu văd că aş fi ceea ce se cheamă un om imoral. Cu toate acestea, nu sînt un binecredincios, zîmbesc cu milă la eresurile celor ce cred orbeşte şi zilnic constat că religia nu împiedică pe nimeni de la fărădelege şi de la fapte imorale. Şi, fiindcă vorbesc de fapte imorale, cele ce se petrec în sfînta Rusie sînt pildă vădită. Acolo, cei care conduc bandele de huligani la măcel şi jaf sînt preoţii, care, cu icoanele sfinte în capul cortegiului, pornesc la devastări şi la suprimarea vieţii aproapelui !

17 ianuarie. – Pe prozaica stradă Lipsani – care ar fi şi mai prozaică dacă n-ai întîlni femei frumoase şi elegante – un cunoscut m-a oprit în loc.

– D-ta eşti autorul unei poezii frumoase, al cărei conţinut l-am uitat, dar care începe cu versurile acestea :

„Şi scris mi-a fost, femeie, cu chipul rupt din soare...” ?

– Mi se pare că da, îmi aduc aminte de aceste versuri ; dar îţi mărturisesc că n-aş putea preciza dacă eu sînt autorul lor sau altul. E mult, este aşa de mult de atunci de cînd mă credeam poet, încît nu îmi mai aduc aminte bine.

Amicul s-a mulţumit cu atîta, mi-a spus că o să vină odată la mine să-i împrumut volumul meu de versuri şi a plecat, lăsîndu-mă pradă amintirilor mele.

Da, da, odată mă credeam că sînt poet şi încă poet de viitor. Eminescu mărturisea amicilor săi că am un robust talent, răposatul Lambrior îmi strîngea mina cu căldură după fiecare bucată de versuri publicată în *Contemporanul* de la Iaşi, şi nu mai vorbesc de amicii mei, care în cor declarau – imprudenţii – că sînt *adevăratul poet*. Acestea toate se petreceau acum douăzeci şi cinci de ani, într-o epocă cînd Vlahuţă şi Coşbuc nu existau drept scriitori, cînd Eminescu era încă discutat şi contestat şi cînd singur Alecsandri stăpînea întreaga literatură. Eram reprezentantul poeziei sociale, glasul meu socoteam că era menit să

fie clopotul de alarmă a proletariatului român, și, în imaginațiunea mea copilărească, mă credeam menit să fiu poetul incununat cu lauri al erei noi.

Dulci și nevinovate iluzii ale tinereții ! A trecut un sfert de veac de atunci ; versurile mele n-au cutremurat lumea din temelie... *poetul viitorului* a fost uitat și el ; iar tot ce a rămas nu este decât un biet volum epuizat, pe care, din zece în zece ani, îmi arunc ochii cu emoțiune... fiindcă în el am concentrat tinerețea mea, aspirațiunile și visurile cele mai scumpe ale vieții mele – lăsînd la o parte deziluziile și amărăciunile ce îmi sugerează aceste moaște...

Și tocmai cînd uitasem tot volumul meu, care stă prăfuit în rafturile bibliotecii, iată că un trecător de pe stradă îmi aduce aminte în chip brusc de acest trecut al meu, de bietul meu trecut, de *poetul viitorului*, care n-a putut rămîne nici măcar poet al trecutului...

4 februarie. – Ieri, la Cameră, un deputat a tratat de *pungaș* pe un ministru, și aceasta în ședință publică, cu aceeași ușurință de vorbă cu care ai spune : *vă înșelați, domnule ministru*. Cînd am citit prin ziare reconstituirea scenei, m-am gîndit la moralistii care deplîng decăderea presei romînești și lipsa ei de urbanitate. Adică presa nu-și ia pildă de la lumea politică și, dacă cei din parlament vorbesc între ei cum se vorbește la hală, de ce adică ziariștii ar fi mai politicoși decît parlamentarii, pentru care politetă și buna creștere sînt cea dintîi datorie ? Presa este oglinda societății în general și emanațiunea ei. Nu dar asupra ziariștilor să loviți, domnilor moralisti și doritori ca nivelul presei să se ridice, ci asupra politicianilor care dau pilda cea rea.

De altfel, ca să faci politică îți trebuie o mare doză de răbdare și un obraz de toval. Nu toată lumea însă poate fi astfel, și meritul este, cred eu, al acelor care nu pot fi oameni politici în condițiunile în care se face politică în țara romînească.

9 februarie. – Se împlinesc azi cincizeci de ani de la moartea la Paris a lui Heinrich Heine. Nu pot să zic că cunosc îndeajuns pe acest poet, căci nu l-am citit decît în traducere, dar totdeauna am găsit în el un egal al lui

Musset. Trebuie să vă mărturisesc că, pentru mine, cel mai mare poet al secolului trecut este Alfred de Musset. Poate că nu aș putea să susțiu cu argumente de critic savant această idee, ea este mai mult un sentiment ; dar în Musset găsesc eu, mai mult decît în oricine, pe om și durerile lui, și mai ales găsesc pe omul secolului XIX, cu toate aspirațiile și deziluziunile sale, cu ironia lui fină, cu o comoară de simțiri și de însușiri înalte, față de altele josnice și urîte. Tot din aceeași rasă de poeți este și Heine, și cine știe dacă poetul german nu este chiar egal colegului său francez.

Poate să fie o iluziune această părere și s-ar putea explica această idee prin faptul că Musset a fost cel dintîi poet al tinereții mele, acela care m-a impresionat mai mult și cu care m-am întîlnit în aceeași comunitate de sentimente... Oricum ar fi, în rarele ceasuri libere, cu plăcere deschid pe Alfred de Musset și cu glas tare recitesc ori *Rolla*, ori *Portia*, ori celebrele lui *Nopti*. Mi se pare că aud un întreg concert, în care dulcele sunet al flautului dominează, pe cînd în surdina îl întovărășesc viorile dulci și discrete.

Sînt prea trecut de vîrsta tinereții ca să mai cred în alți zei. Musset și Heine dar, cu sau fără dreptate, vor rămînea pentru mine poeții cei mai de seamă ai veacului în care m-am născut.

10 martie. – Ziarele sînt pline de amănunte asupra desoperirii unei asociațiuni de proxeneți, alcătuită din portari de hoteluri, și care procură pentru oaspeții Capitalei copile nevîrstnice, ori femei măritate, ori fete de bună familie, care, pentru a-și satisface nevoile de lux și pentru a vieții mai ușor, se vindeau călătorilor de pe la hoteluri.

E o întregă indignare contra acestor negustori de carne omenească, și eu mărturisesc că faptele lor mă lasă rece. Unde este hoit trebuie să se găsească și corbi, unde este murdărie musca este inevitabilă, unde avem o societate bolnavă e natural ca să răsără floarea veștedă a prostituției și grădinarii ei care o cultivă și o întrețin. S-au arestat și dat judecății cîțiva din aceștia. Alții le-au luat locul chiar de a doua zi, și așa va fi cit timp vom avea o alcă-

tuire socială în care prostituția este o necesitate, un rău necesar, regulamentat de stat și de comună, și care este chiar izvor de ciștig pentru ele.

6 mai. – Regele s-a întors în uralele cetățenilor și ale gardiștilor. Cum regele știe modul de fabricare a entuziasmului popular, cită durere trebuie să-i înăbușe sufletul ; căci, orișice s-ar zice, el trebuie să-și dea seama că cei patruzeci de ani de domnie tot n-au rupt definitiv gheața între el și popor. Și cine este vinovatul e greu de știut. O fi natura rece și cumpătată a regelui, o fi faptul originii lui străine, o fi firea românului – care nu ia vînt ușor ; nu se poate ști ce o fi la mijloc ; dar pentru mine este o problemă această stare de lucruri ciudată, a unui suveran care a stăpînit un popor patruzeci de ani și care totuși simte răceala dintre el și țară. Și cu atît aceste gînduri triste trec, probabil, prin capul suveranului, cu cît el este bolnav și boala aduce pesimism și idei urite.

24 mai. – Regele și regina Spaniei au scăpat ca prin minune de un atentat de care se ocupă gazetele de ieri dimineață. Eu mărturisesc că am citit toate amănuntele acestui fapt divers cu oarecare indiferență. De ce adică mai multă emoțiune în cazul de la Madrid, decît atunci cînd citești că s-a întimplat cutare crimă, ori atentat, ori un accident oarecare profesional ? Un mecanic a fost zdrobit de mașina lui, un tinichigu a căzut de la douăzeci de metri înălțime și a murit ; într-o mină, atîtea sute de muncitori au fost închiși pe vecie și uciși de foame, încetul cu încetul, în întuneric și în frig. A fi rege este și acesta un meșteșug, și atentatele constituiesc riscul profesional al suveranilor. E un meșteșug greu și periculos acela de a fi rege ; dar cei ce se indignează astăzi uită că întotdeauna, din timpurile cele mai vechi, a fi rege ori împărat este a fi expus la cuțitul asasinilor. Lista suveranilor care n-au murit în patul lor este colosal de mare. Altădată, erau comploturile de palat, erau pretendenții, fanaticii religioși, care făceau tronurile vacante. Azi ei se numesc anarhiști și din cînd în cînd – grație lor – se deschid noi succesiuni la tronuri. Și pe lîngă acestea, cînd te gîndești cîte vieți

s-au stins din cauza regilor, trebuie să-ți mărturisești că nu-i nimica emoționant că o bombă suprimă, ori voiește să suprimă, un cap încoronat.

14 iunie. – Mă întorc obosit de la *Palatul de Justiție*, unde merg din cînd în cînd. Se judecau la Curtea de apel procese corecționale. Lamentabil defilau înaintea barei judecătorești mizeriile omenești, furturi, bătaii, înșelăciuni, și în mai toate săteni rebegiți de foame, rupți și murdari, apărînd înaintea judecătorilor sfioși și speriați – neștiind de ce sînt chemați, neștiind cum să se apere, nedîndu-și seama de ce se face cu dînșii. Prezidentul le vorbește blînd, dar cine să-i priceapă limba :

– Apelul d-tale este tardiv. Ce ai de spus ?

Bietul sătean o ia de la început, se jură pe toți Dumnezeuii că nu este vinovat. Cine să-l asculte însă ?

– Bine. Curtea respinge apelul. Du-te !

Aprodul înșfacă pe apelant și-l împinge spre ușă. El iese zăpăcit, umilit, întrebă pe toți ce s-a făcut cu *procestul* lui și, oricît i se explică, nu pricepe nimic, căci de ! de unde să înțeleagă el rostul tuturor *formelor* pe care i le-a făcut un samsar pungaș, ori un avocat neconștiincios.

De ceasuri de cînd stau pe banca aceasta de lemn, mă gîndesc la cele două țări ale patriei mele, la aceste două țări cu altă limbă, cu alte obiceiuri, cu alte sentimente, cu alte năzuințe, cu alte interese ; la aceste două țări din care una, cea de sus, se folosește de toate bunurile civilizațiunii, pe cînd cealaltă muncește, suferă și nu pricepe nimic din rostul lucrurilor sub greutatea cărora se istovește și îngenunează.

18 octombrie. – Ziarele proslăvesc pe Alecsandri, a cărui statuie se ridică în fața Teatrului Național din Iași. Fost-a Alecsandri un geniu, ori cel puțin un poet ? Ca toți oamenii din generația lui, din epoca redeșteptării noastre, el n-a putut să fie decît un neobosit muncitor la temelii noastră națională. I-a lipsit puțința și timpul de a se specializa : a fost de toate, și deci n-a putut străluci în nimic cu deosebire.

A fost poet, și poet în toate genurile poeziei : de la gîngășă poezie lirică, de la *Steluța*, a mers pînă la poemul epic al *Dumbrăvii Roșii* ; a fost dramaturg, de la *Herșcu Bocceagiu* la *Ovidiu și Fîntîna Blanduziei* ; a scris și nuvele și articole de ziar ; a fost om politic, puțin i-a lipsit chiar să fie proclamat de domnitor al Moldovei ; a fost, în sfîrșit, de toate, ca toți contemporanii săi. Care este însă geniul care să poată îmbrățișa o așa de colosală activitate și în același timp să poată străluci deopotrivă în toate aceste ipostaze ?

Aceasta nu va să zică nicidecum că bardul de la Mircești a fost lipsit de merite. Dimpotrivă. Generațiunile viitoare, însă, vor găsi insuficient bagajul literar și artistic al lui Alecsandri, și își vor îndrepta privirile spre alte talente, care, neîmbrățișînd o activitate atît de întinsă, au putut străluci mult mai luminos.

În fața Teatrului Național din Iași, Alecsandri are dreptul să stea, căci el este unul din fondatorii teatrului nostru și noi datori sîntem să aducem prinosul nostru de recunoștință aceluia care au luptat pentru binele obștesc și au reușit în chipul lor de a fi deasupra noastră a tuturilor, deși împrejurările nu le-au fost destul de prielnice ca să strălucească atîta cît ar fi putut.

6 noiembrie. – Eu, care sînt foarte ocupat, mă întreb cu ce umplu o zi întreagă acei pierde-vară care n-au muncit niciodată și care nici nu știu ce este munca ? Și totuși eu îi văd în toate părțile ; ei își dau aerul că sînt ocupați, își creează diferite ocupațiuni și îi văd, mai mult, plîngîndu-se de lipsa de timp. Sînt desigur două puncte de vedere deosebite. În tot cazul, oamenii aceștia își umplu perfect timpul și probabil în mod plăcut. Ei însă se ocupă într-un fel, tu într-altul, și de aceea îi crezi că n-au ocupațiune, pe cînd dînșii au prea multe. Singura întrebare este : la ce folosește această muncă a lor ? Dar nici aici nu trebuie să judeci cu mintea ta, ci tot cu a lor.

4 decembrie. – De astă-vară sînt un cititor asiduu al *Epocei*. E un avantaj să duci o campanie contra unui om : ți-l faci cititor pe viitor, și eu mărturisesc că sînt în fiecare

zi un cititor decepționat, fiindcă au încetat să mă trateze de pungaș, de șnapan, de ticălos, de vîndut străinilor etc., etc. Totuși, zilele trecute, în mica mea călătorie de cîteva zile în Moldova, am fost răsplătit de atitea zile de decepțiune, fiindcă am dat peste niște scrisori foarte interesante asupra nebuniei lui Eminescu, reproduse de altmintrelea după *Convorbirile literare*. Una, în special, m-a interesat și m-a emoționat – scrisoarea poetului către d. Kivici-Răvneanu, bunul său amic, imediat după ce și-a revenit din nebunie.

Ce strigăt omenesc în această bucată și ce dramă în acest suflet oropsit al soartei ! E omul care a fost nebun, care știe de ce a suferit și care este torturat de ideea dacă da sau nu este complet vindecat și dacă lumea nu-l va crede și de acum înainte tot nebun !

Și dacă m-a emoționat atît de mult această scrisoare, este că în ea văd oglinda aceluiași Eminescu, revenit în București după însănătoșire, a aceluiași Eminescu timid, timoros și neîncrezător, care, din cînd în cînd, împins de nevoie, venea să urce cele două caturi ale casei Steiner din strada Academiei, unde locuiam pe atunci. Parcă îl văd sosind cu galoșii lui mari și greoi, cu paltonul lui prea larg ; parcă am și acum în ochii mei privirea lui îngrijorată, tristă și întrebătoare ; parcă aud cuvîntul său măsurat și jenat. Era omul care fusese nebun și care încă se îndoia dacă nu mai era și dacă lumea îl credea însănătoșit ; era omul pe care azi îl regăsesc aproape aidoma în scrisoarea pe care *Convorbirile literare* o publică tocmai acum.

[28 aprilie.] – În dosarul atât de tragic al potolirii răcoalelor sătești, care zi cu zi se mărește, găsesc un detaliu vrednic de pana lui Shakespeare. Mai mulți săteni sint luați din sat cu căruța, spre a-i duce la oraș, de către un ofițer escortat de călăreți.

La un moment dat, la mijlocul drumului, căruța și convoiul se opresc și ofițerul dă prizonierilor următorul ordin scurt : – *Dați-vă jos să vă împușc !...* Oamenii se dau jos, se pun la marginea șoselei, o salvă de arme trezește ecoul îndepărtat – în șanțul șoselei zac cei executați, iar în depărtare, în norul de praf, se pierde căruța cu ofițerul și convoiul de călăreți, îndreptându-se, de astă dată singuri, spre oraș.

Adevărul, XIX, 1907, nr. 6352, 1 mai.

[10 mai]. – De acasă, din cartierul liniștit al Icoanei, unde stau și n-am ieșit azi de dimineață, zgomotul paradei de 10 mai nu se aude. De-abia dacă tramvaiul încărcat peste măsură îmi spune că pe Calea Victoriei și pe bulevard trebuie să fie multă înghesuială și că și de astă dată lumea nu s-a lecuit de gustul de a fi ghiontită și de a vedea trecînd soldații pe care i-a văzut de atîtea ori...

...S-a ridicat deasupra țării vâlul cel orbitor și ea s-a arătat regelui așa cum este, așa cum nu ar fi trebuit să fie...

De altfel, cine la această serbare nu are inima strînsă de durere, cine nu se gîndește la satele noastre care zac în sălbăticiie, în jale, și pline de ură privesc la parada zgomotoasă al căreia ecou ajunge pînă la ele ?

Adevărul, XIX, 1907, nr. 6366, 15 mai.

[24 iunie]. – Am primit astăzi dimineață vizita unui bun amic – un bătrîn domn din societatea bucureșteană.

– Cum se poate – m-a apucat amicul meu – să nu protestați contra celor ce s-au petrecut aseară la sărbătoarea de la Parcul Expoziției ?

– Ce s-a petrecut acolo ? l-am întrebat eu în adevăr mirat. Atîta știu că de pe clădirea teatrului Casino a căzut un om și s-a rănit grav.

– De teatru Casino voiesc să-ți vorbesc și eu, unde aseară, la serbarea dată de Societatea pentru protecțiunea și cultura femeii romîne, s-a pus să se joace *cake-walk*¹ Mița Biciclista... și încă în ce costum ?... fără pantaloni, domnule !... Și noi, care ne duseserăm acolo cu copiii, cu fete !

– Și publicul n-a aruncat cu ouă clocite ?...

– Ce ouă clocite, domnule ! Au aplaudat-o ca nebunii, au acoperit-o de flori, mai mare rușinea... trebuie să protestați... să le trageți un zavrac numărul unu...

– Ei, boierule – am răspuns indignatului nostru vizitator – nu voi face imprudența aceasta...

– Și pentru ce, mă rog ?...

– Pentru că, după cum dumneata însuși mărturisești, publicului i-a plăcut acest spectacol *select*, organizatorii merită laudă că au găsit în sfîrșit ceva care să-i placă și fiindcă nimeni n-a avut curajul să protesteze. Petrece lumea cum poate. Unii la cîrciumi, alții la curse, pentru o mulțime de domni jocul de cărți este o distracție de multe ori chiar rentabilă, în sfîrșit, unii se delectează aplaudînd pe Mița Biciclista jucînd *cake-walk* fără de... pantaloni... Și apoi, nu vezi dumneata că dacă ne-am indigna, ni s-ar spune că voim să punem bețe în roate avîntului de caritate al societății noastre ?

¹ *Cake-walk* (engl.) – dans de la începutul secolului XX.

Amicul nostru a plecat nesatisfăcut, căci în el glăsuia moralistul și părintele de familie păcălit de-a fi dat fiicelor sale un gen de spectacol foarte mult ori foarte puțin educativ. Eu, însă, eu, visătorul fără de leac, când vizitorul a plecat, m-am afundat în sinea mea și parcă mi s-a desfășurat înaintea tabloul societății noastre, în anul de fericire și de jubileu 1906.

Lumina orbitoare a electricității inundă sala-grădină, în loji și în staluri toalete ușoare de vară, pălării scumpe și vapoase, culoarea deschisă a îmbrăcămintei femeiești, făcând pete albe în tonul negru al hainelor bărbătești. Sint acolo toate virstele, toate clasele sociale amestecate, sint miniștri și simpli slujbași, oneste matroane și degrafate¹ orizontale, oameni cinstiți și escroci, magistrați alături de pușcăriși, tineri lângă bătrâni – „tot Bucureștiul“ răposatului Claymoor², tot ce este vesel, tot ce petrece, tot ce-i monden și elegant, aci este adunat la un loc. Tunete de aplauze despică aerul răcoros dar greoi al serii de iunie, iar pe scenă o femeie cu mască joacă nebună danțul negru, îl joacă deșănțat și plin de friguri, cuprinsă ca de epilepsie, îl joacă ridicând piciorul, iar lumea aplaudă nebună. E delirul succesului.

Ca prin farmec, tabloul se schimbă... E ploaie, e la țară, cadru sărăcăcios și lugubru.... Răsună cîmpia de zgomot, tropot de cai, strigăte de femei și copii, o ceată de oameni aleargă ca nebunii strigînd și amenințînd. Se aude un sunet de goarnă. Ceata se oprește un minut – apoi își reia avîntul. Răsună în aer grozave focuri de salve. Un iureș nebunesc. Toți fug... Unii cad răniți de moarte, iar colo pe cîmp, în fața șirurilor de soldați, corpurile celor căzuți sint multe de tot... La orizont cerul este roș. Ard curțile și hambarele boierești. E revoluțiune ! Lumea de la Casino este în ciocnire cu lumea care muncește.

Adevărul, XIX, 1907, nr. 6408, 26 iunie.

[29 iunie]. – Ascară, la reprezentația lui Nottara de la grădina *Ambasador*, pe cînd bătrînul artist juca pe Lebonnard, m-a cuprins un fel de jenă, un fel de tristețe. Marele

¹ *Degrafată* (fr. *dégrafée*) – femeie de moravuri ușoare.

² Pseudonimul cronicarului monden al ziarului cosmopolit *L'Indépendance roumaine*.

artist, desigur, rămîne același ori în ce cadru l-ai pune. Totuși, pare că simți o decădere pentru dînsul văzîndu-l scoborîndu-se de sus, de unde era, secondat de forțe de mina întîia, jucînd într-un decor vrednic de el și de piesă... și jucînd într-o grădină, pe cînd glasul chelnerilor se aude tipînd *tal* și cuțitele se lovesc de pahare.

Știu că nu-i rușine să-ți cîștigi piinea muncind, știu istoria artistului și lupta sa cu directorul Teatrului Național, știu că la noi nu este cu puțință de a cîștiga averi cu arta și a te retrage, cînd ți se fac mizerii, a te retrage la tine acasă și a-ți mîncă din veniturile tale ; toate acestea le știu, dar, vezi, mi-a făcut oarecare rău această scoborîre a artei... Ori poate nu-i decît o închipuire a mea și, ceea ce ar fi mai rău, o prejudecată !

Adevărul, XIX, 1907, nr. 6414, 3 iulie.

[17 august]. – Cu toată rușinea mea, dar trebuie să mărturisesc că întreaga generațiune literară care se ridică acum îmi este aproape necunoscută. De-abia am frunzărit pe ici pe colo pe Sadoveanu, am citit într-o vacanție pe Goga și azi mi-am luat în cufăr pe Em. Gîrleanu, ca să-i citesc volumul lui *Întîia durere*.

L-am citit cu plăcere și cu interes. Tînărul scriitor în prima linie are marea calitate *de-a vedea*, de-a observa. Toate micile lui nuvele și schițe nu sint decît *observațiuni*, dar prinse absolut în momentul culminant și trist al vieții, căci din întreaga colecțiune de nuvele și schițe se degajează firea melancolică dar delicată a artistului.

A face mult din mult nu-i un prea mare merit. A face de ajuns din puțin este semnul sfînt al talentului, și Em. Gîrleanu, în toate observațiile sale, din nimic alcătuieste o operă de artă, din observațiuni care pentru alții ar fi trecut fără să fie relevate.

Nu-i rolul meu să fac critici literare propriu-zise și *ex professo*¹. Totuși mă cred dator să povestesc și să fixez pe hîrtie impresiunile mele și felul lor, și iată pentru ce cartea lui Em. Gîrleanu m-a oprit pe loc și m-a silit să dau pe față și altora impresiunea ce mi-a făcut-o, regre-

¹ Cu competență (lat.).

tînd că nu mă pot întinde și să-i fac o adevărată critică, eu care am încetat de mult să fac lucrul acesta.

Adevărul, XIX, 1907, nr. 6462, 21 august.

[5 noiembrie]. – Face senzație în țară și se vinde ca pîinea caldă o broșură de critică socială a lui Caragiale. E o icoană credincioasă a stării de lucruri de azi, nu este nimic nou de altfel, căci critica aceasta noi o facem de atîția ani – dar pe fondul vechi, scriitorul a aruncat mantaua strălucitoare a talentului său și i-a dat forma definitivă...

De altfel, timpurile grele prin care trecem au deșteptat o întreagă lume, au dat glas multora care pînă acum tăceau, au împins la luptă o sumă de oameni pentru care pînă astăzi această îndeletnicire părea nevrednică pentru ei...

Ieri, din umbră a ieșit Vlahuță și cu glas de aramă a strigat către tron deșărtăciunea vieții noastre¹ și vina lui de-a nu fi văzut, de-a nu fi simțit, de-a nu fi auzit și de-a fi tăcut pînă acuma. Azi, Caragiale, lăsînd la o parte cravașa subțire a satirei și a zeflemelei, ia fierul roșu al criticului social, arde cu foc putreziciunea societății și îndrăznește să ceară dreptate și libertate pentru acest nenorocit și părăsit popor.

Și parcă la glasul acestor noi apostoli tu te faci mic, dar în suflet speranța crește într-o lume mai bună și într-un viitor mai fericit, pare că nădăjduiești că *mine* nu va fi ca azi, pare că simți o plăcere și o mîndrie că n-ai fost nici sceptic, nici mișel, și în prima linie că n-ai desperat și că astfel n-ai abandonat lupta...

Și cu atît mai multă căldură strîng la piept acest drapel, cu cît, cine știe, dacă n-aș fi fost stegarul lui, poate mă ispitea dorul de odihnă și de liniște, pe cînd, avînd menirea de a-l purta mereu, a-l flutura în vînt ca să îmbărbătez pe luptători, a-l feri de a cădea în mîinile dușmanului, cînd a venit clipa de restriște, semnul acesta m-a făcut și brav și răbdător.

În ziua de izbîndă, al lui va fi meritul, pe el va trebui să-l slăvim și să-l binecuvîntăm.

Adevărul, XIX, 1907, nr. 6545, 13 noiembrie.

¹ Se referă la 1907, poezia lui Vlahuță.

1908

[24 ianuarie]. – Primesc un imprimat care m-a făcut să mă gîndesc la incomensurabila naivitate omenească. Un călător trece pe drum, la umăr cu o armă scumpă. Un jandarm rural trece și el pe drum și îi place pușca omului. Jandarmul, om prin excelență practic, a găsit imediat mijlocul ca să se facă el proprietarul armei celei frumoase.

A arestat pe călător sub cuvînt că vinează fără permisiune, l-a înaintat secției respective, care, dînd drumul contravenientului, i-a oprit *corpul delictului* pentru a-l înainta parchetului.

Citări, cercetări, martori – toate au urmat, pînă cînd, natural, s-a dovedit că omul nu era vinovat și s-a dispus clasarea afacerii și înapoierea *corpului delictului*. În locul armei celei bune, însă, nu s-a găsit decît o pușcă proastă, în valoare de cel mult zece lei. Noi reclamații, noi cercetări, noi martori – și iarăși o nouă clasare; românul a rămas tot cu pușca cea proastă, iar jandarmul cu arma cea bună.

Omul este bineînțeles indignat. E indignat pe toată lumea – și pe jandarm, și pe justiție, și văzînd că nu a ieșit la capăt, a făcut, nici mai mult, nici mai puțin, apel la *presă*.

Ei, nu ziceți și dumneavoastră ca și mine că omul acesta este naiv? N-ar fi trebuit din prima zi să recunoască faptul trist că între el și un jandarm – între el și autoritate – cuvîntul lui n-o să fie crezut? Jandarm, procuror, jus-

tiție – dar aceștia sînt stilpii societății. Ce-i procurorul decît un jandarm al societății, și ce-i jandarmul decît tot un fel de procuror? Or, corb la corb... Și apoi cine să se intereseze atît de mult de o simplă pușcă, cine să se emoționeze de fapta jandarmului, cînd alții fură sute de mii de lei și scapă fără de pedeapsă, iar presa, care a tăcut cînd s-au ucis peste unsprezece mii de romîni, presa să se indigneze și să ia sub scutul ei cauza acestui naiv, căruia un jandarm pișicher nu-i ia decît pușca? Să se mulțumească că nu s-a ales cu un proces-verbal de ultraj, cu o condamnare la pușcărie și pe deasupra și cu o bătaie soră cu moartea, ca pefață a altor neajunsuri și nenorociri.

Și fiindcă a scăpat de toate acestea, acest naiv, în loc să se astîmpere, bate drumurile zadarnic!

Adevărul, XX, 1908, nr. 6616, 29 ianuarie.

[19 mai]. – Bătaia zgomotoasă a tobei adună lume. E o vînzare silită, care întotdeauna are ceva lugubru, tragic. Pentru mine, cu atît mai trist răsună bătăile tobei, cu cît cunoșteam pe acel ce suferea această rușine, acest dezastru. Să fii vindut cu toba, parcă ți se îngheață singele în tine, parcă este un fel de moarte vie, cînd ești îngropat fără să-ți dai seama că te duce la groapă.

E un artist cel pe care receptorul îl vinde acum. Din prima lui tinerețe a muncit, a produs și a alcătuit cuibul pentru întreaga viață. Cu cită dragoste nu a adunat el lucru cu lucru, bucată de artă cu bucată, pentru fiecare colț a găsit aceea ce convenea mai bine. Deodată însă boala l-a oprit în lucrul lui, boala l-a demoralizat, au venit apoi și dureri intime, l-a cuprins în cele din urmă nebunia și porțile spitalului de nebuni s-au închis după el. Iar cuibul i-a rămas singur și părăsit, și cîcă din el a plecat, cu un altul, soția lui de plăceri și de dureri, lăsînd totul în părăsire, în mîna creditorilor, a tuturor oamenilor de pradă.

Și astăzi, în bătaia sinistră a tobei, cel dintîi – *fiscul* – începe prada. Oameni de meserie, care trăiesc din naufragiul semenilor lor, stau aici la poarta locuinței ca o haită de lupi, fiecare ochește și rîvnește ceva, se fac tîrguri necinstite între concurenți, și peste un ceas totul va fi risipit, o existență întreagă distrusă.

Dacă, prin imposibil, stăpînul se va întoarce de la casa de nebuni, el ar găsi golul în jurul său – goală casa, goală existența lui – și cine știe, se va întoarce singur el la balamuc, nemaivînd ce căuta printre oamenii cei cumînți și de treabă.

Adevărul, XX, 1908, nr. 6730, 27 mai.

[21 decembrie]. – Astăzi la agapa noastră, unde ne întîlnim o dată pe lună toți care lucrează la ziarele noastre, am avut ca invitată pe Aristița Romanescu. Bind pentru eminenta artistă, am amintit ceea ce spune Eminescu despre Alecsandri, pe care-l numește „veșnic tînăr și ferice”. Doamna Romanescu, dacă n-a fost totdeauna ferice, tînără a rămas veșnic. Or, și ziaristul trebuie să rămînă, ca actorul, tînăr. Trebuie să se țină în curent cu vremea, căci altfel este părăsit și uitat de lume. Pe lîngă aceasta, ca și artistul, și ziaristul trebuie să aibă aceleași însușiri, și în prima linie *temperament*. Fără acesta el nu zguduie pe nimeni, nu se face citit și iubit, socotit ca ceva indispensabil vieții intelectuale. Mai este încă o asemănare: și actorul, ca și ziaristul, trăiește numai grație publicului. Un artist care nu atrage lumea în sala de spectacol, un ziarist care nu place cititorilor, ori îi lasă reci, sînt fără de valoare. Ca și ziaristul, actorul moare de îndată ce dispăre de pe scenă. Acolo, la focul rampei, unul strălucește și există, celălalt în josul coloanei pe care a compus-o cu nervii săi, cu tot ce a putut da mai bun din creierul său. Trebuie să plîngă și unul și altul cînd n-au gust de a plînge, să ridă cînd sînt triști, să se sacrifice pentru public cînd ar trebui să se jertfească pentru dîșii ori pentru sănătatea lor.

Un ziarist, un actor! cînd oamenii cei ponderați și cumînți, burghezul cu burta și ceafa groasă pronunță aceste două cuvinte, el are în capul lui noțiunea neseriosului, a frivolului. Un teighetar, de! poate să devie patron și apoi om bogat, proprietar, deputat, senator, membru al Camerei de comerț! Dar un actor? Dar un ziarist? Cînd te plictisești dai cinci franci și rîzi ori plîngi la teatru, iar în fiecare diminează dai cinci parale să-ți dai seama ce *mofturi* mai spun gazetele.

Adevărul, XX, 1908, nr. 6937, 23 decembrie.

[1 ianuarie]. – Festivalul pentru victimele din Sicilia și Calabria. Romaneasca e pe scenă și zice admirabila poezie populară *Miorița*. În fundul întunecos al lojii, admir poezia acestei forțe anonime care se numește poporul, delicatețea sufletului lui. „Miorița laie, laie bucălaie“ află negrul complot ce-l face baciul ungurean și cu cel vrincean contra stăpînului ei, „mîndrul ciobănel, tras printr-un inel, mustăcioara lui, spicul griului“. Iar el îi răspunde cu dulcea lui filozofie că dacă o fi să moară, să nu spună ucigașilor decît că el s-a însurat c-o mîndră crăiasă și că la nunta lui a căzut o stea, iar dacă va întîlni pe maica lui bătrînă, cu brîul de lînă, dacă o va găsi căutîndu-l, să o mîngîie, să-i povestească că s-a însurat cu o mîndră crăiasă, în decorul splendid al codrului cu stele și lună, și al pădurii, dar să nu-i spună cumva că la nunta lui a căzut o stea, ci să o scutească de această crudă durere...

Splendid se dezvăluia șiragul poveștii spus de glasul de aur al artistei, și în gînd îmi vine altă scenă, scena grozavă a chipului cum cei de sus, acum doi ani de zile, s-au purtat cu acest poet gîngăș, cu cîntece și sentimente gîngășe. L-au schilodit, l-au schingiuit, l-au împușcat cum se împușcă un cîine, l-au batjocorit, l-au distrus în salve de pușcă ori în bătăi sălbatice...

Aplauze se aud din sală, cortina cade, cortina se ridică, și eu mă gîndesc la inconștiența celor din loji și staluri, la fățarnicia lor, căci în definitiv ce aplaudă ei și pe cine

sărbătoresc? Pe artista care spune atît de maestru sufletul bun al țaranului român, ori pe însuși acest țaran cu suflet delicat, gîngăș ca o floare albă de lămiță, pe țaranul pe care totuși îl socotim dușman, din sudoarea și munca căruia trăim, exploatîndu-l pînă la sînge și țînîndu-l în robie?

În picioare, ieșind de pe marginea lojii, aplaudă ministrul de Interne, acela care a comandat asasinatele, acela care are încă ud pe mîinile sale sîngele celor unsprezece mii de fii ai acestei țări, sîngele atîtor trubaduri gîngăși ai *Mioriței* și ai *Mibului copilului*. Un moment mi-a venit gîndul nebun să mă scol în picioare și să strig: „Asasinilor!“, „Asasinule!“ N-a fost decît o clipă de nebunie; m-am așezat la locul meu, în întunericul lojii, iar spectacolul și-a urmat cursul înainte, fără nici un alt incident.

Adevărul, XXI, 1909, nr. 6948, 7 ianuarie.

[20 ianuarie]. – Adunînd material pentru sărbătorirea celor cincizeci de ani de la *Unire*, am dat peste un document prețios pentru mine, pe care de mult îl căutam, ori de care, mai bine zis, aveam o vagă idee. Știam că la încheierea *Unirii* și tatăl meu luase parte, citisem chiar undeva un document în această privință, dar această amintire era atît de ștearsă, că nu știam unde s-ar putea găsi actul și în ce constă amestecul tatei în acest mare act. L-am găsit într-o conferință a d-lui profesor C. Rășcanu de la Iași, care citează procesul-verbal al partidului național moldovean din 3 ghenarie 1859, prin care se votează candidatura la domnie a lui Al. Cuza și în care act este iscălit și tatăl meu, Costache Milea.

Parcă am întinerit cu cel puțin patruzeci de ani, parcă mă văd copil mic, veșnic intimidat de înfățișarea ursuză a tatălui meu, care desigur mă iubea, dar totuși era aspru cu mine și cu vioiciunea mea de copil... Și acest copil cu frică se apropie de bătrînul lui tată și îi spune că atunci cînd va fi mare și el va fi ca dînsul, își va face datoria. În această privință am conștiința împăcată. Nu am făcut, desigur, mare ispravă pînă acum, și de acum înainte voi face și mai puțin. Dar cel puțin veșnic am avut în vedere interese mai generale decît acelea ale vieții mele private. Poate am greșit în această privință față de familia mea, dar în

ceea ce privește interesele generale, așa cum le-am înțeles eu, nu mă simt vinovat cu nimic.

Aceasta nu va să zică, fără îndoială, că peste cincizeci de ani numele și munca mea să nu fie complet uitate, să nu se știe ce am făcut, cum nu se știe de opera, desigur obscură, dar utilă, a tatălui meu. Vreun istoric ori vreun strănepot vor descoperi la Academie vreun articol de al meu, îl va desmormînta pentru o zi, și apoi uitarea, atotbinefăcătoarea uitare, mă va acoperi din nou, pînă cine știe cînd, ori pentru totdeauna.

Adevărul, XXI, 1909, nr. 6970, 29 ianuarie.

[3 martie]. – Zilnic primesc plîngeri din partea țăranilor din diferite comune. E de necrezut cît de persistent e săteanul nostru în căutarea dreptății. El nu se descurajează, de pildă, că a pierdut procesul la prima instanță ; merge la a doua și chiar pînă în Casație. În ceea ce privește jalbele lui pe la autorități, sînt întregi colecțiuni ale aceleiași plîngeri, făcute de aceiași oameni. Și cu toate acestea, trista practică a lucrurilor ar fi trebuit să facă să dispară din mintea săteanului credința în posibilitatea căpătării dreptății. Totuși cîte sacrificii nu face el pentru aceasta ! A suferit o nedreptate în satul lui. Își ia bățul și traista și de multe ori o pornește pe jos la București, cu petiția ascunsă în sîn. Ajuns în Capitală, după ce-l mai jumulesc samsarii, după ce umblă pe la toate ministerele, dă în sfîrșit de ministrul competent, așteaptă zile întregi să vorbească cu ministrul, care este invizibil, se încearcă să dea ochii cu secretarul general, care și el are alte treburi, și sfîrșește prin a ajunge la registratură, care-i dă un număr pus cu pecetea.. Tot același rezultat l-ar fi avut dacă ar fi dat petiția recomandată la poștă. El însă nu prea are încredere în poștă, se teme să nu-și fi dat coatele cu slujbașul comunal de care se plînge, ori de care se teme și îl bănuiește în tot cazul...

Pleacă înapoi acasă și așteaptă, tot așteaptă... În acest răstimp un slujbaș inferior citește plîngerea omului și îi pune rezoluțiunea : *se recomandă domnului prefect al județului* ; secretarul general, pe lîngă alte sute de hîrtii, pune iscălitura și pe această petiție, care merge, trecînd prin multe alte filiere, la prefectura județului petiționarului.

Acolo directorul prefecturii o trimite administratorului plășii, cu o altă apostilă, și acesta o trimite la primarul comunei... Acolo, bineînțeles, *se face cum e bine* – și petiția din nou își reia călătoria la administratorul plășii, la prefectură, și rar să se mai întoarcă la minister, iar cînd așa ceva se întîmplă, i se pune rezoluția : *la dosar*...

Și cu toate acestea, omul care s-a trudit atîta ca să capete dreptate și care n-a putut obține nimic nu dezesperă și mîine iar reîncepe aceeași alergare după o himeră, care pentru dînsul este mereu invizibilă...

Adevărul, XXI, 1909, nr. 7010, 10 martie.

[10 iunie]. – La București, vindecat temporar, Eminescu venea să ne vadă din cînd în cînd. Ridica greoi cele trei caturi ale casei Steiner din strada Academiei, tîrîndu-și după el galoșii plini de noroi și întrebîndu-ne sfios și ezitînd *ce se mai aude de la comitetul din Iași* ? În a doua capitală, a Moldovei, și sub îngrijirea domnișoarei Emilian, se alcătuiseră un comitet pentru a veni în ajutorul poetului, căruia Camera nu-i votase încă pensiunea ce i se făgăduise.

A trăi însă de pe urma *comitetului* era desigur greu, căci banii veneau foarte neregulat, iar poetul era nevoit să plătească la birt și să achite chiria modestei sale camere. Erau penibile aceste vizite, penibile fiindcă, fără să vrea, poetul, indirect, făcea apel la punga mea, și pe acele vremuri viața era grea și adeseori mă găseam în situațiuni de acelea în care suma de cinci lei este o problemă fără de soluțiune...

Erau penibile acele momente și din alt punct de vedere. Eminescu, care totdeauna a fost un modest, un pudic, un om fără de inițiativă, după nebunie părea și mai lipsit de orice simț practic.

Aproape nu-i venea să mai vorbească, de situațiunea lui nu pomenea, și părea că se teme să nu spuie ceva care nu se cuvine, îi era frică să nu se cunoască întrucîtva că a fost nebun. Vorbirea lui rară, așezată și înceată, era acum și mai ezitantă, iar ochii lui mari, ochii lui de *bour* – cuvînt care a rămas amintire din lecțiunile lui și îi mi dădea și o comparație a privirii lui – ochii lui păreau că își spionează trăsăturile feței, ca să pătrundă în lăuntrul sufletului tău,

pentru a afla ceea ce crezi de el și dacă nu-ți face impresiunea omului ieșit de curînd din balamuc.

Adevărul, XXI, 1909, nr. 7095, 16 iunie.

[15 iunie]. – În 1883 tipărisem primul meu volum intitulat *Versuri*. În el Eminescu găsisse bucăți bune, viguroase, și el credea că am stofă de poet al *viitorului*.

– Dar nu muncește băiatul acesta. E multă viață, dar trebuie să muncească – zicea el prietenilor și probabil se gîndea la chipul lui migălos de a lucra, și care ne-a fost dat mai tirziu la iveală, cînd i s-au găsit manuscriptele și s-a văzut cîte variante are fiecare bucată și cum refăcea el complet, printr-o colosală muncă de benedictin, tot ce scria.

Bineînțeles că am cere prea mult ca poetul să fie și critic, și în ceea ce mă privește pe mine, *criticul* Eminescu s-a înșelat complet. Buna opinie a lui despre mine este o circumstanță ușurătoare, cel puțin pentru mine însumi, că și eu un moment m-am luat în serios și am crezut că voi fi poetul viitorului !

Adevărul, XXI, 1909, nr. 7112, 23 iunie.

ARTICOLE

MIZERIA ÎN LONDRA

Cînd Jean-Jacques Rousseau a zis că civilizația este izvorul tuturor relelor, a avut, pînă la un punct, dreptate. O lege fatală¹ ne arată că *Progresul* și *Mizeria* astăzi sînt căsătorite și merg mîna în mîna.

Nu voi căuta să arăt cauza și leacurile ce se propun ; locul lor nu e aici. Ceea ce voi face este tabloul, dosul medaliei din viața orașului celui mai cult, mai mare, mai civilizat – tabloul vieții din Londra, tabloul vițiilor și al ticăloșiilor celor mai deșădătoare și pe care lumea noastră abia le-ar putea crede.

Ceea ce scriem nu e decît o traducție, un rezumat fără pretenție a dărilor de seamă ce *Hector France* face acuma în jurnalul radical *Le Réveil*.

Pentru femeia săracă din Londra nu sînt decît trei căi : *hoția, prostituția, moartea*. Pentru dînsa lucru nu există. Pentru *o sută de mii de locuri în fabrici – două sute de mii de postulante*, fete tinere, așteaptă făcîndu-și concurența cea mai înverșunată !

Ca exemplu vom cita următorul :

„Într-un meeting ținut la *Noting-Stil*, localitate relativ bogată, și în care erau de față peste o mie de *modiste, croitorese, lenjerițe*, a căroră profesiune cere oarecare curățenie în îmbrăcăminte, președintele întrebă :

– Cîte cîștigați 8 șilingi pe *săptămînă* ?

¹ A capitalismului.

Șilingul valorează un leu și 12 bani.

Nimeni nu răspunse.

- Cîte ciștigați 7 ?

Tăcere.

- Cîte 6 ?

Cinci ridicară mâna. Treisprezece ciștigau 5 șilingi, 20 - patru, o sută - trei, 250 - numai unul pe săptămână ; și rămășița - nici unul."

Și ce e de făcut cînd frigul iernii bate la ușă, cînd foamea îți roade stomacul, cînd fabricile sînt închise ?

Ce e de făcut ?

Întreabă pe aste 250.000 de prostituate din Londra - răspunde autorul articolului.

250.000 de prostituate e grozav, și cu toate acestea cifrele aduse nu pot decît să ne afirme adevărul cel mai real.

Iată calculul :

După statisticile făcute de *Hickson* și *Parent Ducatel*, numărul prostituatelor din Londra crește din an în an, astfel :

În 1797 erau	75.000
- 1800 -	80.000
- 1820 -	100.000
- 1830 -	120.000
- 1840 -	160.000
- 1850 -	200.000
- 1860 -	220.000

Din zece în zece ani numărul se mărește între 20-40 de mii, și deci dacă în 1860 erau 220, fără exagerație putem pune pentru anul grației 1881 - 250.000, dacă nu mai mult.

E spăimîntător !

Inchipuiți-vă un oraș de două ori și jumătate mai mare decît Iașul compus numai din prostituate.

Și cu toate aceste, această cifră este a patra parte din numărul femeilor nubile din Londra !

De mult se zice că comerțul uman a încetat - și tocmai Anglia, care e în capul mișcării umanitare ce a avut ca rezultat nimicirea robiei, tocmai ea ne dă priveliștea cea mai dezgustătoare - vinderea omului.

Traficul cu albi ce-a făcut de curînd atîta zgomot în Bruxelles - e jucărie față cu ce se petrece în metropola progresului !

Voi să vorbesc de „*iarmaroacele de copii*“.

Voi să vorbesc de vînzarea fetelor de către însăși mamele lor.

La *Spitalfields* e bilciul copiilor ; acolo părinții vin pentru a-și năimi copiii cu luna sau săptămîna, sau, în realitate, a-i vinde. Mărturiile lui *Leon Faucher* și ale lui *Hickson* ne arată îndeajuns că : o dată tirgul făcut, cumpărătorul își ia copilul - făcînd din el ce vrea ; morala părinților e așa de elastică încît e de ajuns ca copila să-i aducă cîțiva șilingi, pentru ca nici o întrebare să nu i se puie.

Și e destul să treci la căderea nopții pe stradele Londrei, și vei fi oprit la fiecare pas, sau de mamă care-ți oferă pe fiica sa, sau de fiica singură care repetă cuvintele puse în gură-i de însăși născătoarea ei.

Astă-vară, dacă nu mă înșel, Iașul se grămădea ca să vadă la „*Château aux Fleurs*“ trupa arabă *Beni Zug-Zug*. Fiecare își amintește de micii clowni care făceau atîta plăcere publicului.

Ei bine ! Astăzi, un corespondent al unui ziar din Londra a denunțat jurnalului său că acești pseudoarabi nu sînt decît pur și simplu englezi, pe care Barnum, directorul, i-a cumpărat din Londra de la părinții lor.

Trupa era în Constantinopol unde au fost descoperiți bieții copii flămînzi, stîlciți și într-o desăvîrșită murdărie.

Barnum era gata să mai facă un drum spre Londra, de unde nouă victime trebuiau să-i vie sub gheară.

Și dacă băieții sînt atît de căutați, ce trebuie să fie cu fetele, care prin însăși firea lucrurilor trebuie să atragă privirile cumpărătorilor și ale desfrînaților ?...

Hector France reproduce însăși vorbele unei mame de familie în această privință :

„Fetele pînă la 14 sau 15 ani aduc mai mulți bani ; trecute de această vîrstă, sau te costă prea mult, sau se duc cu întiul venit, lăsînd pe *biata mamă singură* : crește *copii, domnule ; iată răsplata !*“

Citã vreme fetele trăiau cu dînsa, mama avea un venit sigur. Şi nu trebuia sã se jeliiascã la zilele bãtrîneţei, la zilele negre !...

Fiecare îi aducea seara o sumã hotãritã dupã vîrstã : cea mai mare, care avea 12 ani, îi aducea 5 şilingi, o lirã sterlinã şi jumãtate pe sãptãmînã – scoţînd duminica, zi de odihnã, de rugãciune şi de pace. Şi decît sã aruncãm privirile, decît sã strãbatem mai adînc taina atîtor case sãrace, fãrã lucru, fãrã culturã, fãrã moralã, decît sã arãtãm cum foiesc fiinţele omeneşti fãrã deosebire de sex şi vîrstã, decît sã zugrãvim totul ce se ascunde sub morala sulemenitã a poporului englez – mai bine aruncãm vãlul des al pudoarei peste astã lume unde omul e departe de-a fi considerat ca astfel.

Sãrãcie – imoralitate – corupţie – surori gemene din lumea de azi, cînd veţi dispãrea, lãsînd omului totul ce natura i-a lãsat spre moştenire ?...

Contemporanul, I, sem. II, iunie 1882, pp. 507-508.

BARBU ŞTEFĂNESCU DELAVRANCEA

Sultãnica. Trubadurul. Nuvelele sale.

Fondul. Forma. Noua evoluţiune
a talentului sãu

Sînt printre cei dintii care am prezentat publicului pe Delavrancea. Cu prilejul apariţiunii primului sãu volum de nuvele intitulat *Sultãnica*, în dispãrutul ziar *Drepturile omului*, mi-am spus pãrerea asupra geniului şi talentului lui Delavrancea. Astãzi gãsesc o nouã plãcere avînd prilejul sã-mi spui din nou pãrerile asupra acestui talent original şi puternic, pentru care oricîte rezerve ai face, rãmîne totuşi originalitatea, lucru foarte rar în literatura noastrã contemporanã. Cãci trebuie sã o spun de la început, ceea ce te captiveazã în Delavrancea este tocmai aceastã pãrãsire a vechiului calapod, este vederã, în societate şi în naturã, a acelor pãrţi pe care noi încã nu le-am putut descoperi, intruparea în cadrul unei nuvele de senzaţiuni şi observaţiuni pe care alţii nu le-a intrupat. Cei ce au urmãrit seria studiilor mele literare au putut vedea cã tocmai în acest fapt pun eu originalitatea scriitorului.

Înainte de a intra în inima subiectului, trebuie sã amintesc cititorului cã acest cadru strîmt şi periodic al studiilor mele sãptãmînale nu-mi permite sã fac cercetãri critice aprofundate şi amãnunţite asupra autorilor de care vorbesc. Locul unor astfel de cercetãri ar fi în o revistã care-ţi poate da zece-douãzeci de pagini pentru dezvoltarea subiectului şi care, necerîndu-ţi opiniunea asupra autorilor decît dupã un interval relativ lung, îţi permite analizarea completã asupra lucrãrii de criticat.

Criticile mele săptămânale, însă, cu un cadru determinat de zece coloane mici, cerindu-mi să-mi dau părerea asupra cărții ce iese în cursul săptămânii sau cel mult al chenzinei, nu-mi permite decât a face observațiuni critice, nu studii și cercetări desăvârșite. A mi se cere ceea ce nu am intențiune a da, ceea ce nu intră în țelul criticilor mele, este desigur a-mi cere prea mult.

Și acum aceste fiind zise și înțelegându-mă cu cititorii în privința punctului asupra căruia am voit să fac lumină, să ne întoarcem la prietenul Delavrancea.

Primul volum, *Sultânica*, era, ca și *Trubadurul*, o serie de nuvele, în cea mai mare parte mai mult poeme în proză decât nuvele.

Primul lucru care te impresionează la citirea acestui volum este bogăția stilului. Fondul dispăre sub brilianta și puternica vegetațiune stilistică. Mie personal mi s-a părut și încă mi se pare că această primă lucrare a lui Delavrancea păcătuiește tocmai prin partea unde autorul voiește să fie original și unde în adevăr este. Stilul e prea bogat, înăbușe fondul, îl face să dispară. E știut însă că în estetica artistică există o regulă a proporțiunilor, care te silește a nu sacrifica nici una din părțile unei bucăți artistice pentru alta. *Sultânica* are stilul prea înflorit, și aceasta în paguba fondului care rămâne pe al doilea plan. De aceea ziceam că majoritatea nuvelor din *Sultânica* sînt mai mult poeme în proză, unde forma predomină. Luați de exemplu *Fanta-Cella*, una din cele mai brilante producțiuni ale lui Delavrancea. Prima impresiune ce ți-o dă este această : ce frumoasă bucată de poezie s-ar putea face din această nuveletă, pusă și întrupată în versuri de ale lui Eminescu ! Poezia e puternică, desigur, întrupată și în proza autorului. Versul însă dă o nouă strălucire prozei celei mai frumoase.

Nota generală și predominantă a *Sultânicăi* este stilul. Se pare că ținta de căpetenie și toată îngrijirea autorului s-au concentrat asupra stilului, voind și reușind să dea un puternic exemplu de ce se poate scoate din limba românească, mînuită fiind de un artist dibaci și cu talent. A cere dar *Sultânicăi* mai mult de ceea ce autorul se pare că a voit să dea, ar fi o nedreptate.

Dacă nota dominantă este stilul, în *Sultânica* găsim totuși și o încercare în care fondul nu este sacrificat, în care stilul său puternic merge mină în mină cu observațiuni asupra firii omenești, cu analiza psihologică, cu descrierea de oameni în carne și în oase.

Voiesc să vorbesc de nuvela *Iancu Moroi*.

Aici nu ne mai aflăm în lumea aburoasă a subiectelor de fantazie, ne aflăm în societatea oamenilor care seamănă cu noi, care au aceleași calități și defecte ca și noi, pe care îi cunoaștem, le stringem zilnic mina. Eu cred – și această convingere se întemeiază pe ideile mele literare, cunoscute cititorilor – că *Iancu Moroi*, din toată colecțiunea *Sultânicăi*, este mai superior celorlalte bucăți, căci regula proporțiunilor este păstrată.

Prin *Sultânica*, Barbu Ștefănescu Delavrancea s-a afirmat ca scriitor de talent. Aceasta este netăgăduit, oricare ar fi rezervele ce le-am făcut mai sus, rezerve care mai mult privesc metoda scriitorului decât valoarea lui literară. Prin *Trubadurul*, talentul lui Delavrancea se afirmă și mai mult.

Deja o nouă evoluțiune se observă în chipul său de a scrie. Autorul părăsește sferile aburoase ale subiectelor de fantazie și își oprește privirile asupra lumii ce-l înconjoară. Fondul deja începe să nu fie neglijat, stilul, fără a pierde din frumusețea și rigoarea lui, dimpotrivă, devine și mai puternic, fiind curățit de prisosul de flori care-l făcea prea tufos în *Sultânica*.

Volumul de față, elegant editat de librăria Ig. Haiman, cuprinde opt nuvele.

Pe unele din aceste nuvele le leagă un fir comun, o comunitate de caracteristice, care ar putea face un tot. *Trubadurul*, *Ziua*, *Noaptea*, *La șosea*, *Liniște* sînt din același neam și pot fi cercetate împreună, avînd aceeași notă comună. Celelalte trei : *Zobie*, *Milogul* și *Văduvele* sînt bucăți desperecheate, care pot fi cercetate fiecare în parte.

Am zis mai sus că în primul său volum autorul este foarte mult atras spre subiectele de fantazie, care nu prea au mult raport cu lumea reală în care trăim. În noua sa evoluțiune literară, începînd să trăiască cu oamenii și în societatea lor, analizîndu-le patimile și durerile, Dela-

vrancea tot nu s-a putut dezbăra de dragostea lui pentru fantazie. Nota comună acelei întâi categorii de nuvele este aceea că autorul, în cercetarea caracterelor omenești, își alege pe cele mai fantastice, mai extraordinare. Oamenii săi sint de aceea care se găsesc printre noi, dar se găsesc unul sau doi în toată viața unui om. Atît Trubadurul, cit și doctorul din *Liniște*, sint oameni extraordinari, dezechilibrați, maniaci, pe care autorul îi preface în uriași ai maniei, măbind proporțiunile figurii, simțirilor și patimilor lor.

Pare că în aceste două tipuri autorul a voit să sintetizeze societatea noastră modernă, plină de contraziceri și de minciuni, societate bolnavă și minată de rele ascunse, drojdie și scursoare a atîtor generațiuni.

Din toată lucrarea, cele mai puternice bucăți sint, mai întâi, *Trubadurul* și apoi *Liniște*. Cititorul închide cartea sub impresiunea unui fel de halucinațiune puternică, i se pare să iese din mijlocul unei lumi fantasmagorice, că a trăit cîteva ceasuri cu niște oameni extraordinari, cu niște ființe maniace, dar logice. Prin această primă categorie de nuvele, Delavrancea se apropie cu totul de școala decepționistă inaugurată de Eminescu și pe care Gherea o studiază așa de bine și de adînc în *Contemporanul*.

După citirea acestei prime părți, cititorul ar trebui să se întrebe : la ce slujește viața, pentru ce trăim, cînd, pentru ca să fii liniștit și fericit, trebuie să te apropii, să te scobori pînă la dobitocia obștei oamenilor, cînd pentru a te bucura de viață trebuie să ai inteligența bouului și preocupățiunile lui ? Pentru ce să mai lupți pentru tine și pentru alții, cînd o fatalitate crudă te urmărește și-ți taie firul fericirii tocmai atunci cînd crezi că ai dreptul să o guști ?... Pentru ce atîta trudă, cînd totul e minciună și spoială ? Pentru ce să-ți trudești creierul ca să afli tainele științei, cînd știința nu există și cînd ceea ce astăzi este adevărat mîine este minciună ?...

Oricine poate vedea aici influența școlii lui Eminescu.

Trecînd la cealaltă categorie de nuvele, cea mai principală e nuvela intitulată *Văduvele*. Celelalte două, *Milogul* și *Zobie*, sint mai mult două tablouri jalnice și în negru colorate.

În *Văduvele* găsim pe autor așa cum am voi să-l aflăm pretutindenea, neavîntat în lumea fantaziei, nefăcînd din oameni nici giganți, nici pigmei, dar astfel cum sint ei. În *Văduvele* găsim o puternică analiză psihologică a firii omenești.

E vorba de nașterea urii între doi oameni. De mai multe ori ni s-a întîmplat acest lucru : avem un bun prieten, cu care trăim de ani de zile în cea mai bună armonie, cînd deodată, fără a ne da seama, fără a ști pentru ce, ne simțim răciți unul pentru altul, pînă cînd, la un moment dat, uitîndu-ne bine, vedem că între noi s-a făcut o prăpastie. Nici unul, nici altul nu poate formula învinuiri anume contra celuilalt, și cu toate acestea simțim că ne urim. În viața zilnică sint atîtea mici și neînsemnate lucruri, mici contrarietăți, care, acumulîndu-se zi cu zi, fac ca la un moment dat să se rupă cele mai trainice și mai gingașe legături.

Această stare crescîndă de la dragoste, de la prietenie la vrăjmășie este foarte bine și puternic analizată de Barbu Ștefănescu Delavrancea, care pune acțiunea subiectului său la țară. Mama Iana și mama Ghira sint vecine cu casa și prietene din timpul răposaților. Una are un flăcău, pe Răducanu, alta are o fată, pe Irina. Putința unei gospodării comune între bătrîne, prin căsătoria copiilor, le face prietenia și mai bună. Deodată bătrînele se iau la ceartă, se răcesc dintii și apoi din ce în ce necazul le vine mai mare, mai mare, pînă cînd nu aștept decît prilejul să se sfișie. Copiii, însă, ei nu împărtășesc ura bătrînelor, ei se iubesc și se întilnesc seara ca să vorbească de năpasta ce le-a căzut pe cap cu cearta babelor.

Într-o seară, bătrînele, cărora le spunea inima că copiii se întilnesc, pleacă în același moment ca să vază ce se întîmplă. La vederea copiilor care se îmbrățișează, ele se împacă și fac gospodărie împreună.

Nuvela întreagă este plină de cele mai drepte observațiuni, sfîrșitul împăciuirii, socot eu, nu e logic... O dată în locul dragostei venite fiind ura și zavistia, ele nu se mai pot înlocui prin nimic. Chiar dacă lucrurile se liniștesc, dacă ei fac pace, dușmănia rămîne în suflet ; golul s-a făcut și cu nimica în lume nu poate fi umplut. Nu am decît să fac apel la amintirile personale ale fiecăruia. E cu putință

că o dată ce te-ai rătăcit de un prieten, să mai ai pentru dînsul decît o amicitie de conveniență ?

În privința sfîrșitului, Delavrancea cred că a făcut o greșală psihologică. La teatru, un asemenea sfîrșit ar fi fost bun, căci făcea ca spectatorul să se ducă mulțumit acasă că bătrînele s-au împăcat. Într-o năvelă unde nu se cer toate aceste lucruri, un alt sfîrșit logic ar fi fost mult mai puternic. În realitate, bătrînele, acolo unde ajunseseră cu vrăjmășia, la vederea copiilor care nu le îmbrățișează patima, ar fi trebuit să-și iasă din sărite, să dea loc scenei culminante din năvelă, să ajungă în paroxismul patimii lor.

Afară de această ultimă rezervă, *Văduvele* rămîne, după mine, una din cele mai bine cumpănite bucăți ale lui Delavrancea. Zic, din cele mai bine cumpănite, căci se pare că există în acest scriitor o aplecare spre a mări porțiunile reale, o apucătură romantică de a *gigantiza* pe eroii săi. Pe cînd Trubadurul și medicul din *Limște* sînt niște oameni extraordinari, cu caractere epice, oameni pe care noi aștilalți muritori de-abia i-am recunoaște ca semenii noștri, în *Văduvele* lui Delavrancea ne recunoaștem pe noi, cu patimile și simțirile noastre, cu micimea caracterului, cu toate păcătoșile neamului omenesc. *Milogul* este o întunecoasă și mohorită pictură a unei lumi nenorocite, care mișună lîngă noi, dar pe care de-abia sau nicidecum nu o cunoaștem. Dacă ne-am da osteneala să ne afundăm puțin prin mahalalele Bucureștilor, dacă am consimți să ne despărțim de Bucureștii lustruiți și cvasi-civilizați, am vedea tablouri jalnice, pitorești în mizeria lor, scene revoltătoare care ne urcă sîngele la cap cînd le citim în cărți străine. Și cu toate acestea, nu am avea decît să deschidem numai puțin mai mari ochii pentru a vedea monstruozițiile cele mai dezgustătoare, scenele cele mai triste. De mult mă trage inima să întreprind zugrăvirea Capitalei din acest punct de vedere, arătîndu-i rănile-i buboase și pline de puroi, corupția și promiscuitatea cea mai orientală, jucînd danțul cel mai funebru aproape sub ochii noștri. În această privință, Delavrancea mi-a luat-o înainte.

Ca tablou, *Milogul* este una din bucățile cele mai reușite, mult mai reușite, prin alegerea subiectului și a cadrului în care l-a pus, decît *Zobie*.

Sfîrșind cu fiecare bucată în parte, îmi rămîne să mai spun cîteva cuvinte spre a încheia.

Din orice punct de vedere ai lua noua lucrare a lui Delavrancea, ea arată un progres, o evoluțiune spre complexitatea talentului autorului. Din stilistul *per excellentiam*¹ din *Sultânica*, dînsul treptat-treptat se preface în analist al firii omenesti, dînd fondului aceleași incontestabile drepturi ca și formeii. Cum însă o evoluțiune nu se face decît fără sărituri, schimbarea autorului este o continuă înlăntuire a genului trecut cu acel către care pare că se îndreaptă ; lucrarea de astăzi, cu un cuvînt, este o operă de tranziție între scriitorul care jertfea totul stilului și scriitorul care dă egală parte și unuia și altuia din aceste două indispensabile elemente a noii lucrări artistice, forma și fondul.

Rolul criticului e ciudat. El nu are putință să laude îndeajuns cît ar trebui, ci mai mult a arăta părțile mai slabe dintr-o lucrare artistică, de altmîntrelea meritorie și talentată. Avînd drept țintă de a analiza firea scriitorului, de a-i arăta ce cale a apucat – de multe ori în chip inconștient, căci opere de artă de talent nu se scriu după regulile poeticii sau a retoricii – el e silit să insiste mai mult asupra petelor decît asupra luminii totale ce o revarsă o lucrare de artă.

Recitînd cele scrise, văd că nu am spus tot binele ce aș fi trebuit să spun despre talentul original al lui Delavrancea.

Spațiul restrîns în care trebuie să mă mișc nu mă îngăduie decît să fixez pe hîrtie cîteva observațiuni desprechate.

Reiese din toate acestea, însă, că opera lui Delavrancea este una din cele mai originale și că dînsul face parte din scriitorii de talent.

Și eu, care îmi petrec timpul puricînd și analizînd banalitățile zilnice ale caracudei noastre literare, găsesc o adevărată plăcere odihnindu-mi spiritul lîngă o operă care te face să nu disperezi despre viața literaturii romînești.

Lupta, IV, 1887, nr. 233, 20-21 aprilie, pp. 2-3.

¹ Prin excelență (lat.).

MUNCITORII ȘI POLIȚIA

De citva timp muncitorii se agită. Sărăcia, care din ce în ce crește, exploatarea care o suferă i-au făcut ca să se deștepte în sfârșit. Liniștiți, tari de drepturile pe care le dă constituția și legile țării fiecărui cetățean român, ei au căutat ca în marginile lor, mergînd pe căile legale, să se întrunească, să se sfătuiască, să se asocieze pentru a scăpa de exploatarea patronilor.

Dreptul de întrunire existînd și dreptul de asociațiune nefiind desființat, lucrătorii au căutat să se folosească de ele, să se întrunească, să se asocieze pe bresle și în societăți curat muncitoare.

Se știe că sîntem sub un guvern care zice că protiguieste poporul, care zice că a lucrat și lucrează pentru popor. Această mișcare a muncitorilor ar fi trebuit să înveselească pe un astfel de guvern, care întotdeauna are gura plină cu poporul și iar poporul.

În fapt, însă, vedem că în chip foarte ciudat se bucură acest guvern de faptul deșteptării muncitorilor.

Să recapitulăm puțin faptele :

Acum citeva luni, ziarul lucrătorilor tipografi, *Gutenberg*, își sărbătorește prima sa aniversare printr-un banchet frățesc dat în sala restaurantului Paraschivescu. Poliția, neaflînd de acest lucru, nu a putut împiedica banchetul. A doua zi, însă, restauratorul a fost chemat de prefectul poliției și drept pedeapsă i s-a dat ordin să-și închidă birtul.

O altă întrunire s-a făcut puțin după aceea în sala societății „Carpați”. Poliția neaflînd înainte, întrunirea s-a putut ține. Cînd s-a voit însă să se ia pentru a doua oară sala, poliția a intervenit și sala s-a refuzat, sub cuvînt că în comitetul societății fiind *mari proprietari*, ei refuză sala muncitorilor. Acest refuz s-a dat cu citeva ore înainte de întrunire. Putînd scăpa de controlul poliției, s-a închiriat sala „Fiaschi”, și de astă dată, dîndu-se arvună, întrunirea a trebuit să se țină. Imediat însă cum poliția a aflat, însuși prefectul Moruzi în persoană a venit la d. Fiaschi, muștrîndu-l că de ce a dat sala fără să se înștiințeze poliția.

Ieri cizmarii s-au pus în grevă, cerînd sporirea salariilor. Dînșii au arvunit sala hotelului „Petersburg”, voind să țină o întrunire ascară. Pe la patru ore, antreprenorul refuză sala, sub cuvînt că poliția i-a dat ordin în sensul acesta. Imediat s-a închiriat sala „Tomis” („Pomul verde”). Cînd lumea a început să vină, antreprenorul i-a anunțat că poliția a *interzis* întrunirea. Muncitorii s-au retras în liniște, căutînd alt mijloc de a se putea întruni în astă seară, și foarte probabil ei vor găsi mijlocul.

Alt fapt :

De curînd, muncitorii pantofari s-au alcătuit într-o societate. Se știe că, în această privință, atît *Epoca*, cît și *Telegraful* au căzut de acord pentru a cere prefectului de poliție măsuri contra muncitorilor. Prefectul de poliție a ascultat atît organul guvernamental, cît și pe cel opoziționist-conservator și au chemat la poliție pe toți *patronii* pentru a-i sfătui ce să facă. Sfatul a fost ca nici un patron să nu dea de lucru muncitorilor care s-au pus în fruntea mișcării. Patronii au și pus în practică sfatul poliției, dînd afară *din toate* atelierele, punînd la *index*, cum se zice, pe vicepreședintele societății muncitorilor pantofari, pe d-l Niculescu. De atunci sînt două săptămîni, dînsul nu a putut căpăta de lucru. Poliția dimpreună cu patronii voiesc să lovească mișcarea prin foame.

Dar cu vestita libertate a întrunirilor cum rămîne ? Nu e mai bine în Rusia, unde ți se spune verde că nu ai dreptul să te întrunești, sau în Germania, unde se știe că nu există acest drept pentru muncitori, decît în țara romînească, unde dreptul acesta stă scris pe hîrtie, unde el nu ți se

refuză pe față, dar unde pe cale piezișe este anihilat ? Dreptul de întrunire rămâne neatins, dar nu găsești sală ca să te întrunești, căci ordinele poliției sînt formale. Ar trebui ca în constituție să fie limpede scris aceasta : *Dreptul de întrunire este absolut, cu condițiune, însă, ca să ai o sală a dumatiale, sau ca poliția să dea voie antreprenorilor ca să-ți închirieze o sală.*

Dar cu partidul liberal, care protejează pe muncitori, cum rămîne ? Și această aureolă falsă trebuie să se ducă de pe fruntea partidului de la putere. El rămîne în această privință reacționar și retrograd, cum a fost în toate și cum sînt oamenii ce îl alcătuiesc.

Un lucru este însă de observat : perfecta unire în idei dintre *Telegraful* și *Epoca*. Cînd este vorba de politică militantă, amîndouă aceste ziare nu au epitete pentru a-și arunca unul asupra altuia. În privința muncitorilor, ambele ziare au aceleași păreri : poliția trebuie să ia măsuri contra lor. Aceasta dovedește că, în privința cestiunii sociale, atît idealul *liberalilor* de la *Telegraful*, cît și idealul *conservatorilor* de la *Epoca* este același, adică *reacționar*, și că muncitorii nu au de sperat nimic nici de la *liberali*, nici de la *conservatori*. Dinșii trebuie să se convingă de adevărul că *libertatea și emanciparea muncitorilor nu poate veni decît tot de la muncitori.*

Al treilea partid este de făcut : *acela al lucrătorilor.*

Lupta, IV, 1887, nr. 382, 28 octombrie, p. 2.

OAMENI NOI

Ultima perioadă electorală și priveriștea jalnică și dezgustătoare ce ne-o înfățișează partidele politice și împărechile lor au făcut ca țara să se dezguste cu desăvîrșire de politică și politicieni.

Pentru ca să ducă înspre un mai bun sfîrșit, ea a întrebuițat toate partidele și pe toți oamenii noștri politici. Cu toții, fără excepțiune, s-au arătat ori neputincioși, ori mizerabili și criminali.

Astăzi, cînd alegătorii au istovit seria politicianilor și a partidelor, cînd s-ar părea că se voiește a reîncepe dacapo această tristă și scîrboasă comedie, se vede lămurit ca ziua stîrpicuina claselor noastre stăpînitoare, pepiniera din care ies miniștrii, deputații și senatorii, cu un cuvînt, conducătorii noștri !

Țara a încercat pe conservatori, și conservatorii au căzut de la guvern, în sîngele norodului și scîrba publică.

Țara a încercat pe liberali, și liberalii sosiți la cirma statului au devenit mai conservatori decît conservatorii, mai cinici și mai criminali decît predecesorii lor. Și pentru a-i da jos, țara, într-o supremă sfortare, sfortare care a costat-o vieți de oameni și mii și sute de pozițiuni sfărîmate, a adus la cirma guvernului iarăși pe conservatorii de ieri, pe boierii degenerați și cinici, care vor să-și refacă prin guvernare și pe lîngă guvern o avere cheltuită prin desfrînări și lupanare.

Această ultimă încercare, această supremă sforțare, așa de trist încoronată, a dat cea de pe urmă lovitură spiritului public și în același timp partidelor vechi.

E nevoie astăzi de idei noi și de oameni noi. E nevoie simțită în țară de-a înlătura pe toate aceste vechituri politice, pentru a scoate la lumină oameni care ies din calapodul vechi, pentru a propovădui idei noi, în afară de anti-chitățile ieșite din modă a partidelor existente azi.

Un partid nou, alcătuit din oameni noi și cu idei noi, un partid care să rumpă cu vechile apucături de intrigi de culise și împărecheri monstruoase în vederea alegerilor, un partid întemeiat pe principii și pe temelia luptelor de clasă, un partid care să se pună în fruntea mulțimii dezmoștenite și setoasă de dreptate, iată astăzi ce cere această țară nenorocită.

Oameni noi ! Idei noi ! iată ce se cere astăzi !

Dacă acest partid nu va ieși la lumină, dacă țara va trebui veșnic să fie osîndită de-a cădea din Scyla conservatorilor în Caribda liberalilor, putem spune că s-a sfârșit cu viața noastră publică. În acest caz nu e departe timpul cînd alegătorul, dezgustat și decepționat, nu va mai voi să meargă la vot. Un fel de grevă tacită și pașnică, greva alegătorilor, va aduce după sine și moartea prin stirpiciune a regimului parlamentar.

Astăzi, mai bine decît oricînd, astăzi este timpul de-a arbora stindardul nou. Tot ce în țară e tînăr și cu viață, tot ce a simțit dezgustul care ne roade pe noi, tot ce e înaintat și cu idei nobile, tot ce nu voiește a ajunge ușor și fără muncă, tot ce are dragoste pentru mulțime, întreaga mulțime a nefericiților, fie ei muncitori cu mîna, fie ei muncitori cu capul, astăzi e timpul de-a se aduna în jurul steagului nou ce se ridică !

Drepturile omului, I, seria a II-a, 1888,
nr. 13, 27 septembrie, p. 1.

REAȚIONARI

Vina care se aducea regimului trecut era că, sub firma liberală, ascunde reacționarismul cel mai scirbos. Nu au fost măsuri atentatoare la libertățile publice ca să nu fie puse în practică de către aceia care veniseră în numele liberalismului. E trist de a porni de la 48, pentru a ajunge la 1888 ! Omul care la 1848 încarna democrația într-insul, astăzi, renegîndu-și trecutul, combate un guvern *reacționar* tocmai pe motivul că nu este de ajuns *reacționar*. Discursul d-lui Ioan Brătianu de la ultima întrunire de la „Dacia“ a șters cea de pe urmă poleială democratică care mai era pe numele liberalismului.

Bătrînul cinic și criminal, care timp de doisprezece ani de zile nu s-a învrednicit să facă ceva pentru țaran, acel *demagog* de stradă, care vorbea în numele poporului, astăzi, după ce nu a știut să facă nimica bun pentru bietul sătean, aduce învinuire guvernului că caută să facă *măcar ceva*.

Logic e a te gîndi ca un partid liberal de opoziție să învinuiască pe un partid reacționar, care deține puterea, că face *prea puțin* pentru îmbunătățirea soartei țaranului, că măsurile ce le ia sînt foarte neînsemnate, fără valoare, că sînt pornite din interesul proprietăresc, nu din iubirea către mulțimea săracă și dezmoștenită.

Ei bine, nu ! Discursul d-lui Brătianu face contrarul. Acuză guvernul că e *prea socialist*, acuză pe ministrul care a alcătuit proiectul reformei rurale că voiește să arunce

vrajbă între proprietar și țăran, îl acuză că cere rezolvirea unei cestiuni care nu există !

Ai crede, citind discursul bătrînului căzut ieri de la putere în sînge și rușine, ai crede că cel mai ruginit reacționar combate un guvern liberal, progresist, democratic !... Regimul junimist, *democratic* ! Iată care-ți este impresiunea cînd citești cuvintele zise la „Dacia“.

Regimul *junimist* progresist !... Ce trebuie să fie dar idealul politic al fostului regim, cînd, față de el, regimul de astăzi pare înaintat !

Astăzi, cînd democrația vestejește programul agrar al guvernului ca nefolositor și nepractic, ca reacționar și făcut în interesul clasei stăpînitoare, se găsesc oameni care se zic puri *liberali*, se găsește un fost prim-ministru care a fost prieten zeci de ani cu Costache Rosetti, se găsește un prim-ministru care să numească aceste proiecte prea înaintate, prea democratice !

Desigur, cu dezgust trebuie să întorci capul de la vederea acestui om, cu dispreț trebuie să fugi de contactul oamenilor grupați în jurul unei asemenea ființe.

Astăzi Ioan Brătianu și-a complectat opera sa de turpitudini !

Și tocmai astăzi, aceia care de atîția ani s-au despărțit de dînsul pentru motivul că era prea reacționar, astăzi, cînd Ioan Brătianu și partidul său ajunge culmea reacționarismului și a rușinii publice, astăzi se găsesc oameni care să vorbească despre unirea liberalilor adevărați cu strînsura reacționară din jurul solitarului de la Florica.

Noi nu sîntem nici cu unul din partidele existente. Pe toate le socotim și reacționare și incapabile de-a face ceva bun. Ne e milă însă cînd acestei țări nenorocite și decepționate i se mai dă încă și paharul priveliștii tuturor turpitudinilor, a tuturor împerecherilor hidoase. Ne e milă cînd vedem ultimele sale iluzii zburînd și pierind pentru vecie.

O dată pentru totdeauna e de hotărît a lăsa partidele vechi la o parte. O dată pentru totdeauna alegătorii trebuie să-și hotărască în cap că nu schimbînd stăpînii vor deveni

slobozi ; o dată pentru totdeauna țara trebuie să vadă că dacă *liberalii* sînt reacționari, ce trebuie să fie cu *reacționarii* adevărați, cu conservatorii.

O dată pentru totdeauna e de hotărît și de declarat greva cea mai folositoare care ar putea să existe în țara romînească, *greva alegătorilor*.

Drepturile omului, I, seria a II-a, 1888,
nr. 17, 1 octombrie, p. 1.

APANAJELE

Cestiunea apanajelor dovedește încă și mai mult cum se face politică în țara românească.

Cînd Camerele slugarnice ale d-lui I. Brătianu au vorat infama lege a dotațiunii coroanei, un fel de protestare uriașă s-a ridicat în toată țara. Timp de aproape patru ani de zile, opozițiunea nu a trăit decît din această infamie a guvernului „colectivist“¹. Presa conservatoare, între toate, era aceea care protesta mai puternic. Arma de bătaie de căpetenie a conservatorilor erau *apanajele*. În întrunirile publice, care orator era mai aplaudat dacă nu acela care atîngea scandaloasa cestiune a *apanajelor*? Cine o exploata mai cu multă înverșunare decît conservatorii?

Se promitea alegătorilor întoarcerea moșiilor, furate de la țară, iarăși înapoi națiunii. Cu un cuvînt, în lupta contra regimului trecut, unul din punctele pe care se răsăma opozițiunea, ca să discrediteze pe rege și pe „colectiviști“, oricine știe că a fost cestiunea apanajelor.

După o luptă uriașă, „colectiviștii“ au fost în sfîrșit doborîți. Bătrînul căzut în copilărie², care stătea de doisprezece ani la putere, grație complicității *cumpărate* a regelui Carol, fu nevoit să se retragă după ce a isprăvit întreaga serie a infamiilor în zilele de 14 și 15 martie.

¹ Liberal.

² I. Brătianu, șeful partidului liberal.

Cu disparițiunea „colectiviștilor“, a dispărut și cestiunea apanajelor. Veniți la putere, sau, mai bine zis, aliați cu oamenii de la putere, conservatorii uitară cu desăvîrșire cestiunea apanajelor. Această cestiune era bună pentru a le servi de armă de luptă, pentru a-i face populari, pentru a discredita pe dușmanii lor, pentru a interesa țara la îmbrățișarea cauzei lor. Cînd e vorba de a pune în practică cele promise, în virtutea cărora dinșii au fost aleși, apoi lucrurile se schimbă. Reacționarii noștri știu să se pună bine cu alegătorii pînă vor trece gîrla. După aceea puțin le pasă! Nicăieri astăzi în presă nu se mai aude de *apanaje* și de întoarcerea la țară a moșiilor furate de rege cu complicitatea celei mai slugarnice din Camerele lui Ioan Brătianu! Și nu numai că nu se mai aude aceasta! Se aud și alte lucruri!

Se aude că guvernul junimist ar avea de gînd să cumpere castelul Peleş, pentru a-l face și pe acesta *donățiune coroanei*. Și conservatorii, care tunau și fulgerau contra infamului regim colectivist, conservatorii, zestrea guvernamentală a junimiștilor, tac, nu protestează, și mîine vor vota, cu multă umilință și supunere, această nouă spoliare a țării.

Îată cum se face politica în țara românească! Din nenorocire, ceea ce se întîmplă astăzi cu conservatorii era desigur să se întîmple și cu liberalii disidenți, dacă erau să fie aduși ei la putere!

Același sistem pretutindeni! Același deriziune politică peste tot locul și în toate partidele vechi!

Țara astăzi simte nevoia unui partid nou, care să rupă cu sistemul trecut, care să fie partidul poporului, adus de popor și, prin urmare, gata oricînd a nu se supune pretențiunilor lacome ale unui rege, *cel mult îngăduit!*

Astăzi toate partidele vechi sînt scîrboasele slugi ale regelui Carol I. E nevoie ca să vie și partidul care să fie vrednicul reprezentant al poporului. Poporul e singur rege!

Drepturile omului, I, seria a II-a, 1888,
nr. 23, 7 octombrie, p. 1.

STAFIA ROȘIE

Băgarea de seamă a claselor stăpînitoare, așintită pentru un minut, prin răzvrătirea satelor¹, asupra stării proaste a țaranului român, din nou pare a se îndrepta spre certurile personale dintre șefii partidelor, din nou nu o mai robește decît patima politică de a ajunge prin orișice mijloace.

Clasa stăpînitoare fu speriată cînd văzu capitala țării înconjurată de un cerc de foc, cînd își închipui înaintea ei țara în flăcări, tot poporul răscolat, sfărîmînd, deznădăjduit, în cale-i, pe lîngă bogățiile adunate din sudoare-i, și tot ce a clădit o civilizațiune de aproape o sută de ani.

În spaima ei, clasa stăpînitoare dădu ordin soldaților să împuște. Timp de o lună de zile, soldătimea, beată de sînge și de vin, scăldă în sînge satele romînești. O țară cucerită ar fi fost mai cruțată decît au fost satele noastre, în care, pana refuză de a zugrăvi toate barbariile și mișeliile comise de armata romînă contra muncitorilor romîni ! În această pagină tristă și însîngerată a istoriei poporului romîn, în capul ei va fi scris cu litere de sînge numele unui militar care face rușine armatei romîne și căruia stăpînitorii i-au pus, spre răsplată, o tresă mai mult la haina lui plină de sîngele poporului. Numele colonelului Wartiadî va fi țintuit pentru vecie la stîlpul infamiei.

În spaima ei, clasa stăpînitoare avu luciditatea gîndirii ca să vadă prăpastia ce se deschide înaintea pașilor ei. Un

¹ Răscoalele țărânești din 1888.

moment gîndi ea la reforme, la îmbunătățirea soartei țaranului. Timp de cîteva luni de zile, cestiunea țărânească stătu la ordinea zilei. Presa discută această gravă cestiune, după cum gazetarii romîni se pricepeau, și încetul cu încetul, răscoala sătenilor fu uitată, stăpînitorii începură să prindă curaj, temnițele se populară cu jertfele răzvrătirii, și alte cestiuni se puseră la ordinea zilei.

Astăzi, cînd se discută proiectul guvernului asupra reformei agrare, lucrul se face ca și cînd nu a trecut nici de-abia anul de cînd stafia revoluțiunii a trecut, roșie de sînge, pe lîngă ochii noștri, ai tuturor. Mai mult chiar. Se pare că majoritatea parlamentară se va lua la hartă tocmai din pricina acestui proiect de lege agrară. Conservatorii, pentru a da concurs junimiștilor, pun condițiunea ca guvernul să lase pentru altă dată proiectele lui de legi, care, pentru moment, zic ei, sînt nechibzuite, fără folos și pot zdruncina temeliile economice ale țării ! Acești oameni desigur că sînt orbi !... Nu e vorbă, că și cu, și fără legea agrară a junimiștilor, țaranul va rămînea în mizerie, dar dorința conservatorilor de a nu face absolut nimic dovedește pînă la ce treaptă și culme de orbie au ajuns aceia care pretind că lor li se cuvine guvernarea țării romînești. Și cestiunea agrară fiind lăsată la o parte, discuțiunile sterpe au luat locul singurei discuțiuni serioase și de actualitate, care ar trebui să preocupe pe toți oamenii politici ai țării romînești.

Și pe cînd cestiunea țărânească e lăsată la o parte, o nouă răzvrătire desigur clocește în fundul inimii țaranului romîn. Iarna se apropie, primăvara va sosi, și, față cu coșarul gol, cu vatra rece și copiii flămînziți, față cu exploatarea arendașului și nesăturarea proprietarului, față cu nepăsarea clasei diriguitoare, fitilul răscoalei din nou îl va aprinde te miri ce. *Cine a băut va bea*, zice o zicătoare franceză. Cine s-a răzvrătit o dată se va răzvrăti de a doua oară. Sămînța răscoalelor nu o va putea stîrpi nici împușcaturile oștirii, nici cruzimile ofițerilor, nici osîndirile justiției. Pînă cînd pricina răului nu va fi sfărîmată, pînă atunci efectele boalei sociale vor ieși periodic la lumină ca și efectele *pelagrei*, boala sărăciei !...

Nu exagerăm lucrul cînd zicem că stăm pe un vulcan gata să izbucnească. Nebuni și orbi aceia care nu au limpeditatea gîndirii ca să măsoare mărimea primejdiei și care, la apropierea catastrofei, benchetuiesc și rid cu nesocotință.

Cînd însă focul se va pune din nou în satele rominești, cînd viziunea țărănimii răscolate va trece din nou roșie și amenințătoare pe dinaintea stăpînitorilor, desigur, clasa dirigență tot pe noi va da vina că poporul s-a răscolat !...

Drepturile omului, I, seria a II-a, 1888,
nr. 41, 26 octombrie, p. 1.

MESAJUL REGESC

Vin de la Cameră, unde Carol I a citit parlamentului mesajul de deschidere a corpurilor legiuitoare. Se părea, auzind pe regele Romîniei citind rominește, că aud pe Iulian¹, în rolul polițaiului Ghiță din *Noaptea furtunoasă*, citind *Vocea patriotului național*. Primirea făcută regelui Romîniei a fost făcută de pașnicii cetățeni, care, ocupînd toate tribunele, l-au primit cu obișnuitele și convenționalele aplauze.

Am ascultat și am citit mesajul regal. Nimic mai banal și mai sec decît acest debut al junimiștilor. Păpușa, care a recitat stilul d-lui Carp², a vorbit de relațiunile exterioare, de starea dinlăuntru, de modificările cerute de situațiune, a vorbit, în sfîrșit, și de starea țaranului romin. Aici regele Carol vorbește de măsurile care vor liniști „unele spirite rătăcite”. Aceste *spirite rătăcite*, desigur, sîntem noi. Și pentru ce sîntem noi rătăciți ? Pentru că de zece ani de zile, într-una și pe toate tonurile, am declarat că starea țaranului e tristă, pentru că veșnic am luptat pentru a deschide ochii poporului, pentru că am prevestit o revoluție ca aceea de astă-primăvară³, pentru aceea sîntem spirite rătăcite ?

Regele Carol și toți miniștrii săi, care de atîția amar de ani joacă trista comedie parlamentară pe spatele poporului, regele Carol, tovarășul și capul clasei exploatoare care a

¹ Artistul comic Ștefan Iulian.

² Petre Carp (1837-1918), fruntaș al partidului conservator.

³ Este vorba tot de răscoalele țărănești din 1888.

adus țaranul la sapă de lemn, care a întins pină într-atita coarda că ea s-a rupt, regele Carol care a răpit de la țară moșiile ce s-ar fi putut da sătenilor, regele Carol care grămădește milioane peste milioane din sudoarea poporului român, regele Carol are îndrăzneală a vorbi de *spirite rătăcite*.

Spirite rătăcite sînt membrii clasei stăpînitore, care, cu lăcomia caracatiței, cu voracitatea lipitoarei, au supt și sug încă toată măduva țaranului, care, întocmai ca zgîrcitul fabulei lui La Fontaine, a ucis găina pentru a-i lua ouăle de aur.

Spirite rătăcite sînt aceia care, după ce au aprins vulcanul social prin nesocotința lor, astăzi sînt așa de orbi pentru a nu vedea că pe fiecare minut el poate să izbucnească pentru a-i înghiți pe veci, pe ei, comedianți scîrboși și fără prevedere.

Spirit rătăcit este el însuși Carol I, care de douăzeci și doi de ani, de cînd domnește în țara romînească, nu a gîndit decît să se îmbogățească și pentru aceasta a dat mină slobodă clasei stăpînitore ca să sărăcească poporul. Spirit de zece ori rătăcit, acest rege care nu vede că atunci cînd șuvoiul popular va fi pornit și dezlănțuit, el, în calea-i impetuoasă, va șterge de pe fața pămîntului nu numai palaturile bogaților, dar și tronurile regești.

Mesajul regesc dovedește că zvonul care circula în privința unei legi împotriva noastră are ceva de-adevărat. Cu atît mai bine ! Democrația purcedînd de la o idee și ideile neputînd fi răpuse nici cu sabia, nici cu legile, amenințarea lui Carol I nu ne sperie.

La mesajul regelui care ne insultă, noi vom striga :
- *Trăiască Democrația !*

Drepturile omului, I, seria a II-a, 1888,
nr. 48, 3 noiembrie, p. 1.

FEMEIA ȘI PARTIDUL MUNCITORILOR

Femeia alcătuiind jumătate din omenire, e nedrept a nu vorbi și de ea, vorbind de muncitori. Și nu numai este nedrept, dar este neapărat trebuincios de-a arăta însemnătatea femeii în mișcarea de emancipare a poporului muncitor. Și aceasta este atîta de adevărat, că, în toate mișcările serioase ale poporului, femeia a stat alături de soțul, de fiul sau fratele ei. Și unde femeia a fost amestecată, izbînda muncitorilor a fost mai totdeauna, în mare parte, datorită tovarășei lor, femeii !

Socialismul socotește femeia deopotrivă bărbatului. Aceasta cu atît este mai adevărat, cu cît vorbim de *femeia muncitoare*, de femeia care își cîștigă piinea cu sudoarea frunții sale.

Femeia fiind deopotrivă bărbatului, femeia fiind muncitoare ca și el, e lucru lămurit că, precum bărbații de toate neamurile și religiunile trebuie să fie uniți între ei, tot așa și lucrătorii de amîndouă sexele trebuie să fie puternic uniți împreună, alcătuiind același partid. Dacă femeile lucrătoare nu ar fi în înțelegere și același gînd de emancipare cu lucrătorii bărbați, din dezunirea lor, din neînțelegerea lor s-ar folosi stăpînii, înlocuind pe bărbați cu femei, cum se întîmplă astăzi în multe ramuri ale industriei, așa, de pildă, în atelierele de încălțăminte bărbătești și femeiești. Femeia e silită să-și vîndă munca mult mai ieftin decît bărbații și astfel ajunge a fi plătită cu cite 50 de bani pe ziua de 14 sau 15 ceasuri.

Dacă ar fi unire între lucrătorii de amîndouă sexele, desigur unii nu ar concura pe alții și amîndouă sexele ar putea trăi mult mai bine.

De aici ce încheiere putem trage acum deocamdată? Că neapărată trebuință este pentru partidul muncitorilor de-a atrage la sine pe lucrătoare, pentru a putea pune temelie unei înțelegeri folositoare și onora și altora.

Căpătarea femeii pentru partidul muncitorilor mai are încă și alt folos însemnat: un lucrător, intrat în luptă pentru drepturile poporului, nu va putea lupta bine și cu trageră de inimă cit timp nu va avea cu sine și pe nevastă-sa. Aceasta este tovarășa zilnică cu care împărtășește binele și răul, zilele albe ca și zilele negre, bucuria ca și scîrba.

Ei bine! Dacă nevasta veșnic îl va certa, veșnic îi va spune că se ține de prostii, veșnic îl va muștra, desigur că omul, oricîtă tragere de inimă ar avea, totuși, sub această zilnică cicălitură, va începe să slăbească, să se lase pe tînjală, pînă cînd soția va învinge și omul nostru va fi pierdut pentru partid.

Apoi soția muncitorului este mama copiilor săi, de la care aceștia învață și binele și răul, învață să iubească cutare lucru și să urască cutare. O soție, tovarășa a soțului său, în lupta pentru dezrobire, va insufla copiilor săi dragostea pentru dreptate, pentru tot ce-i apăsător, va face ca fiii muncitorului să fie viitorii membri ai partidului muncitorilor.

Lucrătoare, tovarășe de muncă, soție, mamă, soră, femeia trebuie să fie cucerită pentru sfînta cauză a muncitorilor.

Așa fiind lucrurile, e de datoria noastră a tuturor a căuta să căutăm a nu lăsa la o parte această a doua jumătate din omenire, fără care nu putem face nimic.

De datoria fiecărui muncitor este ca înainte de-a căuta să atragă în partidul său pe tovarășul de atelier sau de fabrică, să se îndeletnicească să-și convingă soția, fiica sau pe mama sa.

De datoria fiecărui muncitor este ca la întrunirile muncitorilor, ca la sărbători, să-și aducă femeile, pentru ca și acestea să se lumineze la altarul deșteptării poporului.

De datoria fiecărui muncitor este de a vedea în soția sa un tovarăș de muncă, nu o roabă sau o slugă pe care o disprețuiește. Femeia disprețuită își răzbună contra bărbatului cu armele sale, nesimțite, dar care lovesc mult mai bine și mult mai sigur.

În țările apusene, unde lucrătorul este mai bine luminat, venirea femeii la mișcarea lucrătorilor este un fapt îndeplinit. Acest lucru l-au mărturisit chiar și potrivnicii noștri, arătînd cu spaimă cit de îngrozitor lucru este acesta.

Ei bine! Muncitorii din România trebuie să ajungă și ei acolo unde au ajuns frații din Apus.

Și cînd toți muncitorii, de toate naționalitățile și de amîndouă sexele, vor fi în același cuget, cînd ei vor alcătui un singur puternic partid, siguri puteți fi că cetatea stăpînilor, cetatea a cărei temelii sînt așezate pe nedreptate și robie, va cădea sfărîmată – întocmai cum spune povestea că au căzut zidurile cetății Ierihonului – numai la vederea puternicii oștiri a partidului muncitorilor.

Munca, I, 1890, nr. 16, 10 iunie, pp. 1-2.

MUNCITORII ȘI JUSTIȚIA

Nimeni nu poate mai bine ca mine cunoaște această cestiune în țara românească. Avocat al săracilor și al muncitorilor, am studiat chiar asupra faptelor această cestiune, și rezultatul cercetărilor mele este că *pentru muncitori nu este justiție*.

Trei sînt pricinile acestei lipse pentru popor :

a) *Părtinirea judecătorilor față de clasa stăpînitoare, ai căreia fii sînt, și necunoașterea poporului și a obiceiului lui.*

b) *Nepotrivirea legii scrise cu obiceiul pămîntului și lipsa absolută de cunoștința juridică a celor săraci.*

c) *Sărăcia nemaipomenită a poporului.*

Să luăm fiecare din aceste pricini, în parte, și să le cercetăm.

1. Care sînt procesele obișnuite ale muncitorilor ? Am putea să le numim procese *de clasă*, adică de acele care nasc din daraverele fie dintre sătean și proprietar sau arendaș, fie dintre lucrător și patron. Ei bine, cum voiți dv. ca un judecător, care este fiu de proprietar sau de arendaș, ori poate el însuși arendaș sau proprietar, să judece imparțial cînd față de el stă un sătean și un proprietar ? Cum voiți ca el să dea dreptate țaranului, cînd, întocmai ca și părintele său, el este convins, și strigă acest lucru zilnic, că țaranul este hoț, leneș, pungaș ? Față de vorba unui surtucar cu care se întîlnește la club, cu care se preumblă la Șosea, cu care este amic sau cunoscut, e posibil să asculte el cuvîntul unui rupt în coate, unui om de nimic, după

părerea sa ? Desigur că nu, oricît ar fi de conștiincios, oricît ar voi să fie nepărtinitor, căci și judecătorul este om și are pasiuni, care i s-au insuflat de mic copil chiar - pasiuni *de clasă*.

Apoi, acești judecători, chiar dacă am presupune un moment că sînt nepărtinitori, cunosc ei poporul și pe muncitori, îi știu obiceiurile, au dibăcia de a putea să facă să iasă adevărul din vorbele și faptele lui ?

În procesele corecționale, ura de clasă și necunoașterea poporului face ca întotdeauna într-un bănuț să se vadă un vinovat și deci un om bun de osîndit.

Se înțelege că, dacă cercetăm lucrurile numai din acest punct de vedere, vedem că vestita cumpănă a dreptății trebuie numaidecît să încline înspre cei bogați și în dauna celor săraci.

2. Cînd clasele stăpînitoare, prin corpurile legiuitoare, au introdus legile străine, ele nu au avut de loc în vedere obiceiurile poporului, așa că pentru dînsul tot arsenalul de legi este mai mult un fel de *surprindere*, un fel de *cursă*, decît o *garanție*. Să luăm cîteva exemple : țaranul sau muncitorul, neștiind în mare parte a scrie și citi, tot ce face el, vînzare, dar, testament, adopțiune și orice legămînt, îndeobște vorbind, îl face prin viu grai, sau, cel mult, la țară, de cîtva timp, prin primărie și cu martori (dovezi). Codul civil, însă, neprimind martori decît în daravere de la 50 de lei în jos și cerînd pentru [acestea] o mulțime de acte, ca să fie făcute în *anumite forme*, muncitorii se vad în cele mai de multe ori în neputință de a-și cîștiga dreptul lor, la caz de proces sau neînțelegere. Acestea, unite cu neștiința poporului, fac ca cele mai însemnate procesuri, pentru săteni, să fie pierdute. Aș putea să dau sute de exemple, dar cred că orișicine dintre cititori are două sau trei de față în mintea sa.

Sînt cazuri în care muncitorii *nici nu pot* să ia măsuri de apărare, căci nu au cum. Să cităm vîteva exemple : un lucrător lucrează la un maistru și acesta nu-i plătește. Suma fiind mai mare de 50 de lei, martori nu se primesc, sau, dacă se primesc, judecătorul are dreptul de-a nu-i primi, ci se cere prin scris. Maistrul, însă, deși comerciant, nu ține registre, sau zice că nu ține ; probe scrise de unde poate să aducă

muncitorul, căci care este maistrul care să dea la mina muncitorilor dovezi scrise de cit au lucrat ; și dacă muncitorul ar cere acest lucru, nu ar fi dat afară ?

Alt exemplu : un mașinist lucrează la o mașină a unui proprietar. Proprietarul nu-i plătește, și justiția cere partea scrisă. De unde, însă ? Ce-i rămîne muncitorului în ambele cazuri ? Să dea jurămînt stăpînului. Stăpînul *jură* și muncitorul a *pierdut procesul, a pierdut o groază de timp* și este *osîndit* și la *cheltuieli de judecată*. În străinătate s-a ajuns a se face un anume tribunal (*les prudhommes*) pentru daraverele dintre muncitori și patroni, tribunal care judecă după dreptate, nu după legi scrise, și care este alcătuit jumătate din *patroni* și jumătate din *muncitori*. Acest tribunal judecă repede, fără cheltuieli și, fiind alcătuit în chipul mai sus arătat, dă mai multă garanție de dreptate pentru împričinații muncitori.

3. Un om serios poate el să ducă un proces contra unui bogat ? Bunul-simț zice că *nu...* Mai întăi de toate, un proces costă parale. Trebuie de plătit timbre, portărei, avocat. De unde să plătească toate aceste lucruri un biet proletar care de-abia are cu ce trăi ? D-apoi timpul pierdut ? În un proces o singură înfățișare face pe muncitor să piardă o zi, și cine a avut procese știe desigur cîte înfățișări are un singur proces. Cînd chiar cîștigă procesul, i se dă ca cheltuieli de judecată 20 de lei, pe cînd, desigur, hîrțiile, portăreii, avocatul și zilele pierdute îl costă înzecit. Se înțelege că, avînd de luat o sumă mică și cheltuielile de timbru și portărei fiind aceleași și pentru un proces mare și pentru unul mic, bietul muncitor, chiar avînd cîștig de cauză, nu se alege aproape cu nimic. Din toate acestea, ca încheiere, [nu] se poate trage alta decît aceea ce am spus-o de la începutul acestui articol, adică că *pentru muncitori nu există justiție*.

În numărul viitor voi studia :

a) Ce leac definitiv și hotărîtor se poate aduce acestui rău.

b) Ce leac provizor, ce îndreptare parțială se poate face justiției față de cei săraci.

Munca, II, 1891, nr. 29, 8 septembrie, p. 1.

CAROL AL II-LEA

E fericită țara romînească ! Ea are un rege, un moștenitor al regelui și un moștenitor al moștenitorului, în persoana micului copilaș care s-a născut simbătă la Sinaia.

E fericită țara romînească – și gazetele, și liberale și conservatoare, se apleacă în mod dezgustător și salută cu frenezic pe *copilul Romîniei*. Și conservatorii și liberalii își bagă nasul în scutecele galbene ale copilului și, în cor, dușmanii de ieri se unesc pentru a declara că miroase bine.

Dacă ar fi numai lingușirea oamenilor politici, dacă ar fi numai cele tot de tunuri, care ne-au făcut să ne sculăm mai devreme duminică dimineța, dacă nu ar fi decît lătratul foilor polițienști și gudureala colectivistă¹, noi muncitorii nu ne-am opri lîngă acest leagăn și nu ne-am amesteca de loc în aceste daravere familiare, care privesc mai ales pe părinții copilului. De ce am cheltui cerneală și timp vorbind despre noul-născut ? Soarta lui este tristă. E născut în mătase și nu știe dacă va muri tot în mătase. Are să moștească odată un tron, dacă vor mai fi tronuri atuncea cînd va fi mare. Va domni, dacă nu va avea soarta copilului lui Ludovic al XVI-lea în Franța, sau aceea a prințului moștenitor, fiul lui Napoleon al III-lea. Azi timpurile sînt tulburi. Ideea monarhică d-abia se mai ține pe ici, pe colo. Valurile populare, ajutate de votul obștesc, se par că sînt așa de puternice, că ideea monarhică este tolerată numai

¹ Liberală.

pentru cuvîntul că nu mai face rău, e un lux costisitor. Ferdinand se poate să domnească. Cine însă poate garanta că fiul său va avea tot aceeași parte? În douăzeci-douăzeci și cinci de ani, lucruri noi vor schimba fața lumii, spulberînd nu numai regalitatea, dar chiar și starea economică de azi, bazată pe capitalism și proprietatea individuală.

Și cînd astfel stau lucrurile, cînd copilul care s-a născut e mai mult de plîns decît de invidiat, cînd laudele și osanalele presei *supuse palatului* nu ne poate face nici rece, nici cald, de ce dar să ne ocupăm de *fericitul eveniment*? Pentru ce? Pentru că *fericitul eveniment* nu ne vine *gratis*, ci ne *costă parale*. Nu mai departe, săptămîna aceasta, primăria Capitalei i-a votat un dar de 10.000 lei. Gustul vine mîncînd. S-au dat apanaje lui Carol I; s-a dat o dotațiune de 600.000 lei lui Ferdinand și acum trebuie să vie rîndul *pomenei* și pentru Carol al II-lea. Toate acestea se plătesc din spinarea noastră, din spinarea poporului, și poporul, care nu ia parte la *acest fericit eveniment*, e nedrept să plătească el muzica, cofeturile și darurile tînărului prinț.

Iată de ce, de astă dată, am ieșit din nepăsarea noastră față de rege, de prinț și de palat, și ne-am permis să vorbim cititorilor de această naștere, care desigur nu va schimba întru nimic nici starea României, nici a Europei.

Munca, IV, 1893, nr. 33, 10 octombrie, p. 1.

REGELE ȘI PROLETARIII

„Pe malurile Senci, în facton de gală,
Cezarul trece palid, în gînduri adîncit;
Al undelor greu vuiet, vuirea în granit
A sute d-echipajuri, gîndirea-i n-o înșală;
Poporul loc îi face tăcut și umilit.“

Astfel descrie marele Eminescu pe micul Napoleon al III-lea străbătînd Parisul, în fastul lui de împărat atotputernic și salutînd în calea sa grupa zdrențuită a proletarilor, de care îi este legată mărirea.

Și astăzi, cînd tunurile bubuiesc, cînd trîmbițele sună, cînd armata defilează, cînd drapele tricolore, flori și coroane împodobesc balcoanele și fațadele caselor, azi, cînd valul omenesc al tuturilor mahalalelor umple Calea Victoriei, bulevardul și stradele vecine, ca să vadă *comedia gratuită*, care se numește *parada lui zece mai*, azi este momentul să te gîndești la nemernicia tuturor acestor mascarade, față de mărirea cauză a proletariatuului român.

Dacă regele Carol I are momente cînd se gîndește la starea lui adevărată, la ce însemnează el, la ce rădăcini are în popor, trebuie să aibă unul din momentele cele mai descurajatoare.

În lupta încinsă între *capital* și *muncă*, între cele două clase sociale, *capitalismul* și *proletariatul*, *regalitatea* este absolut lăsată la o parte, ca un rău costisitor, firește, dar care va pieri o dată cu boala generală, cu societatea burgheză.

Dacă democrația și socialismul se ocupă de regele Carol, e că el și-a uitat rolul *inutil* de rege constituțional, care

nu trebuie să aibă nici inițiativă, nici înclinări personale sau politice, și că sub masca unui sistem constituțional a ajuns să statornicească la noi *monarhia absolută*. Cu puterile ce i s-au dat de-a dizolva Camerele și de a-și numi ministerul, Carol I, ajutat de o lege electorală infamă și de ticăloșia degradatoare a *tuturor* oamenilor noștri politici, a știut să devină *rege absolut*. Pentru a nu-și arăta ghearele și voința, totul se face sub masca constituționalismului și sub răspunderea a șapte slugoi care se cheamă miniștri, iar parlamentul servă doar ca birou de înregistrare a voințelor regale. Pentru ochii lumii, mascarada parlamentară și formele constituționale funcționează pentru a acoperi însă trista realitate a lucrurilor. Și cu atât mai mult iluziunea este mai ademenitoare, cu cât Carol I a știut să dea poporului toate jucăriile care nu-i sînt periculoase. Presa face gură, oratorii zbiară și protestează, deputații și senatorii țin discursuri ca în Apus – și moara merge... merge, dar merge în sec. Ce-i pasă *regelui absolut* de opiniunea *presei* și de opiniunea *țării* cînd și *presa* și *țara* astăzi sînt în neputință de a-i atinge atotputernicia ?

Și cînd în adevăr avem monarhie absolută, democrația și socialismul român, în marginile puterilor lor actuale, sînt datoare să lupte, mai întii ca să demascheze starea actuală de lucruri și al doilea pentru a lupta ca ea să fie îndreptată, adică regele să fie readus în starea lui de *inutilitate costisitoare*, dar *neprimejdioasă*.

În starea actuală de lucruri, *regalitatea* devine primejdia mare a *democrației* și a *socialismului*, pentru că toată puterea burgheziei este rezemată pe această citadelă care dominează clasele stăpînitoare din toate punctele de vedere.

Redevină Carol I rege constituțional, ocupat numai cu strîngerea avuțiilor, și lese ca țara să-și urmeze destinele ei după a sa pricepere, și noi vom lăsa în pace pe vremelnicul chiriaș din casele de vizavi de Colțescu. Cînd revoluțiunea socială își va dezlănțui apele sale populare și cînd din ruinele vechii societăți va ieși lumea nouă a drep-

tății și a frăției, ar fi o anomalie ca regalitatea să renască ca pasărea Foenix din propria ei cenușă. Cînd furtuna e dezlănțuită și din rădăcină aruncă la pămînt copacul mare și puternic, o dată cu el vor cădea și fructele care stăteau rumene în virful său.

Cînd însă regele uită că a trecut vremea *monarbiei absolute*, cînd voiește să guverneze numai *prin el*, și *pentru el*, fruct al copacului claselor noastre stăpînitoare, nu riscă el oare a cădea înaintea arborelui dat jos de furia populară ?

Adevărul, VIII, 1895, nr. 2195, 11 mai, p. 1.

I. L. CARAGIALE

Dacă lui Eminescu, în poezie, îi este rezervat primul loc, în proză, Caragiale trebuie să ocupe și el același loc de onoare. Și dacă am sta să facem o comparație între aceste două căpetenii literare, cite asemănări nu am găsi. În amândoi caracteristica *artistică* domină, caracteristica care-i arată pe ambii, în ochii burtă-verzimii, ca niște derbedei care nu au priceput niciodată *viața practică*.

Întocmai ca și genialul său prieten, Caragiale (născut în 1852 într-un sat din județul Prahova – Mărgineni) nu și-a putut nici până acuma găsi rostul, veșnic alergând după himere, care nu-i pot asigura un trai liniștit și care să-l facă cu totul folositor literaturii românești.

A face biografia lui Caragiale, ar fi să facem și disecțiunea acestui talent și spirit extraordinar, veșnic muncit de banalitatea vieții și întotdeauna fugărind un ideal, pe care, vai ! nu-l va putea ajunge și care este *liniștea* unei vieți productive.

Ce nu a fost Caragiale ? Prin înrudirea sa artistică s-a trezit, de copil încă, în lumea teatrelor, și ce n-a fost el în scara ierarhică teatrală ? De la suflor, a ajuns director – și în această călătorie ne-a dat cap de operele literaturii dramatice, care se cheamă : *O noapte furtunoasă*, *Scrisoarea pierdută* și *Năpasta*, care, deși poate nu e pentru scenă, este însă totuși o bucată literară de prima ordine.

Nu e locul aici să analizăm valoarea literară a operei dramatice a lui Caragiale. Alții, mult mai în stare ca noi,

au caracterizat-o, arătând-o ca cea mai talentată din toate operele noastre dramatice.

„Caragiale – zice Gherea, în *Studiile sale critice* – e netăgăduit un mare talent și un *talent satiric*“.

Tot Gherea dă caracteristica operei dramatice a lui Caragiale, care constă în „Baterea de joc, ridiculizarea, biciuirea anomaliilor, neajunsurilor izvorâte din introducerea instituțiilor europene, satirizarea mai ales a acestor neajunsuri și anomalii, care nu ne sînt comune cu Europa occidentală, ci speciale țării noastre.“

Și cu toate acestea, Caragiale și aici a fost nenorocos. Din *Teatrul său*, editat de *Socec și C-nia*, a câștigat mai puțin decît orișice spanachidist al literelor romîne !

Ca novelist, Caragiale iarăși poate fi socotit ca cei dintîi prozatori ai noștri. *O făclie de Paște*, *Păcat*, *Amintirile sale de teatru*¹, toate sînt atinse de pecetea originalității și a talentului. Stilul sobru și curgător, analiza psihică din cele mai pătrunzătoare și, mai presus de toate, alcătuirea unor personaje vii, în carne și în oase, teribil în realismul lor, iată originalitatea talentului lui Caragiale.

Și acest fruntaș al literelor romînești încă nu și-a putut găsi locșorul de unde, scăpat de grija zilei de mîine, să poată îmbogăți țara romînească cu produsele talentului său.

În această privință, nimica nu i-a reușit. N-a reușit nici măcar să ajungă milionar – deși o moștenire destul de rentabilă se părea că îi va da liniștea după care, cu drept cuvînt, aleargă orișice om.

Dezgustat de comerțul literelor, s-a încercat să facă comerț de-a binelea, și pivnița lui Caragiale, precum și berăria „Bene-Bibenti“, azi nu mai trăiesc decît doar în amintirea noastră.

Fără a se fi lăsat de himera sa, Caragiale astăzi a ajuns în Buzău restaurator la gară, decepționat poate de publicul romînesc, dar fără a fi putut să-și ucidă în sine demonul care-l forțează încă să meargă înainte... înainte și să ne mai deie încă fie opere dramatice, fie nuvele de acelea care menite sînt să rămînă în literatura romînească.

¹ Titlul primei versiuni a amintirilor publicate apoi cu titlul *Dim carnetul unui vechi suflor*.

Amic sincer, prieten vesel, *causeur* din cei mai spirituali, Caragiale este o adevărată podoabă a cercurilor care îl pot căpăta ca membru, și toată restriștea care a trecut asupra acestui om nu a putut să-i altereze sănătatea și veselia firii sale.

Caragiale a publicat pînă acuma : *Teatru*, un volum la Socec, *Teatru*, alte două volume la Șaraga (Iași), *Păcat* (nuvelă), *Năpasta*, o broșură, la Haiman ; actualmente, împreună cu Slavici și Coșbuc, e unul din directorii revistei *Vatra*.

Adevărul ilustrat, VIII, 1895,
nr. 2198, 15 mai, p. 3.

ION PĂUN

Ion Păun face parte din tinerii de talent care promiteau să devie *ceva* în literatura românească. Moartea crudă l-a răpit toamai atunci cînd talentul său începea să se afirme și în *poezie* și în *nuvelă*, căreia el reușise să-i deie o formă atrăgătoare și personală.

S-a născut în satul Mihăileni (Dorohoi) la 1868, din o familie de funcționari. Tatăl său, Alexandru Păun, pe care l-a pierdut la vîrsta de doisprezece ani, era subprefect. De la moartea tatălui său, din prima copilărie deci, sărăcia cu toate umilințele ei a fost partea poetului. Mama sa a fost aceea care cu mica ei pensioară l-a crescut atît pe dînsul cît și pe frații și sora sa. A făcut școala primară în Mihăileni, iar liceul l-a absolvit în Pomîrla, Botoșani și Iași.

De pe băncile școlii a început să scrie în diversele reviste, cărora talentul născînd a lui Păun le dădea multă speranță de-a favoriza nașterea unui poet adevărat. *Familia*, *Drepturile omului*, *Contemporanul* au publicat primele lui versuri. Amicul său Dim. Anghel l-a luat cu el în Italia, și impresiunea cerului albastru i-a rămas așa de întipărită în imaginația lui de poet, că veșnic visul îi era de-a se mai pierde încă o dată în infinitul albastru al cerului italian. Neavînd nici un mijloc de trai, intră ca funcționar la poștă și îl vedem în această sărăcăcioasă funcțiune cînd la București, cînd la Brăila, cînd la Piua-Pietrei, de unde se întoarce bolnav de inimă și de reumatism.

Funcționarismul nu putea conveni acestei firi poetice, leneșe în *farnientele* unei vieți al căreia sens el nu-l pricepea în afară de *visare*. De aceea, Păun, bolnav și dezgustat de mizeriile micului funcționar, renunță cu desăvârșire la acest mijloc mediocru de trai și – himeric ca și Caragiale – intră la berăria acestuia în funcțiunea de casier. Renunță în curînd și la aceasta, deoarece sănătatea lui zdruncinată nu-i putea permite să vegheze noaptea pînă la orele 3-4. Din acest moment presa îl atrage și el crede că va putea trăi colaborînd *regulat* la ziarele literare. *Adevărul literar* și *Evenimentul literar* publică mai în fiecare săptămînă bucăți de proză și poezie de ale lui Păun. În urmă el devine colaborator-redactor la *Lumea nouă*, unde ocupă modesta funcțiune de reporter parlamentar la Senat. O bubă neîngrijită la buză a dat în cangrenă și bietul Păun, nenorocitul poet, la vîrsta de douăzeci și șapte de ani, moare pentru o rană care s-ar fi putut vindeca în cîteva zile.

Amicii, de la spitalul Colțea, l-au condus la ultima locuință, la cimitirul Bellu, în ziua de 2 ianuarie, pe o vreme teribilă și tristă ca și viața poetului.

Păun nu lasă decît un mic bagaj literar : cel mult un volum de poezie și unul de proză. În toate, în proză ca și în versuri, talentul lui Păun reiese original în tristețea lui și pesimismul lui în adevăr *trist*.

Păun lasă în urma sa numai regrete. Nu a avut desigur un singur dușman, și singurul regret care-l simțim, pe lîngă pierderea unui prieten, este și părerea de rău că regretatul nostru prieten nu a avut timpul ca să se afirme și mai mult, așa ca numele său să rămînă nepieritor în literatura romînă.

Adevărul ilustrat, VIII, 1895,
nr. 2238, 25 iunie, p. 3.

MONARHIE ȘI REPUBLICĂ

Îndoială nu poate fi că serbarea de astăzi are cel mai vădit caracter monarhic și militar¹. Dacă în țara romînească ar exista numai interesele monarhiei și ale militarismului, desigur că noi, care reprezentăm principiul opus, al socialismului, al democrației și al antimilitarismului, am fi reduși la tăcere, așteptînd ca aceste vremuri să treacă, pentru ca manifestarea ideilor noastre să fie și grandioasă și mai mult decît o declarațiune platonice, o bravadă inutilă, o ridicare de steag, după care nu se ia nimeni.

Așa să fie, oare ?

Din fericire, nu. Există în țara romînească aproape cinci milioane de romini asupriți și lăsați în prada foamei și a ignoranței, care nu pot avea aceleași interese și aspirațiuni ca monarhia militaristă, a căreia nouă afirmare este astăzi. Aceste milioane de flămînzi și setoși de libertatea de-a trăi și de libertatea politică au interesele lor concretizate în idealurile noastre, care voim o țară liberă și cetățeni liberi.

Pe lîngă milioanele de muncitori agricoli, care încă nu s-au împărțășit din viața politică a orașelor, care nu și-au zis încă fățiș cuvîntul lor, există o pătură puternică de populațiune orășenească, care nu are aceleași interese cu ale monarhiei, care nu poate simpatiza cu militarismul sălbatec care voiește să pună stăpînire pe țara romînească.

¹ Este vorba de vizita împăratului Franz Joseph.

Această pătură cugetă, se agită, compează ceva în statul român și alcătuiește opinia publică și – în lipsa săteanului ținut departe de viața politică și socială – ei se adresează propagandei noastre și luptelor noastre zilnice.

Această pătură, acest *mare public*, care în fiecare zi se manifestează citindu-ne, și care ia parte la întrunirile noastre și la toate întrunirile democratice și socialiste, din nefericire este o forță latentă, o forță neorganizată, care nu poate din această pricină să se manifesteze ca un partid organizat, ci pur și simplu ca o putere anonimă, neconcretizată și fără de conducători propriu-ziși.

Ei bine, aceste zeci de mii de oameni nu pot vedea cu bucurie această sărbătoare monarhică. Pe când tunurile bubuie, pe când vântul biciuiește steagurile și oriflamele, pe când mascarada împărătească înaintează zgomotos, când din piepturile soldățești, înșirate pe stradele Capitalei, ies strigăte de *ura*, acest public este cuprins de jale, întoarce ochii cu părere de rău de la această sărbătoare și cu gindul se duce în o altă lume. Acolo frăția și dragostea va domni între oameni. Vor dispărea războaiele care însingurează omenirea, va pieri simbul discordiei din omenire, omul va înceta să fie rob altui om, se vor prăbuși în veșnicie tronurile și coroanele regești și veni-va timpul pe care l-a cîntat Eminescu :

*„Atunci vă veți întoarce la vremile-aurite,
Ce mitele albastre ni le șoptesc ades,
Plăcerile egale, egal vor fi-mpărțite,
Chiar moartea când va stinge lampa vieții finite,
Vi s-a părea un inger cu părul blond și des.”*

Reprezentanți ai intereselor acestui *mare public*, apărătorul cauzei proletariatului român, dușmani ai monarhiei militariste de azi și amanți sinceri ai unei republici sociale largi și cu cetățeni economicești liberi, noi, azi când sărbătoarea împărătească este în toiul ei, când un împărat și un rege trec mîndri și semeți, uitători de ziua de mîine, noi, în glasul cărora se rezumă zeci de mii de voci și zeci de mii de dorinți, noi le aruncăm cu sfidare strigătul de :

JOS MONARHIA !... TRĂIASCĂ REPUBLICA !

Adevărul, IX, 1896, nr. 2638, 17 septembrie, p. 1.

„DOMNUL“ TUDOR

În programul congresului studentesc, care se va ține la începutul lui septembrie la Tirgu-Jiu, între altele stă și inaugurarea statuii lui Tudor Vladimirescu. După cum se vede mai la vale, probabil aceasta nu se va face, deoarece statua eroului va fi reținută în gară, ca un simplu colet pentru care nu s-a plătit rambursul. În adevăr, comitetul are nevoie de 25.000 de lei ca să poată acoperi cheltuielile, și aceste fonduri, publicul român nu a crezut că-i bine și patriotic a le acoperi.

De altmintețea lucrul se explică. În aceste timpuri de lășitate și de decădere morală, ce ar căuta icoana cioplită în marmoră sau turnată în bronz a olteanului revoluționar ?

Trăind în o epocă analoagă cu a noastră, el a ridicat steagul răzvrătirii, a adunat ceata lui de panduri și a pornit nu numai împotriva grecilor, ci și mai ales împotriva întregii clase boierești, care se vinduse fanarioților și asupra poporul, pe țărani, pe care ea îi schimbuse de la Mihai Viteazul încoace în iobagi, robi ai pămîntului și ai proprietarului moșiei.

Era vorba ca, ridicînd sabia, să taie în carne vie și să risipească atmosfera aceasta grea care domnea asupra țării, precum și acum stăpînește nenorocitul pămînt al Romîniei.

Ce ar căuta, dar, icoana revoluționarului între noi ? Ea ne-ar pălmuî imoralitatea noastră, ticăloșia în care am căzut, abdicînd în mîinile unuia toată libertatea și voința noastră. Ea ar fi o dezmințire a așa-zisei noastre civilizații

și o dovadă că propășirea ce am făcut-o timp de mai bine de jumătate de secol este închipuită. Statua „domnului“ Tudor nu are ce căuta în țara românească, care a rămas și acum prada „lupilor celor flămânzi“, după cum zicea serdarul oltean. Ca și în anul 1821, domnia este în mîna unuia care, pentru a se îmbogăți, a lăsat plaiul și muntele țării românești în prada claselor stăpînitoare, care azi nu mai sînt „boierii greci și romîni“, ci o clasă bogătașă, născută pe mîinile vechii boierii, și care a alcătuit, în locul boieriei neamului, boieria banului.

Ce ar zice aceia care îi ridică statua, aceia care în discursuri laudă revoluțiunea viteazului oltean, ce ar zice ei dacă un Tudor s-ar naște acuma, dacă ar aduna pandurii și ar începe lupta contra „averilor rău agonisite și contra boierilor care au mîncat dreptul norodului“, și ar lansa țării românești o nouă proclamațiune prin care ar arăta „că boierilor nu le ajunge cît au prădat și despuiat pe ticăloșii¹ țărani, pînă cînd au ajuns mai jos ca morții din morminturi“, ce ar zice ei cînd ar auzi vorba lui Tudor „că norodul cel ars și fript de boieri este amărit și înfocat asupra lor“, că el, Tudor, „nu a plecat de capul lui, fără cît tot norodul cel amărit și dosădit² al acestei ticăloase țări, văzînd că stăpînirea l-a adus la cea mai desăvirșită prăpădenie și nemaiputînd suferi arzimea focului pe care li l-a pus peste capete, într-un gînd s-au hotărît să se scoale“.

Dacă aceasta s-ar întîmpla, dacă „domnul“ Tudor ar mai reapare în țara românească, în loc de statui i s-ar da temniți, vreun polițai l-ar trimite dezertor, ca pe nenorocitul David, vreun medic militar i-ar administra *specișicul*, și dacă nu i s-ar tăia capul, cum a făcut Ipsilanti, desigur că bine nu i-ar fi pe mîinile „lupilor celor flămânzi“.

„Domnul“ Tudor era căpetenie de răscoală țărănească, el venea în numele celor apăsați, și cînd azi boierii și ciocoi îi ridică fățarnici statua, protestează el din fundul mormîntului, protestează umbra pandurilor săi și protestează istoria, pe tablele de aramă ale căreia sînt săpate proclamațiunile „incendiare“ ale șefului popular.

¹ *Ticălos* – aici cu sensul vechi de : sărman, nenorocit.

² *Dosădit* – necăjit.

De altmintrelea, instinctul a călăuzit clasa stăpînitoare. Ea nu s-a grăbit să aducă celor ce au luat inițiativa ridicării statuii eroului oltean suma strict trebuincioasă, și bietul Tudor riscă să se preumbe pe drumul-de-fier între Italia și România, ca un colet pentru care nu s-a plătit rambursul.

Din partea „lupilor celor flămânzi“, este o răsplată bine meritată față de revoluționarul oltenesc.

Adevărul, X, 1897, nr. 2923, 25 august, p. 1.

MIHAIL KOGĂLNICEANU

Azi e aniversarea morții lui Mihail Kogălniceanu, și e bine ca măcar la date comemorative să ne aducem aminte de oamenii noștri mari și să onorăm figura lor.

Kogălniceanu s-a identificat cu istoria noastră contemporană. Pe el îl găsim la fiecare pas al luptelor noastre pentru regenerare. Îl găsim în *Dacia literară*, în anul 1840, făcând încercarea primei reviste, după *Albina* lui Asachi, în Moldova. Apoi el e sufletul mișcării la 1848, el face Unirea la 1859, el împreună cu vodă Cuza împroprietărește pe țărani, împotriva și a conservatorilor și a liberalilor, el, în sfârșit, ține un loc preponderent în toate luptele politice, mai găsim timpul să se ocupe și de literatura română. Kogălniceanu este acela care, pentru întâia dată, a dat la lumină comorile istoriei naționale ale lui Ureche, Miron Costin, Neculce și alții. *Letopisețile* sale sînt prețioase ca și niște relicve scumpe.

Ceea ce este însă caracteristica acestui bărbat e faptul că a rămas pînă la moarte omul timpului, el a știut a merge cu progresul, a se ține în curent cu întreaga mișcare culturală și politică a țării și a lumii întregi.

Oameni de aceștia răsar rar, la o sută de ani o dată. Cu toate acestea, noi l-am uitat, generațiile tinere de-abia își aduc aminte de ilustrul bărbat, iar de imensa sa operă politică și literară azi nimeni nu-și mai aduce aminte!

Țară ingrată!

Adevărul, XI, 1898, nr. 3208, 21 iunie, p. 1.

DIN NOAPTEA AMINTIRILOR

Gentila invitațiune a d-lui Paul Bujor, ca să colaborez la volumul scris în onoarea lui Petru Poni de către foștii lui elevi, îmi readuce în fața minții o întreagă viață, care desigur că a fost mai fericită decît cea de astăzi, cu grijile și nevoile ei! Dacă însă ar fi posibil ca să devin din nou copilul de acum treizeci de ani, altfel aș judeca. Culmea fericirii ar fi desigur ca să scap de lecții, de examene, de profesori și de toate plictiselile vieții de școlar. Dacă vom mai trăi, noi ceștia din generațiunea mea, încă douăzeci-treizeci de ani, poate vom socoti foarte fericite timpurile prin care am trecut în anul în care colaborăm la acest volum!

Invitațiunea d-lui Bujor îmi aduce înaintea minții mele nu numai figura dascălului iubit, pe care-l sărbătorim astăzi, dar o întreagă lume..., lumea școlai în care am stat timp de nouă ani de zile, începînd cu clasa I-a primară și sfîrșind cu bacalaureatul. Dacă mă uit înapoi, îmi dau seamă de lupta vieții și de victimele ei. Din clasa I-a primară am plecat o dată cu atîția camarazi. Cînd am dat bacalaureatul, din toți aceștia rămăsesem aproape singur. În urmă au căzut mulți, pe alții i-a luat moartea, iar o sumă au dispărut astfel încît n-au mai lăsat urmă. Din lumea aceasta școlară au răsărit însă mulți și mulți au străbătut victorioși valorile vieții. Numai dacă aș număra pe cei reușiți, aș face o lungă listă și bogată în nume

azi celebre, în tot cazul, bogată în oameni care nu sînt numai oamenii de mîine, ci sînt oameni de astăzi.

Evocarea acestor amintiri și aceea a figurilor de ieri, comparată cu figurile de astăzi a acelorași ființe, este foarte interesantă. Dacă s-ar fi apucat cineva să povestească atunci ce o să ajungem fiecare din noi mai tîrziu, ce proroc mincinos ar fi fost. Să te mai încrezi dar în ceea ce se numește vocațiune !...

Dar dacă pentru noi, actorii, ar părea așa de ciudat acest cinematograf al vieții, ce curios trebuie să defileze înaintea dascălului nostru această lume de copii, deveniți mai tîrziu băieți, apoi tineri, în urmă oameni? Ce interesant ar fi fost ca aceste impresii să fi fost scrise, fixate pe hîrtie, zi cu zi, așa cum s-au întrerup în mintea observatorului. Desigur că nu ar fi numai o singură greșală de apreciere, dar ar fi niște documente omenești de mină întăia.

Fiind însă că învățătorul n-a făcut-o, fiindcă această comoră de observațiuni fine este pentru totdeauna pierdută, să caut ca să evoc cel puțin figura lui, să închid ochii și să o văd astfel cum mi se înfățișează înaintea minții...

De Petru Poni ne temeam. Era și teamă, era și respect, era însă mai cu seamă – și înainte de toate – influența unei autorități morale absolute. Profesorul de fizică și de chimie de la Institutul Academic din Iași nu ne insulta ca alții, nu ne pedepsea, nu a lovit pe nimene din noi, și totuși în clasul lui se auzea musca, lecțiunile lui erau mai totdeauna știute și impresiunea generală era că cu omul acesta nu se glumește. Cum făcuse el să-și capete această reputațiune, să insuflă acest respect? Încă o dată, cu acel ceva care nu poate fi definit, care se cheamă autoritate morală și care probabil azi ar fi botezată sugestiune, fără să fim mai înaintați, fiindcă nici sugestiunea nu s-a explicat încă ce este.

Așa l-am cunoscut pe Petru Poni în 1869 și tot cu aceleași impresii am părăsit Institutul Academic în 1878, cînd am dat bacalaureatul și am intrat cu zgomot în lupta vieții. Și pentru ca în răstimpul a nouă ani de școală un dascăl să rămînă cu aceeași aureolă neatinsă și neștirbită,

acel om trebuie să fie ceva și cineva, și Petru Poni fără doară că a fost și este o personalitate în adevăratul înțeles al cuvîntului.

Petru Poni a avut marele privilegiu în viață că nu i s-a putut replica. La vorba lui trebuia să i te supui, voința lui îți frîngea în două voința ta, nu încăpea replică, argumentare, tergiversare. Zicea – era zis – și încă o dată, toate acestea fără de violență, ci cu o liniște sufletească care-ți părea ca o putere colosală, contra căreia este inutil să te împotrivești. Și pe cînd ceilalți dascăli erau urîți pentru violența lor, Petru Poni a fost totdeauna iubit, respectat cum se respectă persoanele superioare. Nu știu dacă acest sentiment este același al tuturor foștilor elevi ai lui Petru Poni. Cred că da, și ar fi interesant un plebiscit al celor cîteva mii de foști școlari ai magistrului. De altfel, cum scriu aceste rînduri fără să știu ce au scris alții, este foarte posibil ca să mă întîlnesc cu mulți în aceste observațiuni ale mele. Nu știu iarăși dacă cel zugrăvit aice își va recunoaște portretul și dacă liniile aceste îi vor face plăcere. Cred că da, din punctul de vedere cel puțin că sînt pornite din fundul sufletului și că n-am făcut aice decît să pun pe hîrtie și să schițez figura lui Petru Poni, văzut și simțit de un tînar în vîrstă de 10-16 ani și pentru care copilăria a lăsat urme neșterse în amintirea și ființa lui.

Toate aceste amintiri mă fac să zîmbesc, ba chiar să rîd, și numai cînd, în tăcerea nopții în care scriu aceste rînduri, mă deșteaptă zgomotul rîsului meu, îmi dau seama de cauza acestui acces de veselie. Îmi danțează în lumina minții amintirea acelora cu care am copilărit, și văd cu ochii de atunci, și îi revăd acum cu privirea de azi. Unii sînt oameni importanți politici [...], îi văd îmbrăcați în roba de magistrați, cu toca pe cap, împărțind justiția, îi văd cu trese de colonel, deja bărboși și cu fața brăzdată de vreme, pe unii, din săraci odată, îi găsesc bogați, pe alții, din bogați, săraci lipiți pămîntului și cerîndu-ți milă, pe cei gălăgioși, de altădată, oameni foarte liniștiți, pe cei timizi – războinici, pe cei deștepți – improștiți, pe premianți – mediocri, pe cei din coadă – oameni de seamă, o întregă schimbare, care azi îmi pare neverosimilă și cara-

ghioasă. Și totuși astfel este, cum e fapt iarăși sigur că, între ei și mine a dispărut aproape orice legătură de amiciție și orice legătură de spirit. Ne-am depărtat mereu, fiecare a apucat alt drum, azi cugetăm și simțim în alt chip, lupta vieții ne-a aruncat în lumi deosebite, așa că fiecare și-a alcătuit altfel calapodul existenței, al gândirii și al simțirii mai ales.

Totuși acum, când cu mintea sîntem, cel puțin, împrejurul dascălului, dispar deosebirile și contradicțiile de natură, ca prin farmec ne schimbăm, și aceasta se datorește faptului că evocăm trecutul, ștergem cu buretele cei treizeci de ani trecuți așa de repede, și pentru o clipă sîntem iarăși elevii docili și cumiți a lui Petru Poni, pe care-l respectăm, față de care teama este mai mult autoritate și de care nici nu glumim între noi chiar, deoarece profesorul acesta face parte din puținele ființe care impun semenilor lor, a cărui autoritate apasă și totuși este suportată cu mare plăcere și chiar cu mindrie.

București, 6 decembrie 1905

Extras din : *Profesorului Petru Poni*

(*Omagiu din partea foștilor săi elevi*),

Iași, 1906, pp. 131-134.

C U P R I N S

	<u>Pag.</u>
<i>Introducere</i>	V
<i>Notă asupra ediției</i>	XXXIX

VERSURI

<i>Precuvîntare</i>	3
I. Din caietul roșu	
Drept prolog	7
Indignarea	8
Pe drumul cătră moarte	12
Dacă...	14
Unui poet decorat	16
În ajunul Anului Nou	18
Dorinți nebune	20
Vioristul cerșitor	22
Poezia roșie	27
De ziua mea	30
La moartea lui B. Conta	33
Cătră sărăcie	35
Lumea moartă	37
Comuna din Paris	39
Fragment dintr-un poem	42
Un poem	47
Spartacus	50
Un răspuns	52

Contrast	54
Ați zis-o	56
Dumnezeu e nihilist	58
Dați-mi pace	60
Vae victis !	62
La un banchet	64
Eu și ei	67
După natură	69
Veacul nostru	71
Programul meu	72
Vivat rex, vivat !	74
La mormîntul lui Neculai Zubcu-Codreanu	76
Cugetări (Imitațiune)	78
Iarna. După Sautter Lauman	79
Unce prostituate	80

II. Din caietul dragostei

Dedicație	83
Hotărîre	84
Colindă	87
Nostalgie	89
Rămas bun !...	91
Ideal și real	92
Plecarea	93
Scrisoarea I-a	96
De ziua ei	102
Unui popă. Sonet	104

III. Traduceri

Cătră femei. După Sautter Lauman	105
Nourul. Poésies philosophiques (Louise Ackerman)	106
Din Nekrasov	109

Din periodice

Cătră studenții reuniți la Pitești	111
La poeți	113
Cîntecul zidarului	116
Cîntecul lui 1 Mai	118
Azi-Miine	120

NUVELE ȘI SCHIȚE

Feciorul popii	123
Facerea Zoîței	132
Rochia Cațiței	140
O moarte	157
După boală	161
Băjilă	164
Contrabandistul	167
În spital	170
Tatăl și fiul	173
Fata cizmarului	180
Diploma lui Guță	184
Inelul Cleopiței	195

Din periodice

Zori roșii (Fragment)	207
---------------------------------	-----

DINU MILIAN

Spovedania unui om nou (Dinu Milian)	213
Cap. I - Din noaptea amintirii	215
Cap. II - La școală	220
Cap. III - Din isprăvile mele	231
Cap. IV - Acasă	242
Cap. V - Moartea tatei	253
Cap. VI - Post mortem	260
Cap. VII - Nu se poate !...	267
Cap. VIII - Huriile lui Lapoviță	275
Cap. IX - Întîia idilă	284
Cap. X - Sfîntul Nicolae	291
Cap. XI - Catinca	297
Cap. XII - Revoluția	305
Cap. XIII - Anche io sono pittore !	312
Cap. XIV - În vacanție	318
Cap. XV - Chifteaua lui Fericire	325
Cap. XVI - În timpul războiului	333
Cap. XVII - Tentația sfîntului Antonie	337
Cap. XVIII - Cariera	342
Cap. XIX - Ioan Cara	349
Cap. XX	358
Cap. XXI - La lucru	366

Cap. XXII - În luptă	370
Cap. XXIII - Ordinea domnește la Varșovia	379
Cap. XXIV - Adio I	384

O VIAȚĂ [Capitole alese]

Primul pas	393
Monetti	399
Privire înapoi	404
Primul client	410

LETOPISIȚI [Fragmente]	415
----------------------------------	-----

ARTICOLE

Mizeria în Londra	457
Barbu Ștefănescu Delavrancea	461
Muncitorii și poliția	468
Oameni noi	471
Reacționarii	473
Apanajele	476
Stafia roșie	478
Mesajul regesc	481
Femeia și partidul muncitorilor	483
Muncitorii și justiția	486
Carol al II-lea	489
Regele și proletarii	491
I. L. Caragiale	494
Ion Păun	497
Monarhie și republică	499
„Domnul“ Tudor	501
Mihail Kogălniceanu	504
Din noaptea amintirilor	505

61787